ସ୍ୱଚ୍ଛ ମଚ୍ଛନ

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ

ସୁହୃଦ୍ ପ୍ରକାଶନୀ

ଗ୍ରନ୍ଥ ମନ୍ଥନ

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ

ସୁହୃତ୍ ପ୍ରକାଶନୀ

ଗ୍ରନ୍ଥ ମନ୍ଥନ

ଲେଖକ : ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ

ପ୍ରକାଶକ : ସୁହୃତ୍ ପ୍ରକାଶନୀ, ଓଡ଼ିଶା

ମୁଦ୍ରକ : ସନ୍ତୋଷ ପ୍ରିଣ୍ଟର୍ସ, ବ୍ରହ୍ମପୁର-୯

ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶନ : ଫେବୃୟାରୀ, ୧୯୯୬

ମୂଲ୍ୟ : ଟ ୪୦-୦୦ (ଚାଳିଶି ଟଙ୍କା)

GRANTHA MANTHANA

Writer : **Chittaranjan Das**

Publisher : **Suhrut Prakasani, Orissa**

Printer : **Santosh Printers, Berhampur-9**

First Edition : **February, 1996**

Price : **Rs. 40-00 (Forty Rupees)**

……… ଗତ କେତେବର୍ଷ ଧରି ବିଭିନ୍ନ ଗ୍ରନ୍ଥ ବିଷୟରେ ମୁଁ ଯେଉଁ ସମୀକ୍ଷାମାନ ଲେଖିଥିଲି, 'ଗ୍ରନ୍ଥ ମନ୍ଥନ' ତାହାର ସଂକଳନ । ସମୀକ୍ଷା ବିବରଣୀ ଦିଏ ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ରଚନା କରିବା ପଛରେ ରହିଥିବା ଦୃଷ୍ଟିଟି ସହିତ ସମୀକ୍ଷକ ଆପଣାର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ମିଳାଇ ଦେଖେ ଓ ସେହି ଅନୁସାରେ ଆବଶ୍ୟକ କେତୋଟି କଥା କହିବାକୁ ମନକରେ । ସତେଅବା ଆଉ ଜଣକର ରଚନାଜଗତ ପାଖରେ ନିଜର ପରୀକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଯାଏ । ଏହିପରି କରି ସିଏ ଭାବନାର ଏବଂ ଅନୁଭବର ବିସ୍ତାରରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ଏକ ବିଶଦତର ବିତର୍କ ଲାଗି ଗୋଟିଏ ଭୂମି ତିଆରି କରିଦିଏ ।

ସମୀକ୍ଷାଗୁଡ଼ିକ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ସଂପୃକ୍ତ ସଂପାଦକମାନଙ୍କୁ ଏହି ଅବସରରେ ମୋର କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନ କରୁଛି ।—

ସୂଚୀପତ୍ର

୧ । କବିତା	...	୧
୨ । ଗଳ୍ପ, ଉପନ୍ୟାସ	...	୪୧
୩ । ପ୍ରବନ୍ଧ	...	୭୮
୪ । ଜୀବନୀ, ଆତ୍ମଜୀବନୀ	...	୧୪୨
୫ । ଗବେଷଣା	...	୧୯୪

॥ ମୁଖା ॥

ଲେଖିକା : ଶାନ୍ତଲତା ଧଳ

କ୍ୟାପିଟାଲ୍ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟସ୍ ଷ୍ଟୋର, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୧୯୭୯

॥ ସୂର୍ଯ୍ୟର ସହର ॥

ଲେଖକ : ଗୋର ମହାନ୍ତି

ଆତ୍ମ ପ୍ରକାଶନୀ, ବଲାଙ୍ଗୀର, ୧୯୭୮

'ମୁଖା' ଓ 'ସୂର୍ଯ୍ୟର ସହର' ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଗତ ତିନିବର୍ଷ ଭିତରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିବା ଦୁଇଖଣ୍ଡ କବିତା ବହି । ଭାରି ସାନ ସାନ ଦୁଇଖଣ୍ଡ କବିତା ବହି । ଓଡ଼ିଆରେ କବିତା ବହିଗୁଡ଼ିକ ଭାରି ସାନ ସାନ ହୋଇଗଲାଣି । କବିମାନେ ସତେଅବା କେତେ କ'ଣ କହିବେ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା କରୁଛନ୍ତି । ତଥାପି ଆପଣାକୁ ଭାରି ଲୁଚାଉଛନ୍ତି । ତଥାପି ଧରା ପଡ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି । ଆମ ଭିତରୁ ଯିଏ ଯାହା କହିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି, ତାକୁ ସେମାନେ କାଳେ ଅନ୍ୟମାନେ ସେକଥା କହିବା ପୂର୍ବରୁ କହି ପକାଇବେ ବୋଲି ସତେଅବା ଭାରି ଭୟ କରୁଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଭାରି ସହି ସମ୍ଭାଳି ଯାହା କହିବାର କହୁଛନ୍ତି । ଆଧୁନିକ କବିତା କହିଲେ ପାରମ୍ପରିକ ଭାବରେ ଯାହା ବୁଝାଏ, ସେହିସବୁ ଶୀଳ, ଶୈଳୀ ଓ ଶାଳୀନତାର ବାଡ଼ ଭିତରେ ରହି ହିଁ ସେମାନେ ଯାହାକିଛି କହିବାକୁ ସାହସ କରୁଛନ୍ତି । ତଥାପି ଧରା ପଡ଼ି ଯାଉଛନ୍ତି, ତଥାପି ବାରି ହୋଇ ପଡ଼ୁଛନ୍ତି । ଶୈଳୀଗୁଡ଼ାକ ଯେତେ ବେଶୀ ବାଟିବାର ଲାଗି ଥାଆନ୍ତୁ ପଛକେ, ତଥାପି କବିତା-ଗୁଡ଼ିକର ପଛରୁ କବିର ନିଜ ସତ୍ତାଟି ଭାରି ସହଜରେ ଧରାପଡ଼ି ଯାଉଛି । ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆପଣାର କରି ନେଉଛି ।

ଆଲୋଚିତ ପ୍ରଥମ କବିତା ବହିଟି 'ମୁଖା' ବିଷୟରେ ନୁହେଁ, ମୁଖାଗୁଡ଼ାକ ଖୋଲିବା ବିଷୟରେ । ମୁଖା ଲଗାଇବା ଯେତିକି ସହଜ, ମୁଖାଗୁଡ଼ାକୁ ମୁଖା ବୋଲି କହିବା ପ୍ରାୟ ସେତିକି କଷ୍ଟକର । ପୁଣି, ମୁଖାଗୁଡ଼ାକ ଖୋଲି ଦେବାଲାଗି ମନସ୍ଥ କରିବା ଅହୁରି ଦଶଗୁଣ ଅଧିକ ସାହସର କଥା । ତଥାପି କବି ସତେଅବା ଏକ ସଂଘର୍ଷରୁ ହିଁ ସାହସ ଖୋଜିବାକୁ ଯାଇଛନ୍ତି । ହୁଏତ ସାହସ ପାଇଛନ୍ତି ବି ।

ଆପଣାର ଦାରୁଣ ଅଥଚ ବହୁ ଉନ୍ମୋଚନକାରୀ ନିଃସଙ୍ଗତା ଭିତରେ ସିଏ ତଥାପି ସଫଳଟିଏ ପାଇଛନ୍ତି, ଆତ୍ମୀୟତାଟିଏ ପାଇଛନ୍ତି; ମୁଖାଗୁଡ଼ାକର ତଳେ ହୁଏତ କ'ଣ ଥିବ ବୋଲି ଏକ କୁତୂହଳର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଛନ୍ତି । ସିଏ ଲେଖିଛନ୍ତି : ମୁଁ ଆଜି ଏକାକୀ ନୁହେଁ /ଯଦିଓ ମୁଁ ନିହାତି ନିଃସଙ୍ଗ/ ମୋ' ଭିତରେ ମୁଁ ଦେଖୁଛି ବିରାଟ ଏ ପଟୁଆର /ଅନେକ ମୁଖାର ଏକ ସମାବେଶ । (ପୃଷ୍ଠା-୪୩)

କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ନିଃସଙ୍ଗ ମଣିଷ ଯେତେବେଳେ 'ମୁଁ ଏକାକୀ ନୁହେଁ' ବୋଲି କହେ, ସେତେବେଳେ ସିଏ ଆପଣାର ପ୍ରାପ୍ୟ ଏକ ନୂତନ ପରସ୍ତକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରେ । ସିଏ ଆଉ ବାହାରେ ଦୂରଛଡ଼ା ହୋଇ ଠିଆ ହୋଇ ରହିପାରେ ନାହିଁ, ଆଉ ତାଚ୍ଛଲ୍ୟ କରିପାରେ ନାହିଁ । ସେହି ଏକାତ୍ମକତା ହିଁ ନୂତନ କବିତାକୁ ଜନ୍ମ ଦିଏ । ମୁଖାଗୁଡ଼ାକ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୁହଁଗୁଡ଼ାକ ତଥାପି ଦିଶି ଯାଏ । ଦେଖିବା ସାର୍ଥକ ହୁଏ, ଲେଖିବା ସାର୍ଥକ ହୁଏ ।

'ମୁଖା' ବହିରେ ଶ୍ରୀମତୀ ଶାନ୍ତି ଧଳଙ୍କର ଦେଖିବା ଓ ଲେଖିବା ପ୍ରକୃତରେ ସାର୍ଥକ ହୋଇଛି । ବହିର ପ୍ରଥମ ପୃଷ୍ଠାରେ ହିଁ ସିଏ ତାଙ୍କ ରାଜଧାନୀର ରାସ୍ତାଗୁଡ଼ାକୁ 'ବୃତ୍ତାକାର' ବୋଲି କହିଥିଲେ ହେଁ ଆପଣାର କବିତା ଭିତରେ ମୋଟେ ବୃତ୍ତାକାର ହୋଇ ବୁଲି ନାହାନ୍ତି । ଆମକୁ ପରିଚୟ ଦେଇ ମଧ୍ୟ ପରିଚୟ ନଦେବା ପାଇଁ ସିଏ 'ମୋ ଇଚ୍ଛାମାନଙ୍କୁ ମଶାଣିରେ ଦାହ କରି ଏଇତ ଫେରୁଛି' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି; 'ମୋ ମୁହଁରେ ଯେଉଁ ଭାଷା/ସିଏ ଖାଲି ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଅନ୍ୟର ଇଚ୍ଛାର' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି (ପୃଷ୍ଠା-୪୬) । ସତ୍ତା ଭିତରକୁ ଅନାଇ ବି 'ଆମ ଆଗରେ ରାସ୍ତା ନାହିଁ' ଓ 'ଆମ ପାଇଁ ଶପଥ ସ୍ଲୋଗାନ୍' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି (ପୃଷ୍ଠା-୨୭) । 'ଆମେ ତ ହୋଇଛୁ ଠିଆ/ମିଛର ଏ ମାଟିପରେ' ବୋଲି ଏକ ସ୍ଥାନରେ କହିଲେ ମଧ୍ୟ ସିଏ ଯେ ସତକୁ ସତ କୌଣସି ଏକ ପ୍ରକୃତ ମାଟି ଉପରେ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି, ସିଏ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ତାହାର ଏକ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତ୍ୟୟ ତାଙ୍କ ଛନ୍ଦଗୁଡ଼ାକର ଆଢୁଆଳରେ ରହି ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି ।

ଆଲୋକର ସ୍ତାବକମାନଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କରୁ କରୁ କବି ସତେଅବା ନିଜ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଆଲୋକଟି ଲାଗି ତାଙ୍କର ବାସନାଟିକୁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଧରା ପକାଇଛନ୍ତି । ଠିକ୍ ଏହିପରି ଏକ ବାସନାର ଅବତାରଣା କରି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ କବିତାରେ 'ଓ ଆମାର୍ ଆଁଧାର୍ ଭାଲୋ' ବୋଲି କହିଥିଲେ । ଏକ ଉପନିଷଦର ଭାଷା ଅନୁସାରେ, ଯାହା ସତ୍ୟ, ଯାହା ଅସଲ, ତାହା ଅନ୍ଧକାରର ଅଭ୍ୟନ୍ତରରେ ହିଁ ରହିଛି । ଅନ୍ଧକାର ତାହାର ଶରୀର ରୂପେ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଛି । ଏବଂ

'ମୁଖା'ର କବି ମଧ୍ୟ ଅନ୍ଧକାରକୁ ହୁଏତ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଭାବରେ ଭଲ ପାଉଛନ୍ତି : 'ମୁଁ ତତେ ଭଲ ପାଏ/ଜୀବନ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଭଲ ପାଇବା ପରି' (ପୃଷ୍ଠା-୫)। କବି ସୂର୍ଯ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ଭଲ ପାଆନ୍ତି : 'ମୁଁ ତତେ ଭଲ ପାଏ/କୋଟି କୋଟି ମଣିଷ ଭିତରେ/ମୋ କୁନି ପୁଅକୁ ଭଲ ପାଇବା ପରି।' ତା'ପରେ, ନିଜକୁ ଭଲ ପାଇବା ବିଷୟରେ; କହେ ; 'ତୋର ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ/ଆରପଟେ ଅନ୍ଧାର··· ମୁଁ ତତେ ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା ଭକ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲାପରି।' ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଓ ଭଲ ପାଇବା ଭିତରେ ପ୍ରକୃତରେ କେତେ କମ୍ ତଫାତ୍ ଯେ ରହିଛି, ସେ କଥା ଆମେ ଯେତିକି ଅଧିକ ଯୁକ୍ତି ଦେଇ ବୁଝାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା, କଥାଗୁଡ଼ାକ ବୋଧହୁଏ ସେତିକି ଅଡୁଆ ହୋଇଯିବ। ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବାର ଅର୍ଥ ପାଖକୁ ଆସିବା, ଏବଂ ପାଖକୁ ଆସିବାର ଅର୍ଥ ଭଲ ପାଇବା। ଜୀବନ ଯେମିତି ମୃତ୍ୟୁକୁ ଭଲ ପାଏ, ହୁଏତ ମୃତ୍ୟୁ ବି ଜୀବନକୁ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଭଲ ପାଉଥିବ। ମଣିଷ ପଳ ପଳ ହୋଇ ମରିବା ପାଇଁ ଜୀଏ, ପୁଣି ଥରକୁ ଥର ଜନ୍ମଲାଭ କରିବ ବୋଲି ମରିବାକୁ ଲାଗିଥାଏ। ଏବଂ ସବୁବେଳେ ଆପଣା ଭିତରେ ସତେଅବା ସେହି କୁନି ପୁଅଟି ଜନ୍ମଲାଭ କରୁଥିବା ପରି ଅନୁଭବ କରୁଥାଏ। ତା'ର ମୁହୂର୍ତ୍ତଗୁଡ଼ାକ ତାହାରି ଫଳରେ କେତେ କେତେ ଅର୍ଥ ଓ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟରେ ଝଙ୍କୃତ ହୋଇ ଉଠନ୍ତି, ସତେଅବା ସୂର୍ଯ୍ୟପରି ଜଳି ଉଠନ୍ତି। ତେଣୁ ସୂର୍ଯ୍ୟକୁ ଭଲ ନପାଇ ଆଉ ଗତି କାହିଁ ? ଯେତେ ମନା କଲେ ମଧ୍ୟ ମଣିଷ ଜାଣିବା ଆଗରୁ ହିଁ ପ୍ରେମରେ ପଡ଼ି ଯାଇଥାଏ।

ମୁଖାଗୁଡ଼ାକର ତଳେ ଯାହା ରହିଛି, ଲୋଡ଼ିବାର ମଣିଷ ତାହାରି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥାଏ। ସିଏ ତାହାକୁ ହିଁ 'ସୂର୍ଯ୍ୟର ସହର' ବୋଲି କହେ। 'ତୁମେ ମୋର ସୂର୍ଯ୍ୟର ସହର/ଯୋଉଠି ଆଲୁଅ ପଡ଼ି/ତୃଷ୍ଣାର୍ତ୍ତ ଚକ୍ଷୁ ହଠାତ୍ ଉନ୍ମୀଳିତ ହୁଏ/ଏବଂ ନୂଆ ନୂଆ ଜନ୍ମର ସଡ଼କମାନ/ଘରଆଡ଼କୁ ବଳେଇ ଯାଉ/ଶେଷେ ଆସି ସେଇଠି ପହଞ୍ଚେ।'

(ସୂର୍ଯ୍ୟର ସହର, ପୃଷ୍ଠା-୬୬) ଯ ଏତଦ୍ ବଦୁଃ ଅମୃତାଃ ତେ ଭବନ୍ତି।

ସେହି ସୂର୍ଯ୍ୟର ସହର ପୁଣି ନିଜ ଭିତରେ ରହିଛି : 'ତମେ ଅଛ ମୋ ନିଜ ଭିତରେ'। ଗୋପ୍ର ମହାନ୍ତି ସେହି ସହରକୁ ଖୋଜୁଛନ୍ତି, ଠାବ କରି ଆହୁରି ଅଧିକ ଠାବ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି। ସିଏ ସତେଅବା ଆବାହନ କଲାପରି କହୁଛନ୍ତି : ଜ୍ୟୋତି ଆସ/ଜାଗୃତି ଗୋ ଆସ/ ସ୍ମୃତି ମୋ'ର ଆସ ତୁମେ/ପୁଣି ଥରେ/ସ୍ୱପ୍ନ ଲୁହେଁ/ସୃଷ୍ଟି 'ରୂପ ଧରି। (ପୃଷ୍ଠା-୪୭)

ଯେତେବେଳେ ସ୍ୱପ୍ନ ସୃଷ୍ଟି ଲାଗି ଏକ ଉଚ୍ଚାଟନରେ ପରିଣତ ହେବାକୁ ମନେକରେ, ସେତେବେଳେ ଏଠି ଯାହାକିଛି ଯେପରି ଅଛି, ସେଗୁଡ଼ାକ ପ୍ରତି ଏକ

ଅସନ୍ତୋଷ ଜାତ ହୁଏ । ସ୍ମରଣ ରଖିବାକୁ ହେବ, ଏହି ଅସନ୍ତୋଷ ଆଦୌ ଅବଜ୍ଞା ନୁହେଁ, ଉପେକ୍ଷା ନୁହେଁ, ରୁଷିବା ନୁହେଁ କି ପଳାଇଯିବା ବି ନୁହେଁ । ଏହା ଏକ ଅସନ୍ତୋଷ । 'ଅ.ନ୍ତ ଲଭ ନାହିଁ ମୃତ ଶୁଖିଲ ନଈରେ ବାଲି ହଣେ ପଛରେ ଶୋଷିଲି ଧାଇଁବାରେ' ଏବଂ 'ରଙ୍ଗ ଓ ମୁଖାର ଭିଡ ଜମେ ଏଠି ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ' (ପୃଷ୍ଠା-୨୯)— ଏସବୁ ସେହି ଅସନ୍ତୋଷର ପ୍ରମାଣ, ସେହି ଅସନ୍ତୋଷର ଆକୁତି । ସେହି ଆକୁତି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଠାକୁରଗୁଡ଼ାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆଘାତ କରିବାକୁ ଧାଇଁଯାଏ । ଜିଜ୍ଞାସା ଏକ ନୂତନ ପ୍ରସ୍ଥକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରେ । ତାହା ଭଗବାନଙ୍କୁ ଏଇଠାକୁ, ଏଇ ଜୀବନ ମଧ୍ୟକୁ ଡାକି ଆଣିବାକୁ ଚାହେ । 'ପୁଣି ତୁମେ ଆସ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରେ' ବୋଲି କହିବାକୁ ସାହସ କରେ ।

ତା'ପରେ ଏଠି ରହିଥିବା ଅଭାବଗୁଡ଼ାକ ସତେଅବା ନିଜ ଦେହର ଯନ୍ତ୍ରଣା ପରି ଅନୁଭୂତ ହେବାରେ ଲାଗନ୍ତି । ସେହି ଅଭାବର କାରଣଗୁଡ଼ାକ ବି ଛୁଇଁ ଛୁଇଁ ଚାଲି ଯାଉଥିବା ପରି ବୋଧ ହୁଏ । 'ମଣିଷ ଦେବତା ହୋଇ ପାରୁନାହିଁ, ଯେଣୁ ମଣିଷ କେବେ ମଣିଷକୁ ପ୍ରେମ କରି ଶିଖି ନାହିଁ' (ପୃଷ୍ଠା-୫୫) ବହିଟିର ସର୍ବଶେଷ କବିତାଟି ଠିକ୍ ଏହି ଭାବ-ଅଭାବର ପ୍ରତିଧ୍ୱନି : ମୁଁ ମଣିଷକୁ ଦିନେ ପଚାରିଲି/ତୋ'ର କେଇ ଦିନ ଜୀଇବା ଲୋଡ଼ା'...??/ ସେ କହିଲା/ମାତ୍ର ତିନିଦିନ/ପ୍ରଥମ...ପୁରୁଣାକୁ ନୂଆ କରି ଗଢ଼ିବାକୁ/ଦ୍ୱିତୀୟ ଦିନ...ହଜିଥିବା ମଣିଷକୁ ଖୋଜି ଆଣିବାକୁ । ତୃତୀୟ ଦିନ— ମନ ଭରି ପ୍ରେମ କରିବାକୁ । ପୁନଶ୍ଚ : ଆଉ ଦିନେ ପଚାରିଲି ମଣିଷ ରେ, ତୁ କ'ଣ କଲେ ହସିବୁ ??/ ସେ ମୁହଁ ଶୁଖେଇ କହିଲା/ପୃଥିବୀରୁ ଘୃଣା ଚାଲିଗଲେ/ଫୁଲ ଫୁଟି ମଉଳି ନଗଲେ/ଯେତେକ ଛଳନାମାନେ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କଲେ ॥

ଏବଂ ଏହି ସବୁକିଛି ପଛରେ ସେଇ ଭଲ ପାଇବା ହିଁ ଯେପରି ଅନ୍ତଃନାଡ଼ୀ ପରି ହୋଇ ରହିଛି । ଭଲ ପାଇବାର ଏକ ଅକୃତ୍ରିମ ସଜ୍ଞା ଆମକୁ ମିଳିବ ଗୋରି ମହାନ୍ତିଙ୍କର ଲିଖିତ ଏହି କେତୋଟି ଧାଡ଼ିରେ : ବାଲୁଚରକୁ ଜହ୍ନ ଯଦି/ଓଠ ପୁଟୁ ପୁଟୁ କରି କ'ଣ କହେ—/ଏବଂ ବାଲିଚର/ପ୍ରତି ରୋମକୂପ ଉଷୁମାଇ ହସି ଉଠେ/ ତେବେ ତାକୁଇ ପ୍ରେମ କହନ୍ତି ॥ (ପୃଷ୍ଠା-୬୪)

କେଡ଼େ ସହଜ ଏହି କବିତାବହି ଦୁଇଟିର କବିତାଗୁଡ଼ିକ । ଶୈଳୀ ଅଛି, ତଥାପି ଶୈଳୀକୁ ଦେଖାଇ ହେବାର କୌଣସି ଅକାରଣ ସଚେତନତା ନାହିଁ । ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ବୁଦ୍ଧି ସମ୍ପନ୍ନ ଗ୍ରହଣଶୀଳତା କବିତାଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଂକ୍ତିରେ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆମ୍ଭଗରୁ ବୌଦ୍ଧିକତାର କୌଣସି ଆଘାତ ସହିବାକୁ ପଡ଼ୁନାହିଁ । ପୃଷ୍ଠା ପରେ ପୃଷ୍ଠା ପଢ଼ିଲାବେଳକୁ ନିଜ ଘରର ଝରକାଗୁଡ଼ିକ ସତେଅବା ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ଖୋଲି ଯିବାପରି ମନେ ହେଉଛି । ଅସଲ ଘ୍ରାଣ ଓ ଗ୍ରହଣରେ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ସହଜ ହୋଇ

ପାରିଥିଲେ କବିତା ଯେ ଆଦୌ କ୍ଲିଷ୍ଟ ବା ଦୁର୍ବୋଧ ହୁଏ ନାହିଁ, ପ୍ରାୟ କିଛି କହିବାକୁ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଗୁଡ଼ାଏ ପୃଷ୍ଠାର ମିଛ ମୃଗୟା କରିବାର ଧନ୍ଦା ଯେ ଆଦୌ କରିବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ, ତାହାର ଅନେକ ପ୍ରମାଣ ମିଳି ଯାଉଛି ।

ନାନା କାରଣରୁ ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ଗତ କେତେବର୍ଷ ହେଲା ଏକ ଆଧୁନିକ ସାଆନ୍ତବାଦର ଯୁଗ ଚାଲିଥିଲା । ବାବୁମାନେ ଏକାବେଳେକେ ସିଆଡ଼ର କେଉଁ ବିଦ୍ୟାନଗରୀରୁ କବିତା ଲେଖିବାର ପାଠଗୁଡ଼ାକ ପଢ଼ିଠ କରି ଆସୁଥିଲେ ଓ ଆମ ଉପରେ ପ୍ରାୟ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଆସି ଲଦି ହୋଇ ପଡ଼ୁଥିଲେ । ଆମେ ଭାଗ୍ୟକୁ ଆଦରିଲା ପରି ସେମାନଙ୍କୁ ଆଦରି ନେଉଥିଲୁ । ସେହି କବିତାଗୁଡ଼ାକ ଓଡ଼ିଆରେ ଯେତେ ଘେନାଉ ନଥିଲା, ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ଅନୁବାଦ କରାଯିବା ପରେ ହୁଏତ ଅଧିକ ରୁଚିବନ୍ତ ବୋଲି ମନେ ହେଉଥିଲା । ଆମେ ଏଠି ଆମ ଘରେ ବକା ହୋଇ ରହି ଯାଇଥିଲୁ ଓ ଲଙ୍ଗଳା ସମ୍ରାଟମାନଙ୍କର ବପୁ ଉପରେ ସେହି ବହୁଚର୍ଚ୍ଚିତ ମହାର୍ଘ ବସନର ତାରିଫ କରିବାରେ ଲାଗି ପଡ଼ୁଥିଲୁ । ଆଲୋଚିତ କବିତାବହି ଦୁଇଟିକୁ ପଢ଼ିବା ପରେ ମନେ ହେଉଛି, ଏଥର ହୁଏତ ଆଉ ଏକ ହାଉଆ ବୋହିବ, ଏଥର ପ୍ରକୃତ ପତର ପଡ଼ିବ ।

ହଁ, ପ୍ରକୃତ ପତର ପଡ଼ିବ । ସାହିତ୍ୟର ଅଗଣାରେ ଜୀବନର ପତର ପଡ଼ିବ । କବିତା ଆଉ ଗୋଟାଏ ବିଶେଷ ଧନ୍ଦା ହୋଇ ରହିବ ନାହିଁ । କବିମାନେ ଆଉ ଏକସିଙ୍ଗିଆ ଏକ ଅଲଗା ଜାତି ହୋଇ ରହିବେ ନାହିଁ । ନିଜର ପଟି, ନିଜର ଗାଇବେ ନାହିଁ । ମଣିଷ ପ୍ରକୃତରେ ଭଲ ପାଇଲେ, ଭଲ ପାଇବାକୁ ଲୋଡ଼ିଲେ ଯାହା ହୁଏ, ଏଣିକି ସେଇକଥା ହେବ । ଶାନ୍ତ ଧଳ ଓ ଗୋପ ମହାନ୍ତ ଆମକୁ ସେହିଭଳି ଏକ ଆଶ୍ୱାସନା ଓ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଅଭିନନ୍ଦନୀୟ ।

୭-୭-୮୦ ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟ, ୧/୪, ୧୯୮୧

॥ ଆପଣାର ଗୀତ ॥

ଲେଖକ : ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀନିବାସ ଉଦ୍‌ଗାତା

କଟକ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟସ୍ ଷ୍ଟୋର୍, କଟକ, ୧୯୭୮

ପୃଷ୍ଠା—୮୨ ମୂଲ୍ୟ—ଟ ୬·୫୦

॥ ପ୍ରତିମା ଅପ୍ରତିମ ॥

ଲେଖକ : ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀନିବାସ ଉଦ୍‌ଗାତା

ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, କଟକ, ୧୯୮୦

ପୃଷ୍ଠା—୬୦ ମୂଲ୍ୟ—ଟ ୧୦·୦୦

॥ ଚୈତ୍ରରଥ ॥

ଲେଖକ : ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀନିବାସ ଉଦ୍‌ଗାତା

ବୁକ୍ସ ଏଣ୍ଡ ବୁକ୍ସ, କଟକ, ୧୯୮୧

ପୃଷ୍ଠା—୬୧ ମୂଲ୍ୟ—ଟ ୬·୦୦

କାବ୍ୟସମୀକ୍ଷକ ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଭାରି ବ୍ୟଞ୍ଜନାତ୍ମକ ଭାବରେ The Studious Poets ବୋଲି କହିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଯେ ଆମର ଏହି ଅଭିନବସ୍ତ—ଜଟିଳ ଯୁଗରେ ଅନ୍ୟ କବି ଅଛନ୍ତି, ତାହାହିଁ ସାହିତ୍ୟ ଲାଗି ଏକ ଶୁଭମୟ ସଙ୍କେତ । ଯେଉଁମାନେ ସାଧନା ଅର୍ଥାତ୍ ହୃଦୟୋନ୍ମୋଚନ ଆଡ଼େ ନଯାଇ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଅଧ୍ୟବସାୟକୁ ହିଁ କାବ୍ୟ-ସାଧନା ବୋଲି ଗଣନ୍ତି, ସେମାନେ ସେହି ବୁଦ୍ଧିଗତ ବ୍ୟବସାୟିତାକୁ ଆଧୁନିକତା ବୋଲି କହନ୍ତି, କାବ୍ୟ-କାରଖାନାରେ ତାହାକୁ ହିଁ ଅସଲ କରାମତି ବୋଲି ମାନନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଭାରି ସୌଭାଗ୍ୟ ଯେ ଏଠି ସେମାନଙ୍କ ବାହାରେ ମଧ୍ୟ କବି ଅଛନ୍ତି; ସେମାନେ ଆଧୁନିକ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ସମାନ୍ତର ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ।

କବି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଉଦ୍‌ଗାତାଙ୍କର ଆଲୋଚ୍ୟ ତିନୋଟିଯାକ କବିତାବହି ପ୍ରାୟ ବର୍ଷେ ବର୍ଷେ ଅନ୍ତରରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ଶେଷ ବହି "ଚୈତ୍ରରଥ"ରେ ସିଏ ଆପଣାର କବିଜୀବନର ସୋପାନ—କଳନାମାନ କରି ପାଠକମାନଙ୍କ ଲାଗି ଯେଉଁ

'ପୃଷ୍ଟପଥ'ଟି ବାଛି ଦେଇଛନ୍ତି, ତାହା ଆପଣାର ନାମକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ସାର୍ଥକ କରୁଛି, କବିତାର ସରଣୀଟି ପଛରେ ରହିଥିବା ସମଗ୍ର କବିଚରିତ୍ରିଟିକୁ ଆମ ଆଗରେ ସତେଅବା ଭାରି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରିଆଣି ରଖିଦେଉଛି । ଐତରେୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ (୭/୧୫/୨)ର 'ପୁଷ୍ପିଣ୍ୟୋ ଚରତୋ ଜଙ୍ଘେ ଭୂଷ୍ଣୁରାତ୍ମା ଫଳଗ୍ରାହିଃ" ପ୍ରେରକ ମନ୍ତ୍ରଟିକୁ ପ୍ରତିଭାତ କରିଦେଇ ଯାଉଛି । କବି ତାର କାବ୍ୟଠାରୁ ଅନେକ ବଡ, ଅନେକ ବେଶୀ,- ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ଏକ କବିତାର 'ତୋମାର କୀର୍ତ୍ତିର ଚେୟେ ତୁମି ଯେ ମହତ' ଧାଡ଼ିଟିର ସେହି ମର୍ମଟିକୁ ସ୍ମରଣ କରାଇଦେଇ ଯାଉଛି ।

କବି ଉଦ୍‌ଗାତା ଆଉ ସବୁକଛି, ମାତ୍ର ମାୟାବାଦୀ ମୋଟେ ନୁହନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ "ମୋ ଲାଗି ଭଲ ଏଇ/ଧରଣୀର କଥାକଥିତ ନର୍କଟି" । ତେଣୁ ଆଧୁନିକ କବିର ପଳାୟନ-ପ୍ରୀତି ଏବଂ ଯନ୍ତ୍ରଣାବୋଧ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ମୋଟେ ନାହିଁ । ଯନ୍ତ୍ରଣା ଅନେକ ଅଛି, ମାତ୍ର ଯନ୍ତ୍ରଣାବୋଧ ନାହିଁ । ଯନ୍ତ୍ରଣା ଅଛି, କାରଣ ତୃଷା ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ରହିଛି । ସେହି ତୃଷା ତାଙ୍କ ଜୀବନର ପ୍ରଶସ୍ତ ବାରଣ୍ଡାରେ "ପାଦ ଚପି ଚପି ବଗୁଡ଼ିଟି ପରି" ଅନବରତ ଆସିବାରେ ଲାଗିଛି । ମାତ୍ର ସେହି ତୃଷାରୁ ଅଭିଯୋଗ ନୁହେଁ, ଅନୁରାଗର ଜନ୍ମ ହେଉଛି । ଆତ୍ମୀୟ ପରି ଅତି ପାଖରେ ବସି ସିଏ "ଏବେ ମଧ୍ୟ ତୃଷାର୍ତ୍ତ ରହିଛୁ"ବୋଲି କହି ପାରୁଛନ୍ତି ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ମତିର ସହିତ ତାହାର ଆନ୍ତର ପାଖକୁ ଟାଣିହୋଇ ଯାଉଛନ୍ତି ।

ଜୀବନ ଓ ସୃଜନର ମାୟାକୁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଉଦ୍‌ଗାତା ଅସଲ ରହସ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ଅସଲ ପୂର୍ଣ୍ଣତାଗୁଡ଼ିକର ଆନ୍ତର ପାଖକୁ ଆସିବା ଲାଗି ରହିଥିବା ଏକ ଆକର୍ଷଣ ପରି ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି । 'ଆପଣାର ଗୀତ'ର ସର୍ବପ୍ରଥମ କବିତାରେ ସେ ଗାଇଛନ୍ତି : ତୋହର ବିଚିତ୍ର ମାୟା—/ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲେ ରୁ ମୋହିତ କରୁ । .../ ପାଇବାର ଲାଗି/ଆଗୁସାର ହୁଏ ମୁହିଁ ଅସ୍ତ୍ର ଧରି/କଛିହିଁ ନବୁଝି ।/ଏଇ ନବୁଝିବା/ସାର ହୁଏ ଜନ୍ମ-ଜନ୍ମାନ୍ତରେ/ସତେ ମତେ ମୁକ୍ତି ମିଳେ / ନମିତ୍ତ ରୂପରେ...। କବିଙ୍କର ଆଖି ବୈଷ୍ଣବ ଆଖି, ପ୍ରେମାନୁଗ ଆଖି । ସେହି ଆଖି ପ୍ରତିଭାସକୁ ଦେଖି ଡରେ ନାହିଁ, ଜଗତ୍‌କୁ ମିଥ୍ୟା ବୋଲି କହି ଆର୍ତ୍ତ ଓ ଶୁଷ୍କ ଭାବରେ ବ୍ରହ୍ମର ସନ୍ଧାନେ୍ଵଷଣ କରିବାକୁ ଯାଏନାହିଁ । ଯାବତୀୟ ଆକର୍ଷଣକୁ ସିଏ କୃଷ୍ଣ ରୂପରେ ଅନୁଭବ କରେ,—ଲୀଳାଗୁଡ଼ାକ ଭିତରେ ତାକୁ ଲୀଳାମୟହିଁ ଦିଶନ୍ତି, ନଟବର ରୂପରେ ଦିଶନ୍ତି । ମାୟା ଭିତରେ ମାୟାବୀଙ୍କର ତଲାସ କରୁ କରୁ ସିଏ ସେହି ନଟବରଙ୍କର ପରଶ ପାଇଯାଏ ।

କବି ଉଦ୍‌ଗାତା ସେହି ଆଖିଟିଏ ପରି ଆଖିର କଥା ବାରବାର କହିଛନ୍ତି; ଅଖିଟିଏ ଲୋଡା ଖାଲି ଦେଖିବାକୁ ମଧୁର ଛବି ତା/ଛତିଟିଏ ଲୋଡା ଖାଲି ବୁଝିବାକୁ/ ଏବଂ ତାକୁ ସାଇତି ନେବାକୁ । (ପ୍ରଥମା ଅପ୍ରଥମ, ପୃଷ୍ଠା-୪) ସେହି ଆଖି କେବେ-

ହେଲେ ପ୍ରତିହତ ହୁଏନାହିଁ । ଭିତରେ ହଟି ଯାଉଥିବା ପରି ମନେହେଲେ ବାହାରର ପ୍ରେରଣା ନିଏ ଓ ବାହାରେ ହଟି ଯାଉଥିବା ପରି ମନେହେଲେ ଭିତରର ପ୍ରତ୍ୟୁକ୍ତି ପାଖକୁ ବାରବାର ଫେରି ଆସୁଥାଏ । ସେହି ଆଖି କିଛି ମାନେନାହିଁ, ସାହସକୁହିଁ ଶ୍ରଦ୍ଧା ବୋଲି ଜାଣେ :

ତଥାପି ମୁଁ ମାପିଅଛି ଆକାଶକୁ;
ମାପିବାର ଚେଷ୍ଟା କରିଅଛି,
ତଥାପି ମୁଁ କରିଅଛି ସନ୍ତରଣ, ମହୋଦଧି ଡୁବିଛି ଅତଳେ
ଆତ୍ମହରା ହୋଇଅଛି ମାତ୍ରା ଦେଖି ତୋହର ସଞ୍ଚାର ।

—ଆପଣାର ଗୀତ, ପୃଷ୍ଠା-୪୪

ଏହିପରି ଏକ ଆଖି ରହିଥିଲେ କବି "ତୁମ ତନୁସାଗରେ ଡୁବି ମୁଁ ମୁକ୍ତା ତ ପାଇଛି" ବୋଲି କହିବାକୁ ଭରସା କରେ । ପ୍ରକୃତି ସହିତ ମଧ୍ୟ ତା'ର କମ୍ ଏକାତ୍ମତା ନଥାଏ । ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ସେତେବେଳେ ଯାବତୀୟ ଶବ୍ଦର ସାହାଯ୍ୟରେ ଏକ ଲାବଣ୍ୟମୟତାର ଧ୍ୱନ୍ୟନ୍ତରକୁ ଉତ୍ତୋଳିତ ହୋଇଯାଏ । ଯେପରି, 'ଆପଣାର ଗୀତ' (ପୃଷ୍ଠା-୧୦)ରେ :

ଏଇ ଅସ୍ତଗାମୀ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଝଲମଲ ପାଟଳ କିରଣ
ବଧୂପରି ଝରଣାର ଛଳ ଛଳ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣବର୍ଣ୍ଣୀ ଧାରା
କଟିମେଖଳାର ପରି ଏଇ ରାସ୍ତା, ନଗ୍ନ ନାୟିକାର
ଅଯତ୍ନ ଆଲୁଳାୟିତ କେଶପରି ଶ୍ୟାମଳ ବନାନୀ......

ମନ୍ତ୍ରରାଜ ଈଶୋପନିଷଦର ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଓ ପଞ୍ଚଦଶ ମନ୍ତ୍ରରେ "ସତ୍ୟର ମୁହଁକୁ ଅପିହିତ କରି ରଖିଥିବା ହିରଣ୍ମୟ ପାତ୍ରଟିକୁ ଅପାବୃତ କରିବା ଲାଗି ସତ୍ୟ ଓ ଧର୍ମର ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବା କ୍ରାନ୍ତଦର୍ଶୀ କବି ଯେପରି ଏକର୍ଷି ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପାଖରେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଛି, ଓ ସେହି ତେଜୋମୟ କଲ୍ୟାଣତମ ରୂପ ମଧ୍ୟରେ ନିଜକୁ ଯେପରି ଦେଖିବାର ଆକୁତି ପୋଷଣ କରିଛି, ପ୍ରଥମ ପୁସ୍ତକଟିର "ଆପଣାକୁ" କବିତାରେ କବି ଉଦ୍‌ଗାତା ତାହାର ଏକ ଅନୁବାଦ ଦ୍ୱାରାହିଁ ଆପଣାର ସଙ୍ଗୀତରେ ଏକ ଉପନିଷଦୀୟ ବ୍ୟାକୁଳତାକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ଏବଂ, ତାହାର ମାଧ୍ୟମରେ କେତୋଟି ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦ ଏକ ଉତ୍ତୋଳନ ଲାଭ କରି ଧନ୍ୟ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏହି ଅନୁବାଦରେ କୌଣସି ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ନାହିଁ, ଅସହଜତା ନାହିଁ, ବୁଦ୍ଧିମନ୍ତ କୃତ୍ରିମତା ବି ନାହିଁ, ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ସାଯୁଜ୍ୟହିଁ ରହିଛି ।

ସେହି ସାଯୁଜ୍ୟର ବାସନା କବି ଓ ମରମୀ ଲାଗି ମୂଳତଃ ଏକ ଦେଖିବାର ବାସନା । 'ପ୍ରଥମା ଅପ୍ରଥମ'ର "ସେ ସତେ ରହିଛି ଟିକେ ଦେଖିବାକୁ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ଚନ୍ଦ୍ରଗହନରେ" ଧାଡ଼ିଟିରେ ଶ୍ରୀନିବାସ ବାବୁ ସେହି ବାସନାଟିକୁ ହିଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆତ୍ମୀୟତା ସହକାରେ ମୂର୍ତ୍ତ କରାଇ ଆଣିଛନ୍ତି । 'ଆପଣାର ଗୀତ' (ପୃଷ୍ଠା-୩୩) ରେ ସିଏ "ଅମାରାତି ଶେଷେ ଏକ ପ୍ରତିପଦା.../ସେଇ ମୋର ଆଶା/ଅନନ୍ତ ପିପାସା" ଧାଡ଼ିଟି ଦ୍ୱାରା ତାହାକୁ ହିଁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ପିପାସା ପ୍ରୀତିର ପିପାସା, ପ୍ରୀତିର ଆସ୍ପଦକୁ ତାହା ତଳକୁ ଟାଣେ, ଅର୍ଥାତ୍ ପାଖକୁ ଟାଣେ, ଅର୍ଥାତ୍ ଅତି ନିକଟରେ ଆପଣା ଭିତରେ ସତେଅବା 'ତାହାକୁହିଁ ଜନ୍ମ ଦେଉଥିବା' ପରି ଅନୁଭବ କରେ । ସେଇଥିରୁ ସଖ୍ୟଭାବର ଉଦୟ ହୁଏ । ସିଏ ବି ନଇଁ ଆସୁଥିବା ପରି ଲାଗେ । ପ୍ରାର୍ଥନା ଓ ପୂଜାର ଭାଷା ବି ବଦଳିଯାଏ : ତମେ ନଇଁବ ନାହିଁ ଯଦି/ମୋତେ ଉଠେଇବ କେମିତି ? ଏହି ଉଠାଇବାର କାମଟା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର କାମ ପରି ଅନୁଭୂତ ହୁଏ । 'ଆପଣାର ଗୀତ'ରେ "ପ୍ରାର୍ଥନା" କବିତାରେ ମଧ୍ୟ କବି ଉଦ୍‌ଗାତା ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି ସେହି କଥାଟିକୁହିଁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କୁ "ହେ ମୋର ସହଯାତ୍ରୀ" ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ।

"ଆପଣାକୁ ଲୀନ କରି ଅବ୍ୟକ୍ତ ରୂପରେ/ନିଜକୁ ହଜାଇ ନିଜେ ଆପଣାକୁ ପାଇବାର ଛବି ('ଆପଣାର ଗୀତ,' ପୃଷ୍ଠା-୪୧) ଧାଡ଼ି ଦୁଇଟି ଆମକୁ କବିଙ୍କ ସହିତ ଆହୁରି ଆଗକୁ ଯିବାଲାଗି ବାଟ କଢ଼ାଇ ନେଲାପରି ଲାଗୁଛି । ପ୍ରଥମେ ମଣିଷ କେବଳ ଆପେ ହୋଇଥାଏ, ବାକି ଦିଆହୋଇ ରହିଥାଏ, ଏକାନ୍ତ ଭାବରେ 'ମୁଁ' ଟାଏ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଖୋଜିବାର ପର୍ବ, ଅଧିକକୁ ଛୁଇଁବାର ପର୍ବ ଆରମ୍ଭ ହେଲେ ତା'ର ଦ୍ୱିତୀୟ ଜନ୍ମର ପର୍ବଟି ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ଆଗକୁ ଯାଇ ସତେଅବା କେଉଁ ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ସ୍ପନ୍ଦନଟି ସହିତ ଆପଣା ଭିତରେ ରହିଥିବା ସମଧର୍ମୀ କେଉଁ ଉପାଦନାଟିର ଅନୁସ୍ପନ୍ଦନ ଜଣାଇ ସିଏ ତାହାରି ମଧ୍ୟରେ ଆପଣାକୁ ଲୀନ କରିଦିଏ, ନିଜକୁ ନିଜେ ହଜାଇଦିଏ । ତାହାରି ମାଧ୍ୟମରେ ସେ ନିଜକୁ ପାଏ । ମାତ୍ର ସେହି ଆଗର ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଓ ଏକାନ୍ତ ଆପଣା'କୁ ନୁହେଁ, ଏକ ସର୍ବମୟ ଆପଣାକୁ ପାଏ,, ସବୁଟିକୁ ପାଏ । ପ୍ରୀତିର ସମ୍ପ୍ରସାରଣ ଘଟେ । ଏବଂ, ସେତିକବେଳେ ଅଧିକ ଆତ୍ମୀୟତାର ଆଲୋଡ଼ନରେ ଆକର୍ଷିତ ହୋଇ ସିଏ ହଠାତ୍ ବାହାରଟାକୁ, ଏହି ଜଗତକୁ କାମୁଡ଼ି ଧରିଥିବା ବିରୋଧଗୁଡ଼ାକ ବିଷୟରେ ସଚେତ ହୋଇଯାଏ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଯେଉଁ ପାହାଚକୁ ଉଠି ଭିତର ଆଉ ବାହାର ମଧ୍ୟରେ ଆଉ କୌଣସି ଅନ୍ତର ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, ସିଏ ସେଇଠି ଏକ ଅସହନୀୟ ସଂଶୟ ଅନୁଭବ କରେ :

ଅନ୍ଧାର ଭିତରେ ଆଲୁଅ ଜଳୁଛି
ନା

ଆଲୁଅକୁ ଘେରି ରହିଛି ଅନ୍ଧକାର ।
କିଏ କହିବ ଖାଲିରେ
ସତଟା କେମିତି ଦେଖିବାକୁ ।
ଏଇନେ ତ
ମିଛକୁ ଜାଣିବା କାଠିକର । (ପ୍ରଥମ ଅପ୍ରଥମା, ପୃଷ୍ଠା-୪୫)

'ଚୈତ୍ର ରଥ'ରେ ସେହି ସଂଶୟ ଅକୁଳତାର ଏକ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷତର ଭୂମିକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିଛି :

ଏବେ ବଜାରରେ ନାନା ରଙ୍ଗର ମୁଖା ମିଳୁଛି,
ଯୋଉଥିରେ ନିଜକୁ ପୂରାପୂରି ଲୁଚେଇ ଦେଇହେବ :
ହେଲେ ନିଜ ଲାଗି କୋଉଟି ଲୋଡ଼ା
ଜାଣିବା ଦରକାର । (ପୃଷ୍ଠା-୧୧)

ସେହି ପୃଷ୍ଠାରେ କବି "ସ୍ୱପ୍ନସବୁ ଜରି ପେକେଟରେ ବନ୍ଦୀ ହେଉଛି" ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଅଣଚାଳିଶ ପୃଷ୍ଠାରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ସେହି ମର୍ମର ଆଉ ଯୋଡ଼ିଏ ଧାଡ଼ି : ସ୍ୱପ୍ନରେ ହଜିବା ଯେତେ ସହଜ/ବାସ୍ତବ କଥାଟିକୁ ଦେଖିବା ସତେ କଠିନ ।

ତାହାହିଁ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଓ ଉଦୟମୁଖୀ ଓ ଉପଲବ୍ଧିମୁଖୀ କବିକୁ ସେହି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ହୁଏ । ଠିକ୍ ଏଇଠି ହାରିଯାଇ ଅନେକ କବି ପଳାୟନପ୍ରେମୀ ହୁଅନ୍ତି, ଅଥବା କେତେ କବି ଶୈଳୀର ପରମପଦକୁ ଲୋଡ଼ିବା ଲାଗି ମନ ବଳାନ୍ତି । ସେହି ସଂଶୟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ କବି ଉଦ୍‌ଗାତା ଧର୍ମକ୍ଷେତ୍ର ଓ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକାବେଳକେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେବାର ସ୍ପର୍ଦ୍ଧା ରଖି ଆପଣା ଭିତରେ ରହିଥିବା ସବ୍ୟସାଚୀ ଓ ରାଧିକା ଭିତରେ ସେତୁଟିଏ ବାନ୍ଧିବାକୁ ଖରି ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ତଥାପି, ବେଳେବେଳେ 'ରାଧିକା'ର ମନଟି 'ଅର୍ଜୁନ'ର ପଣ ଉପରେ ଫାଶ ପରି ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହିବାକୁ ମନ କରୁଥିଲା ପରି ବୋଧ ହେଉଛି : ମୁଁ ନିଜେ ତ ସବ୍ୟସାଚୀ,/ତା'ପରେ—/ତମଭଳି ସାରଥି ଥାଉଁ ଥାଉଁ/ ଡ଼ରିବା କିଆଁ । ମୁଁ କିନ୍ତୁ ଶୁଣିବାକୁ ଚାହୁଁଛି/ହେ ବନୋଦୟା/ସେଇ ବଂଶୀଧ୍ୱନି—/ରାଧିକାଚିତ୍ତ ହେ,/ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟର ସାନ୍ଦ୍ରଘୋଷରେ/ମୋତେ ଆଉ ପ୍ରମତ୍ତ କରନା । (ଚୈତ୍ରରଥ, ପୃଷ୍ଠା-୪୧)

ଏହି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱକୁ ମନେ ହେଉଛି, ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଉଦ୍‌ଗାତାଙ୍କ ଭିତରେ ବାଟ ଚାଲୁଥିବା କବି ଏକ ଦ୍ୱିତୀୟ ଉତ୍ତରଣ ଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଛି, ଏକ ଦ୍ୱିତୀୟ ସମ୍ପ୍ରସାରଣର ବାସନା ପାଇଲାଣି; ତାହା ଏପରି ବୃହତ୍ତର ଏକ ତୃତୀୟ ବୃତ୍ତଲାଗି ଅପେକ୍ଷା କରିଛି, ଯାହାକି ପ୍ରଥମ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ବୃତ୍ତଦ୍ୱୟ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଆପାତ ବିରୋଧଟିକୁ ଅତିକ୍ରମି

ଯିବ, ଅର୍ଥାତ୍ ଦୁଇଟିଯାକକୁ ଏକ ବୃହତ୍ତର ଅଙ୍ଗୀକାର ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ଭାଳି ଧରିବ ।
ସେତେବେଳେ 'ବଳିଆରଭୁଜ' ନିଜ ଭିତରେ ଦିଶିଯିବେ । "ମୋତେ ଚହ୍ନିପାରୁନା ମହାବାହୁ ।/ ମୁଁ ଶ୍ରୀନିବାସ / ଅରୁଣ ଖମ୍ବପାଖରେ ଠିଆ ହୋଇ/ଗାଉଛି ତୁମର ଜଣାଣ ।" (ପ୍ରଥମା ଅପ୍ରଥମ, ପୃଷ୍ଠା-୭୦) ବୋଲି ଆଉ ଗୋଟିଏ କହିବାକୁ ପଡିବ ନାହିଁ 'ଯୋଽସାବସୌ ପୁରୁଷଃ ସୋଽହମସ୍ମି'ର ମୂର୍ତ୍ତି ଉପଲବ୍‌ଧି ହୋଇଯିବ । ସେତେବେଳେ ଅରୁଣଖମ୍ବ ପାଖରେ ଠିଆହୋଇ ବହିବାଣ୍ଟା ସତେଅବା ଏକ ଅସ୍ୱୀକାର ପରି ମନେହେବ। ଜଣାଣ ଗାଇବାର ପର୍ଯ୍ୟାୟଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସହଜ ଭାବରେ ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇଯିବ । ସତ୍ୟସ୍ପର୍ଶନ ଓ ସତ୍ୟସ୍ମରଣ ସମ୍ଭବ ହେବ । ଆପଣାକୁ ସତେଅବା ଏକ ସମଗ୍ର ନିଶିଅଟିଏ ପରି ମନେହେବ । କବିତା ମନ୍ତ୍ରରେ ପରିଣତ ହେବ, ଜୀବନ ସେହି ମନ୍ତ୍ରଟିକୁ ସାଧି କରିବାର ଏକ ଅନ୍ୟ ନାମ ହୋଇ ରହିବ ।

କବି ଶ୍ରୀନିବାସ ଉଦ୍‌ଗାତା ମୋଟେ କୋଉ ଦରବାରରେ ନାହାନ୍ତି । ଯିଏ କାହାର ପକ୍ଷୀକୁ ଆଣି ଦ୍ୱାରରେ ଖୋସି ନାହାନ୍ତି । ଅଥଚ, ନିର୍ଭୀକ ଓ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ, ଜଣେ ପ୍ରେମିକ ଓ ସୁହୃଦ୍ ପରି ଆପଣାର ସାନ୍ନିଧିଟିକୁ ବଢାଇ ଦେଇ ପାରୁଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ କବିତାର ସହସ୍ର ବର୍ଷରେ ଆମକୁ ଏତେ ବଡ଼ ପରି ଦିଶିବା ଲାଗି ଯେଉଁ ଗଣ୍ଡାର, ହାତୀ ଓ ମଇଁଷି ମାନେ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ନାକରେ ଏତେ ଏତେ ବଡ଼ କଡ଼ା ଗଳା ହୋଇଛି, ସେମାନଙ୍କର ସିଙ୍ଗରେ ଏତେ ବଡ ବଡ ଘୁଙ୍ଗୁରମାନ ବନ୍ଧା ହୋଇଛି । ଉଦ୍‌ଗାତାଙ୍କର କବିତାରେ ଦୂର ଅଛି, ନିକଟ ବି ଅଛି; ମେଘେର ଅଛନ୍ତି, ବୈଷ୍ଣବଗୀତ ରହିଛି ଓ ଉପନିଷେଦ ବି ରହିଛି । ଏବଂ ସବୁଟିକୁ ଏକାଠି ଏକ ନିଜସ୍ୱ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟରେ ଉକୁଟାଇ ଧରିଥିବା ଏକ ସହଜ ଓ ମଉନ ଖୁସିଟିଏ ସବାଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ରହିଛି । ଥିର ବିଶ୍ୱାସଟିଏ ରହିଛି, ପରିଚୟ ଲାଭ କରିଥିବା ହୃଦୟଟିଏ ରହିଛି । ତଥାପି ଆହୁରି ଅଧିକ ପରିଚୟ ଲାଗି ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଥିବା ପୂର୍ଣ୍ଣକୁମ୍ଭ ଅଭିସାରିକାଟିଏ ମଧ୍ୟ ରହିଛି ।

ଓଡ଼ିଆ କବିତା ଯେ ମାଟି ଛୁଇଁ ଆସୁଛି, ଏଥିରୁ ସବାଆଗ ସେହି ପ୍ରତ୍ୟୟଟି ମିଳିଯାଉଛି । ଆଧୁନିକତା ନାଆଁରେ ଯେଉଁମାନେ ଓଡ଼ିଆ କବିତାକୁ ଗୋଟାଏ ଗାଡ଼ ଭିତରୁ ବାହାର କରିଆଣି ଆଉ ଗୋଟାଏ ଗାଡରେ ନେଇ ପକାଇ ଦେଇଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କର ଦିନ ସରି ସରି ଆସୁଚି । ଆମ କବିମାନେ ଘରକୁ ଫେରି ଆସୁଛନ୍ତି । ତାହାହିଁ ଗର୍ବର କଥା ।

କୈବଲ୍ୟ, ଅକ୍ଟୋବର, ୧୯୮୧

॥ ସଭ୍ୟତାର ମୁହଁ ॥

ଲେଖକ : ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜନାଥ ରଥ

ମୟୂର ପବ୍ଲିକେଶନ୍ସ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୧୯୭୯

ପୃଷ୍ଠା ସଂଖ୍ୟା-୭୦, ମୂଲ୍ୟ—ଟ ୭.୯୦

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବ୍ରଜନାଥ ରଥ ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ଆଧୁନିକ କାଳର ଏବଂ ଆଧୁନିକ ଚେତନାର ଜଣେ କବି, ତଥାପି ସେ ତଥାକଥିତ ଆଧୁନିକ ଦଳ ଭିତରେ ମୋଟେ ପଶିନାହାନ୍ତି । ଆଧୁନିକ ହେବା ନାଆଁରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଦଳେ କବି ଯେତେବେଳେ ସେପାରି ହାଟରୁ ବିଦ୍ୟାଗୁଡ଼ାକୁ ଶିଖି ଆମ ଏପାରିରେ ଆଧୁନିକ କବିତା ଲେଖିଲେ, ନାନା କାରଣରୁ କବି ବ୍ରଜନାଥ ରଥ ସେମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମୋଟେ ମିଶି ପାରିଲେ ନାହିଁ, ଭାରି ଅଲଗା ହୋଇ ରହିଗଲେ । ଏବେ ବି ସିଏ ଭାରି ଅଲଗା ଅର୍ଥାତ୍ ଅନନ୍ୟ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ହୁଏତ ସିଏ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଛନ୍ତି । ସତେଅବା ସାଙ୍ଗ ଖୋଜୁଥିବା ପରି ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ଆଧୁନିକ କବିତାରେ ଘରକୁ ଫେରି ଆସିବାର ନୂଆ ପର୍ଯ୍ୟାୟଟି କ୍ରମେ ଖୁବ୍ ବାରିହୋଇ ପଡ଼ିଲାଣି, ତାହାର ପ୍ରାଣପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇସାରିଲେ ଆମେ ଆତ୍ମୀୟ ଖୋଜିବାକୁ ଯାଇ ସବାଆଗ ବ୍ରଜନାଥ ବାବୁଙ୍କୁ ଖୋଜି ବାହାରିବା, ତାଙ୍କର ପୁନରାବିଷ୍କାର କରିବା ।

ବ୍ରଜନାଥ ବାବୁ ଜୀବନଯାକ ଏଯାଏ ଖାଲି କବିତା ଲେଖିଛନ୍ତି । କବିତାର ମାଧ୍ୟମରେହିଁ ସେ ଜୀବନର ପଦ୍ୟ ଓ ଗଦ୍ୟ ଉଭୟଙ୍କୁ ଆଘ୍ରାଣ ଓ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ତାହା କ୍ୱଚିତ୍ ଦେଖା ଯାଇଥାଏ । ଭିତରଟା ଏକାବେଳକେ ବ୍ୟାକୁଳତାମୟ ଏବଂ ଆକାଙ୍କ୍ଷାସଜଳ ନହେଲେ ଏଡ଼େ ଏକନିଷ୍ଠ ହୋଇ କେହି କେବେ କବିତାକୁ ଲେଡ଼େନାହିଁ । ଆପଣା ଭିତରେ ଅତି ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭାବରେ ଆଖିଗୁଡ଼ାକୁ ସଜାଡ଼ି ନରଖିଥିଲେ କେହି କଦାପି ଖାଲି କବିତା ଦେଇ ଆପଣାର କଥାଗୁଡ଼ାକୁ କହିବାକୁ ମନ କରେ ନାହିଁ । ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ବିଶେଷ ଅନୁଭବସ୍ଥିତିକୁ ଆଖି ବୋଲି ମାନି ନେଇଥିବାରୁ କବି ବ୍ରଜନାଥ ରଥଙ୍କୁ ଆପଣା ଭିତରେ କମ୍ ଯନ୍ତ୍ରଣାକୁ ବହନ କରି ବାଟ ଚାଲିବାକୁ ହେଉନଥିବ ।

'ସଭ୍ୟତାର ମୁହଁ' କବିତାସଂଗ୍ରହ ବ୍ରଜନାଥ ରଥଙ୍କର ଚତୁର୍ଥ ସଂଗ୍ରହ । କବିଙ୍କର ଭାଷାରେ "କେଶ ଆଉ ବେଶର ଦର୍ପଣରେ ଝଲସି ଉଠୁଛି କବିତାର ମୁହଁ ।"

ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କବି ସଭ୍ୟତାକୁ ଏକ "ଅଭ୍ରଭେଦୀ ରମ୍ୟ ନବଗୃହ" ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ବ୍ରଜନାଥଙ୍କର ମେଦମାଦୃଷ୍ଟି ପରି ତାଙ୍କର ଶୈଳୀ ମଧ୍ୟ ଅନନ୍ୟ । କବିତା ଲେଖିବାପାଇଁ କେବେ ସଚେତନ ଭାବରେ ସିଏ ଶୈଳୀ ଖୋଜନ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି ତାଙ୍କର ସ୍ୱକୀୟ ଶୈଳୀଟି ତାଙ୍କୁ ଭାରି ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ମିଳି ଯାଇଥାଏ । ତାଙ୍କ ବ୍ୟବହୃତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ାକୁ ବଜାରରୁ ବାଛି ବାଛି କିଣିବାକୁ ପଡ଼େନାହିଁ । ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ାକ ଭାରି ସହଜ ଭାବରେ ଭାବଗୁଡ଼ାକର ବାର୍ତ୍ତାବହ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । କୌଣସି କୋଳାହଳ କରୁନାହାନ୍ତି କମ୍ବା ଗୁଡ଼ାଏ ଅଳଙ୍କାର ପିନ୍ଧି ଆଦୌ ଝଁଣ ଝଁଣ କରୁନାହାନ୍ତି । ବ୍ରଜବାବୁଙ୍କ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ାକ ସତେଅବା ଘରକୁ ଡ଼ାକନଅନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାରେ ଅନେକ କବି ଆପଣାର ବ୍ୟବହୃତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି ଭାରି ସୌଖିନ୍ ଭାବରେ ଲୁଚି ରହିଥାନ୍ତି ଓ ଆମକୁ ଘେରି ବୁଲାଇବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି, ବ୍ରଜନାଥ ବାବୁ ମୋଟେ ସେପରି କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସମ୍ଭବତଃ ସେହି କାରଣରୁହିଁ ତାଙ୍କର ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ଜରିଆରେ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ସିଧା ପହଞ୍ଚି ଯାଇ ହୁଏ । ସିଏ ଶବ୍ଦକୁ ନେଇ ମୋଟେ ବାଜିଗରି କରନ୍ତି ନାହିଁ । ତଥାପି କବିକୁ 'ଶବ୍ଦର ବାଜିକର' ବୋଲି କହି (ପୃଷ୍ଠା-୩୬) ସିଏ ଏକ ସଫଳ ଓ ବ୍ୟାପ୍ତିଯୁକ୍ତ କବିତା ଲେଖି ପାରନ୍ତି ଏବଂ ଆମକୁ ଏକ ଶବ୍ଦାଶ୍ରିତ ଅନୁଭବସ୍ୱାଦର ଅବସର ଆଣି ଦେଇ ପାରନ୍ତି ।

ସ୍ୱଲିଖିତ 'ଭୂମି ଓ ଭୂମିକା'ରେ କବି ଏହି ସଙ୍କଳନଟିକୁ ବର୍ତ୍ତମାନର "ଅସହାୟ ଅବସ୍ଥା ଓ ଅସମ ସାମାଜିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଭିତରେ ଯେଉଁ ଧନବାଦୀ ସଭ୍ୟତାର ଶାଭସ୍ର ଓ ବିବର୍ଣ୍ଣ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଛି ଓ କରୁଛି, ତା'ର ଗୋଟିଏ ନିଚ୍ଛକ କାବ୍ୟ ରୂପ" ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଏହି ଅସହାୟ ଅବସ୍ଥାର ଏକ କାବ୍ୟରୂପ ଦେବାକୁ ଯାଇ କବି ନିଜେ ହୁଏତ ନିଜର କୌଣସି ଅସହାୟତା-ବୋଧର ପରିଚୟ ଦେଇ ନାହାନ୍ତି ସତ, ତଥାପି ଯେପରି ଏକ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରେ ପଡ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି । ସିଏ ଯେପରି ଗୋଟିଏ ସୋପାନରେ ପହଞ୍ଚି ପରବର୍ତ୍ତୀ ସୋପାନଟିକୁ ଅନୁଭବ କରି ପାରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ତେଣିକି ଖୋଜ ବଢ଼ାଇ ପାରୁନାହାନ୍ତି । ଦିଗ୍‌ବଳୟ ଉପରେ ଉଦୟର ପଥକୁ ଦେଖିବାକୁ ଅନାଇ ରହିଥିବା କେବଳ ସିଏ ଯେପରି ଆପଣା ଭିତରେ ରହିଥିବା ଏକ ନିଃଶଙ୍କ-ବଇରୀକୁ ବାହାରେ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ପାଉଛନ୍ତି, ଯାତ୍ରାପଥରେ ଅଟକି ଯାଇଥିବା ନିଃଶଙ୍କ ଓ ଶତାବ୍ଦୀର ପୀଡ଼ିତ ନିଃଶଙ୍କକୁ ଭାରି ଦେଖିବାକୁ ପାଉଛନ୍ତି । ସତେଅବା ଧରଣୀ ଆଉ ଆକାଶ ଭିତରେ କୌଣସି ସମନ୍ୱୟ ସ୍ଥାପନା କରିନପାରି "ସ୍ୱର୍ଗ କ'ଣ ଧୂସର ଧରଣୀରେ ନା ଅସୀମ ଆକାଶରେ ?" (ପୃଷ୍ଠା-୩୧) ବୋଲି ପ୍ରଶ୍ନ କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାରେ ଏପରି ଅନେକ କବି ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ନିଜେ ନିଃଶଙ୍କ ହୋଇ ରହିଯାଇଛନ୍ତି ଓ

ଅନ୍ୟ ନିଃଶକ୍ତମାନଙ୍କ ପାଇଁ କବିତା ଲେଖି ରତିସ୍ପର୍ଶ ଲାଭ କରୁଛନ୍ତି । କବି ବ୍ରଜନାଥ କଦାପି ସିଆଡ଼କୁ ମନ କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରିବାକୁ ଅନେକ କାରଣ ରହିଛି । ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାରେ କବି ଅର୍ଥକୁ ହିଁ ସମ୍ପର୍କର ଏକମାତ୍ର ସେତୁ ବୋଲି ଦେଖିଛନ୍ତି । ସତକଥା ହେଉଛି ଯେ, ପୃଥିବୀର ଅଧିକସଂଖ୍ୟକ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ଅର୍ଥ ଏବେ ମଧ୍ୟ ସମ୍ପର୍କର ହେତୁ ବା ସେତୁ ହୋଇ ପାରିନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ କବିଙ୍କର କବିତାକୁ ପଢ଼ିବେ, କବି କ'ଣ କେବଳ ସେହିମାନଙ୍କୁହିଁ ଦେଖୁଛନ୍ତି ଓ ସେହିମାନଙ୍କର କଥା କହୁଛନ୍ତି କି ?

କବିଙ୍କର ହୃଦୟ ଏକ ନୂଆ ଆକାଶ ଭିତରେ ରହିଛି ଓ ବିବେକଟା ଏଯାଏ ପୁରୁଣା ଧୂଳିଗୁଡ଼ାକ ଭିତରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ପଡ଼ିଛି । ଅସଲ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଟା ସମ୍ଭବତଃ ଏହିଠାରେ । ଏବଂ ସେଥିଲାଗି ତାଙ୍କ ହୃଦୟଟା ନିରୁଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇ କୁଆଡ଼େ ପଳାଇଥିଲା ପରି ମନେ ହେଉଛି । ପୁରୁଣା ବିବେକ ତାଙ୍କୁ ବାଧା ଦେଉଛି (ପୃଷ୍ଠା-୫୯) ଓ ସିଏ ବି କୌଣସି କାରଣରୁ ସେହି ବିବେକର ଚେଲା ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । କବିର ମଧ୍ୟ ଗୋଟାଏ ବିବେକ ରହିଥିବା ଉଚିତ । ଉପନିଷଦର ଭାଷାରେ, ସତ୍ୟ ଓ ଧର୍ମକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରି ଦେଖିବା ଲାଗି କବି ଯାବତୀୟ ତଥାକଥିତ ବିବେକରୁ ନିଜକୁ ବିମୋଚିତ କରିଆଣି ବାଧା ହୋଇ ରହିଥିବା ହିରଣ୍ମୟ ଢାଙ୍କୁଣିଟିକୁ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ କରି ଦେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ପାଖରେ ଆପଣାର ପ୍ରାର୍ଥନାଟିକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବା ଉଚିତ । ଫ୍ରଏଡ୍‌ଙ୍କର Superego ପରେ ମନୋବିଜ୍ଞାନରେ ଆଜିକାଲି the real Superegoର ଚର୍ଚ୍ଚା ହେଲାଣି । କବି ତାହାକୁ ହିଁ ଆପଣାର ଅସଲ ବିବେକ ବୋଲି ଚିହ୍ନିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଉ ।

ଆପଣାର ଅସଲ ବିବେକକୁ ମାନିଲେ ଭାରି ବିପଦ । ତେଣୁ ମୁଖାଟିଏ ଲୋଡ଼ା । କବିଙ୍କର ଭାଷାରେ (ପୃଷ୍ଠା-୫) : ମୁହଁ ଖୋଲିଲେ ବିପଦ/କାରଣ/ପୃଥିବୀ ଦୋହଲିଯିବ/ ...କାରଣ/ସିଂହାସନ ଟଳିଯିବ ।/ତେଣୁ ମୁଖାଟିଏ ଲୋଡ଼ା । ପୁନଶ୍ଚ, ମୁହଁ ଖୋଲିଲେ ବିପଦ/କାରଣ/ମୋ' ସ୍ଥିତି ଦୋହଲିଯିବ । ମୋ' ସିଂହାସନ ଟଳିଯିବ ।/ ତେଣୁ ମୁଖାଟିଏ ଲୋଡ଼ା । ଯେଉଁ ପୃଥିବୀକୁ କବି ସତକୁ ସତ ଦୋହଲାଇ ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବ, ଯଦି ସିଏ ସ୍ୱୟଂ ସେହି ପୃଥିବୀର ଏକ ଜୀବ ହୋଇ ରହିବାକୁ ଚାହୁଁଥାଏ ଏବଂ ଯେଉଁ ସିଂହାସନକୁ ସିଏ ଟଳାଇ ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛି, ଯଦି ସିଏ ସେହି ସିଂହାସନଟିକୁହିଁ ଆଗ୍ରା କରି ରହିଥାଏ, ତେବେ କବିତା ଲେଖିଲେ ବି ମୋଟେ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଯିବନାହିଁ । "ତମିସ୍ରତୀର୍ଥରୁ ଆଲୋକତୀର୍ଥ କେତେଦୂର ଆଉ କେତେଦୂର" ବୋଲି କହୁ କହୁ ବୟସ ଚାଲି ଯାଉଥିବ । ଏବଂ ଏ ଭାରବାହୀ ଶବଯାତ୍ରୀ ରୂପେ ଆପଣାର ସ୍କନ୍ଧରେ ଆପଣାର ଶବକୁ ବୋହି ବୋହି ନିସ୍ପୃହ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ବିକାର ଭାବରେ ଚାଲିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିବ । (ପୃଷ୍ଠା-୨୯) ତଥାପି, ଯେତେ କାକୁତି କଲେ ମଧ୍ୟ ଶବର ଶୋଭାଯାତ୍ରା ମୋଟେ ବନ୍ଦ ହେବନାହିଁ ।

ଆପଣାର ଶବକୁ ନୁହେଁ, ଆପଣାର ସ୍ୱପ୍ନକୁ ଆପଣାର ସ୍କନ୍ଧରେ ବହି ବାଟ ଚାଲିବାର ଭଜନ ହେଲେ ଯାଇ ହେବ । ତେବେଯାଇ "ଅନାଗତ ଆଗାମୀର ଅସଂଖ୍ୟ ଫୁଲ" ଓ "ଅନାଗତ ଅସଂଖ୍ୟ ଜୀବନ" କଥା କହୁଥିବା ପରି ଏକ ପ୍ରତ୍ୟୟ ମିଳିଯାଇ ପାରିବ । ମୃତ୍ୟୁର ଏକ Socratic ଅନ୍ୟ ଅର୍ଥ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ବାଇବେଲରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ସେହିଭଳି ଉଦ୍‌ବୋଧନଟିଏ ଦେଇ ମରଣକୁ ଜୀବନର ସବୁ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । Let the dead bury their dead ବୋଲି ଦ୍ୟୋତନା ଦିଆଯାଇଛି ।

କବି ବ୍ରଜନାଥ ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ କବିତାରେ (ପୃଷ୍ଠା-୫୮) "କ୍ଷମତାହିଁ ଅପ୍ରମିତ ଦୁଃଖର କାରଣ" ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଜୁଗୁପ୍‌ସା ମଧ୍ୟ ସମାନ ଭାବରେ ଦୁଃଖର କାରଣ ହୋଇପାରେ । ଜୁଗୁପ୍‌ସା ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣାକୁ ଲୁଚାଇ କରି ରଖିବାର ଇଚ୍ଛା । ଆମେ ଏପାଖରେ ଆପଣାକୁ ଲୁଚାଇ କରି ରଖିଥାଉ ବୋଲି ଯେଉଁମାନେ ଆରଦଲେ କ୍ଷୁଧାକ୍ଷିପ୍ତ ଅମଣିଷ କ୍ଷମତାକୁ କାମୁଡ଼ି ରହିଥାନ୍ତି ଓ ପୃଥିବୀରେ ଅନେକ ଦୁଃଖର କାରଣ ହେଉଥାନ୍ତି । ଆପଣା ଭିତରେ ହୁଏତ ଆମେ ମଧ୍ୟ କ୍ଷମତାକୁ ମନ କରୁଥାଉ ବୋଲି ବାହାରେ କ୍ଷମତାକୁ ସହ୍ୟ କରିଥାଉ ଓ ଦୁଃଖରୁ ତୃପ୍ତି ପାଉଥାଉ । ଆମ କବିମାନେ ଏ ଯୁଗର ମଣିଷକୁ ସେହି ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ଭିତରୁ ବାହାରକରି ଆଣିବାକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା ରଖିଲେ ଆମ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରକୃତରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ପାରିବ ।

କବି ବ୍ରଜନାଥ ସକଳ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଓ ସଙ୍କୋଚ ସତ୍ତ୍ୱେ ଆମକୁ ତଥାପି ସେହି ଶକ୍ତିମନ୍ତ ଔଜଲ୍ୟର ପ୍ରମାଣ ଦେଇ ପାରିଛନ୍ତି । ଏକ ଅନ୍ତର୍ଗତ ସତ୍ୟପରିଚୟର ନିଷ୍ଠପ୍ରିୟତା ସହିତ ହୁଏତ କେବଳ ସେଇ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଆମକୁ ଏହି କଥାଟିକୁ କହି ପାରିଥାନ୍ତେ : କିନ୍ତୁ ମନେରଖ / ସକଳ ବ୍ୟର୍ଥତା ସତ୍ତ୍ୱେ, / ତାରୁଣ୍ୟ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ନୁହେଁ; / ସକଳ ଯନ୍ତ୍ରଣା ସତ୍ତ୍ୱେ / ଜୀବନ ତ ନୁହଁଇ ମରଣ; / ସକଳ ଦହନ ସତ୍ତ୍ୱେ / ଫଗୁଣ ତ କେବେ ନୁହେଁ / ବସନ୍ତ ବସନ୍ତ ଆଉ / ଯୌବନ—ଯୌବନ । (ପୃଷ୍ଠା-୫୧)

ଆମେ ଅବଶ୍ୟ, ମନେ ରଖିବା । ଏବଂ କବିଙ୍କ ସହିତ ଆମେ ବି ସକାଳର ଷ୍ଟେସନ ଯାଏ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ବିଶ୍ୱାସ ରଖି ଯାତ୍ରା କରିବା : ଟ୍ରେନ୍ ଚାଲିଛି... / ଦିଗନ୍ତୁଆଁ ଅନ୍ଧାରର ସୁଡ଼ଙ୍ଗ ଭିତରେ ଜଳି ଜଳି / ...ହୁଏତ ଯାତ୍ରା ଶେଷରେ / ଭେଟିବାକୁ ଦୂର ସୀମାନ୍ତରେ / ଗୋଟିଏ ଶୁଭ-ସଙ୍କେତ—/ ସକାଳର ଷ୍ଟେସନ୍ । (ପୃଷ୍ଠା-୪)

କୈବଲ୍ୟ, ଫେବୃଆରୀ, ୧୯୮୮

॥ ମୃତ ଈଶ୍ୱର ॥

ଲେଖକ : ଶ୍ରୀ କୁଳମଣି ଜେନା
ପ୍ରଗତି ପ୍ରକାଶନୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୧୯୮୨
ପୃଷ୍ଠା ସଂଖ୍ୟା—୯୨, ମୂଲ୍ୟ—ଟ ୧୨-୦୦

॥ ଏକାକୀ ଈଶ୍ୱର ॥

ଲେଖକ : ଶ୍ରୀ ଶଶାଙ୍କଶେଖର ପଣ୍ଡା
ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ପବ୍ଲିସର୍ସ, କଟକ, ୧୯୮୧
ପୃଷ୍ଠା ସଂଖ୍ୟା—୮୫ ମୂଲ୍ୟ—ଟ ୧୨-୫୦

॥ ନୀଳ ନିରବଧି ॥

ଲେଖକ : ଶ୍ରୀ ଶଶାଙ୍କଶେଖର ପଣ୍ଡା
ଓଡ଼ିଶା ବୁକ୍ ଷ୍ଟୋର, କଟକ, ୧୯୮୧
ପୃଷ୍ଠା—୯୨, ମୂଲ୍ୟ—ଟ ୧୦-୦୦

ଯଦି ଈଶ୍ୱର ଥାଆନ୍ତେ, ତା'ହେଲେ ମୋତେ କବିତା ଲେଖିବାକୁ ପଡ଼ିନଥାନ୍ତା" । 'ମୃତ ଈଶ୍ୱର'ର କବି କବିତାଗୁଡ଼ିକର ଆରମ୍ଭରେ ହିଁ ଏହିପରି ଭାବରେ ଏକ ନିଜସ୍ୱ ସଂଳାପ ଦ୍ୱାରା ନିଜର କବି ପରିଚୟକୁ ବାଢ଼ିଛନ୍ତି । ତଥାପି କବି ଈଶ୍ୱର-ଅବିଶ୍ୱାସୀ ଆଦୌ ନୁହନ୍ତି । ସିଏ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ବେଶ୍ ଠାବ କରି ପାରୁଛନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ଏହି ଯେଉଁ ପୃଥିବୀଟିରେ ଈଶ୍ୱର ଅବଶ୍ୟ ଥାଆନ୍ତେ ବୋଲି ସିଏ ଇଚ୍ଛା କରୁଛନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ସେଠାରେ ଠାବ କରି ନପାରି ସିଏ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ମୃତ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରୁଛନ୍ତି । ଆପଣା ଭିତରେ ରହିଥିବା ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱକୁ ହିଁ ପ୍ରକାଶ କରୁଛନ୍ତି । କାରଣ, ତାଙ୍କର ଭାଷାରେ : ଆକାଶକୁ ଆଖି ମେଲିଲେ ଈଶ୍ୱର/ପୃଥିବୀକୁ ଦୃଷ୍ଟି ନକ୍ଷେପିଲେ/ଯନ୍ତ୍ରଣା ଓ ହାହାକାର (ପୃଷ୍ଠା-୧୦) ଏହି ପୃଥିବୀରେ ଈଶ୍ୱର ନାହାନ୍ତି । ଏବଂ କବି ନଥିବାଟାକୁ ଏହିପରି ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଛନ୍ତି ।

କାମନାର କଳା ଗ୍ରୁଇ/ମାନବିକତାର ତଣ୍ଟି ଚପୁଛି ଦେଖ/ନିରବଧି ଖାଇ/ (ପୃଷ୍ଠା-୨୩)

ଏହିପରି ଏକ ପୃଥିବୀରେ କବି କ'ଣ କରୁଛି ?

କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ :

କବି ଏଠି କୁହୁଡ଼ିର ଗ୍ରୁତ—

ଜର୍ଆଁକୁ ଡରୁଥିବା ମଣିଷମାନେ/ନୀରବ ଶୂନ୍ୟଘରେ ହାତ ମାରନ୍ତି (ପୃଷ୍ଠା—୧୧) କବି ବି ସେମାନଙ୍କ ସାଥିରେ ହାଇ ମାରେ । ଅର୍ଥାତ୍ ସିଏ ଯୁଗ ସହିତ ମିଶିଯାଏ, ଆପେ ଥୋବର ହୋଇଯାଏ, ଥୋବରପଣକୁ ଆଧୁନିକ ଅଳଙ୍କାରମାନ ପିନ୍ଧାଏ ଓ ପ୍ରାୟ ହୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଯୁଗଝାପାକ ଯନ୍ତ୍ରଣାବିଦ୍ଧ ହୋଇ ଚହିଛି ବୋଲି ଚର୍ଚ୍ଚିତ କବିତାମାନ ରଚନା କରେ । କବି ବୁର୍ଜ୍ଜୁଆଙ୍କ ପାଲଟେ, ଅନ୍ତରସ୍ଥାନତା ଗୁଡ଼ାକୁ କେଉଁ ବୁର୍ଜିରେ ନୂଆ ନାଆଁ ଦେଇ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରି ଦେଖାଏ । ସେହି ବୁର୍ଜ୍ଜୁଆଙ୍କ କବିମାନଙ୍କ 'ମୃତ ଈଶ୍ୱର'ର କବି ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଏକ 'ଫରମାନ୍' ଶୁଣାଇଥିବା ପରି ସେଥିଲାଗି କହୁଛନ୍ତି: ବୌଦ୍ଧିକତାର ବନାନ୍ତରରେ ବାଦଶାହୀ ଭଙ୍ଗାଡ଼ିଆମି ବନ୍ଦ କର/ (ପୃଷ୍ଠା—୨୫) ଏବଂ ଆହୁରି ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ :

କ୍ୟୁନିସି୍ କରୁଥିବା ମଣିଷଟି/ଆମର ହୃଏନରେ କବି/ମତଲବବାଜ ମାଂର୍ଚ୍ଚି କଟି/ ଅମର ହୃଏନରେ କବି/ମଗଜ ଭିତରେ ମମତାର ମାଦକତାକୁ / ଭରେଇବାକୁ ପଡ଼ିବ/ହୃଦୟ ଭିତରେ ହାହାକାରକୁ/ଆକୁଳ ଆବେଗରେ/କୋଳାଇ ନେବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ, କୁଞ୍ଚକାନକୁ ଭିଡ଼ି ଧରୁଥିବା/କାଳିଦାସମାନେ/କବିତାକୁ ଚଣ୍ଢାଘର ଗାଷ୍ଣ କର/ ଓଠର ନୁହଁ, ଜଠରର ଆହ୍ୱାନ/ଚନ୍ଦ୍ରବଦନୀ ସହ ଚକ୍ଷୁ ଘଷୁଥିବା ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ । (ପୃଷ୍ଠା—୪୧)

କବି ଏକ ଅନ୍ୟ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଖୋଜୁଛନ୍ତି । ତେଣୁ ପ୍ରଚଳିତ ଦାଣ୍ଡଗୁଡ଼ାକରେ କବିତା ଭିତରେ ଯେଉଁଗୁଡ଼ାକୁ ଈଶ୍ୱର ବୋଲି ଆଣି ଥାପି ଦିଆଯାଇଛି, କବି ସେହିଗୁଡ଼ାକୁ ମୃତ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରୁଛନ୍ତି । କବି ଏକ ବିକଳ୍ପ ଖୋଜୁଛନ୍ତି, କବିତା ଏବଂ କବିତ୍ୱର ଏକ ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ଲଢ଼େଇର ତଳସ୍ତରେ ସିଏ ଏକ ନୂଆ ବିଶ୍ୱାସ ନେଇ ବାହାରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ, ମୋର 'ବିଶ୍ୱାସ ଆଗାମୀ ଭବିଷ୍ୟତ/ମୋର ଇଚ୍ଛା ସମସ୍ତ ଶୋଷର ଶେଷ/ମୋତେ ଆହ୍ୱାନ କରେ/ଭଲ ପାଇବାର ଜନ୍ମଭୂମି ଜଙ୍ଗଲ/ଜନାକୀର୍ଣ୍ଣ ଜଙ୍ଗଲ ଦାଢ଼ । (ପୃଷ୍ଠା—୨୫) ଭିତରେ ବିଶ୍ୱାସ ରହିଥିଲେ, ଅଥବା, ଅଧିକ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ କହିଲେ, ଭିତରେ ଆପଣାର ଅସଲ ବିଶ୍ୱାସଟିକୁ ଫେରି ପାଇଲେ ମଣିଷ ଯେଉଁ ଭଲ ପାଇବାକୁ ଯାବତୀୟ ବିଚରଣର ଧର୍ମ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରେ, ଇଏ ହେଉଛି ସେହିପରି ଏକ ଭଲପାଇବା । ଭଲ ପାଇବାରୁ ଏକ ନୂତନ ଆଶା ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରେ ।

ଏ ମଣିଷ ଭୀତତ୍ରସ୍ତ/ଭୀରୁତାରେ ଆଚ୍ଛାଦିତ ସମସ୍ତ ଶରୀର/ତଥାପି ଆଶା ସ୍ୱପ୍ନେ/ତଥାପି ଖୋଜୁଛି ଅନ୍ନ/ତଥାପି ଖୋଜୁଛି ବସ୍ତ୍ର/ତଥାପି ଖୋଜୁଛି ସତ୍ୟ । (ପୃଷ୍ଠା—୩୭) ଏବଂ,

ଭାଙ୍ଗିବ ଭାଙ୍ଗିବ ପତନ ଈଶ୍ୱରର ନିଦ/ଶୂନ୍ୟ ଫାଡ଼ି ଜନ୍ମ ନେବା/କଣାଗ୍ରରେ ଗ୍ରହକୁ ଛେଦିବ । (ପୃଷ୍ଠା—୧୮)

ଏହି ବିଶ୍ୱାସ ହେଉଛି ଏକ କବିର ବିଶ୍ୱାସ । ଏକ ନୂତନ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ । "ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ହେବା/ଶୁଭୁଅଛି କୁଆଁ କୁଆଁ ରବ"ର ବିଶ୍ୱାସ । ଏହି ବିଶ୍ୱାସର ଅଙ୍ଗୀକାର, ଖାଲି ସ୍ଲୋଗାନର ନୁହେଁ ବା ଶବ୍ଦରେ ନୁହେଁ, ସମଗ୍ର ଜୀବନ ଆଗରେ ଏକ ଜୀବନଲେଖୀ ସମଗ୍ର କବି-ଆଖିର ଅଙ୍ଗୀକାର । ସେହି ଅଙ୍ଗୀକାର ଏକ ପ୍ରଶ୍ନର ଆକୃତିରେ ଆପଣାକୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରିଛି : ଶୋଷକ ନଥିବେ ଶୋଷିତ ନଥିବେ କେହି/ସେପରି ଦେଶର କାନ୍‌ଭାସ କ'ଣ ନାହିଁ ? (ପୃଷ୍ଠା—୪୨) ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସୋପାନକୁ ଉଠି, ମୋ' କାଳିରେ ଝରିପଡୁ / ମଣିଷ ମଣିଷ ପାଇଁ/ଟିକିଏ ଦରଦ । (ପୃଷ୍ଠା—୩୮)

ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ବିକୃତୀକରଣ ଓ ବିଦ୍ରୂପୀକରଣ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରିଥିବା କବି ଶେଷକୁ "କରୁଣା ଇ ଜୀବନ,' (ପୃଷ୍ଠା—୪୫) ବୋଲି ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଜୀବନପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ପୃଥିବୀ ବାହାରୁ ପୃଥିବୀକୁ ଡାକି ଆଣିଛନ୍ତି । ଏବଂ, ତା'ପରେ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀତାକୁ ଘୁଙ୍ଗୁର ଲଗାଇ ଶ୍ରମରେ କବିତା କରୁଥିବା ଉଚ୍ଚ-ଆସୀନମାନଙ୍କ ଲାଗି ଅତି ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ କହିଛନ୍ତି :

ସ୍ଥିତାବସ୍ଥାକୁ ବଜାୟ ରଖିବାରେ/ଓସ୍ତାଦ୍ ତୁମେ/ପୁଞ୍ଜିପତିର ପୋଷା କୁକୁର/ବାରୁଦର ବାସ୍ନା ପାଇଲେ/ପ୍ରିସ୍ତାର ପଣତ କାନିକୁ ଭିଡ଼ି ଧର/ସାମାନ୍ୟ ସୁବିଧା ପାଇଁ କ'ଣ ବା ନ କର/ବିବେକକୁ ଭଡ଼ା ଦେଇ/କୋଠାବାଡ଼ି ଗଢ଼,—ଇତ୍ୟାଦି (ପୃଷ୍ଠା-୭୩)

ଗ୍ରନ୍ଥର ଶେଷରେ ଏକ 'ଅବଶିଷ୍ଟ'ର ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ କବି କେତୋଟି ଅନ୍ୟ କବିତାକୁ ଅଲଗା କରି ପରିବେଷଣ କରିଛନ୍ତି । ଏଗୁଡ଼ିକ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବର ଲେଖା । ଚଳନ୍ତି ବଜାରର ଭାଷାରେ ତାହାକୁ ଅନେକେ ପ୍ରେମ କବିତା ବୋଲି କହନ୍ତି । ସେହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ କବି କେଉଁ ଖେଳରେ "ଭଲ ପାଇ ଭୁଲିଯିବା ଭଲ" (ପୃଷ୍ଠା-୮୩) ବୋଲି କହନ୍ତି । ଭଲ ପାଇଲେ ଭୁଲିବା ଯେ ପାସୋରଯାଏ, ସେ କଥା ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇ ନଥିଲେ ବେଳେବେଳେ ଏହିପରି କହି ହୋଇଯାଏ । ସେହି ପର୍ଯ୍ୟାୟର କବିତାରେ କବି କୁଳମଣି ଜେନାଙ୍କର ଶବ୍ଦବିନ୍ୟାସରେ ଲାଳିତ୍ୟ ଏକାଧିକ ସ୍ଥାନରେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । 'ମୁଁ ଘାସ ଗାଲିଚ୍ଚ ଏକ ତୁମେ ସେଠି ଝୋଟନ୍‌ର ଛାୟା/ତୁମ ଓଠେ ଓଠ ଚୁପି ଭୁଲିଯାଏ ପୃଥିବୀର ମାୟା" ଏବଂ 'ମେଘଠୁ ମସୃଣ/ତୁମର ସେ ନିବିଡ଼ ଚୁମ୍ବନ" ହେଉଛି ତାହାର କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । ପଢ଼ିବା ବେଳେ କବି ମାନସିଂହଙ୍କର ସ୍ୱରଟି ଖାଲି ଅନୁଭୂତ ହୁଏ । କବି ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟଟିକୁ ପାରି ହୋଇ

ଆସିଛନ୍ତି ବୋଲି କବି ନିଜେ କହିଛନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍, ଭଲ ପାଇବାର ଡେଣାରେ ବସି ସିଏ କ୍ରମେ ଭୂଇଁ ଧରିଛନ୍ତି ଓ ଭୂଇଁରେ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଭଲ ପାଇବାର ସଙ୍କାଟି ମଧ୍ୟ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇ ଯାଇଛି । 'ପ୍ରିୟତମାକୁ ଶେଷ ଚିଠି' ଶୀର୍ଷକ କବିତାରେ ସେ ନିଜକୁ "ପୃଥିବୀ—ପ୍ରବାସୀ/କରୁଅଛି ସ୍ୱର୍ଗର ସନ୍ଧାନ" ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି ।

'ଏକାକୀ ଈଶ୍ୱର' କବି ଶ୍ରୀ ଶଶାଙ୍କଶେଖର ପଣ୍ଡାଙ୍କର ସଙ୍କଳିତ ପ୍ରଥମ କବିତା ବହି । ଏଠାରେ ଈଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି "ବହୁରୂପୀ ବନ୍ଧୁ," ଅର୍ଥାତ୍ ସିଏ ବହୁରୂପ ହୋଇ ଅର୍ଥାତ୍ ସର୍ବରୂପ ହୋଇ ଆପଣାକୁ ପ୍ରକାଶିତ କରି ରହିଛନ୍ତି, ଅଥଚ ବନ୍ଧୁ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଭିତରେ ବୀଜ ରୂପେ ରହିଛନ୍ତି, ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ ରହିଛନ୍ତି । "ଆମ ହୃଦୟର ନିଭୃତତମ ପ୍ରଦେଶରେ ରୋପିତ" (ପୃଷ୍ଠା—୭୫) ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । କବି ସେହି ପୁରାତନ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ବିଷୟରେ ଲେଖିଛନ୍ତି :

ପୁରାତନ ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିଲୁ/ଏବଂ ଜାଣିଲୁ ଯେ/ସେଇ ରାମ, ସେଇ କୃଷ୍ଣ, ସେଇ ଯୀଶୁ/ସେଇ ପୁଣି ଜଗନ୍ନାଥ, ମହମ୍ମଦ, ବୁଦ୍ଧ ଆଉ ଗାନ୍ଧୀ ଅନେକ ଅନେକ ରୂପ-ବିରୂପର ସମ୍ମିଶ୍ରିତ ଅଦ୍ଭୁତ ମୂରତି/ଭୟଙ୍କର ପୁଣି ଶାନ୍ତ/ବିଶ୍ୱରୂପ/ଆଦିବ୍ରହ୍ମ, ଅନନ୍ତ ପ୍ରଶାନ୍ତ । (ପୃଷ୍ଠା—୩୦)

ଏହି ପୃଥିବୀ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ପୃଥିବୀ । ମାତ୍ର ଅନ୍ୟ ଅନେକ ବିଡ଼ମ୍ବନା ତାହାକୁ କୁତ୍ସିତ କରି ରଖିଛି । ପୁରୁଣା ଗୁଡ଼ାକ ନୂଆକୁ ଆସିବାକୁ ମୋଟେ ଦେଉନାହିଁ । ନୂଆଁ ଆଖିରେ ଏକ ଅନ୍ୟ ବ୍ୟାକୁଳତା ଅର୍ଥାତ୍ ଅନ୍ୟ ସମ୍ଭାବନାକୁ ଅନୁଭବ କରୁଥିବା କବି ବର୍ତ୍ତମାନର ପୃଥିବୀଟାକୁ ଏକ ପୁରୁଣା ସହର ବୋଲି କହିଛନ୍ତି; ମୁଁ ମଣିଷ/ଚାଲିଛି ମୁଁ ପୁରୁଣା ସହରେ/କୁସଂସ୍କାରାଚ୍ଛନ୍ନ ଏକ ଲମ୍ବା ପଥ ପରେ/ମୋ' ହାତକୁ ଧରି ମୋତେ/ଟାଣନ୍ତି ଜବରଦସ୍ତି ମୋର ପିତାମାତା/ଗୁରୁଜନ ଜ୍ଞାତି ପରିଜନ/ମୁଁ ଯିବିନି ...ଏ ମୋର ଚିତ୍କାର (ପୃଷ୍ଠା—୯), ଏବଂ,

ତେଣୁ, ସେ ସହର/ତୁମକୁ ମୋ, ଦୂରୁ ନମସ୍କାର/ମାଗୁଛି ମୁଁ ଦିଅ ଗୋ ବିଦାୟ/ ମୁକ୍ତ କରି ତୁମର ଏ ଦୃଢ଼ ବନ୍ଧନରୁ/ଯହିଁରେ ରହିଛି ଖାଲି ରାକ୍ଷସୀ କାମନା/ଆଉ ସର୍ବଗ୍ରାସୀ ତୃଷ୍ଣା । (ପୃଷ୍ଠା—୨୮) କବିଙ୍କର ଉକ୍ତି ଅନୁସାରେ ଈଶ୍ୱର ଏହି ସହର ଭିତରେ ନୁହେଁ, ସହର ବାହାରେ ହିଁ ମିଳିବେ । "ହେ ଈଶ୍ୱର ! ମୋର ଦୌଡ଼ ତୁମ ସମୀପକୁ/ଏଠି ଯେଣୁ ପ୍ରେମ ନାହିଁ, ବିଶ୍ୱାସ ବି ନାହିଁ/ବାଲିବନ୍ତ ଘୃଣା, ମିଥ୍ୟା, ଛଳନା ଓ ଆତ୍ମବଡ଼ିମାର ।" ଏ ସବୁ କହି କବି "ତେଣୁ ମୁଁ ଖୋଜଇ ପ୍ରଭୁ ସେ ଆଲୋକ ନୂତନ ଦିନର" ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠା ୩୧) ମାତ୍ର, ଏଠାରୁ

ପଳାଇଗଲେ ଯେ ଆଲୋକ ମିଳେ, ସେଇଟା ପୁରୁଣା କଥା, ସେହି ପୁରୁଣା ସହରର କୁସଂସ୍କାରାଚ୍ଛନ୍ନ କଥା । ପଳାଇଗଲେ ଆଲୋକ ମିଳେନାହିଁ । ଆଲୋକକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବାକୁ ହୁଏ । ତେବେ ଆଲୋକ ଏହିଠାରେ ହିଁ ମିଳେ । କବି ମଧ୍ୟ ଅଚିରେ ସେହି ଭ୍ରମ ଭିତରୁ ନିଜକୁ ମୁକ୍ତ କରି ଆସିଛନ୍ତି । ସତ୍ତେଅବା ଆପଣାର ଖଣ୍ଡନ କରି ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣାକୁ ଅତିକ୍ରମି ଯାଇ ଆପେ "ଏ ତତଲ ରାସ୍ତାର ଉପରେ/ ଝଡ଼ର ସାମନା କରି ସକାଳକୁ ସ୍ୱାଗତ କରିବା" (ପୃଷ୍ଠା—୧୦) ବୋଲି କହିଛନ୍ତି, ନିଜ ନିଜ ପାଦଶବ୍ଦ ଶୁଣି ଶୁଣି/ ଯିବା ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ/ଯେଉଁଠି ନୂତନତାର ସ୍ୱରୂପ ଉଇଁବ/ରାଶି ରାଶି କୁହୁଡି ଓ ଅନ୍ଧାର ଗର୍ଭରୁ । (ପୃଷ୍ଠା—୪୧) ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କବି "ପୁରାତନ ଲୋକଙ୍କର ପରମ୍ପରା ମନେ ପକାଅନା/ମୃତ୍ୟୁକୁ ହଜାଇଦିଅ ବିଶ୍ୱାସ ଓ ବିସ୍ମୟର ନଗ୍ନ ଆନନ୍ଦରେ/ କାରଣ ତୁମମାନଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷାରେ ବସିବାକୁ ହେବ । ଏ ଧରକୁ ସେଇ ମୁକ୍ତ ସକାଳଟା ଆସିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ" (ପୃଷ୍ଠା—୪୮) ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଏହା ଏକ ଅନ୍ୟ ସ୍ୱର,—ଜୀବନକୁ ଲୋଡ଼ିବାର ଓ ଜୀବନକୁ ଛୁଇଁବାର ଏକ ଅନ୍ୟ ସ୍ୱର । ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ବିସ୍ମୟର ଆନନ୍ଦରେ ଯେ ମୃତ୍ୟୁକୁ ହଜାଇ ଦିଆଯାଇ ପାରେ, ଆମ ଆଧୁନିକ କବିତାର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ମାମଲତକାରମାନେ ସେକଥା କହିବାକୁ ପ୍ରାୟ ଆଜିଯାଏ ଭୟ କରି ଆସିଥିଲେ । ସେହି ଭୟ ଏବେ କ୍ରମେ ତୁଟି ଯାଉଛି କି ? ଜୀବନକୁ ଲୋଡ଼ିଲେ, ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ଜୀବନସମଗ୍ରଟି ଆପଣାର ସମ୍ବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ନିବିଡ଼ କରି ଶିଖିଲେ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଯେ ଅତିକ୍ରମ କରାଯାଇପାରେ, ସେହି ସତ୍ୟଟି ଆମ କବିତାରେ କ୍ରମେ ପ୍ରତିପାଦିତ ହେବାକୁ ଯାଉଛି କି ? ଭିତରେ ଅନେକ ଦୂର ଯାଏ ଆଲୋକର ଚେରକୁ ମଡ଼ାଇ ନେଇଥିଲେ ଆଉ ପ୍ରକୃତରେ କୌଣସି ଭୟ ନଥାଏ । ଏଇଠି ସ୍ୱର୍ଗ ଏଇଠି ଗଢିବାର ବାଟଟି ଧରା ପଡ଼ିଯାଏ । ସେଥିଲାଗି କହି ହୁଏ :

ଯୁଦ୍ଧ କର/ଯୁଦ୍ଧ କର ତୁମେମାନେ/ଅନ୍ୟାୟ, ବ୍ୟଭିଚାର ଓ ଶଠତାର ରାକ୍ଷସ ବିରୁଦ୍ଧେ/ବନ୍ଦୀକର ଯେତେକ ଗର୍ବୀ ରାଜନ୍ୟ ବୃନ୍ଦଙ୍କୁ । (ପୃଷ୍ଠା—୩୩)

'ଏକାକୀ ଈଶ୍ୱର'ରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରିୟା ପାଇଁ ଏକ ଶେଷ ଚିଠି ରହିଛି, ଏବଂ କେତେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅଥଚ ସର୍ବସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ ଭାବରେ ପ୍ରେମର ସଂଜ୍ଞାଟିକୁ ଘୋଷଣା କରି ଦିଆଯାଇ ପାରୁଛି, କଳାଶସ୍ତ ଗୁଡ଼ାକୁ ସ୍ୱର୍ଗ ଦିଆଯାଇ ପାରୁଛି;

ତୋ' ପାଇଁ ମୋ ଶେଷ ଇସ୍ତାହାର/ହେ ମୋର ପ୍ରିୟତମା/ପ୍ରେମ ଏକ ବସ୍ତୁ ନୁହେଁ/ ଯାହାକୁ ଧାର ଦେଇ ପୁଣି ଫେରସ୍ତ ଆଶା କରା ଯାଇପାରେ/ ପ୍ରେମ ଏକ କ୍ଷତିପୂରଣ ନୁହେଁ/ପ୍ରେମିକକୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବାରେ/ ଭଲ ପାଇବାଟା ଏକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସୁନ୍ଦର ଗଛ/ ଯେଉଁଠି ସୁନ୍ଦର ଫୁଲ ସକାଳର ସୁନେଲି ଖରାରେ/ ଗମ୍ଭୀର ତୃଷ୍ଣି ପାତରେ ଅରଣ୍ୟକୁ ଆନନ୍ଦିତ କରେ । (ପୃଷ୍ଠା—୩୭)

'ନୀଳ ନିରବଧି'ର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସ୍ମରଣୀୟ କବିଅନ୍ତରର ଇସ୍ତାହାର ପରି ଲେଖା ହୋଇଥିବା ଏହି କେତୋଟି ଧାଡ଼ି,

ଆମେ ଯାହା କିଛି କହୁଛୁ, ତାହା କେବଳ ଫୁଲ ଓ ସଂଗ୍ରାମର କଥା । କେବଳ ସଙ୍କିସ୍ତ ହୃଦୟ ଆମର ଅଗ୍ରଗତିରେ ସାମିଲ୍ ହୋଇପାରେ । ଗମ୍ଭୀର ମାଟିତଳୁ ଆଗାମୀର ଶକ୍ତିବାନ୍ ବୃକ୍ଷସବୁ ଉଠିପାରନ୍ତି ଏବଂ ଆମର ପ୍ରାପ୍ତିର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗୀତ ସବୁ ବଢ଼ି ପାରନ୍ତି । ତେଣୁ ମୁଁ ସେଇ ଦିଗକୁ ଯିବି,

ଯେଉଁଠି ମୋର ନୂତନ ବନ୍ଧୁମାନେ ଗୀତ ଗାଉଛନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠା-୨୮)

ଇଏ ଏକ ସମ୍ମିଳନର କଥା, ଏକ ସତ୍ତାର୍ପଣର କଥା । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଗତପ୍ରାୟ ତିନି ଦଶକର ବୁଦ୍ଧିବ୍ୟଗ୍ର କବିମାନେ ଖାଲି ଏକୁଟିଆ ହୋଇ ରହିବାର ଉଗ୍ରପଣଗୁଡ଼ାକୁ ବୁଢ଼ିଆ ଚଇକଲ୍ଟର ଧ୍ୱସାରେ ଗାଇବାରେ ଲାଗିଥିଲେ, କବିତାକୁ ଘର ଲଜରସ କରି ରଖିଥିଲେ । ସେହି ଧାରାର ଯୁଗ ବଦଳିବା ପରି ଲାଗୁଛି । କବିମାନେ ବନ୍ଧୁ ଲୋଡ଼ିଲେଣି, ସ୍ୱ-ଗୀତକୁ ଛାଡ଼ି, ସଙ୍ଗୀତ ହେବାକୁ ମନ କଲେଣି ।

ତେଣୁ, ଏଥର ଶୁଣିବାକୁ ମିଳୁଛି,

"ଆଗାମୀରେ ସୂର୍ଯ୍ୟଶିଶୁ ଜନ୍ମ ନେବ
ବେକେ ନେଇ ଲାଲେ ଲାଲ ମନ୍ଦାରର ମାଳ
ଅଚେତ ତାରୁଣ୍ୟ ପୁଣି ଅଗ୍ନିସ୍ନାନ ପାଲଟିବ
ନୀଚ କ୍ରୀତଦାସତ୍ୱର ପଥର ବୋଝକୁ ଫିଙ୍ଗି
ଆରମ୍ଭିବ ସୁଖ ବାଣ୍ଟିବାରେ ।" (ପୃଷ୍ଠା—୪୫)

ସୁଖକୁ ଖୋଜିବାର ଯୁଗ ଯାଇ ସୁଖକୁ ବାଣ୍ଟିବାର ଯୁଗ ଆସୁଛି । ଏହା ଏକ ନୂତନ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି, ଏକ ଆନ୍ଦୋଳନକାରୀ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି । ସେହି ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଏକ ଅନ୍ୟ ସ୍ୱର :

ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଟେବୁଲର ଦୁଇପଟେ/ଏକାଠି ବସି ଖାଇବାକୁ ଆସିଛ/ପରସ୍ପର କଳିତକରାଳ କରି ମରିବାକୁ ନୁହେଁ । (ପୃଷ୍ଠା—୧୭)

ଯେତେବେଳେ କବିତାର କିଛି ବକ୍ତବ୍ୟ ରହିଥାଏ, ସେତେବେଳେ କବିତା ଖୁବ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଆପଣାର ସାର୍ଥକତାକୁ ପ୍ରମାଣ କରିଦିଏ । ଆଲୋଚ୍ୟ ତିନୋଟିଯାକ କବିତା ବହିରେ ଏକ ବକ୍ତବ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି । ଏହି ବକ୍ତବ୍ୟବୋଧ ଅଧିକ ପରିପକ୍ୱ ହେଲେ କ୍ରମେ ଅନୁରୂପ ଏକ ଭାଷା ମଧ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇ ଆସିବ । ମାତ୍ର, ଅନ୍ୟ ଯେଉଁମାନଙ୍କର କିଛି ବକ୍ତବ୍ୟ ନଥାଏ, ସେମାନେ ଖାଲି ଭାଷାମଣ୍ଡନର ଏକ ମସ୍ତିଷ୍କଗତ ସଉକିନିକୁ ନେଇ ସଜେଇଥିବା ଏକ କାବ୍ୟିକ ବିଡ଼ମ୍ବନାରେ ବରଯାତ୍ରୀ ହୋଇ ବାହାରିଥାନ୍ତି । ଆପଣା ବାଜାରେ ଆପେ ନାଚୁଥାଆନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ଅତି ଏବଯାଏ ଏକ ଅସ୍ଥିରଅସ୍ଥାପନକାରୀ ଚତୁରତାର ଯୁଗ ଚାଲି ଆସୁଥିଲା । ଚତୁର କବିମାନେ ସିଦ୍ଧିବଳୀ ଟେରି କୋଉ କମ୍ପୁକ୍ଟକରୁ ଆସି ଏଠାରେ ପହଞ୍ଚୁଥିଲେ ଓ ଗୋଟାଏ ନୂଆ ଯୁଗ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସିଲା ବୋଲି ଡୁମ୍ବା ବଜାଉଥିଲେ । ଏଠି ସେମାନେ ଅଙ୍କୁର ଓ କୁବୁଜାମାନଙ୍କୁ ନୂଆ କବିତାର ରଙ୍ଗ ମୁଖା ପିନ୍ଧାଇ ଆଧୁନିକ କରିବାର ଶ୍ରମ କରୁଥିଲେ । କବିତାରେ ସେହି ଚତୁରମାନଙ୍କର ଯୁଗ କ୍ରମେ ସରି ଆସୁଛି । Establishmentର ଯୁଗ ସରି ଆସୁଛି । ଚତୁରମାନେ ସନ୍ତରୁଣୀ-କରଅରେ ମାଡିଲେଣି । ଆପଣାକୁ ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ଶେଠ ପରି ସଜାଇ ସେମାନେ ଆପଣା ସନ୍ତୁତ ରଥ କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ଓ ପୁରସ୍କାରର ସଭାମାନଙ୍କରେ ଠିକାଦାରମାନଙ୍କୁ ମୋହି କରିବାକୁ ଧାଇଁଛନ୍ତି । କବିତା ସେମାନଙ୍କୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଆଗକୁ ଚାଲିଯିବ ।

କୈବଲ୍ୟ, ଦୀପାବଳୀ, ୧୯୮୩

॥ ମୁଠାଏ ତାରା ॥

ଲେଖକ : **ଶ୍ରୀ ତପନ କୁମାର ପଟ୍ଟନାୟକ**

ପ୍ରକାଶକ : ଆନନ୍ଦ, ବିନୋଦବିହାରୀ, କଟକ-୨, ୧୯୮୨

ପୃଷ୍ଠାସଂଖ୍ୟା-୧୦୭, ମୂଲ୍ୟ-ପନ୍ଦର ଟଙ୍କା

ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ତ୍ରିପାଠୀ, ସଦାନନ୍ଦ ପାଣି, ଦୁର୍ଗାଚରଣ ପରିଡ଼ା ଓ ଆହୁରି ଅଧିକ କନିଷ୍ଠମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସି ଗିରିଜାକୁମାର ବଳିୟାରସିଂହ, ଗୋପୀ ମହାନ୍ତି ଏବଂ ତପନ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର କବିମୂର୍ତ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ଅନାଇ ଦେଲେ ମାତ୍ରକେ ଓଡ଼ିଆ କବିତାଧାରାରେ ସତେଅବା ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଦୀପ୍ତି ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୋଇ ଆସିବା ପରି ଅନୁଭବ ହୋଇଥାଏ । ଆମ କବିତାରେ ଜୀବିତ ଏବଂ ସଚଳମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏଭଳି ଏକାଧିକ କବି ଅଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ କି ଶହେ ଦୁଇଶହ ବର୍ଷ ତଳର ଧାରାରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ କବିତା ଲେଖୁଛନ୍ତି । ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଆଖିରେ ଆମର ସ୍ୱୀକୃତ ଆଧୁନିକ ଓ ଅତ୍ୟାଧୁନିକମାନଙ୍କୁ ବଡ଼ ଅବଜ୍ଞା ବୋଲି ଭାବୁଛନ୍ତି ଓ ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଦୌ ସ୍ୱୀକାର କରି ପାରୁନାହାନ୍ତି ବୋଲି ପ୍ରାୟ ଏକ ପ୍ରତିବାଦ ସ୍ୱରୂପ ପୁରାତନ ସ୍ୱରରେ ଲେଖୁଛନ୍ତି । ଉପରେ ଯେଉଁ ଅନ୍ୟ ଗୋଷ୍ଠୀଟିର ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି, ସେମାନଙ୍କୁ ଅବଶ୍ୟ ଆଧୁନିକ ବୋଲି

କୁହାଯିବ, —ମାତ୍ର ପୂର୍ବତନଙ୍କୁ ଏକାବେଳକେ ବର୍ଜନ କଲେ ଯାଇ ଯେଉଁ ଆଧୁନିକମାନେ ନିଜକୁ ଆଧୁନିକ ବୋଲି କହିହେବ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥାଆନ୍ତି, ସେମାନେ ଆଦୌ ଏହି ଆଧୁନିକମାନଙ୍କ ଭିତରେ ପରିଗଣିତ ହେବେ ନାହିଁ ।

ଏହି ଆଧୁନିକମାନେ ପୁରାତନଠାରୁ ମୋଟେ ଆପଣାର ନାଡ଼କୁ କାଟିଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ପୂର୍ବତନଟି ସହିତ ସଳଗ୍ନତା ରକ୍ଷା କରି ତଥାପି ଯେ ଆଧୁନିକ ହୋଇ ହେବ, ଚେରଗୁଡ଼ିକ ଭୂଇଁ ଭିତରେ ରଖି ତଥାପି ଯେ ନାନା ନୂତନ ଗବାକ୍ଷର ମଧ୍ୟ ଦେଇ ନୂଆ ଆକାଶଗୁଡ଼ିକୁ ମନେ କରିହେବ, ସେମାନେ ସେଇଟିରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖିଛନ୍ତି । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ସେମାନେ କେହି ସବାଆଗ ଶୈଳୀ ଖୋଜି ଯାଇ ନାହାନ୍ତି । ନୂତନଶୈଳୀର ନାବିର ଏବଂ କୋଦଣ୍ଡମାନ ଧରି ବାହାରୁ ସତେଅବା ଆହି କୋଉଠୁ ମାଡ଼ିଆସି ଏହି ଘରଟାକୁ ଆଚମ୍ବିତ କରିଦେଇ ଆମ ଦାଣ୍ଡରେ ଏକାବେଲକେ ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ସ୍ୱିଦୃଶ୍ୟ ଶିମିଳିଗଛ ହୋଇ ଅଳବତ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିବାଲାଗି ମୋଟେ ମନ କରି ନାହାନ୍ତି । ଏମାନେ ଶୈଳୀ ନ ଖୋଜି ଆଗ କବିତାକୁ ଖୋଜିଛନ୍ତି । ଆପଣାର ସକଳ ଅନ୍ୱେଷଣକୁ ସେଇଟି ନିମନ୍ତେ ଅକୁଳ କରିଛନ୍ତି, ସବାଆଗ ଅନୁଭୂତିଟିଏ ଲଭ କରିଛନ୍ତି ଓ ତା'ପରେ ତାକୁ ନିଜସ୍ୱ ଢଙ୍ଗ ଓ ସମ୍ବିଗମାନ ଦେଇ କବିତାଟିଏ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କର ଶୈଳୀ ସତେଅବା ଆପେ ଆପେ ଆସି ସହାୟକ ରୂପେ ପହଞ୍ଚି ଯାଇଛି । କୌଣସି ଏକ ଶୈଳୀକୁ ଆପୃତ୍ତି କରି ତାହାର ଅନୁସାରେ କବିତାଟିଏ ଲେଖିବା ଏବଂ ସେହି ଶୈଳୀର ନାକ ଓ କାନକୁ ମାନିବା ଭଳି ଚିତ୍ରକଳ୍ପ ଓ ଭାବକଳ୍ପଗୁଡ଼ିକୁ ଖୋଜିବା ଏବଂ ଏସବୁ କରିପାରିଲେ ନିଜକୁ ସିଦ୍ଧ କାରିଗରିଟିଏ ପରି ଅନୁଭବ କରିବା,—ଇଏ ହେଉଛି ଗୋଟିଏ ଅଲଗା ସିଦ୍ଧି—କବିତାର ରାଜ୍ୟରେ ଏକାବେଲକେ ଏକ ଅଲଗା ପ୍ରକରଣ । ଅନେକେ ଏହାକୁ ହିଁ କବିତାର ସର୍ବାଧୁନିକ ପ୍ରକରଣ ବୋଲି ଦାବୀ କରିଥାନ୍ତି । ତଥାପି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭାଗ୍ୟର କଥା ଯେ, ଏମାନଙ୍କ ସହିତ ଅନ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ରହିଛନ୍ତି ।

କବିତାଟିଏ ଖୋଜିବାକୁ ଯାଇ ଆପଣା ସକାଶେ ଶୈଳୀଟିଏ ପାଇ ଯାଉଥିବା ଅନ୍ୟ କବିମାନେ ମଧ୍ୟ ରହିଛନ୍ତି । ଆଧୁନିକ ହେବା ନିମନ୍ତେ ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ପୂର୍ବତନମାନଙ୍କଠାରୁ ଭିନ୍ନ ହୋଇ ରହିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭବ କରିନାହାନ୍ତି । ଏମାନେ ଘର ଭିତରେ ଅଛନ୍ତି; ଅନ୍ୟମାନେ ତ କୁଣିଆପରି ମନେ ହେଉଛନ୍ତି; ଆମଠାରୁ କୁଣିଆର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦାବୀ କରୁଛନ୍ତି !

"ମୁଠାଏ ତାରି" ଶ୍ରୀ ତର୍ପନ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର ଅନ୍ୟତମ କବିତା ସଂଗ୍ରହ । ସିଏ ତାଙ୍କର ହେଉ ପାଇବା ଢନଠାରୁ ହିଏତ କବିତାର ଆଖିରେ ଜୀବନକୁ

ଦେଖି ଆସିଛନ୍ତି;—ଜୀବନର ସୁଖ, ଦୁଃଖ, ଅଶ୍ରୁ, ହସ, ଦୁରନ୍ତ ଏବଂ ଜଟିଳତାଗୁଡ଼ିକୁ ସିଏ ଜୀବନର ଭିତରେ ଥାଇ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି; ବାହାରୁ ଥାଇ ଫଟୋ ଉଠାଇ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଜାଣିବାର ଫଟୋଗ୍ରାଫର ପରି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ମୋଟେ ଜାଣିନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଭୂଗୋଳଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିବିଡ଼, ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ; ତାଙ୍କ ଅନୁଭବର ଇତିବୃତ୍ତଟି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଭରଣହୀନ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପର୍ଶଗ୍ରାହ୍ୟ । ଏହି କବିତାଗୁଡ଼ିକୁ ଶ୍ରୀ ପଟ୍ଟନାୟକ 'ଛନ୍ଦୋବଦ୍ଧ କବିତା' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ଥିବା ଅଧିକାଂଶ କବିତା ଅନେକ ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ 'ଲିମେରିକ୍'ର ଆବେଶ ଆଣି ଦେଉଛି । ତଥାପି ସ୍ମରଣ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ, ଏଥିରେ ପଦଗୁଡ଼ିକ ମୋଟେ ପାଞ୍ଚ ପାଞ୍ଚ ଧାଡ଼ିରେ ଲେଖା ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ଭାଷା ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଜର; ବାହାରୁ ଆଭରଣ ଆଣି ତାହାକୁ ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର କରି ଦେଖାଇବାର କୌଣସି ପ୍ରୟାସ ନାହିଁ । ଉପମା ଓ ଚିତ୍ରକଳ୍ପଗୁଡ଼ିକ ସତେ ଯେପରି ଆପେ ଆପେ ଆସି ବାହୁଡ଼ି ଯାଉଛନ୍ତି ଏବଂ ଯାବତୀୟ ଭାବ ତଥା ବେଦନାଗୁଡ଼ିକୁ ଏକାବେଳକେ ଏକ ମୂର୍ତ୍ତି ରୂପ ଦେଇ ପାରୁଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଦେଇ କହିଲେ :

ମୁଁ ଏକ ମଫସଲ ଗାଁ, ତୁମେ ମୋ ପ୍ରିୟ ନଈ । (ପୃଷ୍ଠା—୩)

ଅଥବା,

ଏ ଗାଁ ଆଉ ସହରକୁ ନଈ ତାର ବାଟ ଭାଙ୍ଗେ ଅନ୍ୟ ସହରକୁ,
ଯେଉଁଠି ବୁଢ଼ୀଟି ପୋଷେ ବଡ଼ ନୁହେଁ ନୁହେଁ ବଡ଼ ପେଟର ଯନ୍ତ୍ରଣା
ସେ ଜାଗାର ବାଳକାଏ ତୋଳନ୍ତି ନ ଅନାବନା ଶାଗ ।
ସେ ସହରେ ଜୀବନଟା ଆଗ ନୁହେଁ; ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ମୋହ ସେଥି ଆଗ । (ପୃଷ୍ଠା-୧୭)

ପୁଣି,

ଯଞ୍ଚାଲଟା ବୁଦା ତଳେ ତୁମେ କିବା ନିଗୁଛିଆ ଚଟିପରଟାଏ । (ପୃଷ୍ଠା—୧୨)

'ମୁଠାଏ ତାର୍'ର ଅଧିକାଂଶ କବିତା ପ୍ରେମ ଓ ପ୍ରଣୟର କବିତା । ସେଥିଲାଗି 'ନେତା ଓ କବି' ପରି ଯେଉଁ ଅଳ୍ପ କେତୋଟି ଭିନ୍ନ ଧରଣର କବିତା ସଙ୍କଳନରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ସଂଗ୍ରହଟିର ସମଗ୍ର ମଣ୍ଡଳଟି ଭିତରେ ମୋଟେ ଖାପ ଖାଉନାହାନ୍ତି । ପ୍ରେମ ମଧ୍ୟ ଆପଣାକୁ ଆଉ କେଉଁଠି ଅଥବା ଆଉ କାହା ପାଖରେ ଗଚ୍ଛିତ ରଖିଥିବାର ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ କାହାଣୀ, ସେଥିଲାଗି ତା ଭିତରେ ଉଲ୍ଲାସ ଅଛି, କ୍ଷୋଭ ମଧ୍ୟ ଅଛି । ଅଭିଯୋଗ ଅଛି, ଅନୁନୟ ବି ଅଛି ପାଖକୁ ଟାଣିହୋଇ ଯାଉଥିବାର ପୁଲକ ରହିଛି, ଦୂରରେ ରହିଥିବା ଜନିତ ଦଂଶନ ମଧ୍ୟ ରହିଛି ।

କବି ତପନ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଭାଷାରେ :

ପ୍ରଣୟ ଭିତରେ ଯେତେ ଆନନ୍ଦ, ସେତେ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଅଛି
ତଥାପି ମଣିଷ ପ୍ରଣୟକୁ କିଆଁ ଏତେ ବା
ଆଦର କରେ ? ପୃ—(୫୫)

ମଣିଷ ଏତେଗୁଡ଼ାଏ ଆଦର କରେ କାହିଁକି କେଜାଣି ? କବି ବେଳେବେଳେ ଏମିତି ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ସିନା ପଚାରେ, କିନ୍ତୁ ଉତ୍ତର ଲାଗି ଅପେକ୍ଷା କରି ବସେ ନାହିଁ । ଆଗ ଆମର ଉତ୍ତରଟିକୁ ପାଇ ତା' ପରେ ଯାଇ ଅର୍ଥାତ୍ ସେଇ ଅନୁସାରେ ପ୍ରଣୟ ଭିତରେ ପଶିବା ଲାଗି ସେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରି ପାରନ୍ତା ନାହିଁ । କବି ହୁଏତ ମୋଟେ କବି ହୋଇ ପାରନ୍ତା ନାହିଁ । ଯେଉଁ ସହରଟି କବିଙ୍କୁ ଭାରି ଭଲ ଲାଗେ : (ପୃଷ୍ଠା—୯୮) ପ୍ରଣୟ ଆସେ, ପ୍ରଣୟ ଫାଶରେ ପକାଏ, ହୁଏତ ତା'ପରେ ବିଡ଼ମ୍ବିତ କରେ । ସବା ଶେଷରେ ପଛକୁ ଅବଲୋକନ କରୁଥିବା ପରି ଏକ କାହାଣୀର ଚିତ୍ରମୟ ପଟ ପରି ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେଉଥାଏ । ଅନେକ ସମୟରେ ହୁଏତ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଘଟିଥାଏ । ସେତେବେଳେ ପ୍ରାୟ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପଦରେ, ଆହତ କବି ସେଥିଲାଗି ସହରଟାକୁ ହିଁ ବିଗତ ପ୍ରଣୟର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ପ୍ରାୟ ଅବଲୋକନ କରୁ କରୁ କହନ୍ତି :

ନାହିଁ ଏଠି ସ୍ନେହ, ପ୍ରେମ ମମତା, ପ୍ରଣୟ
ଏ ସହର କରେ ଖାଲି ଖେଳିବାର ମିଛ ଅଭିନୟ [ତଦେବ]

ସହର ଯେମିତି ସେମିତି ରହିଥାଏ । ତଥାପି ବେଳେବେଳେ ତାହା କେତେ ଆପଣାର ଲାଗେ, ଆଉ ବେଳେ ବେଳେ ମିଛ ଅଭିନୟ ପରି ଲାଗେ । ଆପଣା ଭିତରେ ଝିଅଗୁଡ଼ାକ ଲିଭି ଯାଉଥିବା ଓ ପୁଣି ଜଳି ଯାଉଥିବା ପରି ଅନୁଭବ ହେଉଥିବାରୁ ହୁଏତ ସେହିଭଳି ହୁଏ । ସେତେବେଳେ 'ମୁଠାଏ ତାରା'ର କବି ତାଙ୍କର ସର୍ବପ୍ରଥମ କବିତାରେ ଯେପରି କହିଛନ୍ତି,—ଫଗୁଣ, ଫୁଲ, ବସନ୍ତ ଆଉ ଶ୍ରାବଣ ତାଙ୍କର ଏହି ଚେତନା ଓ ମନ ସହିତ ତାଙ୍କଲାଗି ଅବାନ୍ତର ହୋଇଯିବ ବୋଲି ଏକ ଆତ୍ମପୀଡ଼ାଦାୟକ ଭବିଷ୍ୟତବାଣୀ କରିବସନ୍ତି । ରକ୍ଷା ହୁଏ, ତାହା ହିଁ ଶେଷ କଥା ହୋଇ ରହେ ନାହିଁ । ଅଭିଯୋଗ, ଅଭିମାନ ଓ ଅବିଶ୍ୱାସ ଯେ ଶେଷ କଥା ନୁହେଁ, ପରବର୍ତ୍ତୀ ପଦ୍ୟାଂଶଟିରେ କବି ସେହି କଥାଟିକୁ କହିବା ପାଇଁ ଆଗଭର ହୋଇ ଆସନ୍ତି :

ସମୟ ପିଠିରେ ଚଢ଼ି ଏ ମଣିଷ ଆସିବ ତଥାପି
ପ୍ରଣୟ ମନ୍ଦିର ଚଢ଼ି ଫେରିଯିବ ଆତ୍ମା ଭାର ଥାପି ।

ସଂଗ୍ରହଟିରେ ଅଧିକାଂଶ କବିତା ପ୍ରତ୍ୟାହାରର କବିତା । ମାତ୍ର ପ୍ରତ୍ୟାହାର ଯେ ଏହି ଜୀବନରେ ପ୍ରଣୟକୁ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇ ଥିବାର ମୋଟେ ସର୍ବଶେଷ କଥା ନୁହେଁ, ଏହି ପ୍ରତ୍ୟାହାରର ଏକାଧିକ ସ୍ଥାନରେ ସତେଅବା ତାହାହିଁ କହିବା ଲାଗି ଭାରି ଇଚ୍ଛା କରୁଛି । ପ୍ରତ୍ୟାହାର ଶେଷକଥା ନୁହେ,—ଆକର୍ଷଣ ହେଉଛି ଶେଷକଥା, ନିତ୍ୟକଥା, ପ୍ରଣୟର ସେହି ନିତ୍ୟ ସମ୍ଭାରଣଟି ହେଉଛି ପ୍ରେମ, ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣାକୁ ଦେଇଦେବାର ଇଚ୍ଛା, ଆପଣାକୁ କାହାର ଲାଗି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଅର୍ପିଦେଇ ଆପଣାଠାରୁ ଏକ ବୃହତ୍ତର

ପରିମଣ୍ଡଳ ମଧ୍ୟରେ ଧନ୍ୟ ହୋଇ ଆପ୍ତକାମ ହୋଇ ରହିବାର ଇଚ୍ଛା । ସଂଗ୍ରହଟି ଭିତରେ ଏହି କଥାଟିର ଭୂରିଭୂରି ଉଦାହରଣ ରହିଛି ।

ଭଲ ପାଇବାର କେବେ ମୃତ୍ୟୁ ନାହିଁ ଜନମେ ଜନମେ (ପୃ—୨୨)

ଅଥବା,

ମଣିଷ ଜାଣେ ମରଣ ଅଛି, ତଥାପି କାହିଁ ଜୀବନ ଭଲ ଲାଗେ ? (ପୃ-୫୦)

ଖିଅ ଛୁଡ଼ିଯିବାର କେତୋଟି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ କବି "ବାସ୍ତବତାଠୁଁ ପଳାଏ କଳ୍ପନା ସୁଏ ମିଶିଯିବା ପାଇଁ" (ପୃଷ୍ଠା—୬୫) ଉନ୍ମନ ମନ ଖରହେବାର କଥା କହିଛନ୍ତି । ଖର ହେବଟା ଅସଲ ମନର ସନ୍ତକ ନୁହେଁ, ତେଣୁ ଅସଲ ଖିଅଟି ଲାଗିଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କବି ବାରବାର ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇଥିବା ପରି ଆମକୁ କେତେ ବିଶ୍ୱାସ ଦେଇ ଜୀବନର ଅସଲ ଯଶଟିର—ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ଜୀବନର ଅସଲ ନାଡ଼ିଟିର କଥା କହୁଛନ୍ତି :

ସବୁ ହଜିଯିବ, ଆଉ ନ ହଜି ରହିବ ଖାଲି ଏଇଟିକି ଯଶ
ନିଜେ ମରି ଯିଏ କେହି ଦେଇ ଯାଇଥାଏ ତା'ର
କା' ଓଠରେ ବଂଚିବାର ହସ । (ପୃଷ୍ଠା—୮୬)

ଏବଂ,

ଦେବା ନେବା ମିଥ୍ୟା ନୁହେଁ, ମିଥ୍ୟା ନୁହେଁ କେବେହେଁ ଜୀବନ

ସ୍ୱପ୍ନ କେବେ ନିଭିବନି
ଆମେ ବି ନିଭିବା ନାହିଁ,
ଯେତେଦିନ ଅଛି ଏଇ ଆକାଶ ପବନ । (ପୃ—୨୯)

ଜୀବନ ରହିବ, ସ୍ୱପ୍ନ ମଧ୍ୟ ରହିବ । ଆଖିରେ ଆଖିଏ ପ୍ରଶସ୍ତି ଭରି ଜଗତ ଓ ଜୀବନ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଦେବା ମାତ୍ରକେ ସେଥିଲାଗି କବି ନିଜ ଭିତରେ ଅଗ୍ନିସମ୍ଭବ ହୁଏ ଏବଂ ଅଗ୍ନିସମ ଜଳି ଉଠିବାକୁ ଚାହେଁ । ଜଳାଇବାକୁ ଚାହେଁ । (ପୃଷ୍ଠା—୭୯) ପ୍ରେମ ଉପରୁ, ଜୀବନ ଉପରୁ ବିଶ୍ୱାସ ତୁଟିଗଲେ ଭିତରେ ସତେଅବା ସବୁଠାରୁ ଡ଼ୋର ଛୁଟି ଯାଇଥିବା ଜନିତ ଏକ ଜ୍ୱାଳାର ଅନୁଭବ ହୁଏ । ସେହି ଅନୁଭବ ନିଃସଙ୍ଗ କରେ, ଉତ୍ତେଜିତ କରେ, ଚଞ୍ଚଳ କରି ରଖିଥାଏ । ଅସମର୍ଥତାମାନଙ୍କୁ ପାହୁଡ଼ ପରି ଗୋଡ଼ରେ ପିନ୍ଧାଇ ରଖିଥାଏ । ଆମ ଏବକାର ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ଅନେକ କବି ଏହିପରି ଭାବରେ ଅସମର୍ଥତା ଭିତରେ ଗୁରାଇ ତୁରାଇ ହୋଇ ବସିଛନ୍ତି । ଉପରକୁ କେତେ ଧୀଷଣାର ଗୋବ ଏବଂ ଗୋଜଗୁଡ଼ାକୁ ଦେଖାଇ ଆମକୁ ସେଇ ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ମଙ୍ଗାଇ ରଖିବେ ବୋଲି ସେମାନେ କେତେ ଆୟୋଜନ ବସାଇଛନ୍ତି । କବି ତପନ ପଟ୍ଟନାୟକ ଏମାନଙ୍କ ଭିତରେ ନ ରହି ବ୍ୟତିକ୍ରମମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଅଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସିଏ ପ୍ରକୃତରେ ଅଭିନନ୍ଦନୀୟ ।

(ଗୋକର୍ଣ୍ଣିକା, ଦଶହରା ସଂଖ୍ୟା, ୧୯୮୬)

॥ ହେ ମହାଜୀବନ ॥

ଲେଖକ : ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜନାଥ ରଥ

ଫ୍ରେଣ୍ଡ୍ସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ୍, କଟକ-୨

ପ୍ରକାଶକାଳ : ୧୯୯୧

ପୃଷ୍ଠାସଂଖ୍ୟା-୧୨୨, ମୂଲ୍ୟ-୨୫ ଟଙ୍କା

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କବିତାର କ୍ଷେତ୍ରରେ କବି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବ୍ରଜନାଥ ରଥଙ୍କର ଆବେଦନ ଅଲଗା, ତେଣୁ ସ୍ୱର ଅଲଗା ଓ ସ୍ୱାଦ ଅଲଗା । ଏବେ ବିଗତ ପ୍ରାୟ ଚାଳିଶିବର୍ଷ ହେଲା କବିତାର ଦାଣ୍ଡରେ ଆଧୁନିକତା ନାମରେ ଯେଉଁ ନୂଆ ଘଣ୍ଟା ବାଜୁଛି ଓ ବିଦ୍ଧ ଅବକ୍ଷୟକୁ ଏକ କାବ୍ୟିକ ମହିମା ଏବଂ ମଞ୍ଜୁଳତା ଦେଇ ଜାହିର କରିବାକୁ ତାହା କେତେ ମିହନ୍ତ କରୁଛି, କବି ବ୍ରଜ ରଥଙ୍କର ଆବେଦନଟି ତା' ସହିତ ଆଦୌ ମେଳ ଖାଇ ପାରେନାହିଁ । ଅଥଚ ଏହି ଆବେଦନଟି ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଆ ସମେତ ଭାରତୀୟ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭାଷାର କବିତାରେ ମୁଖ୍ୟ ଆବେଦନ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ମାତ୍ର, ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ, ସାହିତ୍ୟ ସମେତ ଜାତୀୟ ଜୀବନର ପ୍ରାୟ ସକଳ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁ ବାବୁମାନେ ଏହି ସ୍ୱାଧୀନତାର ପାଚିଲା ଫଳଗୁଡ଼ିକୁ ଭୁଞ୍ଜିବାକୁ ଆସିଲେ ଏବଂ ଏକ ଅଳଅଳ ପ୍ରଚଣ୍ଡତା ସହିତ କବିତାର ଯେଉଁ ନବ୍ୟ ସ୍ୱାତବାଦର ଭିଆଣ କଲେ, ତଦ୍ୱାରା ଆଗର ସେହି ଆବେଦନଟି ଅନ୍ତରାଳକୁ ଚାଲିଗଲା । ତଥାପି ସମାନ୍ତର ଭାବରେ ବଞ୍ଚିରହିଲା । ସତେଅବା ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଲା, ରହିଛି । ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ଏହି ସମାନ୍ତର ପ୍ରକ୍ରିୟାଟିରେ ଯେଉଁ କେତେଜଣ କବିମୁଖ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ, ସେମାନେ କାଳକ୍ରମେ ପ୍ରାୟ ଶୀତଳ ହୋଇ ଆସୁଛନ୍ତି । କବି ବ୍ରଜନାଥ ହୁଏତ ଶୀତଳ ହୋଇନାହାନ୍ତି । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ, କବିତାକୁ ମାଧ୍ୟମ କରି ସେ ଯାହା ଲେଖିଛନ୍ତି, ତାହାର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ରହିଛି ।

ଆଲୋଚ୍ୟ ସଂକଳନଟି ହେଉଛି କବିଙ୍କର ଷଷ୍ଠ ସଂକଳନ । ଏହାର ମୁଖବନ୍ଧରେ ସେ "ଜୀବନ ପ୍ରତି, ମଣିଷ ପ୍ରତି ଓ ଏ ଦେଶର ମାଟି-ପାଣି-ପବନ ପ୍ରତି ଗଭୀର ମମତ୍ୱବୋଧ"କୁ ତାଙ୍କ କାବ୍ୟ ଚେତନାର "ନାଭିପଦ୍ମ ବା ପ୍ରାଣକେନ୍ଦ୍ର" ବୋଲି

କହିଛନ୍ତି । ସଂକଳନରେ ମୋଟ ତେଇଶିଟି କବିତା । ସୂଚୀପତ୍ରରେ ଆଦ୍ୟଧାଡ଼ି ସହିତ ସେଗୁଡ଼ିକୁ କ୍ରମବଦ୍ଧ ଭାବରେ ଗୁନ୍ଥି ଦିଆଯାଇଛି । ସଂକଳନଟିର ଶେଷରେ ଏକ "ସୃଷ୍ଟି-ସୂଚନା" ରହିଛି, ଯେଉଁଥିରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ କବିତାର ରଚନାକାଳ, ଯେଉଁ ଉପଲକ୍ଷ୍ୟରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ରଚିତ ହୋଇଥିଲେ, ତାହାର ଆଭାସ ତଥା ସେଗୁଡ଼ିକ କେବେ କେଉଁ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲେ, ପାଠକମାନଙ୍କର ଅବଗତି ସକାଶେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ଦର୍ଶାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ସେଥିରୁ ଦୁଇଟି କବିତା ଦୁଇଥରରେ ଦୁଇଟି ପତ୍ରିକାରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିବାର ବିବରଣୀ ମିଳୁଛି । କବି ହିସାବରେ ନିଜର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭୂମିକାଟିକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଇ କବି ଆଦ୍ୟ-କଥନରେ ଆପଣା ଜୀବନରେ ଆଚରି ଆସିଥିବା ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧତାଟିକୁ ମଧ୍ୟ ପାଠକମାନଙ୍କ ଆଗରେ ବାଢ଼ିଦେଇ ପାରିଛନ୍ତି । ଏବଂ, ସଂକଳନଟିକୁ "ମଣିଷର ସଂଗ୍ରାମ ଓ ଶାନ୍ତି, ଜୀବନ ଓ ସ୍ୱାଧୀନତାର ସପକ୍ଷରେ ଏକ କାବ୍ୟିକ ଦଲିଲ୍ ବା ସ୍ତବଗାଥା" ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି ।

ଏତେ ସ୍ଥୂଳ ଓ ବିରାଟକାୟ ହୋଇ ମଧ୍ୟ 'ଓଟ' ବୋଝ ବୋହିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଛି, ଏତେ ବର୍ଣ୍ଣମୟ ଓ ଗୁଣଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବିଚରା 'କୁକୁଡ଼ା' ଉଡ଼ି ପାରୁନାହିଁ,—ସମ୍ବେଦନଶୀଳ କବି, ଅମିତ ସମ୍ଭାବନା ସତ୍ତ୍ୱେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୟନୀୟ ଭାବରେ ଅସମର୍ଥ ଓ ଅକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବା ଶୋଷିତ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର କାବ୍ୟିକ ଉପସ୍ଥାପନା କରିବାକୁ ଯାଇ ଏହି ଦୁଇଟି ଚିତ୍ରକଳ୍ପକୁ କାମରେ ଲଗାଇଛନ୍ତି । ଆଉ ଗୋଟିଏ କବିତାରେ ସେ 'ବାସ୍ନାଚଢ଼େଇ'ର ଜୀବନରେ ମଜ୍ଜି ଯାଇଛନ୍ତି ଓ ତାହାର ଭିତରେ ଆଗାମୀ ଯୁଗର ମୁକ୍ତ ମଣିଷର କଳ୍ପିତ ବିକଳ୍ପଟିକୁ ଆଘ୍ରାଣ କରି ପାରିଛନ୍ତି । ଏବଂ 'ବାଘ' କବିତାରେ ସେ କେବଳ ଜଣେ କବିକୁ ହିଁ ଶୋଭା ପାଇଲା ଭଳି ଦର୍ପରେ "ଜଙ୍ଗଲର ବାଘ ହେଉ କି/ ସିଂହାସନର ବାଘ ହେଉ/ ମୋ ଆଖିରେ ଉଭୟେ ସମାନ" ବୋଲି ଏକ ପରିଚୟୋକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ବ୍ୟାଘ୍ର-ଶିକାରକୁ ଉଲୁଗୁଣା ଦେଇ ଯେଉଁ ଅନ୍ୟ ବିଖ୍ୟାତ ଓ ଅତିଚର୍ଚ୍ଚିତ କବିତାଟି ରହିଛି, ତାହାର ଏକ ବିକଳ୍ପ ପ୍ରତିସ୍ପର୍ଦ୍ଧା ସ୍ୱରୂପ କବି ବ୍ରଜନାଥ ଏହି କବିତାଟିକୁ ଲେଖିଛନ୍ତି କି ?

ସଂକଳନଟିର ଏପାଖରୁ ସେପାଖ ଯେଉଁ ଅସନ୍ତୋଷ ଆପଣାକୁ ପ୍ରକଟ କରିଛି, ତାହାକୁ ଏକ ସୁସ୍ଥ ଅସନ୍ତୋଷ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । ତଥାପି, ଏପାଖରୁ ସେପାଖ ପ୍ରାୟ ଛନ୍ଦେଛନ୍ଦେ ଏକ ରୋମାଣ୍ଟିକ ଆଶ୍ଳେଷ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଖିଦୃଶିଆ ଭାବରେ ରହିଛି । ଏହା ହେଉଛି କାବ୍ୟିକତାର ଏକ ବିଶେଷ ଆନ୍ତର ଲକ୍ଷଣ, ଯାହାକୁ କି ଏହି ଶିବିରର ଆଉ ଦୁଇଜଣ କବି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମନମୋହନ ମିଶ୍ର ଓ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରବି ସିଂହ ଆଶ୍ଳେଷ ସହିତ ତୁଳନା କରି ଦେଖା ଯାଇପାରେ । ଯାବତୀୟ ଯଥାର୍ଥ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧତା ପଛରେ ଏକ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଗଭୀର ସମ୍ପୃକ୍ତି ଯେ ଅବଶ୍ୟ ରହିଥାଏ, ସେଥିରୁ ତାହାର ନିଜର

ମିଳିଯାଏ । ଅସନ୍ତୋଷ, କ୍ରୋଧ, ଆହ୍ୱାନ, ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଓ ଆମନ୍ତ୍ରଣ, ଏହାହିଁ ଏହି ଧାରାଟିରେ ସଚରାଚର ନିଜସ୍ୱ ଗୌରବ ହୋଇ ରହିଥାଏ ।

ତଥାପି ଆଉକିଛି ବାକି ରହିଯାଏ । କବି ବ୍ରଜନାଥ "ବନ୍ଧୁକନଳୀକୁ ମୋହନ ବଂଶୀରେ ପରିଣତ କର" ବୋଲି କହିଛନ୍ତି (ପୃଷ୍ଠା-୨୭) । "ରକ୍ତର କାଳିରେ ଜୀବନର ମହାକାବ୍ୟ ଲେଖା ହେଉ, ଅସ୍ତ୍ରସବୁ ତୁଳୀ ହେଉ, ହୃଦୟର ଦୀପ୍ତ ଚିତ୍ରପଟ ଆଙ୍କି ଯାଉ" (ପୃଷ୍ଠା-୨୮) ବୋଲି କେତେ ନା କେତେ ଆନ୍ତରିକତା ସହିତ କହିଛନ୍ତି ଓ ସତେଅବା ଅନ୍ତରସ୍ଥ ଏକ ଧ୍ୱନି ସହିତ ସେ ଲେଖିଥିବା ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଯିବା ଲାଗି ପ୍ରୟାସ କରୁଛନ୍ତି । ତଥାପି ପାଠକ ହୁଏତ "ଏ ଓ ବାହ୍ୟ" ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଛି ଓ "ଆଗେ କହୋ ଆର୍" ବୋଲି କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛି । ସିଏ ତଥାପି କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଚି ଯେ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଆଦୌ ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ତେବେ ଆହୁରି କ'ଣ ପ୍ରକୃତରେ ଦରକାର, କ'ଣ ସେହି ଅଧିକଟି ?—ପାଠକ ଭିତରୁ କବି ସହିତ ସଙ୍ଗୀ ହୋଇ ବାହାରିବାକୁ ମନ କରୁଥିବା ଦୋସରଟି ପ୍ରଶ୍ନ କରି ଉଠୁଛି । ସେହି ଯେଉଁ ଅଧିକଟି, ତାକୁ କ'ଣ କବିତା ଧରି ପାରିବ ? ସମ୍ଭବତଃ କବି ନିଜେ ମଧ୍ୟ କବିତାର ଏହିପରି ଏକ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଅଯଥେଷ୍ଟତାକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରୁଚନ୍ତି । ସେଥିଲାଗି ଏହି ସଂସାରରେ ତାଙ୍କ ଆଖି ଦୁଇଟାକୁ ବୁଜିକରି ରଖିବାଲାଗି ସେ ନିଜର ପ୍ରିୟାଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରୁଛନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କ ଇପ୍‌ସିତ ଯୁଗଟି ଆସିଗଲେ ଯାଇ ତାଙ୍କ ଆଖିକୁ ଖୋଲିଦେବା ଲାଗି ପରାମର୍ଶ ଦେଇଛନ୍ତି (ପୃଷ୍ଠା-୧୦୩) । କେତେ ନା କେତେ କ୍ରୋଧ ଓ ବେଦନାର ସହିତ ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏଠି "ମଣିଷର କୃଷସ୍କନ୍ଧେ ସଭ୍ୟତାର ଶବଯାତ୍ରା ଚାଲେ" ବୋଲି କହିଛନ୍ତି (ପୃଷ୍ଠା-୨୬) । ଅଧିକ ସଙ୍ଗତିର ସହିତ ଏହି ଧାଡ଼ିଟିକୁ ହୁଏତ "ସଭ୍ୟତାର କୃଷସ୍କନ୍ଧେ ମଣିଷର ଶବଯାତ୍ରା ଚାଲେ" ବୋଲି ପାଠ କରାଯାଇ ପାରନ୍ତା । କବିତା କେଉଁଦିନ ଆପଣାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଏହି ଶବଯାତ୍ରାକୁ ବନ୍ଦ କରିବାର ଯୋଗ୍ୟ ହେବ ? ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଅଛି, କେବଳ ଶକ୍ତିର ସଞ୍ଚାରଣ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଶବ ଶିବରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ସିଏ ପୁଣି କେଉଁ ଶକ୍ତି, କେଉଁ ମହାସାଗରର ଆହ୍ୱାନ ?

ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର ସାପ୍ତାହିକୀ, ୧୯୯୧
ନଭେମ୍ବର ୨୪-୩୦

॥ ସିନ୍ଧୁ ଉପତ୍ୟକା ॥

ଶ୍ରୀ ଜାନକୀବଲ୍ଲଭ ପଟ୍ଟନାୟକ

ବିଦ୍ୟାପୁରୀ, କଟକ-୭୫୩୦୦୨

ପୃଷ୍ଠାସଂଖ୍ୟା-୬୧, ମୂଲ୍ୟ-ତିରିଶି ଟଙ୍କା

ଓଡ଼ିଶାରେ କବିତା ବହି ସବୁଠାରୁ ମହଙ୍ଗା ବହି । ଅଧିକାଂଶ ଚଟିଚଟି ବହି । ସତେ ଯେପରି ଚଟାପଟ ପଢ଼ି ଶେଷ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ମାତ୍ର ପଇସା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମୋଟା ମୋଟା ଅନେକ ବହିର ଅନୁପାତକୁ ସାଧାରଣତଃ କେତେ ନାଁ କେତେ ଟପି ଯାଇଥାନ୍ତି । କବିତା ସାହିତ୍ୟର ବିପଣି ଭିତରେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ମହଙ୍ଗା କି ନାହିଁ, ସେକଥା ଏତେ ସହଜରେ ମୋଟେ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର, ଓଡ଼ିଆ କବିତା ବହିଗୁଡ଼ିକୁ ଆମ ପ୍ରକାଶକମାନେ କାହିଁକି ମହଙ୍ଗା କରନ୍ତି, ପ୍ରକାଶକମାନେ ନିଶ୍ଚୟ ତାହାର କାରଣ ଜାଣିଥିବେ । କାରଣ ନ ଥିଲେ ପ୍ରକାଶକମାନେ କିଛି କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏବଂ, ଲେଖକମାନେ ଯେ ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରକାଶକମାନଙ୍କୁ ନିଜ ବହିର ମୂଲ୍ୟ କେତେ ହେବା ଉଚିତ, ଏକଥା ବିଷୟରେ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଉଥିବେ, ସେକଥା ଏବେ ମଧ୍ୟ ଆମ ସ୍ଥାନୀୟ ଜଳବାୟୁଟା ମଧ୍ୟରେ ହୁଏତ ଚିନ୍ତା ମଧ୍ୟ କରାଯାଇନାହିଁ ।

ତଥାପି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଜାନକୀବଲ୍ଲଭ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର 'ସିନ୍ଧୁ ଉପତ୍ୟକା' କବିତା ସଙ୍କଳନଟିକୁ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସୁଦୃଶ୍ୟ ମଲାଟ, ମଲାଟ ଉପରେ ସୁଦୃଶ୍ୟ ଛବିଟିଏ, ଏବଂ, ସର୍ବୋପରି କେତେ ମୋଟା କାଗଜ । ଓଡ଼ିଆ ବହିଟିଏ, ଏପରିକି କବିତା ବହିଟିଏ ମଧ୍ୟ, ଏପରି ହାତକୁ ଲାଗୁଥିବା ମୋଟା କାଗଜ ଉପରେ ହୁଏତ କେବେ ଛପା ହୋଇନଥିବ । ଓଡ଼ିଆ ଲେଖକ ପ୍ରାୟ ଏକ ସ୍ଥିତି-ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସଂସ୍କାରର ଅନୁରୋଧରେ ପଡ଼ି ଛପା ହେବାକୁ ଯାଉଥିବା ଆପଣା ବହିଟିର ବାହ୍ୟ ଆକୃତି କିମ୍ବା ପ୍ରକୃତି ବିଷୟରେ ପ୍ରକାଶକଙ୍କୁ କେବେ କୌଣସି ପରାମର୍ଶ ଦେଇପାରେ ନାହିଁ । ତା' ବହିଟିଏ ଛପା ହେଉଛି, ଏଇଥିରେ କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ପ୍ରାୟ ଏକ ଅନୈକ୍ରିଆର ଆତ୍ମରତିର କମିଆଁ ଭିତରେ ପଡ଼ିଯାଏ; ଆଉ କିଛି ପଚାରି ପାରେନାହିଁ । ତା' ପ୍ରକାଶକ ତାକୁ ସତେଅବା ସାଆନ୍ତଙ୍କ ପରି ଲାଗନ୍ତି । ସାଆନ୍ତଙ୍କୁ ପୁଣି ପଚାରିବ କ'ଣ ? 'ସିନ୍ଧୁ

ଉପତ୍ୟକା'ର ବହିରାବରଣ ଦେଖି ମନେ ହେଉଛି, ପ୍ରକାଶକ ବିଶେଷ ଯତ୍ନର ସହିତ ଏହି ପୁସ୍ତକଟିର ପ୍ରକାଶନ କରାଇଛନ୍ତି । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ଯାବତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ନେଇ ଆଣି ଥୋଇ ପାରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ମାତ୍ର ଛବିଶିଟି ଦୀର୍ଘ ଓ ହ୍ରସ୍ୱ କବିତା ରହିଥିବା ଏହି ସଂକଳନଟିର ମୂଲ୍ୟ ଗୁଡ଼ାଏ ବେଶୀ ହୋଇଗଲା ବୋଲି କହିବାକୁ ମୋଟେ ମନ ହେଉନାହିଁ ।

ସଂକଳନଟି ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପଟ୍ଟନାୟକ ୧୯୪୮ ରୁ ୧୯୬୭ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲେଖିଥିବା କେତୋଟି କବିତା ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । ଅବଶ୍ୟ ଏକଥା ସତ ଯେ କବିତା-ଗୁଡ଼ିକର ଶେଷରେ ପ୍ରତ୍ୟେକଟିର ରଚନା କାଳକୁ ସୂଚାଇ ଦିଆଯାଇ ନାହିଁ । ତାହା ହୋଇଥିଲେ କବିତା ମାଧ୍ୟମରେ ତା'ର ରଚୟିତାଙ୍କୁ ଏବଂ ରଚୟିତାଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ତାଙ୍କର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କବିତାକୁ ବୁଝିବା ଓ ସେଗୁଡ଼ିକର ମର୍ମ-ପ୍ରବେଶ କରିବା ସମ୍ଭବତଃ ଅଧିକ ସହଜ ହୋଇଥାନ୍ତା । ତେଣୁ, ପ୍ରଧାନତଃ ଆଘ୍ରାଣ କରି ରଚୟିତା ମାନସଟିର କ୍ରମଚଳମାନତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ କେତେକାଂଶରେ ଏକ ଅନୁମାନ କରିବା ଏବଂ ସେହି ଅନୁମାନଗୁଡ଼ିକରୁ ରଚୟିତାଙ୍କର ଭାବଦୃଷ୍ଟି ତଥା କାଳଦୃଷ୍ଟି ବିଷୟରେ ସମଗ୍ର ଓ ସଂଯୋଜକ ସୂତ୍ରଟିଏ ଖୋଜି ବାହାର କରିବା ବ୍ୟତୀତ ହୁଏତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଗୃରା ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ସଂକଳନ ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ତତଃ ଦୁଇଟି କବିତାର ରଚନାକାଳକୁ 'ପ୍ରାକ୍‌କଥନ'ରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । 'ପ୍ରାକ୍‌କଥନ'ର ଉକ୍ତିରୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣା ପଡ଼ୁଛି ଯେ, ନିଜର କବିତାଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ରଚୟିତାଙ୍କର ବେଶୀ କିଛି କହିବାର ନାହିଁ । ସତେଅବା ଏହି ସଂକଳନ-କର୍ମଟି ବିଷୟରେ ଏକ ନିରାସକ୍ତ ଭାବ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ସେ ଗ'ରେ ଦୁଇଗାର ଲେଖିଦେଇ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ସେ ନିୟମିତ ଭାବରେ କବିତା ଲେଖନ୍ତି ନାହିଁ । ବେଳେ ବେଳେ ପ୍ରବଳ ଆଗ୍ରହ ହେଲେ ଏଥିରେ ମନୋନିବେଶ କରନ୍ତି । ଏହିପରି ଭାବରେ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଲେଖା ଯାଇଥିବା ଓ ତା'ର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଥିବା କେତେଗୁଡ଼ିଏ କବିତାକୁ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କର ଅନୁରୋଧରେ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇଛି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପଟ୍ଟନାୟକ ନିଜେ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ପୁସ୍ତକ ଆକାରରେ ଏହି କବିତାଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ଅଭୀପ୍‌ସା ତାଙ୍କର ନ ଥିଲା । 'ଅଭୀପ୍‌ସା' ଶବ୍ଦଟିକୁ ସେ 'ଆଗ୍ରହ' ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି । ବେଳେବେଳେ ତ ଏପରି ମନେହେଉଛି ଯେ ପ୍ରଧାନ ଓ ଅଧିକ ଆଗ୍ରହ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କର ଥିଲା, ଏବଂ ହୁଏତ ପ୍ରକାଶକଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ରଚୟିତା ମଧ୍ୟ ଏହି ଘଟଣାଟିରେ ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ନିମିତ୍ତ ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି, ହୁଏତ ଉପର ଡ଼ାଳରେ ଚଢ଼ିଛନ୍ତି ପରି ସବୁକିଛିକୁ କେବଳ ଅବଲୋକନ ହିଁ କରିଛନ୍ତି ।

ଇତିମଧ୍ୟରେ 'ସିନ୍ଧୁ-ଉପତ୍ୟକା'ର ଏକାଧିକ ସମୀକ୍ଷା ଲେଖା ହୋଇଯାଇଛି । ପତ୍ରିକାମାନଙ୍କରେ ହୋଇଛି, ସମ୍ବାଦପତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ହୋଇଛି । ସବୁଗୁଡ଼ିକୁ ଦୀର୍ଘ,

ଏପରିକି ଅତିଦୀର୍ଘ, ସମୀକ୍ଷା ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରିବ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଏପରି ପରମ୍ପରା ରହିଛି ଯେ ଲେଖକମାନେ ନିଜର କୌଣସି ପୁସ୍ତକର ସମୀକ୍ଷା ପ୍ରକାଶ ପାଉ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା କଲେ, ଅନେକ ସମୟରେ ସଂପୃକ୍ତ ସଂପାଦକମାନଙ୍କ ପାଖରେ ସ୍ୱୟଂ ସମୀକ୍ଷାଟିଏ ଲେଖି ବା ଲେଖାଇ ପେଶ୍ କରିବାକୁ ହୁଏ ଓ ତେବେ ଯାଇ ଦୟାବାନ ସମ୍ପାଦକମାନେ ତାହାକୁ କାଗଜରେ ଛପାଇବାକୁ ମନ କରନ୍ତି । ଏକଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୃଢ଼ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, 'ସିନ୍ଧୁ-ଉପତ୍ୟକା'ର ସମୀକ୍ଷାଗୁଡ଼ିକ ଛପା ହେବା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେକଥା ମୋଟେ ହୋଇନାହିଁ । ଏହା ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଘଟଣା । ଏକାନ୍ତ ଭାବରେ ସ୍ୱୟଂ-ପ୍ରଣୋଦିତ ହୋଇ ସମୀକ୍ଷକମାନେ ଏହି କବିତା-ସଂକଳନଟିର ସମୀକ୍ଷା ଲେଖିବା ନିମନ୍ତେ ଅନୁରାଗୀ ହୋଇଛନ୍ତି । ସମ୍ଭବତଃ ସେହି ଘଟଣାଟିରୁ ହିଁ ଏହାର ତଥାପି ଆଉରି ଗୋଟିଏ ସମୀକ୍ଷା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଉ ବୋଲି ଏକ ପ୍ରୟୋଜନକୁ ଅନୁଭୂତ କରାଇଛୁ । ସମୀକ୍ଷା ଯେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଖିଦୃଶିଆ ଭାବରେ ଫଳାକାଙ୍କ୍ଷୀ ହୋଇପାରେ, ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟ-ମୂଲ୍ୟାୟନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନ୍ତତଃ ବିଗତ ଦୁଇ ତିନି ଦଶକରେ ତାହାର ଜାଜ୍ୱଲ୍ୟମାନ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସବୁ ରହିଛି । ମୂଳତଃ ଏକ ସାମନ୍ତବାଦୀ ସମାଜରେ ଯଦି ସାହିତ୍ୟକାର ଚାକିରିଆ ହୋଇଥାନ୍ତି ଏବଂ ସାଆନ୍ତ ଛିଣ୍ଡପାଳମାନେ ଯଦି ସାହିତ୍ୟ ଲେଖିବାକୁ ମନ କରୁଥାନ୍ତି, ତେବେ ଏହି ଫଳାକାଙ୍କ୍ଷା-ପ୍ରସୂତ ସାହିତ୍ୟ-ସମୀକ୍ଷା ପ୍ରାୟ ଏକ ଉପଦ୍ରବର ସ୍ତରକୁ ଚାଲିଯିବାର ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ ଆଶଙ୍କା ରହିଥାଏ । ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟରେ, ବିଶେଷ କରି ଫୁଲକିଆ ରୀତି ସାହିତ୍ୟରେ, ସେହି ଦୁର୍ଗତିର ଏକାଧିକ ନଜିର ରହିଛି । ଆମେ ଯାହାଙ୍କୁ ଏବେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି କହୁଛୁ, ସିଏ ମଧ୍ୟ ଏକଦା ତାଙ୍କର ପାଂଶପାଳକ ଜଣେ କୁଜ୍ଜ, କୁନି ରାଜାଙ୍କୁ କୋଟି କନ୍ଦର୍ପର ଶୋଭା ଧାରଣ କରିଥିବା ସତେଅବା ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱର ରାଜେଶ୍ୱର ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଏପରି ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗରେ ଯଦି ଥିଲା, ଆମ ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ କାହିଁକି ନ ରହିବ ?

ଦୈନିକ ସମ୍ବାଦପତ୍ର 'ସମ୍ବାଦ'ରେ ପ୍ରାୟ କୋଡ଼ିଏ ମାସ ତଳେ 'ସିନ୍ଧୁ-ଉପତ୍ୟକା'ର ଏକ ସୁଦୀର୍ଘ ସମୀକ୍ଷା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା (୨୯ । ୧୧ । ୮୮) । ସମୀକ୍ଷାଟିର ପ୍ରଥମ ତୃତୀୟାଂଶରେ କବିତାଗୁଡ଼ିକର ରଚୟିତାଙ୍କ ଜୀବନୀ ଓ ପ୍ରତିଭା ତଥା ବହୁ କୃତିତ୍ୱର ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ଏବଂ ଲେଖକ ଆମକୁ ଜାନକୀବାବୁଙ୍କର ଏକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିଚୟ ଦେବାକୁ ଯାଇ "ତାଙ୍କ ଭଳି ସଂସ୍କୃତିସମ୍ପନ୍ନ ଜ୍ଞାନମନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୀତି-କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକାନ୍ତ ବିରଳ" ବୋଲି ସଂପୃକ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବୁଝାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । 'ସିନ୍ଧୁ-ଉପତ୍ୟକା'ର କବିତାଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ସମୀକ୍ଷକ "ଓଡ଼ିଶାର ଭାଗ୍ୟନିର୍ମାତା ଦାୟିତ୍ୱରେ ନିଯୁକ୍ତ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ନେତୃ-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଅଧିକାରୀଙ୍କ ଅବଚେତନ ବା ମଗ୍ନମାନସ

ଭିତରେ ସଂଗୁପ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବା...ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ପ୍ରେରଣା ଓ ସଂବେଗ" ଗୁଡ଼ିକର ସନ୍ଧାନ କରିଛନ୍ତି । ସତେ ଯେପରି ରାଜନୀତିର କ୍ଷମତାଧାରୀ ଶାସକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଓଡ଼ିଶାର ଭାଗ୍ୟନିର୍ମାଣ ହେବ ବୋଲି ସମୀକ୍ଷକ ନିଷ୍ଠାପର ଭାବରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଛନ୍ତି ! ଆମ ରାଜନୀତିକ ଦଣ୍ଡଧାରୀ ଓ ଶାସକମାନେ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷର ଭାଗ୍ୟକୁ ବିଗତ ଚାଳିଶି ବର୍ଷ ଭିତରେ କୋଉଠୁ ଆଣି କୋଉଠି ଯେ ଥୋଇଲେଣି, ସେକଥା ଭାରତବର୍ଷର ବରିଷ୍ଠ-ମାନେ ସିନା ଦେଖିପାରୁ ନାହାନ୍ତି, ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ଅଲବତ୍ ଦେଖୁଛି । ସେ ଭାଗ୍ୟର ଫଳଗୁଡ଼ାକ ଏବେ ଭାରତବର୍ଷରେ ପ୍ରାପ୍ୟ ନଥି ଫଳୁଛି ଓ ଖବରକାଗଜର ଖବର ହୋଇ ଦିନ ଆମ ଆଖି ଭିତରେ ଆସି ଅଜାଡ଼ି ହୋଇ ପଡ଼ୁଛି । ଭାରତବର୍ଷର ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ଯେ ତଥାପି ଏ କଥାରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖିଛନ୍ତି, ତାହା ଆମ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର ଏକ ଅନ୍ୟତମ କାରଣ ହୋଇପାରେ । ସାହିତ୍ୟିକଟିଏ, ସମୀକ୍ଷକଟିଏ ଯେତେବେଳେ ନିଜକୁ ସବା ଆଗ ରାଜାନୁଗତ ଭୃତ୍ୟଟିଏ ବୋଲି ଭାବେ ଓ ତା ପରେ ଯାଇ ଆପଣାର ସାହିତ୍ୟିକ ପରିଚୟଟିକୁ ଏକ ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ଥାନରେ ଦେଖୁଥାଏ, ସେତେବେଳେ ରାଜ୍ୟର ଭାଗ୍ୟକୁ କେବଳ ନାରାୟଣଙ୍କ ହାତରେ ଛାଡ଼ିଦେବା ବ୍ୟତୀତ ହୁଏତ ଆଉ କୌଣସି ରାସ୍ତା ନଥାଏ ।

ସଙ୍କଳନର ଠିକ୍ ମଝିରେ "ଖୋର୍ଦ୍ଧା ଗଡ଼" ଶୀର୍ଷକରେ ଗୋଟିଏ କବିତା ରହିଛି । ରାଜାଅମଳ ଓଡ଼ିଶାର ଯେଉଁ ସବୁ ଗୌରବର ସ୍ମୃତି ଉତ୍କଳୀୟ ଜାତୀୟ-ଚେତନାର ଉଜ୍ଜୀବନ-ପର୍ବରେ ଆମକୁ ବହୁ ଉଦ୍ଦୀପନା ଆଣି ଦେଉଥିଲା, ଖୋର୍ଦ୍ଧାର ଗଡ଼ ତାହାର ଏକ ପ୍ରତୀକ । ଏହି ଗଡ଼କୁ ଦେଖିଲେ ଅତୀତର ସ୍ମରଣରେ ଛାତି ଫୁଲି ଉଠିବ ଯେମିତି, ଆମେ ସେହି ଅତୀତକୁ ସ୍ଥାୟୀ କରି ରଖିପାରିଲୁ ନାହିଁ ବୋଲି ଏକ ନୈରାଶ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଆସିବ । ଏହି କବିତାର ରଚୟିତା ଶ୍ରୀ ପଟ୍ଟନାୟକ ଠିକ୍ ସେହି ଦ୍ୱିଭାବାତ୍ମକତାକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ସମଧର୍ମୀ ବହୁ ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ଏହାର ଉଦାହରଣ ରହିଛି । ତଥାପି ଶ୍ରୀ ପଟ୍ଟନାୟକ ସ୍ୱୟଂ ଆଶାୟୀ ହୋଇ ଓ ଓଡ଼ିଶାର ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆଶା ଦେଇ କବିତାର ଶେଷ କେତୋଟି ଧାଡ଼ିରେ "ତୁମକୁ ଉଠାଇବା ପାଇଁ / ଆଜି ମୋ ପାଖରେ କୁହୁକମନ୍ତ୍ର ନାହିଁ/କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଆସିବି ଆଉ ଥରେ/ବସନ୍ତର ପ୍ରଭାତରେ ଡେରି ନାହିଁ" ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଆଲୋଚ୍ୟ ସମୀକ୍ଷାଟି ଏଇଠି ଦିଗଭ୍ରାନ୍ତ ହୋଇଛି ଓ ଆପଣାକୁ ସତେଅବା ଭାରି ଧରା ପକାଇ ଦେଇଛି । ସମୀକ୍ଷକ ଭାବପ୍ରବଣ ଓ ଅତ୍ୟାନୁଗତ ହେଲାପରି କହି ପକାଇଛନ୍ତି : "କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଯେ ବସନ୍ତର ପ୍ରଭାତରେ ଆଜି ପୁଣି ଜାନକୀବାବୁ ସେଠାକୁ ଫେରି ଆସିଛନ୍ତି । ଆଜି ତାଙ୍କ ହାତରେ ଖୁବ୍ ଶକ୍ତିଶାଳୀ କୁହୁକ ମନ୍ତ୍ର ଈଶ୍ୱର ଅର୍ପଣ କରିଛନ୍ତି । କାଉଁରୀ କାଠି ଛୁଆଁଇ ଦେଇ ସେ ଆଜି ସୁପ୍ତ ଓ ମୃତପ୍ରାୟ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ପୂର୍ବ ଗୌରବ ଫେରାଇ ଆଣନ୍ତୁ । ଏତିକିମାତ୍ର କାମନା ।" ଏଗୁଡ଼ିକ ସମୀକ୍ଷାର ଭାଷା ନୁହେଁ, ସମୀକ୍ଷାର ଲଜ୍ଜା । ସ୍ୱୟଂ କବିତାଟିର ରଚୟିତା ମଧ୍ୟ

ଏହି କେତୋଟି ଧାଡ଼ି ପଢ଼ି ଆଦୌ ଖୁସୀ ହୋଇ ନଥିବେ । ଅପାଙ୍ଗରେ ପଢ଼ି ହଟହଟା ହେଲେ ବୋଲି ସମ୍ଭବତଃ ବଡ଼ କ୍ଷୁବ୍ଧ ହୋଇଥିବେ । ମଧ୍ୟଯୁଗରେ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଏକ ଅସାହିତ୍ୟିକ ଅସ୍ୱାତଦ୍ୱାରା କାମନାକୁଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରାଜସଭାରେ ପୋଇଲୀ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଆମ ଏ କାଳରେ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସମୀକ୍ଷା ଯେତେବେଳେ ନିଜକୁ ପୋଇଲୀର ଛଦ୍ମଦ୍ୱାରା ମଣ୍ଡାଇ ଏତେ ଅନୁଗୃହୀତ ବୋଧ କରୁଛି, ତାହା ସାହିତ୍ୟକୁ ତାହାର ନିଜସ୍ୱ ପ୍ରଭୁସ୍ୱରତା ଲାଗି ଭଲ ପାଉଥିବା ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ସକାଶେ ମଧ୍ୟ ଏକ ଲଜ୍ଜା ପରି ରହିବ । ଏହି କବିତାର ରଚୟିତାଙ୍କ ସମେତ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଭାଗୀ ହେବା ।

\+ \+ \+ \+

ସଙ୍କଳନର କବିତାଗୁଡ଼ିକ ବହୁ ବର୍ଣ୍ଣର, ବହୁ ଉପଲକ୍ଷ୍ୟର, ବହୁ ମିଜାଜର, ସମ୍ଭବତଃ ବହୁ ସ୍ତରର । ଦୀର୍ଘ ଏତେ ବର୍ଷ ଧରି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପଟ୍ଟନାୟକ ଯେତେଗୁଡ଼ିଏ କବିତା ଲେଖିଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସବୁଗୁଡ଼ିକୁ ସଙ୍କଳନରେ ସ୍ଥାନ ଦିଆଯାଇନାହିଁ । ତେଣୁ ଉପଲବ୍ଧ କବିତାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁ ମାନଦଣ୍ଡରେ କେତୋଟିକୁ ନିର୍ବାଚିତ କରାଯାଇଛି, ସେକଥା ଜାଣିବାକୁ କାହାର ସାଧ୍ୟ ନାହିଁ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଷ୍ଟିଫେନ୍ ସ୍ପେଣ୍ଡର୍ ଓ ଟି. ଏସ୍. ଇଲିଅଟ୍‌ଙ୍କ ଲାଗାଏତ ସଚ୍ଚି ରାଉତରାୟଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କବିମାନେ ଯେ ଭାବବୋଧର, ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ଏବଂ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧତାର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତରକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଆସିଛନ୍ତି, ପର୍ଯ୍ୟାୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟର କ୍ରମରେ ସେମାନେ ଲେଖିଥିବା କବିତାଗୁଡ଼ିକରୁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ବେଶ୍ ଠାବ କରି ହୁଏ । ସେଥିରୁ କବିମାନଙ୍କର ବିବର୍ତ୍ତନଟି ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ବହୁ ଉଦ୍‌ଘାଟନକାରୀ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇଯାଏ । 'ସିନ୍ଧୁ ଉପତ୍ୟକା' ସଂକଳନଟି ଆମକୁ ସେହି ଦିଗରେ ଆଦୌ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସହାୟତା କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ମୁଖ୍ୟତଃ ରାଜନୀତିରେ ରହିଥାନ୍ତି, ରାଜନୈତିକ କ୍ଷମତା ଲାଭ ଯଦି ସେମାନଙ୍କ ସମସ୍ତରେ ରାଜନୀତି କରିବାର ମୁଖ୍ୟ ଆକାଂକ୍ଷା ହୋଇ ରହିଥାଏ, ତେବେ ସେମାନେ କ୍ଷମତାରେ ଥିଲାବେଳେ ଓ ନଥିଲାବେଳେ ସଚରାଚର ଦୁଇ ପ୍ରକାର ଆଖିରେ ସଂସାରକୁ ଦେଖୁଥାନ୍ତି । ଏଭଳି ବ୍ୟକ୍ତି କବିତା ଲେଖୁଥିଲେ, କବିତାର ମାଧ୍ୟମରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଦୁଇ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଦୃଷ୍ଟି ଓ ଭାବାତ୍ମୀୟତା ବେଶ୍ ଧରାପଡ଼ି ଯାଇପାରେ । 'ସିନ୍ଧୁ-ଉପତ୍ୟକା'ର କବିତାଗୁଡ଼ିକର ରଚନାକାଳରୁ ଆମେ ସେହି ଦୁଇ ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ମଧ୍ୟ ହୁଏତ କିଞ୍ଚିତ୍ ପରିମାଣରେ ବାରି ନେଇ ପାରୁଥାନ୍ତେ । କବିତାପାଠରୁ ହେଉଥିବା ଅନୁମାନଗୁଡ଼ିକୁ ହୁଏତ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ପୁଷ୍ଟ କରି ନେଇ ପାରୁଥାନ୍ତେ ।

ସଂକଳନଟିରେ 'ସିନ୍ଧୁ-ଉପତ୍ୟକା' ଓ 'ଖୋର୍ଦ୍ଧାଗଡ଼' ପରି ଐତିହାସିକ ବସ୍ତୁ ବ୍ୟଞ୍ଜନାର ଅବତାରଣା କରୁଥିବା କବିତା ରହିଛି, 'ଇନ୍ଦିରା ଲୋକମାତା ମା' ଓ 'ହେ ବିନୋବା କାଳଜୟୀ' ଭଳି ଦୁଇଟି ପ୍ରଶସ୍ତି ସ୍ମରଣୀ ରହିଛି, ଶ୍ରୀ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସଙ୍କର

ପ୍ରାଚ୍ୟାନୁକରଣରେ ଲିଖିତ 'ଗୋଟିଏ ଜଣ୍ଡାଗଛ' ଓ 'ଭଗ୍ନ ଦେବାଳୟ' ଭଳି କବିତା ରହିଛି । ଆପଣାର ସେନା ଓ ସାथୀଗହଣଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ଖାର୍ଟୁମ୍‌ରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଯାଉଥିବା ସ୍ଥାସେର୍ ଆଗଷ୍ଟଙ୍କର ସେହି ଆପାତପରାଭବର ମୁହୂର୍ତ୍ତିଟି ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କୁ କବିତାଟିଏ ଲେଖିବା ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍‌ବୋଧିତ କରିଛି । ଏଥିରେ 'ଛନୋଟି ଘଟଣା' ଭଳି ମୁଖ୍ୟତଃ ପ୍ରତୀକପ୍ରଧାନ ଏକାଧିକ କବିତା ରହିଛି । 'ଶାନ୍ତିର କପୋତ' ଭଳି ଉଦ୍‌ବୋଧନୀ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଓଡ଼ିଶାର ସ୍ୱରକ୍ଷୁଦ୍ର ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କୁ ଯେଉଁ ନାମରେ କବିତାଟିଏ ଲେଖିବା ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରିଛି । ଏହି ସବୁଯାକ କବିତା ଭିତରୁ ଏକକ ରଚୟିତାଙ୍କୁ ଧରିବା ଏବଂ ବୁଝିବା ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ଦୁରୂହ ବ୍ୟାପାର । ତେଣୁ ଆପାତତଃ ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଏକକ କବିତାଗୁଡ଼ିକର ଆଲୋଚନା କଲେ ସମୀକ୍ଷା ଅନ୍ତତଃ କେତେକ ପରିମାଣରେ କିଞ୍ଚିତ୍ ଥଳ ପାଉଥିଲା ପରି ଅନୁଭବ କରିପାରେ ଃ

କାଳାନୁସାରୀ ଭାବରେ 'ସିନ୍ଧୁ ଉପତ୍ୟକା' ହେଉଛି ସଂକଳନଟିର ପ୍ରଥମ କବିତା । ଏହା ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା-ପ୍ରାପ୍ତିର ଅବ୍ୟବହିତ ପରେ ୧୯୪୮ ମସିହାରେ ଲେଖା ହୋଇଥିଲା । କବିତାଟି ପାଠ କଲାବେଳକୁ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର 'ଭାରତତୀର୍ଥ' କବିତାଟି ସ୍ୱତଃ ସ୍ମରଣକୁ ଆସିଯିବ । 'ଭାରତତୀର୍ଥ' ଏକ ଅନ୍ୟ ଯୁଗର, ଅନ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନର ଲେଖା । 'ସିନ୍ଧୁ ଉପତ୍ୟକା' ଯେ ତା' ଠାରୁ ଏକାବେଳକେ ଅନ୍ୟ ଢଙ୍ଗର ହେବ, ସେଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାତ୍ମକ ଅନ୍ୟ କିଛି ନାହିଁ । ମାତ୍ର, ୧୯୪୮ ମସିହାରେ ରଚୟିତାଙ୍କ ଯୁବକ ବୟସରେ ଲିଖିତ ଏହି କବିତାଟିରେ ନୂତନ ଭାରତବର୍ଷରୂପୀ ଭୂମିଟିକୁ ନେଇ ଏକ ଅଭିନବ ଦେଶ ନିର୍ମାଣରେ ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ସଂକଳ୍ପ କାହିଁ ? "ଯେଉଁଠି ଦେଶର କୋଟି କୋଟି/ଲୋକ ଏକ ହୋଇ/ମୁକ୍ତିକାମୀ ଯାପନ୍ତି ଜୀବନ/ଭାରତ ବଞ୍ଚିଛି ସେଠି"—ଇଏତ ସେଇ ପୁରୁଣା କଥା । ସେହି ବଞ୍ଚିବା କ'ଣ ସତକୁ ସତ ବଞ୍ଚିବା ? ଏତକକୁ ଆମେ "ଶୁଦ୍ଧ ଅବିଜିତ" ଭାରତ ବୋଲି କହିଲେ ତାହା କ'ଣ ଯଥେଷ୍ଟ ? ଭାରତବର୍ଷର ରାଜନୀତିରେ ନିଜ ନଈଟିକୁ ପହଁରିବାକୁ ବାହାରିଥିବା ଜଣେ ତରୁଣ ବ୍ୟକ୍ତି କ'ଣ ସେତିକିରେ ଆପଣାର କର୍ମ ଶେଷ କରିଦେବ ? କବିର କବିତା କ'ଣ ସେହିଠାରେ ଆସି ଅଟକିଯିବ ? ସଂକଳନଟି ଛପା ହେଲାବେଳେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପଟ୍ଟନାୟକ "ସିନ୍ଧୁ ଉପତ୍ୟକା (୨)" ବୋଲି କବିତାଟିଏ ଲେଖିଥିଲେ ଅନ୍ତତଃ ଦୁଇଟିକୁ ପାଠ କରିବା ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ଗତିଶୀଳ ମନର ପରିଚୟ ମିଳିଥାଆନ୍ତା । ତା' ନହେଲେ, ସଂକଳନଟିରୁ ଏହି କବିତାଟିକୁ ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ବୋଲି ବାଦ୍ ଦେଇଥିଲେ ହୁଏତ କୌଣସି କ୍ଷତି ହୋଇ ନଥାନ୍ତା ।

ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଆମେ ସମ୍ଭବତଃ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପାଦଟି ପକାଇ "ଖୋର୍ଦ୍ଧା ଗଡ଼"କୁ ଆସିପାରିବା । କବିତାଟିର ଉକ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ, "କାରଣ ଦିନେ ଏହି ଗଡ଼/ସୂର୍ଯ୍ୟଠାରୁ ତେଜସ୍ୱାନ/ଏକ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅସ୍ତସୂର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା ।" ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ

ସହିତ ତୁଳନା କରିବା ଅକବିତ୍ୱର ସୂଚନା; ପୁନଶ୍ଚ ଏକ ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ସୂର୍ଯ୍ୟଠାରୁ ତେଜୀୟାନ୍ ବୋଲି କହିବା ସ୍ୱାଧିକାର ପ୍ରମତ୍ତତା, ତେଣୁ ଏକ ଅସାହିତ୍ୟିକ ଉଦ୍ଧାମତା । ସୂର୍ଯ୍ୟର ଉଦୟ ଅଛି, ଅସ୍ତ ମଧ୍ୟ ଅଛି । ମାତ୍ର, ଅସ୍ତପରେ ପୁନର୍ବାର ଉଦୟ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଅର୍ଥାତ୍ ଏକ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନତାର ଧାରା ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ସାମ୍ରାଜ୍ୟମାନେ ଅସ୍ତ ହୋଇ ଗଲାପରେ ସେମାନଙ୍କର ପୁନରୁଦୟ ହୁଏନାହିଁ । ଇତିହାସରେ ଏହିପରି ପ୍ରାୟ ଦଶପନ୍ଦ୍ରା ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅସ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି ସିନା, ପୁନରୁଦୟ ହୋଇନାହିଁ । ତେଣୁ ଖୋର୍ଦ୍ଧାଗଡକୁ ଏକ ସୂର୍ଯ୍ୟଠାରୁ ତେଜୀୟାନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅସ୍ତସୂର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି କହିବାଦ୍ୱାରା ତାହାର ପ୍ରଶସ୍ତି କରାଯାଉଛି ବୋଲି କିପରି କହିହେବ ? ଓଡ଼ିଶାରେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କର ଇତିହାସରେ ଖୋର୍ଦ୍ଧାଗଡ଼ ସମ୍ଭବତଃ ଅଧିକତର ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ସହିତ ଏକ କରୁଣ ଅବଲୁପ୍ତିର ସନ୍ତକ ହୋଇ ରହିଥିବ । କବିତାରେ ସେ କାଳର ଟିପଚ ସିଂହ, ରଣସିଂହ, ମାନସିଂହ ଓ ଗୁମାନ ସିଂହ ପ୍ରଭୃତି ବହୁ ସିଂହଙ୍କର ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ପୁରୁଣା ଗଡ଼ର ଘାସବୁଦା ଓ ମାଟିତଳେ ଶ୍ରୀ ପଟ୍ଟନାୟକ ଗୋଟିଏ ମଲାସିଂହର କଙ୍କାଳ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରୁଛନ୍ତି ଓ ଏପରି ଏକ ମନ୍ତ୍ରର କାମନା କରୁଛନ୍ତି, ଯାହାକି ସେଥିରେ ଜୀବନ ଆଣିଦେବ ଓ ତା'ପରେ ସେହି "ଜଣେ ସିଂହ" ଅସଂଖ୍ୟ ସିଂହକୁ ଉଠାଇ ପାରିବ । ସିଏ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁ ସିଂହ-ମାନଙ୍କୁ ଉଠାଇ ବା ଫେରାଇ ଆଣିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ? ସେହି ସାମନ୍ତ ଯୁଗର ସିଂହମାନଙ୍କୁ ? ତାଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟ ଚିନ୍ତାରେ ସେହି ଅତୀତର କ'ଣ କୌଣସି ବିକଳ୍ପ ସେ ଦେଖିପାରୁନାହାନ୍ତି ଯେ, କେବଳ ଏକ ଗତାବଧି ଅତୀତର ପୁନରାବୃତ୍ତି କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛନ୍ତି ? ଜର୍ମାନ୍ ଆଧୁନିକ ଇତିହାସରେ "Ungewaeltigte Vorgangenheit" ଅର୍ଥାତ "ଆମଦ୍ୱାରା ବିଜିତ ବା ପରାଭୂତ ହୋଇପାରି ନଥିବା ଅତୀତ" ବୋଲି ଏକ ପାରିଭାଷିକ ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ ରହିଛି । ଯଥାର୍ଥ ବୀର ଅତୀତକୁ ଜୟ କରେ, ଭବିଷ୍ୟ ମଧ୍ୟକୁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖେ, ସ୍ୱପ୍ନ ଅନୁସାରେ ବାଟ କଢାଏ । ମାତ୍ର, ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ, ଅତୀତଟା ହିଁ କେତେକଙ୍କୁ, କେତେଜଣ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଅଥବା ଗୋଟିଏ ଜାତିକୁ ଏପରି ଭାବରେ ଗିଳି କରି, ମୁଗ୍ଧ କରି ରହିଥାଏ ଯେ, ମଣିଷ ଆଗକୁ ଯାଉଥିବାର ଯେତେ ଭେଳିକି ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେହି ପଛଟା ସହିତ ଭାରି ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଆଦୌ କୌଣସି କୁହୁକମନ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା ଏହି ବନ୍ଧନରୁ ପରିତ୍ରାଣ ମିଳେନାହିଁ । ଏକ ଭିନ୍ନ ଆକୂତି ଦ୍ୱାରା ହିଁ ତାହା ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ ।

କୌଣସି ରାଜନୈତିକ ଥିମ୍‌କୁ ନେଇ କବିତା ଲେଖିବାକୁ ହେଲେ ସମଗ୍ର ସନ୍ଦର୍ଭଟିକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିବା ଉଚିତ୍ । ମଧ୍ୟପ୍ରାଚ୍ୟରେ ଇସ୍ରାଏଲ୍ ଏବଂ ପାଲେଷ୍ଟିନିୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗତ ବହୁ ବର୍ଷ ହେଲା ଯେଉଁ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଓ ସଂଘର୍ଷ ରହିଛି, ତାହା ଆଦୌ କୌରବ-ପାଣ୍ଡବଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ ନୁହେଁ ଯେ, ସେଠାରେ ଗୋଟାଏ ପାଖରେ କେବଳ ଅଧର୍ମ ରହିଛି ଏବଂ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ କେବଳ ଧର୍ମ ରହିଛି ।

ଭାରତୀୟ ହିନ୍ଦୁ ପରମ୍ପରାରେ ଯାବତୀୟ ସଂଗଠନକୁ ଏମିତି ଧର୍ମ ବନାମ ଅଧର୍ମ ନ୍ୟାୟରେ ଦେଖିବାର ଏକ ଦୁଷ୍ଟ ବ୍ୟାଧି ରହିଛି । ଏହି ସଂକଳନର "ବେରୁଟ୍‌ରୁ ୟାସେର୍ ଆରାଫତ୍‌ଙ୍କୁ ବିଦାୟ" କବିତାରେ ଆରାଫତ୍‌ଙ୍କୁ 'ନନ୍ଦସୁତ' ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି, ଇସ୍ରାଏଲ୍ ପକ୍ଷକୁ କଂସନ୍ଦର ଉପମା ଦିଆଯାଇଛି । ଆରାଫତଙ୍କର ଟ୍ୟୁନିସିଆ ଚାଲିଯିବାକୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଦ୍ୱାରକା ଗମନ ସହ ତୁଳନା କରାଯାଇଛି । ଆରାଫତଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ରକୁ ନେଇ ଧରାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ସ୍ୱୟଂ ଆରାଫତଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଏହି ଅତିଲଳମାଗୁଡ଼ାକ ଆଦୌ ସ୍ପଷ୍ଟ ବୋଲି ଲାଗନ୍ତା ନାହିଁ । ଇସ୍ରାଏଲ ନାମକ ଏକ ଆଧୁନିକ ବର୍ବର ନରମାଂସ ଓ ଶୋଣିତ ଗୃହ୍ଣୁଁଛି ବୋଲି କହିବା କବିତାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ଅତିରଗ୍ରସ୍ତ ଅବାନ୍ତରତା ହିଁ ହେବ । ନିଜର ଭାବ ଓ ଅନୁଭୂତିକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅସାବଧାନ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ଅନୁପାତ ହରାଇ ବସିଲେ ଗୁଡ଼ାଏ କ୍ଷତିକାରକ ଭାବପ୍ରବଣତା ହିଁ ସାର ହୋଇଥାଏ ।

କବିତା-ସଂକଳନଟିରେ ବିଭିନ୍ନ କବିତାରେ ଅନେକ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ମିଥ୍ ରହିଛି, ଅନେକ ଆଧୁନିକ ମିଥ୍ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ତେଣୁ କେତେକ କବିତା ବେଳେ ବେଳେ ଭାରି ଅଭିନବ ଲାଗୁଛି । ମିଥ୍-ବ୍ୟବହାରର ମାଧ୍ୟମରେ ଲେଖକଙ୍କର ଅବବୋଧ ଶକ୍ତିଟିକୁ ମଧ୍ୟ କଷ୍ଟିରୁ ଚିହ୍ନି ହେଉଛି । 'ଇନ୍ଦିରା ଲୋକମାତା ମା' କବିତାଟି କବି ମଧୁସୂଦନ ରାଓଙ୍କର ସାମ୍ରାଜ୍ଞୀ ଭିକ୍ଟୋରିଆଙ୍କର ତିରୋଧାନ ଅବସରରେ ଲିଖିତ କବିତାଟିର ସଂସ୍କରଣ ଆଣି ଦେଲପରି ଲାଗୁଛି । ଶ୍ରୀ ପଟ୍ଟନାୟକ ଶ୍ରୀମତୀ ଇନ୍ଦିରା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ 'କ୍ଷୀରାବ୍ଧିତନୟା ରମା' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । 'ହେ ବିନୋବା କାଳଜୟୀ' ହେଉଛି ସଂକଳନର ସର୍ବଶେଷ କବିତା । ସେଥିରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପଟ୍ଟନାୟକ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ବିନୋବା ଭାବେଙ୍କୁ ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟ, ବିଦୁର ଏବଂ ସାରିପୁତ୍ତଙ୍କ ସହିତ ତୁଳନା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ "ସମସ୍ତର ସମୁଦ୍ର ବାଲିରେ / ପୁଣି କେବେ ଆଗାମୀ କାଳରେ/ତୁମର ସାକ୍ଷାତ ହେବ" ବୋଲି ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଆଶା ମଧ୍ୟ ପୋଷଣ କରିଛନ୍ତି । ଏ ପାଖରେ ଶ୍ରୀମତୀ ଇନ୍ଦିରା ଗାନ୍ଧୀ ଓ ସେ ପାଖରେ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ବିନୋବା— ଏହିପରି ଦୁଇଆଡକୁ ସୂତା ପକାଇ ମଝିରେ ସୂତ୍ରଧର ପରି ଛିଡ଼ା ହୋଇଥିବା ଦୁହିଁଙ୍କର ପ୍ରେମୀ ଓ ଅନୁରାଗୀ କବି ଶ୍ରୀ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କୁ ଠିକଣା କରି ଠଉରାଇବାକୁ ମନେ କଲେ ସମୀକ୍ଷାର କଳ ପାଉନାହିଁ କି ବଳ ପାଉନାହିଁ । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସେ 'ଉଠ ଠିଆ ହୁଅ/ ପ୍ରାପ୍ୟ ବର ଲାଭ ପାଇଁ" ଧାଡ଼ି ଦୁଇଟିରେ କଠୋପନିଷଦର ସେହି ନିତ୍ୟମହନୀୟ ଉକ୍ତିଟିକୁ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି । କେଉଁ ସ୍ତରର ଏକ ଉକ୍ତିଟିକୁ ସେ ପୁଣି ଯେଉଁ ସ୍ଥଳରେ ଆଣି ପାଣି ପିଆଇଛନ୍ତି । ଆମେ ହୁଏତ ଏହାକୁ ଏକ ପ୍ରତିଲୋମ ଆଚରଣ ବୋଲି କହିପାରିବା । 'ଖୋକା'ଗଡ' କବିତାରେ ମଧ୍ୟ ମୂଳ ସଂସ୍କୃତରେ ସେହି ଉପନିଷଦୀୟ ବାକ୍ୟଟିକୁ ସିଂହଶାବକମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଛି ।

ଏ ଗୁଡ଼ିକ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଉପମା ଓ ଅନୁଶ୍ଳେଷର କଥା । ନୂଆ ଉପମା ଖୋଜିବାକୁ ଯାଇ ଆମକୁ ସଂକଳନର 'ସନ୍ତ୍ରାସ ପ' କବିତାଟି ଯାଏ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏଥିରେ ସମୁଦ୍ରକୁ

ମହାସରୀସୃପ ଅଜଗର ସହିତ ତୁଳନା କରାଯାଇଛି । "ବିଶାଳ ସମୁଦ୍ର ଏଥି/ଅକ୍ଟୋପସ୍ ପରି/ଫେନିଳ ତରଙ୍ଗ ଦନ୍ତେ/ଗ୍ରାସିବାଏ ଭୂମିର ପାଦ/ଟିକି ଟିକି କରି/ତଥାପି ନ ମେଣ୍ଟେ କ୍ଷୁଧା/ଶୋଇ ରହେ/ଗ୍ରାସିବାକୁ ଯେତେ ନଦନଦୀ/ଅଜଗର ପରି"/ଇତ୍ୟାଦି । ଏହିସବୁ ଚିତ୍ରକଳ୍ପକୁ କବି ଆଖିରେ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇଲା ବେଳକୁ ଭାରତୀୟ ଉପନିଷଦର ସେହି ଭୂମାସଦୃଶ ମହାସାଗରର କଳ୍ପନାଟି ଝଟକି ଉଠିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରେ, ଯେଉଁଠାରେ ସ୍ୟନ୍ଦମାନ ନଦୀମାନେ ଯାବତୀୟ ନାମ ଓ ରୂପକୁ ବର୍ଜନ କରି ସମୁଦ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଲୀନହୋଇ ଯାଉଛନ୍ତି ଓ ଆପଣାର ଯାତ୍ରାକୁ ସାର୍ଥକ କରୁଛନ୍ତି । ସତେଅବା ଏହି ଭାବନାଟିର ଏକ ପ୍ରତିପରିପୂରକ ପରି ସେହି କବିତାର ଆଉ ଟିକିଏ ଆଗକୁ ନାୟକରୂପୀ ସମୁଦ୍ରର ଅସଂଖ୍ୟ ନାୟିକାରୂପେ ନଦୀମାନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନଟ କରି ଦିଆଯାଇଛି କି ? ଶ୍ରୀମତୀ ଇନ୍ଦିରା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ "ଲାଞ୍ଛିତ ନିପୀଡ଼ିତ/ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ଜନଗଣଙ୍କ ପାଇଁ/ତୁମେ ଦେଲ ଏକ/ନୂତନ ଯୁଗର ଭାଷା" ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଅଶ୍ୱତ୍ଥଗଛକୁ ନୀଳଶାଢ଼ୀ ପିନ୍ଧିଥିବା ପାର୍ବତୀୟ ତରୁଣୀ ଓ ଈଗଲପକ୍ଷୀ ସହିତ ତୁଳନା କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆଲୋଚ୍ୟ ସଂକଳନଟିରେ କେତେ କେତେ ପ୍ରୟୋଗ ରଞ୍ଜିତ ଓ ମଣ୍ଡିତ ହୋଇ ରହିଛି ଓ ବହୁ ଅଭିନବତା ତଥା ଅତିରଞ୍ଜନର ପ୍ରତିଭାସ ଓ ଆଭାସ ଦେଇଯାଉଛି ।

ସଂକଳନଟିର ସର୍ବପ୍ରଥମ କବିତାଟିରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପଟ୍ଟନାୟକ ଆପଣାକୁ "ଆପଣାର ମୁଁ ଜାଗ୍ରତ ପ୍ରହରୀ" ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । 'ପଥର ପାଞ୍ଚାଳୀ' କବିତାର "ଧର୍ମଧ୍ୱଜୀ, ପ୍ରପଞ୍ଚକ/ପଙ୍ଗପାଳ ଗୋଷ୍ଠୀ/ଧ୍ୱଂସ ହେଉ, ନୂଆ ହେଉ ସୃଷ୍ଟି" ବୋଲି କେତେ ଆର୍ତ୍ତି ଭାବରେ ଅବଳାର ମୁଖରୁ ଉଚ୍ଚାରିତ କରାଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର, 'ସରୀସୃପ' କବିତାରେ ଏକ ଆଧିଦୈବିକତାର ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ସୃଷ୍ଟି କରି ସେ ସତେ ଯେପରି ନିଜ ଏକ କରାଳ ଅବସନ୍ନ ଚେତନାର ରନ୍ଧ୍ର ଭିତରେ ନିଜେ ପଶି ଯାଉଛନ୍ତି ଓ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ତାହାକୁ ହିଁ ସ୍ୱୀକାର କରି ନେବାର କୁମନ୍ତ୍ରଣା ଦେଉଛନ୍ତି । ଏଠି ସବୁ ଯେପରି ଏକ ବିଷ ଆବର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ଘୁରୁଛି । ମୁକୁଳିବାର ଉପାୟ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଭାଷାରେ କହିବାକୁ ଗଲେ, "ସେହି ଏକ ସରଣୀରେ/ସେହି ଏକ କରଣୀରେ/ଅଭିନୟ ପୁରୁଣାର/ହୁଏ ନୂଆ କରି/କ୍ଷୁଧା ପ୍ରେମ ଜନ୍ମ ମୃତ୍ୟୁ/ଘୂରି ବୁଲେ ଘୂର୍ଣ୍ଣୀ ଘୂର୍ଣ୍ଣି/ସରୀସୃପ ପରି ।" ଇଏ କ'ଣ ଏକ ମାୟାବାଦୀର ଉକ୍ତି ? ଯେଉଁ ପୁରୁଣାର ନିତ୍ୟ ଅଭିନୟ ଏଠି ଚାଲିଛି ଓ ଇହଚେତନାକୁ ସତେଅବା ଏକ କୁଣ୍ଡଳୀର ଲୀଳାକ୍ରମରେ ଆଲୋକମୁଖୀ କରି ଧାବମାନ କରି ନେଉଛି । କବିଙ୍କୁ କବିତାର ସାହସ ଆଣି ଦେଉଛି । ଆମ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ଜୀବନ ଓ ତପସ୍ୟାର ମାଧ୍ୟମରେ ବିଧାତାର ସ୍ୱପ୍ନକୁ ଚରିତାର୍ଥ କରିବାରେ ଲାଗିଛି, ସେହି ଶାଶ୍ୱତ ପୁରୁଣାଟି ପୁଣି କିଏ ? ଦ୍ରଷ୍ଟାମାନେ ତାଙ୍କୁ ସନାତନ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି, ଅନ୍ନରୁ ଆନନ୍ଦ ସର୍ବଜ୍ଞ ତାଙ୍କର ଠାବ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ସରୀସୃପ ସହିତ ସଙ୍ଗାତ ବସାଇ ହେବ କି ?

ତା'ହେଲେ ଆମେ ଆମ ଭିତରେ ସଦାଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ବସିଥିବା ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ବିପକ୍ଷରେ ଖାଲି ମିଛ କହିବା ପିନା, ଆମ ଅସଲ ଘରଟିରେ ଆତ୍ମଘାତୀ ହୋଇ ରହିବା ପିନା !

'ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ଶ୍ୱାନ' ଏବଂ 'ଅସୂୟା' କବିତା ଦୁଇଟି ପ୍ରାୟ ଆତ୍ମ ଜୀବନୀମୂଳକ । ରାଜନୀତିକ ଚେତନାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅପରିପକ୍ୱ ରହିଥିବା ଗୋଟିଏ ଦେଶରେ ଯିଏ ରାଜନୀତିକୁ ସ୍ୱଧର୍ମ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଥାନ୍ତି, ସେମାନେ କେତେବେଳେ ଚନ୍ଦ୍ର ହୁଅନ୍ତି, ପୁଣି କେତେବେଳେ ଶ୍ୱାନ ବି ହୁଅନ୍ତି । କେତେବେଳେ ଚନ୍ଦ୍ର ହୋଇ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଶୁ ନବତ୍ତ୍ୱ ଦେଖନ୍ତି ଅଥବା ଆଉ କେତେବେଳେ ଶ୍ୱାନ ହୋଇ ଚନ୍ଦ୍ରକୁ ଦ୍ୱେଷ କରନ୍ତି । ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ଶ୍ୱାନ ଭିତରେ ଏହିପରି ଏକ ପ୍ରୀତି ଅପ୍ରୀତିର କୌତୁକ ସୂତ୍ରଟିଏ ଲାଗି ରହିଥାଏ । କେତେବେଳେ ଅସୂୟା କରିବାକୁ ପଡ଼େ, ଆଉ କେତେବେଳେ ଅସୂୟା ସହିବାକୁ ମଧ୍ୟ ପଡ଼ିଥାଏ । ତେଣୁ, "ସୁଦୂର ଆକାଶେ / ଚନ୍ଦ୍ର ହସେ / ଭୁକି ଭୁକି ରହେ ଶ୍ୱାନ/କ୍ଳାନ୍ତ ରୁଦ୍ଧ ଶ୍ୱାସେ" ଏବଂ "ସେ ମୁହଁର ଅଭିଯୋଗ / ମୁଁ କାହିଁକି ହେଲି କିଛି ଅଛି କିଛି/ସେ ଥିଲା ବା ହେଲା ନାହିଁ/ମୁଁ କୁଆଡେ ଦାୟୀ" ! ଧାଡ଼ିଗୁଡ଼ିକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଘଟଣୋପଯୁକ୍ତ ହୋଇଛି । ଆଜି ମୁଁ କହୁଛି, ସିଏ ଉପୋଉଛି; କାଲି ସିଏ କହିବ, ମୁଁ ଉପୋଉଥିବ; ସମ୍ଭବତଃ ଏହାହିଁ ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ଶ୍ୱାନ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରୀତିର ପରମ କାରଣ । ଆଉ ଏକ 'ସିଂହ-ମୂଷିକ-ଉପାଖ୍ୟାନ' ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ଏହି କିଛିର ଆଉ ଗୋଟିଏ କବିତା ।

'ଫ୍ଳେମିଙ୍ଗୋ' ଏବଂ 'ସମୁଦ୍ର ବାଲି' ଏହି ସଙ୍କଳନର ଦୁଇଟି ରସୋତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ମଳ ଅନୁଭବର କବିତା । ଏଗୁଡ଼ିକୁ ପଢ଼ିଲାବେଳେ କବି ସୌଗନ୍ଧ ବାରିକ ମନେ ପଡ଼ିଯାଆନ୍ତି । ଭିତରୁ କେହି କେଉଁଠି କାମୁଡ଼ୁ ନଥିଲେ ଯେଉଁଭଳି କବିତା ଲେଖାଯାଏ, ସେହିଭଳି ଦୁଇଟି କବିତା । ଆଉ ଗୋଟିଏ ମାନ ରଖିବା ଭଳି କବିତା ହେଉଛି 'ତିନୋଟି ଘଟଣା' । ଝରକା ଏପାଖରେ ବସି ଝରକା ସେପାଖରେ ଲଗ୍‌ଲଗ୍ ଘଟିଥିବା ତିନୋଟି ଘଟଣାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଏଥିରେ ରହିଛି । ପ୍ରଥମଟି ହେଉଛି, ଆକାଶରେ ଘୋଟିଥିବା ଘନ ଘୋର ମେଘ ଦେହରୁ ଦୁଇ ତିନି ବୁନ୍ଦା ପାଣି ଖସିପଡ଼ିଲା । ଲେଖକଙ୍କର ଆଖିକୁ ତାହା ଜଣେ ମହାଯକ୍ଷ ଧନାଢ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ବହୁ କଷ୍ଟରେ ଦୁଇଟି ପଇସା ଦାନ କଲାପରି ଦେଖାଗଲା । ଦ୍ୱିତୀୟରେ, ଏକ ମନ୍ଦାରଗଛରୁ ଲାଲ୍ କଢ଼ିଟିଏ ଝରିପଡ଼ିଲା । ଲେଖକ ତାକୁ ଏକ ନବୀନ କିଶୋର ଜୀବନପଥରେ ଅକାଳରେ ଝରି ପଡ଼ିଲା ଭଳି ଦେଖିଲେ । ତୃତୀୟ ଘଟଣାଟି ଘଟିଲା, ଯେତେବେଳେ ତିନୋଟି ଶୁଆ ଝାଉଁଗଛର ଡ଼ାଳରୁ ନଥ୍‌କିନା ଏକାବେଳେକେ ତଳକୁ ଖସିଲେ ଏବଂ ତିନୋଟି ସବୁଜ ଫଳପରି, ପୁଣି ଅଧାରୁ ଉଠି ଆକାଶକୁ ଉଡ଼ିଗଲେ । ଏଇଟି ଯାଇ ମନକୁ ପାଇଲା । କାରଣ, କବିତାଟିର ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ

ଅନୁସାରେ ସେମାନେ ଏତିକି ସୂଚନା ଦେଲେ ଯେ, ''ଜୀବନ ହାରିବା ପାଇଁ ନୁହେଁ / ପଡ଼ି ଉଠି ନିଜର ପ୍ରାପ୍ୟ ଲାଭ କରିବାପାଇଁ ।''

ଅର୍ଥାର୍ଥୀ ଭକ୍ତିପର କବିର ଜୀବନଦୃଷ୍ଟିରେ ଏହାକୁ ଏକ ଅର୍ଥାର୍ଥୀ ଶ୍ରଦ୍ଧା ବୋଲି ହୁଏତ କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ସାହିତ୍ୟର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଆତ୍ମର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉଠି ଅର୍ଥାତ୍ ଆତ୍ମର ପ୍ରସାରିତ ହୋଇ ଏକ ଅହେତୁକୀ ସବଳର ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ମଧ୍ୟ ପରିଣତ ହୋଇପାରେ । ଆତ୍ମଅର୍ଥେ କୃଷ୍ଣବାଞ୍ଛା କୃଷ୍ଣଅର୍ଥେ କୃଷ୍ଣବାଞ୍ଛାରେ ପରିଣତ ହୋଇପାରେ । ଏପରି ଏକ ଜୀବନ ରହିଛି, ଯେଉଁଠି ହାରିକରି ମଧ୍ୟ ଜିତା ହୁଏ, ସବୁ ଦେଇ ସବୁ ପାଇହୁଏ । ଚେତନାର ସେହି ଉପତ୍ୟକାରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚି ପାରିବ ବୋଲି ସାହିତ୍ୟର କ୍ରାନ୍ତଦୃଷ୍ଟି ଯୁଗେ ଯୁଗେ ସ୍ପର୍ଦ୍ଧା ରଖି ଆସିଛି ।

'ମୂଲ୍ୟାୟନ'—୧୪

|| ୧୯୭୫ ||

ଡକ୍ଟର ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ

ସମ'ବେଶ ପ୍ରକାଶନୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୧୯୭୯

ପୃଷ୍ଠା-ପୃ ୧୫୨, ମୂଲ୍ୟ-ପନ୍ଦର ଟଙ୍କା

ରାଜନୀତିକ ଉପନ୍ୟାସ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ବେଶୀ ଲେଖା ହୋଇନାହିଁ । ଯେତକ ଲେଖା ହୋଇଛି, ତାହାକୁ ରାଜନୀତି ଭିତରେ ରହିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେହିଁ ପ୍ରଧାନତଃ ଲେଖିଛନ୍ତି । ନିଜେ ପଙ୍କ ଭିତରେ ରହିଲେ ପଙ୍କର କଳନା କରିବା ମୋଟେ ସହଜ ହୁଏନାହିଁ । ଯେଉଁଗୁଡ଼ାକୁ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଭାବରେ ବାହାରକୁ ଦେଖାଇବା କଥା, ସେଗୁଡ଼ାକୁ ନାନା କାରଣରୁ ଲୁଚାଇ ରଖିବାକୁ ମନ ହୁଏ । ଚରିତ୍ର ଚିତ୍ରଣ କଲାବେଳେ କାଳେ ଅଜାଣତରେ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ନିଜର ଚିତ୍ରଣ କରି ହୋଇଯିବ, ସେଥିଲାଗି ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାରର ଭୟ ରହିଥାଏ । ସେଥିଲାଗି ଖୁବ ସତର୍କ ରହିବାକୁ ପଡ଼େ । ଏବଂ, ସତର୍କ ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଫଳ ହେଲାପରେ କିଛି ଲେଖି ହୁଏ ନାହିଁ ।

ଆମ ଦେଶର ରାଜନୀତିରେ ଯେଉଁମାନେ ଦେଶକୁ ନେଇ, ସମାଜକୁ ନେଇ ଓ ଆଦର୍ଶକୁ ନେଇ ଏକଦା ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଥିଲେ, ସେମାନେ କପରି ଅଧା ବାଟରୁ ଅନ୍ୟ-ଆଡ଼େ ମନ କଲେ, ଭଗ୍ନମନୋରଥ ହେଲେ ଏବଂ, ଆପଣା ଭିତରେ ଅଥବା ବାହାରେ କୋଉଠି ହେଲେ ଖାପ ଖାଇଲେ ନାହିଁ, ଆଲୋଚିତ କ୍ଷୁଦ୍ର ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ସେହିପରି ଚରିତ୍ରଙ୍କର କଥା କହିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଛି । ସେମାନେ ଧର୍ମ ଆଡ଼କୁ ଢଳିଲେ, କ୍ଷମତା କାମୁଡ଼ି ରହିବାକୁ ମନ କଲେ, ଅଭିନୟ କଲେ, ନଚେତ୍ ଚୁପ୍ ହୋଇ ଶରଶଯ୍ୟା କଲେ । ମାତ୍ର ଯାହା କରନ୍ତୁ ପଛେକେ, ବଡ଼ ଅତୃପ୍ତ ହୋଇ ରହିଲେ, ଆପଣା ଆଖିରେ ଖୁବ ଅପାରୁଆ ଓ ଅଲକ୍ଷଣା ହୋଇ ଦିଶିଲେ । ଆଖି ଆଗରେ ଘଟି ଯାଉଥିବା ଘଟଣାଗୁଡ଼ାକ ସହିତ ଅଥବା ବଦଳି ଯାଉଥିବା ଅବସ୍ଥାଗୁଡ଼ାକ ସହିତ ଆପଣାକୁ ମୋଟେ ଖାପ ଖୁଆଇ ଚଳିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଏକଥା ଭାରତବର୍ଷରେ କାହିଁକି ଘଟିଲା ? ଓଡ଼ିଶାରେ କାହିଁକି ଘଟିଲା ? ଉପନ୍ୟାସର ଲେଖକ ସେସବୁ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଆଡ଼କୁ ମୋଟେ ହାତ ବଢ଼ାଇ ନାହାନ୍ତି । ବସ୍ତୁତଃ ଉପନ୍ୟାସଟିରେ କୌଣସି 'କାହିଁକି'ର ଉତ୍ତର ଖୋଜିବାକୁ ମନ କରା ଯାଇନାହିଁ । ପ୍ରଥମେ କ'ଣ ହେଲା, ସେଇଠୁ କ'ଣ ହେଲା, ପୁଣି ତା'ପରେ କ'ଣ ହେଲା,—ଏହିପରି ଗୁଡ଼ାଏ ସମ୍ବାଦ ଦ୍ୱାରାହିଁ କଥକତାର ଭରଣା କରାଯାଇଛି । ତେଣୁ, ସମ୍ବାଦଠାରୁ ଅଧିକ ଆଶା କରୁଥିଲେ ପ୍ରାୟ ନିରାଶ ହେବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ିବ ।

ଉପନ୍ୟାସଟିର ୧୯୭୫ ବୋଲି କାହିଁକି ନାମକରଣ କରାଯାଇଛି, ତାହାର କାରଣ ବୁଝି ହେଉନାହିଁ । ୧୯୭୫ ମସିହାରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଜରୁରୀ ଅବସ୍ଥା ଜାରି

ହୋଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାରେ ବି ଜରୁରୀ ଅବସ୍ଥା ଜାରି ହୋଇଥିଲା । ଜଣେ ଲେଖକ ମଧ୍ୟ ତାହାର ଜାଲରେ ପଡ଼ି ଜେଲ୍ ଯାଇଥିଲେ । ଯେଉଁମାନେ ବାଟ ବୁଢ଼ି ବାଟ ନାହିଁ ବୋଲି ଧନ୍ଦ ହେଉଥିଲେ ଏବଂ ତଥାପି ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମରେ କିଛି ନା କିଛି ହୋଇ ବଞ୍ଚିପାରିବେ ବୋଲି ଆଶା ରଖିଥିଲେ, ସରକାରୀ ଜରୁରୀ ଅବସ୍ଥା ସେମାନଙ୍କ ଲାଗି ସତେଅବା କୌଣସି ଏକ ଜାତର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ ଦେଲା, ଶାନ୍ତି ଦେଲା—ଲେଖକ କ'ଣ ସେହିକଥା କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛନ୍ତି ? ଜରୁରୀ ଅବସ୍ଥା ପରେ ଆମ ଦେଶରେ କିଛିଦିନ ଅକର୍ମା ଅବସ୍ଥା ଯାଇ ଆପାତତଃ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏକ ପେଜୁଆ ଅବସ୍ଥା ଚାଲିଥିବା ପରି ମନେ ହେଉଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ୧୯୭୫ ମସିହାରେ ଘଟିଥିବା ଘଟଣାଟାକୁ ପୂର୍ବାପର ଏକ ରୋମାଣ୍ଟିକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିବାଟା ମୋଟେ ସମୀଚୀନ ହେବନାହିଁ । ଯେକୌଣସି କୁଶଳ ରାଜନୀତିକ ଉପନ୍ୟାସ ଏହାଠାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ ଯୋଗ୍ୟତାର ନିଶ୍ଚୟ ପରିଚୟ ଦେଇପାରନ୍ତା ।

ବହିରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠାକୁ ଦେବୀ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ତାହାକୁ ଏକ ରମଣୀ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇଛି । ରାଜନୀତିରେ, ଅନ୍ତତଃ ଅବସନ୍ନ ଉଚ୍ଚାଭିଳାଷୀମାନଙ୍କର ରାଜନୀତିରେ ସେହି ରମଣୀଙ୍କୁ ମଜାଇବା ପାଇଁ ସ୍ତମ୍ଭନ, ବଶୀକରଣ ଓ ଉଚ୍ଚାଟନ ପ୍ରଭୃତି ମନ୍ତ୍ରର ଯେ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଏ, ବହିରୁ ତାହାର ଏକ ସମ୍ବାଦ ମିଳି ପାରୁଛି । (ପୃଷ୍ଠା-୩) ସ୍ମୃତିକୁ ଏକ ଜାଦୁଖୋର ମାୟାବିନୀ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । (ପୃଷ୍ଠା-୩୮) ବହିଟି ପାଠ କରିସାରିବା ପରେ ହୁଏତ କେବଳ ଏତିକ କଥା ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇ ରହିଯାଏ, ଆଉସବୁ ପାଶୋର ହୋଇଯାଏ ।

ଉପନ୍ୟାସ-ସମୀକ୍ଷକ Ralph Fox ଏଯୁଗର ଉପନ୍ୟାସ heroic ହେବା ଉଚିତ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ରାଜନୀତିକ ଉପନ୍ୟାସ ତ ଆହୁରି ଅଧିକ heroic ହୋଇ ପାରିବା ଉଚିତ । ନାନା କାରଣରୁ ଆମ ଦେଶର ରାଜନୀତି ମଧ୍ୟରୁ ତା'ର heroic ଗୁଣଟି ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି । ରାଜନୀତିରେ ଖାଉମାନେ ହିଁ କୌରବ ଓ ପାଣ୍ଡବ ହୋଇ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ଲଢ଼ୁଥିଲା ବେଳେ ଉପନ୍ୟାସ ମାଧ୍ୟମରେ ତା' ଭିତରୁ ଆହୁରି ଆଗକୁ ଏକ ପଥ-ସଙ୍କେତ ଦେଇ ପାରିବା ଲାଗି ଉପନ୍ୟାସକାରଙ୍କୁ ଯେ ପ୍ରକୃତରେ ଜଣେ ହିରୋରୁ ଏତେ ଟିକିଏ କମ୍ ହେଲେ ଆଦୌ ଚଳିବ ନାହିଁ, '୧୯୭୫' କୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଶେଷକଲା ବେଳକୁ ସେହି କଥାଟାହିଁ ଦେହକୁ ଫୋଡ଼ି ଫୋଡ଼ି ଦେଇ ଯାଉଥିବା ପରି ମନେ ହେବ ।

କୈବଲ୍ୟ, ୧/୧, ୧୯୮୧

॥ ଆଶାବରୀ ॥

ଲେଖିକା : ଶ୍ରୀମତୀ ପ୍ରତିଭା ରାୟ

ବୁକ୍‌ସ୍ ଏଣ୍ଡ୍ ବୁକ୍‌ସ୍, କଟକ-୨, ୧୯୮୦,

ମୂଲ୍ୟ-ବାଇଶି ଟଙ୍କା   ଶୋଭନ ସଂସ୍କରଣ—ପଚିଶି ଟଙ୍କା

'ଆଶାବରୀ' ଖଣ୍ଡିଏ ଉପନ୍ୟାସ । କୁନି କୁନି ଅକ୍ଷରରେ ପାତଳା କାଗଜ ଉପରେ ଛପା ହୋଇଥିବା ଦୀର୍ଘ ତିନିଶହ ଅଡ଼ଷଠି ପୃଷ୍ଠାର ଏକ ଲମ୍ବା ଉପନ୍ୟାସ । ନାନା ରଙ୍ଗର ଫ୍ଲୋରେଟ୍ ସୂତାରେ ପାଖୁଡ଼ାକୁ ପାଖୁଡ଼ା ସିଲେଇ କରିହୋଇ ଗୋଟିଏ ଏଡ଼େବଡ଼ ଫୁଲ୍ ପରି ମେଞ୍ଚାଟିଏ ହୋଇ ରହିଥିବା ଗୋଟିଏ ଉପନ୍ୟାସ । ଉପନ୍ୟାସଟିର ଲେଖକ ଶ୍ରୀମତୀ ପ୍ରତିଭା ରାୟ ଏହା ଆଗରୁ ଯେ ଅନେକ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିଛନ୍ତି, 'ଆଶାବରୀ' ପଢ଼ିବାବେଳେ ସେକଥା ଭାରି ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଉଠୁଛି । 'ଆଶାବରୀ' ପଢ଼ିବାବେଳେ ତାଙ୍କର ଆଉ ସବୁଯାକ ଉପନ୍ୟାସକୁ ସତେଅବା ଭାରି ଜଳଜଳ କରି ଚିହ୍ନି ହୋଇ ଯାଉଛି ।

'ଆଶାବରୀ' ଏକ ରାଗ ନୁହେଁ, ଏହା ଏକ ରାଗାନୁଗ ଉପନ୍ୟାସ । ଉପନ୍ୟାସଟିର ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ପାତ୍ରଙ୍କର ମୁହଁରେ ବହିର ୩୧ ପୃଷ୍ଠାରେ ପ୍ରତିଭା ଦେବୀ ନିଜେ କୁହାଇଛନ୍ତି : "ଉପନ୍ୟାସ ଓ ନାଟକର କଥା ଆଉ ଜୀବନର ବାସ୍ତବତା ଭିତରେ ଏତେ ତଫାତ୍ କାହିଁକି ? ଉପନ୍ୟାସ ଆଉ ନାଟକରେ ମିଛ ସଂଳାପ ଯୋଡ଼ି ମଣିଷର ମନକୁ ବିଭ୍ରାନ୍ତ କରିଯାଏ କାହିଁକି ? ନାଟକ ଓ ଉପନ୍ୟାସ ଜୀବନଧର୍ମୀ ହେବା କ'ଣ ବାଞ୍ଛନୀୟ ନୁହେଁ ?" ଯିଏ ଜୀବନର ଯେତିକି ବେଣୀକୁ ବଣ୍ଟେ, ସ୍ପର୍ଶ କରେ ଓ ଅନୁଭବ କରେ, ଜୀବନ ବୋଇଲେ ସିଏ କେବଳ ସେତିକି ପରିଧି ଓ ପ୍ରସ୍ଥକୁ ବୁଝେ । ଏହି ରୀତିରେ ସଂସାରର ଅନେକ ମଣିଷ ଜୀବନ ବୋଲି ମଣି ପ୍ରଧାନତଃ ଉପନ୍ୟାସ ଭିତରେ ହିଁ ଅଟକି ରହି ଯାଇଥାଆନ୍ତି । ଖାଲି ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ନୁହେଁ, ସାହିତ୍ୟ ବାହାରେ ମଧ୍ୟ ଭାରି ଅଟକି ଯାଇ ଥାଆନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଜରିଆରେ ରାଜନୀତି, ଧର୍ମ, ବିବେକ ଏବଂ ବାଟଚଲା ସବୁକିଛି ସେହି ଉପନ୍ୟାସ ପାଖରେ ଅଟକି ଯାଉଥାଏ । ଆଗକୁ ଯିବାକୁ ମୋଟେ ମଙ୍ଗେନାହିଁ, ଆଗକୁ ଯିବାକୁ ଭାରି ଡ଼ରୁଥାଏ । ଯିଏ ନିଜ ଲୋକନ ଓ ସ୍ପର୍ଶନଗୁଡ଼ାକର ଯେତିକି ଗଭୀରକୁ ଯିବାକୁ ସାହସ କରେ, ଜୀବନକୁ ସିଏ ସେତିକି ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଏକ ସୁହୃତ୍ କରି ପାଏ । ସମଗ୍ରତା ସହଜସାଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ସେଥିଲାଗି ଏକ ସମଗ୍ର ଦୃଷ୍ଟି ଦରକାର, ସମଗ୍ର ଆତ୍ମୀୟତା ଦରକାର, ସମଗ୍ର ଉତ୍ସୁକତା ଦରକାର । ସେପରି ହୋଇପାରିଲେ ଉପନ୍ୟାସ ମଧ୍ୟ ଜୀବନ ପରି ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେବାର ଯୋଗ୍ୟ ହୁଏ,—ସାହିତ୍ୟ ଅମର ଆତ୍ମୀୟ ପରି ଲାଗେ । ଜୀବନ ଓ ଉପନ୍ୟାସ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ବ୍ୟବଧାନଗୁଡ଼ାକ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇ ଯାଉଥିବାର ଅନୁଭୂତି ମିଳେ ।

ସାହିତ୍ୟରେ ନାଟକ ଲେଖି ଲେଖି ମଣିଷ କ୍ରମେ ଜୀବନକୁ ମଧ୍ୟ ଏକ ନାଟକ ବୋଲି କହି ଶିଖିଛି । ଆଧୁନିକ ଯୁଗକୁ ଆସି ନାନା କାରଣରୁ ଜୀବନଟା ପ୍ରାୟ ଏକ ଅନ୍ତନାଟ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲାଣି । ଆମ ଆଧୁନିକ ଉପନ୍ୟାସମାନେ ଭାରି ଧୁରନ୍ଧର ଭାବରେ ତାହାର ବାଣ୍ଡିଲବନ୍ଧ ହେବାକୁ ନିଷ୍ଠାପର ପ୍ରୟାସ ବି କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ଜୀବନକୁ ଏକ ଅନ୍ତନାଟ୍ୟର ଚିତ୍ର ମଧ୍ୟ ରଚିତା ଆଣି ଦେବାଲାଗି ନୂଆ ଟେକ୍‌ନିକ୍‌ ଖୋଜି ସାହିତ୍ୟରେ ଫ୍ରଏଡ଼ୀୟ ଏବଂ ମାର୍କସୀୟ ବର୍ଣ୍ଣବୋଧମାନ ଲେଖା ହେଲାଣି । ଫ୍ରଏଡ୍‌ ଓ ମାର୍କସ୍‌ଙ୍କର ବିଶ୍ୱରମାନ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ କେତେ କେତେ ସୋପାନ ଅତିକ୍ରମ କରି ସାରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଉପନ୍ୟାସକାରମାନେ ସେହି ବର୍ଣ୍ଣବୋଧ-ଗୁଡ଼ିକର ମାଧ୍ୟମରେ ହିଁ ଜୀବନର ପାଠ ପଢ଼ାଇବାର ଚେଷ୍ଟା ଅବ୍ୟାହତ ରଖିଛନ୍ତି ।

'ଆଶାବରୀ' ଏକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଛୁଟାଣାଢ଼ୀଧର୍ମୀୟ ବର୍ଣ୍ଣାଢ୍ୟ ଏବଂ ରସବନ୍ତ ଉପନ୍ୟାସ । କାହାଣୀର ଏକ ଅତିମଞ୍ଜୁଳ କକ୍‌ଟେଲ୍‌ । ଜୀବନଗୁଡ଼ାକ ଯଦି ଏମିତି କେବଳ କୌଣସି ନୈସର୍ଗିକ ବା ଐକିକ ଧାରାରେ ଛୁଡ଼ି ଯାଉଥାନ୍ତା, ତେବେ ହୁଏତ ଆମେ ସମସ୍ତେ ସେହି କକ୍‌ଟେଲ୍‌କୁ ମନ କରି ପାରନ୍ତେ । ଏକ ଆଧୁନିକ ଉପନ୍ୟାସ ହେଲେ ମଧ୍ୟ 'ଆଶାବରୀ'କୁ ପଢ଼ିବା ସମୟରେ ସତେଅବା 'ଦଶକୁମାର ଚରିତ', 'ବତିଶ ସିଂହାସନ' ଅଥବା 'ଆରବ୍ୟ କାହାଣୀ'ର ପଂକ୍ତିଗୁଡ଼ାକର ରାଜ୍ୟରେ ଯାଇ ପଶି ଯାଇଥିଲା ପରି ମନେହୁଏ । ବା, ଆମ ଗାଆଁ ହାଟରେ କେତେ ବୈଚିତ୍ର୍ୟମଣ୍ଡିଣି ସହିତ ଆପଣାକୁ ମେଲାଇ ବସିଥିବା କୌଣସି ପାଟରିଦୋକାନ ପାଖରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲା ପରି ମନେହୁଏ । ସେଠି ତୁମେ ଯାହା ଖୋଜିବ ତାହା ପାଇବ । ଫକା ଖୋଜିଲେ ଫକା ପାଇବ, ଗୁଡ଼ପକା ଖୋଜିଲେ ଗୁଡ଼ପକା ପାଇବ । ଅଳପ ଥାନରେ ଏତେଗୁଡ଼ାଏ ଜିନିଷ ଏପରି ସୁଶୃଙ୍ଖଳ ସୁରସ ହୋଇ ଖଞ୍ଜା ହୋଇ ରହିଛି ବୋଲି ଦେଖି ଅବାକ୍‌ ହେବ । ସତେଅବା କୌଣସି ଏକ ହିନ୍ଦୀ (ଓଡ଼ିଆ ବି କାହିଁକି ନହେବ ?) ଫିଲ୍ମର ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟଗହନ ଏବଂ ପରମମୋହକତା ଭିତରେ ଆସି ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲା ପରି ମନେହେବ । ଭାରି ଭଲ ଲାଗୁଥିବ । ଚରିତ୍ର ଓ ଅଚରିତ୍ରମାନେ କୁଆଡେ ପଛରେ ଯାଇ ପଡ଼ି ରହିଥିବେ । ତଥାପି ସେଥିଲାଗି ଆଦୌ କାହାକୁ କ୍ଳାନ୍ତି ଆସିଥିଲା ପରି ମୋଟେ ମନେ ହେଉନଥିବ ।

'ଆଶାବରୀ'ର ମୁଖ୍ୟ ବେଣୀଟି ସହିତ ଦେଶପ୍ରୀତି, ଜନ୍ମଭୂମିର ଦୁଃଖ ଓ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ, ଏହି ଦେଶର ଯୁବଗୋଷ୍ଠୀକୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରାଇବା, ବିଜ୍ଞାନଶକ୍ତିର ବ୍ୟବହାର ଏବଂ ଅପବ୍ୟବହାର, ଆଦିବାସୀ ସମାଜର ଉନ୍ନୟନ, ଏହିପରି କେତେ କ'ଣ ପଶି ଉପନ୍ୟାସର ସଂରଚନାଟିକୁ ନାନା ରୁଚିକୁ ଆକୃଷ୍ଟ କଲାପରି ବେଶ୍‌ ମେଦଯୁକ୍ତ କରିଛି ସତ, ତଥାପି ଅସଲ ଆବେଦନଗୁଡ଼ିକ ପାଖରେ ଭାରି ଖାପଛଡ଼ା ବୋଧ ହେଉଛି । ଉପନ୍ୟାସଟିର ମନନାଂଶଗୁଡ଼ିକରେ ଜାଗାଏ ଜାଗାଏ ତତ୍ତ୍ୱ ବାକ୍ୟମାନ ବି ରହିଛି ।

ଯଥା—"ବାସ୍ତବରେ କୌଣସି ସ୍ତ୍ରୀ କୌଣସି ସ୍ୱାମୀକୁ ବଶ କରି ଅନୁଗତ କରି ରଖି ପାରେନାହିଁ । କେବଳ କେହି ସ୍ୱାମୀ ନିଜ ଇଚ୍ଛାରେ ସ୍ତ୍ରୀର ଅନୁଗତ ହୋଇ ରହିବାରେ ଆନନ୍ଦ ପାଆନ୍ତି" (ପୃଷ୍ଠା-୧୦୫)... ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି । ଏହିସବୁ ସଦୁକ୍ତିକର୍ଣ୍ଣାମୃତ ଆମ ସମାଜର ଏକ ବିଶେଷ ବର୍ଗର ପରିଧେୟ 'ଫେମିନା' ଓ ଉଇମ୍ୟାନ୍ସ୍ ଆଦି କେତେକ ଶିଷ୍ଟ ପତ୍ରିକାର କଥା ସ୍ମରଣ କରାଇ ଦେଇଥାନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀମତୀ ପ୍ରତିଭା ଦେବୀଙ୍କର ଏକ ବିଶେଷ ନୈପୁଣ୍ୟ ହେଉଛି ସାନ ପିଲାଙ୍କର ଚରିତ୍ର ଚିତ୍ରଣ । ଆଶାବରୀ ଓ ଅଭିଲାଷ ଉଭୟଙ୍କର ଶୈଶବ ଜୀବନର ଆଲେଖ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଉପନ୍ୟାସଟିର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ସମ୍ପଦ । ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ-ସାହିତ୍ୟରେ ତାହା ଏବେ ମଧ୍ୟ ବିରଳ । ତେଣୁ ଆମ ଅନେକଙ୍କର ଅନୁକରଣୀୟ । କେବଳ ସେହି ବୟସର ପାତ୍ରପାତ୍ରୀଙ୍କର ଜୀବନକୁ ନେଇ ବୃହତ୍ତର ଗଳ୍ପ ଏବଂ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିବାର ଯେଉଁ ଉଦ୍ୟମ ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟରେ ନାନା ଭାଷାରେ ହେଉଛି, ପ୍ରତିଭା ଦେବୀ ନିଶ୍ଚୟ ତାହାର ଖବର ରଖିଥିବେ ।

କାହାଣୀ ବା ପ୍ଲଟ୍‌କୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଘଟଣାଯୁକ୍ତ ଏବଂ ଆକର୍ଷଣ କରି ଗୁନ୍ଥି ସୁଖପାଠ୍ୟ ଲୋକପ୍ରିୟ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିବାର ଏକ ଧାରା ଆମ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଚାଲିଛି । ତାହା ଯେ ଅନେକଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା ପୂରଣ କରୁଛି, ସେଥିରେ ଆଦୌ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । 'ଆଶାବରୀ' ସେହି ତାଲିକାରେ ଗୋଟିଏ ଖୁବ୍ ଭଲ ଉପନ୍ୟାସ ହୋଇ ରହିବ । ମାତ୍ର, ଆମେ ଯେଉଁମାନେ ଆମର ଜଣେ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞଙ୍କଠାରୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ଆଶା କରୁଛୁ, ଆମେ ତଥାପି ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିବୁ । ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟ ଯେକୌଣସି ବିଭାଗ ପରି ଉପନ୍ୟାସରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗ ଅନୁପ୍ରାସ ହୋଇପାରେ, ଅନୁଲମ୍ବ ବି ହୋଇପାରେ । ସେହି ଅନୁଲମ୍ବ ଜୀବନ-ଲେଖନର ସମ୍ଭବତଃ ଏବେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ।

କୈବଲ୍ୟ, ୧/୨, ୧୯୮୧

॥ ଧୂଳିଝଡ଼ ॥

ଲେଖକ : ଆନନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ପଣ୍ଡା
ସ୍ୱପ୍ରକାଶିତ, ୧୯୮୦, ମୂଲ୍ୟ-ଆଠ ଟଙ୍କା

"ମୁଁ ଗଳ୍ପ ଲେଖିବାପାଇଁ ଏ ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକ ଲେଖିନାହିଁ । ମୋ ମନରେ ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁ ଚିନ୍ତା ରେଖାପାତ କରିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ମନରୁ ମଉଳିଯିବା ଆଗରୁ ମୁଁ ଲେଖି ପକାଇଛି । ତାହା ଗଳ୍ପ ଭାବରେ ରୂପ ପାଇଛି ।"—ବହି ଆରମ୍ଭରେ 'ନିଜ

କଥା'ରେ ଏତକ ଲେଖି ଆନନ୍ଦବାବୁ ଆମ ଆଗରେ ପ୍ରମାଣ କରି ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ, ସିଏ ହେଉଛନ୍ତି ଏକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ।

ସାହିତ୍ୟରେ ଗାଳ୍ପିକମାନେ ହିଁ ଗଳ୍ପ ଲେଖନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍, ଗଳ୍ପ ଲେଖିବାପାଇଁ ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକୁ ଲେଖନ୍ତି । ଆଗ ଶୈଳୀ ଆସେ, ଠାଣିଗୁଡ଼ାକ ସଜଡ଼ା ହୋଇ ଆସେ । ସୁଯୋଗ ଯୁଟିଥିଲେ ସେଗୁଡ଼ାକ ଲେଖକ ପାଠ କରିଥିବା କୌଣସି ବିଦେଶୀ ବନ୍ଦରୁ ଆମଦାନୀ ହୋଇ ଆସିଥାଏ । ତାହାରୁ ଆମ ଘର ଭିତରକୁ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଆସି ଆମକୁ ନୂଆ ସ୍ୱାଦର ଆନନ୍ଦ ଦିଏ । ଆମେ ଗାଳ୍ପିକଙ୍କ ପ୍ରତି କେଡ଼େ କୃତଜ୍ଞ ହୋଇ ଗଲାପରି ଅନୁଭବ କରୁଥାଉ ।

ଅନୁଭୂତିଗୁଡ଼ାକ ହୁଏତ ମୋଟେ ଆସେନାହିଁ, ବା ଆସିଲେ ସବା ଶେଷରେ ଯାଇ ଆସେ । ଆନନ୍ଦବାବୁ ଠିକ୍ ଓଲଟା କରିଛନ୍ତି । ସିଏ ଆଗ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି, ଆଗ ଚିନ୍ତାଗୁଡ଼ାକ ତାଙ୍କ ମନରେ ରେଖାପାତ କରିଛନ୍ତି ଓ ସିଏ ସେଗୁଡ଼ାକୁ ଲେଖି ପକାଇଛନ୍ତି । ଏବଂ, ସେହିଗୁଡ଼ିକ ହିଁ ଗଳ୍ପ ଭାବରେ ରୂପ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ଗଳ୍ପସାହିତ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହା ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ; ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଆଗ୍ରହଗୁଡ଼ାକର ଧାରା ଏଠି ମଧ୍ୟ ଯେ ବଦଳିବାକୁ ଯାଉଛି, ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଯେ ପୁନର୍ବାର ଅନୁଭୂତି ପାଖକୁ ଫେରି ଆସୁଛି, ହୁଏତ ତାହାରି ଏକ ସୂଚନା ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ସାହିତ୍ୟ-ବଜାରରେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଲୋକପ୍ରିୟ ମିଷ୍ଟାନ୍ନ ହେଉଛି ଗଳ୍ପ । ଗଳ୍ପ ଅନ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ତୁଳନାରେ ସଂଖ୍ୟାରେ ବେଶୀ । ହୁଏତ ଅଧିକାଂଶ ଲେଖକ ଏହି ଗଳ୍ପକୁ ହିଁ ଆଦରିବାକୁ ସବୁଠାରୁ ନିରାପଦ ବାଟ ବୋଲି ବିଚାରିଥାନ୍ତି । ଗଳ୍ପ ମାଧ୍ୟମରେ ଏଠି ପ୍ରାପ୍ତି ସବୁକିଛି କୁହାଯାଏ । ପ୍ଲଟ୍‌ର ପରଦାତଳେ ଦର୍ଶନବଖାଣ କମ୍ ହୁଏ ନାହିଁ । ବକ୍ତୃତା ବି କମ୍ ଦିଆ ହୁଏ ନାହିଁ । ପ୍ଲଟ୍ ଭିତରେ ସବୁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ; ମାତ୍ର, ଠିକ୍ କେଉଁଠି ଯେ ଲେଖକଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ଅନୁଭୂତି, ସେଇଟି ମୋଟେ ଧରା ପଡେ ନାହିଁ ଓ ଶୈଳୀର ଘୂର୍ଣ୍ଣି ଭିତରେ ସଡେଇବା ଲୁଚକାଳି ଖେଳ ଚାଲୁଥାଏ । ଗଳ୍ପ ଭିତରକୁ ଫ୍ରଏଡ୍ ଆସନ୍ତି, କାଫ୍‌କା ଆସନ୍ତି, ମାତ୍ର ଲେଖକ ଚଡା କାଟି ଆଉ କୁଆଡ଼େ ଥାଆନ୍ତି, ସିଏ ଗଳ୍ପ ଲେଖିବାକୁ ହିଁ ଗଳ୍ପ ଲେଖିଥାନ୍ତି । ଗଳ୍ପ ଲେଖିବାର ଜଣେ ବିଶେଷଜ୍ଞ ଭାବରେ ଗଳ୍ପ ଲେଖିଥାନ୍ତି ।

ଅନୁଭୂତିକୁ ମୂଳ କରି ସାହିତ୍ୟ ଜରିଆରେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଲୋଡ଼ୁଥିବା ଲେଖକ ଏସବୁ କିଛି କରି ପାରେ ନାହିଁ । ତଥାପି ଭାରି ନିକଟର ମନେହୁଏ, ନିଜେ ଆମ ଘରକୁ ଆସି ଆମ ଆଗରେ ଗପଟିଏ କହୁଥିବା ପରି ମନେହୁଏ । ସେଠାରେ ଶୈଳୀ ଅବଶ୍ୟ ଥାଏ, ମାତ୍ର ଶୈଳୀ ଖୋଜିବାକୁ ବି ମନେ ପଡେ ନାହିଁ । ଖାଲି

ଶୁଣିବାକୁ ମନ ହୁଏ । ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ଅନେକ ପ୍ରସଙ୍ଗର ମଧ୍ୟଦେଇ ସତେଅବା ଏକ ଆତ୍ମୀୟତାରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ଯାଉଥିବା ପରି ମନେହୁଏ । ଏମିତି ଗପଗୁଡ଼ିକର ଦିନ ଆସିଛି । ମାଦଳାପାଞ୍ଜି ପରି ବୁର୍ଜି ନାମକ ରାଜାର ଫରମାଣରେ ବୁର୍ଜିମନ୍ତ୍ର କରି ଲେଖା ଯାଉଥିବା ଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ାକର ଦିନ ସତେଅବା ସରି ସରି ଆସିଛି ।

ଦୁଇଟି ଗଳ୍ପକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଆଲୋଚିତ ପୁସ୍ତକର ସବୁଯାକ ଗଳ୍ପ ସହରକୁ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ରଖି ଲେଖାଯାଇଛି । ଆନନ୍ଦବାବୁ ସହରରେ ରହନ୍ତି । ଏହିସବୁ ଗଳ୍ପକୁ ହୁଏତ ସିଏ ଅତି ନିକଟରୁ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇଛନ୍ତି ଓ ସେହି ଅନୁଭୂତିଗୁଡ଼ିକର ପଶ୍ଚାତରେ ଥିବା ଜୀବନବେଦନାଗୁଡ଼ିକୁ ଆମ ଆଗରେ କହିବାକୁ ମନ କରିଛନ୍ତି । ଜୀବନବେଦନା ଏକ ବେଦନା; ତାହା ସହରର ନୁହେଁ ବା ଗାଆଁର ନୁହେଁ । ଯାହା ଆପାତତଃ ସାନ ବା କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ବା ମୁହୂର୍ତ୍ତିକର ପରି ଦେଖାଯାଏ, ତା' ପଛରେ ଏକ ବୃହତ୍ତର ସମଗ୍ର ଜାଲ ବି ରହିଛି । ତେଣୁ ଆମର ସାନ ବେଦନାଗୁଡ଼ିକର ପଶ୍ଚାତରେ ବି ଏକ ବୃହତ୍ତର ଅସନ୍ତୋଷ ରହିଛି, ବୃହତ୍ତର ବିଦ୍ରୂପ ରହିଛି, ଭିତରେ ଥିବା ବୃହତ୍ତର ସାର୍ବଜନୀନ ମଣିଷଟିର ଏକ ବିଦ୍ରୋହ ବି ରହିଛି । ସେହି ବିଦ୍ରୋହ ହେଉଛି ଯାବତୀୟ ଅମାନୁଷିକତାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ମାନବର ବିଦ୍ରୋହ;—ଯୋଉ ମଣିଷ ବଞ୍ଚିବାକୁ ଚାହେଁ, ସମ୍ମାନର ସହିତ ବଞ୍ଚିବାକୁ ଚାହେଁ, ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗର କୁତ୍ସିତତା ଏବଂ ଅସୁନ୍ଦରତାଗୁଡ଼ାକୁ ଆତ୍ମୀୟତାରେ ପରିଣତ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥାଏ । ଆନନ୍ଦବାବୁ ଆପଣାର ଅନୁଭୂତିରେ ଦିନେ ସେଇ ମଣିଷଟିକୁ ବି ଧରିବେ । ଆପଣାର ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକର ମାଧ୍ୟମରେ ସେହି ମଣିଷଟିକୁ ଖୋଜିବେ, ସେହି ମଣିଷଟି ବିଷୟରେ ଅଧିକ ଭରସା ଦେଇପାରିବେ ।

'ଧୂଳିଧଡ଼ି' ବହିରେ 'ଧୂଳିଝଡ଼' ଶୀର୍ଷକରେ କୌଣସି ଗଳ୍ପ ନାହିଁ । ପ୍ରଚ୍ଛଦପଟର କଳାକାର ଧୂଳି ଓ ଝଡ଼ର ଅଲଗା ଅଲଗା ଦୁଇଟି ଚିହ୍ନ ବାଢ଼ିଦେଇ ଗଳ୍ପସଂଗ୍ରହଟିର ନାମକରଣକୁ ଏକ ଔଚିତ୍ୟ-ପ୍ରତୀତି ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ବହିଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏଗୁଡ଼ାକ ଆଦୌ ନୂଆ କଥା ନୁହେଁ । ମାତ୍ର, ଏକଥା ସୁନିଶ୍ଚିତ ଯେ, ଆନନ୍ଦବାବୁ କଦାପି ଏହି ଧୂଳିଝଡ଼ରେ ହିଁ ରହି ଯିବେନାହିଁ । ନିଜର ସର୍ବପ୍ରଥମ ଉଦ୍ୟମଟିକୁ ସତେଅବା ଏକ ଧୂଳିଝଡ଼ ପରି ଅସ୍ଥାୟୀ ବୋଲି ମନେ କରିବାର ମୋଟେ କୌଣସି କାରଣ ନଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ଗଳ୍ପସାହିତ୍ୟର ଗହନ ଭିତରେ କେତେ ଗଳ୍ପକାର ଝଡ଼ ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ଯାବତୀୟ ସାଜସରଞ୍ଜାମ ନେଇ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଛନ୍ତି, ସଭାରେ ସମ୍ମାନ ପାଇଛନ୍ତି, ଏବଂ ପୃଥୁଳ ଗଳ୍ପକାରତାରେ ଦାଣ୍ଡ ଓଗାଳି ବସି ଗଳ୍ପପରି ମନେ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏମାନେ କେହି ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇ ରହିନାହାନ୍ତି । ହୁଏତ ଏହି ଧୂଳିଝଡ଼ ହିଁ ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇ ରହିବ । ପଣ୍ଡିତମାନେ ଯିବେ । ଫକୀରମୋହନ ରହିଥିବେ । ଅନୁଭୂତି ହିଁ ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇ ରହିଥିବ ।

କେବଲ୍ଲ, ୧/୩, ୧୯୮୧

॥ ମାଂସର କୋଣାର୍କ ॥

ଲେଖକ : ଶ୍ରୀ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି
ବୁକ୍ସ ଏଣ୍ଡ୍ ବୁକ୍ସ, କଟକ-୨, ୧୯୮୧
ପୃଷ୍ଠା-୧୩୦, ମୂଲ୍ୟ-ଟ ୧୧.୦୦

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଗଳ୍ପକାର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତିଙ୍କର ସଦ୍ୟତମ ଗଳ୍ପସଙ୍କଳନ ହେଉଛି "ମାଂସର କୋଣାର୍କ"। ବହିର ସବା ମୂଳରେ "ପ୍ରସଙ୍ଗ କ୍ରମେ" ଏହି କୋଣାର୍କର ଏକ ଲିଖିତ କୀର୍ତ୍ତିମୁଖରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ଯେ, ଅତୀତର ସ୍ତ୍ରୀଳିଶି ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ ଦୁଇଶହ କ୍ଷୁଦ୍ର ଗଳ୍ପ ଲେଖିସାରିବା ପରେ ସିଏ ଏହି ଗପଗୁଡ଼ିକୁ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଗଳ୍ପଗୁଡିକ ବିଗତ ସପ୍ତମ ଦଶକରେ ରଚିତ ହୋଇଛି । ଏହି ଦଶକଟିକୁ ଗଳ୍ପକାର ଏକ ଭୟଙ୍କର ଯୁଗସନ୍ଧାନ୍ତର କାଳ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ସଂଗ୍ରହଟିରେ ସାନ ବଡ଼ ମୋଟ ଏଗାରଟି ଗଳ୍ପ ସ୍ଥାନ ପାଇଛନ୍ତି ।

ବହିର ପ୍ରଥମ ପଟ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରଚ୍ଛଦପଟ ଉପରୁ ହିଁ ମାଂସ ଏବଂ କୋଣାର୍କ ଦୁଇଟିଯାକ ଭାବବସ୍ତୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଉଛି । ମାଂସଯୁକ୍ତ କୋଣାର୍କ=ମାଂସର କୋଣାର୍କ,—ଚଯନିଗଳ୍ପଟି ମଧ୍ୟରୁ ଏହିପରି ଏକ ଆଭାସ ମିଳଯାଉଛି । ମାଂସର ନୈକଟ୍ୟ ଲାଭକରି କୋଣାର୍କର ସୂଚନା ଦେଉଥିବା ଅଂଶଟି ମଧ୍ୟ ବେଶ୍ ମାଂସ ପରି ଦେଖାଯାଉଛି । ଯୋଉଠି ପୁରୁଷମାନେ ସାହିତ୍ୟ, କଳା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଆନନ୍ଦର ଆସ୍ୱାଦନ କରିବାର ରଙ୍ଗଦହିତ ଭିତରେ କେବଳ ମାଂସର ହିଁ ଅନ୍ୱେଷଣ କରି ବାହାରିଥାନ୍ତି, ସେଠାରେ ମାଂସ କହିଲେ କେବଳ ନାରୀକୁ ହିଁ ବୁଝାଇବା ପ୍ରକୃତରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଯୁକ୍ତିସଙ୍ଗତ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ।

ସଂଗ୍ରହର ଗପଗୁଡ଼ାକ ପ୍ରକୃତରେ ଗପ, ଜୀବନଠାରୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦୂରତା ରକ୍ଷାକରି ଜୀବନ ନାଆଁରେ ଗୋଟାଏ ପ୍ଲଟ୍‌କୁ ଆଲମ୍ବନ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ଏଗାରଟିଯାକ ଗପକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନୈପୁଣ୍ୟର ସହିତ ଏଥିରେ କୁହାଯାଇଛି । ଆଧୁନିକ ଗଳ୍ପ ଲେଖାର ଶୈଳୀରେ ସୁରେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ଆପେ ଆପେ ବାରିହୋଇ ପଡ଼ନ୍ତି । ଗଳ୍ପଟିଏ ଲେଖିବାପାଇଁ ଜଣେ ଗଳ୍ପକାର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଦେଖାଇ ଜୀବନର ଯେଉଁ

ଷ୍ଠିତଜଗୁଡ଼ିକୁ ନିର୍ବାଚନ କରିବାକୁ ଆଗ୍ରହୀ ହୋଇଥାଏ, ସେହି କ୍ଷେତ୍ରଟିରେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଗଳ୍ପଗହଳ ଭିତରେ ସୁରେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ସର୍ବଦା ଖରି ଅପେ ବାରିହୋଇ ପଡ଼ନ୍ତି । ବିଗତ ପ୍ରାୟ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ଭିତରେ ସିଏ ଆପଣା ଗଳ୍ପକାରିତାର ଅନୁପ୍ରଶ୍ନ ମାନଟିକୁ ଯେ ଏତେ ନିଖୁଣ ଭାବରେ ରକ୍ଷା କରି ଆସିଛନ୍ତି, ତାହା ପାଠକକୁ ପ୍ରକୃତରେ ବିସ୍ମିତ କରାଏ, ନିରାଶ ମଧ୍ୟ କରାଏ ।

ଆଲୋଚିତ ଗଳ୍ପସଂଗ୍ରହଟିର ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଲିଖିତ, ମାତ୍ର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟତାଶୂନ୍ୟ; ତେଣୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶକ୍ତିହୀନ । ବ୍ୟବହୃତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ାକ ସତେଅବା ଏତେ ଏତେ ପେଟ୍ରୋମାକ୍ସ ଆଲୁଅ ଧରି କଳାମାନଙ୍କୁ ଆବିଷ୍କାର କରି ବାହାରିଛନ୍ତି; କେତେ ଆଗ୍ରହରେ ସତେଅବା ଜୀବନର ଅନ୍ଧାରସନ୍ଧି ଗୁଡ଼ାକରୁ କଳା ଚେମେଣିମାନଙ୍କୁ ଧରି ବାହାରିଛନ୍ତି । ଏବଂ ସେଇଥିରୁ ହିଁ ଦଣ୍ଡେ ତୃପ୍ତିର ଆନନ୍ଦ ପାଇ ଆଉ ପାଞ୍ଚଜଣଙ୍କ ମନରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଆନନ୍ଦରୁ ମେଞ୍ଚାଏ ମେଞ୍ଚାଏ ନେଇ 'ବୋଳିଦେବାର' ଇଚ୍ଛା ପୋଷଣ କରିଛନ୍ତି ।

କ୍ଷୁଦ୍ର ଗଳ୍ପ ଯେତେ କ୍ଷୁଦ୍ର ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ତଥାପି ଏକ କାଳ-ସଚେତନତା ରହିଥାଏ । ସେହି କାଳସଚେତନତାର ବିସ୍ତାରରୁ ଆମେ ଗଳ୍ପକାରର କଳନାତ୍ମକ ପରିଧିଗୁଡ଼ିକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବା ଲାଗି ଅନେକ ସମୟରେ ଅନେକ ସୁବିଧା ବି ପାଇ ଯାଇଥାଉ । 'ମାଂସର କୋଣାର୍କ', ବହିରେ ସେହି ଶୀର୍ଷକଟିକୁ ବହନ କରି ଲେଖା ହୋଇଥିବା ସର୍ବପ୍ରଥମ ଗଳ୍ପଟିରେ ପ୍ରାପ୍ତ ଯାବତୀୟ ରତିଶୀଳତାର ସ୍ପନ୍ଦନ ଆଣି ଦେଉଥିବା ନାୟକଟି ପ୍ରାୟ ଏକ ପରମ ପ୍ରତ୍ୟୟ ସହିତ ଆଜିର ସମାଜକୁ ଏକ ମାଂସଲ ସମାଜ ବୋଲି କହିଛି । ତାହାର ବାକ୍ୟଟି ଅନୁସାରେ ଏହି ସମାଜରେ ଦୁଇଟା ଜିନିଷର ଚାହିଦା ବେଶୀ, ସେକ୍ସ ଆଉ ସହଜ ଟଙ୍କା । ଆପଣାର 'ଛକିମୁଖ'ରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ନାୟକର ଆଉ ଗୋଟିଏ ବାକ୍ୟକୁ ସୁରେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଛନ୍ତି । ''ଆଜିର ସମଗ୍ର ଜୀବନ ଯେତେବେଳେ ଅଶ୍ଳୀଳ...ମୋତେ ଅଶ୍ଳୀଳ ବୋଲି ଆକ୍ଷେପ କରିବାର ଯଥାର୍ଥତା କେଉଁଠି ?'' ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକର ବିଚରଣ-କାଳକୁ ଏକା ସଙ୍ଗେ ସେ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଛନ୍ତି, ''ସପ୍ତମ ଦଶକରେ ଅର୍ଥ ହିଁ ହୋଇଗଲା ଜୀବନର ପରମାର୍ଥ । ରଜନୀତି ହେଲା ସୌଦାଗରୀ··ବୈଶ୍ୟବୃତ୍ତି ।'' ମାତ୍ର ସେଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ସେ ସାହିତ୍ୟିକ ବି ତା'ର ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ବୈଶ୍ୟବୃତ୍ତି କରିବ, ତାହାର ଆଦୌ କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ହୁଏତ ତା' ନିଜ ଭିତରେ ତାକୁ କାମୁଡ଼ି ଧରିଥିବା ଓ ମୋଟେ ପଦାକୁ ବାହାରି ଆସିବାକୁ ଛାଡ଼ି ଦେଉ ନ ଥିବା କୌଣସି ଏକ କାରଣ ଯୋଗୁଁ ହିଁ ସିଏ ତାହା କରିପାରେ ।

ଜୀବନରେ ସିଏ ଯେତିକି ଦେଖିବାକୁ ପ୍ରକୃତରେ ମନ କରେ, ସମ୍ଭବତଃ କେବଳ ସେତିକି ଦେଖିବା ଲାଗି ହିଁ ତା' ଲାଗି ବିଧିନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ ।

ଅଳପ ଦେଖିବାକୁ ମନ କଲେ ଆଖିଗୁଡ଼ାକ ମଧ୍ୟ କାଳକ୍ରମେ ଅଳପ ହୋଇ ଆସନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟକାରର ଆଖି ତଥାପି ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର ହେବାଲାଗି ଏକ ସ୍ପର୍ଦ୍ଧା ରଖିଥାଏ । ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷ ସାଧାରଣତଃ ଯାହା ଦେଖନ୍ତି, ସାହିତ୍ୟିକ ତା'ଠାରୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ଦେଖିବାକୁ ମନ କରିଥାଏ । ଆହୁରି ଅଧିକ ଗଭୀରକୁ ଯିବାଲାଗି ପ୍ରାୟ ଏକ ଅନମନୀୟ ସହୁଦସ୍ପୃହା ରଖିଥାଏ । ସମଗ୍ର ଜୀବନ ଅଶ୍ଳୀଳ ହୋଇଗଲା ବୋଲି ଡାଣ୍ଡିଯାକ ହୁରି ପଡ଼ୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ତଥାପି ଅଶ୍ଳୀଳକୁ ଅଶ୍ଳୀଳ ବୋଲି କହେ ଓ ଆହୁରି ସେପାଖକୁ ଯାଇ ଦେଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରେ । ବର୍ତ୍ତମାନଟା ଭିତରେ ପଶି ସିଏ ଭବିଷ୍ୟତକୁ ଠାବ କରିବାର ସାହସ ରଖେ । ଅନ୍ଧାରଗୁଡ଼ାକୁ ମାନ ନିଏନାହିଁ । ଆପଣାର ସାହିତ୍ୟଗୁଡ଼ାକର ମାଧ୍ୟମରେ ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡେ ଉତ୍ତେଜିତ ଓ ଆପ୍ୟାୟିତ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ତା'ପରେ ଶୁଆଇ ପକାଇବାକୁ ମୋଟେ ମନ କରେନାହିଁ ।

ଅନ୍ଧାର ଭିତରେ ତଥାପି ଆଲୁଅ ରହିଥାଏ । ସେଇଥିଲାଗି ସାହିତ୍ୟିକ ଅନ୍ଧାର-ଗୁଡ଼ାକୁ ମୋଟେ ମାନ ନିଏନାହିଁ । ସିଏ ବିକଳ୍ପ ଖୋଜି ବାହାରିଥାଏ । ଏକ ବିକଳ୍ପ ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ ରଖିଥାଏ । ତେଣୁ ଗଳ୍ପକାରିତାର ପିଚକାରି ମାରି ଆମ ମହୁଡ଼ଗୁଡ଼ାକୁ ରୁଚ୍ଛା ନୀଳବର୍ଣ୍ଣ କରି ଦେଖାଇବା ଲାଗି ଜଣେ ଗଳ୍ପକାରର ଆଦୌ କୌଣସି ଅଧିକାର ନାହିଁ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ବୈଶ୍ୟବୃତ୍ତି ବାହାରେ ବି ରାଜନୀତି ରହିଛି । ସେକ୍‌ସ ଏବଂ ସହଜ ଟଙ୍କାକୁ ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ତୃଷ୍ଣା ବୋଲି ଧରି ନେଇଥିବା ମାଂସଳ ମଉ ମଣିଷଙ୍କର ବଳୟଗୁଡ଼ାକର ବାହାରେ ମଧ୍ୟ ଜୀବନ ରହିଛି । ସବୁ ଯୁବକ କଦାପି ଯୁବନେତା ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ କି ସବୁ ଯୁବନେତା ମଧ୍ୟ କଦାପି ରମ୍‌ ପିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଗଳ୍ପକାର ସୁରେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ଦିଲ୍ଲୀଠାରୁ ଆମ ଗାଁଗୁଡ଼ାକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେଉଁ ଛଦ୍ମ ଚକ୍‌ଚକ୍‌ ଜୀବନଗୁଡ଼ାକର ଅବତାରଣା କରାଇବାକୁ ମନ କରିଛନ୍ତି, ତା'ର ବାହାରେ ମଧ୍ୟ ଜୀବନ ରହିଛି । ଗାଁରେ ରହିଛି; ଦିଲ୍ଲୀରେ ମଧ୍ୟ ରହିଛି ।

ସଂଗ୍ରହଟିର ଶେଷ ଦୁଇଟି ଗଳ୍ପ ଟିକିଏ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର । ଗୋଟିଏ ଗପରେ (ପୃଷ୍ଠା-୧୧୬) ନାୟକ ହାତରେ ବ୍ରୁରୁଶ୍‌ ଆଉ ଆଲ୍‌କାତରା ଧରି କାନ୍ଥରେ ବାଡ଼ରେ "ମୁଁ ମରିନାହିଁ । ମୁଁ ମରିନାହିଁ । ମୁଁ ବଞ୍ଚିଛି" ବୋଲି ଗାରେଇ ଗାରେଇ ଚାଲିଛି । ଆରଟିରେ ଆଉ ଜଣେ ନାୟକ ପାଗଳଙ୍କ ପରି ବାଲିକୁଦ ଉପରକୁ ଉଠିଯାଇ ହୋ-ହୋ-ହୋ ହୋଇ ଚିତ୍କାର କରିବାରେ ଲାଗିଛି । ଏହି ଉଦ୍‌ଘୋଷଣା ଜଣେ ଲେଖକ ବି ଅବଶ୍ୟ କରିପାରିବ । ମାତ୍ର ସେତିକି କରିବା ପାଇଁ ବି କେବଳ ଗଳ୍ପକାରିତା ଅପେକ୍ଷା ଆଉ କିଛି ଅଧିକ ରହିଥିବା ଦରକାର । ସର୍ବାଦୌ ଏକ ମେରୁଦଣ୍ଡ ରହିଥିବା ଦରକାର । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ଗଳ୍ପଲେଖକ ଭିତରେ ସେହି ମେରୁଦଣ୍ଡ କେଉଁଠି କେତେ ଜାଗାରେ ଅଛି ? ଶୈଳୀ, ଗ୍ରନ୍ଥରୁଚି ଓ ମାଧ୍ୟମର ନାନାବିଧ ପରିମାଣସ୍ଥିତାରେ ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ାକୁ ଯାବତୀୟ ବିଧିରେ ଯେତେ ଜାକଜମକିଆ କଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ସେହି ମେରୁଦଣ୍ଡଟାର

ଅଭାବଗୁଡ଼ାକ ବେଶ୍ ପରିସ୍ଫୁଟ ହୋଇ ଯାଉଥିବ । ଓଡ଼ିଆଭାଷା ଭିତରେ ସହରସୁଲଭ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ସ୍ଲାଙ୍ଗ୍‌ଗୁଡ଼ାକୁ ଯେତେ କୁଶଳତା ସହିତ ଆଣି ଭର୍ତ୍ତି କରିଦେବାକୁ ମନ କଲେ ମଧ୍ୟ ମେରୁଦଣ୍ଡସମ୍ପନ୍ନତାକୁ ତଥାପି ମୋଟେ ଲୁଚାଇ ହେବନାହିଁ । "କାପୁରୁଷର ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ପୃଥିବୀ" (ପୃଷ୍ଠା—୧୬୩) ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲ ହୋଇ ରହି ଯେଉଁସବୁ ବହିଭର୍ତ୍ତି ଗଳ୍ପ ଲେଖାଯାଉଛି, ତା' ଭିତରେ କ'ଣ କେବେହେଲେ ସେହି ମେରୁଦଣ୍ଡର ପ୍ରେରଣା ମିଳିପାରିବ ? ଏବଂ ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗଳ୍ପର ଲେଖକ ଭିତରେ ଯେ ଏକ "ଭୂମିକମ୍ପର ସ୍ପନ୍ଦନ" (ପୃ—୪) ରହିଛି, ସେହି କଥାଟିକୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ତ ଦୂରର କଥା, ସ୍ୱୟଂ ଲେଖକ ମଧ୍ୟ ଅନୁଭବ କରିପାରିବ ନାହିଁ ।

ଶେଷ ଗଳ୍ପଟି ୧୯୬୭ ମସିହାର ଲେଖା । ଆମ ରାଜନୀତି-ଚୋଟାର ଅନେକ ଚନ୍ଦ୍ର ସେତେବେଳେ ଆପଣାକୁ ରାହୁଗ୍ରସ୍ତ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ଉପରେ ଥାଇ ମଣିଷର ପରୀକ୍ଷା ନେଉଥିବା ବିଧାତା ସତେଅବା ସୁକୁଟ ଦେଖିବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ରାହୁମୁକ୍ତ କରାଇଲେ । ଦେଶର ମଣିଷଗୁଡ଼ାକ ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ କେତେ ନା କେତେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ପକାଇଲେ । ମାତ୍ର ଆପଣାର ଧର୍ମ ଅନୁସରି ରାହୁମୁକ୍ତମାନେ ପୁନର୍ବାର ରାହୁଗ୍ରସ୍ତ ହେଲେ, ଗ୍ରସ୍ତହୋଇ ରହିବାକୁ ସତେ ଯେମିତି ଅସଲ ରତି ବୋଲି ଜାଣିଲେ । ହୁଏତ ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ ୧୯୮୧ରେ ପ୍ରକାଶିତ ଗୋଟିଏ ପୁସ୍ତକରେ ଉକ୍ତ ଗଳ୍ପଟି ଭାରି ଖାପଛଡ଼ା ପରି ମନେ ହେଉଛି ।

କୈବଲ୍ୟ, ଅକ୍ଟୋବର, ୧୯୮୧

॥ ଆକାଶର ମୁହଁ ॥

ଲେଖକ : ଶ୍ରୀ ରମେଶଚନ୍ଦ୍ର ଧଳ

ଜନଶକ୍ତି ପୁସ୍ତକାଳୟ, କଟକ-୩, ୧୯୭୯

ପୃଷ୍ଠାସଂଖ୍ୟା-୧୪୦, ମୂଲ୍ୟ-ବାରଟଙ୍କା

"ଅନ୍ଧକାରର ସୀମା" (୧୯୭୭) ଗଳ୍ପସଂଗ୍ରହ ପରେ ଗାଳ୍ପିକ ରମେଶଚନ୍ଦ୍ର ଧଳଙ୍କର ଆଉଗୋଟିଏ ଗଳ୍ପସଂଗ୍ରହ "ଆକାଶର ମୁହଁ" । ଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସ ଶ୍ରେଣୀରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଧଳ ଏହି ଅଦ୍ୟତମଟିକୁ ମିଶାଇ ଗତ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ସାତଖଣ୍ଡ ବହି ପ୍ରକାଶ କରି ସାରିଲେଣି । ଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସ ବ୍ୟତୀତ ସିଏ କେତେଖଣ୍ଡ

କବିତା ବହି ମଧ୍ୟ ଲେଖିଛନ୍ତି, ଜୀବନୀ-ପୁସ୍ତକ ଲେଖିଛନ୍ତି । ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ସେ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଲେଖିଛନ୍ତି । କେତୋଟି ଉପାଦେୟ ବହିର ଅନୁବାଦ ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ତା'ଛଡ଼ା କେତୋଟି ପତ୍ରିକା, ସ୍ମରଣିକା ଓ କବିତା-ସଂକଳନର ସମ୍ପାଦନା ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ବହିଗୁଡ଼ିକର ଏକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ତାଲିକା "ଆକାଶର ମୁହଁ"ରେ ଦିଆଯାଇଛି । ବହିଟିର ଶେଷ ମଲାଟରେ ଗୋଟିଏ ଫଟୋ ସହିତ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନର ଏକ ପରିଚୟ ମଧ୍ୟ ଦିଆଯାଇଛି ।

"ଅନ୍ଧକାରର ସୀମା" ପାରିହେଲେ ସାଧାରଣତଃ "ଆକାଶର ମୁହଁ" ପାଖକୁ ଆସିବା କଥା । ଆମ ସାହିତ୍ୟରେ ଅନେକ ଲେଖକ ଏପରି ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ଅନ୍ଧକାର ଭିତରେ ପୋଖରୀ ଗୋଳାଇ ମାଛ ମାରିବାକୁ କେଡ଼େ ଆନନ୍ଦ ପାଆନ୍ତି । ସେମାନେ ଅନ୍ଧକାର ଭିତରେ କେବଳ ଅନ୍ଧକାରକୁ ହିଁ ଦେଖନ୍ତି, ତାକୁ ସତେଅବା ଅମର ଲଉଡ଼ି କରି ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ କେଡ଼େ ସଗର୍ବରେ ବାଟ ଚାଲନ୍ତି । ଅନ୍ଧକାରକୁ ଘାଣ୍ଟି କେବଳ ଅନ୍ଧକାର ଦେଖିବାକୁ ହିଁ ସେମାନେ ବାସ୍ତବ ସାହିତ୍ୟ-ପ୍ରସଙ୍ଗ ବୋଲି କହନ୍ତି, ସେମାନେ ଅନେକ ସମୟରେ ତାହାକୁ ହିଁ ଅସଲ ସାହିତ୍ୟ-ଜିଜ୍ଞାସା ବୋଲି ଧରି ନଅନ୍ତି । ସେମାନେ ମୋଟେ ଅନ୍ଧକାରକୁ ପାରି ହୋଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ହୁଏତ ପାରି ହେବାକୁ ମନ ବି କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅନ୍ଧକାରର ଅନ୍ତର ଭିତରକୁ ପଶିଲେ ଅନ୍ଧକାରକୁ ପାରି ହୋଇଯିବା ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ଯାହା ଅମୃତ, ଯାହା ଅସଲ, ତାହା ଅନ୍ଧକାରର ଗର୍ଭରେ ରହିଛି ବୋଲି ଉପନିଷଦରେ କୁହାଯାଇଛି । ଅନ୍ଧକାରକୁ ସେହି ଅସଲଟିର ଶରୀର ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ସାହିତ୍ୟ ସେହି ଅନ୍ଧକାରକୁ ଭେଦିବ, ଅନ୍ଧକାରକୁ ପାରି ହେବାଲାଗି ଅନ୍ଧକାରକୁ ଭେଦିବ । ଅନ୍ଧକାରର ଯେ ଏକ ସୀମା ରହିଛି, ସେହି ସତ୍ୟଟିକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବ । ତେବେ ଯାଇ ଆକାଶର ମୁହଁ ଦିଶିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବ । ଆକାଶର ସନ୍ଧାନ ମିଳିବ ।

ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ହାଟରେ ଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଗରାଖମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଛି, ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ କଟିଛି । ଅନେକ ଗଳ୍ପ ଲେଖକ ତ ଏପରି ମଧ୍ୟ ଦାବୀ କରନ୍ତି ଯେ, ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଏହି କେତୋଟା ବର୍ଷରେ ଓଡ଼ିଆ ଗଳ୍ପ ଭାରତୀୟ ଅନ୍ୟ ଯେ କୌଣସି ଭାଷାରେ ଲେଖା ହୋଇଥିବା ଗଳ୍ପର ସମକକ୍ଷ ହୋଇପାରିଛି । ଏହି ଗଳ୍ପଭଣ୍ଡାର ଭିତରେ ଆମେ ତିନି ଜାତିର ଗଳ୍ପ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ପ୍ରଥମ ଜାତିର ଗଳ୍ପ ହେଉଛି ତୁଚ୍ଛା ଗପ । ଏସବୁ ଗଳ୍ପ ପଢ଼ୁଥିବା ସମୟରେ ତୁମକୁ ଭାରି ଭଲ ଲାଗିବ, ମଉଜଆ ଲାଗିବ, ସତେଅବା କେଉଁ କେଶବତୀ କନ୍ୟା ତୁମକୁ ଏକାବେଳେକେ ମନ୍ତୁରାଇ ଦେଇଥିବା ପରି ଖାଲି ହାଲୁକା ହୋଇ, ହୁଗୁଲା ହୋଇ କୁଆଡ଼େ ମନ କୁଆଡ଼େ ଭାସି ଯାଉଥିଲା ପରି ଲାଗିବ । ସତେଅବା ସିନେମା ଦେଖୁଥିବା ପରି ଲାଗିବ । ତିନି ଜାତିର ଗପ

ଭିତରେ ଏହି ଜାତିର ଗପ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ଲେଖାଯାଏ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ଲେଖାଯାଉଛି । ଓଡ଼ିଆରେ ବାହାରୁ ଥିବା ଅଧିକାଂଶ ପତ୍ରିକାର ସୁବିଜ୍ଞାପିତ ଚକଚକ ବିଶେଷ ସଂଖ୍ୟାଗୁଡ଼ିକରେ ଏହି ଜାତିର ଗପ ସବୁବର୍ଷ ଭୂରିଭୂରି ସଂଖ୍ୟାରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ ।

ତା'ପରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଜାତିର ଯେଉଁସବୁ ଗଳ୍ପ, ସେଗୁଡ଼ିକ ଶୈଳୀପ୍ରଧାନ ଗଳ୍ପ । ସେଗୁଡ଼ିକରେ ଶୈଳୀ ଆଗ, ଗଳ୍ପ ପଛ । ଶୈଳୀ ଠିକ୍ ଥିଲେ ଗଳ୍ପ ଠିକ୍, ନହେଲେ ନାହିଁ । ଏହି ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକ କାହାରି ନୁହନ୍ତି । ସେମାନେ କାହାରି ମନର କଥା କହନ୍ତି ନାହିଁ । କିମ୍ବା କୋଉଠି ହେଲେ କୌଣସି ଗଣ୍ଠି ଫିଟାନ୍ତି ନାହିଁ । ଖାସ୍ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀମାନେ ଏହିସବୁ ଗଳ୍ପ ପଢନ୍ତି । ଶୈଳୀର ଅନୁକରଣଗୁଡ଼ାକ ଉଚିତ ମାର୍ଗରେ ଓ ଉଚିତ ବାଟରେ ହୋଇଛି କି ନାହିଁ, ସେମାନେ ତାହାର ତରାଜୁ ଉପରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ତଉଲି ଦେଖନ୍ତି । ଏହି ଗଳ୍ପ ଓ ତାହାର ଗଳ୍ପକାରମାନଙ୍କର ଚର୍ଚ୍ଚା ହେଲାବେଳେ ପ୍ରାୟ ନିୟମ ଓ ସଂସ୍କାରର ଅନୁରୋଧରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପାଲଗଦା ଗୁଡ଼ାକରୁ ନଜିର ଦୁହିଁ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ଯୋଉ ହାଣ୍ଡିରୁ ଯୋଉ ଚାଉଳ ଆସିଛି, ତାହାକୁ ସେହି ହାଣ୍ଡିରେ ନେଇ ରଖିବାକୁ ପଡେ । ନଚେତ୍ କାମ ଚଳେ ନାହିଁ ।

ତୃତୀୟ ଜାତିର ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକ ସାମାଜିକ ଅଙ୍ଗୀକାରର ଗଳ୍ପ । ଏହି ଗଳ୍ପ-ଗୁଡ଼ିକରେ ବି ଶୈଳୀ ଥାଏ, ପ୍ଲଟ୍ ବି ଥାଏ, ପ୍ରାଣବନ୍ତତା ରହିଥାଏ,—ମାତ୍ର ଏକ ଅଙ୍ଗୀକାର ମଧ୍ୟ ଥାଏ । ସତେଅବା ଏତେ ଏତେ ଆଖି ମେଲାଇ ତାହା ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗକୁ ଅନାଉଥାଏ, ଝୋଲଗୁଡ଼ାକୁ ଖୋଲି ଫିଙ୍ଗି ଦେଉଥାଏ, ସମ୍ଭାବନାଗୁଡ଼ିକୁ ଉନ୍ମୋଚିତ କରି ଦେଉଥାଏ । ଏହି ଜାତିର ଗଳ୍ପ ଏକପ୍ରକାର ଏକାତ୍ମକତା ସୃଷ୍ଟି କରେ, ପାଠକକୁ ତା'ର ସାମାଜିକ ପରିବେଶଟି ଉପରେ କେତେ ଭାବରେ ଆଲୋଡ଼ିତ କରେ, କେତେପ୍ରକାର ଅନ୍ତଃଦୃଷ୍ଟି ଯୋଗାଇଦିଏ । କେତେପ୍ରକାରେ ଏକ ଭାବାତ୍ମକ ବଳ ଓ ବିଶ୍ୱାସ ଆଣି ଦେଇଯାଏ ।

ଆପଣା ଭିତରେ ଏହି ବଳ ଓ ଏହି ବିଶ୍ୱାସର ପ୍ରତ୍ୟୟ ପାଇଲେ ଲେଖକ ସତେଅବା ଅନ୍ଧାର ଭେଦି ଅନ୍ଧକାରର ସୀମା ପାଖରେ ଆସି ପହଞ୍ଚେ । ଆକାଶର ମୁହଁଟି ଦିଶି ଦିଶି ଯାଏ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରମେଶ ଧଳଙ୍କ "ଆକାଶର ମୁହଁ" ଏହି ତୃତୀୟ ଜାତିର ଏକ ଗଳ୍ପସଂଗ୍ରହ । ଏଥିରେ ସର୍ବମୋଟ କୋଡ଼ିଏଟି ଗଳ୍ପ ରହିଛି । ସବା ଶେଷ ଗପଟିର ନାମ ହେଉଛି 'ଆକାଶର ମୁହଁ' । ସତେଅବା ଲେଖକ ପ୍ରଥମରେ ରହିଥିବା ଗପଗୁଡ଼ିକୁ ପାହାଚ ପାହାଚ କରି ଭେଦି ସବା ଶେଷରେ ଆକାଶର ମୁହଁ ପାଖରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚି ଯାଇଛନ୍ତି ।

ଏଥିରେ ଥିବା ଦୁଇଟି ଗପ, 'ଆଲୋକ' ଓ 'ମୋହନପୁର ସ୍କୁଲ' ସମସ୍ତ ସଂକଳନଟି ଭିତରେ ମୋଟେ ଖାପ ଖାଉନାହିଁ । ଏଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ସଞ୍ଚୟ-ଯୋଜନା ଉପରେ ଓ ଅନ୍ୟଟି 'ସହଯୋଗ' ଉପରେ ଲିଖିତ । ବଗ୍ଦଦଢ଼ଆ ସରକାରୀ ଗପପରି ଲାଗୁଛି । ଚତୁର୍ଥ ଗପରେ ଜଣେ ପାଠକଙ୍କର ମନନ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଲେଖକ "ଏ ଶୋଷଣର ଅବସାନ କେବେ ହେବ" ବୋଲି ପ୍ରଶ୍ନଟିଏ ପଚାରିଛନ୍ତି । ନିଜକୁ ଓ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପଚାରିଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ବିବେକ ନାମରେ ଓ ନ୍ୟାୟ ନାମରେ ଯେଉଁ ମୁଖାଗୁଡ଼ାକ ଆମ ଉପରେ ରାଜତ୍ୱ କରୁଛନ୍ତି, ଲେଖକ ସେହି ମୁଖାଗୁଡ଼ାକ କେବେ ଖୋଲିଯିବ ବୋଲି ପଚାରିଛନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଲା ବେଳେ ପିସ୍ତଲକୁ ଯେ ମୋଟେ ଡରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, ଗଳ୍ପର କଥାବସ୍ତୁରେ ତାହାର ଆଭାସ ରହିଛି । 'ଅଭିଶପ୍ତ' ଗଳ୍ପରେ ସତେଅବା ଏକ ସ୍ୱୀକାରୋକ୍ତି କଲାପରି ଜଣେ ରାଜକର୍ମଚାରୀ ଆପଣାକୁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଜୀବ ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି । 'ଗଳାରେ ମୋ'ର ନାଲି ଫିତା' ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି । 'ଏକ କୁତା ବ୍ୟତୀତ ମୁଁ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ' ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି । ସର୍ବଶେଷ ଗପରେ ଲେଖକ ଧନସମ୍ପତ୍ତି ଉପରୁ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷର ଅଧିକାର ଲୋପ କରିଦେଲେ ସମାଜରେ ଅନେକ ପାଷଣ୍ଡତାର ସମାଧାନ ହୋଇଯିବ ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି । ତଥାପି, ବହିର ସର୍ବଶେଷ ପାରାଟିରେ ସିଏ ସତେଅବା ଆହୁରି ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଉତ୍ତରଟିଏ ପାଇବାଲାଗି ଆକାଶ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ରହିଛନ୍ତି ।

ପୁଞ୍ଜିବାଦ, ସାମନ୍ତବାଦ—ଏଗୁଡ଼ାକ କେବଳ ଆର୍ଥିକ ସମସ୍ୟା ନୁହେଁ । ଏଗୁଡ଼ାକ ହେଉଛି ଆମକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଆମର ଏହି କାଳକୁ ଆକାଶଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରି ରଖିଥିବା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅନ୍ଧକାର । ଅନେକ ସମୟରେ ଆମକୁ ଭାରି ଭଲ ଲାଗୁଥିବା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅନ୍ଧକାର । ଏହି ଅଂଧକାରକୁ ପାରି ହୋଇ ଆକାଶର ତୋରଯୋଏ ଯିବାକୁ ହେବ । ଏକଥା ସାହିତ୍ୟରେ ବି ହେବ, ଗଳ୍ପରେ ବି ହୋଇପାରିବ ।

କୈବଲ୍ୟ, ଫେବୃଆରୀ, ୧୯୮୩

|| ତଥାପି ଆଲୋକ ||

ଲେଖକ : ଅଧ୍ୟାପକ ବିଶ୍ୱରଞ୍ଜନ

ମୟୂର ପବ୍ଲିକେଶନସ୍, ଭୁବନେଶ୍ୱର

|| ଅଳ୍ପ କଥାର ଗଳ୍ପ କେତୋଟି ||

ଲେଖକ : ଅଧ୍ୟାପକ ବିଶ୍ୱରଞ୍ଜନ

ମୟୂର ପବ୍ଲିକେଶନସ୍, ଭୁବନେଶ୍ୱର

ଅଳ୍ପ କଥାର ଯେଉଁ ଗଳ୍ପ କେତୋଟି କୁହାଯାଏ, ତାହା ଭିତରେ ପ୍ରକୃତରେ ଅନେକ କଥା ଥାଏ । ସାନ ଦେହଟା ଭିତରେ ଯେତେବେଳେ ସଂସାରସାକର ତୃଷା ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ରହିଥାଏ, ସମ୍ଭବତଃ ସେତିକବେଳେ ଦେହଟା ଭାରି ଅଧିକ ଲାଗେ । ଅଥୟ ବି ଲାଗେ, ଏବଂ ସେହି ଦେହ ଯେତେବେଳେ ମନ ହୋଇ ଆପଣାର କଥାଗୁଡ଼ିକୁ କହିବା ଆରମ୍ଭ କରେ, ସେତେବେଳେ ଯେତେ ଅଳ୍ପ କଥା କହିବା ଲାଗି ପଣ କରି ବାହାରିଲେ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଅଧିକ କଥା କୁହା ହୋଇଯାଏ । ଦେହ ଅଲପ ହୋଇ ରହିଥିବା ସମୟରେ ଭାରି ଝୁରେ । ଖାଲି ପାଇବ ବୋଲି ବ୍ୟାକୁଳ ହୁଏ । ଆପଣାର ଦୁଃଖଗୁଡ଼ାକୁ ଦେଖାଇ ହେବାକୁ ମନ କରେ । ଦେଖାଇ ହେବାକୁ ବେଳେବେଳେ ଭଲ ପାଇବା ବୋଲି କହେ । ପୁନଶ୍ଚ ଯେଉଁ ସମାଜରେ ପୁରୁଷ ହିଁ ଯାବତୀୟ ଜୀବନ—ସମ୍ବନ୍ଧ ଏବଂ ଜୀବନ ବେଭାରର କର୍ତ୍ତା ହୋଇ ରହିଥାଏ, ସେହି ସମାଜରେ ସିଏ ଯେତେ ବେଶୀ କଥା କହିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାକୁ ତଥାପି ଅଲପ ବୋଲି ଜିଦ୍ କରି କହୁଥାଏ । ଛାଇଗୁଡ଼ାକ ଯେତେ ଲମ୍ବା ହେବାରେ ଲାଗିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପୁରୁଷଶାସିତ ସମାଜରେ ପୁରୁଷକୁ ସେଇଟା ମୋଟେ ଛାଇ ପରି ଲାଗେ ନାହିଁ । ତାହାର କାରଣ ହେଉଛି, ସେତେବେଳେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ତା' ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ରହିଥାନ୍ତି । ସିଧା ତା' ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଥାଆନ୍ତି । ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଦେଖିବାକୁ ମନ କଲେ ଯାଇ ଆପଣାର ଛାଇଟାକୁ ଦେଖି ହୁଏ । କଳନା କରି ହୁଏ ।

କବି ଓ ଲେଖକ ଖାଲି ପୁରୁଷ ନୁହେଁ କି ଖାଲି ସ୍ତ୍ରୀ ନୁହେଁ । ଆପଣାକୁ ଖାଲି ପୁରୁଷ ଅଥବା ଖାଲି ସ୍ତ୍ରୀ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜଣେ ଲେଖକ ସତେଅବା ଭାରି ଖଣ୍ଡିଆ ହୋଇ ରହିଥାଏ । କେତେଟା ଅର୍ଦ୍ଧ-ବିଶ୍ୱାସ ଓ ଅର୍ଦ୍ଧ-ବାସନାର ଅଧୀନ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଗୋଟିଏ ସମାଜର ଚଉବାଡ଼ ଭିତରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଏହି ବାଡ଼ଗୁଡ଼ିକୁ ଡେଇଁ ପାରିଲେ ଲେଖକର ଆତ୍ମପରିଚୟ ଘଟେ । ଏବଂ, ଆହୁରି ବଡ଼ କଥା ହେଉଛି, ବାଡ଼ଗୁଡ଼ାକ ଡେଇଁଲେ ଯଥାର୍ଥ ଭଲ ପାଇବା ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ନିଜକୁ ଦେଇହୁଏ, ନିଜକୁ ପାଇ ହୁଏ । ଆପଣାକୁ ପାଇବାର ଏକ ସମୁଚିତ ପ୍ରତ୍ୟୟ ହେବାଲାଗି ସେତେବେଳେ ଆଉ ହାତମୁଠା ଭିତରେ ଦଉଡ଼ିଗୁଡ଼ାକୁ ଜାବୁଡ଼ି ଧରି ରହିବାକୁ ପଡ଼େନାହିଁ । ଆଲୋକ ଉପରେ ତଥାପି ସଂଶୟ ରହେ ନାହିଁ । ନିଜ ଆଖି ଭିତରେ

ଆଲେଖ୍ୟମାନ କେବଳ ଏକ ଆତ୍ମସଚେତ ରୂପେ ପ୍ରତୀତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୁଅନ୍ତି । ଅନୁଭବରେ ଓ ଅଙ୍ଗୀକାରରେ ପରିଣତ ହୁଅନ୍ତି ।

ଅଧ୍ୟାପକ ବିଶ୍ୱରଞ୍ଜନଙ୍କର "ଅଳ୍ପ କଥାର ଗଳ୍ପ କେତୋଟି"ର ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରେମର ଗଳ୍ପ । ସେଗୁଡ଼ିକ ଅଳ୍ପ ପ୍ରେମର ଗଳ୍ପ । ତେଣୁ ଅବଶୋଷର ଗଳ୍ପ । ସଂଶୟର ଗଳ୍ପ । ପାଇବାର ଆକାଂକ୍ଷାରେ ଭରି ଉତ୍ତେଜିତ । ତେଣୁ ଉପଲବ୍‌ଧିଠାରୁ ଅନେକ ଦୂର । ପୂର୍ବପକ୍ଷର ଯୁକ୍ତି ଦର୍ଶାଯାଇ ବହିରେ ଠାଏ, (ପୃଷ୍ଠା ୩୫) "ପ୍ରେମ ହେଉଛି ଆକାଶର ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ" ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ଆପଣାକୁ 'ମୁଁ' ବୋଲି କହୁଥିବା ଗଳ୍ପର ନାୟକ ତାର ପ୍ରତିବାଦ କରିଛନ୍ତି ଓ ପ୍ରେମକୁ ପୃଥିବୀର 'ଏକମାତ୍ର ସତ୍ୟ' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ତଥାପି ହିସାବ ଦେଖାଇ ସେହି ଏକମାତ୍ର ସତ୍ୟର ପ୍ରତିପାଦନ କରିବାକୁ ବି ମନ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରେମଜନିତ ଦୁଃଖ ବା ପ୍ରେମଜନିତ ଯନ୍ତ୍ରଣା ତାଙ୍କର ତଥାପି କାମରେ ଲାଗିଛି ବୋଲି ଯୁକ୍ତି ବାଢ଼ିଛନ୍ତି । ପ୍ରେମ ଓ ପ୍ରଣୟର ଦହନ ତାଙ୍କୁ ସ୍ରଷ୍ଟା କରିଛି ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦେଇଛି ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଆଉ ଏକ ପ୍ରକାରର ପ୍ରେମ ରହିଛି, ପ୍ରଣୟ ବି ରହିଛି—ଯାହା ମୋଟେ ଜାଳେ ନାହିଁ—ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରେ । ବାଟ ଫିଟାଇ ଦିଏ, ଉନ୍ମୋଚିତ କରେ । ସବାଆଗ ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ଇଚ୍ଛା, ଆପଣାକୁ ଦେବାର ଇଚ୍ଛା । ଆପଣାକୁ ଦେବାର ଇଚ୍ଛା ହେବା ମାତ୍ରକେ ମଣିଷ ଯେଉଁ ଖୁସି ଲାଭ କରେ, ତାହା ହିଁ ପ୍ରେମ । ସେହି ଖୁସି ସଚଳ ହେଲେ ତାହା ହିଁ ପ୍ରଣୟ ।

ଏହିସବୁ ଆତ୍ମସଚେତ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପ୍ରତୀକ-ଗଳ୍ପ । ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ହେଉଛି "ଦଶହରା" । ଏଇଟି ତାର ଅନ୍ୟ ସାଙ୍ଗମାନଙ୍କ ସହିତ ମୋଟେ ଖାପ ଖାଉନାହିଁ । ତଥାପି ଏହି ଗଳ୍ପଟିର ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ରହିଛି । ଝୁରି ମରିବାର ଧୂସରତା ଓ ବିଷାଦ ମଧ୍ୟରେ ଯେ ଏକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତାର ସମ୍ଭାବନା ରହିଛି, ତାହାର ଇଙ୍ଗିତ ଦେଉଛି । ଭଲ ପାଇବାଗୁଡ଼ାକ ଯୋଉଠି ପୁରୁଷର ବପୁ ଧରି ଅସ୍ତ୍ର ଧରି ବାହାରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ମହିଷା ହୁଅନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଆଖିକୁ ଦେବୀ କେବଳ ଭୂତଳଶାୟିନୀ ହୋଇ ରହିଥିବାର ହିଁ ଦେଖା ଯାଉଥାଏ । ଦେବୀ ଅସହାୟ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବା ପରି ଦେଖାଯାଉଥାଏ । ଆଉ ସେତେବେଳେ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜ ଗୁହାଟି ଭିତରେ ପଶି ଥାଆନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରର ଜ୍ୱରରୋଗ ରହିଛି, ଯାହା ଗ୍ରାସ କଲେ ଲେଖକମାନେ ଆପଣାକୁ କେବଳ ପୁରୁଷ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି । କେବଳ ପୁରୁଷ ପ୍ରେମ କରନ୍ତି । ଉପରେ ମହିଷା ହୁଅନ୍ତି । ଉନ୍ମତ୍ତ ନୃତ୍ୟ କରନ୍ତି, ମାତ୍ର ଭିତରେ ନିଜ ଗୁହାଟି ଭିତରେ ରହିଥାଆନ୍ତି...ଲେଖକଙ୍କ ଭାଷାରେ ଲୁଚି, ଛପି ଉନ୍ମତ୍ତ ନୃତ୍ୟର ସେହି ବିଚିତ୍ର ଦୃଶ୍ୟଟିକୁ ଦେଖୁଥାଆନ୍ତି । ତାହାକୁ ହିଁ ସାହିତ୍ୟରେ ଗଣନ୍ତି । ଦଶହରା ଆସେ, ଦଶହରା ଚାଲିଯାଏ ଏବଂ ସେମାନେ "ଦଶହରା ଆସିବାକୁ ଆଉ କେତେ ଡ଼େରି" ବୋଲି ପଚାରିବାରେ ଲାଗିଥାଆନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର

ଦଶହରା କେବେହେଲେ ଆସେ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ଦେହ କେବେହେଲେ ବାହାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅସହାୟ ହୋଇ ପଡ଼ିଥାଆନ୍ତି ।

'ତଥାପି ଆଲୋକ'ରେ ତଥାପି ଏକ ଅର୍ଦ୍ଧ-ବିଶ୍ୱାସର କଥା । ସେଇଥି ଲାଗି ସଂଶୟ । "ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ବାସ୍ତବ କ'ଣ ଦୁଇଟା ଅଲଗା କଥା ?"—ବୋଲି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ଥାପନ । ଆଲୋକକୁ ଦେଖିବାକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଛୁଇଁଥିବା ଅର୍ଥାତ ଅନୁଭବ କରିଥିବା ମଣିଷ ସଚେତନ ହୋଇ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖେ ଓ ସ୍ୱପ୍ନମଗ୍ନ ହୋଇ ବାସ୍ତବକୁ ଗଢେ । ସାହିତ୍ୟରେ ଆଲୋକ ଦିଶିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ଲେଖକ ଆପଣାର ଦେହଟାକୁ ମଧ୍ୟ ଆଲୋକ ପରି ଅନୁଭବ କରେ । ସେତେବେଳେ ତା'ର ଭଲ ପାଇବା ତାର ଶୋକ ବଢାଏ, ଶୋଷକୁ ବି ବଢ଼ାଏ । "ଭଲ ପାଇଲେ ଶୋକ ଶୋଷ ଭୁଲି ହୋଇଯାଏ" ବୋଲି (ପୃଷ୍ଠା ୧୦) ସେ ମୋଟେ କହିବାକୁ ମନ କରେ ନାହିଁ ।

ଆଲୋକକୁ ଛୁଇଁ ପାରୁଥିବା ମଣିଷ "ସମୟ କେତେ ଶକ୍ତିମାନ୍ ଆଉ ମଣିଷ କେଡ଼େ ଅସହାୟ" (ପୃଷ୍ଠା ୧୬) ବୋଲି ବି କେବେହେଲେ କହିବାକୁ ମନକରେ ନାହିଁ । ବାପାଙ୍କୁ ସମୟର ପ୍ରତୀକ ବୋଲି ଧରିନେଇ ନିଜକୁ ଅସହାୟ ମଣିଷର ପ୍ରତୀକ ବୋଲି କହିଲେ ଲେଖକ ଅନ୍ୱେଷଣର ଅଙ୍କବହି ଭିତରେ ଥିବା ଅଙ୍କଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରାୟ ଏକ ସହଜ ସୂତ୍ର କଷି ଥୋଇ ଦେବାପରି ଅନୁଭବ କରେ ସତ, ମାତ୍ର ତା'ଦ୍ୱାରା ଅସଲ ଅଙ୍କ-ଗୁଡ଼ାକର ପାଖ ହିଁ ମାଡ଼ି ହୁଏ ନାହିଁ । ମଣିଷ ନିଜକୁ ଅସହାୟ ମନେ କରିବା ମାତ୍ରକେ ସମୟକୁ ଶକ୍ତିମାନ୍ ରୂପେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରେ । ଆଲୋକ ଦେଖିଥିବା ମଣିଷ ସେଭଳି କରେନାହିଁ । କିମ୍ବା ସେଭଳି ଭାବେ ନାହିଁ । ସିଏ ଦେଖେ ଆମ୍ବଗଛର ସମୟ ଆସିଲେ ଯାଇ ତା'ଲାଗି ବଉଳ ସମୟ ଆସେ । ଆଉ ଯୋଉ ଆମ୍ବଗଛର ନିଜ ଶକ୍ତି ବିଷୟରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଗୌରବ ନଥାଏ, ତା'ର ସମୟ କେବେ ବି ଆସେ ନାହିଁ । ତା' ଡ଼ାଳରେ ମୋଟେ ବଉଳ ଧରେ ନାହିଁ ।

ଅଧ୍ୟାପକ ବିଶ୍ୱରଞ୍ଜନଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଶୈଳୀଟି ହେଉଛି ନିତାନ୍ତ ଆତ୍ମକଥନର ଶୈଳୀ । ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ସିଏ କେବଳ ନିଜର କଥା ହିଁ କହନ୍ତି—ନିଜ ଜୀବନର କଥା କହନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଭାଷାରେ କହିଲେ, "ନିଜକୁ ଶକ୍ତ କରି ରକ୍ତାକ୍ତ" (ପୃଷ୍ଠା ୧୬) ହୁଅନ୍ତି । ଏହି କାରଣରୁ ତାଙ୍କର ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ଅନ୍ୟ ଏକ ଆକୂତିର ସୂତ୍ରରେ ପରସ୍ପର ସହିତ ବନ୍ଧା ହୋଇ ରହିଥାଆନ୍ତି । ଆପଣାର ଏତେ ଅଜାଣତରେ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ଖୋଜିବା ଲାଗି ପ୍ରାୟ ଆଦୌ କୌଣସି ସଚେତନ ଶ୍ରମ ନକରି ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ଯେ ଏପରି ନିଖୁଣ, ନିପୁଣ ଓ ନିଜସ୍ୱ ଭାବରେ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଆସି ଧରା ଦିଅନ୍ତି ଓ ଅଭିଳାଷିତ ବ୍ୟାକୁଳତାଗୁଡ଼ିକୁ ଏପରି ଘନିଷ୍ଠତା ସହିତ ପ୍ରକାଶ କରିପାରନ୍ତି, ଆଧୁନିକ ଲେଖକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ

ବିଶ୍ୱରଞ୍ଜନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମ୍ଭବତଃ ସର୍ବାଗ୍ରରେ ରହିବ । ସିଏ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ କେବଳ ନିଜ କଥା କହନ୍ତି,—ସଚେତ ଅବା ପାଠକ ଆଗରେ ନିଜ ଭିତରର ଗଣ୍ଠି ଗୁଡ଼ିକୁ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ଖୋଲି ଦେଉଥାଆନ୍ତି । ସହୃଦୟତା ଉପରେ ଏକ ଅତି ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ନଥିଲେ ସିଏ କଦାପି ତାହା କରିପାରନ୍ତେ ନାହିଁ ।

'ତଥାପି ଆଲୋକ' ଭିତରେ 'ତଥାପି ଆଲୋକ' ଗୋଟିଏ ଗପ; (ପୃଷ୍ଠା ୭୧) ସେଇଟି ଅନୁସାରେ ବହିଟିର ନାମକରଣ ହୋଇଛି । ଆଲୋକ ଭିତରେ ଅଛି । କାରଣ ଅସଲ ବିବେକ ସେଇ ଭିତରେ ଅଛି । ଅସଲ ଆଖି ମଧ୍ୟ ସେଇ ଭିତରେ ଅଛି । ସେହି ଆଖିଟିକୁ ନାୟକ କରି ଏକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପନ୍ୟାସ ବି ଲେଖା ଯାଇପାରନ୍ତା । ଗୋଟିଏ ସାନ ଗପର "ଶୁଭେନ୍ଦୁ" ଆମର ଏହି ନାନା ଶୋଭନଯୁକ୍ତ ବିବେକହୀନତାର ଯୁଗରେ ଏକ ଉପନ୍ୟାସରେ . ବିକଳ୍ପ ପ୍ରତୀକ ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇପାରନ୍ତା । ଅଧ୍ୟାପକ ବିଶ୍ୱରଞ୍ଜନ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖି ନାହାନ୍ତି । କ୍ଷଣଗୁଡ଼ାକୁ ନେଇ ସିଏ ଆମକୁ ମୁକ୍ତାର ଭ୍ରମ ଆଣି ଦେଇଛନ୍ତି । ସବୁ କ୍ଷଣକୁ ମିଶାଇ ଯେ ଏକ ସମଗ୍ର ଦିଗ୍‌ବଳୟ ରହିଛି—କ୍ଷଣଗୁଡ଼ିକର ମାଧ୍ୟମରେ ଆଲୋକାକାଙ୍‌କ୍ଷୀ ଜଣେ ଲେଖକ ସ୍ୱଭାବତଃ କ୍ରମେ ସେଇ ଆଡ଼କୁ ମନ କରିବା ଉଚିତ ।

ସେପ୍ଟେମ୍ବର, ୧୩, ୧୯୮୩

॥ ଗ୍ରାମଦାନ ॥

ଲେଖକ : ଡକ୍‌ଟର ଗୋକୁଳାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର

ପ୍ରକାଶକ : ବିଦ୍ୟାପୁରୀ, ବିନୋଦ ବିହାରୀ, କଟକ-୨

ମୂଲ୍ୟ : ପଚିଶ ଟଙ୍କା

ଡକ୍ଟର ଗୋକୁଳାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର ବିଜ୍ଞାନର ଅଧ୍ୟାପକ । ଓଡ଼ିଶାରେ ବିଜ୍ଞାନକୁ ସାହିତ୍ୟର ପରିସର ମଧ୍ୟକୁ ଆଣିବାରେ ସିଏ ହେଉଛନ୍ତି ଅଗ୍ରଗାମୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ । ଏହି ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ କେତେ ଦଶକରେ ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଶ୍ରୀ ଏଚ୍. ଜି. ୱେଲ୍‌ସ୍ ଯାହା କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ, ଅଧ୍ୟାପକ ମହାପାତ୍ର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ଏକ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରି ଆସିଛନ୍ତି । ଅନେକ ସମୟରେ ବିଷୟ ଏବଂ ସାମଗ୍ରୀ-ଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ସିଏ ଶ୍ରୀ ୱେଲ୍‌ସ୍‌ଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରୁ ପାଇଥିବାପରି ମନେ ହୋଇଥାଏ ।

ସାହିତ୍ୟର ଏହି ବିଭାଗକୁ ଏବେ Science Fiction ବା ବୈଜ୍ଞାନିକ ଭବିଷ୍ୟ-କାହାଣୀର ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ମୁଖ୍ୟତଃ ସେହି ବିଭାଗଟିରେ ଅଧ୍ୟାପକ ମହାପାତ୍ର ବିଚରଣ କରି ଆସିଥିଲେ ।

ବିଜ୍ଞାନର ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ହିସାବରେ ଶ୍ରୀ ମହାପାତ୍ର ପିଲାମାନଙ୍କ ଲାଗି ସୁପାଠ୍ୟ ଏବଂ ସୁବୋଧ୍ୟ ହେଲାଭଳି ତଥ୍ୟସମୃଦ୍ଧ କେତେକ ବିଜ୍ଞାନ ପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଲେଖକ-ଜୀବନ ପ୍ରାୟ ଏକ ଅନ୍ୟ ପ୍ରସାରଣ ଲାଭ କଲା, ଯେତେବେଳେ କେତେବର୍ଷ ତଳେ ସିଏ 'ସୁନାର ଓଡ଼ିଶା' ନାମକ ଏକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଭବିଷ୍ୟ-କାହାଣୀ ଲେଖିଲେ । ଭାରତବର୍ଷର ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାର ବୈଜ୍ଞାନିକ ସାହିତ୍ୟରେ ଭବିଷ୍ୟ କାହାଣୀ ବୋଲି ଯାହାକିଛି ଲେଖାଯାଇଛି, ତାହା ପ୍ରଧାନତଃ ବିଦେଶୀ କଳ୍ପନା, ବିଦେଶୀ ଗବେଷଣା ଓ ବିଦେଶୀ କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକର ଛାୟାନୁସରଣ କରିଛି । 'ସୁନାର ଓଡ଼ିଶା' ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଏକ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ବ୍ୟତିକ୍ରମ । ଅଧ୍ୟାପକ ମହାପାତ୍ରଙ୍କର ଯାବତୀୟ ରଚନା ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ଭବତଃ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ମୌଳିକ ମହତ୍ତ୍ୱ ରଖିଥିବା ଗୋଟିଏ ରଚନା । 'ସୁନାର ଓଡ଼ିଶା' ପରେ ଶ୍ରୀ ମହାପାତ୍ରଙ୍କର ପ୍ରଥମ ସାମାଜିକ ଉପନ୍ୟାସ ହେଉଛି 'ଗ୍ରାମଦାନ' ।

ବିଜ୍ଞାନ କହିଲେ ଏକଦା କେବଳ ତଥାକଥିତ ବାହ୍ୟ ପ୍ରକୃତିର ଅଧ୍ୟୟନକୁ ବୁଝାଉଥିଲା । ବାହ୍ୟ ପ୍ରକୃତି ପରି ମଣିଷର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ତଥା ସାମୂହିକ ଅନ୍ତଃପ୍ରକୃତିକୁ ମଧ୍ୟ ଯେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ପଦ୍ଧତିରେ ନିରୀକ୍ଷଣ କରାଯାଇପାରେ, ଏହି କଥାଟି ଏବର କଥା, ବିଜ୍ଞାନର ସାଧାରଣ ସ୍ୱୀକୃତ ଇତିହାସରେ ଏକ ସାହସିକ ଅନ୍ୟ ପଦକ୍ଷେପ । ବିଜ୍ଞାନର ଅନୁଶୀଳନରେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଗଭୀର ଓ ବ୍ୟାପକ ହୋଇ ପାରିବାକୁ ସାହସ କଲେ ସିଏ ନିଜର ଦୃଷ୍ଟିକ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହିପରି ଏକ ପ୍ରସାରଣକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଥାଏ । ଅଧ୍ୟାପକ ମହାପାତ୍ର ଯେ ତାଙ୍କ ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ରୁଚ୍ଛା ବିଜ୍ଞାନରୁ ସମାଜର ବୃହତ୍ତର କ୍ଷେତ୍ରଟିକୁ ସାମଗ୍ରୀରୂପେ ବାଛିଲେ, ଏହା ତାଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ଏବଂ ଚେତନାଗତ ପ୍ରସାରଣର ଏକ ସ୍ପଷ୍ଟ ପରିଚୟ ଦେଇପାରୁଛି ।

ଗ୍ରାମଦାନ ଆନ୍ଦୋଳନର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଉପରେ 'ଗ୍ରାମଦାନ' ଉପନ୍ୟାସଟିର ରଚନା । ଗ୍ରାମଦାନ ଏକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ନୁହେଁ, ଏହା ହେଉଛି ଏକ ଆଭିମୁଖ୍ୟ; ଜୀବନ, ପାରସ୍ପରିକ ସମ୍ବନ୍ଧ ଏବଂ ମାନବ-ଭବିଷ୍ୟତ ବିଷୟରେ ଏକ ଅନ୍ୟ ଦର୍ଶନ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ସଙ୍କଳ୍ପ ଇଚ୍ଛା । ଉପନ୍ୟାସର ନାୟକ ଅମରେଶ ବିଜ୍ଞାନର ଗବେଷକ, ଅଧ୍ୟାପକ । ଉଚ୍ଚତର ଗବେଷଣା ପାଇଁ ଆମେରିକାକୁ ଯାଏ ଏବଂ ଫେରି ଆସି ପୁଣି ସେହି ଅଧ୍ୟାପନା ଓ ପାରମ୍ପରିକ ଗବେଷଣା ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରେ । ମାତ୍ର, ବିଜ୍ଞାନକୁ ସିଏ ଏକ ବୃହତ୍ତର ଜୀବନ-ଅଙ୍ଗୀକାର ଓ ସମ୍ବେଦନାର ଭୂମି ଉପରେ ଦେଖୁଥିବାରୁ ସେଥିକାରେ ଆଦୌ

ସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରିପାରେ ନାହିଁ । ସେତିକବେଳେ ନିଜକୁ ଗ୍ରାମଦାନର ପ୍ରବାହରେ ଆଣି ଯୁକ୍ତ କରେ, ଗ୍ରାମକୁ ଯାଏ, ଗ୍ରାମର ନବଗଠନରେ ନିମଗ୍ନ ହୁଏ, ନେତୃତ୍ୱ ନିଏ । ବଡ଼ ହୁଏ, ବିଖ୍ୟାତ ହୁଏ, ତା'ପରେ ଲୋକପ୍ରତିନିଧି ହୁଏ, ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇ ମନ୍ତ୍ରୀ ହୁଏ । ମନ୍ତ୍ରୀ ହେବାପରେ ବିବେକର ଅସଲ ସ୍ଥଳଟିରେ କ୍ରମେ ଏକ ମୋହଭଙ୍ଗ ଘଟେ । ଅସଲ ଗଠନଶରୀରଟି ତାଙ୍କୁ ଅନୁରୂପ ଅନୁପ୍ରେରଣାରେ ତିଆରି ହୋଇନଥିଲେ ରାଜନୀତି ଓ ରାଜନୀତିକ କ୍ଷମତା ଯେ ଆଦୌ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ସମ୍ଭବ କରିପାରିବ ନାହିଁ ଏବଂ ତାହାର ଫାଶରେ ଯା'ର ପଡ଼ିଯାଇଥିବା ଉଚ୍ଚାଶା ଆଦର୍ଶବାଦୀକୁ ମଧ୍ୟ ଗିଳି ପକାଇବାକୁ ବାହାରିବ, ତାହାହିଁ ପ୍ରତିପାଦିତ ହୁଏ । ଅମରେଶ ମନ୍ତ୍ରୀ ପଦରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେଇ ପୁଣି ନିଜର ଚେରଗୁଡ଼ିକୁ ଲୋଡ଼ନ୍ତି—ସିଏ ଆପଣାର ପୁରୁଣା କର୍ମସ୍ଥାନକୁ ଫେରି ଆସନ୍ତି । ସେଠାରେ ନ୍ୟସ୍ତସ୍ୱାର୍ଥମାନେ ତାଙ୍କ ଯାହାର ବାଧକ ହୁଅନ୍ତି । ଆତତାୟୀର ହାତରେ ଅମରେଶ ଜୀବନ ଦିଅନ୍ତି । ତା'ପରେ ତାଙ୍କର ଏକ ମୂର୍ତ୍ତି ଗଢ଼ାହୁଏ, ତାଙ୍କ କୁଟିର ନୀରବ ସ୍ମାରକ ହୋଇ ରହେ ।

ସାମୂହିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ବିଷୟବସ୍ତୁ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ଓଡ଼ିଆରେ ଆଗରୁ 'ବଜ୍ରବାହୁ' ଲେଖା ଯାଇଛି, 'ଦଗଦହୁଡ଼ି' ଲେଖା ଯାଇଛି । ବୃହଦ୍‌ବପୁ 'ମାଟିମଟାଳ' ମଧ୍ୟ ଲେଖାଯାଇଛି । ଏଗୁଡ଼ିକ ଉପନ୍ୟାସର ଆକାରରେ ଲେଖାଯାଇଛି । ଶୈଳୀଗତ ବିଚକ୍ଷଣତାକୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ଯଦି ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ଏହି ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ବିଚାରକାଠି ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ, ତେବେ ଏହି ବିଶେଷ ଶ୍ରେଣୀଟିର ସୁମାର ଭିତରେ ସମ୍ଭବତଃ 'ଗ୍ରାମଦାନ' ଏକ ବିଶେଷ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିପାରିବ । ଓଡ଼ିଆରେ ଲେଖା ହୋଇଥିବା ଅନେକ ସାମାଜିକ ଉପନ୍ୟାସ ଅଧିକାଂଶତଃ ଆଗ ଉପନ୍ୟାସ; ଏ ଗୁଡ଼ିକ ଯେଉଁ ସାମାଜିକ ସମସ୍ୟା—ସମାଧାନଗୁଡ଼ିକର ଉପସ୍ଥାପନା କରିବାଲାଗି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରଖିଥାନ୍ତି, ପ୍ରକୃତ ଉପନ୍ୟାସରେ ତାହା ନାନା କାରଣରୁ ଭାରି ଗୌଣ ହୋଇ ରହିଯାଏ । ଏ ଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧିକ ସମୀକ୍ଷାପ୍ରଧାନ ଏବଂ ଜିଜ୍ଞାସା—ଉଦ୍ଦୀପକ କରିବାକୁ ହେଲେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଭୂମିଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଯେତେ ଅଧିକ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ପରିଚୟ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ, ଅନେକ ସମୟରେ ଉପନ୍ୟାସର ଲେଖକମାନେ ସେତେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯିବାଲାଗି ମନ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ ଖାଲି ଉପନ୍ୟାସ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି, ଜୀବନଠାରୁ ଏକାବେଳକେ ଦୂରଛଡ଼ା ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ପ୍ରାୟ କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍‌ଥାପନ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅସଲ ଶରୀରଗୁଡ଼ିକୁ ଛୁଇଁ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଅଧ୍ୟାପକ ମହାପାତ୍ରଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସଟିକୁ ପଢୁଥିବା ବେଳେ ବାରମ୍ବାର ଉପନ୍ୟାସର ବାହାରକୁ ଯାଇ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ନାନା ବିଷୟରେ ବିଚାର କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ । ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଭାରତରେ ଏକ ନବସମାଜ ଓ ନବବିଧାନର ସ୍ଥାପନ ବିଷୟରେ

ମୂଲ୍ୟବାନ ସଙ୍କେତ ଏବଂ, ବର୍ଗ ଦର୍ଶନର ଏକାଧିକ ଅବଧାରଣା କରାଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ସେହି ପୁରୁଣା ସମାଜ, ପୁରୁଣା ଐତିହ୍ୟ ଏବଂ ପୁରୁଣା ଅଭ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ ଯେ ଆମକୁ ପ୍ରାୟ ନାନା ଗୋଲକଧନ୍ଦାର ଜଡ଼ତା ଭିତରେ ବାନ୍ଧିକରି ରଖିଛି, ତାହା ଉପଯୁକ୍ତ ନେତୃତ୍ୱ ଅଭାବରୁ ଘଟିଛି । ଅଧ୍ୟାପକ ମହାପାତ୍ର ସେହି ବିଷୟର କୌଣସି ଅବଧାରଣା କରିନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସରେ କାହାଣୀ ମୁଖ୍ୟ ହୋଇଯାଇଛି, 'ଗ୍ରାମଦାନ'ର ଉପାଖ୍ୟାନଟି ଅସଲ ଆଖ୍ୟାନଟି ସହିତ ପ୍ରାୟ ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନଗଣ୍ୟ ଆଲୋଚ୍ୟ ଭାବରେ ଯୋଡ଼ାହୋଇ ରହିଛି । ଗ୍ରାମଦାନ କ୍ଷମତାର ବାଟ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ଗ୍ରାମଦାନ ପାଇଁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅନୁରକ୍ତିଟିକୁ କାର୍ଯ୍ୟୋଜିତ କରି ରଖିବାକୁ ଗାଁକୁ ଆସିଥିବା ନାୟକ କିପରି କେଡ଼େ ସହଜରେ କ୍ଷମତା ଭିତରକୁ ଢେଇଁପଡ଼ି ପାରିଲେ, ଗ୍ରାମଦାନକୁ ମୁଖ୍ୟ ଉପାଦାନ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ଉପନ୍ୟାସଟିକୁ ପାଠ କଲାବେଳେ ତାହା ଭାରି ଖାପଛଡ଼ା ମନେ ହେଉଛି ।

ହୁଏତ ଅସଲ କଥା ହେଉଛି, ବାହାରୁ ନେତୃତ୍ୱ ଆସି କଦାପି ଭୂଇଁକୁ ବଦଳାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଦୟା ଦ୍ୱାରା କିଛି ହେବ ନାହିଁ । ତଥାକଥିତ ଆଦର୍ଶବାଦ ଓ ତ୍ୟାଗବାଦ ଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ହେବ ନାହିଁ । ଭୂଇଁକୁ ଯଥାର୍ଥରେ ବଦଳାଇ ପାରିବାର ନେତୃତ୍ୱ ସେହି ଭୂଇଁରୁ ହିଁ ତିଆରି ହେବ । ଯାହାଙ୍କରଗୁଡ଼ିକ ତଳୁ ପଡ଼ି କ୍ରମଶଃ ଉପରକୁ ଯିବେ । ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟାଟିକୁ ପରିଗୃହୀତ କରି ନେବାଲାଗି ଯେଉଁ ନେତୃତ୍ୱଗତ ଅନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିଟିର ପ୍ରୟୋଜନ ରହିଛି, ଭାରତ ବର୍ଷରେ ସେହି ଦୃଷ୍ଟି ସାଧାରଣତଃ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିନାହିଁ । ଏଠି ଭାବ ନୁହେଁ, ଭାବପ୍ରବଣତା ହିଁ ନେତୃତ୍ୱ ଦେଇଛି । ଅଧ୍ୟାପକ ମହାପାତ୍ର ଏହି ବିଷୟଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ନିଜ ଉପନ୍ୟାସଟିର ପରିସର ମଧ୍ୟକୁ ଆଣି ପାରିଥାନ୍ତେ ।

ସହକାର, ରଥ ସଂଖ୍ୟା, ୧୯୮୪

॥ ଆଜି କାଲି ପଅରଦିନ ॥

ଲେଖକ : ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ଦାସ

ଶ୍ରୀ କଳିଙ୍ଗା ପ୍ରକାଶନୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୧୯୮୬

ପୃଷ୍ଠା ସଂଖ୍ୟା-୩୨୪ ମୂଲ୍ୟ : ପଚିଶ/ଷାଠିଏ ଟଙ୍କା

॥ ଲୁହର ମଶାଲ ଲିଭେନା ॥

ଲେଖକ : ଭଗବତପ୍ରସାଦ ରଥ

କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ ଲେଖକ ଓ ପାଠକ ସଂଘ, ଗଞ୍ଜାମ, ୧୯୮୮

ପୃଷ୍ଠା ସଂଖ୍ୟା-୧୨୧ ମୂଲ୍ୟ : ବାର ଟଙ୍କା

ଉପନ୍ୟାସ ମହଲରେ ସଢେଅବା ଚହଲ ପଡ଼ିଛି । ଆମ ଶିକ୍ଷିତ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖକଙ୍କର ପିଠିରେ ଚଢ଼ି ସେହି ଚହଲ କ୍ରମେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଗହଳ ଭିତରକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରବେଶ କଲାଣି । ଅନେକ କହୁଛନ୍ତି, ଉପନ୍ୟାସର ଦିନ ସରି ଆସିଲାଣି । ଦୀର୍ଘ ଉପନ୍ୟାସ ନୈବ ନୈବ ଚ । ପାଠକମାନଙ୍କର ପଢ଼ିବାକୁ ଆଉ ଏତେ ସମୟ ନାହିଁ । ଆଗେ ପ୍ରଧାନତଃ ପୁରୁଷମାନେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ, ଏବେ ରମଣୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଘରୁ ବାହାରି ଚାକିରି କଲେଣି । କାହାରି ସମୟ ନାହିଁ । ଉଭୟେ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ଘରକୁ ଫେରୁଛନ୍ତି । ଉପନ୍ୟାସ ପଢ଼ିବାକୁ ବେଳ ନାହିଁ, ଧୈର୍ଯ୍ୟ ନାହିଁ, ହୁଏତ ଆବଶ୍ୟକତା ବି ନାହିଁ । ତେଣୁ, କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ଗଳ୍ପ ଯଥେଷ୍ଟ ଭଲ । ପଢ଼ିବ, ପଢ଼ିବାକୁ ମୋଟେ ଅଧିକ ସମୟ ଲାଗିବ ନାହିଁ, ପଢ଼ି ଆପ୍ୟାୟିତ ହେବ, ଭୁଲିଯିବ ଓ ପୃଷ୍ଠା ଓଲଟାଇ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଗଳ୍ପଟିକୁ ପଢ଼ିବ, ଇତ୍ୟାଦି, ଇତ୍ୟାଦି ।

ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଭାରତବର୍ଷରେ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ଗଳ୍ପ-ଲେଖକ ଓ ଉପନ୍ୟାସ-ଲେଖକ ବୋଲି ଦୁଇଟା ଦଳ ମୋଟେ ନଥିଲେ । ଉପନ୍ୟାସ ଓ ଗଳ୍ପ ବୋଲି ଦୁଇଟା ଅଲଗା ଅଲଗା ଗୋତ୍ର ମଧ୍ୟ ନଥିଲା । ଅଲଗା ଅଲଗା କରି ଦେଖିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ଆମ ଶିକ୍ଷିତମାନେ ତେଣୁ ମାଗି ଆଣିଲେ । ଆଧୁନିକ ଢଙ୍ଗ-ଗୁଡ଼ିକ ତେଣୁ ଆସି ଆମ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କେତେକ କାରଣରୁ ଆତ୍ମିକ ଅପେକ୍ଷା ଆଙ୍ଗିକଟାକୁ ଅଧିକ ଜୋର ଦେଇ ବାହାର କରାଗଲା ଓ

ସମ୍ଭବତଃ ସେଇଥିରୁ ଆମ ଚଉପାଢୀମାନଙ୍କରେ ଉପନ୍ୟାସ ଓ ଗପକୁ ଅଲଗା ଦୁଇଟା ଧାଡ଼ିରେ ରଖିବାକୁ ଆମର ମନ ବଳିଲା । ଆଙ୍ଗିକ ଉପରେ ଯେତେବେଳେ ଅଧିକ ମାଡ଼ ହେଲା, ସେତେବେଳେ ଉପନ୍ୟାସ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଏଠି ନୂଆ ନୂଆ ଆଙ୍ଗିକ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ, ଅମର ପ୍ରୀତି ବାଞ୍ଛା କଲେ । ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସରେ ସମ୍ଭବତଃ କେହି ଟେକ୍‌ନିକ୍‌ ଉପରେ ସଚେତନ ଭାବରେ ଏତେ ମହତ୍ତ୍ୱ ଦେଇ ନଥିଲେ । ସ୍ୱାଧୀନତାର ଅବ୍ୟବହିତ ପୂର୍ବରୁ ଆଙ୍ଗିକ-ପ୍ରଧାନ ଆଧୁନିକ କବିତା ଉପରେ ଅଧିକ ନଜର ଦିଆଗଲା ପରି ସେହି ନଜର ଉପନ୍ୟାସ ଆଡ଼କୁ ମଧ୍ୟ ସଂକ୍ରମିତ ହୋଇଗଲା । 'ଶଯଗ୍ରୀବ' ଲେଖାଗଲା । ସେହି ପର୍ବଟି ବେଶ୍ ଅନେକ ଦଣ୍ଡ ଯାଏ ଚାଲିଲା । ସାହିତ୍ୟିକ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧତା ନାମରେ ଗୋଟାଏ ବିଶେଷ ବୋଲିରେ କଥା କୁହାଗଲା । ବହୁ ଲେଖକ ନିଜ ଭିତରକୁ ତଥା ନିଜ ବାହାରକୁ ପ୍ରାୟ ଭୁଲିଦେଇ ନିର୍ମଳ ସାହିତ୍ୟ କଲେ । ଜୀବନରେ ଯାହା ହେବାକୁ ମନ କରୁଥାନ୍ତୁ ପଛକେ, ସେମାନେ ନିର୍ମଳ ସାହିତ୍ୟିକ ବୋଲାଇ ସଭାକୁ ଗଲେ, ସଭାରେ ପରସ୍ପର ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ସତେ ଯେପରି କେଡ଼େ ଖୁସୀ ହେଲେ ।

'ଶଯଗ୍ରୀବ'ର ଚହଟଟି 'ଆକାଶ ସୁନ୍‌ଦେଶ୍' ବାଟ ଦେଇ ତଳକୁ ତଳକୁ ଆସି ବହୁ ଅର୍ବାଚୀନ ପାଠକଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କଲା । କ୍ଷୁଦ୍ର ଗଳ୍ପରେ ସେହି ଚହଟଟିକୁ ଅବଶ୍ୟ ଅଧିକ ଦାନ୍ତ ବାଜିବା ଭଳି ପ୍ରଦର୍ଶିତ କରିହେଲା । ତେଣୁ ଅନେକ ଲେଖକ ଉପନ୍ୟାସ ଅପେକ୍ଷା ଗଳ୍ପକୁ ହିଁ ଅଧିକ ମନ କଲେ । ଏହି ଧାରାଟି କହ୍ନେଇଲାଲଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମାଡ଼ି ଆସିଥିଲା । ଏବେ ବି ନୂଆ ଛପା ହେଉଥିବା ଗଳ୍ପ-ସଂକଳନଗୁଡ଼ିକରେ ତାହାର ଦନ୍ତକ୍ଷତର ଚିହ୍ନଗୁଡ଼ିକ ଅବଶ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ଉପନ୍ୟାସର ଏହି ହୀନସ୍ତା ଦେଖି କେତେ ଉପନ୍ୟାସକାର ଇତିହାସକୁ ଫେରିଯିବାକୁ ମନ କଲେ, ପଛଟାକୁ ସମ୍ମୁଖଭାଗରେ ଦେଖିଲେ । ସେମାନେ ଆମକୁ ଐତିହାସିକ ଉପନ୍ୟାସମାନ ବାଣ୍ଟିଦେଲେ । ତଥାପି ଏଗୁଡ଼ାକ କ୍ରମେ ଭାରି ଚଟା ଲାଗିଲା । ଆମର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଘଟୁଥିବା ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଉଦ୍‌ବେଳନର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଲୁକ୍‌କାୟିତ ହୋଇ ରହିଛି, ନୂଆ ଉପନ୍ୟାସକାରମାନେ କ୍ରମେ ତେଣିକି ମଧ୍ୟ ମନସ୍ଥ କଲେ । ସେମାନେ ଆଙ୍ଗିକର ଭେଲିକି-ଗୁଡ଼ାକୁ ଛାଡ଼ି ଏକ ନୂତନ ଆତ୍ମିକର ସନ୍ଧାନ କଲେ । ଭାରତ ବର୍ଷରେ ଆକାଂକ୍ଷା ଓ ସଚେତନାତାଗୁଡ଼ିକର ସ୍ୱାଭାବିକ ଉନ୍ମୀଳନ ଏବଂ ଉତ୍ତୋଳନ ଫଳରେ ଯେଉଁ ବିବର୍ତ୍ତନ ଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାନ୍ତା, ସେଗୁଡ଼ିକ ଯେ ଖାଲି ବୌଦ୍ଧିକତା ଓ ରାଜନୀତିକ କ୍ଷମତା ଦ୍ୱାରା ସାହିତ୍ୟରେ ଭାରି ଉପେକ୍ଷିତ ହୋଇ ରହିଯାଇଛି, ସେମାନେ ସେହି କଥାଟିକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କଲେ । ସେମାନେ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଆଡ଼କୁ ମନ ବଳାଇଲେ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏବର ଏହି ନୂତନ ପ୍ରବୃତ୍ତିଟି ଏକ ମୋହଭଙ୍ଗକାରୀ, କ୍ଲୀବତା-ଦୂରକାରୀ ପ୍ରବୃତ୍ତି, ତେଣୁ ଏକ ସ୍ୱାଗତଯୋଗ୍ୟ ସୁସ୍ଥ ପ୍ରବୃତ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରସାଦ ରଥଙ୍କର 'ଲୁହର ମଶାଲ ଲିଭେନା' ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ଆମେ ସେହି ପ୍ରବୃତ୍ତିଟିର ଏକ ଆଭାସ ପାଇବା । ଏଇଟିକୁ କେହି କେହି ଉପନ୍ୟାସ ବୋଲି ନ କହି ଏକ ଦୀର୍ଘଗଳ୍ପ ବୋଲି କହିବାଲାଗି ହୁଏତ ଅଧିକ ପସନ୍ଦ କରିବେ ମାତ୍ର, ଶ୍ରେଣୀ ବିଭାଜନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଯାହା ହେଉଥାଉ ପଛକେ, ପୁସ୍ତକଟିର ଆତ୍ମିକ ହିଁ ତା'ର ଆଙ୍ଗିକ ଅପେକ୍ଷା ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଅବଶ୍ୟ ଅଧିକ ଆନ୍ଦୋଳିତ କରିବ । ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ-ସାହିତ୍ୟରେ ଆପଣାକୁ ଆଙ୍ଗିକର ସକଳ ଅଠାରୁ ମୁକ୍ତ କରି ସମୀକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ତାହା ଆତ୍ମିକ ଆଡ଼େ, ଅଧିକ ଅନୁରାଗୀ ହେବାଲାଗି ଉତ୍ସାହ ମଧ୍ୟ ଦେବ । ଭାରତବର୍ଷ ରାଜନୈତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ କରିବାପରେ ମଣିଷକୁ ଏଠାରେ ତଥାପି ମଣିଷର ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ମିଳି ନାହିଁ । ରାଜନୈତିକ ନେତୃତ୍ୱ ସତ୍ତ୍ୱେ ଅବା ସେହି ପୁରୁଣା ସାମନ୍ତବାଦୀ ନିର୍ମମତାର କବଳ ଭିତରେ ରହିଛି, ଉଗ୍ର ଅଧିକ ଉଗ୍ର ହେଉଛି, ଅସହାୟ ଅଧିକ ଅସହାୟ ଅନୁଭବ କରୁଛି,—ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ପ୍ରଧାନତଃ ଯେଉଁ ନାୟକମାନଙ୍କ ସହିତ ରମଣ କରୁଥିଲା, ସେମାନେ ସେସବୁର କୌଣସି ଖବର ନେଉ ନଥିଲେ । ସାହିତ୍ୟର ସଭାରେ ଖୋଦ୍ କ୍ଷମତାମାନେ ବର ହୋଇ ବସିବାକୁ ମନ କରୁଥିବା ବେଳେ ସେପରି ଆଶା କରିବା ମଧ୍ୟ ଆଦୌ ସମୀଚୀନ ହେବ ନାହିଁ । ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଓଡ଼ିଆରେ କଳ୍ପିତ ରାଜନୈତିକ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖାଯାଇଛି ସତ, ମାତ୍ର ତା' ଭିତରେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଅପେକ୍ଷା, ପୂର୍ବଦୃଷ୍ଟି ଅପେକ୍ଷା ଅବକ୍ଷୟୀ ବିବର୍ଣ୍ଣତା ହିଁ ଅଧିକ ରହିଛି । ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଅବକ୍ଷୟଗ୍ରସ୍ତମାନେ ତାହାକୁ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଗୋଟାଏ ପକ୍ଷରେ ବହୁ ଅବକ୍ଷୟର କାରଣ ହୋଇ ରହିଥିବା ଏବଂ ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଅବକ୍ଷୟ ଭିତରେ ପଡ଼ି ଛଟପଟ ହେଉଥିବା କେତେକଙ୍କୁ ସେହିସବୁ ଲେଖା ଏକ ଆତ୍ମପୀଡ଼ନରତିର କ୍ଷତିପୂରଣ ଯୋଗାଇ ଦେଉଛି ସିନା, ତାଠାରୁ ଅଧିକ କିଛି କରିପାରୁ ନାହିଁ । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରଥଙ୍କର ନାତିକ୍ଷୁଦ୍ର ଉପନ୍ୟାସଟି ଏକ ଅତିସ୍ପଷ୍ଟ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟର ସ୍ୱାଦ ଅବଶ୍ୟ ଯୋଗାଇ ଦେଉଛି ।

ଦକ୍ଷିଣ ଓଡ଼ିଶାର ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କୁ ଅସହାୟ କରି ରଖିଥିବା ଅନ୍ଧାର ଏବଂ ଅନ୍ୟାୟ ଭିତରେ ସେମାନଙ୍କୁ ତଥାପି ପ୍ରତିରୋଧ ଏବଂ ପାଶମୁକ୍ତିର ସନ୍ଦେଶ ଶୁଣାଇବା ନିମନ୍ତେ ଶିକ୍ଷିତ ନାୟକ ଚନ୍ଦନ ସେଠାରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି । କ୍ଷମତାର କଳଗୁଡ଼ାକ ତା' ପଛରେ ଲାଗି ଯାଇଛନ୍ତି ଓ ତା'ର ସ୍ୱପ୍ନଗୁଡ଼ିକୁ ଭଣ୍ଡୁର କରିନେବା ଲାଗି ବହୁବିଧ ବ୍ୟୂହର ଭିଆଣ କରିଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ଆନ୍ଦୋଳନଟି ହେବାର ଥିଲା, ତାହା ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ଆଦିବାସୀଙ୍କ ଭିତରୁ ହିଁ ଅନ୍ୟ ପ୍ରଲୋଭନରେ ପଡ଼ି ତା' ଲାଗି ଟିଖିମନାଇମାନେ ବାହାରିଛନ୍ତି । ସତେ ଯେପରି ପରିସ୍ଥିତିଦ୍ୱାରା ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଏବଂ ପରିସ୍ଥିତିକୁ ଦୋଷ ଦେଇ ନାୟକ ସ୍ୱୟଂ ଡିକୁ ହୋଇଯାଇଛି, କ୍ଷେତ୍ର ଛାଡ଼ି ଦେଇଛି, ଏକାବେଳେକେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ପହଞ୍ଚି ଶାନ୍ତି ଲାଭ କରିଛି । ଆଉ କେବେ ତା'ର ପୂର୍ବ କ୍ଷେତ୍ରଟିକୁ ଫେରିବ

ନାହିଁ ବୋଲି ସତେଅବା କାନ ଧରି, ନାକ ଘଷି ହୋଇ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଛୁ । କେବଳ ଏହି ପରିଣାମଟିକୁ ଦର୍ଶାଇଦେବା ଲାଗି କ'ଣ ଲେଖକ ଉପନ୍ୟାସଟିକୁ ଲେଖିଛନ୍ତି ? ଏହାହିଁ କ'ଣ ସବୁବେଳେ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ? ତୁଚ୍ଛା ଆଦର୍ଶବାଦ ଯେ କେତେ ସହଜରେ ଆପଣାକୁ ଭୀରୁ ବୋଲି ପ୍ରତିପାଦିତ କରିପାରେ, କାହାଣୀଟିରେ ଶେଷକୁ ସେହି କଥାଟିର ଇଙ୍ଗିତ ରହିଛି । ଆମ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଭୀରୁମାନଙ୍କୁ ତାହା ଅବଶ୍ୟ କେତେ ନା କେତେ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଯୋଗାଇଦେବ । ମାତ୍ର, ଏହାହିଁ ହେବା କ'ଣ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ? ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରଥ ତାଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ କୌଣସି ଉପନ୍ୟାସରେ ସେହି ପ୍ରଶ୍ନଟିର ଉତ୍ତର ଖୋଜିବେ ଏବଂ ବାଟ ଦେଖାଇବେ ।

ମଣିଷ ଯେଉଁଠି କେବଳ ମଣିଷର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ଅଭାବ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ, ସେଠି ତାର ଜାତି ବୋଲି ଆଦୌ କିଛି ନାହିଁ । ସେଠି ତାକୁ କୌଣସି ଜାତିତ୍ୱର ଅଥବା ଅତୀତର ରଙ୍ଗସୂତା ଦେଇ ବାନ୍ଧିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି, ମଣିଷକୁ ପୁଣି ପଛଟା ସହିତ ବାନ୍ଧି ରଖିବାର ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିବା । ମନୁଷ୍ୟ ବିଷୟରେ ଆମର ସମ୍ଭୂଟଚୟଟିରେ କୌଣସି ଅସ୍ପଷ୍ଟତା ବା ସନ୍ଦିଗ୍ଧତା ରହିଥିଲେ ସେପରି ହୋଇଥାଏ । ଉପନ୍ୟାସଟିର ଏକାଧିକ ସ୍ଥାନରେ 'ପାଞ୍ଚ ହଜାର ବର୍ଷତଳେ ସଭ୍ୟତାର ମଶାଲ ଜାଳିଥିବା ଏଇ ଜାତି ଏକ ହଜାର ବର୍ଷ ହେଲା ନିଷ୍ପ୍ରାଣ ହୋଇଯାଇଛି କାହିଁକି ? (ପୃଷ୍ଠା ୮୪) ଓ ଗୋଟିଏ ଜାତି କାପୁରୁଷ ହୋଇଗଲା । (ପୃଷ୍ଠା ୪୭) ପ୍ରଭୃତି ଅସମଞ୍ଜସ ଉକ୍ତିମାନ ରହିଛି ; ଉପନ୍ୟାସଟିର ଆତ୍ମିକ ଅଙ୍ଗଟିକୁ ତାହା ଭାରି ବ୍ୟାହତ କରି ପକାଇଛି । ଯଥାର୍ଥ ବିପ୍ଳବୀ କଦାପି ଏଭଳି ଇଆଡ଼େ ସିଆଡ଼େ ହୋଇଯାଏ ନାହିଁ । ଭିତରେ ସତେଅବା ଭୀରୁଟିଏ ସଞ୍ଚି ରଖିଥିବା ଆଦର୍ଶବାଦୀ ସାଧାରଣତଃ ଭାବପ୍ରବଣ ହୁଏ, ଧ୍ୟାନ ଭଙ୍ଗି ହୁଏ ।

ଶ୍ରୀ ରାଜେନ୍ଦ୍ରପ୍ରସାଦ ଦାସଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ଆଙ୍ଗିକ ଅଛି । ପୁଣି ଆଙ୍ଗିକ ନାହିଁ । ଅନ୍ତତଃ ସଚେତନ ଭାବରେ କୌଣସି ଆଙ୍ଗିକ ନାହିଁ । ତେଣୁ କୌଣସି ସଚେତନ ଭ୍ରମ ନାହିଁ । ଏକ ସ୍ୱକୀୟ ସାବଲୀଳତା ରହିଛି । ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସଟିକୁ ପ୍ରାୟ ଆଖି ବୁଜି ଏକ ଆତ୍ମଜୀବନୀମୂଳକ ଉପନ୍ୟାସ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଜୀବନୀ ଓ ଆତ୍ମ-ଜୀବନକୁ ଭିତ୍ତି କରି ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକାଧିକ ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା କରାଯାଇଛି । ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକଟିରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ଏକ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧତା ରହିଛି ଏବଂ ସେହି ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧତା ହିଁ ଉପନ୍ୟାସର ଶୈଳୀଟିକୁ ଓତଃପ୍ରୋତ ଭାବରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆୟତନ ଓ ଆୟାମ ପ୍ରଦାନ କରିଛି । 'ଆଜି କାଲି ପଅରଦିନ'ରେ ସେପରି କୌଣସି ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧତା ନାହିଁ । ତଥାପି, କେବଳ ନିଜର କାହାଣୀଟିକୁ ସମତଳ ଅନୁପ୍ରସ୍ଥ ଭାବରେ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାଇବାଠାରୁ ଏଥିରେ ନିଶ୍ଚୟ ଅଧିକ କିଛି ରହିଛି । ସେହି

'କଚ୍ଛ'ଟି ବେଳେବେଳେ ହାତରେ ବାଜିଗଲା ପରି ଲାଗୁଛି, ମାତ୍ର ପରମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ପୁନର୍ବାର ହାତଛଡ଼ା ହୋଇଗଲା ପରି ବୋଧ ହେଉଛି । ତଥାପି ଅଡ଼ୁଆ ଲାଗୁନାହିଁ, କାରଣ ଉପନ୍ୟାସର ନାୟକଟିର ମାଧ୍ୟମରେ ଲେଖକ ବହୁବାର ଆସି ଧରା ଦେଇ ପାରୁଛନ୍ତି ଓ ଧରା ପଡ଼ିଯାଉଛନ୍ତି ।

ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଉପନ୍ୟାସରେ ଉପନ୍ୟାସଟିକୁ ଅଧିକ ପ୍ରଲମ୍ବିତ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଟେକ୍‌ନିକ୍‌ର ସାହାଯ୍ୟ ନିଆ ଯାଇଥାଏ, ଯାହାକୁ କି ଏକ ରୋମନ୍ଥନ-ଧର୍ମୀ ଟେକ୍‌ନିକ୍ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରିବ । ରୋମନ୍ଥନ କରିବାକୁ କାହାକୁ ଭଲ ନ ଲାଗେ ? ତେଣୁ ରଚନାରେ ଏକ ମନୋରମତା ସୃଷ୍ଟି କରିବାଲାଗି କେତେ ଉପନ୍ୟାସ-ଲେଖକ ଉପନ୍ୟାସର କଳେବରଟିକୁ ନାନା ରୋମନ୍ଥନଦ୍ୱାରା ଭର୍ତ୍ତି କରି ରଖିବାକୁ ବେଶ୍ ପସନ୍ଦ କରିଥାନ୍ତି । କାହାଣୀର ସବାବଡ଼ ପେଡ଼ିଟି ଭିତରୁ ସତେଅବା ସାନସାନ ପେଡ଼ିଗୁଡ଼ିକ ବାହାରିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି ଏବଂ କାହାଣୀ ଶୁଣିବାର ଓ କାହାଣୀ ଶୁଣାଇବାର ପକ୍ଷ ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଘନିଷ୍ଠତାକୁ ଆହୁରି ଉଷ୍ମତା ଯୋଗାଇ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଅନେକ ଚଳଚ୍ଚିତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ଏକ ରୋମନ୍ଥନଧର୍ମିତାର ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଥାଏ । ପଡ଼ି ପରେ ପେଡ଼ି ବାହାରୁଥାଏ, ପେଡ଼ି ଭିତରେ ପେଡ଼ିମାନେ ଆତ୍ମଗୋପନ କରି ରହିଥାନ୍ତି ।

ରୋମନ୍ଥନ-ଧର୍ମୀ ହେଉ ହେଉ ଅବଶ୍ୟ ଅନେକେ ପ୍ରବନ୍ଧ-ଧର୍ମୀ ହୋଇପଡନ୍ତି । ଗଳ୍ପଟିଏ ବା ଉପନ୍ୟାସଟିଏ ପଢିଲାବେଳେ ମନେ ହୁଏ, ବାବୁ ସିଧା ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ନ ଲେଖି ଏହି ଗଳ୍ପ ବା ଉପନ୍ୟାସଟିକୁ ଲେଖିଲେ କାହିଁକି ? ଓଡ଼ିଆ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରବନ୍ଧ-ଧର୍ମୀ ଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସ ଏକାଧିକ ରହିଛି । ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥଳରେ ଗଳ୍ପର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଭାରି କ୍ଷୁଣ୍ଣ ହୋଇଯାଇଛି । ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ଏକ ଆଗ୍ରହରି ଗୃପରେ ପଡ଼ି ପ୍ରସ୍ତୁତ ଉପନ୍ୟାସଟିର ଲେଖକ ଆପଣାର ଏହି କାହାଣୀଟି ଭିତରେ ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦର ଏକ ମନନକୁ ଆଣି ପୂରାଇ ଦେଇଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ହେତୁ ହୋଇ ଆସୁଥିବା କାଳର ରାଜନୀତି ଓ ରାଜନୀତିକ ମତବାଦଗୁଡ଼ିକୁ ଆଣି ସନ୍ନିବେଶିତ କରାଇଛନ୍ତି । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସମ୍ପୃକ୍ତ ଭାବରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ଉପସ୍ଥାପନା କରାଇଛନ୍ତି । ତା ଭିତରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନୁବଦ୍ଧତା ଅଥବା ଅନୁରାଗିତା ଯେତେ ନାହିଁ; ବହିରୁ ଘୋଷିଥିବା କମ୍ବା ସଭାରେ ଶୁଣିଥିବା ପାଠଗୁଡ଼ିକ ଅଧିକ ରହିଛି । ଅନେକ ମଣିଷ ସତେଅବା ଭୁଚ୍ଛା ରାଗିବା ଲାଗି କେତେ କୁଆଡ଼େ ଯାଇ ପଶିଥାନ୍ତି, ସମ୍ଭବତଃ କୋଉଠି କଚ୍ଛ ହେଲେ ଭୁଞ୍ଜି ନଥାନ୍ତି, କଚ୍ଛ ବାନ୍ଧି କରି ଯୋଗାଇଦେବା ତ ଆହୁରି ଅଧିକ ଦୂରର କଥା । ସେମାନେ କେତେ ଭଲ ରଙ୍ଗକୁଣ୍ଡରେ ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ବାଳକୋଚିତ କୌତୁହଳ ନେଇ ପ୍ରବେଶ

କରନ୍ତି, ତଥାପି ଏଭଳି ଆତ୍ମସଚେତନ ପଦ୍ଧତି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି ଯେ ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ କୌଣସି ବାହ୍ୟ ରଙ୍ଗ ବି ଲାଗି ପାରେନାହିଁ । ସେମାନେ ଲେଖିଲା-ବେଳେ ଯେଉଁ ଭାଷା ବା ଯେଉଁଭଳି ଭାଷାର ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି, ସେଥିରୁ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ଯେ କୌଣସି ମୋଟେ ଓଦା ହୋଇନାହାନ୍ତି, ଶୁଖିଲାରେ ରହିବାକୁ ହିଁ ବରାବର ଶ୍ରେୟସ୍କର ମଣି ଆସିଛନ୍ତି, ସେକଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଉଥାଏ ।

ଉପନ୍ୟାସଟିରେ କିଞ୍ଚିତ୍ ଅଧିକ ଅନୁପାତବୋଧ ରହିଥିଲେ ଭାରି ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଜୀବନର ପ୍ରଥମ ବୟସର ଚିତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ଲେଖକ ଯେତେ ସମଗ୍ରତା ସହିତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି, ଦ୍ୱିତୀୟାର୍ଦ୍ଧର ପୃଷ୍ଠାଗୁଡ଼ିକରେ ସେପରି ମୋଟେ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି । ସତେଅବା ଟାଉଟାଉ କରି ସାରିଦେବାକୁ ହିଁ ମନ କରିଛନ୍ତି । ସତେଅବା ସୂତାଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ଭାରି ଗୁରେଇ ଗୁରେଇ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି, ଆପଣା ହାତରେ ଥିବା ଅସଲ ସୂତାଟିକୁ ସତେଅବା ହାତଛଡ଼ା କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଜୀବନ ତେଣିକି ଦଉଡ଼ି ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଯୁଆଡ଼େ ଟାଣିଛି, ସିଏ ସିଆଡ଼େ ଯାଇଛନ୍ତି । ପିଲାଦିନ ପରେ ପିଲାଦିନ ପରର ସୂତାଗୁଡ଼ାକୁ ସିଏ ସତେଅବା ଆଦୌ ସମ୍ଭାଳି ଧରି ରଖି ପାରିନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ଉପନ୍ୟାସର ପ୍ରଥମ ଅଧଟି ଯେତିକି ସ୍ୱାଭାବିକ ଲାଗୁଛି, ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଧଟି ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ସତେଅବା ବନାକାରଣରେ ଏକଦମ ଶୁଖା ହୋଇ ରହିଥିବା ପରି ମନେ ହେଉଛି ।

ରେଶମ କନା ଉପରେ ବିରସ ରଙ୍ଗରେ ଛପା ଯାଇଥିବା ମଲାଟ ଚିତ୍ରଟିର ଶିଳ୍ପୀ ଦୁଇ ଜଣ । ଜଣେ ଗର୍ଭଟିକୁ ତିଆରି କରିଛନ୍ତି ଓ ଜଣେ ମୁଣ୍ଡି ମାରିଛନ୍ତି, ମୋଟେ ଜଣା ପଡୁନାହିଁ । ମାତ୍ର ଛବିଟିକୁ ଅନାଇଦେବା ମାତ୍ରକେ ଉପନିଷଦର 'ବାସାଂସି ଜୀର୍ଣ୍ଣାନି ଯଥା ବିହାୟ' କଥାଟି ଭାରି ମନେ ପଡ଼ିଯାଉଛି । ପୁରାତନ ବସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଦେହ ଉପରୁ ଖୋଲି ପରି ଖସି ପଡ଼ିବା, ଏହା ଜୀବନର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କାହାଣୀ କଦାପି ନୁହେଁ । ଆଜି, କାଲି ଓ ପଅରିଦିନର ସମଷ୍ଟି,—କେବଳ ଏହାହିଁ କ'ଣ ଜୀବନ ? ସମସ୍ତ କ'ଣ ସରୁ ? ଅନ୍ୟ ଏକ ଅନୁରାଗକୁ ଅନ୍ୟ ଏକ ଭାଷାରେ ରୂପ ଦେଇ ଉପନ୍ୟାସ ଭିତରେ ସେହି ଅର୍ଦ୍ଧସତ୍ୟଟିର ଖଣ୍ଡନ କରାଯାଇ ପାରିଥାନ୍ତା ।

ମୂଲ୍ୟାୟନ—୨୩

॥ ଓଡ଼ିଶାର ଦେବଦେବୀ ॥

ସଂକଳକ : ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜମୋହନ ମହାନ୍ତି

ସହ-ସଂକଳକ : ଶ୍ରୀ ସୁଭାଷଚନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି

ସମ୍ପାଦକବୃନ୍ଦ : ଡକ୍ଟର ବିଚିତ୍ରାନନ୍ଦ ମହାନ୍ତି

ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀ ପଠାଣି ପଟ୍ଟନାୟକ

ଶ୍ରୀ ଯଜ୍ଞେଶ୍ୱର ତ୍ରିପାଠୀ

ପ୍ରକାଶକ : ଉତ୍କଳ ପାଠକ ସଂସଦର ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ

ଓଡ଼ିଶା ବୁକ୍ ଷ୍ଟୋର, କଟକ-୨, ୧୯୮୦

ପୃଷ୍ଠାସଂଖ୍ୟା-୫୩୬ ମୂଲ୍ୟ—ପଚିଶ ଟଙ୍କା

ଏହି ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ିକୁ ମଣିଷ ଗଢ଼ିଛି । ମନ୍ଦିର ଭିତରେ ପୂଜିତ ହେଉଥିବା ଦେବଦେବୀମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ମଣିଷ ଗଢ଼ିଛି, ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ସେମାନଙ୍କୁ ସିଏ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ନାମ ଦେଇଛି । ତା'ର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କଳ୍ପନା ଅନୁସାରେ ସିଏ ପୂଜା କରୁଥିବା ଦେବଦେବୀମାନେ ଏହି ମର ସଂସାର ଓ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଭୁବନରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ସୁଧର୍ମାସଭା ଗଢ଼ି ଥୋଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ମଣିଷର ଜୀବନକୁ ନାନାପ୍ରକାରେ ସହନୀୟ, ସୁନ୍ଦର ଏବଂ କଳାସର୍ବସ୍ୱ କରି ରଖିଛନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଶାକୁ ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କର ଏକ ବିଖ୍ୟାତ ଭୂମି ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଓଡ଼ିଶାର ଅଧିବାସୀମାନେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଏହି ଭୂମିଟିରେ ଏତେ ବହୁଳ ସଂଖ୍ୟାରେ ମନ୍ଦିରମାନ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଛି ବୋଲି ଅନେକ ସମୟରେ ଭାରି ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରିଥାନ୍ତି । ଯେଉଁ ଦେଶରେ ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ିକର ସଂଖ୍ୟା ଯେତେ ବେଶୀ, ସେହି କାରଣରୁ ସେହି ଦେଶରେ ଧର୍ମଭାବ ସେତିକି ଅଧିକ ଓ ତାହା ଲୋକଜୀବନର ସେତିକି ଅଧିକକୁ ପ୍ରବେଶ କରିଛି ବୋଲି ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ କଦାପି କୁହାଯାଇ ନ ପାରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ସେମାନେ ନିଜ ଦେଶରେ ଏକାବେଳକେ ଏତେଗୁଡ଼ାଏ ମନ୍ଦିର ଥିବାରୁ ଭାରି ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରିଥାନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶା ବିଷୟରେ ବହି ଲେଖିଥିବା ଜଣେ ସାହେବ ଲେଖି ଯାଇଛନ୍ତି ଯେ, ଅବଶିଷ୍ଟ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ଏକାଠି ମିଶି ଯେତେ ମନ୍ଦିର ରହିଛି, ଏକୁଟିଆ ଓଡ଼ିଶାରେ ତା'ଠାରୁ ହୁଏତ ଅଧିକସଂଖ୍ୟକ ମନ୍ଦିର ରହିଛି ।

ଏବଂ, ଏହି ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କରେ ଦେବଦେବୀ ରହୁଛନ୍ତି । ସେମାନେ କଏ କେତେ କାଳରୁ ପୂଜା ପାଇ ଆସୁଛନ୍ତି । ଏହି ଦେବଦେବୀମାନଙ୍କର ଏକ ଇତିହାସ ରହିଛି । ଆମ ସାମାଜିକ ଧର୍ମର ଇତିହାସ ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ଇତିହାସଟି ଓତଃପ୍ରୋତ ଭାବରେ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇ ରହିଛି । ଆମର ସମାଜ ଓ ସାମାଜିକ ଧର୍ମରେ ଶତାବ୍ଦୀ ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ଯେଉଁସବୁ ଉତ୍ଥାନ ଓ ପତନ, ଆଗ୍ରହ ଓ ଅନାଗ୍ରହମାନ ଅଭିନୀତ ହୋଇ ଆସିଛି, ସେଗୁଡ଼ାକର ଛାପ ଆମେ ପୂଜା କରୁଥିବା ଦେବଦେବୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ପଡ଼ିଛି । ରଜା ବଦଳିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଠାକୁରମାନଙ୍କର ସଂଜ୍ଞା ଓ ସନ୍ତକଗୁଡ଼ାକ ମଧ୍ୟ ବଦଳିଛି । କେଉଁଠି ବୌଦ୍ଧ ସ୍ତୂପକୁ ଭାଙ୍ଗି ଶିବଲିଙ୍ଗ ରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇଛି । କେଉଁଠାରେ ବୁଦ୍ଧ ମୂର୍ତ୍ତି ବା ଜୈନ ମୂର୍ତ୍ତି ଉପରେ ସିନ୍ଦୂର ବୋଳିଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଅମୁକ-ଈଶ୍ୱରୀ କିମ୍ବା ଅମୁକ-ଠାକୁରାଣୀ ରୂପେ ପୂଜା କରାଯାଇଛି ଓ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଭବ୍ୟ ଦେଉଳମାନ ନିର୍ମିତ କରାଯାଇଛି । ଭକ୍ତିର ଜିଦ୍ ଗୁଡ଼ାକ ଖାଲି ଓଡ଼ିଶାରେ ନୁହେଁ, ପୃଥିବୀର ଆଉ ଅନେକ ଜାଗାରେ ମଧ୍ୟ ପରମ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ଦେବଦେବୀଙ୍କର ଜାତି ନେଇଛି ।

ଆଲୋଚିତ ପୁସ୍ତକରେ ଉତ୍କଳ ପାଠକ ସଂସଦ ତରଫରୁ ଉତ୍କଳର ଦେବଦେବୀମାନଙ୍କର ଏକ ବିବରଣାତ୍ମକ ତାଲିକା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ଏଥିପୂର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଶାର ଜାନିଯାତ୍ରା ଓ ପର୍ବପର୍ବାଣି ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସଂସଦଦ୍ୱାରା ଗୋଟିଏ ସୁବୃହତ୍ ସଂଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ସାରିଛି । ଦେବଦେବୀମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚିତ ପୁସ୍ତକଟି ହେଉଛି ସମଗ୍ର ସଂଗ୍ରହଟିର କେବଳ ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡ । ଏଥିରେ ପ୍ରାୟ ଶତାଧିକ ଲେଖକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ଶତାଧିକ ଦେବଦେବୀଙ୍କ ବିଷୟରେ ୧୦୬ଟି ଆଲୋଚନା ରହିଛି । ଦେବଦେବୀମାନେ କେବଳ କଟକ ଓ ପୁରୀ, ଏହି ଦୁଇଟି ଜିଲ୍ଲାର ବାସିନ୍ଦା । ଓଡ଼ିଶାର ବାକୀ ଏଗାରଟି ଜିଲ୍ଲାର ଦେବଦେବୀମାନଙ୍କର ବିବରଣ ଦେଇ ସମ୍ଭବତଃ ଏହା ପରେ ଆହୁରି କେତେଖଣ୍ଡ ପ୍ରକାଶିତ ହେବ । ଅବଶ୍ୟ ବହିଟିରେ ସେପରି କୌଣସି ସୂଚନା ଦିଆ ଯାଇନାହିଁ । ଏହି ଖଣ୍ଡଟି ଏକ ସମଗ୍ର ସଂକଳନର ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡବୋଲି ମଧ୍ୟ କେଉଁଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରା ଯାଇନାହିଁ ।

ତେଣୁ, ପୁସ୍ତକଟି ଆହୁରି ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ସୁସମ୍ପାଦିତ ହୋଇ ପାରିଥିଲେ ନିଶ୍ଚୟ ଅଧିକ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା । ପୁସ୍ତକର ଏକ ସମ୍ପାଦକମଣ୍ଡଳୀ ରହିଛି, କିନ୍ତୁ ମଣ୍ଡଳୀ ପୁସ୍ତକର ଆରମ୍ଭରେ କୌଣସି ସମ୍ପାଦନାସୂଚକ ଉପକ୍ରମଣିକାଟିଏ ମଧ୍ୟ ଲେଖିନାହାନ୍ତି । ଦେବଦେବୀମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାୟ କୌଣସି କ୍ରମବଦ୍ଧତାର ନିୟମ ନରଖି ଆଗପଛ କରି ସଜାଇ ଦିଆହୋଇଛି । ଏହି ସଜ୍ଜାରେ ପ୍ରାୟ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଶୃଙ୍ଖଳା ରକ୍ଷା କରା ଯାଇନାହିଁ, କୌଣସି ଶ୍ରେଣୀବିଭାଗ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଚିନ୍ତା କରାଯାଇନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଦେବତା ବା

ଦେବୀଙ୍କ ବିଷୟରେ କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକାଧିକ ବିବରଣୀ ରହିଛି । ସମ୍ଭବତଃ ଦେବଦେବୀଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ବିବରଣୀଗୁଡ଼ିକୁ ଲେଖି ଦେଇଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଧିକ ନ୍ୟାୟବିଚାର କରିବାର ପ୍ରୟୋଜନ ହେତୁ ସେପରି କରାଯାଇଛି । ଯେତେଦୂର ମନେ ହେଉଛି, ସମ୍ପାଦକମାନେ ପ୍ରଥମେ ବସି କୌଣସି ଯୋଜନା କରିନାହାନ୍ତି, ଦେବଦେବୀ-ମାନଙ୍କର କୌଣସି ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିନାହାନ୍ତି । ହୁଏତ ସଙ୍କଳକମାନେହିଁ ସେମାନେ ସମର୍ଥ ବୋଲି ଭାବୁଥିବା ବିଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସୁବିଧା ଅନୁସାରେ କୌଣସି କୌଣସି ଦେବ ବା ଦେବୀଙ୍କ ବିଷୟରେ ଗୋଟିଏ ବା ସମ୍ଭବ ହେଲେ ଅଧିକ ଲେଖା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଦେବା ଲାଗି ଅନୁରୋଧ କରିଛନ୍ତି । ଏବଂ ସେହିପରି ଭାବରେ ଯେଉଁସବୁ ଲେଖା ଆସିଛି, ସମ୍ପାଦକମାନଙ୍କର ଗୋଚର କରାଇ ସେମାନେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସଂଗ୍ରହଟିର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଇ ନେଇଛନ୍ତି ।

ତଥାପି, ଏତିକ କାମକୁ ମଧ୍ୟ ଆଦୌ କମ୍ ମୂଲ୍ୟବାନ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବନାହିଁ । ଏପରି ଏକ ସଂଗ୍ରହ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଆଗରୁ କେହି ପ୍ରକାଶ କରିନଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ଦେବଦେବୀଙ୍କ ବିଷୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ଅଧିବାସୀମାନେ ବିବରଣାତ୍ମକ ଭାବରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ଏକ କିଛି ଜାଣି ନଥିଲେ । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଉତ୍କଳ ପାଠକ ସଂସଦର ବନ୍ଧୁମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ଭାରି ବଡ଼ କାମ କଲେ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟଟି ଏହି ଦିଗରେ ଆହୁରି ଅଧିକ ଗବେଷଣା ଲାଗି ଅବଶ୍ୟ ସହାୟକ ହେବ । ଏହି କ୍ଷେତ୍ରର ଅନୁସନ୍ଧାନ-କାରୀମାନେ ଏହି ବିବରଣୀଗୁଡ଼ିକରୁ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଅନ୍ତଃଦୃଷ୍ଟି ଲାଭ କରି ପାରିବେ ଓ ଅଧିକ ଗଭୀରକୁ ଦେଖିବା ଲାଗି ଅନେକ ଖୋରାକ ପାଇ ପାରିବେ । ଉତ୍କଳ ପାଠକ ସଂସଦ ଯେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟଟି କଲେ, ସେଥିଲାଗି ସଂପୃକ୍ତ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଖରେ ନିଶ୍ଚୟ ଧନ୍ୟବାଦାର୍ହ ହୋଇ ରହିବେ । ସଙ୍କଳନର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଖଣ୍ଡଗୁଡ଼ିକ ସକାଶେ ଆମେ ବର୍ତ୍ତମାନ ନ୍ୟାୟତଃ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିବୁ ।

କୈବଲ୍ୟ, ଜାନୁୟାରି, ୧୯୮୧

॥ ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଗୀତାବଳୀ ॥

ସଂଗ୍ରହ ଓ ସମ୍ପାଦନା :

ଡକ୍‌ଟର ଜାନକୀବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି

ପ୍ରକାଶକ : ବୁକ୍‌ସ ଆଣ୍ଡ୍‌ ବୁକ୍‌ସ, କଟକ-୨, ୧୯୮୦

ମୂଲ୍ୟ—ବାରଟଙ୍କା ମାତ୍ର ।

କବି ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସଙ୍କ ବେଳକୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ମୋଗଲ ରାଜତ୍ୱ ପ୍ରାୟ ଶହେବର୍ଷ ପୂରୁଣା ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ଦୀନକୃଷ୍ଣ ବର୍ତ୍ତମାନ ଓଡ଼ିଶାର ଉତ୍ତରାଞ୍ଚଳର ବାସିନ୍ଦା ଥିଲେ । କଟକ ଓ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରଭୃତି ଇଲାକାକୁ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରିଥିବା ଅଞ୍ଚଳଟି ସେତେବେଳେ ଉତ୍ତରାଞ୍ଚଳରୁ ଅଲଗା ଥିଲା । ଉତ୍ତରର ଦଣ୍ଡଭୁକ୍ତିର ଅଧିବାସୀମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଦକ୍ଷିଣରେ ଥିବା ଅଞ୍ଚଳଟିକୁ ହୁଏତ ଓଡ଼ରାଷ୍ଟ୍ର ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆସିବାର ପ୍ରକରଣଟିକୁ ଦୀନକୃଷ୍ଣ "ଦେଖିଲି ଓଡ଼ରାଷ୍ଟ୍ର ଦେଶ, ଓଡ଼ିଶା ଭୂମିରେ ପ୍ରବେଶ" ବୋଲି କହି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଯେ ସକଳ ପ୍ରଶାସନଗତ ଭଙ୍ଗାରୁଜା ସତ୍ତ୍ୱେ ଗୋଟିଏ ସମୂହକୁ ଏକ ଆତ୍ମିକ ଐକ୍ୟରେ ବାନ୍ଧି ରଖିଥିଲା, ଦୀନକୃଷ୍ଣ ତାହାର ଆଉରି ଗୋଟିଏ ପ୍ରମାଣ ।

କବି ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସଙ୍କର 'ରସକଲ୍ଲୋଳ' ଓ 'ନାମରତ୍ନଗୀତା' ପ୍ରଭୃତି କେତେକ ଗ୍ରନ୍ଥ ସହିତ ସାହିତ୍ୟରେ ଅନେକ ଅଧିକ ଲୋକ ପରିଚିତ । ସେଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟତୀତ ତାଙ୍କର ଆଉରି ଅନେକ ପଦ ରହିଛି, ଗୀତିକା, ଚଉତିଶା ଏବଂ ବୋଲିମାନ ଏବେସୁଦ୍ଧା ଅପ୍ରକାଶିତ ରହିଛି । ଅଧ୍ୟାପକ ଡକ୍‌ଟର ମହାନ୍ତି ସେଥିରୁ କେତୋଟିକୁ ସଂଗ୍ରହ କରି ଏକ ସମ୍ପାଦନା ସହିତ ସେଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରକାଶନ କରିଛନ୍ତି । ସେଥିଲାଗି ସେ ଅନେକ କୃତଜ୍ଞତାର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ରହିବେ । ଏହି ଗୀତାବଳୀର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଗୋଟିଏ ଭୂମିକା ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଭୂମିକାଟିକୁ ପାଠ କଲାବେଳେ କବି ଦୀନକୃଷ୍ଣଙ୍କର କାବ୍ୟକାରିତାର ଏକାଧିକ ଦିଗର ପରିଚୟ ଆମକୁ ଅବଶ୍ୟ ମିଳିଯାଇ ପାରିବା ଉଚିତ । ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଯେଉଁ ଯୁଗବ୍ୟୂହର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଥିଲେ, ସେଇଟିର ମଧ୍ୟ ଏକ ସମୀକ୍ଷଣ ମିଳିଯିବା ଉଚିତ ।

ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଥିଲେ । ଦୀନକୃଷ୍ଣ ସାହିତ୍ୟ ରଚନାରେ ସମ୍ଭବତଃ ଛାନ୍ଦକୁହିଁ ସର୍ବାଗ୍ରସ୍ଥାନ ଦେଉଥିଲେ । ତାଙ୍କର 'କମଳାକାନ୍ତ ଚଉତିଶା'

ତାହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି । ରୀତିର ସଂଗ୍ରହାଳୟରେ ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଜୟଦେବଙ୍କର 'ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ'କୁ ହିଁ ନିଜର ପ୍ରେରଣାଭିଧାନ ବୋଲି ମାନୁଥିଲେ । 'ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ'ର ଅର୍ଥ ବଖାଣି ସିଏ 'ଅମୃତସାଗର' ବୋଲି ଗ୍ରନ୍ଥଟିଏ ଲେଖିଥିଲେ । ଆପଣାର ଗୋଟିଏ ଗୀତିକାରେ ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କର କେତେ ପ୍ରଶସ୍ତି ଗାଇଛନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠା-୧୦) ରାଧାଙ୍କୁ ରୀତିସହିତ ଏକାଠି ମିଶାଇ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଗୀତିକାରେ (ପୃଷ୍ଠା-୫୯) "କୁମ୍ଭସ୍ତନ ଭେଲା ଦେଇରେ ସୁଶୀଳା ଉଭର ତୁ ବାରେ" ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ।

ଭୂମିକାରେ ଡକ୍ଟର ମହାନ୍ତି କବି ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଉତ୍କଳୀୟ ଓ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବଧାରା ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସୁସମନ୍ୱୟ ଆଣିଥିଲେ ବୋଲି ମତ ଦେଇଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟତ୍ର ସିଏ ତାଙ୍କୁ ଉତ୍କଳୀୟ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ ଶାଖାର କେତୋଟି ତନ୍ତ୍ରାକୁ ଏକାଠି ଗୋଟିଏ ହାଣ୍ଡିରେ ଘାଣ୍ଟିଲେ ତାହା କଦାପି ସମନ୍ୱୟ ହୁଏନାହିଁ । କେବଳ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ନାମକୁ ବ୍ୟବହାର କରିଥିବାରୁ ମଧ୍ୟ ଆମେ କାହାକୁ କଦାପି ଉତ୍କଳୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ବୋଲି କହିବା ନାହିଁ । ସ୍ୱୟଂ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥ-ଦେବତାଙ୍କର କେତେ ପ୍ରଶସ୍ତି କରିଛନ୍ତି । ଆମକୁ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦୃଷ୍ଟିଗତ ପାର୍ଥକ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ବିଚାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ପରେ ଉତ୍କଳୀୟ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ପୁରୀ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରୁ ତଡ଼ା ଖାଇଥିଲେ, ଦୀନକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପରି ଜଳେଶ୍ୱରରୁ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରକୁ ମୋଟେ ଆସିନଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରାୟ ଦୁଇଶହ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେଉଁ ବୈଷ୍ଣବ କବିମାନେ ରାଜାନୁଗ୍ରହ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଗୌଡ଼ୀୟ । କାରଣ, ଓଡ଼ିଶା ରାଜା ଓ ଉପରାଜାମାନେ ସ୍ୱୟଂ ଗୌଡ଼ୀୟ ମାର୍ଗଟିକୁହିଁ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଇଥିଲେ । ଉତ୍କଳୀୟ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ରୀତିର କାଠିନ୍ୟକୁ ବର୍ଜନ କରିଥିଲେ, ଗୌଡ଼ୀୟ ମାର୍ଗର ଅନୁରକ୍ତ ବୈଷ୍ଣବ କାବ୍ୟକାରମାନେ ପ୍ରାୟ ଏକ ନିୟମ ପରି ସିଧା ଭାବକୁ ବଙ୍କା ରୀତିର ସଜ୍ଜା ଦେଇ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଆଗ୍ରହୀ ହୋଇଥିଲେ ।

ଦୀନକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ହରି, ହର, ବ୍ରହ୍ମା ସମସ୍ତେ ପ୍ରଭାତ ହେବା ମାତ୍ରକେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଦର୍ଶନଲାଗି ଆସିଛନ୍ତି । ସେ ରାମ, ବିଷ୍ଣୁ ଓ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ବିରଞ୍ଚି ଓ ଶଙ୍କରଙ୍କଠାରୁ ଉପରେ ଆଣି ଥୋଇଛନ୍ତି (ପୃଷ୍ଠା-୧୬) । କିନ୍ତୁ ତଥାପି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପାଖରେ ଅଟକି ଯାଇଛନ୍ତି । ପଞ୍ଚସଖା ଆପଣାର ସାଧନାସୋପାନରେ ସକଳ ଦେବତାଙ୍କୁ ଟପି ଯାଇଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଦେବନାଶନ ବଟର କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି ଓ ତା' ସେପାଖକୁ ବି ଚକ୍ଷୁର ପ୍ରସାରଣ କରାଇଛନ୍ତି । ଏହାହିଁ ଓଡ଼ିଆ ବୈଷ୍ଣବ ଦୃଷ୍ଟିର ପ୍ରଧାନତମ ସନ୍ତକ । ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଡାଳରେ ରହି ଯାଇଛନ୍ତି, ହୁଏତ ମୂଳକୁ ମନ କରିନାହାନ୍ତି । ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ପରେ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବମାର୍ଗ ଏବଂ ରୀତିର ଅତ୍ୟନୁରକ୍ତ

ଫଳରେ ଓଡ଼ିଶାର ତତ୍ତ୍ୱ, ସାଧନା ଏବଂ ବସ୍ତୁ-ଉପଲବ୍ଧିର କ୍ଷେତ୍ରରେ ରାଜ ସ୍ୱୀକୃତ ପରମ୍ପରାଟିରେ କାହିଁକ ପ୍ରାୟ ଏକ ପଶ୍ଚାଦ୍‌ଗମନ ଘଟିଥିଲା, ଓଡ଼ିଆ ଧର୍ମଧାରାର ଇତିହାସକୁ ଅଧିକ ଅନ୍ତଃଦୃଷ୍ଟି ସହିତ ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ ଆମକୁ ହୁଏତ ତାହାର କେତେକ ସଙ୍କେତ ମିଳପାରିବ ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଦୀନକୃଷ୍ଣ ସର୍ବୋପରି ତାଙ୍କର ସାହସ ଲାଗି ମନେ ରହିବେ । ରାଜା ତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ନାମରେ ପଦ ଲେଖିବାକୁ କହିଥିଲେ, ମାତ୍ର ଦୀନକୃଷ୍ଣ ତାହାକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଥିଲେ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ହିଁ ସେ ଆଗାମୀ ଯୁଗର ଅନେକ ଆଗରେ ଥିଲେ, ଅନେକ ଉପରେ ଥିଲେ । ଭୂମିକାରେ ସେହି କଥାଟିର ଅଧିକ ଅଧିକ ଆଲୋଚନା ହୋଇଥାନ୍ତା । ଖୁଆରୁ ସାହିତ୍ୟ ଅସତ୍‌ ସାହିତ୍ୟ । ପୁଣି ବୈଷ୍ଣବ ଖିଆରୁ ହୋଇ ବାହାରିଲେ ତାହାକୁ କେବଳ ଏକ ଦ୍ୱିଗୁଣିତ ତମିସ୍ରାଦମ୍ଭ ବୋଲି କୁହାଯିବ । କବି ଦୀନକୃଷ୍ଣ ତାହାର ଏକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଥିଲେ । ସିଏ ସାହିତ୍ୟର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଜାଣିଥିଲେ, ଆପଣା ପ୍ରଭୁଙ୍କର ମର୍ଯ୍ୟାଦାକୁ ମଧ୍ୟ ଜାଣିଥିଲେ ।

କୈବଲ୍ୟ, ୮।୨, ୧୯୮୧

।। ପନ୍ଥ ଓ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ।।

ଲେଖକ : ଅଧ୍ୟାପକ ବିଶ୍ୱରଞ୍ଜନ

ସନ୍ତୋଷ ପବ୍ଲିକେସନ୍‌ସ୍‌, କଟକ-୧, ୧୯୮୧

ମୂଲ୍ୟ—ଦଶ ଟଙ୍କା

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ପୁରାତନର ବନ୍ଧଗୁଡ଼ାକୁ ଡେଇଁ ଆଧୁନିକକୁ ସାହସ କଲା, ସେତେବେଳେ ସାହିତ୍ୟ କହିଲେ ପ୍ରାୟ କେବଳ କାବ୍ୟ, କବିତା, ଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସକୁ ବୁଝାଉଥିଲା । ତା'ପରେ ନାଟକ ଲେଖାହେଲା । ତା'ପରେ ଯାଇ ପ୍ରବନ୍ଧ ଆସିଲା । ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟରେ ସେତେବେଳେ କେତେ କେତେ ଭିନ୍ନ ପ୍ରସ୍ଥ ଓ ପରିସରର ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖା ସରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଥମଯୁଗୀୟ ପ୍ରବନ୍ଧକାରମାନେ ସତେଅବା କେବଳ ସାମୁଏଲ୍‌ ସ୍ମାଇଲସ୍‌ଙ୍କର (Samuel Smiles) ଅନୁସରଣ କରି ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖୁଥିଲେ । ସେହି ଅନୁସରଣରେ ପରମ୍ପରାଟିକୁ ଆମେ ଶ୍ରୀ ରତ୍ନାକର ପତି ଏବଂ ଶ୍ରୀ ବିପିନବିହାରୀ ରାୟଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲମ୍ବି ରହିଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା ।

ଏହାପରେ ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରବନ୍ଧର ଯୁଗ ଆସିଲା । ଯେଉଁମାନେ ସାହିତ୍ୟକୁ ଏକ ଶୁଦ୍ଧ ସାହିତ୍ୟର ବେଢ଼ା ବୋଲି ବିଚାର କରନ୍ତି ଓ ଜୀବନକୁ ଗୋଟାଏ ପାଖରେ ରଖି ଆଉ ଗୋଟାଏ ପାଖରେ ରହିଥିବା ସାହିତ୍ୟ ସହିତ କାରବାର କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଆଜି ମଧ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧ କହିଲେ ସେହି ତଥାକଥିତ ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ହିଁ ବୁଝନ୍ତି । ପ୍ରବନ୍ଧ ଭିତରେ ରାଜନୀତି ପଶିବ, ସମାଜ ପଶିବ, ବିଜ୍ଞାନ ପଶିବ, ଯାହା ମନ ତାହା ପଶିବ, ଏଗୁଡ଼ାକ ଅତି ଏବକାର କଥା ।

ଅଧ୍ୟାପକ ବିଶ୍ୱରଞ୍ଜନ ରାଜନୀତି ବିଜ୍ଞାନର ଅଧ୍ୟାପକ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସିଏ କବିତା ଲେଖିଛନ୍ତି, ଗପ ବି ଲେଖିଛନ୍ତି, ଏବେ ମଧ୍ୟ ଲେଖୁଛନ୍ତି । ରାଜନୀତିକୁ ପ୍ରସଙ୍ଗ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ଭାରତୀୟ ରାଜନୀତି ଏବଂ ଜାତୀୟ ନିର୍ମାଣର ବିଷୟଗତନୀତି ଉପରେ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖି ସିଏ ଆପଣାକୁ ଏକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ କରିଛନ୍ତି । ସେହି ବ୍ୟତିକ୍ରମ କ୍ରମେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ସଂକ୍ରାମିତ ହେବ ଓ ଆମ ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ଚିନ୍ତନର ପରିଧିଗୁଡ଼ିକୁ ଯେ ନୂତନ ବିସ୍ତାର ଆଣିଦେବ, ସେଥିରେ ଆଦୌ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଭାରତବର୍ଷରେ ରାଜନୀତି ଅଛି, ମାତ୍ର ରାଜନୀତିକୁ ଜୀବନ-ନିର୍ମାଣର ଏକ ସାଧନରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ପାରିବାକୁ ହେଲେ ଯେଉଁ ରାଜନୀତି-ଚେତନା ଓ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଲୋଡ଼ା, ଆମ ଦେଶରେ ନାନା କାରଣରୁ ତାହାର ଘୋର ଅଭାବ ରହିଛି । ଯେଉଁମାନେ କଲେଜମାନଙ୍କରେ ରାଜନୀତି-ବିଜ୍ଞାନକୁ ପାଠ୍ୟ ବିଷୟ ରୂପେ ପଢ଼ୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ପରୀକ୍ଷା ପାସ୍ କରି ଯାଉଛନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ଚେତନା ଏବଂ ସାମୂହିକ ଜୀବନ ବିଷୟରେ ଏକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର କ୍ଷେତ୍ରରେ ହୁଏତ ଆଦୌ କୌଣସି ଅଭିବୃଦ୍ଧି ହେଉନାହିଁ । ତେଣୁ ଏହି ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ମଧ୍ୟ ରାଜନୀତି ପ୍ରଧାନତଃ କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଓ ପୁରୁଷୋତ୍ତମମାନଙ୍କ ହାତରେ ରହିଛି, ଯେଉଁମାନେ କି ମଣିଷଗୁଡ଼ାଙ୍କୁ ଖାଲି ଗୋରୁ ପରି ଦେଖୁଛନ୍ତି;—ଚେତନାର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ହେଉନାହିଁ । ଯେଉଁଠି ସଚେତନତା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିଲେ ଏହି ଅବସ୍ଥା ବଦଳିଯାଇ ପାରନ୍ତା, ସେମାନେ ନିଘୋଡ଼ ନିଦରେ ଶୋଇଛନ୍ତି ଓ ଶୋଷିତ ହେବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି ।

ଅଧ୍ୟାପକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ୱରଞ୍ଜନ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ ତାଙ୍କର ମତ ଓ ଦୃଷ୍ଟି-ଗୁଡ଼ିକୁ 'ନିର୍ଭୀକ ଭାବରେ' ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ରାଜନୈତିକ ଘଟଣାବଳୀର ସମୀକ୍ଷା ରହିଛି, ଶିକ୍ଷା ଓ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ବିଷୟରେ ଆନ୍ତରିକ ଭାବିବା ଲାଗି ପାଠକକୁ ପ୍ରେରଣା ଦେଉଥିବା ଆଲୋଚନାମାନ ରହିଛି, ଭାରତୀୟ ସମ୍ବିଧାନର ମାନବୀୟ କେତୋଟି ଦିଗରେ କେତେକ ଅବଲୋକନ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ସ୍ୱାଧୀନତା କହିଲେ କେବଳ ଶାସନରେ

ଯେ ଏକ ଅଦଳବଦଳକୁ ବୁଝାଏ ନାହିଁ, ସ୍ୱାଧୀନତା ଯେ ମୂଳତଃ ଏକ ସ୍ୱପ୍ନ, ଏକ ଗତିଶୀଳ ସଂକଳ୍ପ, ବହିଟିରୁ ସେହି ଆଭିମୁଖ୍ୟଟି ଭାରି ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଉଠୁଛି । ଠାଏ ଠାଏ ନୈରାଶ୍ୟ ରହିଛି; ତଥାପି ନୈରାଶ୍ୟ ଯେ ମୋଟେ ଶେଷ କଥା ନୁହେଁ, ସେଭଳି ଏକ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଲେଖକଙ୍କର ନିଜ ଭାଷାରେ (ପୃଷ୍ଠା-୪୮) "ସ୍ୱାଧୀନତାର ସେଇ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଅସଫଳ ଚିତ୍ରକୁ ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ, ସଫଳ, ସୁନ୍ଦର ଓ ବାସ୍ତବ ରୂପରେଖ ଦେବାକୁ ହେଲେ ସଂଗ୍ରାମ୍ ଲୋଡ଼ା । ସଂଗ୍ରାମ ଲୋଡ଼ା କ୍ଷୁଧା ବିରୁଦ୍ଧରେ । ଅଭାବ ଅନାଟନ ଓ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ । ସଂଗ୍ରାମ ଲୋଡ଼ା ଅଶିକ୍ଷା ଓ ଅଜ୍ଞତା ବିରୁଦ୍ଧରେ । ନୀତିହୀନତା ଓ ଅସାଧୁତା ବିରୁଦ୍ଧରେ ।" ଇତ୍ୟାଦି, ଇତ୍ୟାଦି ।

ଅଧ୍ୟାପକ ବିଶ୍ୱରଞ୍ଜନ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକୁ ବିଭିନ୍ନ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଓ ପତ୍ରିକାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଲେଖିଥିଲେ । ହୁଏତ ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ, ଅର୍ଥାତ୍ ଏକ ତାତ୍କାଳିକ ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷା କରିବା ଲାଗି ଲେଖିବାକୁ ପଡ଼ିଥିବାରୁ ହିଁ ସିଏ ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ ଯେତେ ଗଭୀରକୁ ଓ ଗର୍ଭକୁ ଯାଇପାରିଥାନ୍ତେ, ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକରେ ସିଏ ତାହା କରିନାହାନ୍ତି । ଆମ ଦେଶର ରାଜନୀତିକୁ ନେଇ ଆହୁରି ଆଲୋଚନା ହେଉ । ଦେଶର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ଆଲୋଚନା ହେଉ । ଦେଶ ଲାଗି ଏକ ଯୋଗ୍ୟ ଭବିଷ୍ୟକୁ କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟରେ ରଖି ଆଲୋଚନା ହେଉ, ବିଶ୍ଳେଷଣ ହେଉ, ଆଗକୁ ବାଟ ବାହାରୁ । ଜଣେ ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ରାଜନୀତି ବିଜ୍ଞାନର ଅଧ୍ୟାପକ ହିସାବରେ ବିଶ୍ୱରଞ୍ଜନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ଏକ ଦାୟିତ୍ୱ ରହିଛି । ସିଏ ନିଶ୍ଚୟ ସେହି ଦିଗରେ ଆପଣାକୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଉଦ୍ବୋଳିତ କରିନେବେ ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନର ଜଘନ୍ୟ ଭାବପ୍ରବଣତା ସ୍ଥାନରେ ରାଜନୀତି ଆଲୋଚନାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ନୂତନ ସଜୀବତାର ଅବତାରଣା କରାଇବେ ବୋଲି ଅବଶ୍ୟ ଆଶା କରାଯିବ ।

ରାଜନୀତି ବିଷୟକ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକୁ ବିଶ୍ୱରଞ୍ଜନ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ଓ ପୁସ୍ତକଟିର ଶେଷ ଭାଗରେ 'ପଥ' ନାମକ ଏକ ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଭାଗ ରହିଛି । ତିନୋଟି ଚିଠି ଏହି ବିଭାଗର ନାମକୁ ପ୍ରତିପାଦିତ କରୁଛି । 'ଚିଠି' ଯେ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ଅଙ୍ଗ ରୂପେ ଗୃହୀତ ହୋଇପାରେ, ସମ୍ଭବତଃ ବିଶ୍ୱରଞ୍ଜନଙ୍କର ଅବଦାନ ହେଉଛି ସେହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ । ଏହି 'ଚିଠି' ଗୁଡ଼ିକରେ ହିଁ ସିଏ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆମ ଅନେକଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଭାରି ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ କରିପାରିଛନ୍ତି । ଆଲୋଚିତ ପୁସ୍ତକର ତିନୋଟି ଯାକ ଚିଠିରୁ ଗୋଟିକର ନାମ 'ଚେତନାର ଚିଠି' । ସେଥିରେ ସେ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଓ ଅଧ୍ୟାସର ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି ଓ ଅଧ୍ୟାସ ଭିତରେ ଅଧ୍ୟାତ୍ମର ଅବତରଣ ଲାଗି ଅନ୍ତର ଭିତରୁ ଏକ ବ୍ୟାକୁଳ ଆବାହନ ଜଣାଇଛନ୍ତି । ଦାରୁଭିତରେ ବ୍ରହ୍ମତ୍ୱର ଅନ୍ୱେଷଣ କରିବାର ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ଅଧ୍ୟାସ-ବିମୋହିତ ଅଧ୍ୟାତ୍ମବାଦୀମାନଙ୍କ ଲାଗି ତାଙ୍କ କଥା ନିଶ୍ଚୟ ଭାରି କର୍କଶ ଶୁଭିବ ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ ଚିଠିରେ ସାହିତ୍ୟ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ସେହି କଥା । ନିଜେ ଲେଖକ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ କଣା ଗୁଲ ଓ ପୋଲ ବାଉଁଶଗୁଡ଼ାକୁ ଦେଖାଇଦେଲା ପରେ ସିଏ କହିଛନ୍ତି : "ବିନା ଅଧ୍ୟୟନ, ବିନା ସାଧନା, ଅନ୍ତରକୁ ନିର୍ମଳ କରିଦେଇ ଅନ୍ୟକୁ ଭଲ ପାଇବାର ବାସନା ବିନା କେହି କେବେ ଲେଖକର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଅର୍ଜନ କରିପାରେ ନାହିଁ ।" (ପୃ-୧୪) ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସାମ୍ବାଗୁଡ଼ାକରେ ଯେଉଁମାନେ ଆପଣାର ପ୍ରତିଷ୍ଠାଗୁଡ଼ାକୁ ଭଗବଦ୍‌ଦତ୍ତ ଏକ ସମ୍ପତ୍ତି ପରି ଅଧିକାର କରି ରହିଛନ୍ତି ଓ ନିଜକୁ ଏକାବେଳକେ ସବାବଡ଼ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି, ଏହି କଥାଗୁଡ଼ାକ ସେମାନଙ୍କୁ ଏକାନ୍ତ ଅର୍ବାଚୀନ ବୋଲି ମନେହେବ । ବିଶ୍ୱରଞ୍ଜନ କିପରି ଶୀଘ୍ର ବୁଢ଼ା ହୋଇଯାଆନ୍ତୁ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠାଦ୍ୱାରା ବଶ ହୋଇ ରହନ୍ତୁ, ସେମାନେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ହୁଏତ ସେହି ମନାସ କରିବେ ।

ବିଶ୍ୱରଞ୍ଜନ ଆହୁରି ଚିଠି ଲେଖନ୍ତୁ, ସେ ସାମ୍ବାଯାକ ସମସ୍ତଙ୍କର ନିଦକୁ ଭାଙ୍ଗି ଦିଅନ୍ତୁ ।

କୈବଲ୍ୟ, ୧।୩, ୧୯୮୧

॥ ସାହିତ୍ୟ, ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତି ॥

ଲେଖକ : ଶ୍ରୀ ଇନ୍ଦୁଭୂଷଣ କର

ଇମେଜ୍ ପବ୍ଲିକେଶନ୍ସ୍, ବାଲେଶ୍ୱର-୧, ୧୯୭୯

ପୃଷ୍ଠା-୧୩୫, ମୂଲ୍ୟ--୧୫ ଟଙ୍କା

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଇନ୍ଦୁଭୂଷଣ କରଙ୍କର ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧସଂଗ୍ରହରେ ମୋଟ ପନ୍ଦରଟି ସାନ ବଡ଼ ପ୍ରବନ୍ଧ ରହିଛି । ସଦାମୂଳରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସୀତାକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ରଙ୍କର ଏକ 'ନାନ୍ଦୀମୁଖ' ରହିଛି । ବିଷୟଗୁଡ଼ିକୁ ଲେଖକ ସାହିତ୍ୟ, ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତି, ସମ୍ଭବତଃ ଏହିପରି ତିନି ଆମୁଖରେ ବିଭକ୍ତ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ଏହିପରି ଭାବରେ ସଂଗ୍ରହଟିର ନାମକରଣ କରିଛନ୍ତି ।

ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକର ପରସ୍ପର ପ୍ରାୟ କୌଣସି ପ୍ରକାରର ଶ୍ରେଣୀସଙ୍ଗତ ନମାନି କୁଆଡ଼େ ଲମ୍ବି ଯାଇଛି । ଭାରତୀୟ ଜାତିପ୍ରଥାର ଏକ ସମୀକ୍ଷାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି

ଭାରତୀୟ ଚଳଚ୍ଚିତ୍ରର ବିକାଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେତେ ପ୍ରକାର ବିଷୟକୁ ସଂଗ୍ରହଟିରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ମଝିରେ ଗୋଟାଏ ଜାଗାରେ ଫରାସୀ ସାହିତ୍ୟିକ ଆଲ୍‌ବେୟାର୍ କାମ୍ୟୁ ଅଛନ୍ତି, ଆଉ ଗୋଟାଏ ଜାଗାରେ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟରେ ମୃତ୍ୟୁଚେତନା ଉପରେ କେତେ ଦୀର୍ଘ ପ୍ରବନ୍ଧଟିଏ ମଧ୍ୟ ଲେଖାଯାଇଛି । ନାନା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବିଷୟରେ ଲେଖା ହୋଇଥିବା ଓ ପରସ୍ପର ସହିତ ପ୍ରାୟ କୌଣସି ସୂତ୍ର ରଖି ନଥିବା ପନ୍ଦରଟିଯାକ ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ଅନେକ ହିମ୍ମତ କରି ପଢ଼ି ସାରିବାପରେ ଶେଷକୁ ସତେଅବା ଆଦୌ କିଛି ମନେ ରହିଲା ନାହିଁ ପରି ମନେ ହେଉଛି, ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଖୋଜୁଥିବା ଅସଲ ସୂତ୍ରଟି ମୋଟେ କୋଉଠି ହେଲେ ମିଳିଲା ନାହିଁ ବୋଲି ଲାଗୁଛି ।

ଏହି ଅସଲ ସୂତ୍ରଟି ହେଉଛି ଲେଖକର ନିଜସ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟି, ଯାବତୀୟ ତଥ୍ୟର ଏକତ୍ରୀକରଣ ମଧ୍ୟରେ ଲେଖକଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ ଆବେଦନ । ସେଇଟି ଏହି ସଂଗ୍ରହଟି ମଧ୍ୟରେ ଆଦୌ ମିଳୁ ନାହିଁ । ଲେଖକ କେଉଁଠି ହେଲେ ନାହାନ୍ତି । ଉଦ୍ଧୃତିଗୁଡ଼ାକ ଏପାଖରୁ ସେପାଖଯାଏ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ରହିଛି । ପରୀକ୍ଷାରେ ବସିଥିବା ପିଲାଏ ଯେମିତି ପରୀକ୍ଷାଖାତାରେ ବିଧି-ଅନୁକ୍ରମରେ ଅଧ୍ୟୟିତ ଅର୍ଥାତ ପଠିତ ସାମଗ୍ରୀଗୁଡ଼ାକୁ ଏକାଠି ଗୁନ୍ଥି ପନ୍ଦରଟା ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଲେଖି ଆସନ୍ତି, ଅଥଚ ସେଥିରେ ସବୁଗୁଡ଼ିକୁ ଏକାଠି ସମ୍ଭାଳି ରଖିଥିବା କୌଣସି ସୂତ୍ର ନଥାଏ, ପ୍ରାୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି । ଉତ୍ତରଗୁଡ଼ାକୁ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ଦେଖି ନମ୍ବର ଦେଇ ନମ୍ବରଗୁଡ଼ାକୁ ଏକାଠି ମିଶାଇଲେ ଗୋଟାଏ ମୋଟ୍ ସଂଖ୍ୟା ଅବଶ୍ୟ ମିଳେ ସତ, ମାତ୍ର ସେଥିରୁ ଉତ୍ତର ଲେଖିଥିବା ମଣିଷଟିର ନିଜସ୍ୱ ପ୍ରାଣଟିକୁ ମୋଟେ ଜାଣି ହୁଏ ନାହିଁ । ଆମ ଆଲୋଚ୍ୟ ସଂଗ୍ରହଟି ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ହୋଇଛି ।

ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ ବିଶେଷ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ହେଉଛି ସେଗୁଡ଼ିକରେ ଭୂରିଭୂରି ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବା ଉଦ୍ଧୃତିଗୁଡ଼ିକ । ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ସେଗୁଡ଼ାକ ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ଅସଲ ଅଭିପ୍ରାୟଗୁଡ଼ାକୁ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଗିଳି ପକାଉଥିବା ପରି ମନେ ହେଉଛି । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଉଦ୍ଧୃତି ଲେଖକଙ୍କୁ ହୁଏତ ଏତେବେଶୀ ଫନ୍ଦାରେ ପକାଇ ଦେଇଛି ଯେ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସିଏ ଏକାଧିକ ବାର ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି ଓ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସତେଅବା ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ବୋଝ ପରି ଅନୁଭୂତ କରାଇଛନ୍ତି । ଏହି ଉଦ୍ଧୃତିଗୁଡ଼ାକର ବାଟ୍‌ଳିଗୁଡ଼ାକୁ ସିଏ ବିଚରା ପାଠକର ଚେତନାରେ ନେଇ କୁଆଡ଼େ ମନ କୁଆଡ଼େ ଯେ ବଜାଇଛନ୍ତି, ତାହାର ସତେଅବା ମୋଟେ କୌଣସି ବାଇସହିଁ ରହିନାହିଁ । ଏହିପରି ବିଷମ ପରସ୍ପର-ସଂଗ୍ରନ୍ଥନ ଫଳରେ ସେହି ଉଦ୍ଧୃତିଗୁଡ଼ାକର ବି ଇଜ୍ଜତ ଯାଇଛି । ପ୍ରଥମ ପ୍ରବନ୍ଧଟିରେ ଯେଉଁ ଉଦ୍ଧୃତି, ସେଇଟିକୁ ପୁନର୍ବାର ତୃତୀୟ ଓ ଆହୁରି କୌଣସି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଭେଟିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ ପାଠକର ଗ୍ରହଣଶ୍ରଦ୍ଧା ବାଧା ପାଇବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ।

ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ ଲେଖକ ଅଳପରେ ମଧ୍ୟ ଯଥାସମ୍ଭବ ବହୁତ କଥା କହି ପକାଇବାକୁ ଓ ବହୁତ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଆଣି ଗଦାଇ ଦେବାକୁ ଭାରି ମନ କରିଛନ୍ତି । ଗଦାଇଦେବାର ସେହି ଚଞ୍ଚଳ ଉତ୍ସାହରେ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱକାର ଆନନ୍ଦବର୍ଦ୍ଧନ ନାଆଁ ବଦଳାଇ ଏକାବେଳକେ 'ଆନନ୍ଦବର୍ଦ୍ଧକ' ହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି, କଠୋପନିଷଦରେ ନଚିକେତାକୁ ଶ୍ୱେତକେତୁ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି, ସତ୍ୟଜିତ୍ ରାୟଙ୍କର 'ଅପରାଜିତ'କୁ 'ଅପରାଜିତା' କରି ଦିଆଯାଇଛି ଏବଂ ବିଭୂତି ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟଙ୍କୁ ଆଣି 'ପଥେର ପାଁଚାଲି' ଗ୍ରନ୍ଥର ଲେଖକ ରୂପେ ବସାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତିର କଥା ପକାଉ ପକାଉ ତା' ଭିତରେ ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦଙ୍କର 'ଅତିମାନସ'କୁ ଆଣି ଭର୍ତ୍ତି କରାଯାଇଛି, ବୈଦିକ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରାଣକେନ୍ଦ୍ର ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମେତ କୌଣସି ଯୁଗରେ ବି ଆଦିବାସୀ, ହରିଜନ, ରାଜା ଓ ମନ୍ତ୍ରୀ ସମସ୍ତେ ସମାନ ବୋଲି ଯେ ଗଣା ହୋଇ ନାହାନ୍ତି, ଲେଖକ ସେ କଥାଟିକୁ ପାଶୋରି ପକାଇଛନ୍ତି । ଋକ୍‌ବେଦର ସ୍ତୋତ୍ରକୁ ନେଇ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଉପରେ ମଢାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ଉତ୍କୃଷ୍ଟ କଳା ଯାହାର, ସିଏ ଉତ୍କଳ,— ଏହି ଆତ୍ମପ୍ରଶସ୍ତିମୂଳକ ସମାସ-ବାକ୍ୟଟିକୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆମେ ଏବେ ବାହାର କରିଛୁ । ତାହା ତଥ୍ୟ ନୁହେଁ କି ଇତିହାସ ବି ନୁହେଁ । ଚଣ୍ଡାଶୋକଙ୍କୁ ଧର୍ମାଶୋକ କରିବାରେ ଓଡ଼ିଶାର ଯେ ଏକ ବାହାଦୁରି ଅଛି, ସେପରି କହିବା ଏକ ଭାବପ୍ରବଣତା,—ତାହା ପ୍ରବନ୍ଧରେ ମୋଟେ ଗ୍ରହଣୀୟ ନୁହେଁ । ଭାବପ୍ରବଣତା ଯେତେ କମ୍ ରହିବ, ଭାବଗୁଡ଼ିକ ଲାଗି ସେତିକି ଅନୁକୂଳତା ସମ୍ଭବ ହେବ,—ଏଇଟା ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିବାର ଏକ ପ୍ରଥମ ସୂତ୍ର ।

ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ପତନ ଲାଗି ଏକ ସହଜ କାରଣ ଖୋଜିବାକୁ ଯାଇ ବହିରାଗତମାନଙ୍କର ଆକ୍ରମଣକୁ ସେଥିଲାଗି ଦାୟୀ ବୋଲି କହିବା ସଂସ୍କୃତି ଆଲୋଚନାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଦୌ ଏକ ସମୀକ୍ଷାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟି ନୁହେଁ, ହୁଏତ ଏକ ସୁସ୍ଥ ଦୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ହିନ୍ଦୀ କବି ଓ ସମୀକ୍ଷକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାମଧାରୀ ସିଂହ ଦିନକର ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତି ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଖ୍ୟାତ ପୁସ୍ତକଟିରେ ଯେଉଁ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି, ତାହା ଆମର ଅନେକ ଅଚ୍ଛିନ୍ନ ଧାରଣାକୁ ଦୂର କରିଦେଇ ପାରିବ ।

ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କିଛି କହିବାକୁ ନଥିଲେ ଆମେ ଯଦି ତଥାପି ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖୁ, ତେବେ ତାହା ଆମର ଯଥାର୍ଥ ଉପକୃତ ହେବାରେ ଆଦୌ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରବନ୍ଧର କ୍ଷେତ୍ରଟା ବଡ଼ ଦରିଦ୍ର ବୋଲି ଏକ ଅପବାଦ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାରେ ରହିଛି । ସମ୍ଭବତଃ ସେହି କାରଣରୁ ଅନେକ ଲୋକ ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ସର୍ଜନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟର ପଂକ୍ତି ଭିତରେ ହିଁ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ । କବିତା, ଗଳ୍ପ ଆଉ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିଲେ ଯାଇ ଜଣେ ଲେଖକ ସର୍ଜନାତ୍ମକ ଭାବରେ କିଛି ଦିଆଇ ପାରିଲା ବୋଲି ସେମାନେ କହିବାକୁ ମନ କରନ୍ତି । ବ୍ୟକ୍ତି ଯେତେବେଳେ ଆପଣାର ଯାବତୀୟ

ବକ୍ତବ୍ୟକୁ ଗୋଟିଏ ସମଗ୍ର ଆବେଦନର ସୂତାରେ ବାନ୍ଧି ତାକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ଅନ୍ୟ ଦଶଜଣଙ୍କ ପାଖରେ ନେଇ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବାକୁ ଯାଏ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଆଗରେ ବିଚାରର ଅଡ଼ାରେ ଯାଇ ଠିଆ ହୁଏ; ଆପଣାର ଭାବପ୍ରବଣ ଏକକକଲ୍ଲୋଳଗୁଡ଼ାକରେ ଆପେ ମୋଟେ ଭାସି ଯାଏନାହିଁ ଅଥବା ଆଉ କାହାକୁ ଭସାଇ ନେବାର କୌଣସି ଫିକର କରେନାହିଁ, ସେତିକବେଳେ ସିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିବାର ଅଧିକାରୀ ହୁଏ । ଏଥିଲାଗି ଅନେକ ସାହସ ଦରକାର ହୁଏ । ଆପଣା ଭିତରୁ ବାହାରିଯାଇ ସର୍ବଜନଙ୍କ ଆଖିରେ ଆପଣାକୁ ଅନାଇପାରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତଥାପି ଆପଣାର ଏକ ଅନନ୍ୟ ଭାବପରିଚୟ ଦେଇ ପାରିବାଲାଗି ସମର୍ଥ ହେବାକୁ ହୁଏ । ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧସାହିତ୍ୟ ଆମକୁ ସେହି ସାମର୍ଥ୍ୟଲାଗି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଯୋଗ୍ୟ ହେବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁ ।

କୈବଲ୍ୟ, ୨/୨, ୧୯୮୨

॥ ହାଟବଜାରର ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ॥

ଲେଖକ : ଶ୍ରୀ ମନମୋହନ ଚୌଧୁରୀ

ରାଷ୍ଟ୍ରଭାଷା ସମବାୟ ପ୍ରକାଶନ, କଟକ-୧, ୧୯୮୧

ପୃଷ୍ଠା—୩୬୭, ମୂଲ୍ୟ—୩୫ ଟଙ୍କା

ଏଭଳି ବହି ଆଗରୁ ଓଡ଼ିଆରେ ନ ଥିଲା । ନିଜେ ମନମୋହନ ବାବୁ ମଧ୍ୟ ଆଗରୁ କେବେ ଏଭଳି ବହି ଲେଖି ନ ଥିଲେ । ଆମ ସଂସାରରେ ଭାରି ପାରମ୍ପରିକ ଭାବରେ ହାଟବଜାରଠାରେ ହାଟବଜାର ରହିଥାଏ, ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ସ୍ଥାନରେ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ରହିଥାଏ । ହାଟବଜାରର କାଇଦାରେ ହାଟବଜାର ଚାଲେ ଓ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ କାଇଦାରେ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ଚାଲେ । ଠାଏ ଜୀବନ ଥାଏ, ଆଉଠାଏ ଜ୍ଞାନ ଥାଏ । ଦୁଇଟାଯାକ ବସ୍ତୁ ଦୁଇ ଅଲଗା ଅଲଗା ବେଭାରରେ ଚାଲୁଥାଏ । ଏହି ରୀତିଟାକୁ ଆବହମାନ କାଳରୁ ଆମ ଦେଶରେ ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ରୀତି ବୋଲି ମାନି ନିଆଯାଇଛି । ଜୀବନଟା ଯାଇ ଲଟାରେ ପଶିଛି ଓ ଜ୍ଞାନସବୁ ଗ୍ରନ୍ଥ ଆକାରରେ ଗର୍ବର ବିଷୟ ହୋଇ ରହିଛି ।

ମନମୋହନ ବାବୁ ହାଟବଜାରରେ ଏହି ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନକୁ ମୋଟେ ଲେଖି ନାହାନ୍ତି । ଏକଦା ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼ବର୍ଷ କାଳ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ବିଶ୍ରାମ ନେଉଥିବା ସମୟରେ, ଅର୍ଥାତ୍ ତତ୍କାଳୀନ ସରକାର ତାଙ୍କୁ ବିପଜ୍ଜନକ ବୋଲି ବିଚାର କରି ବନ୍ଦୀଶାଳାରେ ରଖିଥିବା ବେଳେ ସିଏ ଏହି ଲେଖାଗୁଡ଼ିକୁ ଲେଖିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ନିଜ ଭାଷାରେ

କହିଲେ, "ନିଜର ଚିନ୍ତାଧାରାକୁ ସଜାଡ଼ି ନେବା" ସକାଶେ ହିଁ ଏକ ଦୀର୍ଘ ସୁଯୋଗ ପାଇ ସିଏ ଏହି ବହିଟିର ବିଷୟଗୁଡ଼ିକୁ ଲେଖିଛନ୍ତି ।

ବହିଟିରେ ଅନେକ ପ୍ରକାରର ବିଷୟ ଅଛି । ଏବଂ ଏହି ବିଷୟଗୁଡ଼ିକୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଖୋଲପରି ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇ ଏଥିରେ ରାଜନୀତି, ଧର୍ମ, ଦର୍ଶନ, ଆଧୁନିକ ଗବେଷଣା-ପ୍ରସୂତ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ, ରାଜନୀତି ଓ ଅର୍ଥନୀତି କେତେ କ'ଣ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କରାଯାଇଛି । ଆଧୁନିକ ଚିନ୍ତା ଓ ଚେତନାର ଯେଉଁ ଉଦ୍‌ବେଳନଟି ବିଶେଷତଃ ଗତ ତିନି ଦଶକ ହେଲା ଆମର ନାନା ପାରମ୍ପରିକ ରୁଚି ଓ ବିଶ୍ୱାସର ଜଗତଟିଏ ସତେଅବା ଏକ ଦ୍ରାବକ ରସାୟନ ପରି ଖାଇ ଖାଇ ଯାଉଛି ଓ ପ୍ରାୟ ବିନା କୋଲାହଳରେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ଆମର ଏହି ପୃଥିବୀଟିକୁ ଏକ ନୂତନ ପ୍ରସ୍ଥ ଓ ନୂତନ ନୂତନ ସୋପାନ ଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାରେ ଲାଗିଛି, ଲେଖକ ନାନା ଆଲୋଚନାର ମାଧ୍ୟମରେ ଆମ ଲାଗି ସେହିଗୁଡ଼ିକୁ ଆଣି ବାଢ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ସାମୂହିକ ଜଳବାୟୁ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଏକ ସାମନ୍ତବାଦୀ ଜ୍ୱରମଣ୍ଡଳ ଦ୍ୱାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହେଉଛି । ରାଜନୀତିଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଧର୍ମାଚରଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି କ୍ଷେତ୍ରରେ ବି ଅନାତର ମଣିଷ ପରି ପରସ୍ପର ସହିତ ଏକାଠି ବସି ପାରସ୍ପରିକ ବିଚାରର ଆଦାନପ୍ରଦାନ କରିବା ଓଡ଼ିଶାରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ପ୍ରାୟ ହୋଇ ରହିଛି । ଶିକ୍ଷାଳୟର ଉଚ୍ଚ କୋଠିଗୁଡ଼ାକ ଉଚ୍ଚିତ ଏରଣ୍ଡମାନଙ୍କର ଅଳସତା ଏବଂ ସମ୍ବେଦନାହୀନତା ଦ୍ୱାରା ଅଲକ୍ଷଣା ହୋଇ ପଡ଼ିଛି । ତେଣୁ ସାମୂହିକ ଜୀବନରେ ହାଟବଜାର ଅଥବା ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ କୌଣସିଟି ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରୁ ନାହିଁ । ଏବଂ, ହାଟବଜାର ସହିତ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନକୁ ଆଣି ସଂଯୁକ୍ତ କରିପାରିବା ତ ଆହୁରି କଠିନ କଥା !

ଲେଖକ ଶ୍ରୀ ମନମୋହନ ଚୌଧୁରୀ ସେହି କଠିନଟିକୁ ହିଁ ସାଧି କରିବାକୁ ମନ ବଳାଇଛନ୍ତି । ତାହାର ସମ୍ଭବତଃ ସର୍ବପ୍ରଥମ କାରଣ ହେଉଛି ଯେ ସିଏ ଆମର ଏହି ବର୍ତ୍ତମାନର ଅରଣ୍ୟରେ ହାଟବଜାର ଓ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ବୋଲି କୁହା ଯାଉଥିବା ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ାକର ଅନେକ ବାହାରେ ରହିଛନ୍ତି । ଜୀବନ କହିଲେ ସିଏ ଏକାବେଳକେ ଭିନ୍ନ ଆଉଏକ ପ୍ରକାରର ବଣିଜ ଓ ମୂଲ୍ୟସମିତିକୁ ବୁଝିଛନ୍ତି । ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରିବାଲାଗି ସିଏ ଏବର ଗଜପତିମାନଙ୍କର କୌଣସି ମଠ ଭିତରେ ଯାଇ ପଶିନାହାନ୍ତି । ସିଏ ଆପଣାର ଆଖି ଦୁଇଟାକୁ ଆପଣାର ମାର୍ଗ ଉପରେ ରଖି ବାଟ ଚାଲିଛନ୍ତି, ଗବାକ୍ଷଗୁଡ଼ାକୁ ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରି ରଖିଛନ୍ତି । ଏବଂ ଯାହାକିଛି ପାଇଛନ୍ତି, କେବଳ ତାହାକୁ ହିଁ ଆପଣାଲାଗି ସତ୍ୟରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ତାହାହିଁ ତାଙ୍କୁ ଏପରି ଗୋଟିଏ ବହି ଲେଖିବାର ଅଧିକାରୀ କରାଇ ପାରିଛି । ଆଗକୁ ଯେ ତଥାପି ଏକ ବାଟ ରହିଛି, ଆମେ ମନ କଲେ ଅନ୍ଧାରର ଏହି ବହଳ ପରସ୍ତଗୁଡ଼ାକ ତଳେ ଆମଲାଗି ଅସଲ ଆଲୋକଟି ଯେ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଛି,

ଆପଣ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଜିଜ୍ଞାସୁ ବନ୍ଧୁଟିକୁ ସେହି କଥାଟିକୁ ବୁଝାଇ ପାରିଛନ୍ତି ବୋଲି ମନମୋହନ ବାବୁ ଏହି ଭାବନାଗୁଡ଼ିକୁ ଭାବି ପାରିଛନ୍ତି, ଅତ୍ୟନ୍ତ ସରଳ ଭାବରେ, ସହଜ ଭାବରେ ଭାବି ପାରିଛନ୍ତି ।

ଆପଣାର ଅସଲ କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାଲାଗି ଏକ ବିଶେଷ ଶୈଳୀ ରହିଛି । ଏହା ଅକୃତ୍ରିମ ହେବା ଉଚିତ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାବଲୀଳ ହେବା ଉଚିତ । ଆପଣାର ବକ୍ତବ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ପଛରେ ସମର୍ଥକ ଶାସ୍ତ୍ରର ବହୁଳ ପ୍ରମାଣ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ପାଠକର ଚେତନା ଉପରେ ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ାକ ହିଁ ଗୁରୁଜନର ଯୁକ୍ତିପରି ହୋଇ ଆଦୌ ଅଜାଡ଼ିହୋଇ ପଡ଼ୁନଥିବା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଗୋଟିଏ କଥାରେ ଏହି ଶୈଳୀକୁ Belles Letters ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ, ଅଥବା ଦାର୍ଶନିକ ମାର୍ଟିନ୍ ବୁବର୍‌ଙ୍କ ପରିଭାଷାରେ Dialogue ବୋଲି ବି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ହୃଦ୍‌ବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଥିବ, ଅଥଚ ବାହାରୁ ଆସି ଲଦି ହୋଇଥିବା ବୋଝଗୁଡ଼ାକ ପରି ମୋଟେ ଲାଗୁ ନ ଥିବ । ଏବଂ, ସେଥିଲାଗି ବ୍ୟବହୃତ ଭାଷାଟି ମଧ୍ୟ ଅନୁରୂପ ହୋଇଥିବ । ମନମୋହନ ବାବୁଙ୍କର ଏହି ପୁସ୍ତକଟି ପଢ଼ିଲାବେଳେ ଅନେକ ସମୟରେ ଝୁଣ୍ଟିଲା ପରି ମନେହୁଏ ଓ ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେ ସତେଅବା ଓଡ଼ିଶାର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରତ୍ନାକର ପତି ଓ ଅଧ୍ୟାପକ ବିପିନ ବିହାରୀ ରାୟ ଲେଖିଥିବା ବହିଟିଏ ପଢୁଥିବାପରି ମନେହୁଏ । ଆହୁରି କେତେକ ଜାଗାରେ Free Association Chair ଉପରେ ବସିଥିବା କୌଣସି ଜଣେ ଗମ୍ଭୀର ଓ ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କଠାରୁ ସିଏ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇଥିବା କଥାଗୁଡ଼ିକ ଶୁଣୁଥିବା ପରି ବି ମନେ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ଶୈଳୀରେ ମଡେଲ୍ ଖୋଜି ଖୋଜି ଇଉରୋପୀୟ ମଧ୍ୟଯୁଗର ଜଣେ ମନୀଷୀ Erasmus ଆସି ଆଖିଆଗରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୁଅନ୍ତି । ଆପଣାର ଅନ୍ତର୍ଗତତମ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା-ଗୁଡ଼ିକୁ ସରସ ଅଥଚ ଅଭିଯୋଗହୀନ ଭାବରେ କହି ପାରିବାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କର Moriae Encomium ବହିଟି ଆହୁରି ଅନେକ ଶତାବ୍ଦୀ ଯାଏ ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ମଡେଲ୍ ହୋଇ ରହିପାରିବ ।

ବହିରେ ଦୁଇଟି ବିଦେଶୀ ଶବ୍ଦର ଭୁଲ ଉଚ୍ଚାରଣ ଦିଆ ଯାଇଛି । ଠିକ୍ ଉଚ୍ଚାରଣ ହେଉଛି ଆଇଖ୍‌ମାନ୍, ଆଇଚ୍‌ମାନ୍ ନୁହେଁ (ପୃଷ୍ଠା-୭୦); ଏବଂ ଏହ୍‌ର୍‌ଫୁର୍ଟ୍, ଏର୍‌ଫୁର୍ଟ୍ ନୁହେଁ । (ପୃଷ୍ଠା-୧୨୦) ଏହିପରି ମିସ + ଉପନିଷଦ ମିଶି ମିସୋପନିଷଦ ହେବ, ମିସୌପନିଷଦ ନୁହେଁ (ପୃଷ୍ଠା-୧୨୪, ୩୧୪) । ଓଡ଼ିଆ ବହିରେ ଛପାଭୁଲ ରହିବା ଆମର ଏକ ଦେହସୁହା ରୋଗ ହୋଇଗଲାଣି । ପ୍ରକାଶନ-କର୍ତ୍ତାମାନେ ଅନେକ ସମୟରେ ତାମସା ଦେଖିବାପାଇଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଅଶୁଦ୍ଧ ବନାନ୍‌ଗୁଡ଼ାକୁ ଉଦାର ଭାବରେ ବାଟଛାଡ଼ି ଦେଇଥାନ୍ତି । ତଥାପି ଯେଉଁଠି 'ତଥାପି' ହେବାର କଥା, ସେଠି ଯଦି 'ଥୋପି' ହୋଇଯାଏ, ଇମୋଶନ୍ ଯଦି ଇମୋଚନ୍ ହୁଏ

ଏବଂ ସାମାନ୍ୟ 'ଭିତରେ' ଶବ୍ଦଟା 'ତେଭିର' ହୋଇ ସତେଥିବା କ'ଣ ମନ କ'ଣ ଗୋଟାଏ ପରି ଶୁଭିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରେ, ସେତେବେଳେ ପ୍ରକୃତରେ ବହି ବନ୍ଦ କରି ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛାହୁଏ ।

ବହିଟି ପଢ଼ିସାରିବା ପରେ ମନେହୁଏ, ମନମୋହନ ବାବୁ ନିଜ ଜୀବନରେ କେତେ ବାଟ ଅତିକ୍ରମ କରି କେତେ ଅଭିଜ୍ଞତା ଲାଭକରି ସାରିବା ପରେ ଏହି ବହିଟିକୁ ଲେଖିଛନ୍ତି । କେତେ ସାନ ବୃତ୍ତକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ବୃହତ୍ତର ବୃତ୍ତକୁ ମନ କରିଛନ୍ତି, କେତେ ଅସାରର ମୋହକୁ ଛାଡ଼ି ବାହାରି ଆସି ପାରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଜୀବନର ସାରକଥା, ସ୍ଥାୟୀ କଥା ଅର୍ଥାତ୍ ସହଜ କଥାଗୁଡ଼ାକୁ ବାଛିନେଇ ପାରିଛନ୍ତି । ସେକଥା ସମସ୍ତେ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅନେକ ମଣିଷ ଅଳପକୁ ବହୁତ ମଣି ସେଇଥିରେ ରହିଯାଆନ୍ତି । କିଳୁକ ହୋଇ ରହିବାକୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି । ଗଢ଼ାଆଗୁଡ଼ାକୁ ଆଦର୍ଶ ବୋଲି ମାନନ୍ତି । ଗୋଟାଏ ଦୁଇଟା ସୂତ୍ରକୁ ମାନିଲେ ସତ୍ୟଯୁଗ ଆସିଯିବ ବୋଲି କେତେ ସଣ୍ଣାରେ କହି ବୁଲୁଥାନ୍ତି । ବ୍ରହ୍ମକୁ ପଥର ମୂର୍ତ୍ତି କରି ଥୋଇ ଦିଅନ୍ତି, ଜ୍ଞାନକୁ ଗୁଡ଼ହାଣ୍ଡି କରି ତାହାରି ଭିତରେ ପଡ଼ନ୍ତି ଓ ଲଟର ପଟର ହେଉଥାନ୍ତି । ହାଟବଜାରକୁ ମାୟା ବୋଲି କହୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାରି ଭିତରେ ବେକେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବୁଡ଼ି ରହିଥାନ୍ତି । ଏମାନେ ନିଜ ଭିତରକୁ ପଶି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ କିମ୍ବା ଜଗତ ଭିତରକୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିଗମି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ କୌଣସି ସାହସ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ମନମୋହନ ବାବୁ ଜୀବନରେ ସ୍ୱମାର୍ଗଟିକୁ ଖୋଲିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବହି ଲେଖନ୍ତି, ଛବି ଆଙ୍କନ୍ତି । ଆପଣାକୁ ଛବିଟିଏ ପରି ଆଗରେ ରଖି ଶିଳ୍ପୀର ଆଖିରେ ସକଳ ଅନୁରାଗ ଏବଂ ଆତ୍ମୀୟତା ଦେଇ ତାହାକୁ ଦେଖି ପାରନ୍ତି । ଆପଣା ବହିର ସର୍ବଶେଷ ପୃଷ୍ଠାରେ ସିଏ ମୃତ୍ୟୁ ଭିତରେ ଜୀବନ ଉପରେ, ଅନ୍ଧକାର ଭିତରେ ଆଲୋକ ଉପରେ ଏବଂ ଅସତ୍ୟ ଭିତରେ ସତ୍ୟ ଉପରେ ଆସ୍ଥା ରଖିବାର କଥା କହିଛନ୍ତି । ମଣିଷକୁ ନିର୍ଜୀବତାରୁ ସଜୀବତାକୁ ଆଣିବାର କଥା କହିଛନ୍ତି । ସଜୀବତାକୁ ସିଏ ଏକ ଛୁଆଁଚା ରୋଗ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ନିଜେ ସଜୀବ ହୋଇ ନ ଥିଲେ କେହି କଦାପି ଏଡ଼େ ବଡ଼ କଥା କହି ପାରିବ ନାହିଁ । ସଜୀବ ହେବା ଓ ତାହାରି ଦ୍ୱାରା ଜଗତଯାକକୁ ସଜୀବ କରାଇ ରଖିବା ହେଉଛି ଏ ଯୁଗର ଅସଲ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ । ମନମୋହନ ବାବୁ ଆହୁରି ଅନେକ ଲେଖନ୍ତୁ, ଆହୁରି ଅନେକ ସଜୀବ କୁସୁମ ଫୁଟାନ୍ତୁ ।

କୈବଲ୍ୟ, ୨/୨, ୧୯୮୨

॥ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ କଥା ॥

ଲେଖକ : ଶ୍ରୀ ସୁଧୀରଚନ୍ଦ୍ର ବେହୁରା

ବିଦ୍ୟାପୁରୀ, କଟକ-୨, ୧୯୮୧

ପୃଷ୍ଠା ସଂଖ୍ୟା : ୧୩୦, ମୂଲ୍ୟ ଟ ୧୦-୫୦

ପିଲା ହେଲେ ଯାଇ ଯଥାର୍ଥରେ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖି ହୁଏ । ପିଲା ହେଲେ ଯାଇ ସାହିତ୍ୟ କହି ହୁଏ । ଯାହାର ପିଲାମନଟିଏ ଥାଏ, କେବଳ ତାହାକୁ ହିଁ ସାହିତ୍ୟ କହିହୁଏ ।

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାହିତ୍ୟ ବିଷୟରେ ଯେଉଁଭଳି ବହି ସବୁ ଲେଖା ହୋଇ ଆସିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପଢ଼ିବା ସମୟରେ ପ୍ରଧାନତଃ କଲେଜ ପିଲାଙ୍କ ପରୀକ୍ଷାଖାତାର ଉତ୍ତରଗୁଡ଼ାକୁ ପଢ଼ିବାପରି ମନେ ହୋଇଥାଏ । ସତେଯେପରି ଅଧ୍ୟାପକରୂପୀ ବଡ଼ ବଡ଼ ପିଲାମାନେ ଗ୍ରନ୍ଥରୂପୀ ଅନ୍ୟ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପରୀକ୍ଷା ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ତର ଦେବାର କାମରେ ଲାଗିଲା ଭଳି ଉତ୍ତରଗୁଡ଼ିଏ ଲେଖି ଥୋଇ ଦେଇଛନ୍ତି, ଠିକ୍ ସେହିପରି ମନେହୁଏ । ଯେଉଁମାନେ ପରୀକ୍ଷା ପାସ୍ କରିବା ଲାଗି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ଗୋଟିଏ ବିଷୟରୂପେ ବାଛୁଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ଯେ ସମସ୍ତେ ଏକ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଆଗ୍ରହ ନେଇ ସେପରି କରିଥାନ୍ତି, ସେକଥା ମୋଟେ ନୁହେଁ । ଅନେକେ ଦୈବକୃପାରୁ ଗୋଟାଏ ପଦବୀରେ ଯାଇ ବସି ଯାଇଥାନ୍ତି ବୋଲି ପ୍ରକାଶକଙ୍କର ଅନୁରୋଧଦ୍ୱାରା ପ୍ରାୟ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖନ୍ତି, ପେଲି ହୋଇ ସାହିତ୍ୟକୁ ମନ କରନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟ ବିଷୟରେ ଅନ୍ତରକୁ ଯେନବା ଭଳି କିଛି କଥା ଶୁଣିବା ଓ ତାହାଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ଆପଣାକୁ ନିଜ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ଅଧିକ ନିକଟ କରି ଆଣିବାର ଆଗ୍ରହଟି ଏହାଦ୍ୱାରା ଖରି ଛାରଖାର ହୋଇଯାଏ । ଆପଣାର ସାହିତ୍ୟକୁ ମୋଟେ ଅନୁଭବ କରି ହୁଏନାହିଁ । ପରୀକ୍ଷାରେ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀର ପ୍ରମାଣପତ୍ର ଓ ପଦଡ଼ିମାନ ମିଳିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଅନୁଭବ କରି ହୁଏନାହିଁ । ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏପରି ଅନେକ ଅଧ୍ୟାପକ ଓ ବିଶେଷଜ୍ଞ ପଣ୍ଡିତ ରହିଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ସାହିତ୍ୟିକ ସଂସର୍ଗରେ ଆସିବା ମାତ୍ରକେ ସେମାନଙ୍କର ଏହି ଦୁର୍ଗତି-ଗୁଡ଼ାକ ସବାଆଗ ଧରା ପଡ଼ିଯାଏ ।

ଏଠାରେ ଆଲୋଚିତ ହେବାକୁ ଯାଉଥିବା ପୁସ୍ତକଟିର ଲେଖକ ଶ୍ରୀ ସୁଧୀରଚନ୍ଦ୍ର ବେହୁରା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଅନୁଭବ କରି ପାରିଛନ୍ତି ବୋଲି "ଓଡ଼ିଆ

ସାହିତ୍ୟ କଥା" ଭଳି ବହିଟିଏ ଲେଖିଛନ୍ତି । ସିଏ ଖାଲି ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ପରିଗୁଡ଼ାଏ ଉଦ୍ଧରଣ କରି ପକାଇ ନାହାନ୍ତି । ସିଏ ପିଲାଟି ଭଳି ସାହିତ୍ୟକୁ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି, ଭଲ ବି ପାଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ଭାଷା ବି ଏକ ତଦନୁରୂପ ସ୍ୱରମ୍ୟତା ଏବଂ ସହଜ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତା ଲାଭକରି ପାରିଛି । ବଡ଼ମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଯେଉଁଠି ପିଲାଟିଏ କେଉଁଦିନୁ ସତେଅବା ଦଣ୍ଡ ପାଇଥିବା ପରି ଲୁଚିଛପି ରହିଥିଲା, ଏହି ବହିଟିକୁ ଗଡ଼ଗଡ଼ କରି ପଢ଼ି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଖୁସୀ ହେବାର ସୁବିଧାଟି ପାଇ ସେଇ ପିଲାଟି ସତେଅବା ନାଚି ନାଚି ଦାଣ୍ଡକୁ ବାହାରି ଆସୁଛି । ମୋଟେ ବୟସ ମାନୁନାହିଁ ।

ଲେଖକ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ କଥାକୁ ଛବିଶିଟି ସାନ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବିଭକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମ ଦୁଇଟି ଅଧ୍ୟାୟରେ ମାଆ ପାଖରୁ ମାତୃଭୂମି ଓ ମାତୃଭାଷା ବାଟଦେଇ ସିଏ ସିଧା ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କରିଛନ୍ତି । ତା'ପରେ ସାରଳା ଦାସଙ୍କଠାରୁ ଅଧ୍ୟାୟଗୁଡ଼ିକର ପାହାଚ ଡେଇଁ ଡେଇଁ ସେ ସିଧା ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମର ଯୁଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆସିଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ମୋଟ ଉଣେଇଶିଟି ପାହାଚ ଡେଇଁବାକୁ ହୋଇଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଧ୍ୟାୟର ନାମକରଣ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଚମତ୍କାର ହୋଇଛି । ଗୋଟିଏ ଅଧ୍ୟାୟରେ ସୁଧୀରବାବୁ ଯେଉଁ ଲେଖକଙ୍କର କଥା ଆମକୁ କହିବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଏକ ଆତ୍ମିକ ପରିଚୟ ପାଇବାଲାଗି ସେହି ଲେଖକଙ୍କ ବିଷୟରେ ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ଶବ୍ଦରେ ଯାହା କୁହାଯାଇପାରନ୍ତା, ସେ ସତେଅବା ଠିକ୍ ସେହି ଶବ୍ଦ କେତୋଟିକୁ ବାଛି ଅଧ୍ୟାୟଟିର ନାମକରଣ କରିଛନ୍ତି ଓ ଆମକୁ ଅବାକ୍ କରି ଦେଇଛନ୍ତି ।

ତା'ପରେ ଓଡ଼ିଆ ଲୋକମାନଙ୍କର ମୁହଁରେ ଯୁଗଯୁଗରୁ ରହି ଆସିଥିବା ଓ ଆଧୁନିକ ଉପନ୍ୟାସର ଆଦ୍ୟ-ମୁକ୍ତଶାଳା ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ଲୋକକାହାଣୀ ଗୁଡ଼ିକର କଥା କୁହାଯାଇଛି । କାହାଣୀ ପେଡ଼ି ପରେ ଗାଆଁ ଗହଳରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଅପାର ଆନନ୍ଦ ଯୋଗାଇ ଦେଉଥିବା ଯାତ୍ରା ଓ ଥିଏଟର । ତା' ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟାୟଟି ପୁସ୍ତକର ଉପସଂହାର । ସାହିତ୍ୟ-ନଈର ସୁଅ ଯେ କେବେହେଲେ ଶୁଖି ଯାଏ ନାହିଁ, ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ମଣିଷ ଯେ ଆଗକୁ ଆଗକୁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖେ ଓ ଆଗକୁ ଆଗକୁ ବାଟ ଚାଲେ ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ନିୟମରେ ଆହୁରି କେତେ ନୂଆ ନୂଆ ଦୁଆର ଉନ୍ମୋଚିତ ହୋଇ ଯାଉଥିବ ଓ ନୂଆ ଫୁଲଟିଏ ଫୁଟି ଉଠିଲା ପରି ଲାଗୁଥିବ, ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ସୁଧୀରବାବୁ ସେହି କଥା କହିଛନ୍ତି । ସିଏ ସାହିତ୍ୟର କଥାଟିକୁ ମୋଟେ ସାରି ଦେଇନାହାନ୍ତି । ସୁତାଟିକୁ ଖୋଲିଦେଇ ଆହୁରି ଆହୁରି ଗଭୀରକୁ ଯିବାର ଯଥୋଚିତ ଆକର୍ଷଣଟିକୁ ସିଏ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିଛନ୍ତି ।

ବହି ଭିତରେ କେତୋଟି କଥା ନ କହିଥିଲେ ଅଧିକ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା । ତାହାର ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶର ରାଜା କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କୁ ଲୋକେ ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ 'ବୀରଶ୍ରୀ ଗଜପତି……' କହୁଥିଲେ ବୋଲି ନ କହିଥିଲେ (ପୃଷ୍ଠା-୭) ଚଳିଥାନ୍ତା । ସେ ଯୁଗରେ ରାଜାମାନେ ଯେଉଁ ସବୁ ପଦବୀମାନେ ନାଆଁ ସହିତ ଯୋଡୁଥିଲେ, ସେଗୁଡାକ ଲୋକମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ମୋଟେ ଦେଉନଥିଲେ । ରାଜାମାନେ ନିଜର ଅଥବା ନିଜ ବଂଶଟିର ପ୍ରଶସ୍ତି ସ୍ୱରୂପ ନିଜେ ନିଜକୁ ସେହିସବୁ ପଦ ଓ ପଦବୀ ଦେଉଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ରାଜାମାନଙ୍କର ସେହି ଲମ୍ବା ପଦବୀଟା ଗୋଟାଏ ଲାଙ୍ଗୁଳ ପରି ଏବେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇ ଆସୁଛି । ଦ୍ୱିତୀୟ କଥାଟି ହେଉଛି, ରାଜା କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ କବି ସାରଳା ଦାସଙ୍କୁ ଅଦିକବି ଆଖ୍ୟା ଦେଇ ନଥିଲେ (ପୃଷ୍ଠା-୯) । ସରଳାଦାସ ତାଙ୍କ ବହିମାନଙ୍କରେ କପିଳେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଏକାଧିକବାର ନାମୋଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ରାଜାଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର କେବେ ଭେଟ ହୋଇଛି ବୋଲି କେଉଁଠି ହେଲେ କହିନାହାନ୍ତି । କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କର ସଭାକୁ ଯାଇ କେବେ ବସିଛନ୍ତି ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହିନାହାନ୍ତି । ଏହି ଘଟଣାଟି ପ୍ରକୃତରେ ଘଟିଥିଲେ ସାରଳାଦାସ ଅବଶ୍ୟ ତାହାର ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥାଆନ୍ତେ ।

ଜଣେ ଜଣେ କବିଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଲେଖା ହୋଇଥିବା ଅଧ୍ୟାୟଗୁଡ଼ିକର ଦ୍ୱିତୀୟାର୍ଦ୍ଧଟି ପ୍ରାୟ ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ବିବରଣୀ ପରି ହୋଇଗଲା । ସୁଧୀରବାବୁ ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ଏସବୁଥିରେ ଏକାବେଳେକେ ଅନେକ କଥା କହିବାକୁ ମନ କଲେ, ଜଣକ କଥା କହୁ କହୁ ଏକାବେଳେକେ ଅନେକଙ୍କ କଥା କହିବାକୁ ମନ ବି କଲେ । ତେଣୁ ଏହି ଅଂଶଗୁଡ଼ିକ ଟିକିଏ ନୀରସ ହୋଇଗଲା । ମଣିଷମାନଙ୍କର ନାଆଁରୁ ଫୁଲାଏ ଆଣି ସାହିତ୍ୟକଥାକୁ ଭର୍ତ୍ତି କରିବାର ଲୋଭରେ ପଡ଼ିଗଲେ ବର୍ଣ୍ଣନାମାନ ନୀରସ ଲାଗିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ । ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟଗୁଡ଼ିକ ପଢ଼ିବା ପରେ ଏଗୁଡ଼ାକ ମୋଟେ ସେତେ ଭଲ ଲାଗିବ ନାହିଁ । ଏପରି ହେବ ବୋଲି ଟିକିଏ ଆଗରୁ ଚିନ୍ତା କରିଥିଲେ ଖୁବ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା ।

ସର୍ବଶେଷ ଅଧ୍ୟାୟଟି ସବୁ ଅଧ୍ୟାୟଠାରୁ ଭଲ ହୋଇଛି । ଓଡ଼ିଆ କବିତାର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ-ଭଣ୍ଡାରରୁ ଲେଖକ କେତୋଟି ବାଛି ତିନି ଚାରି ପୃଷ୍ଠାରେ କେତେକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହି ନିର୍ବାଚନଟି ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ଆଦୌ ଅଧିକ ଭଲ ହୋଇପାରି ନଥାନ୍ତା । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ-ଘରର ଜଣେ ସନ୍ତାନ ସବାଆଗ ଯେଉଁ ଧାଡ଼ିଗୁଡ଼ିକୁ ମନେ ପକାଇବ, ସମସ୍ତଙ୍କର ମନ ଜାଣିଥିଲା ପରି ସୁଧୀରବାବୁ ଠିକ୍ ସେହିଗୁଡ଼ିକୁ ହିଁ ବାଛି ଦେଇଛନ୍ତି ।

ସାହିତ୍ୟ କେବଳ ଉପଭୋଗଜନିତ ଏକ ତଥାକଥିତ ଆନନ୍ଦ ଦିଏନାହିଁ । ସାହିତ୍ୟ ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଦିଏ । ମନ୍ତ୍ର ଯେପରି ଏକ ଶକ୍ତି ଦିଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି । ସାହିତ୍ୟ ଆତ୍ମୀୟତା ବଢ଼ାଏ, ତେଣୁ ଅଧିକ ଶକ୍ତିମାନ୍ କରାଏ, ବିଶ୍ୱାସର ଉନ୍ମେଷଣା ଘଟାଏ । ସାହିତ୍ୟ, ଏପରି କି ଆମ ସାହିତ୍ୟର କଥା କହୁଥିବାବେଳେ ଆମେ କ'ଣ ସେହି କଥାଟି ବିଷୟରେ ଏକ ଯୋଗ୍ୟ ସଚେତନତା ଆଣି ଦେଇପାରନ୍ତେ ନାହିଁ ? ଆମର ଏକ ସାହିତ୍ୟ ଅଛି,—ଏହି କଥାଟିକୁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଧିକାଂଶ ଅବସରରେ 'ଆମର ଏକ ସମ୍ପତ୍ତି ରହିଛି' ଜ୍ଞାନରେ ବିଚାର କରାଯାଇଛି । ଶକ୍ତିକୁ ସାହିତ୍ୟର ସର୍ବମୂଳ ଉପଲବ୍ଧି ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ବି ସାହିତ୍ୟର କଥା ଲେଖାଯାଇପାରନ୍ତା । ଏହାପରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ବିଷୟରେ ଆହୁରି ଅଧିକ ଲେଖିଲାବେଳେ ସୁଧୀରବାବୁ ସେହି କଥାଟିକୁ ଧ୍ୟାନରେ ରଖିବେ, ଶେଷରେ ତାଙ୍କ ଲାଗି ଏତିକି ଅନୁରୋଧ ରହିଲା ।

କୈବଲ୍ୟ, ଫେବୃଆରି, ୧୯୮୩

॥ ଅନୁଶୀଳନ ॥

ଲେଖକ : ଶ୍ରୀ ମଧୁସୂଦନ ପତି

ଅଗ୍ରଦୂତ, କଟକ-୨, ୧୯୭୯

ପୃଷ୍ଠା—୨୬୩, ମୂଲ୍ୟ—୧୬ ଟଙ୍କା

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ବିଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଉପରେ ଲିଖିତ ଶ୍ରୀ ମଧୁସୂଦନ ପତିଙ୍କର ପ୍ରସ୍ତୁତ ପୁସ୍ତକଟିରେ ସର୍ବମୋଟ ଆଠୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ରହିଛି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପତି ପୁସ୍ତକର ମୁଖବନ୍ଧରେ ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆଦ୍ୟ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକମାନଙ୍କର ପର୍ଯ୍ୟାୟ ବୋଲି ନାମିତ କରିଛନ୍ତି । ସ୍ଥାନାନ୍ତରରେ ସିଏ ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ଅଭ୍ୟୁଦୟ ସାହିତ୍ୟ-ପରମ୍ପରାର ପର୍ଯ୍ୟାୟ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହିଛନ୍ତି । ଏହାର ପ୍ରକୃତ କାଳଟି ହେଉଛି ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଦୁଇ ଦଶକ । ଏହି ଆଲୋଚନାରେ କବିବର ରାଧାନାଥ ଅଛନ୍ତି, ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ ଅଛନ୍ତି, ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ସାଙ୍ଗକୁ ଗଙ୍ଗାଧର ଓ ନନ୍ଦକିଶୋର ଅଛନ୍ତି, ପୁଣି ରାମଶଙ୍କରଙ୍କ ସହିତ ଅର୍ଦ୍ଧିମାକୁମାର ମଧ୍ୟ ରହିଛନ୍ତି ।

ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ବିଭିନ୍ନ କାଳରେ ପତ୍ରିକାରେ ଅଲଗା ଅଲଗା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲେ । ଏଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକୃତରେ ଆଠୋଟି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରବନ୍ଧ, ଗୋଟିଏ ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ଭିତ୍ତି କରି ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଆଠୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧ । ଗୋଟିଏ ବହିରେ ଏକାଠି ଗୁନ୍ଥା ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଏକ ଏକତ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ ରଖି ଏକାଠି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ସମଗ୍ର ଭାବରେ ଦେଖିବାଲାଗି ସେହି ପ୍ରବନ୍ଧ-ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ଆବେଦନ-ସୂତ୍ର ପ୍ରାୟ ଆଦୌ ଅନୁଭୂତ ହେଉନାହିଁ ।

ଏକ 'ଦୁର୍ବିସହ ଆହ୍ୱାନ' ଅନୁଭବ କରି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପତି ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକୁ ଲେଖିବା ସକାଶେ ମନ ବଳାଇଛନ୍ତି ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କ ମତରେ ରହିଥିବା ଅଥର୍ବ ପାରମ୍ପରିକତା ଏବଂ ସହଜ ପ୍ରବଚନର ଧାରାର ସମ୍ମୁଖରେ ସିଏ ଏହି ଦୁର୍ବିସହ ଆହ୍ୱାନ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପତି ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟର ଅଧ୍ୟାପକ, ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟରେ ହିଁ ତାଙ୍କର ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ଅବଗାହନ । ଏହି କଥାଟିକୁ ନିଜ ମୁଖବନ୍ଧରେ ସେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ତଥା ପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ ଏକାଧିକ ଥର ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟର ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଚର୍ଚ୍ଚା ଓ ସମୀକ୍ଷା କରିବାକୁ ମନ ବଳାଇଲେ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ-ସମୀକ୍ଷାର ଅନେକ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଦୂର ହୋଇପାରନ୍ତା ବୋଲି ପ୍ରାୟ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ତଳେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ନମସ୍ୟ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମାୟାଧର ମାନସିଂହ କେତେ ଅତିବିଶ୍ୱାସର ସହିତ କହିଥିଲେ । ମାନସିଂହଙ୍କର ସେହି ଉଚ୍ଚାଟନା ହୁଏତ କୌଣସି କାରଣରୁ ଇତିମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ଇଂରାଜୀ ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କୁ ଏହି ଦିଗରେ ଖୁବ୍ ବେଶି ଅନୁପ୍ରେରିତ କରିଥିବାପରି ମନେ ହୁଏନାହିଁ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମଧୁସୂଦନ ପତିଙ୍କର ମୁଖବନ୍ଧ ପଢ଼ିବା ସମୟରେ ଡକ୍ଟର ମାନସିଂହ ହିଁ ପାଠକର ସିଧା ସ୍ମରଣକୁ ଆସିଯାଆନ୍ତି ।

ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟର ସମୀକ୍ଷାରେ ନାନା ପରମ୍ପରା ରହିଛି, ସେହି ପରମ୍ପରାଗୁଡ଼ିକ ଅନୁସାରେ ନାନା ଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟ ରହିଛନ୍ତି । ନାନା ଧାରା ରହିଛି, ନାନା ଅଗ୍ରରୁଚି ରହିଛି; ପରସ୍ପରକୁ ଖଣ୍ଡନ କରୁଥିବା ନାନା ଯୁକ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରତିଯୁକ୍ତିମାନ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପତି ସେହିସବୁ ରୁଚି ଓ ଯୁକ୍ତି ଭିତରେ ଅବଗାହିଥିବା ଏକ ହେତୁବଲମ୍ବ ମନ ନେଇ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଇଲାକାରେ ପ୍ରବେଶ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଗର୍ବ ସହିତ ଆପଣାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରିଛନ୍ତି । ସମ୍ଭବତଃ ସେଇଥିଲାଗି ତାଙ୍କର ଲେଖିବାର କଥାଗୁଡ଼ିକ କୌଣସି ଇଂରାଜୀ ଚିନ୍ତାପଂକ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ଓଡ଼ିଆ ତର୍ଜମାପରି ହିଁ ମନେ ହେଉଛି । ତାଙ୍କର ସମୀକ୍ଷାକୁ ହୁଏତ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନାମାଙ୍କନ ଦେଇ ଚିହ୍ନିବାକୁ ଯାଇ ଏକ ବ୍ୟବଚ୍ଛେଦଧର୍ମୀ ସମୀକ୍ଷା ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରିବ । ଦେହକୁ ଦେଖିବାକୁ ହେଲେ ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗଗୁଡ଼ାକୁ ଅଲଗା ଅଲଗା କରି ଦେଖିବା, ଗୋଟାଏ ବସ୍ତୁକୁ ଜାଣିବାକୁ

ହେଲେ ତାହାକୁ ଆଗ ଫଡ଼ା ଫଡ଼ା କରି ଚିରି ତେନା ତେନା କରି ଦେଖିବା, ଏହା ହେଉଛି ଏକ ବ୍ୟବଚ୍ଛେଦଧର୍ମୀ ରୀତି, ହୁଏତ ଏକ ବ୍ୟବଚ୍ଛେଦଧର୍ମୀ ପ୍ରୀତି । ସମଗ୍ର ଗଠନଶରୀରଟିକୁ ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି କରି ଅଥବା ପୁଳା ପୁଳା କରି ଚିହ୍ନିଲେ ଆମେ ସେହି ଗଠନ ପଛରେ ଧରା ଦେବାକୁ ଛପି ବସିଥିବା କବିଙ୍କୁ ଓ ତାଙ୍କର କାବ୍ୟିକ ପ୍ରାଣକୁ ଚିହ୍ନିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବା, ଏହି ମାର୍ଗରେ ହୁଏତ ଏକ ଆନନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ରହିଛି ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପତିଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକୁ ପଢ଼ିବା ସମୟରେ ଗୋଟାଏ କଥା ଭାରି ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ବାରି ହୋଇପଡ଼ୁଛି । ଓଡ଼ିଆ ସମୀକ୍ଷାରେ ଆଗରୁ କବି ରାଧାନାଥ, ଉପନ୍ୟାସକାର ଫକୀରମୋହନ ଓ ଏମାନଙ୍କ କାଳର ସହଗାମୀ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ କେତେ କ'ଣ ଲେଖାହୋଇ ସାରିଥିଲା । ସେଥିରେ ସମୀକ୍ଷକର ଇଚ୍ଛାସବୁତକ ହିଁ ତା' ଅଧିକାରଭୁକ୍ତ ସର୍ବପ୍ରଥମ ସନ୍ତକ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଆଲୋଚ୍ୟ କବି ଓ ଲେଖକମାନଙ୍କୁ ଯାବତୀୟ ସମୀକ୍ଷା ଓ ବ୍ୟବଚ୍ଛେଦର କଷ୍ଟରୁ ମୁକ୍ତ କରି ରଖିବାକୁ ଏକ ଅତ୍ୟନୁରାଗରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଭଲ ଭଲ ସିଂହାସନରେ ନେଇ ବସାଇ ଦିଆଯାଉଥିଲା । କାହାକୁ ବିପ୍ଳବୀ କୁହାଯାଉଥିଲା, କିଏ ଯୁଗସ୍ରଷ୍ଟା ହେଉଥିଲା, ଆଉ କେହି ଯୁଗପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ବୋଲି ଘୋଷିତ ହେଉଥିଲେ । ସମୀକ୍ଷକମାନେ ଆପଣାର ହିରୋମାନଙ୍କୁ ସେହିପରି ଭାବରେ ପାଟ ପିନ୍ଧାଇ ଦେଇ ଓ ପାଗ ବାନ୍ଧିଦେଇ ସମ୍ଭବତଃ ସ୍ୱୟଂ ପାଟ ପିନ୍ଧିଥିବା ପରି ଓ ପାଗ ବାନ୍ଧି ପରଧିକୁ ବାହାରିବା ପରି ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ସମୀକ୍ଷକମାନଙ୍କ ଆଖିରେ ସମସ୍ତେ ଜାତିର ମୁଖ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରୁଥିଲେ ଓ କୁଳର ଗୌରବ ବଢ଼ାଉଥିଲେ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମଧୁସୂଦନ ପତି ଆପଣାର ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ ଆମକୁ ସେହି ସବୁ ପ୍ରଚଳିତ ପ୍ରମାଦରୁ ଭାରି ସଂଯମର ସହିତ ରକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । ଅତିଶୟୋକ୍ତି ନକରି ମଧ୍ୟ ସେ ଗୋଟିଏ ଉକ୍ତିକୁ ସତ୍ୟର ଆସନରେ ନେଇ ବସାଇ ଦିଆଯାଇ ପାରେ, ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପତିଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଏହାକୁ ଏକ ବିଶେଷ ଗୁଣାତ୍ମକତା ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରିବ ।

ରାଧାନାଥ, ଫକୀରମୋହନ, ରାମଶଙ୍କର ଯାହାକିଛି ଲେଖିଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ଆଦୌ ଶୂନ୍ୟକୁ ଆଶ୍ରା କରି ଲେଖି ନାହାନ୍ତି । ଏକ ବିଶେଷ ସାମାଜିକ ଆହ୍ୱାନର ଭିତ୍ତି ଉପରେ ହିଁ ସେମାନେ କବିତ୍ୱ କରିଛନ୍ତି, ସାହିତ୍ୟ କରିଛନ୍ତି, ଆପଣା'ର ଭାବସାମଗ୍ରୀଗୁଡ଼ିକୁ ବାଢ଼ିବାର ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଯେଉଁ ସଂକ୍ରମଣ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ବହୁମୁଖୀ ଉଦ୍‌ବେଳନ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା ଓ ତଜ୍ଜନିତ ଯେଉଁସବୁ ନୂତନ ସମ୍ଭାବନା ଭାରତୀୟ ଲୋକଚେତନା ତଥା କାବ୍ୟଚେତନାର ଦ୍ୱାରଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ଯେଉଁଭଳି ଆଘାତମାନ କରିଥିଲେ, ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ତାହାର କେତେଦୂର କି ଅନୁସ୍ପନ୍ଦନ ଅନୁଭୂତ ହୋଇଥିଲା, ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପତି ଆପଣାର ଆଲୋଚନା

ଗୁଡ଼ିକରେ ସେହି ପ୍ରସଙ୍ଗଟିର ସତେଅବା ବାହାରେ ବାହାରେ ରହିବା ଲାଗି ସଚେତନ ଭାବରେ ମନ କରିଛନ୍ତି । ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଯେଉଁ ନବୋନ୍ମେଷକାରୀ ତରଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକୁ ଆମ ପ୍ରଚଳିତ ପରିଭାଷାରେ ଭାରତୀୟ ରେନେସାଁସ୍ ବୋଲି କୁହାଯାଏ, ଓଡ଼ିଶାର ଗବାକ୍ଷଗୁଡ଼ିକରେ ସେଗୁଡ଼ିକ କେତେ ପରିମାଣରେ ଆସି ବାଜିଥିଲା, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାପାଇଁ ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାର ଗବାକ୍ଷଗୁଡ଼ିକ କେତେଦୂର ଖୋଲାଥିଲା, ଗବାକ୍ଷଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟିକ ନେତୃତ୍ୱ କେତେଦୂର ଉପକୃତ ହୋଇଥିଲା ଓ ଗବାକ୍ଷଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧିକ ସମଗ୍ର ଭାବରେ ଖୋଲି ଦେବାପାଇଁ ସେହି ନେତୃତ୍ୱ କେତେଦୂର ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇପାରିଥିଲା, ଭାରତୀୟ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ତାହାର ଏକ ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନ କରାଯାଇପାରନ୍ତା ଓ ତଦ୍ୱାରା ଆମକୁ ଆମ ନିଜର ତତ୍କାଳୀନ ସାହିତ୍ୟର ଗୃହସ୍ଥିକୁ ଓ ଗୃହସ୍ୱାମୀମାନଙ୍କୁ ବୁଝିବାଲାଗି ଅଧିକ ଅନ୍ତଃଦୃଷ୍ଟି ମିଳିପାରନ୍ତା । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପଣ୍ଡା କୌଣସି କାରଣରୁ ତାହା କରିନାହାନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟକୁ ଯେଉଁମାନେ ଖାଲି ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହନ୍ତି ଓ ତାହାକୁ ହିଁ ଶୁଦ୍ଧ ସ୍ୱତ ବୋଲି ମାନନ୍ତି, ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପଣ୍ଡା ଆଉ ସେହିମାନଙ୍କ ଗଣ ଭିତରେ ସାମିଲ୍ ହୋଇ ରହିବାକୁ ମନ କଲେନାହିଁ ତ ? ଭାରତୀୟ ପ୍ରାଚୀନ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱକାରମାନେ ସେହିପରି ଏକ ଶୁଦ୍ଧ ସାହିତ୍ୟର ନିରାପଦ ଜିଜ୍ଞାସା କରିଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହି ନିରାପତ୍ତାକୁ ଯାବୁଡ଼ି ଧରିବାକୁ ଆମ ଯୁଗ ଓ ଆମ ସାହିତ୍ୟର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ହୁଏତ ଅନେକତଃ ଏକ ଅନାବଶ୍ୟକ ବ୍ୟାଧି ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରିବ ।

ସର୍ବାଶେଷରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପଣ୍ଡା ତାଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ ବ୍ୟବହାର କରିଥିବା ଭାଷା । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ-ସମୀକ୍ଷାର ସେହି ପ୍ରଥମ ନିଶଉଠା ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଅଭିଧାନର ଜଣେ ପୁରୋଗାମୀ ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀ ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦ ଶର୍ମା ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାଷାଶୈଳୀରେ ନିଜର ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକୁ ଲେଖୁଥିଲେ । ଅନ୍ୟ ଅଧିକ ଭଲ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦର ଅଭାବରେ ଆମେ ଅଭ୍ୟାସଗତ ଭାବରେ ତାହାକୁ ସାଧୁଭାଷା ବୋଲି କହିଆସିଛୁ । ଏହି ସାଧୁଭାଷାର ଓଡ଼ିଶାରେ ଏକ ଇତିହାସ ରହିଛି । ଏକ ସାହିତ୍ୟଗତ ଇତିହାସ ରହିଛି, ଏକ ସାମାଜିକ ଇତିହାସ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । କଥିତ ଭାଷାକୁ ସମ୍ଭବତଃ ଅସାଧୁ ଭାଷା ବୋଲି ମନେ କରାଯାଉଥିଲା କି କ'ଣ, ଲିଖିତ ଭାଷାକୁ ସାଧୁଭାଷା କହି ସମ୍ପୃକ୍ତ ସମସ୍ତେ ଏକ ବିଶେଷ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରି ଆସୁଥିଲେ । ଆମ ପଣ୍ଡିତମାନେ ସାହିତ୍ୟ-ସମୀକ୍ଷକ ବନି ସେଥିରେ ବି କେବଳ ସାଧୁଭାଷାକୁ ହିଁ ପ୍ରବେଶାଧିକାର ଦେଲେ । ସେହି ଅସାଧୁ ପରମ୍ପରାଟି ଶ୍ରୀ ରତ୍ନାକର ପତି ଓ ଶ୍ରୀ ବିପିନ ବିହାରୀ ରାୟଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପରମ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟରେ ସହିତ ଗଡ଼ିଗଡ଼ି ଚାଲିଆସିଲା । ମଝିରେ ବିଶ୍ୱନାଥ କର ଆସିଲେ, ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ସମୀକ୍ଷାରେ ସେ କେତେ ଅତୁଳନୀୟ ଦିଗ୍‌ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟାଇଲେ । ତଥାପି ଯାହା ଲେଖିଲେ, କେବଳ ସାଧୁଭାଷାରେ ଲେଖିଲେ । ସାହିତ୍ୟ

ସମାଲୋଚନା କ'ଣ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁମୋଦିତ କାଠିନ୍ୟଯୁକ୍ତ ସେହି ସାଧୁ ଭାଷାରେ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ, ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପତିଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକୁ ପଢ଼ିସାରିବା ପରେ ସେହି ପ୍ରଶ୍ନଟି ବାରବାର ମନକୁ ଆଘାତ କରିବାକୁ ଆସେ । ଆମ ସାହିତ୍ୟତତ୍ତ୍ୱରେ ଶ୍ଳେଷର କଥା କୁହାଯାଏ, ବ୍ୟଙ୍ଗ ଓ ବିନୋଦର କଥା ଆଲୋଚନା କରାଯାଏ । ଆଧୁନିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ଆସି ମିଥ୍, ଇମେଜ୍ ଏବଂ ଆର୍କିଟାଇପ୍ ପ୍ରଭୃତିର କଥା କୁହାଯାଏ । ସେଗୁଡ଼ାକୁ କେବଳ କବିତା ଓ କାହାଣୀ ପାଇଁ ଛାଡ଼ି ନଦେଇ ସମୀକ୍ଷକ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ସେଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁଠି କି ଦୋଷ ହୋଇଯାଆନ୍ତା ? ସମୀକ୍ଷା ଅଧିକ ସର୍ଜନାତ୍ମକ ହେବାରେ ତାହା ହୁଏତ ବରଂ ସାହାଯ୍ୟ ହିଁ କରନ୍ତା । ଏହାଦ୍ୱାରା ସମୀକ୍ଷକର ମନରେ ଚିରାଚରିତ ଭାବରେ ରହି ଆସିଥିବା ଅନ୍ତର୍ବାଧାଗୁଡ଼ାକ ଅପସରି ଯିବାଲାଗି ହୁଏତ ଅଧିକ ଅବକାଶ ମିଳନ୍ତା । ଆମ ସମୀକ୍ଷାରୁ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କର ଏକଚାଟିଆ ଯାଆନ୍ତା, ସେଥିରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ବି କିଛି ଭାଗ ରହନ୍ତା । ଆମ ସମୀକ୍ଷାଗୁଡ଼ିକ ହୁଏତ କମ୍ କୃତ୍ରିମ ହୁଅନ୍ତା ଓ ତେଣୁ ଅଧିକ ସାଧୁ ହୋଇପାରନ୍ତା ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପତି ଆହୁରି ଲେଖିବେ, ଆହୁରି ଗାଢ଼ ଘାଣ୍ଟିବେ, ଆମକୁ ଆମ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆହୁରି ଅଧିକ ମନନ ଓ ଅନୁରାଗର ପ୍ରେରଣା ଦେବେ ।

ମୂଲ୍ୟାୟନ—୧୪, ୧୯୮୩

॥ ୧-ମାଇକ୍ରୋଇଲେକ୍ଟ୍ରୋନିକ୍ସ ॥

ଲେଖକ : ଅଧ୍ୟାପକ ଦେବକାନ୍ତ ମିଶ୍ର

ଓଡ଼ିଶା ବୁକ୍ ଷ୍ଟୋର୍, କଟକ-୨, ୧୯୮୨

ପୃଷ୍ଠା ସଂଖ୍ୟା-୧୮୭, ମୂଲ୍ୟ—୧୫ ଟଙ୍କା

॥ ୨-ଯୁଗାନ୍ତକାରୀ ଉଦ୍ଭାବନ ॥

ଲେଖକ : ଅଧ୍ୟାପକ ଦେବକାନ୍ତ ମିଶ୍ର

ଏସ୍. ବି. ପବ୍ଲିକେଶନ୍, କଟକ-୨, ୧୯୮୨

ପୃଷ୍ଠା ସଂଖ୍ୟା-୧୫୭, ମୂଲ୍ୟ—୧୮ ଟଙ୍କା

ଭାରତୀୟ ଚିନ୍ତାଧାରା ଭିତରକୁ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଜ୍ଞାନର ସାନୁକୂଲ୍ୟ ପ୍ରବେଶ ଘଟି ନାହିଁ । ଭାରତୀୟ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ମଧ୍ୟକୁ ତାହାର ପ୍ରବେଶ ହୁଏତ ଆହୁରି ଅଧିକ ଆୟାସସାପେକ୍ଷ ହୋଇ ରହିଛି । ଆମ ଦେଶରେ କଲେଜମାନଙ୍କରେ ଏକ ବିଷୟ ରୂପେ ବିଜ୍ଞାନ କେଉଁ କାଳରୁ ପଢ଼ା ହେଲାଣି । ପ୍ରାୟ ଗୋଟାଏ ପୁରୁଷ ହେଲା ହାଇସ୍କୁଲ ସ୍ତରରେ ମଧ୍ୟ ବିଜ୍ଞାନ ଏକ ପାଠ୍ୟ ରୂପେ ଚାଲିଲାଣି । ତଥାପି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅବୈଜ୍ଞାନିକ ଢଙ୍ଗରେ ଏଗୁଡ଼ାକୁ ଯେକୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଚଳନ୍ତ କରି ରଖାଯିବାର ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଉଛି । ଅସଲ ବିଜ୍ଞାନ ଓ ବିଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରେରିତ ଦୃଷ୍ଟିର ଉନ୍ମେଷ ଅନୁଭୂତିରୁ । ଭାରତବର୍ଷ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅନୁଭୂତିରୁ ସତ୍ୟକୁ ଆସିବାର ପଦ୍ଧତିକୁ ପ୍ରାୟ ଏକ ପଥ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରେ ନାହିଁ । ଶାସ୍ତ୍ରଲିଖିତ ଆପ୍ତ ଅନୁମାନଗୁଡ଼ିକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ମାନିନେବାକୁ ହିଁ ତାହା ଅଧିକ ପ୍ରଶସ୍ତ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛି । ତେଣୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଅନୁଭବର ଭିତ୍ତି ଉପରେ ସତ୍ୟର ଖୁବ୍ କମ୍ ବିସ୍ତାର ହୋଇଛି । ଏବଂ, ହୁଏତ ସେହି କାରଣରୁ ଏଠି ଶାସ୍ତ୍ରର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଓ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଜୀବନର ବ୍ୟାବହାରିକ ତଥା ସମ୍ବନ୍ଧଗତ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ବୃହତ୍ ବ୍ୟବଧାନ ରହି ଆସିଛି । ତେଣୁ ବିଜ୍ଞାନ ଓ ବିଜ୍ଞାନଦୃଷ୍ଟି ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅନୁକୂଳ ମାଟି ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ତିଆରି ହୋଇପାରି ନାହିଁ ।

ନାନା କାରଣରୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ବିଜ୍ଞାନ-ସାହିତ୍ୟ ମୁଖ୍ୟତଃ ପିଲାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ହୋଇ ରହିଛି । ବର୍ତ୍ତମାନେ ଆମ ସାନମାନଙ୍କ ସକାଶେ ବିଜ୍ଞାନ-ସାହିତ୍ୟ ଲେଖୁଛନ୍ତି । ସ୍କୁଲମାନଙ୍କରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିବା ବିଜ୍ଞାନ-ବିଷୟକୁ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ଆକର୍ଷକ

ମୋଟେ ହୋଇପାରୁ ନାହିଁ । ବିଜ୍ଞାନକୁ ଏକ ଆକର୍ଷକ ବିଷୟ ରୂପେ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରି ପାରିବାକୁ ହେଲେ ଯେଉଁସବୁ ଆନୁଷଙ୍ଗିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ପ୍ରୟୋଜନ ରହିଛି, ଆମ ସ୍କୁଲମାନଙ୍କରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ଉପସ୍ଥାପନା ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ବିଜ୍ଞାନକୁ ବା ପାଠ୍ୟ ଯେ କୌଣସି ବିଷୟକୁ ଆକର୍ଷକ ଅର୍ଥାତ୍ କୌତୂହଳୋଦ୍ଦୀପକ କରି ପଢାଇ ପାରିବାକୁ ଯେଉଁଭଳି ବିଷୟାନୁରାଗୀ ଶିକ୍ଷକ ଦରକାର, ଆମର ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ସେହିଭଳି ଶିକ୍ଷକ ସଚରାଚର ଭାରି ମହରଗ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଜ୍ଞାନ ପଢାଇ ଯେଉଁ ବିଜ୍ଞାନଶିକ୍ଷକମାନେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଦେଇହେଲା ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି, ସେମାନେ ପିଲାମାନଙ୍କ ଲାଗି ପ୍ରାୟ ଏକ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବିଜ୍ଞାନ-ସାହିତ୍ୟ ଲେଖିବାକୁ ବେଳେବେଳେ ମନ ବଳାଉଛନ୍ତି । ବଜାରକୁ ଚାହିଁ ପଣ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁଥିବା ପ୍ରକାଶକମାନେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ଏକ ସମୁଚିତ ପ୍ରଲୋଭନ ଆଣି ଯୋଗାଇ ଦେଇ ପାରୁଛନ୍ତି ।

ଏହିସବୁ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ବିଚାର କରି ଦେଖିଲେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଦୁଇଟି ପୁସ୍ତକର ଲେଖକ ଅଧ୍ୟାପକ ଦେବକାନ୍ତ ମିଶ୍ର ଏକ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ବ୍ୟତିକ୍ରମ । ଓଡ଼ିଆ ବିଜ୍ଞାନ ସାହିତ୍ୟରେ ତାଙ୍କୁ ସେଥିଲାଗି ଭାରି ଅଖିଆ ବାରି ହୋଇପଡ଼େ । ତାଙ୍କ ଆଖିରେ ବିଜ୍ଞାନର ପରିସର ତୁଳନାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ ଅନେକ ଅଧିକ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ଓ ତେଣୁ ଅଧିକ ଆଗ୍ରହୋଦ୍ଦୀପକ ବିଜ୍ଞାନ ବୋଲି ଏକ ପଦାର୍ଥ କେବେ ସ୍ୱର୍ଗରୁ ପୃଥିବୀ ଉପରକୁ ଖସି ପଡ଼େ ନାହିଁ । ବିଜ୍ଞାନର ଯାବତୀୟ ଉଦ୍‌ଭାବନ ଏବଂ ଅଗ୍ରଗତି ଏକ ବିଶେଷ ଧାରା ଦ୍ୱାରା ନିରୂପିତ ଓ ସଂଘଟିତ ହୁଏ । ବିଜ୍ଞାନୀର ଚେତନାରେ ଏବଂ ସର୍ବୋପରି ସମାଜର ସଞ୍ଚାଳିକା-ଶକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ସେହି ଧାରାର ନାନା ଚେର ରହିଥାଏ । ଆହୁରି ବଡ଼ କଥା ହେଉଛି ଯେ, ବିଜ୍ଞାନର ସକଳ ପ୍ରଗତି ଏବଂ ପଦକ୍ଷେପ କେବଳ ଉପସ୍ଥିତ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକର ସମାଧାନ କରେ ନାହିଁ, ତାହା ନାନା ନୂତନ ସମସ୍ୟାର ସୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟ କରେ, ନୂତନ ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକୁ ଆଣି ହାବୁଡ଼ାଇ ଦିଏ । ଏବଂ ପ୍ରାୟ ଏକ ଚକ୍ରାନୁକ୍ରମରେ ତାହା ଆହୁରି ଅଧିକ ଅନ୍ୱେଷଣ ତଥା ଜିଜ୍ଞାସା ଲାଗି ବାଟ ଫିଟାଇଦିଏ ।

ଆଲୋଚ୍ୟ ଦୁଇଟିଯାକ ପୁସ୍ତକରେ ଅଧ୍ୟାପକ ମିଶ୍ର ମାଇକ୍ରୋ ଇଲେକ୍ଟ୍ରୋନିକ୍ସର ଚର୍ଚ୍ଚା କରିଛନ୍ତି ଓ ତାହାକୁ ଆଧୁନିକ ମଣିଷ ଲାଗି ଏକ ଯୁଗାନ୍ତକାରୀ ଉଦ୍‌ଭାବନ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ବିଜ୍ଞାନର ଜଣେ ବ୍ୟାଖ୍ୟାକାର ଏହି ବିକାଶପର୍ବଟିକୁ ବିଜ୍ଞାନର ଇତିହାସରେ The third wave ବା ତୃତୀୟ ତରଙ୍ଗ ବୋଲି ଅଭିହିତ କରିଛନ୍ତି । ବହି ଦୁଇଟିରେ ପ୍ରଧାନତଃ ଲେଜର, କମ୍ପ୍ୟୁଟର ଏବଂ ସିଲିକନ୍ ଚିପ୍—ଏହି ତିନୋଟି ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ପ୍ରଥମ ପୁସ୍ତକଟି

ବଡ଼ମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି ଲେଖାଯାଇଛି । ତେଣୁ ସେଥିରୁ ଏହି ଉଦ୍‌ଭାବନଗୁଡ଼ିକ ଅଧିକତର କାମରେ ଲାଗିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନରେ ଯେଉଁସବୁ ନୂତନ ଉନ୍ମୋଚନ ଓ ଉଦ୍‌ବେଳନଗୁଡ଼ିକର ଅବତାରଣା ମଧ୍ୟ କରାଉଛି, ଅଧ୍ୟାପକ ମିଶ୍ର ସେଗୁଡ଼ିକର ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ମାଇକ୍ରୋଇଲେକ୍‌ଟ୍ରୋନିକ୍‌ସର ସହାୟତାରେ "ଆମେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଆରାମପ୍ରଦାୟକ ଜୀବନ ଯାପନ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବା" ବୋଲି ଦ୍ୱିତୀୟ ପୁସ୍ତକଟିର ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ (ପୃ-୪୪) ଇଙ୍ଗିତ ଦିଆଯାଇଛି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମିଶ୍ର ବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ ପ୍ରମାଣ ବାଢ଼ି ପ୍ରଥମ ପୁସ୍ତକଟିରେ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଶିଳ୍ପ-ଇତିହାସର ପ୍ରଥମ ବିପ୍ଳବ ମନୁଷ୍ୟର ମାଂସପେଶୀ ଲାଗି ଏକ ବିକଳ୍ପ ଯୋଗାଇ ଦେଇଥିଲା ଏବଂ ଏହି ଦ୍ୱିତୀୟ ବିପ୍ଳବ ତାହାର ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତା ଲାଗି ପ୍ରାୟ ଏକ ବିକଳ୍ପ ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ । ସମାଗ୍ରୀର ସରବରାହର ଅଭିନବତମ କୌଶଳଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରୟୋଗ ଫଳରେ ମନୁଷ୍ୟ-ସମାଜର ଜ୍ଞାନଆହରଣ-କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରାୟ ଏକ ବିସ୍ଫୋରଣ ସଙ୍ଘଟିତ ହେବ । ଏହିସବୁ ନୂତନ କରାମତିକୁ ପୃଥିବୀରେ ରାଷ୍ଟ୍ରମାନେ କେତେଦୂର ସାମରିକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନରେ ବ୍ୟବହାର କରିବେ ଏବଂ ତେଣୁ ପ୍ରୟୋଜନରେ ପଡ଼ି ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଅନ୍ଧାର ଓ ଅଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଶକ୍ତିହୀନ କରି ରଖିବାରେ ହିଁ ସେହି କୌଶଳଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରିବେ, ଆଲୋଚନାରେ ସେହି ଦିଗଟି ଉପରେ ମଧ୍ୟ ବିଶଦ ଆଲୋକପାତ କରାଯାଇଥିଲେ ଅଧିକ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା ।

ଆମର ବର୍ତ୍ତମାନ ପୃଥିବୀରେ ରାଷ୍ଟ୍ରଗତ ସମ୍ବନ୍ଧ—ବ୍ୟବସ୍ଥା ଗୁଡ଼ାକ ଗତ କେତେଦଶକ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ଏକ ଧାରାରେ ଚାଲୁଛି ଯେ, ବିକଶମାନ ଦେଶଗୁଡ଼ିକୁ ଟେକ୍‌ନୋଲଜି ପ୍ରଧାନତଃ ବାହାରୁ ଆସୁଛି, ସେଗୁଡ଼ାକ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବା ଦେଶମାନଙ୍କରେ ସେଗୁଡ଼ାକ ଲାଗି ଏକ ଉପଯୁକ୍ତ ପୂର୍ବଭିତ୍ତି ତିଆରି ହେବା ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ତାହା ହୁ' ହୁ' ହୋଇ ମାଡ଼ି ଆସୁଛି—ବାହାରୁ ଆସି ଲଦି ହୋଇ ପଡ଼ୁଛି । ବିକାଶଶୀଳ ଦେଶଗୁଡ଼ିକରେ ଯାବତୀୟ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆୟତ୍ତ କରୁଥିବା ଶିଷ୍ଟବର୍ଗ (Elite) ବିକଶିତ ରାଷ୍ଟ୍ରଗୁଡ଼ିକର ଟେକ୍‌ନୋଲଜିକୁ ଏଠି ଲଦି ହୋଇ ପଡ଼ିବାରେ ଏଜେଣ୍ଟ ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି । ଏହି ଏଜେଣ୍ଟମାନଙ୍କର ସାଧାରଣତଃ ନିଜ ଭୂଇଁରେ କୌଣସି ଚେର ନାହିଁ । ଏପରିକି ନିମ୍ନବିବର୍ତ୍ତିତ ଟେକ୍‌ନୋଲଜିର ପରିଭାଷା ଗୁଡ଼ାକ ମଧ୍ୟ ବାହାରୁ ଆସୁଛି । ମାତ୍ର, ଯଦି ତାହା ଏଠି ଭୂଇଁରୁ ବିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଥାନ୍ତା, ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ଭୂମିର ହିଁ ଆହ୍ୱାନ ଏବଂ ଆବଶ୍ୟକତାଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ତାହା ଅଳପରୁ ଅଧିକ ବ୍ୟାପକ ଏବଂ ସରଳରୁ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ଜଟିଳ ହେଉଥାନ୍ତା, ତେବେ ଆମକୁ ଆମ ନିଜ ଭୂଇଁରେ ବି ପରିଭାଷାଗୁଡ଼ିକ ମିଳି ଯାଉଥାନ୍ତା । ଆମର ନିଜ ବିବର୍ତ୍ତିନଟି ଅନେକ ପରିମାଣରେ କମ୍ ନିର୍ଭରଶୀଳ ହୋଇ ପାରୁଥାନ୍ତା, ତେଣୁ ହୁଏତ ଅଧିକ ସୁସ୍ଥ ହୋଇଥାନ୍ତା ।

ଆମ ପୃଥିବୀର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ସମସ୍ୟା ଆରାମର ସମସ୍ୟା ନୁହେଁ, ଏହା ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକତା ଗୁଡ଼ିକର ସମସ୍ୟା । ପୃଥିବୀରୁ ନିରକ୍ଷରତା, ରୋଗଗ୍ରସ୍ତତା ଏବଂ ଆର୍ଥିକ ସାମର୍ଥ୍ୟହୀନତାର ଦୂରୀକରଣ ଦିଗରେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଉଦ୍‌ଭାବନର ଏହି ଯୁଗାନ୍ତକାରୀ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକୁ ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ ବିନିଯୋଗ କରାଯାଇ ପାରନ୍ତା, ତେବେ ତାହା ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ଯୁଗାନ୍ତ ଆଣିବାରେ ନିମିତ୍ତ ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତା । ମାତ୍ର ସେଥିଲାଗି, ବର୍ତ୍ତମାନ ଟେକ୍‌ନୋଲଜି ଉପରେ ରହିଥିବା ରାଷ୍ଟ୍ରାଧିକାରଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ କରି ବିଶ୍ୱସଙ୍ଗଠନ (UNO, UNESCO ପ୍ରଭୃତି) ଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ଅଧିକ ବିଶ୍ୱାସ ଓ ଦାୟିତ୍ୱ ନ୍ୟସ୍ତ କରାଯାଇ ପାରିଲେ ଯାଇ ସେକଥା ସମ୍ଭବ ହୁଅନ୍ତା । ପୃଥିବୀର ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଦେଶରେ ମଧ୍ୟ ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ଲୋକନିର୍ବାଚିତ ଶାସନବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମଣିଷକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଆରାମ ତଥା କଲ୍ୟାଣ ଯୋଗାଇ ଦେବାର ଶିଷ୍ଟବର୍ଗୀୟ ମସୁଧାଗୁଡ଼ାକ ମଧ୍ୟ ଅଧିକାଂଶତଃ ଭାରି ଅନ୍ୟପ୍ରକାର ହୋଇଯିବାରେ ଲାଗିଛି ।

ଏବଂ ଆଉ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ କଥା ହେଉଛି, ଟେକ୍‌ନୋଲଜିର ବୁଦ୍ଧିକୌଶଳ ଏବଂ ମହତ୍ତ୍ୱାକାଙ୍କ୍ଷାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେତେ ଉଦ୍‌ବୃତ୍ତ ପରିମାଣରେ ବିଳାସମୟ ବିସ୍ଫୋରଣ ଘଟିଲେ ମଧ୍ୟ, ଟେକ୍‌ନୋଲଜି ଅଥବା ବିଜ୍ଞାନ କଦାପି ମଣିଷର କାମ କରି ଦେବନାହିଁ । ମଣିଷ ହିଁ ମଣିଷର କାମ କରିବ । ମଣିଷ ଯେପରି ସୁନିପୁଣ ଭାବରେ ଆପଣାର ଯଥାର୍ଥ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ କରିପାରିବ, ସିଏ ସେଇଥିଲାଗି ହିଁ ନିଜର ଗୌଣ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଟେକ୍‌ନୋଲଜି ଏବଂ ବିଜ୍ଞାନର ସାହାଯ୍ୟରେ କରାଇ ନେବାକୁ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଚେଷ୍ଟା କରି ଆସିଛି, ତା'ର ନୀରସ ଶ୍ରମକର୍ଷଣ ଗୁଡ଼ିକୁ ସିଏ ଏହିପରି ଭାବରେ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ସବନନମ୍ କରି ଆଣିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରିଛି । ମାତ୍ର, ବିଜ୍ଞାନ କ୍ରମଶଃ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ମଣିଷଙ୍କର ଜୀବନକୁ ଯେତିକି ସହଜ କରି ଆଣୁଛି, ବସ୍ତୁତଃ ସ୍ୱୟଂ ମଣିଷର ଜୀବନ କାହିଁକି ମୋଟେ ସହଜ ନ ହୋଇ ବରଂ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ବକ୍ର ଓ ଜଟିଳ ହେବାରେ ଲାଗିଛି । ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ବିଜ୍ଞାନ କେଉଁଦିନ କିଛି ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ମନ କରିବ ? ଆପଣାର ଭୂମିପରିସରଟିକୁ ପ୍ରସାରିତ କରି ସେଥିରେ ଏକ ଉନ୍ମୋଳନ ଘଟାଇ ପାରିଲେ ତାହା ପ୍ରକୃତରେ ସମ୍ଭବ ହେବ କି ? ଆଲୋଚିତ ବହି ଦୁଇଟିକୁ ପାଠ କଲାବେଳେ ସମ୍ମୁଖରେ ଏହିସବୁ ଭାବନାର ଉଦ୍ରେକ ହୋଇଯାଏ ।

ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନର ଆଧୁନିକ ଜୀବନଗତ ଯାବତୀୟ କ୍ଷେତ୍ର ସହିତ ଏକ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ନାଡ଼ ଲାଗିକରି ରହିଛି । ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନବିତ୍‌ମାନେ କ୍ରମଶଃ ସେହି କଥାଟିକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରୁଛନ୍ତି । କୌଣସି ବିଜ୍ଞାନର ଅଧ୍ୟୟନକ୍ଷେତ୍ର ଯେତେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଏବଂ ସୀମିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଆପଣାର ଏକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁଶୀଳନ ସମ୍ଭବ କରିବା ଲାଗି

ତାହାକୁ ସେହି ନାନା ସମ୍ବନ୍ଧିତତାର ବି ବିସ୍ତାର କରିବାକୁ ହେଉଛି । ମାଇକ୍ରୋ-ଇଲେକ୍ଟ୍ରୋନିକ୍ସ ତଥାକଥିତ ଧୁରନ୍ଧର ଓ ବିଶେଷଜ୍ଞମାନଙ୍କର ଯେତେ ସମ୍ପତ୍ତି ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ସମାଜର ବୃହତ୍ତର ପ୍ରକ୍ଷେପଣ-ଭୂମିରେ ଏକାଧିକ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ରହିଛି । ମାଇକ୍ରୋଇଲେକ୍ଟ୍ରୋନିକସ୍‌ର ଏକ ଅର୍ଥନୀତି ରହିଛି, ଏକ ରାଜନୀତି ରହିଛି; ସମଗ୍ର ଭାବରେ କହିଲେ ଏକ ଅନୁରୂପ ଓ ଅନୁକୂଳ ethosର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀ ଉପରେ ହିଁ ତାହା ମାନବସମାଜ ନିମନ୍ତେ ଶୁଭକାରୀ ହୋଇପାରିବ ଅଥବା ବହୁ ବିଘଟନର କାରଣରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ । ଓଡ଼ିଆ ବିଜ୍ଞାନସାହିତ୍ୟରେ ଅଧ୍ୟାପକ ଦେବକାନ୍ତ ମିଶ୍ରଙ୍କ ପାଖରେ ଏଇଥି ସକାଶେ ବିଶେଷ ଭାବରେ କୃତଜ୍ଞ ଯେ ସିଏ ଗୁଚ୍ଛା ବିଜ୍ଞାନମାଷ୍ଟରଙ୍କ ପରି କିମ୍ବା ଏକତରଫା ବିଶେଷଜ୍ଞମାନଙ୍କ ପରି ବିଜ୍ଞାନର କଥାକୁ କେବେ ଲେଖନ୍ତି ନାହିଁ । ସିଏ ତାହାକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଏକ ସମଗ୍ର ଦୃଷ୍ଟିପ୍ରସ୍ଥ ଉପରେ ଆଲୋଚନା କରନ୍ତି, ଆମର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ବହୁପ୍ରସ୍ଥ କରନ୍ତି; ବିଜ୍ଞାନର କ୍ଷେତ୍ରଟି ଯେ ବୃହତ୍ତର ସମୂହଜୀବନ ସହିତ ଅଙ୍ଗାଙ୍ଗୀ ଭାବରେ ଜଡ଼ିତ, ଆମକୁ ସିଏ ସେହିପରି ଏକ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରଦାନ କରିଥାନ୍ତି ।

ଟେକ୍‌ନୋଲଜି ବିଜ୍ଞାନ ସହିତ ରହିଥିବା ଆପଣାର ଡୋରକୁ ଛିଣ୍ଡାଇ ମନଇଚ୍ଛା ଯୁଆଡ଼େ ସିଆଡେ ଯାଇ ପାରିବନାହିଁ, ବିଜ୍ଞାନର କୌଣସି ଧନ୍ଦା ମଧ୍ୟ ଜୀବନକୁ ଭୁରୁଡାଇ ଦେଇ ଆଉ କୁଆଡ଼େ ମାଡ଼ି ପାରିବନାହିଁ । ତେବେ ଯାଇ ଟେକ୍‌ନୋଲଜି ଓ ବିଜ୍ଞାନ ଏହି ସଂସାରକୁ ଅଧିକ ସୁସ୍ଥ କରିବାରେ ସହାୟତା କରିପାରିବେ—ବିଜ୍ଞାନରେ ଆଖି ଥିଲା ଲୋକମାନେ କ୍ରମେ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ ଏକଥା କହୁଛନ୍ତି । ଏଇଥିରୁ ବିଜ୍ଞାନଚର୍ଚ୍ଚାରେ ନୂଆ ନୂଆ ବିଳୟମାନ ସୃଷ୍ଟି ହେଉଛି । ସେହି ପ୍ରକ୍ରିୟା ଦ୍ୱାରା ଭାରତବର୍ଷର ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ମଣିଷ ବିଜ୍ଞାନର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଆସୁଛନ୍ତି । ବିଜ୍ଞାନ ପ୍ରତି ପାରମ୍ପରିକ ଭାବରେ ରହି ଆସିଥିବା ଜୀବିକାପ୍ରଧାନ ଦୃଷ୍ଟିଗୁଡାକ କ୍ରମେ ବଦଳି ଯାଉଛି । ବିଜ୍ଞାନ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସଂସ୍କୃତି ସହିତ ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇ ଆସିଲାଣି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ବିଜ୍ଞାନକୁ ପିଲାମାନଙ୍କର ପଠନ—ସ୍ତରରୁ ମନନ ଓ ପ୍ରଶ୍ନ-ଉତ୍ଥାପନ ସ୍ତରକୁ ଉଠାଇ ନେବାରେ ଅଧ୍ୟାପକ ମିଶ୍ରଙ୍କର ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ଅବଦାନ ରହିଛି । ସିଏ ଆମକୁ ଏହିପରି ଭାବରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସହିତ ପରିଚିତ କରାଇ ଦେଉଥାନ୍ତି । ବିଜ୍ଞାନ କହିଲେ ଯେ ଖାଲି ସୂତ୍ର, ଅଙ୍କ ଆଉ ତତ୍ତ୍ୱଗୁଡ଼ାକର ପ୍ରଯୁକ୍ତି ବ୍ୟତୀତ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଜୀବନଦୃଷ୍ଟିକୁ ବୁଝାଏ, ଅର୍ଥାତ୍ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିବେକ ଏବଂ ଆଗ୍ରହ ସହିତ ଜୀବନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ବୁଝାଏ, ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମିଶ୍ର ଓଡ଼ିଶାରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ମଣିଷଙ୍କ ଲାଗି ସେହି ସତ୍ୟଟିକୁ ବହନ କରି ଆଣିବାରେ ଜଣେ ଅନ୍ୟତମ ଅଗ୍ରଗାମୀ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି ।

ଝଙ୍କାର, ୩୫/୮

।। ଗ୍ରୀକ୍ ଜାତିର ଜୀବନ ଗାଥା ।।

ଲେଖକ : ଶରତ୍ କୁମାର ମହାନ୍ତି

ଅଗ୍ରଦୂତ, କଟକ-୨, ୧୯୮୨

ପୃଷ୍ଠା ସଂଖ୍ୟା-୪୧୫, ମୂଲ୍ୟ-୪୨ ଟଙ୍କା

ଲେଖକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶରତ କୁମାର ମହାନ୍ତି ଏହି ବହିର ଭୂମିକାରେହିଁ ଲେଖିଛନ୍ତି, ସମୁଦାୟ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତ ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରୀସ୍‌ରୁ ପ୍ରେରଣା ଓ ଆଲୋକ ପାଇଛି । ଗ୍ରୀକ୍ ପୁରାଣ, ସାହିତ୍ୟ, କିମ୍ବଦନ୍ତୀ, ଦର୍ଶନ ଓ ଇତିହାସ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଜ୍ଞ ରହିଥିଲେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନକୁ ବୁଝି ହେବନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିର ଗଭୀର ଜୀବନମୂଳଗୁଡିକୁ ବୁଝି ହେବନାହିଁ । କଥାଟିକୁ ଅଧିକ ପ୍ରସାର ଦେଇ କହିଲେ, ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନ, ଆଧୁନିକ ରାଜନୀତି ଓ ଆଧୁନିକ କଳାର ଇଉରୋପୀୟ ମୂଳଗୁଡିକର ମଧ୍ୟ ସେହି ଗ୍ରୀସ୍‌ରେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରାଯାଇ ପାରିବ । ଇଉରୋପର ସମଗ୍ର ଉତ୍ସାହଟି ଯେଉଁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ଧର୍ମକୁ ପୃଥିବୀବ୍ୟାପୀ କରିବାରେ ନିମିତ୍ତ ହୋଇଛି, ସେଇଟି ମଧ୍ୟ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ହିବ୍ରୁ ବାଇବେଲର ଗ୍ରୀକ୍ ଅନୁବାଦଦ୍ୱାରା ଇଉରୋପକୁ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲା । ସେତେବେଳର ପାଲେଷ୍ଟାଇନ ଉପରେ ରୋମ୍‌ର ସମ୍ରାଟ ରାଜତ୍ୱ କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ରୋମ୍‌ର ଲାଟିନ ଭାଷାରେ ଆଗ ବାଇବେଲର ଅନୁବାଦ ନହୋଇ କାହିଁକି ଗ୍ରୀକ୍ ଭାଷାରେ ହେଲା, ସେହି କଥାଟିର ମଧ୍ୟ ରହସ୍ୟୋଦ୍‌ଘାଟନ ହୋଇ ପାରିବା ଉଚିତ ।

ଶରତବାବୁ ଗ୍ରୀକ୍ ଜାତିର ଓ ସେହି ଜାତିର ମହାନ୍ ସନ୍ତାନଗଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଗଭୀର ଭାବେ ଆକର୍ଷିତ ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି ନିଜେ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ଆପଣାର ଲେଖକ ଜୀବନରେ ସିଏ ଏକଥା କାର୍ଯ୍ୟରେ ବି ଦେଖାଇଛନ୍ତି । ଗ୍ରୀସର ସର୍ବବୃହତ୍ ଦୁଇ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପ୍ଲେଟୋ ଏବଂ ସକ୍ରେଟିସ୍‌ଙ୍କ ଜୀବନ ଏବଂ ଦର୍ଶନ ଉପରେ ସିଏ ଓଡିଆରେ ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଆପଣାର ଆକର୍ଷଣଟିକୁ ଏକ ମୂର୍ତ୍ତି ସାହିତ୍ୟରୂପ ଦେବାକୁ ଯାଇ ସିଏ ପ୍ରସ୍ତୁତ ପୁସ୍ତକରେ ଗ୍ରୀକ୍ ଜୀବନ ବିଷୟରେ ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଚିତ୍ର ଦେବାରେ ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରୀକ୍ ସଂସ୍କୃତି ଓ ତାହାକୁ ନିର୍ମାଣ କରିଥିବା ଗ୍ରୀକ୍ ଜାତି ସହିତ ଆମର ଏକ ପରିଚିତି ଘଟାଇଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ପାଠକ ହିସାବରେ ଆମେ ଏଥିଲାଗି ତାଙ୍କ ପାଖରେ ନିଶ୍ଚୟ କୃତଜ୍ଞ ହୋଇ ରହିବା ।

'ଗ୍ରୀକ୍ ଜାତିର ଜୀବନ ଗାଥା' ମୂଳତଃ ଏକ ଇତିହାସ । ଆହୁରି ଅଧିକ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ କହିଲେ ଏକ ସାଂସ୍କୃତିକ ଇତିହାସ । ଏବଂ, ଗାଥାଶୈଳୀରେ ଲିଖିତ ଏକ

ଇତିହାସ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ୩୦୦୦ ଠାରୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ୩୦୦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦ୍ୱୀପମୟ ଗ୍ରୀସ୍‌କୁ ନାନା ନିୟନ ଓ ନାନା ପ୍ରହାର ଦ୍ୱାରା ଆଲୋଡ଼ିତ କରି ରଖିଥିବା ଇତିହାସ । ଏହି ଇତିହାସ କୌଣସି ରାଜବଂଶୀୟ ଶାସନର ଇତିହାସ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଗଣିତଠାରୁ ଦର୍ଶନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟଠାରୁ କ୍ରୀଡ଼ାଙ୍ଗନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୋଟିଏ ସମଗ୍ର ଭୂଖଣ୍ଡକୁ ଏକ ମୂଳଭୂତ ଜୀବନଧର୍ମୀ କଳାପ୍ରଧାନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବାନ୍ଧି ରଖିଥିବା ଏକ ସାଂସ୍କୃତିକ ବନ୍ଧନର ଇତିହାସ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିପୁଣ ଭାବରେ ଇତିହାସ ଛନ୍ଦରେ ଆମକୁ ସେହି ସମଗ୍ର ବନ୍ଧନଟିର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ସଂସ୍କୃତିର ଜଣେ ସାଧାରଣ ଆଗ୍ରହୀ ପାଠକ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଜାଣିବାଲାଗି ଯେତେ ଯାହା ଆବଶ୍ୟକ, ସିଏ ସେହି ସବୁକିଛିର ମଣ୍ଡନ ଦେଇ ବହିଟିକୁ ପ୍ରାୟ ନିଖୁଣ କରି ଲେଖିଛନ୍ତି । ଏହି ବହିଟିକୁ ଲେଖିବାବେଳେ ତାଙ୍କର ଭାଷା ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ଏକ ଆବଶ୍ୟକତାରେ ପଡ଼ି ଆଗ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ସହଜ ଓ ସରସ ହୋଇଯାଇଛି । ଭାଷାରେ କୌଣସି କର୍କଶତା ନାହିଁ । ପାଣ୍ଡିତ୍ୟସୁଲଭ ଆଦୌ କୌଣସି କାଠିନ୍ୟ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । ପାଠକର ବିଷୟ ପରିଚିତିରେ ବୃଷ୍ଟୁଷ ସହଯୋଗ କରି ବହିଟିରେ ଏକାଧିକ ମାନଚିତ୍ର ରହିଛି । ଗ୍ରୀକ୍ କଳାରୁ ଗ୍ରୀକ୍ ଜୀବନ-ଆଚରଣକୁ ଚିହ୍ନିବାଲାଗି ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରୀକ୍ ଚିତ୍ରର ବହୁସଂଖ୍ୟକ ନମୁନା ମଧ୍ୟ ରହିଛି ।

ଓଡ଼ିଶା ଆଉ ଗ୍ରୀସ୍ ଭିତରେ ଦୂରତା ଅନେକ । ଇଉରୋପର ଯେତିକି ନିବିଡ଼ ପରିଚୟ ପାଇବାକୁ ମନ କରି ଆଉ ଏକ ଭୂମି ତାହାର ଗ୍ରୀକ୍ ପୃଷ୍ଠଭୂମିକୁ ଚିହ୍ନିବାଲାଗି ଏକ ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭବ କରନ୍ତା, ଓଡ଼ିଶାରେ ସେତିକି ଲାଗି ହୁଏତ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଗ୍ରହ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆଖିଦୃଶିଆ ହେଲାପରି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ପାରିନାହିଁ । ଇଉରୋପକୁ ଆମେ ଅନେକେ ପ୍ରାୟ ଏକ ଉପରଠାଉରିଆ ଭାବରେ ବୁଝିଛୁ । ତେଣୁ, ସେହି ବୁଝିବାରେ ଏକ ଯଥାର୍ଥ ଅନ୍ତରଙ୍ଗତା ସମ୍ଭବ ହୋଇନାହିଁ । ଆମରି ଭିତରୁ କେତେକ ଇଉରୋପର ଏହି ଉପର-ଠାଉରିଆ ଚିହ୍ନାକୁ ସତେଅବା ଗୋଟାଏ ଗୁଣ୍ଡହାଣ୍ଡି ମନେକରି ତାହାରି ଭିତରେ ପଡ଼ିଯାଇ ଲଟର ପଟର ହେଉଛନ୍ତି ଏବଂ ଆମର ଏହି ପାଚେରିଦିଆ ସାନ ଘରଟିରେ ଅନେକ ପ୍ରମାଦର କାରଣ ହୋଇଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାରେ ଆମର ସାଂସ୍କୃତିକ ଗ୍ରହଣନାଳୀ ଗୁଡ଼ାକ କେତେକ କାରଣରୁ ଭାରି ସ୍ପର୍ଶକାତର ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ସଂସ୍କୃତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖି ବସିଲେ ଆମର ଚେର ଯେତେ ନାହିଁ, ସିଙ୍ଗଗୁଡ଼ାକୁ ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ରହିଛନ୍ତି । ଏହି ବ୍ୟାଧିର ଏକ ଠାଣି ଔଷଧ ହେଉଛି ବାହାରୁ ସଂକ୍ରମଣ ଗୁଡ଼ାକୁ ଆଣି ଆମ ଅହମିକା-ସର୍ବସ୍ୱ ଚେରିତା ଗଛଗୁଡ଼ାକରେ ଲଗାଇବା । ବାହାରୁ ନାନା ବାରିଧିରୁ ବାରି ଆଣି ଆମ ଜଳାଶୟର ପବିତ୍ର ବନ୍ଧ ଗୁଡ଼ାକୁ ଭାଙ୍ଗି ଦେବା । ତେଣୁ ଓଡ଼ିଶାର ଗବାକ୍ଷଗୁଡ଼ାକ ଆହୁରି ଅଧିକ ଖୋଲିଯିବା ଉଚିତ । ଆହୁରି ଅଧିକ ସାହସର ସହିତ ଖୋଲିବା ଉଚିତ । ଆପଣାକୁ ସମଗ୍ରର ବହିରାଟି ମଧ୍ୟରେ ଦେଖିବା ସକାଶେ ଓ

ଆପଣା ମଧ୍ୟରେ ସମଗ୍ରତାର ଆବେଦନଗୁଡ଼ିକୁ ଏକାନ୍ତ ଜୀବନ୍ତ ଭାବରେ ଅନୁଭବ କରିବା ସକାଶେ ଯେତିକ ସାହସ ଲୋଡ଼ାହୁଏ, ଠିକ୍ ସେତିକ ସାହସର ସହିତ ଖୋଲିଯିବା ଉଚିତ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶରତ ମହାନ୍ତି ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାହା ଲେଖିଛନ୍ତି, ତାହା ଏହି ଗବାକ୍ଷଗୁଡ଼ିକୁ ଖୋଲିବାରେ ଓ ବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକୁ ଭାଙ୍ଗିବାରେ ହିଁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛି । ତାଙ୍କର ଏହି ପୁସ୍ତକଟି ମଧ୍ୟ ସେହି ସମାନ ପର୍ଯ୍ୟାୟର । ତାଙ୍କର ଏହି ଗୁଣଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ଗ୍ରୀକ୍ ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରତି ରହିଥିବା ତାଙ୍କର ଅନୁରାଗରୁ ପ୍ରସୂତ ହୋଇଛି । ଗ୍ରୀକ୍ ସଂସ୍କୃତିରେ କେବେହେଲେ ସ୍ପର୍ଶକାତରତା ନଥିଲା ।

ଓଡ଼ିଆ ତା'ର ନିକଟ ଓ ଦୂର ଉଭୟ ପ୍ରତିବେଶକୁ ଜାଣିବ । ତେବେଯାଇ ସିଏ ଆପଣାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣତର ଏବଂ ସମଗ୍ରତର କରି ଜାଣିବା ଲାଗି ଅନେକ ସୁଯୋଗ ପାଇପାରିବ । ବିଶ୍ୱ-ସଂସ୍କୃତି ତଥା ବିଶ୍ୱ-ସାହିତ୍ୟର ଆହୁରି ଅନେକ ସମ୍ପଦ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ସୃଷ୍ଟି ଭଣ୍ଡାର ଭିତରକୁ ଆସିଲେ ଓଡ଼ିଆ ଯଥାର୍ଥ ଆଖିରେ ଆପଣାର ଘରଟିକୁ ଦେଖି ପାରିବ, ଆପଣା ପ୍ରେରଣା-ଆକାଶର ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରସ୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରିବ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶରତ ମହାନ୍ତି ଆମ ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ସୃଷ୍ଟିଗତ ଆବଶ୍ୟକତାର ଏହି ଆଧାର-ସତ୍ୟଟିକୁ ବୁଝି ସେହି ଦିଗରେ ଏତେ ଉତ୍ସାହରେ ଏତେ ବେଶୀ ସମ୍ଭବ କରିପାରୁଛନ୍ତି, ସେଥିଲାଗି ସିଏ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅଭିନନ୍ଦନୀୟ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ସବୁକଥା କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ମୂଳଭୂତ କୁଣ୍ଠା ରହିଥିବାରୁ ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ଅନେକ ଜ୍ଞାନୀ ଆପଣାର ଜ୍ଞାନଗୁଡ଼ାକୁ କେବଳ ଇଂରାଜୀରେ ହଗିବାକୁ ହିଁ ଅଭ୍ୟାସରେ ପକାଇ ନେଇଥାଆନ୍ତି ଓ ତଦନୁରୂପ ଏକ ଅସଂସ୍କୃତିରେ ଆପଣାକୁ ଭାରି ସଣ୍ଟୁଣାର ସହିତ ମଣିକରି ରଖିଥାଆନ୍ତି । ଏମାନେ ଆମର ଅସଲ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିଗୁଡ଼ାକୁ ଆମଠାରୁ ଭାରି ଅନ୍ତରାଳ କରି ରଖିଥାଆନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଯେ ଖାଲି ଆମ ଘରର ନୁହେଁ, ବାହାରର ଓ ବିଦେଶର ବି ଅନେକ କଥା ଭାରି ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଓ ସହଜଗ୍ରାହ୍ୟ ଭାବରେ କହିହେବ, ଶରତ ବାବୁଙ୍କର ଏହି ପୁସ୍ତକଟି ତାହାର ପ୍ରତିପାଦନ କରି ଦେଇଛି । ଆମ ଅନିଚ୍ଛୁକମାନଙ୍କର ମିଛ ବିଶ୍ୱାସ ଗୁଡ଼ାକୁ ଭାଙ୍ଗିବାରେ ତାହା ଅବଶ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ ।

ଗ୍ରୀକ୍ ସଂସ୍କୃତି ଓ ଗ୍ରୀକ୍ ଜାତି ବିଷୟରେ ଶରତ ବାବୁଙ୍କର ଏହି ବହିଟି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ପ୍ରାୟ ସର୍ବପ୍ରଥମ ବହି । ତେଣୁ ଏଥିରେ ଆଉ କ'ଣସବୁ ରହିଥାନ୍ତା ମାତ୍ର ରହି ପାରିଲାନାହିଁ, ସେହି କଥାଟିର ଆଲୋଚନା କରିବା ମୋତେ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ବୋଲି ମନେ ହେଉନାହିଁ । ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଧରି ନିଆଯାଇ ପାରେ ଯେ, ଏହି ବିଷୟରେ ଲେଖକଙ୍କର ଏଇଟି ଆଦୌ ଶେଷ ବହି ନୁହେଁ । ସିଏ ଗ୍ରୀସ୍ ବିଷୟରେ ଆହୁରି ଅଧିକ ଲେଖିବେ, ଗ୍ରୀକ୍ ସଂସ୍କୃତି ବିଷୟରେ ଓଡ଼ିଆ ପାଠକର ଆଗ୍ରହକୁ ଆହୁରି ବଢ଼ାଇବେ । ଗ୍ରୀକ୍ ଐତିହ୍ୟ ଓ ମୂଲ୍ୟବୋଧଗତ ଅବଦାନ ବିଷୟରେ ଅନ୍ୟ ଇଉରୋପୀୟ ଭାଷା

ମାନଙ୍କରେ ଶତାଧିକ ଗ୍ରନ୍ଥ ରହିଛି । ଗ୍ରୀକ୍ ସଂସ୍କୃତି ଦିଗରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ କ୍ଷେତ୍ର ଓ ବିଶେଷ ଦିଗ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆଲୋଚନାମାନ କରାଯାଇଛି । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୂତନ ନାନା ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଗ୍ରୀକ ଜୀବନ-ସନ୍ଦେଶର ଗମ୍ଭୀରତାଯୁକ୍ତ ଅଧ୍ୟୟନମାନ ବି ଏବେ ହେଲାଣି । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ Frank Jaegerଙ୍କର Paedia, Cushmann ଙ୍କର Therapia ଓ S. C. Humphreysଙ୍କର Anthropology of the Greeks ପ୍ରଭୃତି ପୁସ୍ତକର ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇପାରେ । ଡେନମାର୍କ୍ ଭାଷାରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ Peter P. Rohdeଙ୍କର ଏହି ବିଷୟରେ ଏକ ବହୁଖଣ୍ଡ-ବିଶିଷ୍ଟ ଅଧ୍ୟୟନର ଅବଶ୍ୟ ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ରହିଛି । ସାନ ଗ୍ରୀସ୍ ପ୍ରାୟ ସବୁକାଳର ମଣିଷଲାଗି କେତେ ଖୋରାକ ଓ କେତେ ପ୍ରେରଣା ସାଇତି ରଖିଯାଇଛି ଓ ସୁଦୂର ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ସେଠାରେ କୁହାଯାଇଥିବା କେତେ କେତେ କଥାର କିପରି ଆମ ଆଧୁନିକ କାଳରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଆବେଦନ ରହିଛି, ଉଲ୍ଲିଖିତ ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକରୁ ତାହାହିଁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଉଛି ।

ଗ୍ରୀକ୍ ସଂସ୍କୃତିର ଯାବତୀୟ ଅଧ୍ୟୟନରେ ପାଠକର ଚିତ୍ତରେ ପ୍ରକୃତିରେ ଦୁଇଟି କଥା ସତେଅବା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାୟୀ ପ୍ରହେଳିକା ପରି ହୋଇ ରହିଯାଏ । ପ୍ରଥମ ପ୍ରହେଳିକାଟି ଗ୍ରୀକ୍ ଭାଷା ବିଷୟରେ । ଗ୍ରୀକ୍ ସଂସ୍କୃତି ଗ୍ରୀକ୍ ରୋମାନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅଧୀନ ହେବା ପରେ ରୋମକୁ ବ୍ୟାପିଲା । ଏବଂ ରୋମ୍‌ରୁ ସମସ୍ତ ଇଉରୋପକୁ ବ୍ୟାପିଲା । ମାତ୍ର ଗ୍ରୀକ୍ ସଂସ୍କୃତିର ବାହନ ଗ୍ରୀକ୍ ଭାଷା ଗ୍ରୀସ୍‌ଦେଶ ବାହାରକୁ ନଦ୍ୟାପି ତଥାପି ଏକ ସ୍ଥାୟୀ ଭାଷାହୋଇ ରହିଲା କାହିଁକି ? ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରହେଳିକା ହେଉଛି, ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରୀସ୍ ଏବଂ ଏକାଳର ଗ୍ରୀସ୍ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଅସଲଗ୍ନତା ବିଷୟରେ । ଭାରତୀୟ ପ୍ରାଚୀନ ସଂସ୍କୃତିର ଏକ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ପ୍ରାଣବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଭାରତରେ ଏକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଧ୍ୟ ଲମ୍ବି ରହିଆସିଛି । ନାନା ଉତ୍ଥାନ ଓ ପତନ ସତ୍ତ୍ୱେ ସେହି ସଲଗ୍ନତା ତଥାପି ରହିଛି । ମାତ୍ର ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରୀସର ସେହି ବିଶ୍ୱ-ଉଦ୍‌ବୋଧନକାରୀ ଜୀବନ-ଶୈଳୀ ଆଧୁନିକ ଗ୍ରୀସ୍‌ର ସମାଜ ଓ ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ତତଃ ଏକ ସଙ୍କେତକାରୀ ଅବଶେଷ ରୂପେ ମଧ୍ୟ ରହି ପାରିଲାନାହିଁ କାହିଁକି ? ଏଥିପାଇଁ ସେହି ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରୀକ୍ ସଂସ୍କୃତିରେ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ହୋଇ ରହିଥିବା କୌଣସି ଅଭାବକୁ ଦାୟୀ କରାଯାଇ ପାରିବ କି ? ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ଗ୍ରୀକ୍ ସଭ୍ୟତା ମୁଖ୍ୟତଃ ଏକ ସହର-ସଭ୍ୟତା ହୋଇଥିବାରୁ ଗ୍ରୀକ୍ ଜନ-ଜୀବନର ମାଟିରେ ଖୁବ୍ ବେଶୀ ତଳକୁ ଭେଦି ପାରିଲେନାହିଁ ଓ ତେଣୁ କାଳକ୍ରମେ ତଳି ଗୁଡ଼ିଗଲା ଓ କେବଳ କେତେଟା ପୁରୁଣା ସ୍ଥାପତ୍ୟର ମ୍ୟୁଜିଅମ୍ ବ୍ୟତୀତ ଗ୍ରୀସରେ ତାହାର ଅବଶେଷ ହୋଇ ଆଉ କିଛିହେଲେ ରହିଲା ନାହିଁ, ଏପରି ଏକ ଅନୁମାନ କେତେଦୂର କରାଯାଇ ପାରିବ ? ଗ୍ରୀକ୍ ଜୀବନ-ଗାଥା ସମ୍ବନ୍ଧୀ ଆପଣାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକରେ ଶରତବାବୁ ହୁଏତ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକ ଉତ୍ଥାପନ କରିବେ ।

ସମୀକ୍ଷାପତ୍ର, ୭ମ ସଂଖ୍ୟା

॥ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ସୃଷ୍ଟ ସମୀକ୍ଷା ॥

ଲେଖକ : ଡ଼କ୍ଟର ଗଙ୍ଗାଧର ବଳ

ଗ୍ରନ୍ଥ ମନ୍ଦିର, କଟକ, ୧୯ ୫

ମୂଲ୍ୟ—ପଚିଶ ଟଙ୍କା

ପ୍ରସ୍ତୁତ ପୁସ୍ତକଟି ଓଡ଼ିଶାର କୌଣସି ଏକ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଔପଚାରିକ ଭାବରେ ଏକ ଡ଼ିଗ୍ରୀ ପାଇବାପାଇଁ ଅନୁରୂପ ଏକ ସନ୍ଦର୍ଭରୂପେ ଲେଖା ଯାଇଥିଲା । କାବ୍ୟକାରିତାର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଯେପରି ପ୍ରୀତିକୁ ରୀତିଦ୍ୱାରା ଔପଚାରିକ ଭାବରେ ଆବରଣଯୁକ୍ତ କରି କହିବାକୁ ପଡୁଥିଲା, ଏବେ ଆମ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରୁ ଈପ୍‌ସିତ ଡିଗ୍ରୀଟିଏ ପାଇବାକୁ ମନ ଥିଲେ ସମୀକ୍ଷାର ସମଗ୍ର ଆକାଶଟିକୁ ସ୍ୱୀକୃତ ନାନାବିଧ ବିଧିଦ୍ୱାରା ଔପଚାରିକ ଭାବରେ ଆବରଣଯୁକ୍ତ କରି ଉପସ୍ଥାପିତ କରାଇବାକୁ ପଡ଼ୁଛି । ଏହାଦ୍ୱାରା ସମୀକ୍ଷାର ଗୌରବ କ୍ଷୁଣ୍ଣ ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଅର୍ଗଳ ଭିତରୁ ବାହାର ପାରିବାଲାଗି ହୁଏତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ରାହା ନାହିଁ । ମୂଳତଃ ଡ଼ିଗ୍ରୀକୁ ମନ ନକରି ସମୀକ୍ଷା ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିବା ଡ଼ିଗ୍ରୀ-ଈପ୍‌ସୁ ସମସ୍ତେ ଅନ୍ତୁ ଅସୁବିଧାଟିକୁ ଅବଶ୍ୟ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇଥିବେ ।

"ଏ ସନ୍ଦର୍ଭ ଲେଖିବାର ପ୍ରେରଣା ହେଉଛନ୍ତି ବୈଷ୍ଣବର ଉପାସ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ"—ଏକଥା ଡ଼କ୍ଟର ବଳ ତାଙ୍କ ସନ୍ଦର୍ଭର ସର୍ବପ୍ରଥମ ଚରଣରେ ଘୋଷଣା କରି କହିଛନ୍ତି (ପୃଷ୍ଠା-୧୧) । ଅବଶ୍ୟ ଏକଥା ମୋଟେ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ନୁହେଁ ଯେ, ବୈଷ୍ଣବ ହେବାକୁ ହେଲେ ଆମକୁ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ହିଁ ଉପାସନା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । କୃଷ୍ଣ ଏକ ଠୁଳ ଉପାସ୍ୟରୂପେ ଜନ୍ମଲାଭ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଏହି ଭାରତବର୍ଷରେ ଭକ୍ତିମାର୍ଗ ଥିଲା, ବୈଷ୍ଣବମାନେ ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲେ । ପୁଣି, କୃଷ୍ଣକଳ୍ପନାର କାବ୍ୟକାହାଣୀଟିରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ସମ୍ପ୍ରଦାୟଭେଦରେ ନାନାବିଧ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥାଉ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ଗୋଟିଏ ଗୋପପୁରର କୃଷ୍ଣ ଓ ଅଉଗୋଟିଏ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରର କୃଷ୍ଣ । ସେହି ଗୋପପୁରର କୃଷ୍ଣ ମଧ୍ୟ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଧାରଣ ଏବଂ ବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଅନୁସାରେ କେଉଁଠି ଗୋପୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବେଷ୍ଟିତ, ସେଠାରେ ରାଧିକାଙ୍କର ଆଦୌ କୌଣସି ଗନ୍ଧନାହିଁ । ଆଉ କେଉଁଠି କେବଳ ରାଧିକା ହିଁ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ସେଠାରେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭକ୍ତିର ତତ୍ତ୍ୱକାରିତା ଦ୍ୱାରା ରାଧା ସ୍ୱୟଂ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରାସ କରି ରହିଥିବା ପରି ମନେ ହେଉଛି । ଯିଏ ଆକର୍ଷଣ କରେ, ସିଏ ହେଉଛି କୃଷ୍ଣ; ମାତ୍ର ଏକାଧିକ ଏକଦର୍ଶୀ ଅଧ୍ୟାରୋପଣ ଏବଂ ଅଧ୍ୟାସ ଦ୍ୱାରା ମୂଳ ଅଧ୍ୟାତ୍ମର ପିଣ୍ଡଟିକୁ କେତେ ପ୍ରକାରେ ରୀତିଚର୍ଚ୍ଚିତ କରି ରଖାଯାଇଛି । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଡ଼କ୍ଟର ବଳ ଆଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକଟିରେ କୃଷ୍ଣକଳ୍ପନାର ଯେଉଁ ପ୍ରସ୍ଥଟିକୁ ମାନକରୂପେ

ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେଥିରୁ ପ୍ରେରଣା ଲାଭ କରିଛନ୍ତି, ତାହା କୃଷ୍ଣରୂପୀ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଟିଠାରୁ ସତେଅବା ବହୁଦୂରରେ ରହିଯାଇଛି । ତାଙ୍କ ପୁସ୍ତକଟିକୁ ସଂଗତିଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ବୁଝିବା ଲାଗି ଆମେ ସମ୍ଭବତଃ ଏପରି ଅନୁମାନଟିଏ କରି ପାରିବା ଯେ, କବି ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ଆପଣାର କାବ୍ୟକୃତି ମଧ୍ୟରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଚଉହଦୀ ଭିତରେ ଦେଖିଛନ୍ତି, ଡକ୍ଟର ବଳ ମଧ୍ୟ ଆପଣାର କୃଷ୍ଣପ୍ରେରଣାକୁ ତଦନୁଯାୟୀ ଅନୁକୂଳିତ କରି ରଖିଛନ୍ତି ।

ଡକ୍ଟର ବଳ ଗ୍ରନ୍ଥର ମୂଳରୁ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ସମ୍ଭାରରେ "ତାଙ୍କର ବୈଷ୍ଣବୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଅପେକ୍ଷା ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ଓ କବିର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ମୋ' ପକ୍ଷରେ ଅଧିକ ମୂଲ୍ୟବାନ ।" ଆପଣାର ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ କବି ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ସ୍ୱବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ଏହିଭଳି ତିନିଭାଗ କରି ବାଣ୍ଟି ପାରୁଥିଲେ କି ନାହିଁ, ସେଥିରେ ସନ୍ଦେହର ଅବକାଶ ରହିଛି । ଏବଂ, ସୁଖର କଥା ଯେ, ଡକ୍ଟର ବଳ ମଧ୍ୟ ନିଜ ସନ୍ଦର୍ଭଟିରେ ଏପରି ଅଲଗା ଅଲଗା ଭାବରେ କବିଙ୍କର ଆଦୌ ବିଚାର କରିନାହାନ୍ତି; ସିଏ କବିକୃତିର ସଙ୍ଗୀତଦିଗ ତଥା କାବ୍ୟଦିଗଟିର ଯେପରି ନିପୁଣ ତଥା ତଥ୍ୟସରସ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି, ତାହାର ବୈଷ୍ଣବୀୟ ତତ୍ତ୍ୱଦିଗଟିର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ସନ୍ଦର୍ଭର ମୂଳରୁ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ଲିଖିତ ବୈଷ୍ଣବୀୟ ସାହିତ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ହିଁ ସେ ଆପଣାର ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ-ଗୁଡ଼ିକର ସମର୍ଥକ ପ୍ରମାଣରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଅଧିକ ନିର୍ଭୁଲ ଭାବରେ କହିଲେ, ପ୍ରାୟ ଗୋଟାଏ ଜୟଦେବଙ୍କର ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଏବଂ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମମତର ପ୍ରୀତିତତ୍ତ୍ୱ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ସେ ସମୀକ୍ଷାଗୁଡ଼ିକର ଦ୍ୱାରୋନ୍ମୋଚନ କରିଛନ୍ତି ଓ ତଦ୍ୱାରା କବି ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ବୈଷ୍ଣବୀୟତା ତଥା କାବ୍ୟକାରିତା ଉଭୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେହି ମାର୍ଗରେ ଅନୁଗାମୀ ବୋଲି ପ୍ରମାଣ ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଡକ୍ଟର ବଳ ସମୁଚିତ କାର୍ଯ୍ୟ ହିଁ କରିଛନ୍ତି ।

ତଥାକଥିତ ଗବେଷଣାତ୍ମକ ତଥ୍ୟଯୁକ୍ତ ସମୀକ୍ଷା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ସନ୍ଦର୍ଭଟିକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସମୃଦ୍ଧ ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ । ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବୀୟ ପ୍ରତିବିଶ୍ଳେଷଣକୁ ମୂଳଭୂମିରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ଆମେ କିପରି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ବିକଶିତ ହୋଇଥିବା ଏକ ଅତୁଲ୍ୟ କାବ୍ୟଧୀଷଣାର ଯଥାସମ୍ଭବ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟାଖ୍ୟାଟିଏ କରିପାରିବା ଓ ତଦ୍ୱାରା ତଦନ୍ତର୍ଗତ ଓଡ଼ିଆ କବିମାନଙ୍କର ସ୍ଥାନନିରୂପଣ କରିଦେଇ ପାରିବା, ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଡକ୍ଟର ବଳଙ୍କର ସନ୍ଦର୍ଭଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉପାଦେୟ ଏବଂ ସପୁଷ୍ଟିଯୁକ୍ତ ହୋଇପାରିଛି । ମାତ୍ର, ଓଡ଼ିଆ ଭକ୍ତିସାହିତ୍ୟର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ମଧ୍ୟ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସ୍ଥାନନିରୂପଣ କରାଯାଇ ପାରିଥାନ୍ତା । ଡକ୍ଟର ବଳଙ୍କର ଆଲୋଚନା ଅନେକ ସମୟରେ ସତେଅବା ଏପରି ଏକ ସୂଚନା ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛି ଯେ, ଅଭିମନ୍ୟୁ, କବିସୂର୍ଯ୍ୟ

ଓ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସାହିତ୍ୟଧାରାଟି ବୃହତ୍ତର ଓଡ଼ିଆ ଭକ୍ତିସାହିତ୍ୟର ପ୍ରେରଣା ଅପେକ୍ଷା ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବମତର ସଂସ୍କୃତ ସ୍ତୁତିକାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରେରଣା ସହିତ ହିଁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହାହିଁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସତ ହେଲେହେଁ ତଥାପି ସେହି ଧାରାଟିକୁ ଓଡ଼ିଆ ଭକ୍ତିସାହିତ୍ୟର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣତର ଦର୍ପଣଟି ଉପରେ ଅବଶ୍ୟ ଦେଖି ହୋଇଥାନ୍ତା । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ଡ଼କ୍ଟର ବଳ କେବଳ ଗୋଟିଏ ପୃଷ୍ଠାରେ ସାରି ଦେଇଛନ୍ତି । ସେଥିଲାଗି ସିଏ ଗୋଟିଏ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧ୍ୟାୟର ବିନିଯୋଗ କରି ପାରିଥାନ୍ତେ । ତେବେ, ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଶାର ଭୂମି ଉପରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣତର ଭାବରେ ବୁଝିବା ନିଶ୍ଚୟ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାନ୍ତା ।

କବି ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ସଂସ୍କୃତରେ ପ୍ରୀତିକାବ୍ୟମାନ ରଚନା କରିଛନ୍ତି ; କାବ୍ୟରଚନା ଲାଗି ତାଙ୍କ ଲାଗି ଓଡ଼ିଆଭାଷା ଅଯଥେଷ୍ଟ ଥିଲା ବୋଲି ଯେ ସିଏ ସେପରି କରିଛନ୍ତି, ସେକଥା କଦାପି ନୁହେଁ । ଆଉ ଏକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ସେ ସଂସ୍କୃତସମ ଓଡ଼ିଆରେ ନିଜର ରଚନାଗୁଡ଼ିକୁ ଲେଖିଛନ୍ତି । ହୁଏତ, ଆପଣା ସୃଜନଶୀଳତାର ତଥା ଆତ୍ମିକ ଉପଲବ୍‌ଧିର ସର୍ବଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ଆସି ସେ ପ୍ରାୟ କଥିତ ଓଡ଼ିଆକୁ ହିଁ ଆପଣାର ମାଧ୍ୟମରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଜଣେ ଭକ୍ତ, ଜଣେ କବି ଏବଂ କାବ୍ୟମାଧ୍ୟମରେ ହଣ୍ଡୀ ଲୋଡ଼ୁଥିବା ଜଣେ ଅନୁରାଗୀ ବ୍ୟକ୍ତି ହିସାବରେ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଭୂମିବିବର୍ତ୍ତିନଟି ବିଷୟରେ ଏକ ଆଲୋକପାତକାରୀ ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ ଲେଖକ ସନ୍ଦର୍ଭଟିକୁ ଅହୁରି ଅଧିକ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ପ୍ରଦାନ କରି ପାରିଥାଆନ୍ତେ । ତେବେ ତାଙ୍କର ତଥ୍ୟାନୁଶୀଳନ-ଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ଅନ୍ତଃଦୃଷ୍ଟିର ସମର୍ଥ ହୋଇଥାନ୍ତା ।

ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ପ୍ରୀତିର କବି ଥିଲେ, କାମଭକ୍ତିର କବି ଥିଲେ; ତଥାପି ତାଙ୍କର ସମଧର୍ମୀ ଏକାଧିକ କବିଙ୍କଠାରୁ ସେ ଭକ୍ତି ତଥା ପ୍ରୀତିର ମାର୍ଗରେ ଅଧିକ ଅତିକ୍ରମଣର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହୋଇ ରହିପାରିଲେ । ରାଗାନୁଗା ଭକ୍ତି ହେଉଛି ବୈଷ୍ଣବ ଏକାଧିକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ଶାଖାର ଭକ୍ତି । ଭକ୍ତିର ସମଗ୍ର ସନ୍ଦନଟିକୁ ସନ୍ଦର୍ଭ କରି ଡ଼କ୍ଟର ବଳ ରାଗାନୁଗା ଭକ୍ତିର ଆଲୋଚନା କରି ପାରିଥାନ୍ତେ । ଭକ୍ତି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପୋଷିତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆପଣାର ସ୍ୱୀକୃତ ପ୍ରତୀକଗୁଡ଼ିକୁ ଛାଡ଼ି ସ୍ୱଭାବତଃ ଆଗକୁ ଚାଲିଯାଏ । ରାଗାନୁଗା ଭକ୍ତି ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଆପଣାର ପ୍ରତୀକ ବା ଆଲମ୍ବନରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଛି ଓ ସେହି ପ୍ରତୀକଟି ପାଖରେ ହିଁ ଅଟକି ରହିଛି । କେବଳ ବୈଷ୍ଣବ ସାଧନାରେ ନୁହେଁ, ଯେକୌଣସି ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ସାଧନାର କ୍ରମୋତ୍ତର ପଥରେ ଏହିପରି କୌଣସି ମୋହର ପ୍ରୟୋଜନରେ ପଡ଼ି ଅଟକିଗଲେ ସାଧକ ଲାଗି ତାହା ବହୁ ପ୍ରମାଦର କାରଣ ହୋଇଥାଏ । ଇତିହାସରେ ଅନେକ ବାର ସାଧନା ଅଟକି ଯାଇ ସଂପ୍ରଦାୟରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି ଏବଂ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଭିତରେ ପଶି ଆପଣାର ମାର୍ଗଗତ ସକଳ

ବହୁଆଡମ୍ବର ଓ ବହୁବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ସତ୍ତ୍ୱେ ଖଣ୍ଡିତ ହୋଇଯାଇଛି । ସେଥିଲାଗି ଗୋପାଳ-କୃଷ୍ଣଙ୍କ ରାଗାନୁଗା ଭକ୍ତିର ଖୋପ ଭିତରେ ପକାଇ ଆଲୋଚନା କଲାବେଳେ ଭକ୍ତିର ଆଲୋଚନା ହୋଇଥାନ୍ତା, ଭକ୍ତିର ଆଲୋଚନା ହେଉ ହେଉ ପ୍ରୀତିର ଆଲୋଚନା ହୋଇଥାନ୍ତା । ବୃହତ୍ତର ବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ କ୍ଷୁଦ୍ରତର ବୃତ୍ତିଟିର ଆଲୋଚନା କରା ଯାଇଥିଲେ ଆମେ ଏଇଟିର ଅଧିକ ସମାଦର ପାଇ ପାରିଥାନ୍ତୁ । ପ୍ରେମ ପରୀକ୍ଷାକୁ ଖଣ୍ଡେ । ମାତ୍ର ମଣ୍ଡୁଳ, ଖଣ୍ଡିର ଗାରଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ରହି ପରୀକ୍ଷାକୁ ଦଉଡ଼ି ପରି ଗୁଡ଼ାଇ ହୋଇ ପ୍ରେମତତ୍ତ୍ୱର ଯେଉଁ କାବ୍ୟିକ ଉଦ୍‌ଘୋଷଣାମାନ କରାଯାଏ, ତାହାକୁ ଆମେ ପ୍ରେମ ବୋଲି କହିବା ବା ପ୍ରେମପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ବୋଲି କହିବା ? ସର୍ବପ୍ରଥମେ ପ୍ରୀତି ହିଁ ଥିଲା; ପ୍ରୀତିକୁ ଖଣ୍ଡିଭିତରେ ଆଣି ପୂରାଇବାର ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରୁ ପ୍ରୀତିତତ୍ତ୍ୱ ବାହାରିଲା । ସେହି ତତ୍ତ୍ୱରୁ ପୁତ୍ତଳିମାନେ ଗଢ଼ାହେଲେ, ସେହି କ୍ରମରେ କବିମାନେ ପୌତ୍ତଳିକ ହେଲେ । ଖଣ୍ଡି ଭିତରେ ଅଣନିଃଶ୍ୱାସୀ ନହୋଇ କ'ଣ କାବ୍ୟ ଓ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରୀତିର ଉପସ୍ଥାପନା କରିବାରେ ପ୍ରକୃତରେ ଅସମର୍ଥ ହୁଅନ୍ତା ? ବୈଷ୍ଣବୀୟ ପ୍ରୀତିସାହିତ୍ୟ ପଢ଼ିବା ସମୟରେ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନଟି ସ୍ୱତଃ ଜାଗରିତ ହୋଇ ଆସିଥାଏ ।

ଡ଼କ୍ଟର ବଳଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରସ୍ତୁତ ସନ୍ଦର୍ଭଟି ପଛରେ ବହୁ ଅଧ୍ୟବସାୟ ରହିଛି, ଅନୁସନ୍ଧାନ ରହିଛି; ସଂସ୍କୃତ, ବଙ୍ଗଳା ଓ ବ୍ରଜବୁଲି ବୈଷ୍ଣବ ସାହିତ୍ୟରୁ ସମର୍ଥକ ପଦ ଏବଂ ଭାବଗୁଡ଼ିକୁ ଆଣି ସିଏ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣଙ୍କର କୃତିଗୁଡ଼ିକୁ ଏକ ବିଶେଷ ପରିଚ୍ଛଦର ଔଚିତ୍ୟ ଦେବାରେ ସଫଳ ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି । ବିଷୟବସ୍ତୁଟିର ଅନୁପ୍ରସ୍ଥ ସୀମାର ଭିତରେ ଓ ବାହାରେ ସେ ଅଧ୍ୟୟନରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଗାରକୁ ବାଦ୍ ଦେଇ-ନାହାନ୍ତି । ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଗ୍ରନ୍ଥଟି ଏତେ ବେଶୀ ତଥ୍ୟଭାରାକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଛି ଯେ କବି ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଶ୍ୱାସରୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଇଛି । ତେବେ, ଲେଖକ ଗୋଟିଏ ପୁସ୍ତକରେ ଏକାଠି ଆଣି ଠୁଳ କରିଥିବା ତଥ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ପାଠକ ମାନଙ୍କେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବହୁତ ଅନ୍ତଃଦୃଷ୍ଟି ଯୋଗାଇଦେବ । ଅଧିକ ଗବେଷଣା ଓ ଅଧିକ ମର୍ମୋଦ୍‌ଘାଟନ ଲାଗି ସୁରାଖ ଯୋଗାଇଦେବ । ଯଥାର୍ଥ ଅଧ୍ୟୟନ ମୂଳତଃ ତାହାହିଁ କରିଥାଏ । କେତୋଟି ଦ୍ୱାର ଫଟାଇ ଦେଇ ଓ କେତୋଟି ଖିଅ ଧରାଇଦେଇ ତାହା ଆହୁରି ଅନେକ ଦ୍ୱାର ଖୋଲି ଦେବାର କାରଣ ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରସ୍ତୁତ ସନ୍ଦର୍ଭଟି ବସ୍ତୁତଃ ତାହା କରିବ ବୋଲି ଆମେ ଆଶା କରି ପାରିବା । ସନ୍ଦର୍ଭ ସମ୍ପର୍କରେ ଅଭିମତଟିଏ ସଂଗ୍ରହ ନ କରିଥିଲେ ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବଢ଼ିଥାନ୍ତା । ଅନ୍ୟର ହାତ ଧରି ଚାଲିବାର ଗୋଟାଏ ବୟସ ଥାଏ । ଡ଼କ୍ଟର ବଳ ସେହି ବୟସ ଅତିକ୍ରମ କରିଯିବା କଥା ।

ସାଂପ୍ରତିକ ଗ୍ରନ୍ଥ-ସମୀକ୍ଷା, ୧୯୮୫
କଟକ, ପୃଷ୍ଠା-୬୮

॥ ବିବିଧ ସମାଲୋଚନା ॥

ଲେଖକ : ଶ୍ରୀ ଦାଶରଥି ଦାସ

ଅଗ୍ରଦୂତ, କଟକ-୨, ୧୯୮୧

ପୃଷ୍ଠା ସଂଖ୍ୟା-୧୯୪, ମୂଲ୍ୟ— ୧୬ ଟଙ୍କା

'ବିବିଧ ସମାଲୋଚନା'ର ପ୍ରଥମ ବିଡମ୍ବନା ହେଉଛି ତାହାର ବନାନ୍‌ଗତ ଯନ୍ତ୍ରଣା । ବହିଟିକୁ ଧରିବା ଲାଗି ମୁଣ୍ଡ ତଳକୁ ନୁଆଁଇ ଆଣ୍ଠୁ ଆଣ୍ଠୁ ଗୁଳାରେ ମୁଣ୍ଡ ବାଜିବା ପରି ଲାଗିବ । ରଙ୍ଗୀନ୍ ମଲାଟରେ ଦୁଇଟିଯାକ ଜାଗାରେ କବିଙ୍କର ନାମ 'ଶ୍ରୀ ଦାଶରଥ ଦାସ' ବୋଲି ଲେଖାଯାଇଛି । ମଲାଟ ପାରିହୋଇ ଭିତରେ ପଶିବା ମାତ୍ରକେ ସେହି ନାମ 'ଶ୍ରୀ ଦାଶରଥି ଦାସ' ବୋଲି ଲେଖାଯାଇଛି । ବିଶ୍ୱାସୀ ପାଠକର ବିଶ୍ୱାସରେ ଧୋକା ଦେଇଗଲା ପରି ଲାଗୁଛି । ଏହି ଧୋକାଟା କାହାର ସଂପୃକ୍ତ କାହାର ହେଲେ ଆଖିରେ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ, ତାହାହିଁ ସବାବଡ଼ ବିଡମ୍ବନା ବୋଲି ମନେ ହେଉଛି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଆମ ଶିକ୍ଷିତମାନଙ୍କର କପରି ଯୋଗ ଛୁଡ଼ି ଯାଉଛି, ଏହି କଥାଟିକୁ ଆମେ ତାହାର ଏକ ନମୁନା ବୋଲି କହିବା କି ?

ବହିଯାକ ବନାନ୍‌ଭୁଲ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇଛି । 'ଚରିତ' ଗିରିତ' ହୋଇଛି, an idea anidea ହୋଇଛି, 'ଶଇଉନଅନ୍' 'ଶ ଇଭନଅନ' ହୋଇଛି ଏବଂ ଆଉ ଗୋଟାଏ ଜାଗାରେ horeକୁ hoar ବୋଲି କରି ଦିଆଯାଇଛି । ସଂସ୍କୃତ ଉଦ୍ଧୃତଗୁଡ଼ିକରେ ବି ଭୁଲ ରହିଛି ଏବଂ ସଂସ୍କୃତ କହିଲେ ଯେ ଏକ ଅବୋଧ ଭାଷାକୁ ବୁଝାଏ, ସମ୍ଭବତଃ ତାହାର ଏକ ଆବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ସକାଶେ ଏପରି କରାହୋଇଛି । ଏହି ଅପଘାତ-ଗୁଡ଼ାକ ବନ୍ଦ ହେବା ଉଚିତ । ଓଡ଼ିଆ ବହିରେ ଯେ ବନାନଭୁଲ୍ ଅବଶ୍ୟ ହେବ, ଏପରି ଏକ କଥାକୁ ମାନିନେବାର ମୋଟେ କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସମାଲୋଚନା ଅଧିକାଂଶତଃ ଏକ ଶୈଳୀସର୍ବସ୍ୱ ସମାଲୋଚନା । ବିଶେଷତଃ ଓଡ଼ିଆ କବିତାର ସମାଲୋଚନା ବେଳକୁ ଏହି ରୀତିଟିକୁ ଆଖି ବୁଜି ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଥାଏ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପଢାଉଥିବା ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ଆଉ ମୋଟେ ଅଧିକ କିଛିକୁ ସାହସ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ଧିର ପାଣିକୁ ମୋଟେ ଚହଲାଇବାକୁ

ଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ । କବିତା ରଚନା ଓ କବିପ୍ରେରଣାର ଯେ ସକଳ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ଭାବମୂଳ ପୃଷ୍ଠପ୍ରଦେଶ ରହିଛି, ସେମାନେ ସେହି କଥାକୁ ହୁଏତ ଜାଣିଶୁଣି ପାଶୋରି ପକାଇଥାନ୍ତି । ଯାବତୀୟ କବିତା ପଛରେ ଯେ ଗୋଟିଏ କବି ରହିଛି, ସିଏ ଯେ କେତୋଟି ଦିଗ୍‌ବଳୟକୁ ଛାଡ଼ି ଆଉ କେତେକ ଦିଗ୍‌ବଳୟକୁ ଆବଶ୍ୟକତା-ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ବାଛିଛି, ସେମାନେ ଆଲୋଚନାବେଳେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ମୋଟେ ଗଣା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହିପରି ଏକ ସାଧାରଣ ଚଳଣି ଭିତରେ ଶ୍ରୀ ଦାଶରଥିବାବୁ ହେଉଛନ୍ତି ଏକ ଉତ୍ସାହଦାୟକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ । ସିଏ ସମାଲୋଚନା ବୋଲି ଆଗରୁ ଯାହାସବୁ ଲେଖିଛନ୍ତି, ତାହା ପରିମାଣ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିପୁଳ ହୋଇ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଓ ପରୀକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ତାତ୍କାଳିକ ହିତସାଧନ ସକାଶେ ମୋଟେ ଲେଖା ହୋଇ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଆପଣାଲାଗି ଏକ ଅଲଗା ଶ୍ରେଣୀ ହୋଇ ରହିଛି, ଏକ ଅଲଗା ମାନର ହୋଇ ରହିଛି । ଦାଶରଥି ବାବୁଙ୍କର କେତୋଟି ସମାଲୋଚନା ପୁସ୍ତକ ଯିଏ ପଢ଼ିଥିବ, ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନାର କ୍ଷେତ୍ରକୁ ସିଏ କଦାପି ଦରିଦ୍ର ବୋଲି କହିବ ନାହିଁ ।

'ବିବିଧ ସମାଲୋଚନା'ର ସମାଲୋଚିତ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକ ବିବିଧ । ଆପଣାର କୁଣ୍ଢକୁ ବଢ଼ାଇ ବଢ଼ାଇ ଯେତେ ବଡ଼ କଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ବିଷୟଗୁଡ଼ିକର ବିବିଧତାକୁ କଦାପି କୁଣ୍ଢି ପାରିବ ନାହିଁ । ଆଲୋଚନାଗୁଡ଼ିକ ଏକତ୍ର ଗୋଟିଏ ବହିରେ ଗୁନ୍ଥା ହୋଇଛି, ଏତିକି ବ୍ୟତୀତ ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଐକ୍ୟସୂତ୍ରଟିଏ ଖୋଜି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସମଗ୍ରଟିଏ ପରି ଦେଖିବା ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ହେବନାହିଁ । ବିଷୟଗୁଡ଼ିକର କ୍ରମରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ କୌଣସି ଶ୍ରେଣୀ-ବିଭାଗ ନାହିଁ । ସତେ ଯେପରି ମନେ ହେଉଛି, ଏଗୁଡ଼ିକ କିଏ କେଉଁଠି ପଡ଼ିଥିଲେ, ଏମାନଙ୍କୁ ଅସରଣରେ ପତ୍ତ ହାଣ୍ଡିରେ ପୂରାଇବାକୁ ଏକାଠି କରି ଅଣାଯାଇଛି । କନା ମିଳୁଥିବା ଅନୁସାରେ କ୍ରମଶଃ ତିଆରି ହେଉଥିବା କୌଣସି ଜାମାକୁ କନା ନଅଣ୍ଟିଲେ ଗାଆଁ ଦରଜି ଯେମିତି ବଳକା ରହିଯାଇଥିବା ଟଙ୍କେ ଛିଟକନାରେ ଖାଇବା ପକେଟ ଅଥବା ଆଉ ଟଙ୍କେ ଛିଟ କନାରେ ଡେବରି କଲର୍‌ଟାକୁ କରିଦେଇ ଜାମାଟିକୁ ପୂରଣ କରିଦିଏ, ଇଏ ପ୍ରାୟ ସେହିଭଳି ହୋଇଛି । ତେଣୁ ଶ୍ରେଣୀବିଭାଗ ଖୋଜିଲେ ନିରାଶ ହେବାକୁ ହୁଏ, ବିବିଧତା ମଧ୍ୟରେ ତଥାପି କୌଣସି ସମଗ୍ରତା କିମ୍ବା ସମଗ୍ରସୂତ୍ରତା ଖୋଜି ବସିଲେ ମଧ୍ୟ ନିରାଶ ହେବାକୁ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ବିବିଧତାକୁ ସେହିପରି ଖାଣ୍ଟି ବିବିଧତା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିନେବାକୁ ପଡ଼େ, ସେଇଥିରେ ମନକୁ ବୁଝାଇନେବାକୁ ପଡ଼େ । ଏବଂ, ବହିଟିରେ ରହିଥିବା ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକୁ ପଢ଼ି ସାରିଲେ ମନରେ ପଛୁ ପଛୁ ଯେଉଁ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ଥାପିତ ହୋଇଥାନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକୃତରେ କେହି କାହାରି ହଦିତ ମୋଟେ ମିଳନ୍ତି ନାହିଁ ।

ପୁସ୍ତକର ପ୍ରଥମ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ହେଉଛି ଭାରତର ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସଙ୍ଗୀତ 'ଜନଗଣମନ' ବିଷୟରେ । ତା'ପରେ ସିଧା 'ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କବିତାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଚେତନା'କୁ ଏକ ଲମ୍ଫପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତା' ପରେ ଆସିବେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ବ୍ରଜବିହାରୀ ମହାନ୍ତି ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭ୍ରମଣ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରଟଫଯର ଶ୍ରୀ ଗୋଲୋକ ବିହାରୀ ଧଳଙ୍କର ଭୂମିକା । ତା'ପରେ ଫେରିଆସି ଶୃଙ୍ଗାର ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ତା'ପରେ ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟର ଅନଙ୍ଗ ଓ ଅନଙ୍ଗରଙ୍ଗ ବିଷୟରେ ଦେହରେ କିଛି ବିଭୂତି ବୋଳିହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତା' ପରେ ପ୍ରାୟ ସେହି ବିଭୂତିବୋଳା ବେଶରେ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଏବଂ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ସନ୍ନିକଟକୁ ଆସିବାକୁ ହେବ । ତା'ପରେ ଏକାଙ୍କିକା ଓ ତା'ପରେ କବି ସୀତାକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ରଙ୍କର 'ଚଢ଼ନଦୀ' । ଚଢ଼ନଦୀର କୂଳେ କୂଳେ ଯାଉ ଯାଉ ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟରେ ଋତୁସାଧନାର ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବସନ୍ତଋତୁ ବିଷୟରେ ଏକ ଆଲୋଚନାକୁ ହାବୁଡ଼ିବାକୁ ପଡ଼ିବ । 'ବସନ୍ତ'ରୁ 'ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀ' ମୋଟେ ଖୋଜକର ବାଟ । ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀଙ୍କ ପାଖରେ କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଇ ଦାଣ୍ଡକୁ ବାହାରୁ ବାହାରୁ ସିଡ଼ି ଘରେ ପଡ଼ି ଆପଣଙ୍କର ସାର ସିଧା ଆଲବର୍ଟ ଆଇନଷ୍ଟାଇନଙ୍କ ପାଖରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଯିବ । ଏବଂ ସବାଶେଷରେ 'ଦୁଇଟି ଉପନ୍ୟାସ' ପ୍ରକରଣରେ 'ଶତାବ୍ଦୀର ନଚିକେତା' ଏବଂ 'ତୃତୀୟ ପର୍ବ' ବିଷୟରେ ଦୁଇଟି ନାତିଦୀର୍ଘ ଆଲୋଚନା । ଏହି ଷୋଳଟି ବିଭିନ୍ନଧର୍ମୀ ବିଷୟକୁ ମଧ୍ୟ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅନୁବନ୍ଧଗତ କ୍ରମରେ ଅବଶ୍ୟ ସଜାଇ ହୋଇଥାନ୍ତା ଓ ତେଣୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ତାହାର ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ଗୋଷ୍ଠୀ ଭିତରେ ଠାବ କରି ହୋଇଥାନ୍ତା । ଏହି ପୁସ୍ତକରେ ତାହା କରାଯାଇ ନାହିଁ ।

ତଥାପି ପୁସ୍ତକସ୍ଥ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ଏକ ସମଗ୍ର ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ ଏଗୁଡ଼ିକ ଆଙ୍ଗିକ ଆଭରଣରେ ମନନଧର୍ମୀ ବୋଲି ପ୍ରତୀତ ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତରେ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧିକତର ସଙ୍ଗତ ସହିତ 'ଡ଼ିବେଟଧର୍ମୀ' ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଆମ ପିଲାଦିନେ ଆମ ଭିତରୁ ଯେଉଁମାନେ ସ୍କୁଲର ତର୍କସଭାରେ ପାରଙ୍ଗମତା ଦେଖାଇ ପାରୁଥିଲେ, ସେମାନେ ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ପ୍ରୀତିଚକିତ କରିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ତର୍କବିଷୟଟିର ଉଭୟ ପକ୍ଷରେ କହିବାକୁ ଠିଆ ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ । ଆଗ ସପକ୍ଷରେ କହୁଯାଉଥିଲେ ଓ ତା' ପରେ ସମାନ ଦୀପ୍ତିର ସହିତ ବିପକ୍ଷରେ ବି କହୁଯାଉଥିଲେ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ 'ବିଜ୍ଞାନ ମନୁଷ୍ୟର କଲ୍ୟାଣସାଧନ କରୁଛି/କରୁନାହିଁ' ଶୀର୍ଷକ ଏକ ତର୍କ-ପ୍ରତିଯୋଗିତାରେ ସେମାନେ ଉଭୟ ପଟର ହୋଇ ଅନର୍ଗଳ ଉତ୍ସାହରେ ଆପଣା ବାଚନକଳାର ପରିଚୟ ଦେଉଥିଲେ । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ଆମ ସାର୍‌ମାନେ ସେଥିରେ ଆମକୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ପ୍ରଶଂସା କରୁଥିଲେ । ଡିବେଟ୍ ଡ଼ିବେଟସଭାକୁ ଭଲ ହୋଇପାରେ, ମାତ୍ର ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନାକୁ ସଳି । କେବଳ

ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ପରିଚୟ ଦେବା ଜଣେ ପ୍ରବନ୍ଧକାରର ମୋଟେ ଏକ ସୁଭୂଷଣ ନୁହେଁ । ପ୍ରବନ୍ଧକାର ବହୁ ସଞ୍ଚୟ କରିବ, ମାତ୍ର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦୃଷ୍ଟିଯୁକ୍ତ ବହୁସନ୍ତୁଳନ ଦ୍ୱାରା ସେ ତାହାକୁ ନିଜସ୍ୱ କରିବ ଏବଂ ଏକ ନିଜସ୍ୱ Conviction ବା ସଂପ୍ରତ୍ୟୟ ଦ୍ୱାରା ସିଏ ତାହାକୁ ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ସୃଜନରୂପ ବି ପ୍ରଦାନ କରିବ । ଏହି ଅର୍ଥରେ ଦେଖିଲେ ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟ ଯେକୌଣସି ବିଭାଗ ପରି ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ସମାଲୋଚନା ମଧ୍ୟ ସୃଜନାନୁରାଗର ସନ୍ତକ ଓ ସୃଜନାନୁରାଗରୁ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ଆସୁଥିବା ପରିଣାମ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହି ସତ୍ୟଟିକୁ ସ୍ୱୀକୃତି କରାଇବା,— ଏହା ମୁଖ୍ୟତଃ ପ୍ରବନ୍ଧକାରର ଦାୟିତ୍ୱ ।

ପ୍ରସ୍ତୁତ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରାପ୍ୟ କୌଣସି ଆଲୋଡ଼ନକାରୀ ଭବିଷ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ନାହିଁ, କୌଣସି ସଂକ୍ରମଣକାରୀ ପ୍ରକ୍ଷେପଣ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । ବ୍ୟାଖ୍ୟା ବହୁତ ଅଛି, ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ଉଦ୍ଧୃତିମାନ ବି ରହିଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ପ୍ରବନ୍ଧକାରର ଏକ ସ୍ୱକୀୟ Vision ଆମକୁ ଆଦୌ କୋଉଁଠାରେ ଓଗାଳି ପକାଇଲା ପରି ମୋଟେ ଲାଗୁନାହିଁ । ମନେ ହେଉଛି, ସତେ ଯେପରି ଆମେ ପ୍ରବନ୍ଧକାରଙ୍କର ଯୁକ୍ତି-ବ୍ୟାଖ୍ୟାମାନ ଶୁଣି ଶୁଣି ଯାଉଛୁ, ସେହି ଯୁକ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ଔଚିତ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରବନ୍ଧକାରଙ୍କୁ ଭୁଲି ଭୁଲି ଯିବାରେ ଲାଗିଛୁ । ଅର୍ଥାତ୍, ପ୍ରବନ୍ଧକାରଙ୍କ ସହିତ ଆଦୌ କୌଣସି 'ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆବେଦନ-ସମ୍ପର୍କ' ସ୍ଥାପିତ ହୋଇପାରୁନାହିଁ, ଅଥଚ ତେଣେ ସିଏ ଭୁଞ୍ଜାଇ ଦେଉଥିବା ଯୁକ୍ତିଗୁଡ଼ାକରେ ଆମର ମୁହଁ କ୍ରମଶଃ ଭରି ବାନ୍ଧି ହୋଇ ଯାଉଛି । ତେଣୁ ଶେଷକୁ କ୍ଲାନ୍ତି ଲାଗୁଛି, ଆଦୌ କାହାରି ସହିତ ଭେଟ ହୋଇ ନଥିଲା ପରି ଭଳି ମନେ ହେଉଛି । ଏପରି ହେବାଟା କ'ଣ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ?

ଇଂରାଜୀ ବହି ପଢ଼ି ଆମେ ଆଉ କେତେଦିନ ଓଡ଼ିଆରେ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖୁଥିବା ? ଇଂରାଜୀରେ କବିତା ପଢ଼ି ସେଇଥିରୁ ମେଞ୍ଚା ମେଞ୍ଚା ପ୍ରେରଣା ଆଣି ଓଡ଼ିଆରେ ସେହି ପ୍ରେରଣାକୁ ଜବରଦସ୍ତି ରଙ୍ଗ ମଡ଼ାଇ ତାହାକୁ ହିଁ ଓଡ଼ିଆ କବିତା ବୋଲି କହିବାପରି ଆମେ କେତେଦିନ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଅନାଚରଣ କରୁଥିବା ? ଇଂରାଜୀରୁ ଦୀର୍ଘ ଓ ହ୍ରସ୍ୱ ଉଦ୍ଧୃତି ଗୁଡ଼ାକୁ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସିଧା ଆଣି ଥୋଇଦେବା ଦ୍ୱାରା ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ-ଶରୀରର ଶ୍ରୀବର୍ଦ୍ଧନ ହେବ ବୋଲି ଏକ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ଆମର ଆଉ କେତେଦିନ ରହିଥିବ ଓ ଆମକୁ ନାନା ଅନ୍ତର୍ବାଧାଦ୍ୱାରା ପୀଡ଼ିତ ଓ ଅସମର୍ଥ କରି ରଖିଥିବ ? ଇଂରାଜୀ ବହି ଭିତରେ ଆମକୁ ଯାହା ଏତେ ଭଲ ଲାଗିଲା, ଆମେ କ'ଣ ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦ ସାହାଯ୍ୟରେ ତାହାକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ମଞ୍ଜୁଳ ଓ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ କରି ପାରନ୍ତେ ନାହିଁ ? ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ କ'ଣ ପ୍ରକୃତରେ ଶବ୍ଦର ଏତେ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ

ରହିଛି ? ତଥାପି, ସେକଥା ସତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଇଂରାଜୀରୁ ପଠିତ ତଥ୍ୟ ସମ୍ବାଦଗୁଡ଼ିକୁ ଓଡ଼ିଆରେ ଏକ ଭାବାନୁବାଦ ମାଧ୍ୟମରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିପାରନ୍ତୁ, ଅନ୍ତତଃ ତାହା କରିବାର ନିଷ୍ଠାପର ଚେଷ୍ଟାଟିଏ କରିପାରନ୍ତୁ । ପ୍ରବନ୍ଧକାର ଦାଶରଥି ଦାସ ସେକଥା ଅବଶ୍ୟ କରିପାରନ୍ତେ ଓ ଆମକୁ ଆମର ପୁରୁଣା ଗୁଳାଗୁଡ଼ାକ ଭିତରୁ କାଢ଼ି ଆଣି ପାରନ୍ତେ ।

'ଜନଗଣମନ' ସଙ୍ଗୀତଟିର ଆଲୋଚନାରେ ଦାଶରଥି ବାବୁ 'ଭାରତ-ଭାଗ୍ୟ-ବିଧାତା' ପ୍ରସଙ୍ଗର ଉତ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ସଙ୍ଗୀତଟିର ଭାଗ୍ୟବିଧାତା ସ୍ୱୟଂ ପରମବ୍ରହ୍ମ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି (ପୃଷ୍ଠା-୭) । ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟତାର ଏକ ସୀମା ରହିଥିଲା ଭଳି ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସଙ୍ଗୀତର ମଧ୍ୟ ଏକ ସୀମା ଅଛି । ସଙ୍ଗୀତଟିର ମୂଳ କବି ସେକାଳରେ ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଭିତ୍ତି ଉପରେ ତାଙ୍କର ଭାରତ-କଳ୍ପନାକୁ ରୋପିତ କରି ରଖିଥିଲେ ମଧ୍ୟ କେବଳ ସେହି ସଙ୍ଗୀତକୁ ରାଷ୍ଟ୍ରଜ୍ଞମାନେ ଜାତୀୟ ସଙ୍ଗୀତ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଛନ୍ତି ବୋଲି ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସଙ୍ଗୀତଂରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଏକ ଆରୋପଣ କରିବା, ଏହା ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନାରେ ଏକ ଅଶୋଭାକର ପଦ୍ଧତି । ରାଷ୍ଟ୍ର ଓ ପରମବ୍ରହ୍ମ,—ଏମାନେ ଆଦୌ ଗୋଟିଏ ଆକାଶର ଫଳ ନୁହନ୍ତି । ଉତ୍ସାହର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଯେତେବେଳେ ଉଭୟଟି ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଶିବିରରେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟଟିକୁ ପଂକ୍ତିଭୁକ୍ତ କରି ଦିଆଯାଇଛି, ସେଥିରୁ ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥଳରେ ପ୍ରମାଦ ଉପୁଜିଛି । ଆମ ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନା ସେପରି କୌଣସି ପ୍ରମାଦ ଉପୁଜାଇବାରେ ସାହାଯ୍ୟ ନକରୁ ।

ବିଜ୍ଞାନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲେଖା ହୋଇଥିବା ପ୍ରବନ୍ଧ ଦୁଇଟିର ପଲ୍ଲବଗ୍ରାହିତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆମେ ଏଠାରେ ତାହାର କୌଣସି ଆଲୋଚନା କରିବା ନାହିଁ । ମାତ୍ର, ସାହିତ୍ୟ, ବିଶେଷତଃ ଏଥିରେ ଥିବା କବିତାଙ୍ଗର ଆଧୁନିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ତଥା ତାହା ସହିତ ସମ୍ପର୍କିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଚେତନା ବିଷୟରେ ଦାଶରଥି ବାବୁଙ୍କର କେତୋଟି ଉକ୍ତି ଓ ଯୁକ୍ତି,—ଆମେ ଏହିଗୁଡ଼ିକୁ ହିଁ ସମୀକ୍ଷକ ଲାଗି ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରଶ୍ନ ଉତ୍ଥାପନ କରୁଥିବା କେତୋଟି ଅଂଶ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବା । ଦାଶରଥିବାବୁ ନିଜେ କେଉଁଠି କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ଥାପନ କରିନାହାନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟଜିଜ୍ଞାସା ବଦଳରେ ସାହିତ୍ୟାର୍ଥ ହିଁ କରିଛନ୍ତି; ସିଏ ଖାଲି ସମର୍ଥନ କରି ଅଥବା ସମର୍ଥନ ନକରି ଏଇଟାକୁ କି ସେଇଟାକୁ କହି ଯାଇଛନ୍ତି, ମାତ୍ର କୌଣସି ଦ୍ୱାରୋଦ୍ଘାଟନକୁ ମନ କରିନାହାନ୍ତି । ଗଭୀରତା ଏବଂ ଉଚ୍ଚତାର ପ୍ରକୃତ ମପାଳି ତା' ମାପବାଡ଼ିରେ ମାପି ଅଙ୍କରେ ଅଥବା ସୂତ୍ରରେ ଆଦୌ କହିହେଲେ ମାପି ଥୋଇ ଦିଏନାହିଁ । ପ୍ରକୃତ ମପାଳି ଅଧିକ ଉଚ୍ଚତାର ସନ୍ଧାନ ଦିଏ; ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଉ ଦେଉ ସିଏ ଆହୁରି ଅଧିକ ପ୍ରଶ୍ନର ଢାଙ୍କୁଣିଗୁଡ଼ାକୁ

ଖୋଲିଦେଇ ଯାଉଥାଏ । ତୁଚ୍ଛା ବ୍ୟାଖ୍ୟାକାର ତାହା କରିପାରେ ନାହିଁ । ରଚିବା ଲୋକ ଆଦୌ ଗମିପାରେ ନାହିଁ । ଦାଶରଥି ବାବୁ ଆପଣାର ବ୍ୟାଖ୍ୟାବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଅନ୍ତରାଳରେ ଯେଉଁ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକୁ ସତେଅବା ଏଡ଼ିଦେଇ ଚାଲିଯାଇଛନ୍ତି, ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମେ ସେହିପରି କେତେ ଟି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ଥାପନ କରିବା ।

'ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କବିତାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ଚେତନା' ହେଉଛି ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧ-ସଂଗ୍ରହଟିରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରବନ୍ଧ । ଏଥିରେ ବାକ୍ୟ ପରେ ବାକ୍ୟରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବା ଶବ୍ଦାବଳୀ ଏବଂ ମତାବଳୀ ଆପଣାର ଅତ୍ୟୁତ୍ସୁକତାରେ ଅନେକ ସମୟରେ ତୁଚ୍ଛା ନିରର୍ଥକ ଅତିକଥନର ସୀମାକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିଥିବା ପରି ମନେ ହେଉଛି । "ଅଧିକାଂଶ ଆଧୁନିକ କବିଙ୍କର ସତ୍ୟ, ଶୁଭ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ଥିବାରୁ ସେମାନେ ଅଶୁଭ ଓ କଦର୍ଯ୍ୟର ନିର୍ଭୀକ ସାଧନା କରିପାରନ୍ତି" (ପୃଷ୍ଠା-୧୩) ସେହିପରି ଗୋଟିଏ ବାକ୍ୟ । ସେହି ପୃଷ୍ଠାରେ, ଆହୁରି ଗୋଟିଏ ଜାଗାରେ, "ଆଧୁନିକ ଗୀତିକବିତା (ଆଧୁନିକ କବିତାକୁ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ମୁଖ୍ୟତଃ ଗୀତିକବିତା ବା ଲିରିକ୍ ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି) ଆଉ ଉଦଗ୍ର ହୃଦୟାବେଗର ସମଗ୍ରୀ ହୋଇ ରହିନାହିଁ, ହୋଇଛି ତୀକ୍ଷ୍ଣ ମନନର ଆର୍ଟ ।" କୌଣସି ମନନ, ଯଥାର୍ଥ ମନନ, ଏକ ନିଷ୍ଫଳ ହୃଦୟାବେଗ ବ୍ୟତୀତ ସମ୍ଭବ ହେବ କି ? ହୃଦୟାବେଗ ବ୍ୟତୀତ କୌଣସି ଆର୍ଟ ସମ୍ଭବ ହେବା ତ ଆହୁରି ଦୂରର କଥା । ସୃଜନଶୀଳତା ବିଷୟରେ ଆଧୁନିକ ମନୋବିଜ୍ଞାନ ଯାହା କହୁଛି, ସେଥିରେ ହୃଦୟାବେଗ ସହିତ ମନନର ଏକ ବୈଷମ୍ୟ କରାଇ ମୋଟେ ଯୁକ୍ତି ଦିଆ ହୋଇନାହିଁ । ଏହି ପ୍ରକରଣରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସମୟ ଯୁକ୍ତି ଆଉ ଏକ ସ୍ଥାନରେ (ପୃଷ୍ଠା-୧୫) 'ପ୍ରୟୋଜନାତୀତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ'ର ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉତ୍ଥାପନ କରିଛି । ପ୍ରୟୋଜନାତୀତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନକୁ କଦାପି ଏକମାତ୍ର ଆଧେୟ ବା ଆରାଧ୍ୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରେନାହିଁ ସତ, ମାତ୍ର ପ୍ରୟୋଜନକୁ ଅସ୍ୱୀକାର ମଧ୍ୟ କରେନାହିଁ । ଉପନିଷଦର ଋଷି ଆନନ୍ଦ କଥା କହୁଥିବା ବେଳେ ଯେପରି ଅନ୍ନକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିନାହାନ୍ତି, ଠିକ୍ ସେହିପରି । ତେଣୁ ପ୍ରୟୋଜନାତୀତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କଦାପି ସାମାଜିକ ଅର୍ଥାତ୍ ସମୂହଗତ କୌଣସି ପ୍ରବଞ୍ଚନାକୁ ଆଦୌ ବୁଝାଏ ନାହିଁ ।

ଆଉଠାଏ (ପୃଷ୍ଠା-୧୩) ଦାଶରଥି ବାବୁ ପ୍ରଥମ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧୋତ୍ତର ଇଉରୋପର ମାନସିକ ଅବସ୍ଥା ସହିତ ଭାରତରେ ସ୍ୱାଧୀନତାପ୍ରାପ୍ତି ପରର ମାନସିକ ଅବସ୍ଥାର ସାମ୍ୟ ନିରୂପଣ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧ ପରେ ଇଉରୋପର ଋଷିଆରେ ସାମ୍ୟବାଦୀ ବିପ୍ଳବ ଘଟିଥିଲା । ପୁନଶ୍ଚ, ଇଉରୋପରେ ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧ ପରେ ସେଠି ମଣିଷ ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିଲା, ଭାରତବର୍ଷରେ କବି ତାହାକୁ ସେହି ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧ

ପରେ ସାମନା ନକରି ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧର ପରିଯାଏ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥିଲା କାହିଁକି ? ଗୋଟାଏ ଯୁଦ୍ଧ ଲଢ଼ି ଆପଣାର ଜୀବନଗତ ମୂଳ-ବିଶ୍ୱାସଗୁଡ଼ିକୁ ହରାଇ ଇଉରୋପର କବି ସଂଶୟୀ ଏବଂ ନିରାଶ ହେଲା ସତ, ମାତ୍ର ଏଠି ଭାରତବର୍ଷରେ ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଯେତେବେଳେ ଏଠି ଜୀବନର ଦିଗ୍‌ବଳୟଗୁଡ଼ାକ ପ୍ରଧାନତଃ ନାନା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ସହିତ ଗ୍ରହଣଶୀଳ କବିଚେତନା ଲାଗି ଆହ୍ୱାନପ୍ରସୂ ହୋଇ ଆବିର୍ଭୂତ ହେଲେ, କବି ସେତେବେଳେ କାହିଁକି ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ଅବସରବାଦୀ ଅନିଚ୍ଛୁକତା ସହିତ ତାହା ପ୍ରତି ଆପଣାର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଜ୍ଞାପନ କଲା, ଦାଶରଥି ବାବୁ ସେ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ କିଛି ଆଲୋଚନା କରିଆନ୍ତେ ।

'ଚନ୍ଦନଦୀର କୂଳେ କୂଳେ'ରେ ପ୍ରବନ୍ଧକାର ନଦୀର ଉଭୟ କୂଳରେ ସଙ୍କାସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଦୁଇଟିଯାକ କୂଳକୁ ନେଇ ଯଦି ଜୀବନ, ତେବେ ତା' ଭିତରେ ଏକ 'ନାସ୍ତିର ଜଗତ'ର (ପୃଷ୍ଠା-୯୮) ଅବକାଶ ଆସିବ କିପରି ? ବ୍ୟର୍ଥତା ବା ବୀଭତ୍ସତା ପ୍ରଭୃତି ଆସିବ କେଉଁଠୁ ? ଆଉ କ'ଣ ଏପରି ହୋଇପାରେ ଯେ, ଆଧୁନିକ କବି ଜୀବନର ଦୁଇଟିଯାକ ସ୍ରୋତ ଲାଗି ଅସନ୍ତୋଷ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ? ଅର୍ଥାତ୍ ସିଏ ଆପଣାର ମର୍ମଭୂମିରେ ଏଇଟାକୁ ଅଥବା ସେଇଟାକୁ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ (କାରଣ, ଏଇଟିକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଯେକୌଣସି ଗୋଟିଏକୁ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଇଚ୍ଛା କଲେ ସେଇଟିକୁ ବା ଆରଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ଇଚ୍ଛା କରିବାକୁ ହୋଇଥାଏ); ଖାଲି ବର୍ତ୍ତମାନଟାକୁ ଯାବୁଡ଼ି ଧରି ତାହାର ପଙ୍କପାଣି ଗୁଡ଼ାକରେ ମୋଟା ହେବାଟା ହିଁ ଜୀବନ-ଧର୍ମରେ ପରିଣତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ଯେପରି ଏଇଟା ଓ ସେଇଟା ଦୁଇଟାଯାକକୁ ବିଦ୍ରୂପ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ, ଇଏ କ'ଣ ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ଏକ କଥା କି ? ଦାଶରଥି ବାବୁ ଏହି ଭିତ୍ତି ଉପରେ ଚନ୍ଦନଦୀର ଆଲୋଚନା କରିପାରିଥାନ୍ତେ । ଆଧୁନିକ କବି ଆପଣାର କଥାଗୁଡ଼ାକୁ 'ଭାଗବତ'ର ଛନ୍ଦ ଦେଇ କହିବାକୁ ମନ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତା'ର ଅସଲ ଅବତାରଣା ଏବଂ ଅବଧାରଣା ଗୁଡ଼ାକ ଭାରି ଅଭାଗବତୀୟ ହୋଇ ରହିଯାଉଛି । ନିଜ ଜୀବନ-ବିବରଣ ଏବଂ ଜୀବନ-ଅଙ୍ଗୀକାରର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଗୁଡ଼ାକୁ ଜୀବନରେ ସମ୍ମୁଖୀନ ନହୋଇ ଓ ଜୀବନରେ ନଛୁଣ୍ଡାଇ ଆମେ କାହିଁକି ଏତେ ବ୍ୟାକୁଳ ଭାବରେ କବିତାରେ ହିଁ ଛୁଣ୍ଡାଇବାକୁ ମନ କରୁଛୁ ଓ କବିତାରେ ବି ସେଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ମୋଟେ ମନ କରୁନାହୁଁ । ଆଧୁନିକ କବିତାର ସମୀକ୍ଷାରେ ସେହି ବିଷୟଟିର ଆଲୋଚନା ହୋଇପାରିବା ଦରକାର । ତେବେଯାଇ ଆଗକୁ ବାଟ ଫିଟିବ, କୌଣସି ପ୍ରଭବ ତଥା ପ୍ରସବ ସମ୍ଭବ ହେବ । ଆଧୁନିକ କବିର ସନ୍ତାପ ହେଉଛି ଏକ ଦ୍ୱିଭଜିତ ହୋଇ ରହିଥିବାର ସନ୍ତାପ । ଏଇଠି ମାଟି କାମୁଡ଼ି ପଡ଼ିଥିବ, ଅଥଚ ଏଇଟିକୁ ଅସ୍ୱୀକାର ବି କରୁଥିବ; ସେଇଟିପାଇଁ ଝୁରି ହେଉଥିବ ଅଥଚ ଦୁଆରବନ୍ଧ ଡେଇଁବାକୁ ମନା

କରୁଥିବ,—ଏହିପରି ଏକ ସନ୍ତାପ, ଚୌକାଠରେ ଚିରକାଳ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବାର ସନ୍ତାପ । ଆଧୁନିକ କବିତାର ସମାଲୋଚନା ସେହି ସନ୍ତାପର ଗଣ୍ଠି ଭିତରକୁ ପଶିବାକୁ ମନ କରନ୍ତି । ଗଣ୍ଠିକୁ କାଟି ଗଣ୍ଠି ଭିତରେ ପଶନ୍ତି, ଗଣ୍ଠି ଭିତରୁ ବାହାରିବାର ବାଟଟା ବି ହୁଏତ କାଢ଼ିପାରନ୍ତି । ତେବେଯାଇ ହୁଅନ୍ତି ।

'ବିବିଧ ସମାଲୋଚନା' ନାନା କାରଣରୁ 'ବିବିଧ' ହୋଇ ରହିଗଲା, 'ସମାଲୋଚନା'ର ଏକ କାମ୍ୟସ୍ତର ଭିତରକୁ ଆପଣାକୁ ପ୍ରବିଷ୍ଟ କରାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଦାଶରଥି ବାବୁଙ୍କର କୃତି-ଧାଡ଼ୀରେ ଆମେ ଏହାକୁ ଏକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ବୋଲି କହିବା । ଏହି ବ୍ୟତିକ୍ରମ ହୁଏତ ଏକ ଆକସ୍ମିକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ । ଆଦୌ ଇଚ୍ଛାକୃତ ନୁହେଁ ।

ମୂଲ୍ୟାୟନ, ୧୫-୧୬

॥ କ୍ରୀତଦାସର ସ୍ୱପ୍ନ ॥

ଲେଖକ—ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ରଥ

ଗ୍ରନ୍ଥ ମନ୍ଦିର, କଟକ-୨, ୧୯୮୧

ପୃଷ୍ଠାସଂଖ୍ୟା—୭୧, ମୂଲ୍ୟ—ଆଠ ଟଙ୍କା

ଲେଖିବାକୁ ମନ କରିବାର ପ୍ରଥମ କାଳରେ ନୂଆ ଲେଖକ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ଖୋଜେ, ନିଜପାଇଁ, ଆହୁରି ଅଧିକ ନିର୍ଭୁଲ ଭାବରେ କହିଲେ ନିଜଲାଗି ଗୋଟିଏ ଶୈଳୀ ଖୋଜେ । ଏମିତି ଖୋଜି ଖୋଜି ଅନେକ ବାଟ ଗଲାପରେ ସିଏ ନିଜର ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ପାଏ, ନିଜର ଶୈଳୀଟିକୁ ପାଏ । ତା'ପରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ଚାଲିଆସନ୍ତି, ଭାବର ସେତିକି ଗହନ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆହରଣ ତଥା ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିର ନିଜସ୍ୱ ଶୈଳୀଟି ମଧ୍ୟ ସତେଅବା ନିଜର ଅତି ପାଖେପାଖେ ରହିଥାଏ । ଆପଣା ସହିତ ପରିଚୟଟି ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ହେଲେ ସମ୍ଭବତଃ ନିଜର ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ମିଳିଯାଆନ୍ତି ଓ ନିଜର ଶୈଳୀଟି ମଧ୍ୟ ମିଳିଯାଏ । ଆପଣାର ନିଜସ୍ୱ ଆଖିରେ ସଂସାରକୁ ଦେଖିଶିଖିଲେ ସମ୍ଭବତଃ ଏପରି ଏକ ଅନ୍ତରଙ୍ଗତା ଆସିଯାଏ, ଯାହାଫଳରେ କି ଏକ ନିଜସ୍ୱ ଶୈଳୀ ମଧ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇଯାଏ ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ରଥ ଯାହାକିଛି ଲେଖନ୍ତି, ସେଥିଲାଗି ସତେଅବା ତାଙ୍କୁ କେବେହେଲେ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ଖୋଜିଯିବାକୁ ପଡ଼େନାହିଁ । ଆପଣାର ଶୈଳୀଟିକୁ ପାଇବାଲାଗି

ହୁଏତ ତାଙ୍କୁ କେବେହେଲେ ଶୈଳୀ ଖୋଜିବାକୁ ପଡ଼ିନାହିଁ । ନିଜର ଲେଖକ-ଜୀବନର ଆରମ୍ଭରୁ ହିଁ ସିଏ ଯାହାକିଛି ଲେଖିଛନ୍ତି, ତାହାର ଭବ୍ୟତମ ଗୁଣ ହେଉଛି ଏକ ସ୍ୱକୀୟତା । ସେହି ସ୍ୱକୀୟତାଟିକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରିଲେ ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅଥଚ ସ୍ୱାଭାବିକ ଶବ୍ଦଚୟନ ଏବଂ ଶୈଳୀ ମଧ୍ୟଦେଇ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ବାବୁଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ପର୍ଶ କରି ଆସିବାପରି ମନେ ହୁଏ । ସେହି ସ୍ପର୍ଶ ଏକାଧାରରେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଓ ସ୍ଥୂଳ, ଏକାଧାରରେ ଭାବାନୁସିକ୍ତ ଅଥଚ ମାଂସଳ; ଏକାଧାରରେ ସ୍ୱଗତ, ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଅଥଚ ସାର୍ବଜନକ ଭୋଜନପାଇଁ ନିବେଦିତ, ସତେଅବା କୌଣସି ଦରବାର ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ଲେଖକର ଲେଖା ଭିତରେ ଲେଖକକୁ ସତକୁ ସତ ପାଇବା, ସାହିତ୍ୟରେ ତାହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସଚରାଚର ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିରଳ । ଅନେକ ସଫଳ ସାହିତ୍ୟରେ ଲେଖକ କୁଆଡେ଼ ମନ କୁଆଡେ଼ ଲୁଚି ରହିଥାଏ, ଅନେକ ମନଲୋଭା ଲେଖାରେ ସତେଅବା ଅସଲ ଶିକାରୀଟି କୋଉଠି ଲୁଚିକରି ବସିଥାଏ, ବାଣ ମାରୁଥାଏ, ଫାଶ ପକାଇ ବାନ୍ଧି ପକାଉଥାଏ, ତଥାପି ଓଢ଼ୁଆଳରେ ଥାଏ, ଚିତା କାଟିଦିଏ । ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ବାବୁ ସେହି କାଠର ଲେଖକ ନୁହନ୍ତି । ସଫଳତାର ଅନ୍ୟ ଏକ ଆହ୍ୱାନକୁ ସାହସ କରିପାରିଲେ ଯାଇ ଲେଖକ ଆପଣାର ଲେଖାର ଖିଅ ମାଧ୍ୟମରେ ଆପଣାକୁ ଧରିପକାଇ ଦେବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥାଏ ।

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ରଥ ଗଳ୍ପ ଲେଖିଛନ୍ତି, ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିଛନ୍ତି ଓ ଆମେ ଅନେକେ ଯାହାକୁ ଅଦୌ କୌଣସି ଗ୍ରୁପ୍‌ରେ ପକାଇ ନ ପାରି ରମ୍ୟରଚନା ବୋଲି କହୁ, ସିଏ ସେହି ରମ୍ୟରଚନା ମଧ୍ୟ ଲେଖିଛନ୍ତି, ଲେଖୁଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ସିଏ ଯାହା କିଛି ଲେଖିଛନ୍ତି, ପ୍ରଧାନତଃ ରମ୍ୟରଚନାର ଏକ ଶୈଳୀଗତ ଆବେଶ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ତାହାକୁ ଲେଖିଛନ୍ତି । ରମ୍ୟରଚନାର କୌଣସି ଛନ୍ଦ ନାହିଁ, କୌଣସି ବ୍ୟାକରଣ ନାହିଁ । ଜୀବନରେ ଅନେକ ବାଡ଼କୁ ଡେଇଁଲେ ସାହିତ୍ୟସୃଜନ ରମ୍ୟରଚନାର ଗାରକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରେ । ଦେଖିବା ବିଷୟରେ ଲେଖା ହୋଇଥିବା ଅନେକ ଶାସ୍ତ୍ରର ଆକଟକୁ ଡେଇଁଯାଇ ପାରିଲେ ଯାଇ ମଣିଷ ଆପଣାକୁ ଗୋଟାହୁଡ଼ା ଦେଖିପାରେ ଓ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ାକ ଦେଇ ଆପଣାକୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଆପଣାକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ସମଗ୍ର ଭାବରେ ଦେଇପାରେ । ସାହିତ୍ୟରେ ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ଏହା ଏକ ବିଶେଷ ଗୌରବ ହେଉଛି ଯେ, ବିଶ୍ୱର କବିତା, ଉପନ୍ୟାସ, ଗଳ୍ପ, ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ନାଟକ ସବୁକିଛି କ୍ରମବିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ରମ୍ୟରଚନାର ଆଭରଣ ଓ ଆବେଦନକୁ ଆପଣାର ଅସଲ ବ୍ୟଞ୍ଜନାରୂପେ ଗ୍ରହଣକରି ନେଉଛନ୍ତି । ରମ୍ୟରଚନାରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ରହୁଛି, ନୈର୍ବ୍ୟକ୍ତିକ ରହୁଛି, ଦୂରତା ରହୁଛି, ଅନ୍ତରଙ୍ଗତା ରହୁଛି, ସ୍ରଷ୍ଟା ସ୍ୱୟଂ ଶ୍ରୋତା ହୋଇ ଶୁଣିପାରୁଛି, ଶ୍ରୋତା ଅବାଧରେ ପାଖକୁ ଆସି ସ୍ରଷ୍ଟାର ସମ୍ମୁଖବମରେ

ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିପାରୁଛୁ । ଅନୁଭୂତ ସେତକ ଅକୃତ୍ରିମ ଅର୍ଥାତ୍ ଅପରୋକ୍ଷ ହୁଏ, ଜଣେ ଲେଖକ ସେତକ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ରମ୍ୟରଚନାର ଯୋଗ୍ୟ ହୁଏ,—ଅତିରଞ୍ଜନ ନକରି ଏ ଭଳି ଅନୁମାନଟିଏ କରିଯାଇ ପାରିବ କି ?

କ୍ରୀତଦାସର ସ୍ୱପ୍ନ ସେହି ଶୀର୍ଷକରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିବା ପ୍ରସ୍ତୁତ ସମଗ୍ର ପୁସ୍ତକଟିର ନାମ । କ୍ରୀତଦାସ ଏଠି ଗ୍ରୀକ୍ ପୁରାଣ କାହାଣୀର ସିସିଫସ୍ । ସିସିଫସ୍‌ର ଆଦୌ କୌଣସି ସ୍ୱପ୍ନ ଥିଲା କି ନାହିଁ, ଗ୍ରୀକ୍ ପୁରାଣକାର ତାହାର ଆଦୌ କୌଣସି ସୂଚନା ଦେଇନାହାନ୍ତି କିମ୍ବା ସେହି ପ୍ରସଙ୍ଗଟିର ଜଣେ ସାମ୍ପ୍ରତିକ ଅନୁକୃତିକାର ଆଲ୍‌ବେୟାର୍ କାମ୍ୟୁ ତାହାର କୌଣସି ଉଲ୍ଲେଖ ବି କରିନାହାନ୍ତି । ଆଧୁନିକ ସ୍ଥିତିବାଦ ଯେ ମୂଳତଃ ଏକ ଅସ୍ତିବାଦ ଲାଗି ସ୍ପର୍ଦ୍ଧା କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲାଣି, ସିସିଫସ୍‌ର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବାକୁ ହୁଏତ ତାହାର ଏକ ଆଗାମୀ ଅନୁମାନ କରାଯାଇ ପାରିବ । ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ବାବୁଙ୍କର କଥା ଅନୁସାରେ, ଜଣେ କ୍ରୀତଦାସର "ସବୁଠାରୁ ବିଶେଷ ଲକ୍ଷଣ ହେଲା ଯେ, ସେ ନିଜେ କ୍ରୀତଦାସ ବୋଲି ବୁଝିବାର ଅସମର୍ଥତା ।" (ପୃ-୨) । କ୍ରୀତଦାସ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଲେ ସିଏ ଆଉ କ୍ରୀତଦାସ ହୋଇ ରହେନାହିଁ । ତେଣିକି ଦାସତ୍ୱ ହଟିଯାଏ, କାର୍ଲ୍ ମାର୍କ୍ସଙ୍କ ଭାଷାରେ ମନୁଷ୍ୟ ଇତିହାସର ଯୋଗ୍ୟ ହୁଏ, ଇତିହାସ ରଚନା କରେ, ଆହୁରି ଆଗକୁ ଯାଇ ସିଏ ସ୍ୱପ୍ନକୁ ସମ୍ଭବସମର୍ଥ କରେ, ପ୍ରଭବସମର୍ଥ କରେ । "Poverty conscious of its moral and physical poverty, degradation conscious of its degradation."—କୁ ମାର୍କ୍ସ୍ ଏକଦା ପ୍ରୋଲେଟାରିଆଟ୍ ବା ମୁକ୍ତିକାମୀ ମଣିଷ ବୋଲି ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଥିଲେ । (Die heilige Familie, 1845). ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ବାବୁଙ୍କର କ୍ରୀତଦାସ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଛି, ସଚେତନ ଭାବରେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଛି । ଯଦି ସେହି କ୍ରୀତଦାସ ହୋଇ ରହିବାକୁ ହିଁ ସିଏ ନିତାନ୍ତ ଭଲ ନପାଉଥାଏ, ତେବେ ତା'ଭିତରେ ରହିଥିବା ବ୍ୟଥିତ ମଣିଷଟିକୁ ତାହାର ସକଳ ବ୍ୟଥା ସତ୍ତ୍ୱେ ଆମେ ଅବଶ୍ୟ ଜଣେ ମୁକ୍ତିକାମୀ ମଣିଷ ବୋଲି ହିଁ କହିବା ।

Belles Letters କଥାଟିର ଅକ୍ଷରିକ ଅନୁବାଦ ହୋଇ ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ଆମ ହାତକୁ 'ରମ୍ୟରଚନା' କଥାଟି ଆସିଛି । ମାତ୍ର ଏହି କାଟର ରଚନାମାନେ ସର୍ବଦା ଯେ 'ରମ୍ୟ' ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ, ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ବର୍ଣ୍ଣାର୍ଡ୍ ଶ' କେତେ ଦଶକ ପୂର୍ବେ Plays Pleasant ବା Plays Unpleasant, ଏହିପରି ଦୁଇ ଗୋଷ୍ଠୀ ନାଟକର ଭିଆଣ କରିଥିଲେ । ସେହି ଖାଉନ୍ୟାୟରେ ପ୍ରବନ୍ଧଧର୍ମୀ ରମ୍ୟରଚନାକୁ ଆମେ ଯଦି pleasant ଓ unpleasant ଏହିପରି ଦୁଇଟି ସ୍ଥୂଳ ଶ୍ରେଣୀରେ ବାଣ୍ଟିଦେଇ ପାରିବା, ତେବେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ରଥଙ୍କର ଆଲୋଚିତ ପୁସ୍ତକଟି ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା

ରମ୍ୟରଚନାଗୁଡ଼ିକୁ ହୁଏତ pleasant ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଅର୍ଥାତ୍, ଏହା ବିନୋଦ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିବ, ଆଲୋଚ୍ୟ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକର ଗଭୀରକୁ ନ ଯିବାଲାଗି ଭାରି ଅଳଅଳ ଭାବରେ ଏକ ପ୍ରରୋଚନା ଦେଉଥିବ, ରଚନାଗୁଡ଼ିକରେ ଉପସ୍ଥାପିତ ସମସ୍ୟାପ୍ରସଙ୍ଗଟିର ଦର୍ପଣ ଉପରେ ଆପଣାକୁ ଦେଖିବାଲାଗି ମନ କଲାବେଳକୁ ତାହା ନିରୁତ୍ସାହିତ କରି ରଖୁଥିବ । ତଥାପି ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଯଥେଷ୍ଟ ସାହସିକ ଭାବରେ skeptic ମଧ୍ୟ ହୋଇ ନଥିବ । ଅନେକ ଆତ୍ମବିହ୍ୱଳତାକୁ ଅତିକ୍ରମି ପାରିଲେ ଯାଇ skeptic ହେବା ସମ୍ଭବ ହୁଏ, ଯଥାର୍ଥ skepsis ଭିତରେ ବି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ବାରିହୋଇ ପଡ଼ୁଥିବା ଏକ ଅନ୍ତଃଫଲ୍ଗୁ ରୂପେ ଆପଣାର କେତେ ନା କେତେ ବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଅନେକ ସହଜ ସମାଧାନ ଓ ଅନେକ ସହଜ ବ୍ୟାଖ୍ୟାବୋଧକୁ କାଟି ଆହୁରି ସେପାଖକୁ ଯାଇପାରିଲେ ଯାଇ ସାହିତ୍ୟରେ ତଥା ଜୀବନରେ critical ହେବାର ଅଧିକାରଟି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ ।

ସାହିତ୍ୟର ଯାବତୀୟ କ୍ଷେତ୍ର ପରି ରମ୍ୟରଚନାରେ ମଧ୍ୟ ଉଚ୍ଚତାବୋଲି ଏକ ଆୟାମ ବା dimension ରହିଛି । ଲେଖକର ଅନୁଭବ ଯେତିକି ଆନ୍ତରିକ ହୁଏ, ତା'ର ଲେଖା ଉକ୍ତ ଆୟାମଟି ଲାଗି ଆପଣାକୁ ସେତିକି ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଉନ୍ମୋଚିତ କରି ରଖିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ । ଶୈଳୀକୁ ଏକ ଅତିରେକ କରି ଯାବୁଡ଼ି ଧରିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲେଖକ ଆପଣାକୁ ସେହି ଉନ୍ମୋଚନରୁ ବଞ୍ଚିତକରି ରଖିଥାଏ । ବିଶେଷତଃ ଏକ ଅନ୍ତଃଶୈଳୀର ସନ୍ତକପରି ହୋଇ ରହିଥିବା ରମ୍ୟରଚନାରେ କୌଣସି ଏକ ବହିଃଶୈଳୀ ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଅନୁରକ୍ତି ଅଥବା ତାରଲ୍ୟ ରହିଥିଲେ ଲେଖକ ସତେଅବା ସେହିଠାରେ ହିଁ ଲାଗି ରହିଯାଏ, ସୋପାନଗୁଡ଼ିକୁ ଆଦୌ ଉଠିପାରେ ନାହିଁ । କ୍ରୀତଦାସର ସ୍ୱପ୍ନରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ଶୈଳୀ ରହିଛି ଓ ରଚନାଗୁଡ଼ିକର ରମ୍ୟତା ଏବଂ ସାବଲୀଳତାକୁ ଭାରି ଭାଙ୍ଗି ପକାଉଥିବା ପରି ମନେହେଉଛି । ବହିଟି ଭିତରେ କେତେ ପୁନରାବୃତ୍ତିର ମଧ୍ୟ ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ୁଛି । ଉପମାଗୁଡ଼ିକର ପୁନରାବୃତ୍ତି, ଶବ୍ଦାବଳୀରେ ପୁନରାବୃତ୍ତି, ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ପୁନରାବୃତ୍ତି ଇତ୍ୟାଦି । ଅଳପ କଥାକୁ ଫେଣେଇ ଅଧିକ କରି କହିବା ଅନେକ ସମୟରେ ସାହିତ୍ୟକାରିତାରେ ଏକ ବିଶେଷ ପାରଙ୍ଗମତା ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଛି ସତ, ମାତ୍ର ତାହା ରମ୍ୟରଚନାର ଅସଲ ଉଚ୍ଚତାକୁ ବେଳେବେଳେ ଭାରି କ୍ଷୁଣ୍ଣ କରି ରଖିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ଅଧିକା ଭାବପରିଚିତି ଅଥବା ବିଷୟ-ପରିଚିତି ସମ୍ଭବ କରିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କଥାଗୁଡ଼ାକୁ ଛିନ୍ ଭିନ୍ କରି କହିବା,—ଏହା ମଧ୍ୟ ଏକ ଶୈଳୀ ହୋଇପାରେ । ଇଉରୋପୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଡ଼ସ୍ତୋଏଭ୍ସ୍କି ଏବଂ ଏମିଲ୍ ଜୋଲାଙ୍କୁ ନଜିର ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଶ୍ରୀ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି ଏହି ଶବ୍ଦମୟତାର

ପ୍ରତିବନ୍ଧ । ଏଥିରେ ଲାଭ ଅଛି, କ୍ଷତି ବି ଅଛି । ରମ୍ୟରଚନାରେ ସମ୍ଭବତଃ ଲାଭ ଅପେକ୍ଷା କ୍ଷତି ଅଧିକ ରହିଛି । ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛନ୍ତି ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିର ମାଧ୍ୟମ । ଅନୁଭୂତ ଭାବର ଅସଲ ହୃଦୟ ଓ ଅସଲ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଡ଼ିକୁ ଠାବ କରି ପାରିଥିଲେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଲାଗି ଆବଶ୍ୟକ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ସତେଅବା ଗ୍ରୁଏଁ ଗ୍ରୁଏଁ ମିଳିଯାଆନ୍ତି । ଶବ୍ଦମାନେ ସେତେବେଳେ ଭାବଶବ୍ଦର ସୋପାନକୁ ଉନ୍ନୀତ ହୋଇ ଯାଆନ୍ତି । ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧିକାଂଶତଃ ସତେଅବା ଏକ ଆଭରଣ ପରି ବ୍ୟବହାର କରାଗଲେ ଏହି ଉପଲବ୍‌ଧି ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରେନାହିଁ ।

କ୍ରୀତଦାସର ସ୍ୱପ୍ନରେ ସର୍ବପ୍ରଥମ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ବିଷୟ ସହିତ ସଂଗତି ରକ୍ଷା କରି କ୍ରୀତଦାସର ସ୍ୱପ୍ନ ପରି ଲେଖାହୋଇଛି । ଅବଶିଷ୍ଟ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ବିଷୟରେ ଲେଖା ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ କୌଣସି ଏକ ଅବଚେତନ ସଂଗତି ରକ୍ଷା କରି ଅବିକଳ କ୍ରୀତଦାସର ହିଁ ସ୍ୱପ୍ନ ପରି ଏକ ଅବତାରଣାର ଅଭିକ୍ରମ କରିଛି । ଅନ୍ତତଃ ଆବେଦନର ଶୈଳୀ-ପରିସର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କରି ଦେଖିଲେ ଭାରି ସେହିପରି ମନେହେଉଛି । 'ମିଥପ୍ରୟୋଗ', 'ଆପଣାକଲା କର୍ମମାନ' ଏବଂ 'ଶାସନଚିନ୍ତା'—ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧ ତିନୋଟି ଅନ୍ୟ ରଚନାଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଆଦୌ ମେଳ ଖାଉନାହିଁ । 'ଗୁରୁ' ରଚନାଟିକୁ ମଧ୍ୟ ସମଗ୍ର ପଂକ୍ତିଟି ମଧ୍ୟରେ ଆଦୌ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରି ହେଉନାହିଁ । ତାହାର ଚଢ଼ିବିଚରଣ ଏକାବେଳେକେ ଏକ ଅନ୍ୟ ଭୂମିରେ । ଅନ୍ୟ ରଚନାଗୁଡ଼ିକ ସେହି ଭୂମିକୁ ହାତ ବଢ଼ାଇବାକୁ ମଧ୍ୟ ସାହସ କରିନାହାନ୍ତି । ଏହିପରି ଭାବରେ ବହିଟିର ବିଭିନ୍ନ ରଚନାଗୁଡ଼ିକ ପାଖରେ ନିଜର ଚହ୍ଲାଦେବାକୁ ଗଲାବେଳେ କେତେବେଳେ ପାହାଚ ଉଠିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି ତ ଆଉ କେତେବେଳେ ପାହାଚ ଖସିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି । ଏହିପରି ଉଠାଣିଗଡ଼ାଣି ହେବା ହୁଏତ ପ୍ରୀତିକର ହେଉନାହିଁ ।

କ୍ରୀତଦାସର ସ୍ୱପ୍ନରେ ରଚନାଗୁଡ଼ିକରେ ନିର୍ବାଚିତ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ । ତେଣୁ ସେଗୁଡ଼ିକର ଆଲୋଚନାରେ ଶବ୍ଦପ୍ରୟୋଗ ତଥା ଶବ୍ଦବ୍ୟଞ୍ଜନା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇପାରିଥାନ୍ତା ବୋଲି ପ୍ରତ୍ୟାଶା କରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ । ଆଲୋଚନାଗୁଡ଼ିକରେ ସେହି ଯୋଜନା ଏବଂ ବ୍ୟଞ୍ଜନା ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ବ୍ୟାହତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲାପରି ମନେ ହେଉଛି । ଲେଖକ ଭିତରେ ଏକ ଯଥାର୍ଥ ସଂପ୍ରତ୍ୟୟ ରହିଥିଲେ ହୁଏତ ଅନ୍ତରର କଥାଗୁଡ଼ିକ ନିର୍ବାଧ ହୋଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭାବରେ ସିଧା ବାହାରି ଆସିପାରନ୍ତା । ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଏକ ଅନ୍ତରଙ୍ଗତା ମଧ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରନ୍ତି । ଶବ୍ଦଗତ ଓ ଭାବମୟ ଉଭୟ ଅନ୍ତରଙ୍ଗତା ସୃଷ୍ଟି କରିପାରନ୍ତି । ରମ୍ୟରଚନା ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ଆତ୍ମୀୟତାଧର୍ମୀ ରଚନା । ଆତ୍ମୀୟତା ଦ୍ୱାରା ହିଁ ତାହା ଶକ୍ତିର ସଞ୍ଚାରଣ କରାଏ, ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦିଏ, ସଂକ୍ରମଣ କରାଏ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାରକଲେ ରମ୍ୟରଚନା ଭିତରେ ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଆଙ୍ଗିକର ତୁଳନାରେ ଅଧିକ ନିବିଡ଼ ଭାବରେ ଏକ

ଅଙ୍ଗୀକାରବୋଧ ରହିଥାଏ । କୌଣସି ରମ୍ୟରଚନାରେ ଯେତେଯେତେ ଆକାଶର ପ୍ରସ୍ତାବନା ରହିଥାଏ, ସ୍ୱୟଂ ଲେଖକ ହିଁ ତାହାର ନାଗର ହୋଇ ରହିଥାଏ ।

ମାତ୍ର, ଆପଣାକୁ କ୍ରୀତଦାସ ମନେକରି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବାରେ ସମ୍ଭବତଃ ଏକ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର ଆନନ୍ଦ ବି ରହିଛି, ଗୋଟିଏ ମିଛ ପରିମଳବୋଧ ରହିଛି । ଏକ ଅନ୍ୟ କିସମର ମର୍ଜ୍ଜିତ ହେବାକୁ ମନ କରି, ବେଡ଼ୀ ଛିଣ୍ଡାଇ ବାହାର ଆସିବା ସକାଶେ ସଂକଳ୍ପ କରି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବା, ତାହା ହେଉଛି ଏକ ଅନ୍ୟ ଧର୍ମ, ଏକ ଅନ୍ୟ ପ୍ରୀତି; ଏବଂ ତେଣୁ ଏକ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର ସ୍ୱପ୍ନ । ଅନେକ ସମୟରେ କେତେ ସାହିତ୍ୟିକ ତାହାକୁ ସାହିତ୍ୟ ବାହାରର ଏକ ବେଖର ବୋଲି ବୁଝନ୍ତି । ତେଣୁ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ତାହାକୁ ଏକ ବିଶୃଙ୍ଖଳା ବୋଲି କହନ୍ତି, ରସହୀନତା ବୋଲି ବିଚାରନ୍ତି । ସେଥିଲାଗି ଗାର ପକାଇ, ବାଡ଼ ବସାଇ ରସକୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହାଣ୍ଡି ଭିତରେ ସମ୍ଭାଳି ରଖିବାକୁ ଚାହୁଥାନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟର ଔଚିତ୍ୟକୁ ଜୀବନର ଔଚିତ୍ୟଠାରୁ ଅଲଗା ବୋଲି କହନ୍ତି ।

ପୁସ୍ତକଟିର ସର୍ବଶେଷ ରଚନାର ନାମ 'ସର୍ପଯଜ୍ଞ', କ୍ରୀତଦାସର ସର୍ପଯଜ୍ଞ, କ୍ରୀତଦାସ ହୋଇ ରହିବାକୁ ଆନନ୍ଦ ପାଉଥିବା ଓ ତେଣେ ବେଡ଼ୀ ଛିଣ୍ଡୁ ବୋଲି ଯେତେ କାରୁଣ୍ୟ କରୁଥିବା ଜଣେ କ୍ରୀତଦାସର ସ୍ୱପ୍ନ ଯେମିତି, ତାର ସର୍ପଯଜ୍ଞ ମଧ୍ୟ ସେମିତି । ସବାଶେଷରେ ତକ୍ଷକକୁ ଡ଼ାକି 'ସ୍ୱାହା' ବୋଲି କହିବ ବୋଲି ସେ ପୃଷ୍ଠା ପୃଷ୍ଠା ବ୍ୟାପି କେତେ ସାପଙ୍କୁ ଡ଼ାକେ ଓ କେତେ ସାପଙ୍କୁ ମାରେ । ତକ୍ଷକ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଖଟ ଗୋଡ଼ରେ ଯାଇ ଶରଣାଗତ ହୋଇ ରହିଛି ବୋଲି ସମ୍ବାଦ ମଧ୍ୟ ପାଏ । ମାତ୍ର, ଉଦ୍ଭିତ ଯାଇ ଏକ ମର୍ମନ୍ତୁଦ ଅବସ୍ଥାର କଳ୍ପନା କରି, ତକ୍ଷକ ଯେ ସିଏ ନିଜେ, ସିଏ ସେହି କଥାଟିକୁ ଜାଣେ । ଫେରିଆସେ, କ୍ରୀତଦାସ ହୋଇ ରହେ, ଯଜ୍ଞ ସେତିକିରେ ରହିଯାଏ । ସ୍ୱପ୍ନଗୁଡ଼ାକ ପରିହତ ହୁଅନ୍ତି, ତେଣୁ ଅଧିକ ବର୍ଣ୍ଣାଢ୍ୟ ଭାଷାବରଣରେ କଥିତ ଉତ୍ତେଜିତ ମଧ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି । ପୁସ୍ତକର ଶେଷ ପୃଷ୍ଠାରେ ଆମକୁ ସେହିପରି ଏକ ବର୍ଣ୍ଣାଢ୍ୟତା ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ, ଏକ ଉତ୍ତେଜନା ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ । ସେଠାରେ ଉଭୟେ କାରଣ, ଉଭୟେ କାର୍ଯ୍ୟ । ଏକ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଅବିଶ୍ୱାସ,—ହୁଏତ ତାହାହିଁ ସକଳ ପରିଭବର କାରଣ ।

କେଡ଼େ ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ବାବୁଙ୍କର ଭାଷାରେ କୁହାଯାଇଛି । "...ଏ ଅପରିମେୟ ସର୍ପଆଟିକୁ ଅହୋରାତ୍ର ଯଜ୍ଞକୁଣ୍ଡରେ ହବନ କରିବାକୁ ହେବ । ନ ହେଲେ କୌଣସି ଫୁଲ ଅକ୍ଷତ ଫୁଟି ପାରିବ ନାହିଁ; କୌଣସି ବାକ୍ୟ ନିରୁଦ୍‌ବିଗ୍ନ ଉଚ୍ଚାରିତ ହେବନାହିଁ; କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିର ସହଜ ପ୍ରତିଭା ଅମ୍ଳାନ ପ୍ରକଟିତ ହେବନାହିଁ ।" (ପୃଷ୍ଠା-୭୦) ଅମିତ ସମ୍ଭାବନାର ଏହି ସାଗରଧର୍ମୀ ଆକୁତିଗୁଡ଼ିକୁ କେବଳ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ବାବୁ ହିଁ ଏଭଳି ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟର ସହିତ ଭାଷାରେ ଫୁଟାଇ ଦେଇ ପାରନ୍ତି, ଉବିଷ୍ୟ-

ସ୍ୱପ୍ନର ଗମ୍ଭୀରଗୁଡ଼ିକୁ ଆମକୁ ଉଦ୍ବେଳିତ କରି ନେଇଯାଇ ପାରନ୍ତି । ମାତ୍ର, ଏହି ଉକ୍ତିର ଠିକ୍ ଆଠଧାଡ଼ି ପରେ, ବହିର ସର୍ବଶେଷ ପୃଷ୍ଠାରେ କୁହାଯାଉଛି: "ମନେ ହେଉଛି ଏ ପୃଥିବୀରେ ସର୍ପଶାସନ ହିଁ ଚିରନ୍ତନ ବିଧାନ ହୋଇ ରହିଯିବ । ଏମାନଙ୍କ କବଳରୁ ମୁକ୍ତ ହେବାପାଇଁ ସୁରଭି ପରି ନୀରବ ଅଶ୍ରୁପାତ କରୁଥିବା ଅସହାୟ ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନାହିଁ ।" ଏବଂ ତା'ପରେ ପ୍ରାୟ ଏକ ସ୍ୱୀକାରୋକ୍ତି : "ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଅସହାୟ । ମୋ' ଭିତରେ ଯାତନା କେବଳ ମୁଖର । ମୁଁ କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ କରି ପାରୁଥିବା କୌଣସି ଅପରାଜେୟ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ ନୁହେଁ । ମୁଁ ସର୍ପଯଜ୍ଞ ଆବାହନ କରିପାରିବି ନାହିଁ ।" ମୂଳତଃ ଆପଣାକୁ ଅସହାୟ ହୋଇ ଦେଖୁଥିବାରୁ ମଣିଷ ସଂସାରକୁ ମଧ୍ୟ ଅସହାୟ ବୋଲି ଦେଖେ ଅଥବା ସଂସାର ଭିତରେ କେବଳ ଅସହାୟତାକୁ ଦେଖି ସିଏ ଆପେ ବି ନିଜ ଭିତରେ ସେହି ଅସହାୟତାର ଏକ ସାନ୍ତ୍ୱନାମୟ ପ୍ରକ୍ଷେପଣ ମଧ୍ୟରେ ଶରଣ ନିଏ ଓ ତତ୍ତ୍ୱ-ଦାର୍ଶନିକତାରେ ଏକ ଅଭିଭୂତମୟ ସମାଧାନ ଆବିଷ୍କାର କରି ଦାୟିତ୍ୱମୁକ୍ତ ହୁଏ, ତାହା ଏବେମଧ୍ୟ ଏକ ବିବାଦାସ୍ପଦ ପ୍ରଶ୍ନ ହୋଇ ରହିଛି । ଆମେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ହିଁ ନିଜ ଭିତରେ ଇଚ୍ଛା କଲେ ସେହି ବିବାଦର ଏକ ସମାଧାନ କରିପାରିବା । ଅନ୍ତତଃ ନିଜଲାଗି ଅବଶ୍ୟ କରିପାରିବା ।

ଏକ ଅତିସଚେତନ ଅହଂ ରୂପେ ସାହିତ୍ୟିକର ନିଜ ବିଚରଣରେ ଗୋଡ଼-ଗୁଡ଼ାକ ଯେତେବେଳେ ସତେଅବା ରଜ୍ଜୁ ହୋଇ ତା'ର ଗୋଡ଼କୁ କାବୁ କରି ବାନ୍ଧି ଦେଇଥାନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସାହିତ୍ୟ ଆଉ ସବୁକିଛି ହୁଏ ପଛକେ, ମାତ୍ର ମନ୍ତ୍ର ହୋଇ ପାରେନାହିଁ । ସାହିତ୍ୟ ସେତେବେଳେ ସତେଅବା ବାଡ଼ ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରେ, ଗାର କାଟି ଦେଇ ତାହାରି ଭିତରେ କଳି ରଖେ । ଆମକୁ ଆମର ଅସଲ ମୀମାଂସା ଏବଂ ସମ୍ଭାବିତର ବିନ୍ଦୁଠାରୁ ଭୁଲାଇ ରଖିବା ଲାଗି କେତେ ଅଟ୍ଟାଳିକା ଗଢ଼ି ଥୋଇଦିଏ, କେତେ ଭଳି ବ୍ୟବଚ୍ଛେଦ ଦ୍ୱାରା କେତେ ଅଳ୍ପତା ଏବଂ ବିହ୍ୱଳତାକୁ ସମଗ୍ର ଆକାଶ ବୋଲି ପ୍ରତିପାଦିତ କରିବାର ଉଲ୍ଲାସ ଭିତରେ ମାତିଥାଏ । ସେତେବେଳେ ତାହା ଆମର ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣଗୁଡ଼ିକୁ ମାତ୍ର କେବଳ ସାହିତ୍ୟ ହୋଇ ରହେ, ଆମରି ମାପକାଠିରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆୟତନ ହୋଇ ରହିଯାଏ । ମାତ୍ର ହିରଣ୍ମୟ ପାତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ଆଦୌ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ କରିପାରେ ନାହିଁ । ସୂର୍ଯ୍ୟର ଦର୍ଶନ ସ୍ୱପ୍ନ ହେଇ ରହିଯାଏ । ମଣିଷ କ୍ରୀତଦାସ ହୋଇ ରହିଯାଏ ।

ଆମର ସାହିତ୍ୟ ଯାବତୀୟ ଅସହାୟତାକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅଳରେ ଯାବୁଡ଼ି ନଧରି ତାହାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରୁ । ସତ୍ୟଧର୍ମ ସତ୍ୟ ଓ ଧର୍ମ ପରି ଉନ୍ମୁକ୍ତ ହେଉ; ଖାଲି ଆକୃଷ୍ଟ ହେଉ, ଗତିଶୀଳ ହେଉ । କ୍ରୀତଦାସର ସ୍ୱପ୍ନ ଆମକୁ କ୍ରୀତଦାସ ହୋଇ ରହିବାର ନାନା ସୂକ୍ଷ୍ମ ସ୍ତରଗୁଡ଼ିକୁ ଉଦ୍ଘାଟନ କରିବାରେ ଅନେକ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ । ଆମକୁ ଆମେ ପ୍ରୀତ ବୋଲି ମଣୁଥିବା ଅନେକ ଅପ୍ରୀତିର ମୁହାଁମୁହିଁ କରି ଛିଡ଼ା କରାଇ-ଦେବ । ଆମ ଭିତରେ ଅସଲ ଅନୁରାଗଟି ରହିଥିଲେ ଆମେ ସେହିସବୁ ପରସ୍ତକୁ ବି ପାରି ହୋଇଯାଇ ପାରିବା ।

ମୂଲ୍ୟାୟନ-୧୭, ୧୯୮୪

॥ ଚେତନାର ଗ୍ରୈହଦୀ ॥

ଲେଖକ—ଶ୍ରୀ ସୌରୀନ୍ଦ୍ର ବାରିକ

ଅଗ୍ରଦୂତ, କଟକ-୨, ୧୯୮୩, ପୃଷ୍ଠା ସଂଖ୍ୟା-୧୪୨

ମୂଲ୍ୟ - ପନ୍ଦର ଟଙ୍କା

କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ କହିଲେ କେବଳ କାବ୍ୟର ତତ୍ତ୍ୱକୁ ନ ବୁଝାଇ କାଳକ୍ରମେ ସମଗ୍ର ସାହିତ୍ୟର ତତ୍ତ୍ୱକୁ ବୁଝାଇ ଆସିଛି । ଆଗେ ସାହିତ୍ୟ କହିଲେ କେବଳ କାବ୍ୟକୁ ବୁଝାଉଥିଲା । ଭାରତବର୍ଷରେ ପ୍ରାଚୀନତମ ଉପନିଷଦମାନଙ୍କରେ ପଦ୍ୟ ସହିତ ଗଦ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଲେଖା ହୋଇଛି ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ସାହିତ୍ୟିକ ତତ୍ତ୍ୱଗୁଡ଼ିକର ସୈଦ୍ଧାନ୍ତିକ ଆଲୋଚନା କଲାବେଳେ କେବଳ ପଦ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ କାବ୍ୟକାରିତାର ଭୂମିଟିକୁହିଁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ ଗଦ୍ୟ ପ୍ରବେଶ କଲାପରେ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱର ସଙ୍ଗାରେ ଏକ ପ୍ରସାରଣ ଘଟିଥିଲା, ମାତ୍ର 'କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ'ର ଅଭିଧାରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟି ନଥିଲା । ତଥାପି, ହୁଏତ କୌଣସି ଅଭ୍ୟସ୍ତ ସଂସ୍କାରର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ କହିଲେ ସମଗ୍ରତଃ ସାହିତ୍ୟ-ରଚନାର ତତ୍ତ୍ୱଟିକୁ ନବୁଝି ଆମେ ଅନେକ ସମୟରେ କେବଳ କବିତା-ରଚନାର ତତ୍ତ୍ୱପ୍ରେରଣା ଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝିଥାଉ । ମନୁଷ୍ୟ-ଜୀବନର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି-ଭୂମିଟି ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲେ, ହୁଏତ ଗଦ୍ୟ ଆଗ, ପଦ୍ୟ ପଛ । ଗଦ୍ୟ ଅଧିକ, ପଦ୍ୟ ଅଳ୍ପ । ଗଦ୍ୟକୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଛନ୍ଦୋମୟତା ଏବଂ ଆବଶ୍ୟକ ପଡ଼ିଲେ, ଏକ ଆଲଙ୍କାରିକତା ଦ୍ୱାରା ବୁଲାଇ ବନାଇ କହିଲେ ତାହାହିଁ ପଦ୍ୟ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ହୁଏତ ପଦ୍ୟ ହେଉଛି ଗଦ୍ୟଠାରୁ ଅନ୍ତତଃ ପ୍ରକ୍ରିୟାଟି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅଧିକ କୃତ୍ରିମ । ଅବଶ୍ୟ ଏକଥା ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ ହୋଇପାରେ ଯେ, କୃତ୍ରିମ ହୋଇଥିବାରୁ ହିଁ ତାହା ଅଧିକ ଆକର୍ଷକ ।

ମଧ୍ୟଯୁଗ ପରେ ଭାରତବର୍ଷରେ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରାୟ ଲେଖା ହୋଇନାହିଁ । ଏବଂ, ଅଧିକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କଥା ହେଉଛି ଯେ, ଇଉରୋପୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ-ଅନୁରାଗୀମାନେ ଭାରତକୁ ଆସିବାପରେ ଆମେ ଆମର ସେହି ପୂର୍ବ ଉତ୍ତରାଧିକାରଟିର ଏକ ପୁନରାଲୋଚନା ଆରମ୍ଭ କରିଛୁ ଏବଂ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରାୟ ଏକ ପୁନରାବିଷ୍କାର କରିଛୁ । ଭାରତୀୟ ଅନେକ ବିଦ୍ୟା ପରି କାବ୍ୟବିଦ୍ୟାରେ ମଧ୍ୟ ଏଠାରେ ଯୁଗାନୁକ୍ରମେ ଏକ ନିର୍ଭରଯୋଗ୍ୟ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନତା ଆଦୌ ରହି ପାରିନାହିଁ । ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଆମେ ଯେଉଁମାନେ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱର ଆଲୋଚନା କରୁଛୁ, ସେମାନେ ପ୍ରାୟ ଏକ ପରିଚୟଗତ ପ୍ରସୀମନ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଆମେ ଆଗ ପଢ଼ିଥିବା ଇଉରୋପୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱର ମାପକାଠିଗୁଡ଼ାକର ମାଧ୍ୟମରେ ଭାରତୀୟ କବିତା ତଥା ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ

ପଶିବାକୁ ବାଧ ହେଉଛୁ ଓ କେବଳ ଏକ ଆନୁଷଙ୍ଗିକ ଅଧିକା କଥା ହିସାବରେ ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟରଚନାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଜଳବାୟୁ ଅଥବା ଭୂମିଭିତ୍ତିଟି ଆଡ଼କୁ ମନ ବଳାଉଛୁ । ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ସିଧା କରି କହିଲେ, ଆମ ନିଜ ଭୂମିଟି ଉପରେ ଆମ ନିଜ ଅନୁଭୂତିଲବ୍ଧ ମଡେଲ୍ ଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନାର ରବାହୂତ ମଡ଼େଲ ଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇହିଁ ଆମେ ଭାରତବର୍ଷରେ ସାହିତ୍ୟର ତତ୍ତ୍ୱସମୀକ୍ଷଣ କରୁଛୁ । ପୁନଶ୍ଚ, ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ଏଠି ଆମ ପାଖରେ ଯେତିକ ସାମଗ୍ରୀ ଉପଲବ୍ଧ ହେଉଛି, ପ୍ରାୟ ଏକ ଅନ୍ଧସଂସ୍କାର ଦ୍ୱାରା ବାଧ ହୋଇ କେବଳ ଆମେ ତାହାକୁ ହିଁ ଇଉରୋପୀୟ ସମସ୍ତ ପୁଞ୍ଜି ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିନେଉଛୁ । କବିତାର ତତ୍ତ୍ୱାଲୋଚନାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେହି ପ୍ରବୃତ୍ତିଟିକୁ ହୁଏତ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଏକ ଯଥାର୍ଥ ରୀତିରୂପେ ସ୍ୱୀକାର କରି ନିଆଯାଇଛି । ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ର ମାତ୍ର ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼ଶହ ବର୍ଷର ପରିଧିକାଳ ମଧ୍ୟରେ ଇଉରୋପୀୟ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରେରଣାରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ପ୍ରବେଶ କରିଛି ସତ, ତଥାପି ଗଳ୍ପ, ଉପନ୍ୟାସ ଆଦି ଅନ୍ୟ ଆୟତନଗୁଡ଼ିକ କାଳକ୍ରମେ ଏଠା ଭୂମିକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିଥିବା ପରି ମନେ ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଭାରତୀୟ ଆଧୁନିକ କବିତା ପ୍ରେରଣା ତଥା ଭରଣା ଉଭୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ହିଁ ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେହି ବାପଘରେ ରହିଥିବା ପରି ଆଚରଣ କରୁଛି, ଭାରତକୁ ଶାଶୁଘର ପରି ଭାବୁଛି ଏବଂ ତେଣୁ ଭୂଇଁଗୁଡ଼ିକୁ ତଥାପି ସ୍ପର୍ଶ କରି ପାରିନାହିଁ । ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ, କବିତାର ଆଲୋଚନା ଓ ତତ୍ତ୍ୱାନୁସନ୍ଧାନର ପ୍ରାୟ ଯାବତୀୟ ଏଷଣା ଅଧିକାଂଶତଃ ସିଆଡ଼ ପରି ହୋଇ ରହିଯାଉଛି; ଆମର ବଗିଚାର ଫୁଲଟିଏ ପରି ଦିଶିବା ପାଇଁ କେତେ ମନ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସତେଅବା ଆମେ ପିନ୍ଧିଥିବା କୋଟ୍ ଉପରେ ଖୋସା ହୋଇଥିବା ଗୋଲାପଫୁଲଟି ପରି ହୋଇ ରହିଛି ।

'ଚେତନା' ଶବ୍ଦଟି ପ୍ରାଚ୍ୟ ନୁହେଁ ବା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ନୁହେଁ । ବିଶ୍ୱାଭିଧାନର ଏହି ଶବ୍ଦଟିର ଆଲୋଚନା ପ୍ରାଚ୍ୟରେହିଁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ତୁଳନାରେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ହୋଇଛି । ଚେତନାର ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା-ସ୍ତର ବ୍ୟତୀତ ଏକ ଉପଲବ୍ଧି-ସ୍ତର ରହିଛି ବୋଲି ଯଦି ଆମେ ସ୍ୱୀକାର କରୁ, ତେବେ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଏହି ଦିଗରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟଠାରୁ ଅନେକ ଆଗକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଅନେକ ଅଧିକ ଗଭୀରଯାଏ ଯାଇପାରିଛି ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଏବଂ ବିଶେଷତଃ, ଜୀବନର ଯାବତୀୟ ଅଭିକ୍ରମକୁ ତଥାକଥିତ ବୈଜ୍ଞାନିକ ପଦ୍ଧତିର ନିର୍ଦ୍ଧାରଣଗୁଡ଼ିକ ଅନୁସାରେ ମାପି ଓ ଶ୍ରେଣୀବିଭାଗ କରି ଦେଖିବାର ଦୌରାତ୍ମ୍ୟଟିକୁ ଏହି ଶତାବ୍ଦୀର ଆରମ୍ଭରେ ଜ୍ଞାନମୀମାଂସାର ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱୀକୃତିପ୍ରାପ୍ତ ମାର୍ଗ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ନିଆଯିବା ପରେ ଇଉରୋପରେ ଅନୁରାଗର କ୍ଷେତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ପ୍ରଚଣ୍ଡତାକୁ ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ହୋଇଛି; ଶ୍ରେଣୀ-ବିଭାଗ ଓ ନିଦାନ-ନିରୂପଣର

ବୈଜ୍ଞାନିକ ଚିନ୍ତାଧାରାରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ଅସଲ ଆବେଦନଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାୟ ଅବଗୁଣ୍ଠିତ ଓ ଅନାଲୋଚିତ ହୋଇ ରହି ଯାଇଛନ୍ତି । ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନ ଓ ବିଶେଷତଃ ମନୋବିଜ୍ଞାନର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏବେ କେତେକ ଅନୁକୂଳ ସମ୍ପର୍କ ଆସି ବାଜିଥିବା ହେତୁ ପାରମ୍ପରିକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ସ୍ଥୂଳ ଦୃଷ୍ଟିଟି କ୍ରମଶଃ ଏକ ସଂପ୍ରସାରଣ ଲାଭ କରୁଛି ସତ, ମାତ୍ର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନାର ପ୍ରସ୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ସେହି ପୁରାତନ ପୋକଗୁଡ଼ିକ ଏବେ ମଧ୍ୟ କାମୁଡ଼ି ଧରିଛନ୍ତି । ଚେତନାର ପ୍ରକୃତିରେ ଏକ ଚୌହଦୀ ରହିଛି କି ? ଏହି ଚୌହଦୀଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ କେଉଁ ଭୂମିରେ ରହି ଠାବ କରିବା, ତାହା ଆମ ନିଜର ଅନୁରାଗ-ସ୍ତରଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ଖାରି ନିର୍ଭର କରି ରହିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେବ । ଇଉରୋପୀୟ ମଡ଼େଲ ଗୁଡ଼ିକ ସାହାଯ୍ୟରେ ଚେତନାର ଚୌହଦୀ ନିରୂପଣ କରିବାକୁ ବସିଲେ ତଦ୍ୱାରା ହୁଏତ ଇଉରୋପୀୟ ମଡ଼େଲଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆମର ରହିଥିବା ଭ୍ରାନ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ କିଛିତ୍ ଆଭାସ ମିଳିବ ସତ, ମାତ୍ର ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଚେତନାର ପ୍ରସ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଖୁବ୍ ବେଶୀ ଯଥାର୍ଥ ଅବଗତ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଆମର ନିଜ ଚେତନା ଓ ତତ୍ଜନିତ ସ୍ପର୍ଶାକାଙ୍କ୍ଷାଗୁଡ଼ିକ ଯେତିକି ଅଧିକ ପ୍ରସ୍ଥକୁ ଛୁଇଁ ପାରିଥିବ, ଚେତନା ବିଷୟରେ ଆମର ଯାବତୀୟ ଆଲୋଚନା ସଚରାଚର ସେତିକି ଭିତରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିବ । ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନା-ମାଧ୍ୟମରେ ଚେତନା ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବନ-ଅବବୋଧର ନାନା ପ୍ରସ୍ଥ ଓ ନାନା ଗହନକୁ ଚିହ୍ନାଇ ଦେବାର ମଧ୍ୟ ଏକ ଏକ କଳା ରହିଛି । ମାତ୍ର, କେବଳ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓ ତାହାକୁ ହିଁ ଶୃଙ୍ଖଳା ବୋଲି ମାନୁଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ସର୍ବୋପରି, ଆମେ ନିଜେ ସେହି ସ୍ପର୍ଶ ଏବଂ ସେହି ଗ୍ରହଣଶୀଳତାଗୁଡ଼ିକୁ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇ ନଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମ ଚେତନାଲୋଚନାର ଲୋଚନଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ କେବଳ ଆମର ଚୌହଦୀ ଭିତରେ ରହିଯିବ, ରହିଯିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେବ ।

ଏହି କେତୋଟି ବ୍ୟାଖ୍ୟାନୁମାନକୁ ସନ୍ଦର୍ଭ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସୌରୀନ୍ଦ୍ର ବାରିକଙ୍କର ଆଲୋଚନା-ସଙ୍କଳନ **ଚେତନାର ଚୌହଦୀକୁ** ଆମେ ତାହାର ସକଳ ଚୌହଦୀସତ୍ତ୍ୱେ ତଥାପି ସମଗ୍ରତର ଭାବରେ ଅବଧାରଣା କରିବାକୁ ଅଧିକ ସହଜରେ ହୁଏତ ସମର୍ଥ ହୋଇ ପାରିବା । ସୌରୀନ୍ଦ୍ରବାବୁ ନିଜେ କବି । ଓଡ଼ିଆ କବିତା-ଚେତନାର ଚୌହଦୀ ଭିତରେ ତାଙ୍କର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାନ ରହିଛି; ଓଡ଼ିଆ କବିତାର ମାନଦଣ୍ଡରେ ସିଏ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର 'ସାଧୁତା, ନିଷ୍ଠା ଏବଂ ସତ୍ୟଶୀଳତା'ର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି । କବିତାକୁ କେବଳ ସ୍ୱ-ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିର ଏକ ଟେକ୍‌ନିକ୍ ରୂପେ କେବେହେଲେ ବ୍ୟବହାର କରିନାହାନ୍ତି ଓ ତେଣୁ କବିତା ଭିତରେ ସିଏ ଆଦୌ କୌଣସି ଚକ୍‌ଚକ୍ ସୌଦାଗରୀ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ମନବଳାଇ ନାହାନ୍ତି । ସମ୍ଭବତଃ ସେହି

କାରଣରୁହିଁ, ଓଡ଼ିଆ କବିତାର ମାଲଗୋଦାମରେ ଆମେ ଯେଉଁ ସ୍ତରରେ ଆମର ଚିହ୍ନାଜଣା କବିମାନଙ୍କୁ ସାଧାରଣତଃ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଥାଉ, ମୂର୍ତ୍ତିମେସ୍ତ ଆଉ କେତେଜଣଙ୍କ ପରି ସୌରୀନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ସେଠାରେ ମୋଟେ ନଥାନ୍ତି। ଯେଉଁଠାରେ ଆମର ଚିହ୍ନା ଚେଲ୍ଲିମାନଙ୍କର ଘଣା ନପକା ହୋଇ ଆମର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଚିହ୍ନାମାର୍କାର କବିତାମାନ ବାହାରେ, ସୌରୀନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ସେଠି ନଥାନ୍ତି। ସିଏ ହୁଏତ ଆଉ କେଉଁଠି ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥାନ୍ତି, ଆପଣାକୁ କେଉଁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିଟି ପାଖରେ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଦେଇ ପାରିବେ ବୋଲି ସେ ସେହି ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିଟି ଲାଗି ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥାନ୍ତି। ଯେତେବେଳେ କବିତା ପ୍ରତି ରହିଥିବା ଆପଣା ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧତାର ମାଧ୍ୟମରେ ଓଡ଼ିଆ କବିତାର କ୍ଷେତ୍ରରେ କବିମାନଙ୍କର ଚର୍ଚ୍ଚା ହେବ, ସେଦିନ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସୌରୀନ୍ଦ୍ର ବାରିକ ଚିହ୍ନା ଗୋଠଗୁଡ଼ିକରୁ ହୁଏତ ଏକାବେଳେକେ ବାହାରେ ବୋଲି ଧରା ପଡ଼ିଯିବେ।

ସୌରୀନ୍ଦ୍ର ବାବୁ କବି, ତେଣୁ ତାଙ୍କର ସମୀକ୍ଷାରେ,—ଉଭୟ ଏହାର ଆତ୍ମିକରେ ଏବଂ ଆଙ୍ଗିକରେ—ଏପରି ଏକ କାବ୍ୟିକତା ଅର୍ଥାତ୍ ଆତ୍ମୀୟତା ରହିଛି, ଯାହାକି ତଥାକଥିତ ଅନେକ ଗଦ୍ୟଗନ୍ଧ ସମାଲୋଚନାରେ ଆଦୌ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେବନାହିଁ। ଅନ୍ୱେଷାଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରାୟ ଏକ କାବ୍ୟାତ୍ମିକତାରେ ପରିଣତ କରି ସିଏ ସମୀକ୍ଷା କରିପାରନ୍ତି, ତେଣୁ ଯଥାର୍ଥରେ କାବ୍ୟବସ୍ତୁର ଅନ୍ତଃପ୍ରବେଶ କରିପାରନ୍ତି, ତେଣୁ ତାହାର ଅନ୍ତରବାର୍ତ୍ତାଟିକୁ ଆଣି ଦେଇ ପାରନ୍ତି। ସାଧାରଣତଃ କବିମାନେ ସମୀକ୍ଷାକୁ ଡ଼ରନ୍ତି, ଆପଣାର କବିତାଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ତ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକଙ୍କର ପ୍ରାୟ ଏକ ବ୍ୟାଧିଗ୍ରସ୍ତ ସ୍ପର୍ଶ-କାତରତା ମଧ୍ୟ ରହିଥାଏ। ସମୀକ୍ଷକମାନେ ହୁଏତ ଠିକ୍ ସେହିପରି କେତେକ କାରଣରୁ କବିତାକୁ ମଧ୍ୟ ଡ଼ରୁଥିବେ। ମାତ୍ର, ଜଣେ କବି ଯେତେବେଳେ ସତେଅବା ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ଅନ୍ତଃପ୍ରସାରଣ ଦ୍ୱାରା ସମୀକ୍ଷା ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରେ, ସେତେବେଳେ ତାକୁ ଆପଣା କାବ୍ୟକାରିତାର ଅସଲ ଆଖିଗୁଡ଼ିକୁ ଆଦୌ ଅଣ୍ଟାରେ ଖୋସିଦେଇ ଲୁଚାଇ ରଖିବାକୁ ପଡେନାହିଁ। ଆପଣା ଆଖିର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ସେ ସେତେବେଳେ କବିତା ଓ ସମୀକ୍ଷା ଉଭୟଙ୍କୁ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟବନ୍ତ କରିଦିଏ। ଏହିପରି ଭାବରେ—ଉଭୟ ଜଣେ କବି ଭାବରେ ଓ ଜଣେ ସମୀକ୍ଷକ ଭାବରେ—ସେ ସ୍ୱାଧିକାର-ପ୍ରମତ୍ତତାର ଅନେକ ପ୍ରମାଦରୁ ଆପଣାକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିପାରେ। ଏହାଦ୍ୱାରା କବିତା ଏବଂ ସମୀକ୍ଷା ଉଭୟେ ଲାଭବାନ୍ ହୁଅନ୍ତି।

ଆଲୋଚିତ ପୁସ୍ତକଟିରେ ଅଧିକତର ମାତ୍ରାରେ କବିତାର ହିଁ ସମୀକ୍ଷା ରହିଛି ସତ, ଉପନ୍ୟାସ, ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ—ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସମାଲୋଚନାଟିଏ ରହିଛି। ଏକ ସାହିତ୍ୟବିଦ୍ୟା ରୂପେ ସମାଲୋଚନା ବିଷୟରେ ·ମଧ୍ୟ ତିନୋଟିସେଟି ଲେଖା ରହିଛି,

ସାହିତ୍ୟିକ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ଏବଂ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ— ଭୂମିଟିର କେତେକ ବିଶେଷ ଅଙ୍ଗୀକାର ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଆଉ କେତେକ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଆଲୋକପାତ କରାଯାଇଛି । ଏହି ରଚନାଗୁଡ଼ିକୁ ସୌରୀନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଖାସ୍ ଏହି ସଙ୍କଳନଟି ସକାଶେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ ବୋଲି ଆଦୌ ମନେହେଉ ନାହିଁ । ସେଗୁଡ଼ିକ ହୁଏତ ବିଭିନ୍ନ ଅବସରରେ ଲେଖା ହୋଇଥିଲା ଓ ବିଭିନ୍ନ ପତ୍ରିକାର କଳେବର ମଣ୍ଡନ କରିଥିଲା । ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକର ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏକ ପରିଚୟାତ୍ମକ ସୂଚନା ଦିଆ ଯାଇଥିଲେ ତାହା ଅଧିକ ସମୀଚୀନ ହୋଇଥାନ୍ତା । ସମୀକ୍ଷକଙ୍କର ଚେତନାଗତ ମୋଡ଼ ଓ ବାଙ୍କଗୁଡ଼ିକୁ ଏକ ସ୍ପଷ୍ଟତର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ବୁଝିବାଲାଗି ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଏକ ବାଟ ଦେଖାଯାଇ ପାରୁଥାନ୍ତା । ଅଧିକାଂଶ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସୌରୀନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଓଡ଼ିଆ କବିତାରୁ ଉଦାହରଣମାନ ଦେଇଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ଧାଡ଼ିଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ଉଦାହରଣ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ କେବଳ ସେତିକି ଭିତରେ ସୀମିତ ରଖି ଅନ୍ଦାଜ କଲେ ଉଦାହରଣଗୁଡ଼ିକ ବେଶ୍ ଉଚିତ ବୋଲି ମନେ ହେଉଛି ସତ, ମାତ୍ର ସଂପୃକ୍ତ କବିମାନଙ୍କର କଳ୍ପଚିତ୍ରଟି ସମଗ୍ର ଭାବରେ ସୌରୀନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କର ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ସହିତ ପ୍ରକୃତରେ କେତେଦୂର ମେଳ ଖାଉଥିବ କି ନାହିଁ, ସେଥିରେ ସନ୍ଦେହୀ ପାଠକର ସନ୍ଦେହ ରହିଯାଉଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ କବିଙ୍କର ମେଦିନୀ— ଦୃଷ୍ଟିରେ ଧର୍ମଗତ କେତେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିଛି । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗଛଟିରୁ କେତୋଟି ଧାଡ଼ିକୁ ଛିଣ୍ଡାଇ ଆଣି ଆପଣାର ପ୍ରବନ୍ଧରେ ନଜର ପରି ବ୍ୟବହାର କରିବା ହୁଏତ ସବୁବେଳେ ସମୀଚୀନ ହୋଇ ନପାରେ । ଉଦ୍ଧୃତିଗୁଡ଼ିକ ନଥିଲେ ପ୍ରବନ୍ଧ-ଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକୃତରେ ଖଣ୍ଡିଆ ରହିଯାଇଥାନ୍ତା କି ନାହିଁ, ସେକଥାଟିକୁ ମଧ୍ୟ ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖାଯାଇ ପାରିବ ।

"ସୃଷ୍ଟି-ପ୍ରକ୍ରିୟା ଏକ ମାନସିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା" (ପୃଷ୍ଠା-୨୩), "ଅଚେତନ ମନର ଝଲକକୁ ସଚେତନ ମନରେ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନାହିଁ ସମାଲୋଚନା" (ପୃଷ୍ଠା-୨୪), ପୁନଶ୍ଚ, "ଅଚେତନ ମନର ସ୍ଫୁରଣ ସହ ସଚେତନ ମନର ନିରୀକ୍ଷଣର ସମନ୍ୱୟରୁ ହିଁ ସାର୍ଥକ କଳାର ସୃଷ୍ଟି" (ପୃଷ୍ଠା-୨୪),—ଆଲୋଚିତ ପୁସ୍ତକଟିରେ ଏହିପରି କେତେକ ସଙ୍କେତସୂଚକ ମନ୍ତବ୍ୟ ବାକ୍ୟ ରହିଛି । ପ୍ରାଚୀନ ସାଧନା-ଶାସ୍ତ୍ରରେ, ମନୋବିଜ୍ଞାନରେ ଏବଂ ସାରା ପୃଥିବୀର ଅଧ୍ୟାତ୍ମଶାସ୍ତ୍ରରେ ମନର କେତେ ପ୍ରକାରର ବ୍ୟାଖ୍ୟାନୁମାନ କରାଯାଇଛି । ଅଧିକାଂଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମନର ଏକ ସୀମା ଧାର୍ଯ୍ୟ କରି ଦିଆଯାଇଛି ଏବଂ ସେହି ସୀମାଟିକୁ ଅତିକ୍ରମି ଯାଇ ଚେତନାର ଆକୁତିଗୁଡ଼ିକୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ବ୍ୟାପ୍ତ ତଥା ଅହଂମୁକ୍ତ କରି ପାରିଲେ ଯାଇ ସତ୍ୟଦର୍ଶନ ଓ ତେଣୁ ଯାବତୀୟ ସୃଜନ ସମ୍ଭବ ହୁଏ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରାଯାଇଛି । ଅତିକ୍ରମ ତଥା ଉତ୍କ୍ରମଣର ଏହି ସୋପାନକ୍ରମରେ, ଆମେ ଯାହାକୁ ସାଧାରଣତଃ ମାନସିକ ବୋଲି କହିଥାଉ, ତାହାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ସୋପାନର

ନିରୂପଣ କରାଯାଇଛି । ସତ୍ୟଦର୍ଶୀମାନେ ଆପଣାର ଅନୁଭବରୁ ସେକଥା କହୁଛନ୍ତି । ଆଧ୍ୟାତ୍ମ ସମେତ ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନରେ ମଧ୍ୟ ଅଚେତନ ବିଷୟରେ କେତେ କ'ଣ ଅନେକପାତ ହୋଇସାରିଛି । ତେଣୁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସୌରୀନ୍ଦ୍ର ବାରିକ 'ମାନସିକ' କହିଲେ କ'ଣ ବୁଝୁଛନ୍ତି, ଅର୍ଥାତ୍ ସିଏ କେଉଁ ସ୍ତରର କଥା କହୁଛନ୍ତି ? ଚେତନାକୁ ଭିତ୍ତି କରି କରାଯାଉଥିବା ଯେକୌଣସି ସମୀକ୍ଷା ଆପଣାର ବ୍ୟାଖ୍ୟାଗତ ଆଧାରଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଆହୁରି ସଚେତନ ଏବଂ ଆହୁରି ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇପାରିବା ଉଚିତ । ତା' ନହେଲେ, ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନାର ଏକ ସ୍ଥୂଳ ସ୍ତରରେ ଏବେ କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ କାଳସୀ-ତତ୍ତ୍ୱକୁ ସାହିତ୍ୟଉନ୍ମେଷଣାର ଉତ୍ସବୋଲି ଦେଖାଇ ଦେବାକୁ ଯେଉଁ ଅପ୍ରସ୍ତାପଟି କରାଯାଉଛି, ଆମର ସକଳ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ତାହାରି ମଧ୍ୟରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିଯିବାର ଏକ ଆଶଙ୍କା ସବୁବେଳେ ରହିଥିବ । ମନଃସମୀକ୍ଷକମାନେ ଏବେ Freudian Unconscious ଏବଂ Real Unconscious,—ଏହିପରି ଦୁଇ ପ୍ରକାରର ଅଚେତନର କଥା କହିଲେଣି । ଚେତନାର ଯାବତୀୟ ଆଲୋଚନାରେ ଏହିସବୁ ଅବଶ୍ୟ ଆମ ଅବଲୋକନ ଏବଂ ଅନ୍ତଃପ୍ରବେଶର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିପାରିବା ଉଚିତ । ଅମୃତବିନ୍ଦୁ ଉପନିଷଦରେ ମନକୁ ନେଇ ହୃଦୟ ଭିତରେ ବିଲୀନ କରିଦେବାର କଥା କୁହାଯାଇଛି ଏବଂ ସେହିପରି କରିବାକୁ ହିଁ ଯଥାର୍ଥରେ ଜ୍ଞାନ ଏବଂ ଧ୍ୟାନ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରାଯାଇ ଅବଶିଷ୍ଟ ଆଉ ସବୁକିଛିକୁ କେବଳ ତର୍କଣା ଓ ଶବ୍ଦଗ୍ରନ୍ଥି ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି (ଶେଷୋ ନ୍ୟାୟୋଷ୍ଟ ବିସ୍ତରଃ) । ଏହିପରି ଏକ ତର୍କର ସନ୍ଦର୍ଭରେ ଶ୍ରୀ ବାରିକ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଏବଂ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅବତାରଣା କରିଛନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠା-୩), ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ବାହ୍ୟ ଜଗତର ପ୍ରତୀକ ବୋଲି କହି କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଆବେଗର ପ୍ରତୀକ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ସ୍ମରଣ ରଖିବାକୁ ହେବ, କୃଷ୍ଣ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରରେ ତ ପୁଣି ଗୀତାର ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଥିଲେ । ଗୀତାକୁ ମଧ୍ୟ କ'ଣ ଆମେ ଖାଲି ଆବେଗର ଏକ ପ୍ରସଙ୍ଗ ବୋଲି କହିବା ? ଯାହାକୁ ଇଂରାଜୀରେ Wisdom ବୋଲି କୁହାଯାଏ, ତାହା ଭିତରେ ବାହ୍ୟ ଓ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଉଭୟ ରହିଥାଏ; ହୃଦୟ ଥାଏ, ଜ୍ଞାନସିଦ୍ଧ ଅବଲୋକନ ମଧ୍ୟ ରହିଥାଏ । ସ୍ରଷ୍ଟା ସୃଜନର ଚେତନାକୁ ସେହିପରି ଏକ ସମଗ୍ର-ଚେତନା ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରିବ କି ?

ଆପଣାର ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବାରିକ 'ଅହଂ' ଶବ୍ଦଟିର ବହୁଳ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି । ତାହା ତାଙ୍କର ବକ୍ତବ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଅନେକ ସମୟରେ ଆହୁରି ଅଧିକ ଜାଲ ଭିତରେ ନେଇ ପକାଇ ଦେବାପରି ମନେ ହେଉଛି । ଓଡ଼ିଆରେ, ego, self ଓ Self ଏହି ତିନୋଟି ଶବ୍ଦ ପାଇଁ ସମୀକ୍ଷାଗୁଡ଼ିକରେ ସେହି ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦ 'ଅହଂ'କୁ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଥାଏ ବୋଲି ସମ୍ଭବତଃ ଏପରି ହୋଇଛି । ଓଡ଼ିଆ ଭାବାଲୋଚନା ଯେତିକି ସମୃଦ୍ଧ ହେବାକୁ ମନ କରୁଥିବ, ଅର୍ଥାତ୍ ଯେତିକି ଅଧିକ ଭିତରକୁ ଅଥବା

ବ୍ୟାପ୍ତି ମଧ୍ୟକୁ ଯିବାକୁ ମନ କରୁଥିବ, ଆମ ଭାଷାରେ ହୁଏତ ତଦନୁରୂପ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧ ହେବାରେ ଲାଗିଥିବ । କେବଳ ଉପରିଭାଗରେ ରହି ଅଳପ ସମିଧରେ ବଡ ତାଳିଟାଏ ମାରିଦେବାର ଅଭ୍ୟାସଟି ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମକୁ କଦାପି ସେହି ବାଟଟି ମିଳିପାରିବ ନାହିଁ । ଠିକ୍ ସେହିପରି କେତେକ ଆଲୋଚନାରେ ଅହଂର ଏକ ଅନ୍ୟସମ୍ଭାବନାସୂଚକ ପ୍ରତିପକ୍ଷ ରୂପେ 'ନାହଂ' ଶବ୍ଦଟିକୁ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଛି । 'ନ + ଅହଂ'ର ପ୍ରଚଳିତ ଅର୍ଥଟି ହେଉଛି 'ମୁଁ ନୁହେଁ' । ମାତ୍ର, ଯେଉଁ non-ego ଅର୍ଥରେ ସୌମିତ୍ର ବାବୁ କଥାଟିକୁ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି, ତାହା ଆଦୌ ଉକ୍ତ ବାକ୍ୟ ନୁହେଁ, ଓଡ଼ିଆ ବ୍ୟାକରଣ ଅନୁସାରେ ଆମେ ଅଧିକ ଔଚିତ୍ୟର ସହିତ ତାହାକୁ ହୁଏତ 'ଅନହଂ' ବୋଲି କହିପାରିବା । ସେହିପରି, ସର୍ବପ୍ରଥମ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ରହିଥିବା ଓଁକାର ଶବ୍ଦଟି । ଓଁକାର ହେଉଛି ଏକ ଉପନିଷଦୀୟ ଶବ୍ଦ, ଏକ ସ୍ୱୀକାରାତ୍ମକ ଆତ୍ମଉଦ୍‌ବୋଧନର ପ୍ରତୀକ,—ଅଥଚ ବିଶ୍ୱ-ଉଦ୍‌ବୋଧନର ବିନ୍ଦୁଟିଏ ପରି ଆମ ଭିତରେ ତାହା ପ୍ରସାରଣ ଲାଗି କେତେ ନା କେତେ ଉଦ୍‌ବେଳନ ଆଣିଦିଏ; ଆମକୁ କେତେ ସହଜରେ 'ଅହଂ' ଭିତରୁ ବାହାର କରି ନେଇଯାଏ । ବିଚରଣର ଯେଉଁ ଭୂମିରେ "ଏହି 'ମୁଁ' ସବୁ" (ପୃଷ୍ଠା-୫) ବୋଲି ଉଚ୍ଚାରିତ ହୁଏ ଓ 'ଆତ୍ମନେପଦୀ'ର କଙ୍କାଳ ଏବଂ ଜୁଗୁପ୍‌ସାଗୁଡ଼ାକୁ ଲବ୍ଧ ପରମ ସମ୍ପତ୍ତି ବୋଲି ଘୋଷଣା କରାଯାଏ, ସେଠାରେ 'ଓଁକାର'କୁ ଏକ archetype ପରି ବ୍ୟବହାର କଲେ ତାହା ସତେଅବା ଏକ ଅପସ୍ୱର ପରି ପ୍ରତୀତ ହେବ ।

ପ୍ରବନ୍ଧକାର ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧରେ (ପୃଷ୍ଠା—୪୮, ୪୯) ଶିଳ୍ପୀର ପୃଥିବୀକୁ ତିନୋଟି ପୃଥିବୀ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମେ ତା'ର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପୃଥିବୀ, ଦ୍ୱିତୀୟରେ ତା'ର ସାମାଜିକ ପୃଥିବୀ ଏବଂ ତୃତୀୟତଃ ତା' କଳାର ପୃଥିବୀ । ଭାଗ ଭାଗ କରି ଦେଖାଇଦେଲା ବେଳକୁ ହଠାତ୍ ସବୁକଥା କେତେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଗଲାପରି ଲାଗୁଛି, ମାତ୍ର ଆମର ବୋଧାନୁଭବର ଭୂମିରେ ଆମକୁ ଏହାଦ୍ୱାରା ହୁଏତ ଆହୁରି ଅଧିକ ଅସ୍ପଷ୍ଟତା ଭିତରେ ପକାଇ ଦିଆଯାଉଛି । ପଦାର୍ଥ-ବିଜ୍ଞାନ Taoର ଜିଜ୍ଞାସାସୂତ୍ରରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିବାର ଏହି ଯୁଗରେ ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମେ କାହିଁକି T. S. Eliot ଏବଂ I. A. Richardsଙ୍କର ସେହି ପୁରୁଣା ଆରିଷ୍ଟଟ୍‌ଲିଆନ୍ ଗୁହାରେ ଯାଇ ପଡ଼ି ରହିଥିବା ଏବଂ ଶ୍ରେଣୀବିଭାଜନର ସେହି ପୁରୁଣା ନ୍ୟାୟ ଭିତରେ ବଳି ହୋଇ ରହି ଭାବରାଜ୍ୟର ତଥାକଥିତ ପୁଦ୍‌ଗଳ ଏବଂ ପଦାର୍ଥଗୁଡ଼ିକର ମୀମାଂସା କରୁଥିବା ? ପରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବାରିକ ତିନୋଟି ଯାକର ଏକ ସମନ୍ୱୟ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ପ୍ରାଥମିକତଃ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ତିନୋଟି ଅଲଗା ଅଲଗା ପ୍ରସଙ୍ଗ ବୋଲି କହି ପୁଣି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଏକାଠି ଯୋଡ଼ିଆଣି ଗୋଟିଏ ବୋଲି କହିବାରେ ଆମ ଅନ୍ତଃବୋଧଗତ

ସ୍ୱଚ୍ଛତାର ଭୂମିରେ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁ ଉପକାର ସାଧିତ ହେଉଛି ? ଠିକ୍ ସେହିପରି, କ୍ଲାସିକ ଓ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ବିଭାଜନାତ୍ମକ ସ୍ୱଭାବ-ନିରୂପଣ କରିବାଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ବିଶେଷ କୌଣସି ଉପକାର ହୋଇନାହିଁ । ଇଉରୋପୀୟ ସଂସ୍କୃତି ଓ ସାହିତ୍ୟରେ ସେହି ଦୁଇଟି ଶବ୍ଦ ସବା ଆଗ ଇତିହାସସ୍ଥ ଦୁଇଟି ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ସୂଚାଇ ଦେଇଥାନ୍ତି । ସେହି ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ାକୁ ନିତାନ୍ତ ଦରଚହ୍ଲା ଭାବରେ ଟେକ୍ଷ୍ଣ ଆଣି ଆମର ଏଠାରେ ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରେରଣାର ଜାତିନିରୂପଣ କରିବାକୁ ବାହାରିଲେ, ସେଥିରେ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ନାନା ଫାଙ୍କ ଓ ନାନା ଭ୍ରମ ରହିଯିବାର ସର୍ବଦା ଆଶଙ୍କା ରହିଥାଏ । ଏପରିକି, ସେହି ଗୋଟିଏ 'ରୋମାଣ୍ଟିକ୍' ଶବ୍ଦଟି ମଧ୍ୟ ଇଂଲଣ୍ଡ ଓ ଜର୍ମାନୀର ସାହିତ୍ୟରେ କଦାପି ଗୋଟିଏ କଥାକୁ ଆଦୌ ବୁଝାଏ ନାହିଁ । ଆଖିରେ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ଚେତନା ନଥିଲେ ଜଣେ କାବ୍ୟସ୍ରଷ୍ଟା କ୍ଲାସିକ୍ ହୋଇପାରିବେ କି ? ଜର୍ମାନୀର କବି ଗୁଏଟେଙ୍କୁ ଆମେ କାସିକ୍ ବୋଲି କହିବା ନା ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ବୋଲି କହିବା ? ଯଦି ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ କହିଲେ ଶ୍ରୀ ବାରିକଙ୍କର ଉକ୍ତି ଅନୁସାରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଆତ୍ମକୈନ୍ଦ୍ରିକତାକୁ ବୁଝାଏ, ତେବେ ଇଂଲଣ୍ଡର ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ କବି ଶେଲୀଙ୍କୁ କ'ଣ ଆମେ ଆତ୍ମକୈନ୍ଦ୍ରିକ ବୋଲି କହିପାରିବା ? ଖାଲି ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ହୋଇଥିଲେ ଶେଲୀ 'Prometheus Unbound''ର ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିଥାନ୍ତେ କି ? ଆତ୍ମାକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣାକୁ ବିଶ୍ୱର କେନ୍ଦ୍ର ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିବାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ବିଶ୍ୱ ଲାଗି ଏକ ଯନ୍ତ୍ରରେ ପରିଣତ ହେବା, 'one too like thee' ଏବଂ 'm.ke me thy lyre' ବୋଲି କହିପାରିବା,—ଆପଣାର ଗାରଗୁଡ଼ାକୁ ତେଣିକି ବିଶ୍ୱ ପାଖରେ, ବୃହତ୍ତର ପାଖରେ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ହୋଇ ଚଳିବା । ଆଉ ଏକ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରେ 'ଆତ୍ମକୈନ୍ଦ୍ରିକ' ହୋଇ ସାଂପ୍ରତିକ ସାହିତ୍ୟର ବହୁ କବି ଯେପରି ବିଶ୍ୱଟା ସାରାକୁ ଦୁହିଁଦାହିଁ ଆପଣା ଭିତରେ ପୂରାଇ ପ୍ରାୟ ଏକ ବ୍ୟାଧିତ ଏବଂ ବୁଦ୍ଧିପ୍ରଧାନ ଆତୁରତା ସହିତ ଆପଣା ଗାର ଭିତରେ କଳି ହୋଇ ରହୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ତୋରଣ ସଜାଇ ଓ କଳସ ବସାଇ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ କିମ୍ବା କ୍ଲାସିକ୍ ବୋଲି କହିବାକୁ ମନକଲେ କେବଳ ସେହି ଅଭିଧା ଦୁଇଟିର ଅପପ୍ରୟୋଗ ହେବ ସିନା, ମାତ୍ର ସମ୍ପୃକ୍ତ କବିମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ହୁଏତ ଯଥାର୍ଥରେ ଆଦୌ କୌଣସି କଥା କୁହା ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।

ତେଣୁ, ପୁରୁଣା ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ାକ ଉପରେ କବିତାର ଜାତିନିରୂପଣ ନକରି କବିତା ମଧ୍ୟରେ ଆପଣାକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିବା ମୂଳସ୍ଥ ଅନୁରାଗଟିର ଯଦି ନିରୂପଣ କରିବାର ଏବଂ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା, ଅନୁରାଗଗୁଡ଼ିକର ଯେ ଏକ ସୋପାନକ୍ରମ ରହିଛି, ଯଦି ସେହି କଥାଟି ବିଷୟରେ ପାଠକ ଓ କାବ୍ୟ-ରସିକର ହୃଦବୋଧ କରାଇବାର ସାହସିକ କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ସମୀକ୍ଷାର ସର୍ବମୂଳ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରନ୍ତା, ତେବେ ଆମର ସମୀକ୍ଷା ଯଥାର୍ଥରେ ଏକ ଉତ୍ତରଣର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇପାରନ୍ତା । ଏହିପରି

କରିପାରିଲେ କବିର ଯାବତୀୟ କାବ୍ୟକବିତା ପଛରେ ରହିଥିବା ମୂଳଭୂତ ସାଧୁତା ବା ଅସାଧୁତାଟି ସମ୍ଭବତଃ ଧରା ପଡ଼ିଯାଆନ୍ତା, ଆମକୁ କବି ସହିତ ତା' କସରତ୍‌-ପଡ଼ିଆରେ ଗୁଡ଼ାଏ ଅକାରଣ ଧନ୍ଦ ହେବାରୁ ରକ୍ଷା ମିଳିଯାଆନ୍ତା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଶବ୍ଦର ଆକାଶଜାଲ ଭିତରେ କବିର ଅସଲ ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ଓ ଆକୁଳତାର ଫଳୁଆଟି କେଉଁଠାରେ ଯେ ଆତ୍ମଗୋପନ କରି ରହିଯାଉଛି, ସେ କଥାର ପତ୍ତା ବି ମିଳୁନାହିଁ । ଶବ୍ଦର ଯାବତୀୟ ଜାଲ ଓ ଆବରଣଗତ ଆଡ଼ମ୍ବର ପଛରେ କବିର ଅସଲ ଭୂମିପରିଚୟଟିକୁ ଆଣି ଧରାଇଦେବା, ସକଳ ସାଧୁ-ସମୀକ୍ଷାର ତାହାହିଁ ଆଚରଣ ହେଉ ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବାରିକ ସାହିତ୍ୟ-ସମୀକ୍ଷା'ର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆହୁରି ଅଧିକ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭାବରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ମନ କରନ୍ତୁ । ତାଙ୍କର କବିତା ତାଙ୍କର ସମୀକ୍ଷାକୁ ଅଧିକ ଦୃଷ୍ଟିସବଳ କରୁ ଏବଂ ତାଙ୍କର ସମୀକ୍ଷା ତାଙ୍କର କବିତାକୁ ମଧ୍ୟ ଜୀବବୋଧର ଭାବରେ ପ୍ରାଣସବଳ କରିବାରେ ଲାଗିଥାଉ । ସୃଷ୍ଟି ଓ ସମାଲୋଚନା ମଧ୍ୟରେ ସିଏ ଯେଉଁ 'ଶୋଣିତ-ସମ୍ପର୍କ' ରହିଛି ବୋଲି ଅବତାରଣା କରିଛନ୍ତି, ସେକଥା ତାଙ୍କର ସ୍ରଷ୍ଟା ଜୀବନରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସାହସିକତା ଏବଂ ବଳିଷ୍ଠତା ସହିତ ଘୋଷିତ ହେଉ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ-ସମୀକ୍ଷାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସିଏ କ୍ରମଶଃ ଏହି ସାହସଟିର ପ୍ରତିନିଧି ହୋଇ ରହନ୍ତୁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାଙ୍କର ବକ୍ତବ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ସତେଅବା ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଳପ କଥାକୁ ଫେଣାଇ, ଲେଉଟାଇ, ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ନୂଆ ପଟେ ଘେରାଇ କହିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଏକ ନୂଆ କଥା ପ୍ରକୃତରେ କୁହାଗଲା ବୋଲି ଭ୍ରାନ୍ତ ଏକ ଆବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିବାପରି ମନେ ହେଉଛନ୍ତି । ସେଥିରେ ଆଳଙ୍କାରିକତାର ସାହାଯ୍ୟ ନିଆଯାଉ ନାହିଁ ସତ, ତଥାପି ଭାରି ମନେହେଉଛି, କଥାଗୁଡ଼ାକ ଯେପରି ଅକାରଣରେ ଲଟାଇବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ଏତେ ଟିକିଏକୁ ଏତେ ଗୁଡ଼ାଏ କରି ଦେଖାଇବା ନିମନ୍ତେ ଏପରି ଘଟଣା ଗଦ୍ୟ ଓ ପଦ୍ୟ ଉଭୟରେ ଘଟିଥାଏ । ସୌରୀନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଗଦ୍ୟ ଓ ପଦ୍ୟରେ ଯଥାକ୍ରମେ ଏହାର ଦୁଇଟି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମାୟାଧର ମାନସିଂହ ଏବଂ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରମାକାନ୍ତ ରଥଙ୍କର ଅର୍ଗଳଗୁଡ଼ିକୁ କ୍ରମେ ଅତିକ୍ରମ କରି ଆସିବେ ବୋଲି ଆମେ ଅବଶ୍ୟ ଆଶା କରିପାରିବା । ସୌରୀନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କର କବିତାରୁ ନିର୍ଭରଯୋଗ୍ୟ ଭାବରେ ସଙ୍କେତ ମିଳିଯାଉଛି ଯେ ସିଏ ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟଟିକୁ ସୁନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଅତିକ୍ରମ କରିଯିବେ ।

ମୂଲ୍ୟାୟନ—୧୦

॥ କୃତି ଓ ଆକୃତି (ପ୍ରଥମ ଭାଗ) ॥

ଲେଖକ : ଶ୍ରୀ ବିନୋଦ ବିହାରୀ ପଣ୍ଡା

ମହାନଦୀ ବୁକ୍ସ୍, କଟକ-୨, ୧୯୮୩

ପୃଷ୍ଠା ସଂଖ୍ୟା—୧୧୭, ମୂଲ୍ୟ—ପନ୍ଦର ଟଙ୍କା

"ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ କବିତା, କଥା-ସାହିତ୍ୟ ଓ ନାଟକକ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଶାଜନକ ଉନ୍ନତି କରିଛି; କିନ୍ତୁ ତଦନୁପାତରେ ମନନାତ୍ମକ ବିଭବର ଉନ୍ନତି କିଛି ହୋଇପାରିନାହିଁ ବୋଲି କହିଲେ ଚଳେ । ସମାଲୋଚନା, ଦର୍ଶନ ଓ ବିଜ୍ଞାନସମ୍ପର୍କିତ ଉଚ୍ଚ କୋଟୀର ଲେଖା ସାଂପ୍ରତିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଦୁର୍ଲଭ ।" ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପଣ୍ଡା ଆଲୋଚିତ ପୁସ୍ତକଟିର ଆରମ୍ଭରେ ଲିଖିତ ମୁଖବନ୍ଧରେ ଏହିଠାରୁ ହିଁ ଆପଣାର କଥା ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି । ମୂଳରୁ ହିଁ ଏପରି ଗୋଟିଏ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ସମର୍ଥନରେ ତାଙ୍କର ଯେ ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ କାରଣ ଅଛି, ସେହି ବିଷୟରେ ସିଏ ପଦୁଟିଏ ହେଲେ ଲେଖିନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ପୁସ୍ତକ-ପ୍ରବେଶ ମାତ୍ରକେ ହିଁ ଦୁଆରବନ୍ଧ ପାଖରେ ସତେଅବା ଝୁଣ୍ଟିବା ପରି ମନେ ହେଉଛି ।

ପାଠକ ହୁଏତ ଝୁଣ୍ଟିବାକୁ ମଧ୍ୟ ରାଜି ହୋଇ ଯାଇପାରେ । ମାତ୍ର ମିଛଟାରେ ଝୁଣ୍ଟିବା ସକାଶେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବା ଅବଶ୍ୟ ଭାରି କଷ୍ଟକର । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର କବିତା, କଥା-ସାହିତ୍ୟ ଓ ନାଟକର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଶାଜନକ ଅଗ୍ରଗତି କରିଛି ବୋଲି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପଣ୍ଡା କେଉଁସବୁ କାରଣରୁ ଏକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ ? କାହାର ଆଶାକୁ ମାନଦଣ୍ଡ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କଲେ ଆମେ ବିସ୍ତୃର କରାଯାଉଥିବା ଉନ୍ନତିକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଆଶାଜନକ ବୋଲି କହିପାରିବା ? ଏକଥା ନିଃସନ୍ଦେହ ଭାବରେ ସତ୍ୟ ଯେ, ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସାହିତ୍ୟ ପରି ଆମ ଭାଷାରେ ଲେଖା ଯାଉଥିବା ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ କ୍ରମେ ଅଧିକତର ସଂଖ୍ୟାରେ ଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସ ବାହାରୁଛି, କବିତା ଏବଂ ନାଟକମାନ ବାହାରୁଛି । ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ସମାଲୋଚନା ଆଦି ବିଭବରେ ଏତେ ସଂଖ୍ୟାରେ ବହି ଛପା ହେଉନାହିଁ । ତାହାହିଁ କ'ଣ ପ୍ରଥମଟିକୁ ଆଶାଜନକ ବୋଲି କହିବାର ଏକ ମାନଦଣ୍ଡ ? ଖୋଦ୍ ଯେଉଁମାନେ କଥା-ସାହିତ୍ୟ, କବିତା ଓ ନାଟକ ଲେଖୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ବି କ'ଣ ଏହି ମାନଦଣ୍ଡକୁ ଏକ ଉଚିତ ମାନଦଣ୍ଡ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିବେ ?

'ମନନାତ୍ମକ' ଶବ୍ଦଟି ଦ୍ୱାରା ପୁସ୍ତକଟିର ଲେଖକ ସତକୁ ସତ କ'ଣ ବୁଝୁଛନ୍ତି ? ଏହି ଶବ୍ଦଟିକୁ କେଉଁ ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହାର କଲେ ଆମେ କଥା-ସାହିତ୍ୟ, କବିତା ଏବଂ ନାଟକ ଇତ୍ୟାଦି ଲେଖିବା ପଛରେ ମନନାତ୍ମକତା ଦରକାର ହୁଏ ନାହିଁ ବୋଲି ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟୟ ଜନ୍ମାଇବା ଭଳି କହିପାରିବା ? ଜଣେ କବିକୁ, କଥାକାରଙ୍କୁ କିମ୍ବା ନାଟକ-ଲେଖକଙ୍କୁ ପଚାରନ୍ତୁ, ଲେଖିବାର ପ୍ରସବ-ପ୍ରସ୍ତୁତି ପଛରେ ପ୍ରକୃତରେ କୌଣସି ମନନାତ୍ମକତା ରହିଥାଏ କି ନାହିଁ । 'ମନନାତ୍ମକ' କଥାଟିର ବିପରୀତାର୍ଥ-ବୋଧକ ଏକ ଶବ୍ଦ ରୂପେ ଯଦି ଆମେ 'ମନୋରଞ୍ଜନାତ୍ମକ' ଶବ୍ଦଟିର ପ୍ରୟୋଗ କରିପାରିବା, ତେବେ କଥା-ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ କବିତା ଆଦି ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଯାବତୀୟ ଲେଖାକୁ ଆମେ ମୁଖ୍ୟତଃ ମନୋରଞ୍ଜନାତ୍ମକ ବୋଲି କହିପାରିବା କି ? ମନନାତ୍ମକତା ଗୋଟିଏ ସ୍ତର ହେଲେ ମନୋରଞ୍ଜନାତ୍ମକତା ଆଉ ଗୋଟିଏ ସ୍ତର । ଆମେ ଯାହାକିଛି ଲେଖିବା ସମୟରେ ସ୍ୱୟଂ ଯେଉଁ ସ୍ତରରେ ରହିଥିବା, ଆମ ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ସେହି ସ୍ତରର ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେବ । ଏହି ଲେଖା କବିତା ହୋଇପାରେ, ଗଳ୍ପ ବା ଉପନ୍ୟାସ ହୋଇପାରେ, ନାଟକ ମଧ୍ୟ ହୋଇପାରେ । ଆମେ ଇଚ୍ଛା କଲେ ଆମର ଆଲୋଚନାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୟନୀୟ ଭାବରେ ମନୋରଞ୍ଜନାତ୍ମକ ହୋଇପାରନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏପରି ଆଲୋଚନାମାନ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା ଆଦୌ କଷ୍ଟକର ହେବନାହିଁ ।

ଏକ ତୃତୀୟ ପ୍ରକାରର ଆଲୋଚନା ମଧ୍ୟ ରହିଛି, ଯାହାକୁ କି ଆମେ ସ୍ଥୂଳଭାବରେ ପ୍ରୟୋଜନାତ୍ମକ ବୋଲି କହିପାରିବା । ପ୍ରୟୋଜନାତ୍ମକ ଆଲୋଚନା ଗୋଟାହିଁକା ଅମନନାତ୍ମକ ବା ଗୋଟାହିଁକା ଅମନୋରଞ୍ଜନାତ୍ମକ କଦାପି ନୁହେଁ । ତଥାପି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରୟୋଜନକୁ ମେଣ୍ଟାଇବା ହିଁ ତାହାର ମୁଖ୍ୟ ତଥା ତାତ୍କାଳିକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ ଏକ ବିଶେଷ ବିଷୟ ରୂପେ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିବା ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଶରବ୍ୟ କରି ଏଠି ଯେଉଁସବୁ ଗଦାଗଦା ଆଲୋଚନା-ପୁସ୍ତକର ଗାର ଓ କାଣ୍ଡଗୁଡ଼ାକୁ ଆଣି ଜମା କରି ଦିଆଯାଏ, ତାହା ଏକାଧିକ କାରଣରୁ ମନୋରଞ୍ଜକ ହୋଇଥାଏ, ପୁନଶ୍ଚ ତା' ଭିତରେ ମନନାତ୍ମକତା ଥାଏ, ଏବଂ ବେଳେ-ବେଳେ ତାହା ସତେଅବା ଘଡ଼ିକ ପାଇଁ ଆଉ କୁଆଡ଼େ ଶୋଇବାକୁ ଚାଲି ଯାଇଥିବା ପରି ଲାଗୁଥାଏ । ମାତ୍ର ଏକ ପ୍ରୟୋଜନାତ୍ମକତା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ ରହିଥାଏ । ତାହା ଯାହାପାଇଁ ଲେଖା ହୋଇଥାଏ, ତାହାର ପ୍ରୟୋଜନରେ ଲାଗେ; ଯେଉଁମାନେ ତାକୁ ଲେଖିବା ପାଇଁ ମନ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ କମ୍ ପ୍ରୟୋଜନରେ ଲାଗେ ନାହିଁ । ବଜାର ଆଡ଼ୁ ଥରେ ବୁଲି ଆସିଲେ ଯେକୌଣସି ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସୁ ମଣିଷ ଲାଗି ତାହାର ଭୂରିଭୂରି ନଜିର ମିଳିଯାଇ ପାରିବ ।

ଆଲୋଚିତ କୃତିଟିର ସମଗ୍ର ଆକୃତିଟି ମଧ୍ୟରେ ଯାହା କିଛିକୁ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯାଇଛି, ତାହାକୁ ଲେଖକ ଆପଣାର ମୁଖବନ୍ଧରେ ଯାହା କହିଛନ୍ତି, ତାହାଂର ମର୍ମଟିକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାକୁ ଗଲେ, ଆଧୁନିକ କବିତା-କ୍ଷେତ୍ରର କାବ୍ୟାନନ୍ଦକୁ ଶବ୍ଦଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶ କରିବାର ଅସୁବିଧାଟିକୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ସେଗୁଡ଼ିକୁ କୁହାଯାଇଛି । ତଥାପି ଲେଖକ ଠିକ୍ ତାହାର ଅବ୍ୟବହିତ ପରେ ଏକଥା ମଧ୍ୟ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ପାରମ୍ପରିକ କାବ୍ୟ ପାଇଁ, ଅର୍ଥାତ୍ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝିବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ସେଗୁଡିକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଯେଉଁପ୍ରକାର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀରୁ ଆଧୁନିକ କାବ୍ୟାନନ୍ଦର ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପାଞ୍ଚ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରି ଲେଖକ ପାଞ୍ଚୋଟି ପରିଚ୍ଛେଦରେ ପାଞ୍ଚଗୋଟି ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀର ଚର୍ଚ୍ଚା କରିଛନ୍ତି । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀଗୁଡିକ ହେଉଛି : ପାରମ୍ପରିକ, ଆକାରଭିତ୍ତିକ, ମନୋବୈଜ୍ଞାନିକ, ପୌରାଣିକ ଓ ଅଧିଭୌତିକ ଏବଂ ସୂଚଙ୍କୀୟ । ଏହି ଅଭିଧାଗୁଡିକ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚଳଣି ଭିତରକୁ ଆସିନାହିଁ । ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଏଗୁଡ଼ିକର ଯେପରି ଭାବରେ ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇଛି, ମୂଳତଃ ତାହାକୁ ହିଁ ତର୍ଜମା କରାଯାଇ ଓଡ଼ିଆରେ ଏକ ଶ୍ରେଣୀ-ବିଭାଗ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଛି । ଏପରି କରିବା ବ୍ୟତୀତ ଲେଖକଙ୍କ ଲାଗି ହୁଏତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟ ନଥିଲା ।

ଏହି ଆଲୋଚନା-ପୁସ୍ତକରେ ଇଂରାଜୀ ବହିମାନଙ୍କରେ ଲେଖା ହୋଇଥିବା ଅନେକାନେକ ତଥ୍ୟକୁ ଆମେ ଓଡିଆ ତର୍ଜମାରେ ପାଇପାରିବା । ଏହାର ଅବଶ୍ୟ ଏକ ଉପଯୋଗିତା ରହିଛି । ଯେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନାର ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଓଡିଆ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟକାରିତାର ଯେକୌଣସି ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଆମର ଆଲୋଚକମାନେ ବାଧ୍ୟ ହେଉଛନ୍ତି, ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଇଂରାଜୀ ବହିଗୁଡ଼ିକରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ହାତର କଣ୍ଟି ଅନୁସାରେ ଆମେ ଓଡ଼ିଆ ବୋଦ୍ଧୃମାନଙ୍କ ସକାଶେ ଶଙ୍ଖା ଓ କାଚ କିଣିବାକୁ ହିଁ ଏକ ଯଥାର୍ଥ ସ୍ୱାଦ ବୋଲି ମାନିନେଉଛୁ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହାର ନିଶ୍ଚୟ ଏକ ଉପଯୋଗିତା ରହିଛି । ଆମ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ରହିଥିବା ଆମର ଅନୁରାଗଟିକୁ କଳିବାକୁ ହେଲେ ବିଦେଶର ମାପକ ଏବଂ ମାନକଗୁଡ଼ିକୁ ଜାଣିବାରେ ଯେ ଆଦୌ କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ, ଏଠାରେ ସେକଥା ମୋଟେ ଦାବୀ କରାଯାଉନାହିଁ । କେବଳ ଓଡିଶାର ଆକାଶ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଆମେ କଦାପି ଆମ ମେଘଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆବେଦନଟିକୁ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । କେବଳ ସେହି ସଂସ୍କୃତ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଆମେ ଯେପରି ପୃଥିବୀର କୌଣସି ସଂସ୍କୃତିର ଅଧ୍ୟୟନ କରିପାରିବା ନାହିଁ, ଏହି କଥାଟି ପ୍ରାୟ ସେହିପରି । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକଟିର ଏକ ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି ଏବଂ ତାହାକୁ କଦାପି ଅସ୍ୱୀକାର କରିଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।

କଳ୍ପ—ଏବଂ ଏହା ଏକ ଅତିବଡ଼ କଳ୍ପ—ଏକ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରାୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଗୋଟିଏ ଟିପାଖାତା ପରି ହେବ କାହିଁକି ? ଆଲୋଚନାଗୁଡ଼ିକୁ ମାଧ୍ୟମ କରି ଆଲୋଚକ ଓଡ଼ିଶାର ଆମର ଏହି ଭୂମିରେ ଆଣି ଯେଉଁସବୁ ବିଗ୍ରହ ଏବଂ ବିଚରଣାର ଅବତାରଣା କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ଏହି ମାଟିରେ ଏକାବେଳକେ ନୂଆ । ତେଣୁ, ଏଠାକୁ ତାହା ଯେପରି ଯଥେଷ୍ଟ ସଂଭ୍ରମ ସହିତ ଆସି ପାରିବ, ସେଥିପାଇଁ ତାହାକୁ ଏଣିକି ବାଟ କଢ଼ାଇ ଆଣୁଥିବା ମଣିଷଟି ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ଯତ୍ନଶୀଳତା ଓ ଯଥାର୍ଥ ଗ୍ରହିକାଟିଏ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସାହିତ୍ୟ-ଆଲୋଚନାର ନାନା ଆୟାମ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ଏହି ଆୟାମଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ରହି ପାରୁଥିବା ଉଚିତ । ସେହି ଆୟାମଟି ରହିଥିଲେ ଆଲୋଚନାର ଭାଷା ବଦଳିଯାଏ, ଉପସ୍ଥାପନାର ପ୍ରଣାଳୀଟି ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ଅଧିକ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ହୁଏ । ପାଞ୍ଚଟା ଓ ପନ୍ଦରଟା ବହିରୁ ମୁଁ ଯାହା ପଢ଼ିଛି ଭଙ୍ଗା କୋଡ଼ିଆରେ ପଣ୍ଡାମାନେ ରଙ୍କୁଣା ଆନନ୍ଦବଜାରୀମାନଙ୍କୁ ଛେଦାଏ ଅବଢ଼ାଅନ୍ନ ଯୋଗାଇ ଦେବାପରି ସେଇଥିରୁ ମୁଠାଏ ଅସବିନ୍ୟସ୍ତ ବିବରଣ ଆଣି ଯୋଗାଇଦେଲେ ତାହା ଆଦୌ ଲୋଚନଯୁକ୍ତ ଆଲୋଚନାର ପଦବାଚ୍ୟ ହେବନାହିଁ, ଏବଂ, ଲୋଚନ ନଥିଲେ ଗୁଡ଼ାଏ ଶୀଳଶୂନ୍ୟ ଶବ୍ଦକାଠିନ୍ୟକୁ ଆମେ ଆଦୌ ଆଲୋଚନା ବୋଲି କହିବାକୁ ଯିବା କାହିଁକି ? ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପଣ୍ଡାଙ୍କର ଆଲୋଚନା ପୁସ୍ତକଟିରେ ପ୍ରକୃତରେ କେତେ ଟିକିଏ ଆଲୋଚନା ହୋଇଛି, ମାତ୍ର ବିବରଣ ପ୍ରଚୁର ଦିଆଯାଇଛି । ମନେ ହେଉଛି, କିଏ ଯେପରି ସତେଅବା କୌଣସି ଓଷା ଉଜେଇଁବା ସକାଶେ ତେଣେ ପରବାସ ଆଡ଼େ ଯାଇଥିଲେ, ସେଠାରେ ସିଏ ଢବଳେଶ୍ୱରଙ୍କ ଦର୍ଶନ କଲେ ଓ ହାତରେ ଯେଉଁ ଡାଲିକାଟି ଧରି ତେଣୁ ଘରକୁ ଫେରିଲେ, ଏଠାରେ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସେଇଟିରୁ ଗୋଟିଏ ଟିପାଖାତା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ଲାଗି ଆଣି ବାଢ଼ିଦେଲେ । ଆମ ପେଟରେ ଏସବୁ ଖାଦ୍ୟ ଆଦୌ ଯାଏ କି ନାହିଁ, ସେହି କଥାକୁ ମୋଟେ ବିଚାର କଲେ ନାହିଁ ।

ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ସାମଗ୍ରୀମାନ ବାହାରୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ଅବଶ୍ୟ ଆସିପାରିବ, ମାତ୍ର ତାହାକୁ ଏଠାରେ ଫଳଦାୟକ ଭାବରେ ପରିବେଷଣ କରି ପାରିବାକୁ ହେଲେ ଆମକୁ ଏଠାରେ ରହିଥିବା ବା ରହି ଆସିଥିବା ଭୂଇଁଟିର ମଧ୍ୟ ଖବର ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନାକୁ ଭାରତବର୍ଷର ଭୂମିରେ ଆଣି ରୋପଣ କଲାବେଳେ ଆମକୁ ଏଠା ସାହିତ୍ୟ-କର୍ଷଣରେ ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଡ଼ାକବଚନ ଗୁଡ଼ିକର ଅବଶ୍ୟ ସମ୍ବାଦ ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଯେକୌଣସି ଆଲୋଚନାରେ ଏଠି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀ ଭାରତୀୟ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେବ । ତେବେଯାଇ ଆଲୋଚନାରେ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନତା ରହିପାରିବ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଆଲୋଚନାରେ ଯେଉଁସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରାଚ୍ୟବିଦ୍ୟାର ଚର୍ଚ୍ଚା ହୋଇଛି,

ସେଠାରେ ସେହି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ଭୂମି ଉପରେ ହିଁ ତାହା କରାଯାଇଛି । ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ-ସମୀକ୍ଷାରେ ଏହି ଶୃଙ୍ଖଳାଟିକୁ ସ୍ମରଣ ନରଖିଲେ ଆମର ଅଗ୍ନିମାନ୍ଦ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ହିଁ ଧରା ପଡ଼ିଯିବାର ଏକ ଭୟ ସର୍ବଦା ରହିଥିବ ଏବଂ ଅଗ୍ନିମାନ୍ଦ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ପୃକ୍ତ କାହାରି ହେଲେ କୌଣସି ଉପକାର ସାଧିତ ହେବନାହିଁ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନାର ପାରମ୍ପରିକ ଆଙ୍ଗିକଗୁଡ଼ିକୁ ଆଣି ଭାରତବର୍ଷରେ ସାହିତ୍ୟର ତୋଟାମୂଳ କରିବାର ଯାବତୀୟ ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ମୂଳତଃ ତୁଳନାତ୍ମକ ସମୀକ୍ଷାର ଏକ ପ୍ରକରଣ ବୋଲି କହିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସେପାଖରୁ ଆମେ ଯେତିକି ଅଂଶକୁ ପ୍ରକୃତରେ ବୁଝିଥିବା, ଅର୍ଥାତ୍ ଆବଶ୍ୟକ ସକଳ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀ ଦେଇ ବୁଝିଥିବା, କେବଳ ସେତିକକୁ ଏପାଖକୁ ଆଣିବା ଲାଗି ପ୍ରୟାସ କରିବା ।

ପୁସ୍ତକଟିରେ ପାଞ୍ଚଗୋଟି ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀର ଚର୍ଚ୍ଚା କରାଯାଇଛି । ଏଥିରୁ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ଜାଣିବାଲାଗି ଓ ଟିପି ରଖିବାଲାଗି ପ୍ରକୃତରେ ବହୁତ କିଛି ରହିଛି । କିନ୍ତୁ ସାହିତ୍ୟିକ ପରିବେଷଣର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେତେ ଜାଣିଲେ ଓ ଯେତେ ଟିପି ରଖିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ପେଟ ପୂରିଲା ପରି ମୋଟେ ମନେହୁଏ ନାହିଁ । ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଉ କିଛିର ସ୍ୱାଦ ବା ସ୍ପର୍ଶ ଲାଗି ତଥାପି ଅପେକ୍ଷା ରହିଥାଏ । ଗୃରକାନ୍ଥ ଓ ଚଉରିକୁ ଏକାଠି କରି ମୁଣ୍ଡିଟିଏ ମରା ନଯାଇଥିଲେ ଦେଉଳଟା ମୋଟେ ଦେଉଳ ପରି ଦେଖା ଯାଏନାହିଁ । ହାତ ପରେ ହାତ ଉପର ହୋଇ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଦେଉଳଟା ଲଣ୍ଡା ରହିଗଲା ପରି ମନେ ହେଉଥାଏ । ପାଞ୍ଚୋଟି ପରିଚ୍ଛେଦରେ ଏକାଠି ଶେଷକୁ ଗୋଟିଏ ମୁଣ୍ଡିମାରି ଲେଖକ ଯଦି ଆମକୁ ନିଜର ବୋଲି ପାଞ୍ଚପଦ କଥା କହିଥାଆନ୍ତେ, ତେବେ ତାଙ୍କର ପ୍ରୟାସଟି ପ୍ରକୃତରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ବୋଲି ଏକ ପ୍ରତୀତି ମିଳିଥାନ୍ତା । ପାଞ୍ଚୋଟିଯାକ ପ୍ରକରଣରେ ସେ ଯେତେଯେତେ କଥା କହିଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ କ'ଣ ତାଙ୍କ ନିଜର କିଛି ହେଲେ କହିବାର ନାହିଁ ? ମାଳିଗୁଡ଼ାକୁ ଏପରି ଭାବରେ ଖେଳାମେଲା ନକରି ସିଏ ଯଦି ସୂତାଟିଏ ହୋଇ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସରିଏ ମାଳ ପରି ଗୁନ୍ଥି ଦେଇଥାନ୍ତେ, ତେବେ ସେ ଆମର କେତେ ନିକଟରେ ଠିଆ ହେଲାପରି ବୋଧ ହୋଇଥାନ୍ତା, ଆମକୁ ନିଜସ୍ୱ କରି ସେ ପ୍ରକୃତରେ କେତୋଟି କଥା କହିଲେ ବୋଲି ମନେ ହୋଇଥାନ୍ତା । ତାଙ୍କର ଲୋଚନଟି ଅନ୍ତତଃ ଘଡ଼ିକ ଲାଗି ଆମକୁ ମିଳିଗଲା ପରି ଲାଗିଥାନ୍ତା ।

ଏତେଗୁଡ଼ିଏ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ମଧ୍ୟରେ କାବ୍ୟ ସମେତ ସମଗ୍ର ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନାର ସମାଜତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀଟିକୁ ଲେଖକ ଯେ କାହିଁକି ବାଦ୍ ଦେଇଛନ୍ତି, ସେକଥା ଆଦୌ ବୁଝି ହେଉନାହିଁ । ସାହିତ୍ୟର ଯେ ଏକ ସାମାଜିକ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀଗତ ସମୀକ୍ଷଣ ହୋଇ ପାରିବ ଏବଂ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଆମେ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟକାର ଏବଂ ତା'ର ସାହିତ୍ୟକୁ ଯେ

ଏକ ବୃହତ୍ତର ବୃତ୍ତବିନ୍ୟାସ ଉପରେ ବୁଝିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବା, ଏହା ହେଉଛି ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଇଉରୋପୀୟ ସାହିତ୍ୟାଧ୍ୟୟନର ଏକ ବିଶେଷ ଅବଦାନ । ତାହାର ଆବେଦନଟି କ୍ରମେ ଏକ ବିଶ୍ୱଜନୀନ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀରେ ପରିଣତ ହେଲାଣି ଏବଂ ସାହିତ୍ୟାନୁଲେଡ଼ନର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ନୂତନ ଉଦ୍‌ବେଳନ ଆଣି ଯୋଗାଇ ଦେଇଛି । ବିଶେଷ କରି, ଆମ ଆଧୁନିକ ବିବେଚନାର ଭୂଗୋଳରେ ଯାହାକୁ ଏବେ ତୃତୀୟ ପୃଥିବୀ ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି, ସେହି ପୃଥିବୀରେ ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନାର ଏହି ସମାଜତାତ୍ତ୍ୱିକ ପ୍ରସ୍ତୁତିର ଏକ ବିଶେଷ ମହତ୍ତ୍ୱ ଏବଂ ବିଶେଷ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ରହିଛି । ସାହିତ୍ୟ ଯେ ଯେକୌଣସି ଜନଗୋଷ୍ଠୀର ସାମୂହିକ ଜୀବନର ଏକ ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଅଂଗ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟର ମାଧ୍ୟମରେ ଯେ ସମାଜସ୍ଥ ଅନେକ ସମ୍ବନ୍ଧଗତ ବସ୍ତୁସ୍ଥିତି ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ, ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧତା ବୋଲି ଏକ ଅଭିମୁଖ୍ୟ ଯେ ରହିଛି, ସମାଜତାତ୍ତ୍ୱିକ ସାହିତ୍ୟ-ସମୀକ୍ଷା ଆମକୁ ସେହି ବିଷୟରେ ସଚେତନ କରି ଦେଇଥାଏ । ଆମକୁ ଆମ ନିଜର ଭୂମିକା ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସଚେତନ କରି ଦେବାରେ ସହାୟତା କରେ । ଯେଉଁମାନେ ବାଉଳା ହୋଇ କଳା ପାଇଁ କଳା ବୋଲି କହନ୍ତି ଓ କଳାକୁ ବଡ଼ ବଡ଼ କେତେଜଣଙ୍କ ପାଇଁ ସଢେଇଥିବା ଏକ ମଣୋହି ଦ୍ରବ୍ୟ ବୋଲି ଭାବୁଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର କଳାବାହାର ଜୀବନରେ ହୁଏତ ଉଦାସୀନ ଅଥବା ପାଷଣ୍ଡ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । କଳାଶକ୍ତିକୁ କାଳସୀ ବୋଲି କହନ୍ତି ଏବଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଚେତନ ଭାବରେ ସେହି କାଳସୀର ଚର୍ଯ୍ୟାନୁସୃଷ୍ୟ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପଣ୍ଡା ଗୋଟିଏ ଥାନ (ପୃଷ୍ଠା-୭୦)ରେ ଲେଖିଛନ୍ତି "କଳା ହେଉଛି ପ୍ରକୃତ ଜୀବନର ଅନୁକରଣ, ତାହା ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରକୃତ ଜୀବନ ନୁହେଁ । ଅନୁକରଣରେ ଯେତିକି ସତ୍ୟ ବା ମିଥ୍ୟା ଥାଏ, କଳାରେ ମଧ୍ୟ ସେତିକି ସତ୍ୟ ବା ମିଥ୍ୟା ଥାଏ ।" କଥାଟିକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ସିଏ ପୁଣି କହିଛନ୍ତି ଯେ, "ମିଥ୍ୟା ଦ୍ୱାରା ସତ୍ୟର ମାୟା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ହିଁ କଳାକାରର କାର୍ଯ୍ୟ ।" ଏହି ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଯଦି ଆଲୋଚକଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟର ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରୁଥାଏ, ତେବେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଏକମତ ନହେବା ଲାଗି ପ୍ରକୃତରେ ଅନେକ କାରଣ ରହିବ । ପ୍ରକୃତ ଜୀବନ କହିଲେ ସତକୁ ସତ କ'ଣ ବା କାହାକୁ ବୁଝାଏ ? ଅନେକ ତଥାକଥିତ ବାସ୍ତବବାଦୀ ପ୍ରାୟ ଭାବପ୍ରବଣ ହୋଇ ଯାହାକୁ ବାସ୍ତବ ବୋଲି କହନ୍ତି ଓ ଯେଉଁଠାରେ ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକର ସାମନା କରି ନପାରି ତଥାକଥିତ କଳା ଭିତରକୁ ପଳାୟନ କରି ଦୁଇଦଣ୍ଡ ପାଇଁ ଶାନ୍ତି ବା ଆନନ୍ଦ ପାଆନ୍ତି ବୋଲି ଭାବନ୍ତି, ପ୍ରକୃତ ଜୀବନ କହିଲେ ଆଉ କ'ଣ ସେହିପରି ଏକ ପଦାର୍ଥକୁ ବୁଝାଇବ କି ? ସତ୍ୟ କ'ଣ, ମିଥ୍ୟା ବା ସତକୁ ସତ କ'ଣ ? ହୁଏତ ମୁଁ ଯେତିକି ଦେଖିବାଲାଗି ସମ୍ମତ ହୋଇଛି, ମୋ' ଲାଗି କେବଳ ସେତିକି ସତ୍ୟ ବୋଲି ପ୍ରତୀତ ହେଉଛି; ତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ଯାହାକିଛି ରହିଲା, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ମୁଁ ମିଥ୍ୟା ବୋଲି କହୁଛି । ସତ୍ୟ

ହେଉଛି ଏକ ଅନନ୍ତ ସମ୍ଭାବନାର ଆକର୍ଷଣ ଏବଂ ଜୀବନ ହେଉଛି ସେହି ସମ୍ଭାବନାଗୁଡ଼ିକୁ ଉନ୍ମୋଚିତ କରିବାର ଏକ ପ୍ରକ୍ରିୟା । କଳା ଜୀବନର ଅନୁକରଣ ନୁହେଁ,—ତାହା ହେଉଛି ଉକ୍ତ ଉନ୍ମୋଚନର ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ସତତ ନୂତନ ମୂଲ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଆରୋପଣ । କଳା ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ଭାବରେ ଆମ ଜୀବନରେ ଆପଣାକୁ ସଂପ୍ରସାରିତ କରୁଥିବାର ଓ ଏକାତ୍ମକ ହେବାଲାଗି ମନ କରୁଥିବାର ଏକ ମାଧ୍ୟମରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇପାରେ ।

ଆଉଗୋଟିଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ପ୍ରବନ୍ଧକାର ଟିପ୍ପଣୀ ଦେଇ କଳାକାରକୁ ଏକ ଶିକାରୀ-କୁକୁର ସହିତ ସମାନ କରିଛନ୍ତି । ଆଲୋଚନାଟିର ଯୁକ୍ତି ଅନୁସାରେ (ପୃଷ୍ଠା—୯୦) ଶିକାରୀ-କୁକୁର ପଶୁକୁ ଜଙ୍ଗଲରୁ ଘଉଡ଼ାଇ ଆଣେ । ତେଣୁ "କଳା ହେଉଛି ଯନ୍ତା । ଏହି ଯନ୍ତାରେ ସେ ପଶୁକୁ ବନ୍ଦୀ କରେ ।" ଏଇଟି ବି ଯଦି ଆଲୋଚକଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ଆମର ତାହାର କିଛି କହିବାର ନାହିଁ । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ କଳାକାରର ଶିକାରକୁ ହୁଏତ ଏକ 'ବ୍ୟାଘ୍ର ଶିକାର' ସହିତ ତୁଳନା ମଧ୍ୟ କରି ଯାଇପାରେ । ଚେତନା ଏବଂ ଅବଚେତନାର ବିଶ୍ଳେଷକ କାର୍ଲ ଗୁସ୍ତାଫ୍ ୟୁଙ୍ଗ୍ ଯାହାକୁ ଆର୍କିଟାଇପ୍ସ୍ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି, ଆଦିରୂପ ବୋଲି ତର୍ଜମା କରି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପଣ୍ଡା ସେହି ବିଷୟରେ କିଞ୍ଚିତ୍ ଟିପ୍ପଣୀ ଦେଇଛନ୍ତି । ଆଦିରୂପଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରତୀକ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠା-୯୪) ସେହି ପ୍ରସଙ୍ଗର ଅନୁକ୍ରମରେ ସିଏ, କେଉଁ ଆର୍କିଟାଇପ୍ ପ୍ରକୃତିରେ କେଉଁ ଇଙ୍ଗିତାର୍ଥର ସୂଚନା ଦେବ, ତାହାର ଗୋଟିଏ ଏକାଧିକ ପୃଷ୍ଠାବ୍ୟାପୀ ତାଲିକା ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଲିକାଟିକୁ ସେ ତେଣୁ ସଂଗ୍ରହ କରି ଆଣିଛନ୍ତି । ଆର୍କିଟାଇପ୍‌ର ଆଲୋଚନା-କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମ ସାହିତ୍ୟ-ସମୀକ୍ଷକମାନେ ପ୍ରଧାନତଃ ସେହି ଆନୀତ ସଂଗ୍ରହଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ରହିଛନ୍ତି । ସଂସ୍କୃତି ଓ ମୂଲ୍ୟଦୃଷ୍ଟିର ବିବିଧତା ଅନୁସାରେ ଆର୍କିଟାଇପ୍‌ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଯେ ବିବିଧ ହୋଇପାରେ, ସେମାନେ ସେହି ଆଡ଼କୁ ଖୁବ୍ ବେଶୀ ଚିନ୍ତା କରିନାହାନ୍ତି । ତେଣେ ଯାହା ରହିଛି, ତାହାକୁ ଅନୁକରଣ କରି ଆମର ଏଠି ମଙ୍ଗୁଳାଇ ନେବାର ଏକ ଉଗ୍ର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଆମକୁ ପ୍ରବଳ ଭାବରେ ମାଡ଼ିବସିଛି ବୋଲି ହୁଏତ ତାହା ହୋଇ ପାରିନାହିଁ । ଆଧୁନିକ ଅନୁକରଣ-ପ୍ରୀତି ଭିତରୁ ମୁକୁଳି ପାରିଲେ ଯାଇ ସମୀକ୍ଷକମାନେ ହୁଏତ ଆମର ଏହି ଭୂମିକୁ ମୂଳ କରି ଆମଲାଗି ସତକୁସତ କିଛି ଆବିଷ୍କାର କରିପାରନ୍ତେ ।

ଏକାଧିକ ପାରିଭାଷିକ ଶବ୍ଦର ଓଡ଼ିଆ ତର୍ଜମା,—ଏହାକୁ ହିଁ ଆମେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ପୁସ୍ତକଟିର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବଦାନ ବୋଲି କହିପାରିବା । ତର୍ଜମା କରାଯାଇଥିବା ଶବ୍ଦ ଓ ତାହାର ପ୍ରତିଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ତାଲିକାଟିଏ ଦେବାକୁ ବସିଲେ

ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଖାସ୍ ହୋଇଯିବ । ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ ଏହି ତର୍ଜମାରେ ଏକ ଅଭିନବତ୍ୱ ରହିଥିବାରୁ ତଥାପି କେତୋଟିର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେବା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ସେହିପରି କେତୋଟି ହେଲା: Romanticist-ଊଚ୍ଛ୍ୱାସ୍ୟବାଦୀ, Ambivalence-ଅସମଞ୍ଜସ, Tension-ଆକର୍ଷବିକର୍ଷ, Fertility Cult-ଉର୍ବରତା ବିଷୟକ ଅର୍ଚ୍ଚନା, Motivation-ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟାଯୁକ୍ତ, Tragedy-ଉଦାତ୍ତ ନାଟକ, Superego-ପ୍ରାହମ୍, Sensibility-ପ୍ରଜ୍ଞା, Phenomenon-ପ୍ରକ୍ରିୟା, Substitute-ପରିବର୍ତ୍ତୀ, Concreteness-ନିଦାପଣିଆ, Positive-ମାନନିରପେକ୍ଷ, Ambiguity-ଅର୍ଥ-ସଂଶୟ ଏବଂ Normal-ପ୍ରମିତ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପଣ୍ଡା Mythକୁ 'ପୁରାଣ' ବୋଲି ଅନୁବାଦ କରିଛନ୍ତି । ଅନ୍ତତଃ ସାହିତ୍ୟ-ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ଏହି ଅନୁବାଦଟି ଆଦୌ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଅର୍ଥୋଦ୍ଦୀପକ ହେଉନାହିଁ । ସେହି 'ମିଥ୍' ରଖିଲେ କ୍ଷତି କ'ଣ ?

ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ଇଞ୍ଜିନିଅରିଂ ଦୁଇଟି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଧନ୍ଦା ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆଧୁନିକ ବଜାରର ଅନୁକରଣ କରି ଯଦି literary engineering ବୋଲି ଏକ ପ୍ରକରଣର ଉଦ୍ଭାବନ କରି ଯାଇପାରେ, ତେବେ ଆଲୋଚିତ ପୁସ୍ତକଟିକୁ ହୁଏତ ସେହି ଦିଗରେ ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏକ ଟିପ୍ପଣୀଭିତ୍ତିକ ପଦକ୍ଷେପ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଏବଂ, ପୂର୍ବପକ୍ଷରୁ ଯୁକ୍ତି ବାଢ଼ି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏକଥା ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, ଜଣେ ସାହିତ୍ୟ-ରସିକ ହିଁ ଅସଲ ସମୀକ୍ଷକ ହୋଇପାରିବ । ସମୀକ୍ଷାକୁ ଆମେ ମେକାନିକ୍ ହାତରେ ଛାଡିଦେଲେ ସେଥିରୁ ବହୁ ପ୍ରମାଦ ଉପୁଜିବ । ମେକାନିକ୍ ଟ୍ରେନିଂ ପାଇଥିଲେ ଯେକୌଣସି ଯନ୍ତ୍ରକୁ ଚଳାଇ ପାରିବ ସତ, ମାତ୍ର ଯନ୍ତ୍ରକୁ ବୁଝିବା ତା'ଦେଇ କଦାପି ହେବନାହିଁ । ସେକଥା ଜଣେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଦ୍ୱାରା ହେବ । ଏବଂ, ଯନ୍ତ୍ରଟି ସହିତ ଏକାତ୍ମକତା ଅର୍ଜନ କରିବା, ଅର୍ଥାତ୍, ଯନ୍ତ୍ରଟିକୁ ହୃଦୟ ଦେଇ ଦେଖିବା, ଏକ ସମଗ୍ର ଚେତନା ଦେଇ ଦେଖିବା—ତାହା ହେଉଛି ଆହୁରି ଅଧିକ ଦୂରର କଥା, ତାହା ଅନେକ ଦୂରର କଥା ।

ବିଜ୍ଞାନକୁ ମଧ୍ୟ ଏବେ ବୈଜ୍ଞାନିକମାନେ କେବଳ ଏକ ତଥାକଥିତ ବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ ଧନ୍ଦା ବୋଲି ମାନିବାକୁ ରାଜି ହେଉନାହାନ୍ତି । ବିଜ୍ଞାନର ପ୍ରାଣ-ସଚଳତାକୁ ବୁଝିବାଲାଗି ଏବେ ବିଜ୍ଞାନେତର ଏକାଧିକ ପ୍ରନ୍ତମାନର ଆବଶ୍ୟକତା ପଡିଲାଣି । ସାହିତ୍ୟକୁ ସାଧାରଣ ଅର୍ଥରେ ଯଦି ଏକ ବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ ବ୍ୟାପାର ବୋଲି ନକହି ଶ୍ରଦ୍ଧାମୂଳ ସୃଜନାତ୍ମକତା ବୋଲି କୁହାଯାଏ, ତେବେ ସେହି ସାହିତ୍ୟର ସମୀକ୍ଷଣ ମଧ୍ୟ କିପରି ଛୁଛା ବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ ହୋଇ ରହିପାରିବ ? ଅବଶ୍ୟ ଏକଥା ସତ ଯେ, ସାହିତ୍ୟ ଭିତରୁ ବିଶ୍ଳେଷଣକୁ କଦାପି ବହିଷ୍କୃତ କରି ରଖିହୁଆ ଯିବନାହିଁ । ବିଶ୍ଳେଷଣ ଅବଶ୍ୟ ରହିବ । ମାତ୍ର ଆମର ଯାବତୀୟ ବିଶ୍ଳେଷଣ ତଥାପି ଏକତ୍ୱାଭିମୁଖୀ ହୋଇ

ରହିଥିବ । ଫୁଲଟିଏ ଦେଖି ତାହାକୁ ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ହେଲେ ଅବଶ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ସାହାଯ୍ୟ ନେବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ମାତ୍ର, ଆମର ଫୁଲଦେଖାକୁ କେବଳ ଏକ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ-ଗ୍ରାହିତାର ମାନଦଣ୍ଡ ଭିତରକୁ ବାନ୍ଧି କରି ଆଣିବାକୁ ବସିଲେ ଫୁଲମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଫୁଲଦେଖା ହୁଏନାହିଁ । ତେଣୁ ସବୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଉପରେ ଅନୁରାଗକୁ ମଧ୍ୟ ଏକ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବୋଲି ମାନିବାକୁ ହୁଏ । ତେବେଯାଇ ହୁଏ ।

ମୂଲ୍ୟାୟନ-୨୨

ସଂସ୍କୃତି ଅପସଂସ୍କୃତି

ଲେଖକ : ଶ୍ରୀ ଶରତକୁମାର ମହାନ୍ତି

ପ୍ରକାଶକ—ଅଗ୍ରଦୂତ, କଟକ-୨, ୧୯୮୪,

ପୃଷ୍ଠା ସଂଖ୍ୟା-୨୨୨, ମୂଲ୍ୟ—ପଚିଶି ଟଙ୍କା

ମାଲୟାଲମ୍ ଭାଷାରେ ଶିକ୍ଷା ଓ ସଂସ୍କୃତି ଦୁଇଟିଯାକ ଅର୍ଥକୁ ମିଶାଇ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦରେ 'ସଂସ୍କାରମ୍' ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏବଂ 'ସଂସ୍କାରମ୍ ପୁରୋଗମନମ୍' ବୋଲି କହି କଥାଟିର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ଦିଆଯାଏ । ଅର୍ଥାତ୍, ଯାହା ଅଗ୍ରଗତିର କାରଣ ହୁଏ, ତାହାହିଁ ସଂସ୍କୃତି । ବାହାରେ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଗ୍ରଗତି, ପାରସ୍ପରିକ ସମ୍ବନ୍ଧ ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ୟବସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଗ୍ରଗତି ତଥା ଭିତରେ ଭାବମୂଲ୍ୟ ଏବଂ ମୂଲ୍ୟସୂତ୍ରଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଅଗ୍ରଗତି । ଏହି ସବୁଯାକ ଏକ ସମଗ୍ର ସମଞ୍ଜସତା ରୂପେ ଏକ ସମୂହର ଜୀବନ ଉପରେ ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁପରି ଭାବରେ ପ୍ରକଟ ବା ପ୍ରତିଫଳିତ ହେଉଥାଏ, ସେତେବେଳେ ତାହାକୁ ହିଁ ସଂପୃକ୍ତ ସମୂହଟିର ସଂସ୍କୃତି ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । କୌଣସି କାରଣରୁ ସମଗ୍ରତାଟି ଭାଙ୍ଗିଗଲେ ଅପସଂସ୍କୃତି ଜନ୍ମଲାଭ କରେ । ସେତେବେଳେ ବାହାରଟା ବାରଗୁଣ ହୋଇ ରହିଥାଏ ଅଥଚ ଭିତରଟା ଶୁଷ୍କ ହୋଇ ଆସୁଥାଏ । ଅଥବା, ଯାହାକିଛି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତା ବା ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରଦର୍ଶନ ହେଉଥାଏ, ସେସବୁ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଲେଖା ହୋଇ ରହିଥାଏ ଏବଂ ଜୀବନରେ କେଉଁଠି ହେଲେ ନଥାଏ । ମଣିଷ ମଣିଷଠାରୁ ସାଙ୍ଗ ଛାଡ଼ି ଯାଇଥାଏ, ମଣିଷ ମଣିଷକୁ ଗିଳି ପକାଇବାକୁ ବାହାରିଥାଏ ଏବଂ, ପୁରୁଷାର୍ଥ ଦ୍ୱାରା ନୁହେଁ, ଉଦ୍ୟମ ଦ୍ୱାରା ନୁହେଁ, ଏକ ଭାଗ୍ୟବାଦୀ ଅପବଧାନ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଜୀବନର ଯାବତୀୟ ନିରୂପଣ ହେବାରେ ଲାଗିଥାଏ । ସେତେବେଳେ ସଂସ୍କୃତି ନାମରେ ଅପସଂସ୍କୃତି ହିଁ ଘୋଟିକରି ରହିଥାଏ ।

ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ-ସାହିତ୍ୟର ସାଂପ୍ରତିକ ଭୂମିରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶରତ କୁମାର ମହାନ୍ତିଙ୍କର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାନ ରହିଛି । ସିଏ କେବେହେଲେ ଯାହା ମନ ତାହା ଲେଖିନାହାନ୍ତି, ପ୍ରକାଶକଙ୍କର ବରାଦ ଅନୁସାରେ ଲେଖିନାହାନ୍ତି କିମ୍ବା ତାଙ୍କର ଲେଖା ପଢ଼ି ପିଲାମାନେ ପରୀକ୍ଷାରେ ପାସ୍ କରିଯିବେ ଓ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସିଏ ନିଜେ ମଧ୍ୟ କିଞ୍ଚିତ୍ ଧନଲାଭ କରିପାରିବେ ବୋଲି ଭାବି ଆଦୌ କିଛି ଲେଖିନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ଅନ୍ୟ ଅନେକଙ୍କ ତୁଳନାରେ ଢେର ଅଳପ ଲେଖିଛନ୍ତି; ପ୍ରକୃତରେ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ କିଛି କହିବାର ଅଛି ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି, ସିଏ ସେତିକିବେଳେ ଲେଖିବା ପାଇଁ ମନ ବଳାଇଛନ୍ତି । ଗଣିତ ହେଉଛି ଶରତବାବୁଙ୍କର ଜୀବିକାଗତ ବିଦ୍ୟା । ତେଣୁ କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଯେ, Symmetryକୁହିଁ ଜୀବନ ପରିପ୍ରକାଶର ସର୍ବମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥାନ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରୀକ୍ ସଂସ୍କୃତି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରାୟ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ନିବିଡ଼ ଭାବରେ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଛି ଏବଂ ସେହି ସଂଶ୍ଳେଷଣ ଫଳରେ ସେ ଆମକୁ ସେହି ବିଷୟରେ ତିନୋଟି ଉପାଦେୟ ପୁସ୍ତକ ଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଗ୍ରୀକ୍ ବିଶ୍ୱର ମାଧ୍ୟମରେ ଆମକୁ ଇଉରୋପୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ମୂଳାଧାର ଆଡ଼କୁ ଉଦ୍ବୁଦ୍ଧ କରି ନେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦ ସମ୍ବନ୍ଧୀ ପୁସ୍ତକଟି ଆଧୁନିକ ଇଉରୋପୀୟ ମାନସର ବିବିଧ ଉଦ୍ବେଳନ ସହିତ ଆମର ଏକ ପରିଚୟ କରାଇଦେବା ଲାଗି ଉଦ୍ୟମ କରିଛି । ତାଙ୍କର ଜୀବନୀ ପୁସ୍ତକ 'ଜନପଦ ବିବେକାନନ୍ଦ' ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଭାରତୀୟ ସନାତନ ପ୍ରଜ୍ଞା ଉପରେ ଇଉରୋପୀୟ ଜୀବନ-ଶୃଙ୍ଗାର ଏକ ସର୍ଜିଷ୍ଣୁ ତଥା ସୃଜନଶୀଳ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସମନ୍ୱୟ ଘଟିଥିବାର ଅଭିନବ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତଟିକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ଓଡ଼ିଆରେ ଆମ ଘରେ ଆମଲାଗି ଏହି ସମ୍ପଦଗୁଡ଼ିକୁ ଆଣି ପହଞ୍ଚାଇ ଦେଇଥିବାରୁ ଶରତବାବୁ ଆଗ୍ରହୀ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆପଣାର ହୋଇ ରହିଥିବେ ।

ଏକାଧିକ ପ୍ରବନ୍ଧ ପୁସ୍ତକ ଲେଖି ସାରିବା ପରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତି ଏବେ କୁନି ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିବାରେ ମନ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେହି ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକୁ ଏକାଠି ଗୁନ୍ଥି ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିବା ପ୍ରଥମ ସଂକଳନଟିର ନାମ ହେଉଛି 'ସଂସ୍କୃତି ଅପସଂସ୍କୃତି' । ସଂକଳନଟିରେ ସର୍ବମୋଟ ପନ୍ଦରଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ରହିଛି । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ହୁଏତ ଆଗରୁ ବିଭିନ୍ନ ପତ୍ରପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଅନ୍ତତଃ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧରୁ ସେହି କଥାଟିର ସୂଚନା ମିଳିପାରୁଛି । ସଂକଳନଟିର ଆରମ୍ଭରେ ଲେଖକଙ୍କର ଏକ ମୁଖବନ୍ଧ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ସିଏ ସଂସ୍କୃତି ବିଷୟରେ କେତେକ ବହି ପଢ଼ିଥିଲେ ଏବଂ ତାହାର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସ୍ୱରୂପ ତାଙ୍କ ମନରେ 'ଝଣ୍ଡେ ତଥ୍ୟମୂଳକ ବହି ଲେଖିବାର ଲୋଭ' ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ସେହି ଯୋଜନାଟି ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇ କେତୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧର ଆୟତନରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ପ୍ରସ୍ତୁତ ସଂକଳନଟିରେ ସେହି ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକୁ

ଏକଜନ ପରସ୍ପର ସହିତ ଯୋଡ଼ି ଦିଅଯାଇଛି । ଆପଣାର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣଟିକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରଦେଇ ଲେଖକ ସେହି ମୁଖବନ୍ଧରେ କହିଛନ୍ତି; "ସାଂସ୍କୃତିକ ସମସ୍ୟାର ବିଶେଷଜ୍ଞ-ସୁଲଭ ବିଶ୍ଳେଷଣ ମୋତେ କେବେ ଆକୃଷ୍ଟ କରିନାହିଁ କିମ୍ବା ସଂସ୍କୃତିର କ୍ଷୟବୃଦ୍ଧି ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମତବାଦର ପାଲରେ ପଡ଼ି ସେହି ସୂତ୍ରରେ ବିଭିନ୍ନ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନସୂତ୍ର ବାହାର କରିବା ବିଷୟରେ ମୁଁ ଆଗ୍ରହୀ ନୁହେଁ ।". କିନ୍ତୁ "ମୋ ନିଜର କିଛି ବିଶ୍ୱାସ ଅଛି । ତା' ନଥିଲେ ଏଇ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଲେଖିବା ଅବାନ୍ତର ହୁଅନ୍ତା ।" ଜଣେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକର ବିଶ୍ୱାସ ହେଉଛି ତା'ର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୁଞ୍ଜି । ହୁଏତ, ଆହୁରି ପାଦେ ଆଗକୁ ଯାଇ ଏକଥା ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, ଜୀବନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କ୍ରମେ ଉଙ୍କୁଟି ଉଙ୍କୁଟି ଯାଉଥିବା ଏବଂ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ଭାବରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସାକାରତା ଗ୍ରହଣ କରି ପାରୁଥିବା ଏହି ବିଶ୍ୱାସଗୁଡ଼ିକ ହିଁ ଜଣେ ମଣିଷକୁ ସତକୁସତ ସୃଜନଶୀଳ ହେବା ଲାଗି ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଆଣି ଦେଇଥାଆନ୍ତି ।

ଆଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକର ଲେଖକ ଆପଣାର ମୁଖବନ୍ଧରେ ସେହିଭଳି କେତେକ ବିଶ୍ୱାସର ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । ସେହି ବିଶ୍ୱାସଗୁଡ଼ିକର ଖିଅ ଧରି ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଆମେ ଯେ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ତାଙ୍କର ବକ୍ତବ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝି ପାରିବା, ସେଥିରେ ଆଦୌ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । "ମୋ'ର ବିଶ୍ୱାସ, ପୃଥିବୀ ଏକ ସାଂସ୍କୃତିକ ପଟ୍ଟ-ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ଅପେକ୍ଷା କରୁଛି । ମଣିଷ ତା'ର ସାମାଜିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ, ନୈତିକ ବିଚାର ଓ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀରେ ମୌଳିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣି ନପାରିଲେ ଏକ ସମୃଦ୍ଧ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା ଏଣିକି ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନପାରେ ।" ପୁନଶ୍ଚ,ମୂଲ୍ୟବୋଧଗୁଡ଼ିକର "ଯୁଗୋପଯୋଗୀ ରୂପାନ୍ତର ଲୋଡ଼ା । ଆହୁରି ଲୋଡ଼ା, ଅମଡ଼ାବାଟରେ ଯାତାୟାତ କରି ବଞ୍ଚିବାର ନୂତନ ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ନୂଆ ନୂଆ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଗଢ଼ିବାର ସୃଜନଶୀଳତା ।" କାରଣ, "ମଣିଷ ଯେଉଁଠି ଅଛି, ସେଇଠି ଥାଇ କ୍ରମଶଃ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହେଉଥିବା ସଙ୍କଟମାନଙ୍କୁ ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ପାରିବା ପରି ଲାଗୁନାହିଁ । ତାକୁ ପାହାରେ ଉପରକୁ ଉଠିବାକୁ ପଡ଼ିବ—" ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି ।

"କ୍ରମଶଃ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହେଉଥିବା ସଙ୍କଟମାନଙ୍କୁ" ଅନେକ ମଣିଷ ଏବେ ଆମର ଏକ ଧର୍ମସଙ୍କଟ ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି । ତାହାକୁ ଏକ ସଂସ୍କୃତି-ସଙ୍କଟ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ସଙ୍କଳନରେ ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘ ପ୍ରବନ୍ଧର ଶୀର୍ଷକ ହେଉଛି : 'ଧର୍ମସଙ୍କଟ ନା ସଂସ୍କୃତି-ସଙ୍କଟ' । "ଭାରତୀୟଙ୍କ ମନରୁ ଅସଲ ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସ ଓ ଧର୍ମଭାବ କମିଗଲା, କିନ୍ତୁ ଧର୍ମକୁ ଆଳ କରି ଜିଦ୍, ଅସହିଷ୍ଣୁତା ତଥା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଓ ଗୋଷ୍ଠୀଗତ ସ୍ୱାର୍ଥସାଧନର ମତଲବ ବଢ଼ୁଛି । ଏହାର କାରଣ ହୋଇପାରେ ଯେ, ଜନଗଣର ମାନସରୁ ଧର୍ମଭାବ କମିଯିବାରୁ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନ ଖାଲି ପଡ଼ିଲା, ସେହି ସ୍ଥାନକୁ ଦେଶପ୍ରେମ, କଳା-ସାହିତ୍ୟ-

ବିଜ୍ଞାନ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ କମ୍ପା କରୁ ତବ୍ୟ ଭାବାବେଗ ଅଧିକାର କଲ୍ପନାହିଁ ।" ବୈଜ୍ଞାନିକ ନୂତନ ଉଦ୍‌ଘାଟନଗୁଡ଼ିକରୁ ନାନା କୌଶଳର ପ୍ରୟୋଗକୁ ସମ୍ଭବ କରି ଏବେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଅମିତ ଭାବରେ ସମୃଦ୍ଧ ତଥା ଉପକୃତ ହେଉଛନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର "ବିଜ୍ଞାନ ଗୋଟିଏ ସାଂସ୍କୃତିକ ଶକ୍ତି ହୋଇ ପାରୁନାହିଁ" ବୋଲି ଲେଖକ କ୍ଷୋଭ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । "ମଣିଷର ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶ ଓ ଅଭିନବ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି କରାଇବା ଦିଗରେ ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନର ଭୂମିକା ସମ୍ପର୍କରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ.ଜ୍ଞାନୀ, ଗୁରୁକଙ୍କର ଚମତ୍କାର ଲେଖା-ସବୁ ରହିଛି । କିନ୍ତୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଏଯାବତ୍ ବିଜ୍ଞାନ ମଣିଷର ତୃଷ୍ଣାସ୍ଥ ନିୟନ୍ତ୍ରକ ହେବାକୁ ଅସମର୍ଥ ।" ଏବର ସଂସାରରେ ଯେଉଁମାନେ ମନୁଷ୍ୟସମାଜକୁ ନେତୃତ୍ୱ ଦେଉଛନ୍ତି, ବିଜ୍ଞାନ ସେମାନଙ୍କର ଏକ ଜୀବନଦୃଷ୍ଟିରେ ପରିଣତ ହୋଇ ପାରିବାଲାଗି ମନୁଷ୍ୟର ଜ୍ଞାନ, ଭାବ ଏବଂ ଆବେଗଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁଭଳି ପ୍ରସାରଣଟିଏ ଘଟିବା ଆବଶ୍ୟକ, ପ୍ରବନ୍ଧଲେଖକ କେତୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧର ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସେହି କଥାଟି ଉପରେ ଆଲୋକପାତ କରିଛନ୍ତି ।

ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ "ମନୁଷ୍ୟର ନୈତିକ ସ୍ଖଳନ ଏ ସଙ୍କଟର ମୁଖ୍ୟ କାରଣ" ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠା-୭୪) ନୈତିକ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ସାମାଜିକ ମୂହିଁ ଲୁଚିଲ ରହିଥାଏ । ଯାବତୀୟ ଆଲୋଚନାର ଏହି ସାମାଜିକ ଦିଗଟି ଆଲୋଚିତ ପୁସ୍ତକଟିର ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରାୟ ଉହ୍ୟ ହୋଇ ରହିଲା ପରି ରହିଯାଇଛି । ଗୋଟିଏ ସମାଜରେ କ୍ଷମତା ବା ନିୟନ୍ତ୍ରଣର ରଜ୍ଜୁଗୁଡ଼ିକ କାହା ହାତରେ ରହିଛି, ଅନେକ ସମୟରେ ସେହି ସମାଜର ସଂସ୍କୃତି ତଥା ଅପସଂସ୍କୃତି ତାହାରି ଦ୍ୱାରା ହିଁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇଥାଏ । ଆଲୋଚନାର ସେହି ପ୍ରଶ୍ନଟିକୁ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ ସତେଅବା ସଚେତନ ଭାବରେ ବାଦ ଦିଆଯାଇଛି । "ପ୍ରତ୍ୟେକ ଟେକ୍‌ନିକ୍‌ ତା'ର ଅପବ୍ୟବହାରକୁ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ଆସିଥାଏ" (ପୃଷ୍ଠା-୭୧) ବୋଲି ଶରତବାବୁ ଯାହା କହିଛନ୍ତି, ତାହାର କାରଣ କଦାପି ଗୋଟାହିକା ସେହି ଟେକ୍‌ନିକ୍‌ ଭିତରେ ନିହିତ ହୋଇ ରହିନଥାଏ । ଯେଉଁ ସମାଜ ବା ବର୍ଗର ସ୍ୱାର୍ଥଗୁଡ଼ିକ ନିୟନ୍ତ୍ରଣକାରୀ ରୂପେ କୌଣସି ଟେକ୍‌ନିକ୍‌କୁ କାମରେ ଲଗାଉଥାନ୍ତି, ଅନେକତଃ ସେହିମାନେ ହିଁ ସେହି ଅପବ୍ୟବହାରର କାରଣ ହୁଅନ୍ତି । ସେହି ଅପବ୍ୟବହାର ଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ଅନ୍ତତଃ ସାମୟିକ ଭାବରେ ଲାଭବାନ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ "ସିଡ଼ି ଉଠିବା" କେତେକ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ସିଡ଼ି ଉଠିବାକୁ ମୂଳତଃ ଏକ ନୈତିକ ସ୍ଖଳନ ନୁହେଁ, ଏକ ସାମାଜିକ ଅପପ୍ରବୃତ୍ତି ବୋଲି ଅଧିକ ପରିମାଣରେ କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଏକ ବିଶେଷ ସମାଜରେ ସିଡ଼ି ଉଠିବାକୁ ହିଁ ଧର୍ମ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ନିଆଯାଏ । ଶରତବାବୁ Vance Packardଙ୍କର The Pyramid-Climbers ପୁସ୍ତକଟି ନିଶ୍ଚୟ ପଢ଼ିଥିବେ । "ମନୁଷ୍ୟର ମନକୁ ଅନ୍ୟ ସବୁଦିଗରୁ ଟାଣି ଆଣି

ଫଳାଭିମୁଖୀ କରାଇବା ସତେକି ଏ ଯୁଗର ଧର୍ମ" (ପୃଷ୍ଠା-୮୪); ଏବଂ, 'ଜ୍ଞାନଭୋଳା ବା ଭାବଭୋଳା ମଣିଷ ଏଯୁଗରେ ଏକ ବିରଳ ପ୍ରାଣୀ । ଚାରିଆଡେ ଯଶଭୋଳା ଅର୍ଥଭୋଳାଙ୍କର ଭିଡ଼" (ପୃଷ୍ଠା-୯୧)—ପୁସ୍ତକର ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଆମକୁ ଏହି ଦୁଇଟି ବାକ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ଏସବୁ ଯେ ଏପରି ହେଲା, ତାହା କୌଣସି ଭଗବାନ କିମ୍ବା ଅପଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଭିପ୍ରେତ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ନୁହେଁ । ଏଗୁଡ଼ିକୁ କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତୁଳ ଭାବରେ 'ମନୁଷ୍ୟର ନୈତିକ ସ୍ଖଳନ' ବୋଲି କହି ଚିନ୍ତାକୁ ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ ଆମେ କଦାପି ଏଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ପାରିବା ନାହିଁ । Production for Profitକୁ ସମାଜର ଅଧିକାଂଶ ବର୍ଗମାନେ ଏକ ଲାଭପ୍ରଦ ସ୍ଲୋଗାନ ଓ ଧର୍ମରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିନେବା ପରେ କ୍ରମେ ଆଧୁନିକ ସମାଜଦୃଷ୍ଟିକୁ Creation for Profitର ସେହି ଅନ୍ୟ ବ୍ୟଭିଚାରିଟି ମଧ୍ୟ ଗ୍ରାସ କରିବା ଲାଗି ଖୁବ୍ ପ୍ରଶ୍ରୟ ପାଇ ଆସିଛି । କୌଣସି ପ୍ରାକୃତିକ ନିୟମ ହେତୁ ଆମ ଜୀବନ, ସମ୍ବନ୍ଧ, କଳା ତଥା ସଂସ୍କୃତିର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେ ଏପରି ଘଟୁଛି, ତାହା କଦାପି ନୁହେଁ । ଏକ ସାମାଜିକ କାରଣ ବା ଅପକାରଣରୁ ହିଁ ଆମର ସାହିତ୍ୟ, କଳା ଓ ଯାବତୀୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚା କେତେକ ଗେହ୍ଲା ମଣିଷଙ୍କର ଏକ ବିଶେଷ ଗେଲବସର ହୋଇ ରହିଛି । ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ଭାଷାରେ as mere refinements, luxuries of the rich and leisurely ହୋଇ ରହିଛି । "This is largely due to the misuse of these great instruments by the luxurious few who held the world and its good things in their hands in the intermediate period of human progress." (Sri Aurobindo Birth Centenary Library. ପଣ୍ଡିଚେରୀ, ୧୭ଶ ଖଣ୍ଡ, ୧୯୭୧, ପୃଷ୍ଠା-୨୩୬) ଶରତବାବୁ ଅପସଂସ୍କୃତିଗୁଡ଼ିକର ନିଦାନ ନିରୂପଣ ପର୍ବରେ ଏସବୁ କଥାର ମଧ୍ୟ କିଞ୍ଚିତ୍ ଆଲୋଚନା କରିଥାଆନ୍ତି ।

"ଭାରତୀୟ ବୁର୍ଜୁୟା' ସଂକଳନଟି ଏକ ବିଶେଷ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରବନ୍ଧ । ଗତ ଦେଢ଼ବର୍ଷରେ ଆମ ସମୂହଗତ ନାନାବିଧ ମୀମାଂସାରେ ଆପଣାକୁ ପ୍ରାୟ ସର୍ବପ୍ରତିପତ୍ତିଶାଳୀ କରି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିଥିବା ଅଭିଜାତ ଓ ବୁର୍ଜୁୟାମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ କେତେ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ପ୍ରବନ୍ଧଲେଖକ କେତେକେତେ କଥା କହିଛନ୍ତି । ଆମର ବର୍ତ୍ତମାନ ସମାଜ-ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ବୁଝିବା ଲାଗି ଏଗୁଡ଼ିକର ଅତୀବ ମହତ୍ତ୍ୱ ରହିଛି । ମାତ୍ର, ଏହି ଅଭିଜାତ ଓ ବୁର୍ଜୁୟାମାନେ କ'ଣ ଭାରତରେ ପାରଂପରିକ କାଳରୁ ନଥିଲେ ? ସେମାନେ ସତେ-ଯେପରି ପ୍ରକୃତରେ ନଥିଲେ ଓ ସବୁକିଛି ସୁସ୍ଥ ଭାବରେ ଚାଲୁଥିଲା ବୋଲି ବିଶ୍ଳେଷଣ-ଗୁଡ଼ିକରେ ଏକ ଆଭାସ ରହି ଯାଇଥିଲା ପରି ମନେହେଉଛି । ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତରେ

ଅଭିଜାତମାନେ ଅବଶ୍ୟ ଥିଲେ ଏବଂ ସେମାନେ କୌଣସି ଗୁଣରେ କମ୍ ସଫଳତାକାମୀ ନଥିଲେ । ଭାରତ୍‌ରେ ଜାତିଭେଦର ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଭିଆଣଟି ପଛରେ ଆପଣା ଲାଗି ହିଁ ଯଥାସମ୍ଭବ ସବୁଯାକ ସଫଳତାକୁ ସଂଗୃହ କରି ରଖିବାର ଏକ ମତଲବ ଉଚ୍ଚତର ଓ କ୍ଷମତାପନ୍ନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଅନ୍ୟ ଓ ଅଧସ୍ତନମାନଙ୍କୁ ବଞ୍ଚିତ କରି ଆପେ ଜ୍ଞାନରେ, ଧନରେ ଓ ଅର୍ଜନରେ ମହାନ୍ ହୋଇ ରହିବା ପଛରେ ଅବଶ୍ୟ ଏକ ଅପସଂସ୍କୃତିଗତ ମତଲବ ଜିଦ୍‌ଖୋର ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଉଚ୍ଚବର୍ଗମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସେହି ମଳିଗୁଡ଼ିକ ପାରମ୍ପରିକ ଭାବରେ ରହିଥିଲା ବୋଲି ସେମାନେ ଇଂରେଜ ଅମଳରେ କେଡ଼େ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ସେହିସବୁ ମଳିକୁ ଜୀବନର ଭୂଷଣ କରି ଆଗକୁ ବାହାରି ଆସିଥିଲେ । ଆମ ଏବର ଦରବାରମାନଙ୍କରେ ହୁଏତ ସେହିମାନେ ହିଁ ସବା ଆଗଧାଡ଼ିରେ ଅଛନ୍ତି ଓ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ପାଟିରେ କଥା କହୁଛନ୍ତି । ସ୍ୱ-ବିଶ୍ଳେଷଣରେ ଉକ୍ତ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଲେଖକ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ଓ ବୈଶ୍ୟଙ୍କ କଥା କହିଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଶୂଦ୍ର-ମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ କିଛି କହିନାହାନ୍ତି । ଆମ ସେକାଳରେ ଶୂଦ୍ରମାନେ ପ୍ରାୟ ନିୟମତଃ ଆମ ଏ କାଳରେ ମଧ୍ୟ ଶୂଦ୍ର ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ବଡ ମାଛମାନେ ସାନ ମାଛମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରାସ କରିବାର ଚଳପଟ୍ଟିରେ ପ୍ରାୟ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟାତ୍ମକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇନାହିଁ । ଅତୀତ ପ୍ରତି ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ଆତ୍ମସନ୍ତୋଷ ବିମିଶ୍ରିତ ଦୃଷ୍ଟି ପୋଷଣ କରିବା,—ଏଇଟାକୁ ମଧ୍ୟ କ'ଣ ଏକ ବୁର୍ଜୁୟା ଲକ୍ଷଣ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ କି ?

ସଂକଳନର ଶେଷ ଦୁଇଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟ ବିଷୟରେ । ଏଗୁଡ଼ିକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉପାଦେୟ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଣିଧାନଯୋଗ୍ୟ । "ନୂଆ ଆଙ୍ଗିକ, ନୂଆ ଶୈଳୀ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଲେଖକର ଅସଲ ସୃଜନଶୀଳତା ନୁହେଁ । ଅସଲ ସୃଜନଶୀଳତା ହେଉଛି ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ଦୁନିଆରେ ବଞ୍ଚିବାର ନୂଆ ବାଟ ଫିଟାଇବା, ଯୁଗୋପଯୋଗୀ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଓ ଆଦର୍ଶ ଗଢ଼ିବା ।" (ପୃଷ୍ଠା-୨୦୧) ପୁନଶ୍ଚ, "ଯଦି ଲେଖକ ସାହିତ୍ୟ-ଜଗତରେ ବୀରତ୍ୱ ଦେଖାଇବା ପାଇଁ ଚାହେଁ, ଅଥଚ ମଣିଷର ସାମୂହିକ ଜୀବନରେ ବା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନରେ ଦେଖା ଦେଉଥିବା ସଙ୍କଟକୁ ଏଡ଼େଇ ଯିବାକୁ ବସେ, ତେବେ ସାହିତ୍ୟ ପାଇଁ ମଜବୁତ୍ ଅଥଚ ଜୀବନ ପାଇଁ ଦୁର୍ବଳ—ତା'ର ଏହିପରି ଏକ ଜଟିଳ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଗଢ଼ି ଉଠିବ ।" (ପୃଷ୍ଠା-୨୦୯) ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନାରେ ଏଗୁଡ଼ିକ ଆମ ଲାଗି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଆପ୍ତବାକ୍ୟ ହୋଇ ରହିବ । କେବଳ ଶରତବାବୁଙ୍କ କାଠିର ଆଲୋଚକମାନେ ଏଭଳି ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବା ଲାଗି ସମର୍ଥ ହେବେ ଓ ଆମ ସାହିତ୍ୟ-ସମୀକ୍ଷାର ଭୂମିଟିକୁ ଏକ ଉତ୍ତୋଳନ ଆଣି ଦେଇପାରିବେ ।

ଶେଷ ପ୍ରବନ୍ଧଟିରେ ଶରତବାବୁ ସାହିତ୍ୟରେ ନିଷ୍କପଟତାର କଥା କହିଛନ୍ତି । ନିଷ୍କପଟତା, ଅର୍ଥାତ୍ ଗଭୀରତା, ଆନ୍ତରିକତା ଓ ଛଳନାଶୂନ୍ୟତା । ସାହିତ୍ୟିକର

ଅସଲ ଛଳନା ହେଉଛି ଯେ, ସିଏ ଯାହା ଲେଖୁଛି, ତାହା ହେବାଲାଗି ଚେଷ୍ଟା କରୁନାହିଁ । ଯାହାକୁ 'ଚନ୍ଦ୍ର—ଆକାଶର ତାରା' ପରି ଦେଖୁଛି, ତାହାକୁ ଜୀବନର ଭୂମିରେ, ନିଜର ସମ୍ବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ ବଞ୍ଚି ପାରୁନାହିଁ । ସାହିତ୍ୟ ବାହାରେ ରହିଥିବା ତା' ଜୀବନରେ ସିଏ ନାନା ଛଳନା ଓ କପଟ ଭିତରେ କେଡ଼େ ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିଛି । ସଫଳ ହେବାର ମହା ମହା ସାଧନାମାନ କରୁଛି ଓ ସାହିତ୍ୟରେ ଛଳନା-ହୀନତାର କଥା କହୁଛି । ଏବଂ, ଖାଲି ଯୌନ-ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିଶ୍ଚଳ ହେଲେ ତାହା ମଧ୍ୟ ଏକ ଛଳନା ହୋଇ ରହିଯିବାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଶଙ୍କା ରହିଛି । ମନୁଷ୍ୟର ତଥାକଥିତ ଅନ୍ତର୍ଗତ କ୍ଷେତ୍ରଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ତା'ର ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ଅଭିପ୍ରସାର ଭୂମିଟି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଛଳନାଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବା, ଅର୍ଥାତ୍ ଭୟଶୂନ୍ୟ ଏବଂ ଅନୁରାଗଶୀଳ ହୋଇ ରହିବା, ସମ୍ଭବତଃ ତାହାକୁ ହିଁ ଅସଲ ଅନ୍ତରଙ୍ଗତା ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତି ମଧ୍ୟରେ ସେହି ଅନ୍ତରଙ୍ଗତାର ପ୍ରକାଶ ଘଟିପାରିବା ଉଚିତ । ଯେଉଁଠାରେ ତାହା ଘଟି ନପାରୁଛି, ସେଠାରେ ଅପସଂସ୍କୃତି ରହିବ ହିଁ ରହିବ । ଜୀବନର ମୁହଁଗୁଡ଼ାକୁ ତାହା ଛିରି ବଙ୍କା କରି ରଖିଥିବ ।

ଆପଣା ପ୍ରବନ୍ଧଲେଖାର ଜୀବନରେ ଶରତବାବୁ କ୍ରମଶଃ ଶବ୍ଦପ୍ରୟୋଗର କାବ୍ୟିକ ସହଜ ଧର୍ମଟିକୁ ଆବିଷ୍କାର କରୁଛନ୍ତି । ଭାଷା ବଦଳି ବଦଳି ଯାଉଛି ।"ଜୀବବୃକ୍ଷରୁ କିଛି ନୂଆ ଡାଳ ମରି ଯାଉଛି" (ପୃଷ୍ଠା-୬୧), "ଜଙ୍ଗଲର ବାଘ କମିଲେ ପିଞ୍ଜରାର ବାଘ ବଢ଼ନ୍ତି"(ପୃଷ୍ଠା-୭୪) ଓ "ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ ମଶାଙ୍କଠୁହିଁ ବଞ୍ଚିବାର ପ୍ରେରଣା ପାଇବା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନାହିଁ" (ପୃଷ୍ଠା-୯୪)—ଏଗୁଡ଼ିକ ସେହି ସହଜ କାବ୍ୟିକତାର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ । ମାତ୍ର, ଦୁର୍ଯୋଗ, ଆବଶ୍ୟକୀୟ, ଦମ୍ପତ୍ତି, ସପରିବାରେ ଏବଂ ନିଶ୍ଚିତ ଜାଗାରେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ—ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ଅକ୍ଷମଣୀୟ କେତୋଟି ଅନୁପ୍ରବେଶ ବୋଲି ହିଁ କହିବା । 'ଅଗ୍ରଦୂତ' ପରି ପ୍ରକାଶକ ପୁଣି ମୁଦ୍ରଣତ୍ରୁଟିକୁ କାହିଁକି ସହିବେ ? 'ମାଇକ୍ରୋପ୍ରୋସେସର'କୁ 'ମାଇକ୍ରୋପ୍ରଫେସର' ବୋଲି କାହିଁକି ଛାପିବେ ? 'ଅଗ୍ରଦୂତ' ପ୍ରକୃତରେ ଅଗ୍ରଦୂତ ପରି ହିଁ ହୋଇପାରିବା ଉଚିତ ।

ଇସ୍ତାହାର-୩୮, ଜୁନ୍ ୧୯୮୭

॥ ଭୁଲିବୁ ନାହିଁ ॥

ଲେଖକ—ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜକିଶୋର ଧଳ

ବୁକ୍‌ଲଣ୍ଡ୍ ଇଣ୍ଟରନାସନାଲ୍, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୧୯୮୦

ପୃଷ୍ଠା ୧୬୩, ମୂଲ୍ୟ—ଷୋଳଟଙ୍କା

ସହରରେ ଓ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ଆମେ ଯେଉଁମାନେ ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ କେବଳ ଭୋଗ କରିବାରେ ଲାଗିଛୁ, ଏହି ଦେଶରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଗି କେବେ ଗୋଟାଏ ସଂଗ୍ରାମ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ଆମର ହୁଏତ ମୋଟେ ମନେ ନଥିବ । ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବରୁ ସାରା ଭାରତବର୍ଷ ପରି ଓଡ଼ିଶା ଦୁଇଖଣ୍ଡ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଗୋଟାକୁ ମୋଗଲବନ୍ଦୀ ଓ ଆର ଟାକୁ ଗଡ଼ଜାତ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା । ରାଜାମାନେ ଗଡ଼ଜାତର ମାଲିକ ଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାଭୂମିର ରାଜନୀତିକ ନାନା ଦୁର୍ଦ୍ଦିନରେ ସେହି ରାଜାମାନଙ୍କର କୌଣସି ବଂଶଧର ଏଠାକୁ ଆସି ତତ୍କାଳୀନ ଆଦିବାସୀ ଶାସକମୁଖ୍ୟମାନଙ୍କୁ କୌଶଳରେ ହରାଇ ଓ ହତ୍ୟା କରି ଆପଣା ଆପଣା ନାମରେ ଯେଉଁ ନୂଆ ଶାସନମାମଲତିଗୁଡ଼ାକୁ ଚଳାଇଲେ ଓ ତାହାକୁ ହିଁ ରାଜ୍ୟ ବୋଲି କହିଲେ, ସେଇଗୁଡ଼ାକ ହିଁ ପରେ ଗଡ଼ଜାତ ନାମରେ ପରିଚିତ ହେଲା । ଓଡ଼ିଶାର ଅଧିକାଂଶ ଗଡ଼ଜାତ ପଛରେ ପ୍ରାୟ ଏହିଭଳି ଏକ ଇତିହାସ ରହିଛି ।

ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନ ସମୟରେ ମୋଗଲବନ୍ଦୀରେ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ଲଢ଼ିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା, ମାତ୍ର ଗଡ଼ଜାତଗୁଡ଼ାକରେ ରାଜାମାନେ ହିଁ ଲୋକଭାଗ୍ୟର ପଟରେ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ପଥର ପରି ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ରାଜା ନଥିଲେ ଯେ ସୃଷ୍ଟି ଆଦୌ ଚଳି ପାରିବ, ପ୍ରଜାମାନେ ସେକଥା ଚିନ୍ତା କରିପାରୁ ନଥିଲେ । ଗଡ଼ଜାତର ରାଜାମାନେ ଇଂରେଜମାନଙ୍କୁ ବାର୍ଷିକ ଯେତେ ପେସ୍‌କସ୍ ଦେଉଥିଲେ, ତାହାଠାରୁ ଅନେକ ଅଧିକ ଗୁଣ ରାଜସ୍ୱ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କଠାରୁ ଆଦାୟ ହେଉଥିଲା । ସେହି ପରିମାଣଟି ବିଷୟରେ ରାଜାମାନଙ୍କର ଅବାଧ ସ୍ୱାଧୀନତା ରହିଥିଲା । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ଢେଙ୍କାନାଳର ରାଜା ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କୁ ୪୭୮୦ ଟଙ୍କା ଜମା ଦେଉଥିଲେ, ମାତ୍ର ୫୦,୦୦୦ ଟଙ୍କା ଆଦାୟ କରୁଥିଲେ । ବେଠିଗୁଡ଼ାକର ମାଧ୍ୟମରେ ହୁଏତ ତାହାର ଆହୁରି ଦଶଗୁଣ ଆଦାୟ ହେଉଥିଲା ।

ଆଲୋଚିତ ପୁସ୍ତକରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବ୍ରଜକିଶୋର ଧଳ ସେହି ଢେଙ୍କାନାଳର କଥା ଲେଖିଛନ୍ତି । ବ୍ରଜବାବୁ ସେହି ଅନ୍ଧାରଗଡ଼ରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି, ଗଡ଼କୁ ଆସି ପାଠ ପଢ଼ିଛନ୍ତି, ଗଡ଼କର୍ତ୍ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅପଦସ୍ଥ ହୋଇଛନ୍ତି, ପୁନରାୟ ଜାଲ ପକାହୋଇ ତାଙ୍କୁ ପୋଲିସ୍ କର୍ମଚାରୀ ରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ସେଇଥିରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଅତ୍ୟାଚାରର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅନୁଭୂତିରୁ ବ୍ରଜବାବୁଙ୍କ ଭିତରେ ଏକ ବିଦ୍ରୋହୀ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କଲା । ସିଏ ପୋଲିସ୍ ଚାକିରି ଭିତରୁ ନିଜକୁ ଅପସାରି ଆଣି ପ୍ରଜାଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗଦେଲେ, ପ୍ରଜାମଣ୍ଡଳ ଗଢ଼ିଲେ । ସ୍ୱାଧୀନତାର ସଂଗ୍ରାମରେ ମୋଗଲବନ୍ଦୀ ଓ ଗଡ଼ଜାତ ଯେ ଗୋଟାଏ, ସେହି ସତ୍ୟଟିର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଇଲେ । ଢେଙ୍କାନାଳରେ ଅନ୍ଧାର ଓ ଭୟଗୁଡ଼ାକ ରାଜତ୍ୱ କରୁଥିବା ସମୟରେ ସେଠି 'ରଙ୍ଗମହଲ' ଓ 'ବଡ଼ବଖରା' ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଗୁଣ୍ଡିଆନାଳୀର ଥାନା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜାଙ୍କ ଆଖିତଳେ ଯେ କ'ଣ ସବୁ ବୀଭତ୍ସତା ହେଉଥିଲା ଓ ରାଜାଙ୍କର ଆଖିକୁ ତାହା କିପରି କେତେ ସୁଆଦ ଲାଗୁଥିଲା, ବ୍ରଜବାବୁ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇଥିବା କଥାପରି ସେହିଗୁଡ଼ିକର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଇଛନ୍ତି । 'ମଣୋହି ବିଜେ', 'ପହଣ୍ଡ ବିଜେ', 'ଶୁଳେଇ ବିଜେ' ଓ 'ମର୍ଦ୍ଦନ ବିଜେ' କରୁଥିବା ନରନାଥମାନେ କିପରି ଢେଙ୍କାନାଳକୁ ହିଁ ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲେ ଓ ସେହି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକୁ କାମଗୁଞ୍ଜର ରୂପରେ ଭୋଗ କରୁଥିଲେ, ବ୍ରଜବାବୁ ତାହାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ବ୍ରଜବାବୁ ଯେ ପ୍ରକୃତରେ କିଛି ଭୁଲି ନାହାନ୍ତି, ସେଥିଲାଗି ଆମେ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଭାରି କୃତଜ୍ଞ ।

ଭାରତବର୍ଷରେ ଆମେ ଏବେ ଦୁଇ ପ୍ରକାରର ସଂଗ୍ରାମୀ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ଭାରତବର୍ଷ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ କରି ସାରିବା ପରେ ସ୍ୱାଧୀନତା—ପୂର୍ବକାଳର ସଂଗ୍ରାମୀମାନେ ସତେଅବା ଭାରି ସ୍ୱଭାବପ୍ରେରିତ ଭାବରେ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ଗୋଟାଏ ଭାଗ ପୂରା ଭୋଗୀ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ସେମାନେ କ୍ଷମତାପରିଗ୍ରହ କରିଛନ୍ତି, ରାଜଧାନୀକୁ ଆସି ମୁକୁଟ ପିନ୍ଧିବାକୁ ମନ କରିଛନ୍ତି ଓ ବେକରେ କଉଡ଼ିମାଳ ପିନ୍ଧି ଭାରି ଶୋଭାବନ ଦିଶିଛନ୍ତି । କଥା କହି ମନ ମୋହି ନେଇଛନ୍ତି, ଏକ ଆଧୁନିକ ସାମନ୍ତବାଦକୁ ଦେଶରେ ଦେହସୁହା କରି ରଖାଇବାକୁ କେତେ କ'ଣ କରିଛନ୍ତି ଓ କରାଇଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଦଳଟି ନିର୍ବାକ୍ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଗି ସଂଗ୍ରାମ କଲାବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଦେଶ ବିଷୟରେ ହୁଏତ କେତେ ସ୍ୱପ୍ନ ଥିଲା । ଦେଶର ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ନେଇ ବି କେତେ ସ୍ୱପ୍ନ ଥିଲା, ଇଜ୍ଜତ, ମହତ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ହୁଏତ ଅନ୍ୟପ୍ରକାର କେତେକ ସଂଜ୍ଞା ବି ରହିଥିଲା । ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଭୋଗୀମାନେ ଯେପରି ସିରସ୍ତାଗୁଡ଼ାକୁ ଗୋଟିଏ ପରେ ଗୋଟିଏ ମାରିନେଇ ସେଇ ସ୍ତୁଆଙ୍ଗଗୁଡ଼ାକୁ ରାଜନୀତି ବୋଲି କହିଲେ ଓ ଯୋଜନା ବୋଲି କହିଲେ, ଏହି ଅନ୍ୟମାନେ ନାନା

କାରଣରୁ ତାହାକୁ ଅଟକାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ; ହୁଏତ ଅଟକାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରି ମଧ୍ୟ ଅଟକାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସଂଗ୍ରାମର ଅନ୍ୟ ଚରଣଗୁଡ଼ାକ କଳ ହୋଇ ରହିଲା । ଏଗୁଡ଼ାକ ଦେଖି ଦେଖି ଏମାନେ ନିର୍ବାକ୍ ହୋଇ ରହିଲେ । ମାତ୍ର, ତଥାପି ଭୁଲି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ବ୍ରଜବାବୁ ଯେ ଏହିମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ, ଆଲୋଚକ ସଂସ୍କରଣଟି ତାହାର ଏକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ସାକ୍ଷୀ ହୋଇ ରହିବ ।

ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୀତିକ ଇତିହାସ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲେଖାହୋଇ ପାରିନାହିଁ । ଏଠି ସଂଗ୍ରାମର ଇତିହାସକୁ ଅଧିକାଂଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଂଗ୍ରାମୀମାନେ ଲେଖିନାହାନ୍ତି, ଭୋଗୀମାନେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେହି ଇତିହାସ ଗୁଡ଼ାକ ଆମ ଉଚ୍ଚ ବିଦ୍ୟାସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ପେଟରିରେ ବନ୍ଦ ହୋଇ ରହିଛି । ତାହା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସଂଗ୍ରାମଗୁଡ଼ିକ ଲାଗି ହୁଏତ ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରେରଣା ଦେଉନାହିଁ । ଇତିହାସଗୁଡ଼ାକ ଚୁଚ୍ଛା ବହି ଓ ପଥରମୂର୍ତ୍ତି ହୋଇ ରହିଲେ ସେଥିରୁ ମୋଟେ କୌଣସି ପ୍ରେରଣା ମିଳେନାହିଁ । ଭୋଗୀମାନେ ଥରେ ସଂଗ୍ରାମୀ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ସଂଗ୍ରାମର କୌଣସି ପ୍ରାମାଣିକ ଓ ଭବିଷ୍ୟମୁଖୀ ଇତିହାସ ଲେଖି ପାରିବେ ନାହିଁ । ବ୍ରଜବାବୁଙ୍କର ବହିଟି ମୂଳତଃ ଏକ ସଂସ୍କରଣ ରୂପେ ଲେଖା ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଇତିହାସର ପ୍ରେରଣା ଦେବ; ଭବିଷ୍ୟର ପ୍ରେରଣା ଦେବ ଏବଂ ମଣିଷ ଭିତରେ ଯଥାର୍ଥ ସଂକଳ୍ପଗୁଡ଼ିକୁ ଜାଗ୍ରତ କରି ଆଣିବ । ସେକାଳର ରଜାମାନେ ମଧ୍ୟ ଏବେ ବାହାରକୁ କେତେ କ'ଣ ପରି ହେଲେଣି, କେତେ କ'ଣ ପରି ଦେଖାଗଲେଣି । ସେମାନେ ବି ସ୍ୱାଧୀନତାର ଇତିହାସମାନ ଲେଖିବାକୁ ବାହାରିଲେଣି । ସେହିମାନଙ୍କ ଉତ୍ସାହରେ ଇତିହାସର ନଅର-ସଂସ୍କରଣଗୁଡ଼ାକ ବାହାରି ଅସଲ ଇତିହାସଗୁଡ଼ାକୁ ହୁଏତ ପୋଇଲା ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ କରି ଦେବାଲାଗି କେବେ ସାହସ ବି କରିବ । ସେକାଳର ଯେଉଁ ସଂଗ୍ରାମୀମାନେ ଏବେ ଆମ ଖମାରଗୁଡ଼ାକର ମାଲିକ ହୋଇ ବସିଛନ୍ତି ଓ ଆମ ରାଜଧାନୀଗୁଡ଼ାକରେ ରାଜା ହୋଇ କାଳାତିକ୍ରମ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ସେଗୁଡ଼ାକୁ ମୋଟେ ରୋକି ପାରିବେ ନାହିଁ ।

'ଭୁଲିବି ନାହିଁ'ରେ ବାଜି ରାଉତର ଛବି ରହିଛି, ଢେଙ୍କାନାଳର ହୁରୁଷି, ନଟ ଓ ଗୁରୁଙ୍କର ଛବି ରହିଛି । ତାହା ଆମକୁ ଏକ ତ୍ୟାଗମୟ ଉତ୍ସାହକାଳର ସ୍ମରଣ କରାଇଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆପଣାର ଦେଶ ଓ ଆପଣାର କାଳଟି ଲାଗି ଆପେ ଦାୟୀ ହୋଇ ରହିବା ବିଷୟରେ ଆମକୁ ଏକ ଆହ୍ୱାନ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଯାଉଛି । ସେକାଳର ଯେଉଁ କବିମାନେ ଢେଙ୍କାନାଳକୁ ଆମ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ ଆଣିଥିଲେ, ଇତିମଧ୍ୟରେ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ସହରକୁ ଆସି ଘର କରି ରହିଲେଣି, ସେମାନେ ଆଧୁନିକ ହେଲେଣି । ସାହିତ୍ୟର ସଂଗ୍ରାମ-କାଳଟିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ସେମାନେ ସାହିତ୍ୟର ଶୈଳୀକାଳଟି ଭିତରେ ପଶିଲେଣି । ମଣିଷ ନିରକ୍ଷର ହୋଇଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାହିତ୍ୟ ଯେ ସଂଗ୍ରାମକୁହିଁ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ମନ୍ତ୍ର ଓ ବଡ଼ ଦୀକ୍ଷା ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ, ସେମାନେ ହୁଏତ ଜାଣିଶୁଣି ସେହି

କଥାଟିକୁ ପାସୋର ପକାଇଲେଣି । ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ସାହିତ୍ୟକୁ ପ୍ରାୟ ଅସହାୟ କରି ମାଡ଼ିବସିଥିବା ଅବକ୍ଷୟ ଓ ଅବସନ୍ନତାର ଯୁଗଟି ଭିତରେ ସେମାନେ କୁଆଡ଼େ ପୋତିହୋଇ ପଡ଼ିଲେଣି, ଭଣ୍ଡୁର ହୋଇ ରହିଲେଣି ।

ଢେଙ୍କାନାଳରେ ଯାହାସବୁ ଘଟିଥିଲା, ସେକାଳରେ ଗଡ଼ଜାତଗୁଡ଼ାକରେ ଯାହାସବୁ ଘଟୁଥିଲା, ବ୍ରିଟିଶ୍ ଅମଳରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଯାହା ଘଟୁଥିଲା, ସେଗୁଡ଼ାକ କେବଳ ଘଟଣା ନୁହେଁ, ସେଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପ୍ରତୀକ । ରାଜନୀତିକ ଇତିହାସ ଓ ରାଜନୀତିକ ସାହିତ୍ୟ ଆମଲାଗି ସେହି ପ୍ରତୀକଗୁଡ଼ିକୁ ଜୀବନ୍ତ କରି ରଖିଥାଆନ୍ତି, ଆମ ଭିତରେ ଅନ୍ୟାୟକୁ ଅନ୍ୟାୟ ବୋଲି ଚିହ୍ନୁଥିବା ଓ ତାହାର ପ୍ରତିକାର ପାଇଁ ବାଟ ଖୋଜୁଥିବା ବୀର୍ଯ୍ୟବନ୍ତ ବିବେକଟିକୁ ଜାଗରୂକ କରି ରଖିବାରେ ତାହା ସାହାଯ୍ୟ କରି ପାରୁଥାଆନ୍ତି । ଆମର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହା ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ଆମ ରାଜନୀତିକ ବୀରଭଦ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ଲାଳିତପାଳିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ହୋଇ ପାରିନାହିଁ । ସେମାନେ ନାନା କାରଣରୁ ଅନ୍ୟ ଲଟା-ଗୁଡ଼ାକ ଭିତରେ ଯାଇ ପଶିବାରୁ ଓ ଅନ୍ୟ ଭାଡ଼ିଗୁଡ଼ାକ ଭିତରେ ଲୁଚିବାରୁ ହୁଏତ ତାହା ହୋଇ ପାରି ନାହିଁ । ସ୍ୱାଧୀନତା-ପୂର୍ବ ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା-ପରବର୍ତ୍ତୀ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଆମର ଏଠି କୌଣସି ସ୍ୱାଭାବିକ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନତା ରହି ପାରିନାହିଁ ।

ବ୍ରଜବାବୁ ଆପଣାର ପୁସ୍ତକଟିକୁ ଆଗାମୀ କାଳର ବଂଶଧରମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଛନ୍ତି । ସେଥିରୁ ତାଙ୍କର ଯଥାର୍ଥ ଦୃଷ୍ଟିଟିର ପରିଚୟ ମିଳୁଛି । ଇତିହାସକୁ ଉଚିତ ଭାବରେ ଅନୁଭବ କରିବା ମଣିଷ ହିଁ ଇତିହାସ ଭିତରୁ ଭବିଷ୍ୟତର ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିପାରେ । ଭାରତବର୍ଷର ଏକ ଭବିଷ୍ୟତ ବଂଶ ତାହା ନିଶ୍ଚୟ କରିବ । ଭୋଗୀମାନଙ୍କ ପରି ସିଏ କଦାପି ହୃତ ଯିବନାହିଁ । ପୁସ୍ତକଟିର ଭୂମିକାରେ ବ୍ରଜବାବୁ ଏକାଧିକ ସ୍ଥାନରେ ଏକ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପୁସ୍ତକରେ ଆପଣାର ଏହି ସଂସ୍କରଣଟିକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣତର କରିବାର ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସ ଓ ତାହାର ପ୍ରାଣଧାରାଗୁଡ଼ିକୁ ଜାଣିବାପାଇଁ ଆମ ପାଖରେ ପ୍ୟାରୀମୋହନଙ୍କର ସଂସ୍କରଣ ଥାଆନ୍ତା, ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ସଂସ୍କରଣ ଥାଆନ୍ତା, ସାରଙ୍ଗଧର ଦାସଙ୍କର ସଂସ୍କରଣ ଥାଆନ୍ତା ଏବଂ ଶ୍ରୀମତୀ ମାଳତୀ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ବି ସଂସ୍କରଣ ରହିଥାଆନ୍ତା । ଆମେ ନାନା କାରଣରୁ ସେଗୁଡ଼ିକରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଛୁ । ବ୍ରଜବାବୁ ଆହୁରି ଲେଖିବାକୁ ମନସ୍ଥ କରିଛନ୍ତି, ସେଥିଲାଗି ସିଏ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ନମସ୍ୟ, ଏହି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତରୁ ନିର୍ବାକ୍ ହୋଇ ବସିଥିବା ଅନ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ଆମକୁ ତଥାପି କିଛି କହିବାର ଉତ୍ସାହ ଲାଭ କରିବେ, ଓଡ଼ିଶାର ତରୁଣମାନେ ସେହି ପ୍ରତ୍ୟାଶା ଅବଶ୍ୟ କରିବେ ।

—କୈବଲ୍ୟ, ଫେବୃଆରୀ, ୧୯୮୨

।। ଅର୍ଦ୍ଧଶତାବ୍ଦୀର ଅନୁଭୂତି (ପ୍ରଥମ ଭାଗ) ।।

ଲେଖକ : ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ମିଶ୍ର

ନବଜୀବନ ପୁସ୍ତକାଳୟ, କଟକ-୨, ୧୯୮୩

ପୃଷ୍ଠା ସଂଖ୍ୟା-୨୪୪, ମୂଲ୍ୟ—୩୨ ଟଙ୍କା

ଆତ୍ମଜୀବନୀ ଜୀବନୀ ନୁହେଁ । ଜୀବନୀ ଲେଖୁଥିବା ଲେଖକମାନେ ସବୁ ସ୍ଥଳରେ କଦାପି ଆତ୍ମଜୀବନୀ ଲେଖିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏପରିକି ନିଜର ଏକ ଜୀବନୀ ଲେଖି ଥୋଇ-ଦେବାକୁ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟିକ ମୂଲ୍ୟାବଧାରଣର କ୍ଷେତ୍ରରେ କଦାପି ଏକ ଆତ୍ମଜୀବନୀ ଲେଖିବା ବୋଲି କୁହାଯିବ ନାହିଁ । ଆତ୍ମଜୀବନୀ ହେଉଛି ନିଜେ ଆପଣାର ଜୀବନଟିକୁ ବଞ୍ଚିଥିବାର କାହାଣୀ; ଏକ ବାଟ ଚାଲିଥିବାର କାହାଣୀ, ଏକ ସ୍ୱକୀୟ ଜୀବନାବସ୍ଥାର ଏବଂ ଜୀବନ ପରିଚୟର କାହାଣୀ । ସେହି କାହାଣୀରୁ ଏକ ସ୍ୱକୀୟ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଉଠିପାରୁଥିବ, ଅର୍ଥାତ୍ ଏକ ସ୍ୱକୀୟ ଅନୁରାଗ,—ଆତ୍ମଉନ୍ମୋଚନ ଏବଂ ଆତ୍ମପ୍ରସାରଣର ଅନୁରାଗ,—ଭାରି ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇପାରୁଥିବ ।

ଆଲୋଚିତ ପୁସ୍ତକଟିରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ମିଶ୍ର ଆପଣାର ଏକ ଜୀବନ କାହାଣୀ ଲେଖିଛନ୍ତି । ତାହାକୁ ସେ ଆତ୍ମଜୀବନୀ ବୋଲି ନକହି ଯଥାର୍ଥରେ ଏକ ଅନୁଭୂତି ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଆପଣାର ହେତୁ ହେବାର ବୟସଠାରୁ ସିଏ ଆପଣାକୁ ନେଇ ଆଣି ଥୋଇ ପାରିବାକୁ କେତେ କୁଣ୍ଠା କରିଛନ୍ତି, କେତେ କୁଆଡ଼େ ଯାଇଛନ୍ତି ଓ କେତେ ରୂପରେ କେତେଭଳି ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଯାଇ ହାବୁଡ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି । ସେହି ହାବୁଡ଼ି ଯିବାର ଅନୁଭୂତିଗୁଡ଼ିକୁ ସିଏ ଆପଣାର ସରସ ଭାଷାରେ ଓ ସରସ ଶୈଳୀରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି । ଖୋର୍ଦ୍ଧା ପାଖରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ସାନ ପାରମ୍ପରିକ ଗାଆଁରେ ଆପଣାର ଛୁଆବେଳଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ପରବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରାୟ ତିରିଶି ବର୍ଷର ଜୀବନକୁ ସେ ଅନୁଭୂତି—ସଂକଳନର ଏହି ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ସେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ଏକ ଅବୟବ ଦେଇ ରଖି ଯାଇଛନ୍ତି । ସେଇଟି ପ୍ରକାଶିତ ହେଲେ ଆମକୁ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଦୀର୍ଘ ପଚାଶବର୍ଷର କାହାଣୀ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇପାରିବ ଏବଂ ତାହାରି ସାହାଯ୍ୟରେ ତତ୍କାଳୀନ ସାଧାରଣ ଚିତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ଜାଣିବାଲାଗି ହୁଏତ କେତୋଟି ସୁବିଧା ମିଳିଯିବ ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ମିଶ୍ରଙ୍କର ସ୍ୱଲିଖିତ ଜୀବନକଥା ପଢ଼ୁଥିବା ବେଳେ ପ୍ରାୟ ଏକ ଅନ୍ୟଧର୍ମୀ ସମାନ୍ତରାଳ ଭାବରେ ଶ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ସାହୁଙ୍କର ଆତ୍ମଜୀବନୀ "ମୋ' ବାରବୁଲା କାହାଣୀ" ସ୍ୱତଃ ମନେ ପଡ଼ିଯାଏ । ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣଙ୍କର ଜୀବନ ମଧ୍ୟ ଏକ ସଂଘର୍ଷମୟ ଜୀବନ, ତଥାପି ତାହା ହେଉଛି ଏକ ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପଥ ଚାଲୁଥିବାର ଜୀବନ,

ସ୍ୱନିର୍ବାଚିତ ଭାବରେ ସେହି ପଥଟିକୁ ଚାଲୁଥିବାର ଜୀବନ ଏବଂ ତେଣୁ ପାହାଚକୁ ପାହାଚ ପାର ହେଉଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆପଣା ଅନୁଭବଗୁଡ଼ିକରେ ଏକ ଇଚ୍ଛାକୃତ ସମ୍ପ୍ରସାରଣ ଘଟାଇବା ଦ୍ୱାରା ଆପଣାର ସୀମାଗୁଡ଼ିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଯାଉଥିବାର ଜୀବନ । ମଣିଷ ଆପଣାର ଜୀବନରେ ଆପଣାଠାରୁ ବୃହତ୍ତର କୌଣସି ଉପଲବ୍ଧିର ଆକାଂକ୍ଷା ରଖିଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ଉପଲବ୍ଧିଟି ଅନୁସାରେ ଏକ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁଥିଲେ ଉକ୍ତ ସୀମାତିକ୍ରମଣ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ କ୍ରମଶଃ ଜୀବନର ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ରୀତିରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ । ଚନ୍ଦ୍ରମଣିବାବୁଙ୍କର ଜୀବନ-ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଏହି ଅତିକ୍ରମଣର ଆସ୍ପୃହା ପ୍ରାୟ ଆଦୌ କେଉଁଠି ହେଲେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ ।

ସମ୍ଭାବନା ଏବଂ ଫଳଶ୍ରୁତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣପରିସର ହୋଇ ରହିଥିବା ଏକ ପରିବେଶ ଅଥବା ବିଭିନ୍ନ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣିବାବୁ ପରିସ୍ଥିତିଗୁଡ଼ିକ ସହିତ କେତେ ଯୁଝିଛନ୍ତି, ପ୍ରତିକୂଳ କେତେ କେତେ ଅବସ୍ଥାକୁ ଅନୁକୂଳ କରିଛନ୍ତି, ହୁଏତ କୋଉଠି ଭରସାର ଡାଳଟିଏ ଧରି ପାରିବାଲାଗି ସେ କୃଚ୍ଛ୍ରର କେତେ ନଈ ପହଁରିଛନ୍ତି; ମାତ୍ର ଏକାନ୍ତ ଭାଗ୍ୟବାଦୀ ଭାବରେ ପହଁରିଛନ୍ତି, ଏକାନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିବାଦୀ ଭାବରେ ପହଁରିଛନ୍ତି । ହୁଏତ କେଉଁଠି ହେଲେ ଜୀବନରେ ଅସଲ ବାଡ଼ଗୁଡ଼ାକୁ ଭାଙ୍ଗିପାରି ନାହାନ୍ତି କିମ୍ବା ଅସଲ ଗାରଗୁଡ଼ାକୁ ଡେଇଁ ପାରି ନାହାନ୍ତି । ଅଥବା, ମୂଳ ଜନ୍ମଗତ ସଂସ୍କାରଗୁଡ଼ାକ ତାଙ୍କୁ ଏତେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ପ୍ରାୟ କାମୁଡ଼ି କରି ଧରିଛନ୍ତି ଏବଂ କାବୁ କରି ରଖିଛନ୍ତି ଯେ, ସେଗୁଡ଼ାକର ଦାନ୍ତ ଭିତରୁ ସିଏ ନିଜକୁ ମୋଟେ ମୁକ୍ତ କରି ପାରିନାହାନ୍ତି । ସିଏ ଆପଣାର ଭାଗ୍ୟକୁ ନେଇ କେତେ କୁଆଡ଼େ ଯାଇଛନ୍ତି, କେତେ କେତେ ଉନ୍ମୋଚନର ସମ୍ଭାବନାକୁ ବହନ କରୁଥିବା କେତେ ସଂସର୍ଗର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଛନ୍ତି;- ତଥାପି ସେହି ସକଳ ସ୍ଥିତିରେ ସିଏ କେବଳ ଆପଣାକୁ ନେଇ ହିଁ ଜୀବନର ଯାବତୀୟ ହିସାବ କରିଛନ୍ତି । ହୁଏତ ଆପଣାକୁ ଆଦୌ କେଉଁଠି ହେଲେ ଦେଇଦେବାକୁ କେବେ ମନ କରିନାହାନ୍ତି; ଆପଣାର କ୍ଷୁଦ୍ର ନିରାପତ୍ତାଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କୌଣସି କିଛି ଲାଗି ଜୀବନ ବଞ୍ଚିନାହାନ୍ତି । ଏବଂ ତେଣୁ ଅଳପରେ ରହି ଯାଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଚାରିପାଖରେ ସତେଅବା ତାଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଉଥିବା ପରି ଉନ୍ମୋଚନମାନ ଘଟିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି,—ସିଏ ସେଇଠି ଅତି ପାଖରେ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି; ତଥାପି ଆପଣା ଭିତରେ ହୁଏତ କୌଣସି ମୂଳଭୂତ ହିଡ଼ଗୁଡ଼ାକୁ ଭାଙ୍ଗି ପାରିନାହାନ୍ତି ବୋଲି ପ୍ରାୟ ଯେଉଁଠି ସେଇଠି ରହିଯାଇଛନ୍ତି । କେତେ ବାଟ ଚାଲିଛନ୍ତି, କେତେ ସଫଳତା ହାସଲ କରିଛନ୍ତି, କେତେ ଜୀବିକା ମଧ୍ୟରୁ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଆହୁରି କେତେକେତେ ଜୀବିକା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିଛନ୍ତି; ମାତ୍ର ଯେଉଁ ଆଖି ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁ ଉନ୍ମୋଚନଦାୟୀ ଅନୁରାଗଟି ରହିଥିଲେ ଆମ ଜୀବିକାଗୁଡ଼ାକ ସତକୁ ସତ ଏକ ଜୀବନରେ ପରିଣତ ହୁଏ

ଏବଂ ଆମକୁ ସଚେତଅବା କେଉଁ ଆକର୍ଷଣକାରୀ ଜୀବନଦେବତାଙ୍କ ସକାଶେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ନିର୍ଭୟ ଓ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଯୋଗ୍ୟ କରି ମଙ୍ଗୁଳାଇ ନେବାରେ ଲାଗିଥାଏ, ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ମିଶ୍ର ପ୍ରାୟ ଜାଣିଜାଣି ସେହି ଆଖି ଓ ସେହି ଅନୁରାଗ ପାଖରେ ଧରି ଦେବାକୁ ମନ କରିନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ, ତାଙ୍କର ଭାଷାରେ କହିଲେ, ଯାବତୀୟ ଖେଳରେ ସେ କେବଳ "ଲାଇନ୍‌ମ୍ୟାନ୍‌" ହୋଇ ରହି ଯାଇଛନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠା-୨)

ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ବାବୁ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଏବଂ ଅଭାବ ସହିତ ପ୍ରାୟ ତାଙ୍କର ହେତୁ ହେବାର ବେଳଠାରୁ ଲଢ଼ାଇ କରି ଆସିଛନ୍ତି; ଭଲ ପାଠ ବି ପଢ଼ିଛନ୍ତି, ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାଶଙ୍କ ସହିତ ଦିଲ୍ଲୀ ଯାଇ ସେଠାରେ କେତେ ନୂତନ ସଂକ୍ରମଣର ସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଛନ୍ତି; ସେ ସତ୍ୟବାଦୀର ଜାତୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଯାଇଛନ୍ତି, 'ସମାଜ' ବିକିବାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ତନ୍ତୀ ହୋଇ ଲୁଗା ବୁଣିଛନ୍ତି, ଜମିଦାରଙ୍କ ପିଲାଙ୍କୁ ପାଠ ପଢ଼ାଇଛନ୍ତି, ପତ୍ରିକା-ସମ୍ପାଦନା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସାହିତ୍ୟ ବି ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର, ଯାହାକିଛି କରିଛନ୍ତି, ସଚେତଅବା କେବଳ ପେଟପାଟଣା ପାଇଁ କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ କେବେହେଲେ ଗାର ଡେଇଁ ପାରିନାହାନ୍ତି । ଗାର ଭିତରେ ରହି ମଣିଷ ଯେ କେଡ଼େ ହିସାବୀ ହୋଇପାରେ, କେତେ ଭଲ କୁଶଳତା ହାସଲ କରିପାରେ ଏବଂ ସଫଳ ଭାବରେ ଅଗ୍ରସର ହେଉଛୁ ବୋଲି ଆପଣାକୁ ଏକ ଭ୍ରମ ଭିତରେ ଅଲ୍ପଗ୍ରାସ୍ତ କରି ରଖିପାରେ, ଅର୍ଦ୍ଧଶତାବ୍ଦୀ କାଳର ଆପଣାର ଅନୁଭୂତି କହି ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ବାବୁ ହୁଏତ ଆମକୁ ସେହି କାହାଣୀଟିକୁ କହିଛନ୍ତି ଏବଂ ବେଳେବେଳେ ଆମକୁ ସତର୍କ ବି କରି ଦେଉଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସେ ଆପଣାର ନିଦାନ ଖୋଜି ବାହାର କରି ଦେଲାପରି ଲେଖିଛନ୍ତି; "ମୋର ପ୍ରଥମ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଯଶାଖେଳରେ, ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଗପରେ ଓ ତୃତୀୟ ଶ୍ରଦ୍ଧା ସାଙ୍ଗମେଳରେ ବରୁଣେଇକୁ ମଉଜ କରିବାକୁ ଯିବାରେ ।" (ପୃଷ୍ଠା—୩୧୧) ଅଲ୍ପବାଦୀ ଅର୍ଥାତ୍ କର୍ମବାଦୀ ଭିତରେ ସମ୍ଭବତଃ ଭାରି ନିରଙ୍କୁଶ ଭାବରେ କେଉଁଠି ଏକ ସୁଖବାଦୀ ଲୁଚି କରି ରହିଥାଏ । ଜଣେ ମଣିଷ ସୁଖବାଦୀ ହୋଇଥିବାରୁ ଯେ ପ୍ରାୟ ପ୍ରୟୋଜନରେ ପଡ଼ି କର୍ମବାଦୀ ହୁଏ ଅଥବା କର୍ମବାଦୀର ପସରାକୁ ମୁଣ୍ଡରେ ମୁଣ୍ଡାଇ ଥିବାରୁ ସୁଖବାଦୀ ହେବାର ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ପାଏ, ତାହା ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏକ ବିବାଦାସ୍ପଦ କଥା ହୋଇ ରହିଛି । ଅନୁଭୂତିପଞ୍ଜିକାର ପ୍ରଥମ ପୃଷ୍ଠାରେ ହିଁ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ବାବୁ ତାଙ୍କର ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱ ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ହୁଏତ ଏହିଭଳି ଏକ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ବିଚାର କରାଯାଇପାରେ । ସେ କହିଛନ୍ତି; "ଆମ ଦେଶର ଢଙ୍ଗରଙ୍ଗ ପଚିଶବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଯାହା ଥିଲା, ପାଞ୍ଚହଜାର ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଥିଲା ବୋଲି ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ କୁହାଯାଇପାରେ । ଆଗାମୀ ପାଞ୍ଚହଜାର ବର୍ଷ ଭିତରେ ଏହାର ବିଶେଷ କିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବ ବୋଲି ଅତୀତର ଇତିହାସ ଦୃଷ୍ଟେ ମନେହୁଏ ନାହିଁ ।" କେବଳ ଆପଣାକୁ ଲେଉଡ଼ୁଥିବା ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣାର ବଣିଜ କରୁ

ବାହାର୍ଶଥିବା ମଣିଷ ସ୍ବରପାଖର ଉଦ୍‌ବେଳନଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଆଦୌ କୌଣସି ସମ୍ବାଦ ରଖି ପାରେନାହିଁ ।

ଗାଆଁର ଚଟଶାଳୀ-ପାଠ ଶେଷ କରି ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ବାବୁ ତାଙ୍କ ନନାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ସତ୍ୟବାଦୀ ସ୍କୁଲକୁ ଯାଇଥିଲେ । ମାତ୍ର, ସତ୍ୟବାଦୀରେ ନପଢ଼ି ସେ ବଲାଙ୍ଗିର ଗଲେ । କାରଣ, ସତ୍ୟବାଦୀ ସ୍କୁଲର "ପରିବେଶ ନନାଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗୁନଥାଏ । ପରେ ମୋତେ କହିଲେ, "ଏ ଗୁଡ଼ାକଙ୍କଠାରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଲକ୍ଷଣ ଜାଣିହୁଏ ନାହିଁ । ଅହଙ୍କାରରେ ଫାଟି ଯାଉଛନ୍ତି, ସ୍କୁ ପଢ଼ାଇବେ କଣ ?" (ପୃଷ୍ଠା-୬୯) ସ୍ୱୟଂ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ବାବୁ ମଧ୍ୟ ବଲାଙ୍ଗିର ହାଇସ୍କୁଲକୁ ସତ୍ୟବାଦୀ ସ୍କୁଲଠାରୁ ଉଚ୍ଚତର ଆସନ ଦେଇଛନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠା-୮୩) ପ୍ରଭେଦମାନ ନିରୂପଣ କଲାପରି କହିଛନ୍ତି; "ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ବଲାଙ୍ଗିର ହାଇସ୍କୁଲର ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ଠାରୁ) ଆମ୍ଭେମାନେ ଶିଖିଥିଲୁଁ, ମଣିଷ ଯେଉଁ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ଥାଉ ପଛେ, ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କଲେ ଆତ୍ମସନ୍ତୋଷ ପାଇବ ।" (ପୃଷ୍ଠା-୯୫) କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଆମ ଦେଶରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକ ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ପାଠ ପଢ଼ୁଛନ୍ତି, ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଚାକିରିଆ ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି, ସଫଳ ହେଉଛନ୍ତି, ନିଷ୍ଠାବଳରେ ସିଡ଼ିରେ ଉପରକୁ ଉପରକୁ ଉଠିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି ଓ ସଫଳ ହୋଇ ଆତ୍ମସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରୁଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଦେଶ ଚୁଲିକୁ ଯିବାରେ ଲାଗିଛି, ମଣିଷ ଭିତରେ ତା'ର ଅସଲ ମଣିଷପଣିଆ ମରି ମରି ଯାଉଛି ।

ମାତ୍ର, ସତେଅବା ଅଦୃଷ୍ଟର ବିବାଦ ଅନୁସାରେ, ବଲାଙ୍ଗିର ସ୍କୁଲ ସହିତ ନୁହେଁ, ସେହି ସତ୍ୟବାଦୀ ସ୍କୁଲ ସହିତ ହିଁ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ବାବୁଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ ନିୟତିଗୁଡ଼ିକ ଯୋଡ଼ା ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସତ୍ୟବାଦୀ ହିଁ ତାଙ୍କର ଜୀବନକୁ ଅଧିକ ଘଟଣାର ସହିତ ଛନ୍ଦିଲା ଓ ତାଙ୍କର ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଆଣିଦେଲା । ତାଙ୍କୁ ଜାତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମ ସହିତ ସାମିଲ କଲା । କିନ୍ତୁ, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅନେକ ତୀର୍ଥକୁ ବୁଲିସାରିବା ପରେ ଯାଇ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ବାବୁ ସତ୍ୟବାଦୀକୁ ଆସିଥିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ସତ୍ୟବାଦୀ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଆଉ ମାନ୍ୟତାପ୍ରାପ୍ତ ଅଥଚ କିଞ୍ଚିତ୍ ଅଧିକ ଆକର୍ଷଣଯୁକ୍ତ ଏକ ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଳୟ ହୋଇ ରହିନଥିଲା । ତାହା ଏକ ଜାତୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପରିଣତ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ବାବୁ ସିଧି ଖୋଜି ସେହି ଜାତୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ଏହି ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନାଗୁଡ଼ିକରୁ ଆମକୁ ସତ୍ୟବାଦୀ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଗଠନ ଓ ବୃତ୍ତି ବିଷୟରେ କିଞ୍ଚିତ୍ ତଥ୍ୟାନୁମାନ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଯାଉଥିବା ପରି ବୋଧ ହେବ । "ଆମ କଥା ଆରମ୍ଭ ହେଉ ହେଉ ସେ (ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ହରିହର ଦାସ) ଶୁଣାଇଦେଲେ, 'ଦାସେ ଆପଣେ ଏ ସ୍କୁଲଟି ଭାଙ୍ଗିଦେଇ ଜାତୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟ କରିଦେଲେଣି......

ସେଦିନ ତାଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଲୁ, ଜାତୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟ ହୋଇଯିବାରୁ ଅନେକ ପିଲା ଚାଲିଗଲେଣି, ଯେ ସାର୍ଟିଫିକେଟ୍ ନେଇଯାଉନ୍ତି, ସେମାନେ ହୁଏତ ହପ୍ତାକ ଭିତରେ ନେଇଯିବେ । ଏ ସ୍କୁଲରେ କାହିଁକି ନାମ ଲେଖାଇବ ବୋଲି ସେ ଆମକୁ ବାହୁଡାଇ ଦେଲେ ।" (ପୃଷ୍ଠା-୧୩୧, ୧୩୨) ପୁନଶ୍ଚ, "୧୯୨୧ରେ ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇ ସେ (ଗୋପବନ୍ଧୁ) ଏ ସ୍କୁଲଟିକୁ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଆହୁତି କରିଥିଲେ । ମୁଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲି, ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ହରିହର ଦାସଙ୍କ ପରି କେତେଜଣ ଶିକ୍ଷକ ସ୍କୁଲ ଜାତୀୟ ହେବା ବିଷୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣସମ୍ମତ ହୋଇନଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପ୍ରଭାବ ଆଗରେ ଏମାନଙ୍କର ବିରୋଧ ପାଣି ଫାଟିଗଲା ।" (ପୃଷ୍ଠା-୧୩୫)

ଏତେ ଚେତାବନୀ ସତ୍ତ୍ୱେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ବାବୁ ସତ୍ୟବାଦୀ ଜାତୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପରିସରଭୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଲେ । ନିଜର ଦୁଇ ଭାଇଙ୍କୁ ଆଣି ମଧ୍ୟ ପାଖରେ ରଖି ପଢାଇଲେ । ସ୍ୱଜୀବନର ସାରତମ ଧନଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ସମ୍ଭବତଃ ସେ କେତୋଟି ବର୍ଷଠାରୁ ଲାଭ କରିଥିଲେ, ନିଜ ଜୀବନକୁ ଏକ ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ଆଣି ଦେଇ ପାରିବାର ଏକ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ସେ ଏହିଠାରୁ ପାଇଥିଲେ । ଏକାବେଳେକେ ସତ କହିଲା ପରି ସେ ପୁଣି ଏକ ତୁଳନାତ୍ମକ ଅବଧାରଣ କରି କହିଛନ୍ତି : "ବଲାଙ୍ଗିରର ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ଠାରୁ ମୁଁ ପ୍ରେରଣା ପାଇଥିଲି, ପାଠରେ ଉତ୍କର୍ଷ ଲାଭ କରି ନିଜର ଅବସ୍ଥାକୁ ଉନ୍ନତ କରିବାକୁ । ସତ୍ୟବାଦୀର ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କଠାରୁ ପାଇଥିଲି, ସେ ଉତ୍କର୍ଷ ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥରେ ନ ଖଟାଇ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ଖଟାଇବାକୁ ।" (ପୃଷ୍ଠା-୧୩୬) ସତ୍ୟବାଦୀ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଅନ୍ତଃପ୍ରାଣଟି ସହିତ ଘନିଷ୍ଠତା ସମ୍ଭବ ହୋଇନଥିଲେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ବାବୁ କଦାପି ଏହିଭଳି ଏକ ସମୀକ୍ଷା କରି ପାରିନଥାନ୍ତେ । ମାତ୍ର, ନିଜ ଜୀବନ ତଥା ଜୀବିକାରେ ସେ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁ ପ୍ରେରଣାଟିକୁ ଅଧିକ କାମ୍ୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ପାରିଲେ ? ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଶହେରେ ପ୍ରାୟ ବଣାଶହେ ମଣିଷ ଆପଣାର ବିଦ୍ୟା, ଆପଣାର ଯୋଗ୍ୟତା ଓ ଆପଣାର ଯାବତୀୟ ସଂପନ୍ନତାକୁ ନିଜର ଅବସ୍ଥାକୁ ହିଁ ଉନ୍ନତ କରିବାରେ ନିଷ୍ଠାପର ଭାବରେ କାମରେ ଲଗାଉଛନ୍ତି । ସେବା, ରାଜନୀତି ଓ ନେତୃତ୍ୱ ଦେବାର ଯାବତୀୟ ଶକ୍ତିକୁ ପ୍ରଧାନତଃ ନିଜର ଅବସ୍ଥାକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଉନ୍ନତ କରିବାଲାଗି ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଛି । ସତ୍ୟବାଦୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ବାହାରିଥିବା ଅନେକ ଛାତ୍ର ବୃହତ୍ତର ସଂସାର ଭିତରକୁ ବାହାରି ସତ୍ୟବାଦୀର ପ୍ରେରଣାକୁ ସତେଅବା ପଛକୁ ରଖି ସଂସାର-ପ୍ରେରଣା ଦ୍ୱାରା ବଶୀଭୂତ ହୋଇ ସକଳ କୁଶଳତା ସହିତ ଆପଣା ଅବସ୍ଥାର ଉନ୍ନତିସାଧନ କରିଛନ୍ତି ଓ କୃତସନ୍ତାନ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ବାବୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଥିବା ତାଙ୍କ ନନାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଉକ୍ତି ଖୁବ୍ ମନେ ପଡୁଛି । "ଅରେ ପୁଅ ! ଜୀବନରେ ଯଦି ସୁଖ ପାଇବାକୁ ମନ, ତେବେ ଉପରକୁ

ନସ୍ପୃହି ଚଳକୁ ଗୃହଁ । । ନାରଣବନ୍ଧୁ ପଟ୍ଟନାୟକେ ଓ ଆର ପାଇକେସ କପର ଚଳୁଛନ୍ତି ନବବ୍ରତ ବଦଆ ବେହେସ କପର ଚଳୁଛ ବସ୍ତୁରେ । ଆମେ ବଦଆ ବେହେସଠାରୁ ଭଲରେ ଅଛେଁ କ ନାହିଁ ? (ମୋ'ର ସମ୍ମତିସୂଚକ ମୁଖଭଙ୍ଗୀ ଦେଖି) ଯଦି ଭଲରେ ଅଛେଁ, 'ତେବେ ପାରୁପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଦଆ ବେହେସ ଓ ତା'ର ପର ଲୋକଙ୍କୁ ଯାହା ପାରବୁ ଦେ ।'' (ପୃଷ୍ଠା-୨୧୫) ଏହା ଆଦୌ ଏକ ଭାବପ୍ରବଣତା ନୁହେଁ, ଏହା ତଥାପି ଏକ ପ୍ରେରଣା ।

ସତ୍ୟବାଦୀ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସଂକଳ୍ପ ନେଇ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ତାହା ପ୍ରଥମେ ଏକ ମାମୁଲି ବିଦ୍ୟାଳୟର ଗୁଣରେ ଗଢା ହୋଇଥିଲା, ପରେ ଏକ ଜାତୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପରିଣତ ହେଲା । ସତ୍ୟବାଦୀରେ ସେହି ପର୍ଯ୍ୟାୟଟିର ଇତିହାସ ହେଉଛି ଏକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଆପଣାର ସଂକଳ୍ପ ମାଧ୍ୟମରେ ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶା ଲାଗି ଓ ତତ୍କାଳୀନ ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକ ଲାଗି ଏକ ଆସ୍ଥାନ ରୂପେ ପରିଣତ ହୋଇ ଆସିବାର ଇତିହାସ । ମାତ୍ର ସତ୍ୟବାଦୀ ଯାହା ହୋଇଥାନ୍ତା, ତାହା ହୋଇ ପାରିଲାନାହିଁ କାହିଁକି ? ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ମିଶ୍ରଙ୍କର ଅନୁଭୂତି-ପଞ୍ଜିକାରୁ ଆମକୁ ସେହି କଥାଟିର ସୂତ୍ର ପାଇବାଲାଗି ମଧ୍ୟ କେତେକ ଇସାରା ମିଳି ଯାଇଥାଏ : "ନୀଳକଣ୍ଠ, ଗୋଦାବରୀଶ ଓ କୃପାସିନ୍ଧୁ ସ୍କୁଲର ତିନୋଟି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ମଣି ଓ ମଣିଷ ହିସାବରେ କେହି କାହାକୁ ଊଣା ନୁହଁନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଦେଖିଛି, ଏ ତିନିଜଣଙ୍କ ଭିତରେ ମନୋମାଳିନ୍ୟ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଭାବେ ଥାଏ । ମୁଁ ସତ୍ୟବାଦୀ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ଏ ତିନିଜଣଙ୍କ ଭିତରେ ହେଡ଼ମାଷ୍ଟର ହେବାକୁ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତାର ସୂଚନା ପାଇ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଏମାନଙ୍କୁ ଅଲଗା ଅଲଗା କରିଦେଇଥିଲେ ।'' (ପୃଷ୍ଠା-୧୫୮) ପୁନଶ୍ଚ, "୧୯୨୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ । ସତ୍ୟବାଦୀର ମହତ୍ତ୍ୱ କ୍ଷୁଣ୍ଣ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ଦୁଇଟା ଟାଣିଆ ଦଳରେ ଶିକ୍ଷକମାନେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥାନ୍ତି । ଗୋଟେ ପଟେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାଶ; ତାଙ୍କ ଭକ୍ତ ତିନି ଚାରିଜଣ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଧରି ଗୋପାଳଜୀଙ୍କ କ୍ଷଣ୍ଣ ପରି ବେପରୁଆ ହୋଇଥାନ୍ତି । ରାଧାନାଥବାବୁ ଅନ୍ୟ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଗୋଷ୍ଠୀ ବିରୁଦ୍ଧରେ ମତାଇବାକୁ ଅହାରାତ୍ର ଉଦ୍ୟମ କରୁଥାନ୍ତି । ଗୋଦାବରୀଶ ବାବୁ ଏ ଦଙ୍ଗଲ ଭିତରେ ନ ପଶି ବାଣପୁର ଚାଲିଗଲେ ଏକୁଟିଆ ହେବାକୁ; କୃପାସିନ୍ଧୁ ବାବୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ନିରପେକ୍ଷ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ହରିବାବୁ ରାଧାନାଥ ବାବୁଙ୍କଠାରୁ ସବୁବେଳେ ଶୁଣି ତାଙ୍କ ଅତି ପ୍ରିୟ ସାନଭାଇ 'କଣ୍ଠ' ଠାରେ ଦୁର୍ଗୁଣ ଆବିଷ୍କାର କରୁଥାନ୍ତି ।'' (ପୃଷ୍ଠା-୧୮୭) ସ୍ଥାନାନ୍ତରରେ, "ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଓ ରାଧାନାଥ ବାବୁଙ୍କର କାଟଘଡି, ମୁଣ୍ଡି ଶିଳପୁଆ ସଂପର୍କ ୧୯୨୧ରେ ମୋ'ର ସତ୍ୟବାଦୀ ସ୍କୁଲରେ ପ୍ରଥମ ପଢିବାଦିନୁଁ ଦେଖିଆସିଛି ।'' (ପୃଷ୍ଠା-୩୩୯)

ସେତିକବେଳେ କଂଗ୍ରେସରେ ମଧ୍ୟ ଦୁଇଫାଙ୍କ ହୋଇଗଲା । "ଆମ ସତ୍ୟବାଦୀସ୍ଥ ଗୁରୁଜନମାନେ ବ୍ୟବସ୍ଥାସଭାକୁ ଯିବା ଦଳରେ ପଶିଲେ । ଦାସେ ଆପଣେ

ଜେଲରୁ ଏହି ପକ୍ଷ ସମର୍ଥନ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଶୁଣାଗଲା । ···ପଣ୍ଡିତ ଗୋଦାବରୀଶ... ଓ ପଣ୍ଡିତ ଲିଙ୍ଗରାଜ ବିହାର ଓଡ଼ିଶା ବ୍ୟବସ୍ଥାସଭାକୁ ନିର୍ବାଚିତ ହେଲେ, ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ହେଲେ କେନ୍ଦ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥାସଭାର ମେମ୍ବର । ...ସ୍କୁଲର ଛାତ୍ରସଂଖ୍ୟା ଏକାବେଳେକେ କମିଗଲା, ସ୍କୁଲ ମୁମୂର୍ଷୁ ହୋଇ ଶେଷରେ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ଦାସେ ଆପଣେ ହଜାରିବାଗ ଜେଲରୁ ଫେରି ଆସିଲା ବେଳକୁ ତାଙ୍କ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଆଉ ବିଦ୍ୟାଳୟତ୍ୱ ନଥାଏ । ଶିକ୍ଷିତ ଶିଷ୍ୟ ଓ ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କର ଦୁର୍ଗତି ଦେଖି ସେ ସ୍ଥିର କଲେ ଗତାନୁଗତିକ ସ୍କୁଲ ନ କରି ସେ ସତ୍ୟବାଦୀ ସ୍କୁଲର ବାସ୍ତୁରେ ଗୋଟିଏ 'ଲୌକିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ' କରିବେ । ଛାତ୍ରମାନେ ଖାଲି ପାଠ ନ ପଢ଼ି ପାଠପଢ଼ା ସଙ୍ଗେ ବଢ଼େଇ କାମ, କମାର କାମ, ଲୁଗାବୁଣା ଓ କୃଷିକାମକୁ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଜୀବିକା ପାଇଁ ଶିଖିବେ । ସେ ୧୯୨୭-୨୮ର କଥା । ଏ ବିଦ୍ୟାଳୟର କର୍ମସୂଚୀ ଯଥାରୀତି ଚାଲିବା ପୂର୍ବରୁ ୧୯୨୮ରେ ଦାସ ଆପଣେ ଇହଲୀଳା ସାଙ୍ଗ କଲେ । ତାଙ୍କୁ ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ବାଧିଥିଲା ସତ୍ୟବାଦୀ ପ୍ରେସ୍‌ର ପ୍ରଥମେ ପୁରୀକୁ ଓ ତା'ପରେ କଟକକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତର । ...ସେ ଯେଉଁ ଦରିଦ୍ର ନାରାୟଣଙ୍କ ସେବାବ୍ରତ ଧରି ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ, କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନେ, ତାଙ୍କ ସତ୍ୟବାଦୀ ଗୋଷ୍ଠୀ, ସେଥିରୁ ବହୁତ ଦୂରକୁ ଚାଲି ଯାଉଥିବାର ଦେଖି ସେ ଜୀବନର ଶେଷ ଭାଗରେ ହିନ୍ଦୁ ମହାସଭା ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କରି ପରି କଂଗ୍ରେସ-ମୋହ-ବିମୁକ୍ତ ଲାଲା ଲଜପତ୍ ରାୟଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଗଠିତ ଲୋକସେବକ ମଣ୍ଡଳର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇ ସତ୍ୟବାଦୀ ପ୍ରେସ୍‌କୁ ମଧ୍ୟ ତାକୁଇ ଦେଇ ପକାଇଲେ ।" (ପୃଷ୍ଠା ୯୭-୯୮)

ସତ୍ୟବାଦୀର ଆସ୍ଥାନଟି ଏହିପରି ଭାବରେ ଭରି ରାଜନୀତିସଙ୍କୁଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେଠାରେ ଯେଉଁ ଅଳ୍ପ କେତେଜଣ ହୁଏତ ସତକୁସତ ଏକ ଆଦର୍ଶଗତ ଆକର୍ଷଣରେ ଆସି ଶିକ୍ଷକତା କରୁଥିଲେ, ଏହିସବୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ରାଜନୀତିର ବିବାଦ ବୃଦ୍ଧି ପାଉଥିବାର ଦେଖି ସତ୍ୟବାଦୀରୁ ହୁରୁଡ଼ି ଯିବାକୁ ନିରାପଦ ମଣିଲେ । ଉତ୍କଳମଣିଙ୍କର କାରାବାସର ସୁଯୋଗ ନେଇ ପରିବେଶ ହୁଏତ ଆଦୌ କୌଣସି ବାଡ଼ବତା ନ ମାନି ଉଗ୍ର ଏବଂ ତୀବ୍ର ହୋଇ ଉଠିଥିଲା । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଚିନ୍ତାମଣି ବାବୁଙ୍କର ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ଏକ ତଥ୍ୟାତ୍ମକ ମହତ୍ତ୍ୱ ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି । ସତ୍ୟବାଦୀର ଭୂମି ଉପରେ ନୀଳକଣ୍ଠ, କୃପାସିନ୍ଧୁ ଏବଂ ଗୋଦାବରୀଶଙ୍କର ଆଲୋଚନା କରି ସେ ସତେଅବା ଆମ ଅନେକଙ୍କ ତରଫରୁ ହେଲି ପରି କହୁଛନ୍ତି, "ଅନେକ ସମୟରେ ବିଚାରେଁ, ଏ ତିନିହେଁ ଯଦି ମୂଳରୁ ଏକମନ, ଏକପ୍ରାଣ ହୋଇ ଚାଲିଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୀତିକ ଇତିହାସ କେତେ ନିର୍ମଳ ନ ହୋଇଥାନ୍ତା ? ଖାଲି ରାଜନୀତିକ ନୁହେଁ, ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ମଧ୍ୟ ।" (ପୃଷ୍ଠା-୧୫୧) ପୁଣି, "ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ମନର ବାସନା ଯଦି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥାନ୍ତା, ତେବେ 'ସମାଜ' ଅଦ୍ୟାପି ସତ୍ୟବାଦୀରେ ଥାଆନ୍ତା ।

ସତ୍ୟବାଦୀ ହୋଇଥାନ୍ତା ଫିନିକ୍ସ୍ ଆଶ୍ରମ ବା ଟଲ୍ଷ୍ଟୟ ଆଶ୍ରମ ପରି; ତା'ର ଆଲୋକ ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆଲୋକିତ କରୁଥାନ୍ତା ଓ ଓଡ଼ିଶାର ଜନନାୟକମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରୁଥାନ୍ତା ।" (ପୃଷ୍ଠା-୧୬୩)

ଆଲୋଚିତ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଉତ୍କଳଗୌରବ ମଧୁସୂଦନ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାରେ ନେତୃତ୍ୱର ଆଉ ଏକ ଧ୍ରୁବବନ୍ଦୁ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । କନିକା ମହାରାଜାଙ୍କ ପରାମର୍ଶରେ ଚିନ୍ତାମଣି ବାବୁ ମଧୁବାବୁଙ୍କର ଏକ ଜୀବନୀ ଲେଖିବା ପାଇଁ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ଓ ସାମଗ୍ରୀ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ସକାଶେ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଯାଇ କେତେଥର ବସିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ସେ କହିଛନ୍ତି : "ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ଯୋଗୁଁ ତାଙ୍କର ଲୋକପ୍ରିୟତା ଅନେକ ପରିମାଣରେ ହ୍ରାସ ହେଉଥିଲା । ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ତାଙ୍କଠାରୁ ଓଡ଼ିଶାର ନେତୃତ୍ୱ ନେଇ ଯାଇଥିଲେ ବୋଲି କହିଲେ ଚଳେ ।" (ପୃଷ୍ଠା-୧୭୫) ଏବଂ, "ମଧୁବାବୁଙ୍କ ସେତେବେଳେ ଅଶୀ ବର୍ଷ । ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଓ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ପ୍ରମୁଖ ଯେଉଁମାନେ କି ୧୫ ବର୍ଷ ତଳେ ତାଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ଭକ୍ତ ଥିଲେ, ସେମାନେ ଏତେବେଳକୁ ତାଙ୍କୁ ଆଡ଼େଇ ଦେଇଥିବାରୁ ମଧୁବାବୁଙ୍କ ମନ ଅତି ତିକ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଯୋଗୁଁ ଏ ତିକ୍ତତା ପେଟରେ ରଖିବାର ଶକ୍ତି ସେ ହରାଇଥାନ୍ତି, ତେଣୁ ପୂର୍ବ ଅନୁଗତ ଜଣଙ୍କର ନାମ ମନେ ପଡ଼ିଲେ ତାଙ୍କରିଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରିଦିଅନ୍ତି କେବଳ ଗାଳି । ଆହୁରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କଥା ଯେ, ଏହି ଗାଳି ଆରମ୍ଭ ହେଲା କି ସେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଛାଡ଼ି ବଙ୍ଗଳା ଭାଷା ଆରମ୍ଭ କରିଦିଅନ୍ତି ।" (ପୃଷ୍ଠା-୧୭୬)

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚିନ୍ତାମଣି ମିଶ୍ର ଲେଖିଥିବା ଏହି ପୁସ୍ତକଟିର ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଗୌରବ ହେଉଛି ଏହାର ଶବ୍ଦସମ୍ଭାର । ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟ-ଶୈଳୀରେ ସତେଅବା ସେହି ପ୍ରଥମ କାଳରୁ ଦୁଇଟି ଭିନ୍ନ ଧାରା ପରସ୍ପରର ପାଖାପାଖି ହୋଇ ରହିଆସିଛି । ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ସାଧୁଭାଷାର କୁଟିଳ ଧାରା, ଆଉ ଗୋଟିଏ ସାବଲୀଳ ଭାଷାଭିବ୍ୟକ୍ତିର ଧାରା, ଯାହାକି ସାଧୁ ଅସାଧୁମାନେ ନାହିଁ, ମାତ୍ର ଆପଣାକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ଅନାଭରଣ କରି ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ମନ କରିଥାଏ । ଅନେକ ଲେଖକ ମଞ୍ଜୁଳ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରି କେତେ ସମାସ ଓ କେତେ ଅଳଙ୍କାରର ବଣ ଭିତରେ ଯାଇ ପଶିଯାଆନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦଶର୍ମାଙ୍କର ଗଦ୍ୟ ଏହି ବଣରେ ପଶିଥିବାର ଗୋଟିଏ ନମୁନା । ଆଉ ଗୋଟିଏ ଧାରା ଅଛି, ଯାହାକି ଶବ୍ଦ ସହିତ ଶବ୍ଦ ଯୋଖି ଭାବପ୍ରକାଶର ସମସ୍ତ ପରିବେଶଟିକୁ ଭାରି ମଞ୍ଜୁଳ କରି ରଖିଥାଏ; ତାହା ବିନୋଦର ମାଧ୍ୟମରେ ଗମ୍ଭୀର କଥା କହେ, ହସାଇ ହସାଇ ଭାବର ଅସଲ ଖିଅଟିକୁ ନେଇ ଧରାଇଦିଏ । ଅବଧୂତ ନାରାୟଣ ସ୍ୱାମୀ, ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ ଓ ବଢ଼ଜେନାଙ୍କ ବାଟ ଦେଇ ସେହି ଧାରା ସତେଅବା ଏକାବେଳେକେ ଆମ ଏଯାଏ ପ୍ରଲମ୍ବିତ ହୋଇ ରହିଛି । ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି,

ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କୁ ଆମେ ସେହି ଧାରାର ଦୁଇଜଣ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରତିନିଧି ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ପାରିବା । ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ବାବୁଙ୍କର ଭାଷା ଆମକୁ ସେହି ଧାରାଟି ସହିତ ଅଧିକ ନିବିଡ଼ ଭାବରେ ପରିଚିତ କରିଦେଇ ଯାଉଛି ।

ସ୍ଥାନୀୟ ବୋଲିର ଅନେକ ଶବ୍ଦକୁ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ବାବୁ ସାଧାରଣ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଭିତରକୁ ଆଣିଛନ୍ତି । ଭିଆଣିଆ, ଶାଗୁଣାହିଡା, ମାନନା, ଧୋରଣୀ, ଉକୁଟ ହୋଇ, ଘୁଡ଼ୁଡେଇ ଘୁଡ଼ୁଡେଇ, ବେଉନ୍ତ, ଗୁଞ୍ଜିପଶା, ଅଣଆଡ଼ିଆ, ବଜ୍ରା, ଧଉର୍ଣ୍ଣି ହେବା, କାମତୁଣୀ, ବନ୍ଧି ବେଙ୍ଗଳିବା, ଗୁରାଳି ହେବା ଓ ବରଗି ଦେବା—ଏହିପରି କେତୋଟି ଶବ୍ଦ । ଅକ୍ସଫୋର୍ଡ଼ ଇଂରାଜୀର ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଯେଉଁମାନେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ସମୟରୁ ଇସ୍କୁଲରେ ପାରାୟଣ କରାଯାଉଥିବା ଓଡ଼ିଆକୁ ହିଁ ନାନା କାରଣରୁ ନିନ୍ଦା ଏବଂ ନିର୍ଭରଯୋଗ୍ୟ ବୋଲି ମାନନ୍ତି, ସେମାନେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ବାବୁଙ୍କର ଭାଷା-ଶୈଳୀରୁ ଅବଶ୍ୟ ଅନେକ କଥା ଶିକ୍ଷା କରିପାରିବେ । ଏହିପରି ଏକାଧିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କରି ଦେଖିଲେ ପୁସ୍ତକଟିରେ ବାଛି ଦିଆ ଯାଇଥିବା ଆତ୍ମସଂସ୍ମରଣ ଗୁଡ଼ିକ ଓଡ଼ିଶାରେ ଜିଜ୍ଞାସୁମାନଙ୍କ ଲାଗି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉପାଦେୟ ହୋଇ ରହିବ । ଅନୁଭୂତିର ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗଟି କେବେ ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆସିବ, ଆମେ ଏବଠାରୁ ସେଥିଲାଗି ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିବା ।

ମୂଲ୍ୟାୟନ—୯

॥ ମୋ ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମ ॥

ଲେଖକ—ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସୁରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦ୍ୱିବେଦୀ

ଗ୍ରନ୍ଥ ମନ୍ଦିର, କଟକ-୨, ୧୯୮୪, ପୃଷ୍ଠା ସଂଖ୍ୟା—୪୩୪

ମୂଲ୍ୟ——ଛଅଷଠି ଟଙ୍କା, ସାଦା ବନ୍ଧେଇ—ଷାଠିଏ ଟଙ୍କା

ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ହାସଲ କରିବା ସକାଶେ ଲଢ଼ା ଯାଉଥିବା ସଂଗ୍ରାମ ଓ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ କେବଳ ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ହାସଲ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଲଢାଯାଏ ନାହିଁ । କେବଳ ରାଜନୀତି ନିମନ୍ତେ ଯେପରି ଆଦୌ ରାଜନୀତି କରାଯାଏ ନାହିଁ, ଏହା ଠିକ୍ ସେହିପରି ଗୋଟିଏ କଥା । ରାଜନୀତି ପଛରେ ଏକ ସ୍ୱପ୍ନ ରହିଥାଏ, ଏକ ଭବିଷ୍ୟସ୍ୱପ୍ନ ରହିଥାଏ । ଦୀର୍ଘ ଦୁଇ ଦଶକରୁ ଅଧିକ କାଳଯାଏ ଭାରତବର୍ଷରେ ଚାଲିଥିବା ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତାର ସଂଗ୍ରାମ ପଛରେ

ସେହିପରି ଏକ ଭବିଷ୍ୟସ୍ୱପ୍ନ ଅବଶ୍ୟ ରହିଥିଲା । ସେହି ସ୍ୱପ୍ନର ବିସ୍ତାର ଓ ପରିସରରେ ସର୍ବଦା କେତେ ନା କେତେ ଅଦଳବଦଳ ହେଉଥିଲା ସତ, ମାତ୍ର ତଥାପି ରହିଥିଲା । ଭାରତୀୟ ରାଜନୀତିକ ସଂଗ୍ରାମରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବରୁ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଅଗ୍ରଣୀ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ, ସେମାନେ ମୂଳତଃ କେବଳ ରାଜନୀତିର ଲୋକ ଆଦୌ ନଥିଲେ । ଏହି ଦେଶକୁ ନେଇ ସେମାନଙ୍କର ଏକ ସ୍ୱପ୍ନ ରହିଥିଲା । ଆଉରି ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ କହିଲେ, ଏହି ଦେଶର ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଏକ ସ୍ୱପ୍ନ ରହିଥିଲା । ଏକ ମନୁଷ୍ୟ ଅନୁକୂଳ ସମାଜ, ମଣିଷ ମଣିଷ ଭିତରେ ଏକ ପାରସ୍ପରିକ ସମ୍ମାନବୋଧର ସମ୍ବନ୍ଧ ପ୍ରତିଷ୍ଠା—, ଏହି ସବୁକୁ ଆମେ ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା-ସଂଗ୍ରାମର ପଛରେ ଅସଲ୍ ପ୍ରେରଣା ରୂପେ ରହି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ନାନା ସ୍ୱପ୍ନ ବୋଲି କହିପାରିବା ।

ଭାରତୀୟ ସମାଜବାଦୀ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଭାରତବର୍ଷକୁ ନେଇ ଏକ ବିଶେଷ ଭବିଷ୍ୟସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଥିବା ଗୋଟିଏ ଶିବିରର ଆନ୍ଦୋଳନ ବୋଲି ବିଚାର କରାଯାଇ ପାରିବ । ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନର ପ୍ରେରକ ମୂଳବୀଜଗୁଡ଼ିକ ମୁଖ୍ୟତଃ ଭାରତ ବାହାରୁ ଆସିଥିଲା । ଫରାସୀ ବିପ୍ଳବ, ରୁଷିଆର କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ବିପ୍ଳବ,— ପ୍ରଧାନତଃ ଏହି ଦୁଇଟି ବିଶ୍ୱଘଟଣାର ହିଁ ଏକାଧିକ ଦେଶର କେବଳ ଜାତୀୟତାବାଦୀ ସ୍ୱାଧୀନତା-ଆନ୍ଦୋଳନଗୁଡ଼ିକୁ ଏକ ବୃହତ୍ତର ସମାଜଗଠନମୂଳକ ବୃହତ୍ତର ପ୍ରେରଣା ଆଣି ଦେବାର ସମ୍ଭବତଃ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଅବଦାନ ରହିଛି । ଦେଶ କହିଲେ ଯେ ସବାଆଗ କୌଣସି ଦେଶରେ ବାସ କରୁଥିବା ମଣିଷକୁ ବୁଝାଏ, ମଣିଷ କହିଲେ ଯେ କେତୋଟି ବର୍ଗ ବା କେତେଜଣ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ନବୁଝାଇ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷଙ୍କୁ ଅବଶ୍ୟ ବୁଝାଏ, ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷାର୍ଦ୍ଧରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ତଥା ଜୀବନ ଦୃଷ୍ଟି ସହିତ ଭାରତବର୍ଷର ହୋଇଥିବା ସାକ୍ଷାତ ତଥା ସଂଘାତରୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ପ୍ରେରଣାଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ପ୍ରେରଣାରୂପେ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥିଲା ଓ ଅନୁଭୂତ ହୋଇଥିଲା । ଭାରତୀୟ ଜାଗରଣର ଯେଉଁ ପୁରୋଧା ଏବଂ ମନୀଷୀମାନେ ସ୍ୱୟଂ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜୀବନାଭିମୁଖ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠ ପରିଚୟରେ ଆସିଥିଲେ, ସେହିମାନେ ହିଁ ନମିତ୍ତ ହୋଇ ସେହି ନୂତନ ବାଣୀଗୁଡ଼ିକୁ ଭାରତବର୍ଷକୁ ବହନ କରି ଆଣିଥିଲେ, ଭାରତୀୟ ବିଚାରଗୁଡ଼ିକ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଭାବଧାରାଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଜୁଝି ହେବାର ଏକ ଆହ୍ୱାନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲା । ଏହାକୁ ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଏକ ସମନ୍ୱୟ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହିଥାନ୍ତି । ତାହା ଭାରତବର୍ଷର ଉଦ୍ୟମ ଏବଂ ସ୍ୱପ୍ନରେ ନୂତନ ଉଦ୍ଦାମତା ଓ ସଙ୍କଳ୍ପ ଆଣି ଦେଇଥିଲା । ଭାରତୀୟ ରାଜନୀତିକୁ ମଧ୍ୟ ତାହା ନାନାଭାବେ ସମୃଦ୍ଧ କରାଇଥିଲା ।

"ମୋ ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମ" ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସୁରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦ୍ୱିବେଦୀଙ୍କର ଆତ୍ମଜୀବନୀ । ଏହାକୁ ସିଏ ଅର୍ଦ୍ଧଶତାବ୍ଦୀର ସମାଜବାଦୀ ଆନ୍ଦୋଳନର କାହାଣୀ' ବୋଲି ମଧ୍ୟ

ଅଭିହିତ କରିଛନ୍ତି । ଆନ୍ଦୋଳନ ଏବଂ ଜୀବନକୁ ଏକାଠି ଗୁନ୍ଥି ଲେଖା ଯାଇଥିବା ଏହି ପୁସ୍ତକଟି ଆତ୍ମଜୀବନୀରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି, ଆତ୍ମକଥନିରେ ଶେଷ ହୋଇଛି ଏବଂ ମଝିରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ପୃଷ୍ଠାରେ ସମାଜବାଦୀ ଆନ୍ଦୋଳନର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଆମ ଦେଶ ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ହାସଲ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ଏଠାରେ ସମାଜବାଦୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲିଥିଲା । ସମାଜବାଦୀ ସ୍ୱପ୍ନ ଆନ୍ଦୋଳନଟିକୁ ଏକ ବିଶେଷ ପ୍ରେରଣା ଦାନ କରୁଥିଲା, ସମାଜବାଦୀ ଆନ୍ଦୋଳନାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମଗୁଡ଼ିକ ସ୍ୱପ୍ନଟିକୁ ତାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ରାସ୍ତା ଦେଖାଇ ଅଗ୍ରସର କରାଇ ନେଉଥିଲା । ଦେଶ ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ହାସଲ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦେଶର ସମାଜବାଦୀ ଆନ୍ଦୋଳନ 'ଆନ୍ଦୋଳନ'ର ସଜ୍ଞାଟିକୁ କ୍ରମେ ହରାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତର ଇତିହାସରେ ଏହା ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ବିଚିତ୍ର ଘଟଣା । ଗୋଟାଏ ପାହାଚ ପାରି ହେଇ ହେଇ ପୂରା ପର୍ବତ ଉପରକୁ ଉଠି ଆପଣାର ସ୍ୱପ୍ନ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ କରି ବାହାରିଥିବା ପୁରୁଷ-ଉତ୍ତମମାନେ କିପରି ଯେ କ୍ରମଶିଥିଳ ହୋଇ ଆସନ୍ତି ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପାହାଚଗୁଡ଼ିକର କଥାକୁ ସତେଅବା ଜାଣିଶୁଣି ପାସୋରି ଯାଆନ୍ତି, ଏଇଟି ସେହି ନାଟକଟି ଭିତରର ଏକ ଘଟଣା । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦ୍ୱିବେଦୀ ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ ସେହିସବୁ ଘଟଣାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ସ୍ୱୟଂ ଅଭିନୟ କରୁଥିବା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନେକ ସମୟରେ ସମଗ୍ର ଅଭିନୟଟିକୁ କଳି ପାରିବାରେ ଭାରି ଅସମର୍ଥ ହୋଇ ରହିଥାଏ—ଆଲୋଚିତ ପୁସ୍ତକରେ ସେପରି କୌଣସି ଅସମର୍ଥତା ପ୍ରାୟ ପ୍ରକାଶ ପାଇ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀ ଦ୍ୱିବେଦୀ ପୁସ୍ତକଟିର ମୁଖବନ୍ଧରେ ନିଜକୁ ଜଣେ 'ରାଜନୀତିକ ଲେଖକ' ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ଅଥଚ, ଆପଣାର ପ୍ରେରଣାଗତ ବୃଟଶାଲୀଗୁଡ଼ିକର ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ସିଏ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସନ୍ଦିଗ୍ଧ ଭାବରେ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ତାଙ୍କ ଜୀବନର ନିର୍ମାଣାତ୍ମକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ .ପରମହଂସଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଛି ଓ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ତାହାକୁ ଆହୁରି ଶକ୍ତିଶାଳୀ କରିଛି । (ପୃଷ୍ଠା-୫) ପୁନଶ୍ଚ, ଶ୍ରୀ ମାକ୍ସିମ ଗର୍କିଙ୍କର ଆଲୋଡ଼ନକାରୀ ଉପନ୍ୟାସ Mother ତାଙ୍କ ଭିତରେ ସୋସିଆଲିଜମ୍‌ର ବୀଜବପନ କରିଛି ବୋଲି ମଧ୍ୟ ସିଏ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠା-୩୧) ଉଲ୍ଲେଖ କରି ରଖିବାର କଥା ଯେ, ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସ, ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ ଅଥବା ଗର୍କି ଆପଣା ଆପଣାର ଜୀବନଆବେଦନର କ୍ଷେତ୍ରରେ କେହି ତୁଚ୍ଛା ରାଜନୀତିର ମଣିଷ ନଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଓ ଗର୍କି ରାଜନୀତିରେ ଯାଇ ପଶିଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର କଦାପି କ୍ଷମତା ଅଧିକାର କରିବାକୁ ହିଁ ରାଜନୀତି ବୋଲି ମାନିନଥିଲେ । ଋଷିଆର ବଲସେଭିକମାନେ ରାଜନୀତିକ କ୍ଷମତା ଅଧିକାର କରିସାରିବା ପରେ ତୁଚ୍ଛା ରାଜନୀତିବାଲାଙ୍କ ସହିତ ଗର୍କିଙ୍କର ଅମେଳ ଘଟିଥିଲା । ହୁଏତ ଏକଥା ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ ୧୯୧୦ ମସିହା ପରେ ରାଜନୀତିକ କ୍ଷମତାର ମହାନାୟକ ଲେନିନ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ଗୋଟାଗୁଡ଼ା ମଣିଷ ପକ୍ଷରେ ରହି ସ୍ୱପ୍ନ

ଦେଖି ଆସିଥିବା ଲେନିନ୍‌ଙ୍କର ଏକ ଆଘାତଦାୟକ ଅନ୍ତଃଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଲାଗିରହିବା ଫଳରେ ଓ ରୁଷିଆ ଦେଶରେ କ୍ରମେ କ୍ଷମତାକାଙ୍‌କ୍ଷୀମାନେ ହିଁ ସମସ୍ତ ନୀତି ଓ ରାଜନୀତିକୁ ଅଧିକାର କରି ନେଉଥିବା ଓ ସେକଥାକୁ ଆଖିରେ ଦେଖି ମଧ୍ୟ ସତକୁସତ କିଛୁ କରି ନପାରୁଥିବା ଫଳରେ ନେତା ଲେନିନ୍ ରୋଗାକ୍ରାନ୍ତ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ଓ ଶେଷରେ ମଞ୍ଚଟି ଉପରୁ ଛୁଟି ନେଇ ଚାଲିଯାଇଥିଲେ । ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତାଲାଭ ପୂର୍ବରୁ ସମାଜବାଦୀ ପାର୍ଟି ରହିଥିଲା ସତ, ମାତ୍ର ତାହାର ଯାବତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଓ ପଦକ୍ଷେପ ଆଦୌ କେବଳ ରାଜନୀତିକ ନଥିଲା । ତାହାର ଅଭିଧାନରେ 'କ୍ଷମତା' ଶବ୍ଦଟି ହୁଏତ ସର୍ବଶେଷ ଶବ୍ଦ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ସମାଜବାଦୀ ସଙ୍କଳ୍ପର ସେହି ପ୍ରେରଣା ଏବଂ ସାହସ କପରି ସତ୍ୱର ଭାବରେ କେବଳ ଏକ ପାର୍ଟିରେ ହିଁ ପରିଣତ ହୋଇଗଲା ଓ ଶେଷରେ ଫାଟରଫାଟି ଗଲା, ନିଜ ଜୀବନୀର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଉପରେ ଶ୍ରୀ ଦ୍ୱିବେଦୀ ତଥ୍ୟାଦି ଯୋଗାଇ ଦେଇ ସେହି କାହାଣୀଟିର ଉପସ୍ଥାପନା କରିଛନ୍ତି । ସେହି କାହାଣୀଟିରେ ସିଏ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ମୁଖ୍ୟ ତଥା ଗୌଣ ଭୂମିକାଗୁଡିକର ନଜିର ମଧ୍ୟ ଆମକୁ ସେହି କାହାଣୀଟିରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଯାଉଛି । ଭାରତବର୍ଷୀୟ ରାଜନୀତିର ସେହି ଧାରାରେ ଓଡିଶାରେ କେତେବେଳେ କ'ଣସବୁ ଘଟିଥିଲା, ଏକ ସମାଜବାଦୀ ଆକ୍ଷଣପନ୍ଥ ବ୍ୟବହାର କରି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦ୍ୱିବେଦୀ ଆମକୁ ସେଇଟିଇ ମଧ୍ୟ ଏକ ବିଶଦ ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି ।

ସେତେବେଳେ ଅନେକ ଯୁବକଙ୍କ ପରି ଶ୍ରୀ ଦ୍ୱିବେଦୀ ଏକଦା ପାଠ ପଢ଼ୁ ପଢ଼ୁ ହିଁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନର ପ୍ରାଙ୍ଗଣ ଭିତରେ ଆସି ପଶି ଯାଇଥିଲେ । ଏହି ନିଷ୍ପତ୍ତି ପଛରେ ଏକ ଜୀବନନିର୍ବାଚନଗତ ବିବେକ ଅବଶ୍ୟ ରହିଥିଲା । ଆପଣାର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଯାବତୀୟ ଜୀବନଯୋଜନାକୁ ମୂଳ କରି ତାହାର ସୂତାଗୁଡ଼ାକ ଦ୍ୱାରା ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହିବା ଅପେକ୍ଷା ଆପଣାର ଜୀବନଠାରୁ ବୃହତ୍ତର ଆଉ ଏକ ଉଦ୍ୟମ ଲାଗି ପ୍ରକୃତରେ ଆପଣା ଭିତରୁହିଁ ଏକ ଉଦ୍ଦୀପନା ଅନୁଭବ କରିବା ଓ ତାହାର ବୋଲ ମାନି ସେଥିରେ ସାମିଲ୍ ହେବା—ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନର କାହାଣୀଟିକୁ ଏହିପରି ଶତ ଶତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ପବିତ୍ର ଏବଂ ଉଦ୍ଦୀପ୍ତ କରି ରଖିଛି । ଯୁବକ ଦ୍ୱିବେଦୀ ମୁଖ୍ୟତଃ ସେହି ପ୍ରେରଣାରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଧ୍ରୁବ ଛାଡ଼ି ଅଧ୍ରୁବ ଭିତରେ ପଶିଥିଲେ । ଘର ଛାଡ଼ି ଦେଶ ଭିତରକୁ ଆସିଥିଲେ, ଭବିଷ୍ୟତର ଦର୍ପଣ ଉପରେ ହିଁ ବର୍ତ୍ତମାନର ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିଥିଲେ । ତଥାପି, ସେହି ପ୍ରଥମ କାଳରେ ଆପଣା ନିଷ୍ପତ୍ତିର କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କ ଭିତରେ କେଉଁଠି କିଛି ଅସ୍ପଷ୍ଟତା ରହି ଯାଇଥିଲା କି ? ସିଏ କ'ଣ ପ୍ରାୟ ଏକ ବାଳକୋଚିତ ଉତ୍ସାହରେ ଦାଣ୍ଡକୁ ଖେଳ ଦେଖିବାକୁ ଆସି ସେହି ଖେଳ ଭିତରେ ମିଶିଗଲେ ଏବଂ ଦାଣ୍ଡରେ ରହିଗଲେ କି ? ଆତ୍ମଜୀବନୀର ଏକ ସ୍ଥାନରେ (ପୃଷ୍ଠା-୩୪)

ସିଏ ଲେଖିଛନ୍ତି "କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଜକୁ ନିୟୋଗ କରି ରଖିଲୁ ସତ, ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ଯେ ସଫଳ ହେବ, ଏଭଳି ବିଶ୍ୱାସ ବା ଭରସା ମନରେ ପ୍ରବେଶ କଲାନାହିଁ ।" ସମ୍ଭବତଃ ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଧାରାରେ ହିଁ ବହୁ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ରାଜନୀତିରେ ପ୍ରବେଶ ଓ ଅଂଶଗ୍ରହଣ ଘଟୁଛି । ବାବାଜୀ ହୋଇ ଘରୁ ବାହାରିବା ସମୟରେ ସଂସାର ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହୋଇଥିବା ଅନେକ ମଣିଷ କୌଣସି କାରଣରୁ ବାବାଜୀ ହେବା ଉପରେ ପୂରା ବିଶ୍ୱାସ ବା ଭରସା ରଖିପାରି ନଥାନ୍ତି । ବାବାଜୀ ହେବାର କର୍ମରେ ସେମାନେ ନିଜକୁ ନିୟୋଗ କରି ରଖିଥାନ୍ତି ସତ, ତଥାପି ତାହାକୁ ଗୋଟାପୁଞ୍ଜା ଆଦରି ନଥାନ୍ତି ବା ତାହା ହାତରେ ପୂରା ଧରାଦେଇ ନଥାନ୍ତି । ଅଖିଳ ଭାରତୀୟ ସ୍ତରରେ ଅନ୍ୟ ସମରୁଚିସମ୍ପନ୍ନ ସଙ୍ଗୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଏକଜୁଟ ହୋଇ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦ୍ୱିବେଦୀ ଯେତେବେଳେ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସର ଶିବିର ଭିତରେ ଅଲଗା କଣଟିଏ ବାଛିନେଇ ସମାଜବାଦୀ ଉପ-ଶିବିରଟିଏ ତିଆରି କରିବାରେ ସାମିଲ୍ ହେଲେ, ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ଅସଲ ବିଶ୍ୱାସ ଓ ଭରସା ସତେଅବା ଅନ୍ୟ ଆଉ କେଉଁଠି ରହି ଯାଇଥିବାର ସୂଚନା ବେଶ୍ ମିଳିଯାଉଛି । ଓଡ଼ିଶାରେ କଂଗ୍ରେସ ସୋସିଆଲିଷ୍ଟ ପାର୍ଟିର ଶାଖା ଗଢାଗଲା । ୧୯୩୪ ମସିହାର ସେହି ଆରମ୍ଭ କାଳରେ ପ୍ରକୃତ ଉତ୍ସାହ ଓ ଉତ୍ସର୍ଗଭାବନାଗୁଡ଼ିକ ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ରହିଥିବା କଥା । ମାତ୍ର, ଓଡ଼ିଶା ବାହାରୁ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସି ଏଠୁ ସମ୍ଭାବିତ ସମଧର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ଠୁଳ କରି ଶାଖା ଗଢ଼ାଇଥିବା ପୁରୋଧାମାନଙ୍କର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନା ପ୍ରକୃତରେ କିପରି ଥିଲା କେଜାଣି ଶ୍ରୀ ଦ୍ୱିବେଦୀ ସ୍ୱୀକାର କରି କହିଛନ୍ତି ଯେ "—କର୍ମୀସଂଘର ଚରିତ୍ରଗତ ରାଜନୀତିକ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଗଲା । ଦେଶର ସ୍ୱାର୍ଥଆଡେ ବିପ୍ଳବୀ କର୍ମୀଗୋଷ୍ଠୀ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ କଂଗ୍ରେସକୁ ଦଖଲ କରିବା ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରାଜନୀତିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆମେ ଲିପ୍ତ ହୋଇଗଲୁ ।" (ପୃଷ୍ଠା-୪୭)

ସମାଜବାଦୀ ବିପ୍ଳବ ସମାଜ ଭିତରୁ ମଣିଷ ବାହାର କରି ସେମାନଙ୍କୁ ସେହି ବିପ୍ଳବ ନିମନ୍ତେ ତିଆରି କରେ, ତେଣୁ ତାହାର ଅସଲ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରାଜନୀତିକ ନୁହେଁ, ସାମାଜିକ, ତେଣୁ ବିପ୍ଳବାତ୍ମକ । ଆମ ଦେଶରେ ସମାଜବାଦୀ ଆନ୍ଦୋଳନର ମୂଳରୁ ହିଁ ସତେଅବା କିପରି ଏକ ବିବେକଗତ ବିଭ୍ରାଟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଚି କେଜାଣି, ତାହା ସେହି ଜନ୍ମକାଳରୁ ହିଁ ଢେର ଅନ୍ୟାନୁରକ୍ତ ହୋଇ ରହିଯାଇଛି । ଅପର ପକ୍ଷରେ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମୟର ସହିତ ଭାରତବର୍ଷରେ ଏହି କଥାଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇ ଆସିଛି ଯେ, ଏଠାରେ ସାଧାରଣ ଜନଗଣ ସମୁଚିତ ମର୍ମ ଦେଇ ହିଁ ସବୁବେଳେ କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖିଛନ୍ତି ଓ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ପରଖିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ସାଧୁମାନଙ୍କୁ ହିଁ ସାଧୁ ବୋଲି ଚିହ୍ନଟ କରିଛନ୍ତି ଓ ସେହିମାନଙ୍କୁ ହିଁ ନିଜର ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଇଛନ୍ତି । ୧୯୩୭ ମସିହାରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଭାରତରେ ସୀମିତ ପରିସରରେ ହେଉ ପଛକେ, ଯେତେବେଳେ ଏକ

ସାଧାରଣ ନିର୍ବାଚନ ହେଲା, ସେତେବେଳେ ଲୋକେ ନିର୍ବାଚନ ଲଢ଼ିଥିବା ଓଡ଼ିଶାର ଜଣେମାତ୍ର ସମାଜବାଦୀ ପ୍ରାର୍ଥୀଙ୍କୁ ଜୟଯୁକ୍ତ କରାଇଥିଲେ । ସିଏ କଂଗ୍ରେସ ଟିକେଟରେ ନିର୍ବାଚନ ଲଢ଼ିଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର ସେତେବେଳର ଅନେକ କଂଗ୍ରେସ୍ ଲୋକେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ବିଜୟ ହେଉ ବୋଲି ଖୁବ୍ ବେଶୀ ଇଚ୍ଛା କରୁନଥିଲେ । ନିର୍ବାଚନ ଲାଗି ସ୍ୱଳ୍ପ ସମ୍ବଳ ରହିଥିଲା । ତଥାପି ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ହିଁ ନେତୃତ୍ୱ ବାହାରିଲା ଓ ସେହି ନେତୃତ୍ୱ ହିଁ ସମାଜବାଦୀ ପ୍ରାର୍ଥୀଙ୍କୁ ବିଜୟୀ କଲା । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦ୍ୱିବେଦୀ ସେହି ଘଟଣାର ସ୍ମରଣ କରି କହିଛନ୍ତି (ପୃଷ୍ଠା-୭୭) "ମୁଁ ତ ଏତେ ନିର୍ବାଚନ ଲଢ଼ିଛି, ଏତେ କାଳ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟ୍ ମେମ୍ବର ହୋଇ ରହିଲି-ମାତ୍ର ଏଭଳି ନିର୍ବାଚନ ଲଢେଇ ଆଉ କେବେ ହୋଇନାହିଁ । ଫରକ ହେଉଛି, ସେତେବେଳେ ଲୋକଙ୍କ ଆଡୁ ସମର୍ଥନ ଆସୁଥିଲା—ଏବେ ଲୋକଙ୍କ ପାଖରୁ ସମର୍ଥନ ଆଣିବାର ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଉଛି ।" ଜଣେ ସମାଜବାଦୀ ହିସାବରେ ଶ୍ରୀ ଦ୍ୱିବେଦୀ ଏହି କଥାଟି ଉପରେ ଅଧିକ ଆଲୋଚନା କରିଥାନ୍ତେ । ଲୋକାଭିମୁଖୀ ନେତୃତ୍ୱ ଓ ରାଜନୀତି ଦ୍ୱାରା ହିଁ ବିପ୍ଳବ ସମ୍ଭବ ହୁଏ, ଅସାଧୁମାନେ ଆଦୌ ଲୋକାଭିମୁଖୀ ହୋଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ,—ଓ ତେଣୁ ବିପ୍ଳବ ଦ୍ୱାରା ଅସ୍ୱୀକୃତ ହୁଅନ୍ତି ।

'ଭାରତଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ'ର ଇତିବୃତ୍ତକୁ ମିଶାଇ ସମାଜବାଦୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ବିଷୟରେ ଆତ୍ମଜୀବନୀ-ପ୍ରଧାନ ଏହି ପୁସ୍ତକଟିରେ ମାତ୍ର ୧୬୦ ପୃଷ୍ଠା ଲେଖାଯାଇଛି, ସମାଜବାଦୀ ପାର୍ଟିର ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସ ସହିତ ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରାପ୍ତି ପରେ ଲାଗିଥିବା ମୋହମୁକ୍ତ ଯୁଦ୍ଧ, ପାର୍ଟି ଭିତରେ ପାରସ୍ପରିକ ବିବାଦ ଓ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟରେ ଶ୍ରୀ ଦ୍ୱିବେଦୀଙ୍କର ସଫଳତା ବିଷୟରେ ପ୍ରାୟ ତିନିଶହ ପୃଷ୍ଠା ସାରା ଟିକିନିଖି ବିବରଣୀ ରହିଛି । ଭାରତବର୍ଷରୁ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସନ ବିଦା ହୋଇ ଚାଲିଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭାରତୀୟ ସମାଜବାଦୀ ପାର୍ଟିର ତୁଙ୍ଗ ନେତାଦ୍ୱୟ, ଜୟପ୍ରକାଶ ଓ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ନରେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ପାର୍ଟିର ଆଉ କଂଗ୍ରେସ ଭିତରେ ରହିବା ଉଚିତ୍ ନୁହେଁ ବୋଲି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥିଲେ (ପୃଷ୍ଠା ୧୫୧ ଓ ୧୫୪) । ତଥାପି କଂଗ୍ରେସ ଛାଡ଼ି ହେଲାନାହିଁ । ଯେତେବେଳେ ସମାଜବାଦୀମାନେ କଂଗ୍ରେସ ଛାଡ଼ିଲେ ଓ ଅଲଗା ହୋଇ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତରେ ରାଜନୀତି କଲେ ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ଅବଚେତନ ସ୍ତରରେ କଂଗ୍ରେସ ନଛାଡ଼ିବାର କୌଣସି ଏକ ଲାଳସା ରହି ଯାଇଥିଲା । ପାର୍ଟିର ଥୋକେ ନେତା ସେମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଅନୁସରଣକାରୀମାନଙ୍କୁ ଯୂଥ ଭିତରେ ଧରି ଅନେକ ବର୍ଷ ପରେ ତଥାପି ଯେ କଂଗ୍ରେସରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଆସିଲେ, ସେଥିରୁ ତାହାହିଁ ପ୍ରତିପାଦିତ ହୋଇଗଲା । ଓଡ଼ିଶା ପାର୍ଟି ପାଇଁ ସ୍ୱଲିଖିତ ଏକ ଇସ୍ତାହାରରୁ ଉଦ୍ଧୃତ ଦେଇ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦ୍ୱିବେଦୀ ଲେଖିଛନ୍ତି (ପୃଷ୍ଠା-୧୫୯) ଯେ, "ସୋସିଆଲିଷ୍ଟମାନେ ପ୍ରକୃତ ଲୋକଙ୍କ ହାତକୁ କ୍ଷମତା ଆସିବା ନିମନ୍ତେ ଆତୁର ଏକ ଜନବିପ୍ଳବର କଳ୍ପନା ରଖିଥିଲେ ।" ସେହି ଜନବିପ୍ଳବ ଏବେସୁଦ୍ଧା ହେବାକୁ ବାକି ରହିଛି । ତାହା ଯେ ସୋସିଆଲିଷ୍ଟମାନଙ୍କ

ଦ୍ୱାରା କଦାପି ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ, ଏହାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବା ଲାଗି ମଧ୍ୟ ଖାଲି ଓଡ଼ିଶା କାହିଁକି ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ବି ସୋସିଆଲିଷ୍ଟ କେହି କୁଆଡ଼େ ଦେଖାଯାଉ ନାହାନ୍ତି । ୧୬୦-୧୬୧ ପୃଷ୍ଠାରେ ଶ୍ରୀ ଦ୍ୱିବେଦୀ ଲେଖିଛନ୍ତି : "ଆମେସବୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମରେ ମୁଖ୍ୟ ଭାଗ ନେଇଥିଲୁ । 'ଭାରତ ଛାଡ଼' ଆନ୍ଦୋଳନରେ ସୋସିଆଲିଷ୍ଟଙ୍କର ଅବଦାନକୁ କେହି ଅସ୍ୱୀକାର କରି ନାହାନ୍ତି । ଆମରି ଜୀବନକାଳ ଭିତରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ହାତକୁ ରାଜନୈତିକ କ୍ଷମତା ହସ୍ତାନ୍ତର ହୋଇ ପାରିଲା । ଏଥିରେ ଆମର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ହୋଇଗଲା ବୋଲି ଅନ୍ୟ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକେ ଯେପରି ଉଲ୍ଲାସରେ ମାତି କ୍ଷମତାମଦରେ ମତ୍ତ ହୋଇଗଲେ, ସୋସିଆଲିଷ୍ଟମାନେ ଯଦି ସେହିଭଳି ଆଚରଣ ଦେଖାଇଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଏ ଦେଶର ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଜୀବନ ନୀରସ ଓ ଶୁଷ୍କ ହୋଇ ରହି ଯାଇଥାନ୍ତା । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଏଡ଼େ ବଡ଼ ବୈପ୍ଳବିକ କାର୍ଯ୍ୟ ତୁଚ୍ଛ ହୋଇ ଯାଇଥାଆନ୍ତା । ସୋସିଆଲିଷ୍ଟ ପାର୍ଟିର ଲୋକେ କ୍ଷମତା ପଛରେ ନ ଦୌଡ଼ି ଜନବିପ୍ଳବକୁ ତ୍ୱରାନ୍ୱିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଦୃଢ଼ପରିକର ହୋଇ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ୧୯୪୭ ରେ ଖାଲି ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନ ହେଲା ନାହିଁ, ଏକ ସ୍ୱାଧୀନ ସମାଜବାଦୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ଲାଗି ପଥ ପରିଷ୍କାର ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।" ପରବର୍ତ୍ତୀ ଦଶକମାନଙ୍କରେ ସମାଜବାଦୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ଯେପରି ଦଶା ଭୋଗିଲା, ୧୯୮୨ ମସିହାରେ ଏହି କଥାଗୁଡ଼ିକ ଲେଖିବା ତାହାର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଆଦୌ ସଙ୍ଗତ ବୋଲି ମନେ ହେଉନାହିଁ ।

କଥାଗୁଡ଼ିକର ଅସଙ୍ଗତିକୁ ଆହୁରି ଅଧିକ କରି ଶ୍ରୀ ଦ୍ୱିବେଦୀ ପୁନର୍ବାର କହିଛନ୍ତି, "ପୂର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷମତା ଲୋକଙ୍କ ହାତକୁ ଆଣିବାକୁ ହେଲେ ଆଉ ଏକ ବିରାଟ ସଂଗ୍ରାମ ଲାଗି ଦେଶକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେମାନେ (ସୋସିଆଲିଷ୍ଟମାନେ) ଆହ୍ୱାନ ଦେଲେ । ସେମାନେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ, କଂଗ୍ରେସ ନେତୃମଣ୍ଡଳୀ ଥକି ଗଲେଣି । ତାଙ୍କ ମୁହଁରେ କ୍ଷମତାର ସ୍ୱାଦ ଲାଗିଗଲାଣି—ଏଣିକି କ୍ଷମତାପାଗଳ କଂଗ୍ରେସ ନେତୃମଣ୍ଡଳୀ ଆଉ କେବେ ସଂଗ୍ରାମ ଅଭିମୁଖୀ ହେବେ ନାହିଁ...ପୁଣି ଏକ ସଂଗ୍ରାମ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା । ଦେଶ ଏଥିଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ନଥିଲା ବୋଲି କହିବା ଭୁଲ ହେବ । ନେତାମାନେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନଥିଲେ ।" (ପୃଷ୍ଠା-୧୬୩)ପରବର୍ତ୍ତୀ ଘଟଣାମାନ ଯଥେଷ୍ଟ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ପ୍ରମାଣ କରି ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ ସମାଜବାଦୀ ନେତାମାନେ ମଧ୍ୟ ସେଥିଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ନଥିଲେ । ୧୯୪୮ ମସିହାରେ ସୋସିଆଲିଷ୍ଟ ପାର୍ଟି କଂଗ୍ରେସ ତ୍ୟାଗ କଲାବେଳେ ସ୍ପଷ୍ଟ ରୂପେ ଘୋଷଣା କରିଥିଲା ଯେ, "ଉତ୍ତମ ଉପାୟ ଅନୁସରଣ କଲେ ହିଁ ଉତ୍ତମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ହୋଇପାରିବ । ତେଣୁ ଭାରତର ସୋସିଆଲିଜମ୍ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନୀତିରେ ପ୍ରଭାବିତ ହେଲା । ତଥାପି ପାର୍ଟି ଭିତରେ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ବି ନାନା ମତ ରହିଲା ।" (ପୃଷ୍ଠା-୧୬୫) ଏହି ନାନା ମତ ରହିବା ହିଁ କାଳକ୍ରମେ ପାର୍ଟି ଲାଗି କାଳ ହେଲା । ବିପ୍ଳବକୁ ନେଇ ମତରେ ଫରକ ନୁହେଁ,

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅତ୍ୟାଭିମାନ ଗୁଡ଼ାକୁ ଗଣ୍ଠି କରି ବ୍ୟକ୍ତି ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ବେ ମନସ୍ୟ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ଏବଂ ତା'ପରେ, ମୋଟେ ଅଳ୍ପ କେତୋଟି ବର୍ଷ ନଯାଉଣୁ ଯାହା ହେବାର କଥା ତାହାହିଁ ହେଲା । ଲେଖକଙ୍କର ନିଜ ଭାଷାରେ : "ମାତ୍ର ଏ ଉତ୍ସାହ ଓ ପ୍ରେରଣା ବେଶୀ ଦିନ ରହିଲା ନାହିଁ...ସଂଗ୍ରାମ ଓ ସଂଗଠନ ଜରିଆରେ ଲୋକଶକ୍ତି ଗଠନର ଯେଉଁ ପଣ ନେଇ ଆମେ ବାହାରି ଆସିଲୁ, ତାହା ବଦଳରେ ଆମେ ସମସ୍ତେ ସରକାରୀ କ୍ଷମତା ହାସଲର ପାର୍ଲିମେଣ୍ଟାରୀ ପଦ୍ଧତିର ବ୍ୟବସାୟିକତାର ପାଲରେ ପଡ଼ିଗଲୁ । ଏହି ବାଣୀ ଓ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ନେଇ ଦେଶର ସଂଗଠନ ବଳରେ ଶକ୍ତି ଅର୍ଜନକୁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟତା ନଦେଇ ଗଣତନ୍ତ୍ରରକ୍ଷା ନାମରେ ଦଳକୁ ଊଣା କରି ଏକ ମଜବୁତ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ରାଜନୈତିକ ଶକ୍ତି ଠିଆ କରାଇବାର ମୋହରେ ପଡ଼ିଗଲୁ ।" (ପୃଷ୍ଠା-୨୧୮)

ପ୍ରଧାନତଃ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ତରରେ ତୁଙ୍ଗ ନେତାମାନଙ୍କ ଭିତରେ ମେଳ ନ ଖାଇବାରୁ ଓ ସେମାନେ ସମାଜବାଦରୂପୀ ଲକ୍ଷ୍ୟକୁ ସବାଆଗରେ ରଖି ପରସ୍ପରକୁ ସହିଯାଇ ନପାରିବାରୁ ୧୯୫୫ ମସିହାରେ ସୋସିଆଲିଷ୍ଟ ପାର୍ଟି ଦୁଇଭାଗ ହୋଇଗଲା । ଦୁଇ ଜାଗାରେ ଦୁଇ ପକ୍ଷର ଫାଳକିଆ ସମ୍ମିଳନୀମାନ ବସିଲା । ଶ୍ରୀ ଦ୍ୱିବେଦୀ ସ୍ୱୟଂ ମତ ପ୍ରକାଶ କରି କହିଛନ୍ତି, ଯେ, "ଦୁହିଁଙ୍କର ଯାହା ନୀତି ଘୋଷଣା ହେଲା, ସେଥିରେ କୌଣସି ମୌଳିକ ପାର୍ଥକ୍ୟ ନଥିଲା ।" (ପୃଷ୍ଠା-୨୬୫) ତେବେ ପୂର୍ବରୁ ବାହାରି ଯାଇ ଛିଡ଼ାଆଡ଼ାରେ ଅସଲ ବାରହାତ ଖଣ୍ଡା ସେହିଠାରୁ ହିଁ ବାହାରିବ ବୋଲି ଗଗନ ଫଟାଇବାର କେଉଁ କାରଣ ବା ଥିଲା ? ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦ୍ୱିବେଦୀ ଡକ୍ଟର ରାମମନୋହର ଲୋହିଆଙ୍କୁ ଏଥିଲାଗି ପ୍ରାୟ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧ । ଦାୟୀ କରିଛନ୍ତି । ଲୋହିଆଙ୍କ ପକ୍ଷକୁ ଦାୟୀ କରିବା ସକାଶେ ହୁଏତ ଭବରେ ବଳିଷ୍ଠ ଯୁକ୍ତି ବାହାର କରି ବିପର୍ଯ୍ୟୟୁଷ୍ଟିର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିପାରିବେ । ଲୋହିଆଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦେଇ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦ୍ୱିବେଦୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, "ସୋସିଆଲିଷ୍ଟ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଦୁଇ ଖଣ୍ଡ କରି ସେ ଯେଉଁ କ୍ଷତି କଲେ, ସେଥିରେ ୭ ବର୍ଷ ତ ଦୂରର କଥା, ୭୦୦ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆଉ ସୋସିଆଲିଷ୍ଟମାନେ କେବେ ଭାରତବର୍ଷରେ କ୍ଷମତାକୁ ଆସିବାର ବାଟ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା ।" (ପୃଷ୍ଠା-୨୧୯) କ୍ରମବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟ-ମାନଙ୍କରେ ଏହି ଦୁଇ ଫାଳ ଫାଟି ଫାଟି ଆହୁରି କେତେ ଫାଳ ହୋଇଗଲା । ମୂଳତଃ କ୍ଷମତାପ୍ରଦର୍ଶନ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ସପୃକ୍ତ ସମସ୍ତେ ସେହି ବିପର୍ଯ୍ୟୟକୁ ଡାକି ଆଣିଲେ ଓ ତାହାକୁ ସହ୍ୟ କଲେ । ନେତାମାନେ ଆପଣାର ଅଲଗା ଚୂଲି ଓ ଅଲଗା ଟୁଙ୍ଗୀମାନ କରି ଜନଶୂନ୍ୟ ଅରଣ୍ୟ ଭିତରେ ଆପଣାକୁ ଗୋଟାହିଁକା ନିରଙ୍କୁଶ ଅନୁଭବ କଲେ । ସେଇଥିରୁ ଶାନ୍ତି ପାଇଲେ ଓ କ୍ରମେ ବୁଢ଼ା ହେଲେ । ଆପଣା ପଛକୁ ତରୁଣ ଶିବିରଟିଏ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ ହୁଏତ ସେହିମାନେ ହିଁ ଆଖିଡୁଶିଆ ହୋଇ କିଛି କରିପାରିଥାନ୍ତେ । ମାତ୍ର ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥଳରେ ଏହି ତରୁଣମାନେ ପ୍ରଧାନତଃ ଜଣେ ଜଣେ ତୁଙ୍ଗ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର

ଲୁଙ୍ଗୁଳରେ ବନ୍ଧା ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ତେଣୁ ନେତାମାନେ ପିଣ୍ଡା ବଦଳାଉଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏମାନଙ୍କର ବି ମାଳାଗୁଡ଼ାକ ବଦଳି ଯାଉଥିଲା । ଆଖିର ପରିସ୍ଥିତି ଏପରି ଆସି ହୋଇଛି ଯେ, ଅନ୍ତତଃ ପ୍ରବୀଣମାନଙ୍କର ସ୍ତରରେ ସୋସିଆଲିଷ୍ଟମାନେ ହିଁ ସୋସିଆଲିଷ୍ଟ-ମାନଙ୍କର ସବଠେଅବା ସର୍ବପ୍ରଧାନ ବଇରୀ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଏକ ଆରେକୁ ଛିଗୁଲାଇବାରେ ଓ ଉଧାଇବାରେ ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ସର୍ବାଧିକ ଶକ୍ତି ବ୍ୟୟିତ ହେବାରେ ଲାଗିଛି । ଏକ ରାଜନୀତିକ ସାମ୍ପୂଦ୍ୟ ହିସାବରେ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ରହିଥିବା ଲୋକ-ପ୍ରତ୍ୟୟ କୁଆଡ଼େ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇ ସାରିଲଣି । ଏମାନେ ଆଉ କୋଉଠି ପ୍ରକୃତରେ ଠୁଳ ହୋଇ ଦିଶୁଛନ୍ତି ଯେ କେହି ସେମାନଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସଦିଚ୍ଛା ସହିତ ଚିହ୍ନଟ କରି ପାରିବ ?

ଅସଲ ଘରଟି ଭାଙ୍ଗି ଭାଙ୍ଗି ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦ୍ୱିବେଦୀ ଦିଲ୍ଲୀରେ ରାଜ୍ୟସଭା ଅଥବା ଲୋକସଭାରେ ଜଣେ ପ୍ରତିଭା ଓ ପ୍ରତିପତ୍ତିଶାଳୀ ସଭ୍ୟ । ସେହିସବୁ ସଭାରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ସିଏ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ବି ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଛନ୍ତି, ନାନା ପ୍ରତିନିଧିମଣ୍ଡଳର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇ ବିଶ୍ୱପ୍ରବ୍ରଜ୍ୟା କରିଛନ୍ତି । ସରକାରୀ ଗୁପ୍ତ ନଥିପତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ହସ୍ତଗତ କରି ତାହାକୁ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରି ବେଳେ ବେଳେ ସବଠେଅବା ଅସଲ ଚଢ଼ଗୁଡ଼ାକର କବାଟକୁ ଫାଡ଼ିଦେଲେ ବୋଲି ହୁଏତ ଏକ ଉତ୍ତେଜନାମୂଳକ ଆତ୍ମତୃପ୍ତି ମଧ୍ୟ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ଏସବୁ ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସଫଳତା ଓ ସିଦ୍ଧି । ତାଙ୍କର ଶୁଭେଚ୍ଛୁମାନେ ଏସବୁଥିରେ ଅବଶ୍ୟ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରିବେ । ମାତ୍ର, ତାଙ୍କର ସେଇ କୃତି ଏବଂ କରାମତିଗୁଡ଼ିକୁ ଏଦେଶର ସମାଜବାଦୀ ଆନ୍ଦୋଳନର ଇତିହାସରେ ପ୍ରକୃତରେ କେତେଦୂର ଏକତ୍ର ଗୁନ୍ଥି କରି ବିଚାର କରାଯାଇ ପାରିବ ? ମାତ୍ର, ଆହୁରି ବିସ୍ମୟର କଥା ଯେ ଶ୍ରୀ ଦ୍ୱିବେଦୀ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଅତିବାହିତ ସେହି କେତୋଟି ବର୍ଷକୁ "ମୋ'ର ଜୀବନରେ ଗୌରବମୟ ବର୍ଷ" ବୋଲି ଅଭିହିତ କରିଛନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠା-୩୬୨) ସିଏ ଅଠରବର୍ଷ କାଳ ଓଡ଼ିଶାବାସୀଙ୍କର ଆସ୍ଥାନେଇ ତେଣେ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ସହିତ ନିଜର ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟାରୀ ଭୂମିକାରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି ବର୍ଷଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ସମାଜବାଦୀ ପାର୍ଟିଗୁଡ଼ାକ ଅବଶ୍ୟ ଥିଲେ ଓ ସେଗୁଡ଼ିକର ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଯାଉଥିଲା । ମାତ୍ର ସମାଜବାଦୀ ଆନ୍ଦୋଳନ କ୍ରମଶଃ ନିଭି ନିଭି ଯାଉଥିଲା । ସମାଜବାଦୀ-ମାନେ ବି କ୍ରମେ ପଇତା ବଦଳାଇବାରେ ବିଶ୍ୱାସ କଲେ ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦ୍ୱିବେଦୀ ୧୯୭୦ ମସିହାରେ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟ ଛାଡ଼ିଲେ । ନିର୍ବାଚନରେ ଜୟଯୁକ୍ତ ହୋଇପାରିଲେ ନାହିଁ ଓ ତେଣୁ ଦିଲ୍ଲୀ ଛାଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କର ଜୀବନ କାହାଣୀଟି ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲାବେଳେ ଅନେକ ସମୟରେ କହିବାକୁ ଭାରି ଇଚ୍ଛା ହୁଏ, ୧୯୭୦ ପରେ ସିଏ ରାଜନୀତିକ-ଜୀବନକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଛାଡ଼ି ଦେଇଥାନ୍ତେ କି ! ତେବେ ଅନ୍ତତଃ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନରେ ସିଏ

ନିଜର ବୃତ୍ତିଗତ ଉଚ୍ଚାକାଂକ୍ଷାଗୁଡ଼ିକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରି ରଖି ପାରିଥାନ୍ତି । ଆପଣାର ସୀମାଗୁଡ଼ାକୁ ଜାଣିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ଜୀବନରେ ଏକ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଗୁଣ । ଯେଉଁମାନେ ରାଜନୀତିରେ ପଶିଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ଅଧିକାଂଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହାର ଭଜନ ହୋଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ଆନରୁ ଅଥାନ ହୁଅନ୍ତି, — ତାତ୍କାଳିକତାର ହାତରେ କ୍ରୀଡ଼ନକପ୍ରାୟ ହୋଇ ମହିମା ହରାନ୍ତି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦ୍ୱିବେଦୀ ତାଙ୍କର ଅସଲ ମୁହୂର୍ତ୍ତଟିରେ ରାଜନୀତି ଛାଡ଼ି ପାରିଲେ ନାହିଁ ବୋଲି ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତଟି ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇଯିବା ପରେ ରାଜନୀତି ହିଁ ହାତରେ ଲଗାମ ଧରି ତାଙ୍କୁ ଟାଣିବାକୁ ଆସିଲା । ସିଏ କଂଗ୍ରେସ ଭିତରକୁ ଆସିଲେ, କଂଗ୍ରେସ ଛାଡ଼ି ଜନତାକୁ ଗଲେ, ମିଛଟାରେ ସରକାରୀ ଯୋଜନା ମାହାଲକୁ ଆଦରିବାକୁ ମନ କଲେ । ଏସବୁକଥା ହୁଏତ ସିଏ କରୁନଥିଲେ, ସୁକୁଟ ଦେଖିବାଙ୍କୁ ତାଙ୍କୁ ନିମିତ୍ତ କରି ହୁଏତ ବିଧି ସେସବୁ କରାଇବାରେ ଲାଗିଥିଲା । 'ଆତ୍ମଜୀବନୀ'ରେ ଶ୍ରୀ ଦ୍ୱିବେଦୀ ଏସବୁ ଉତ୍ଥାନ—ପରିବର୍ତ୍ତନ ପଛରେ ରହିଥିବା ଆପାତ କାରଣ ଓ କୈଫିୟତ୍ ଗୁଡ଼ିକର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଇଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାବାସୀ ସବାଆଗ ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁସବୁ କାରଣ ସକାଶେ ସ୍ମରଣ ରଖିବେ, ଏସବୁ କୈଫିୟତ୍ ସେହିସବୁ କାରଣକୁ ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ପୁଷ୍ଟ କରିପାରୁନାହିଁ । ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ମନେ ନରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ।

କଂଗ୍ରେସ କଦାପି ଭାରତବର୍ଷରେ ଏକ ସମାଜବାଦୀ ସମାଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦିଗରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଭାରତବର୍ଷର ସମାଜବାଦୀମାନେ କୋଉକାଳୁ କହି ଆସୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ଶେଷକୁ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଅନେକେ ସେହି କଂଗ୍ରେସ ଭିତରେ ଆସି ପଶିଲେ କିପରି ? "୧୯୩୪ ମସିହାରୁ ମୁଁ କହି ଆସୁଛି ଯେ କଂଗ୍ରେସ କେବେ ସମାଜବାଦ ପ୍ରାପ୍ତିର ଅସ୍ତ୍ର ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ"—ଏକଥା ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦ୍ୱିବେଦୀ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନୀ ପୁସ୍ତକରେ ଲେଖିଛନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠା-୧୬୭) ସମାଜବାଦୀ ପାର୍ଟିର ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଯେ କେଡ଼େ ଚମତ୍କାର ସମ୍ପର୍କ ରହିଥିଲା, ତାହାର ସୂଚନା ଦେଇ ସେ ଏକାଧିକ ସ୍ଥାନରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଏକାଠି ମିଶାଇ 'ସମାଜବାଦୀ ବିରାଦରୀ' ବୋଲି ଅଭିହିତ କରିଛନ୍ତି, ସେହି ବିରାଦରୀ ଫାଟିଲା କାହିଁକି ? କଂଗ୍ରେସ ଭିତରେ ଆସି ମିଶିବା ସମୟରେ ଭାରତବର୍ଷର ସମାଜବାଦୀ ନେତାମାନେ ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ ସବୁ ଯୁକ୍ତି ବାଢ଼ୁଥିଲେ, ତାହା ଏବେ ମଧ୍ୟ ଅନେକଙ୍କର ମନେ ଥିବ । ସେମାନେ କଂଗ୍ରେସ ଭିତରକୁ ଆସି କଂଗ୍ରେସକୁ ସମାଜବାଦମୁହାଁ କରିବେ ବୋଲି ଆଶା ପୋଷଣ କରୁଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସକୁ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଶୀଳ ଉପାଦାନମାନଙ୍କ କବଳରୁ ମୁକ୍ତ କରି ତାକୁ ସମାଜବାଦ—ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଅନୁକୂଳ କରି ଗଢ଼ିବା ସକାଶେ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ମାତ୍ର, ସମ୍ଭବତଃ ଆହୁରି ଅସଲ କଥା ବି ହେଉଛି ଯେ, ସମାଜବାଦୀ ନେତାମାନେ ଜାତୀୟ ଏବଂ ସ୍ଥାନୀୟ ସ୍ତରମାନଙ୍କରେ କ୍ରମଶଃ ଅବସନ୍ନ ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରୁଥିଲେ । କେବଳ

ବିଦ୍ୱେଷ କରି କରି ସେମାନେ ହୁଏତ ବୁଢ଼ା ହୋଇଯିବେ ଏବଂ ଲୋକମାନେ ଦେଖି ପାରିବାଭଳି କିଛି ସମ୍ଭବ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି କ୍ରମେ ଆଶଙ୍କା ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ଏଣେ ବୟସ ମଧ୍ୟ ବଢ଼ିବାରେ ଲାଗିଥିଲା । ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପାର୍ଟି ହିସାବରେ କ୍ଷମତାକୁ ଆସି ପାରିବାର ପ୍ରଶ୍ନ ହିଁ ନଥିଲା । ତେଣୁ ଅନେକ ସମାଜବାଦୀ କଂଗ୍ରେସକୁ ଭରସା କଲେ । କଂଗ୍ରେସ ଭିତରକୁ ଆସିଲେ, ମାତ୍ର କଂଗ୍ରେସକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ, ତାକୁ ବଦଳାଇବାକୁ ତ ଆହୁରି ଦୂରର କଥା ।

ପୋଖତ କଂଗ୍ରେସବାଲାଏ ସେମାନଙ୍କୁ ସନ୍ଦେହର ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖୁଥିଲେ,— ତାହା ଅନେକ ସମୟରେ ଏକ ଅପମାନଜନକ ସ୍ତରକୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ଖଳିତ ହୋଇ ଆସୁଥିଲା । ତେଣୁ ମୋହଭଙ୍ଗ ହେବାକୁ ମୋଟେ ଅଧିକ ସମୟ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ମାତ୍ର, ସେମାନେ ଯେଉଁଠୁ ଯାଇଥିଲେ, ପୁନର୍ବାର ସେହି ଘରକୁ ଫେରି ଆସିବାକୁ ଆଉ ବାଟ ନଥିଲା । ଘର ବୋଲି କିଛି ନଥିଲା । ତେଣୁ ସେମାନେ ସବାଆଗ ଯୋଉ ଘରକୁ ଦେଖିଲେ, ସତେଅବା ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ସେହି ଘର ଭିତରେ ପଶିଲେ । ସାତ ଘରେ ବାଣ୍ଟି ହୋଇଗଲେ । ବିଗିଦସିଗୁଡ଼ାକ ତୁଚ୍ଛା ବିଦ୍ୱେଷରେ ପରିଣତ ହେଲା । ପ୍ରାୟ ତିରିଶି ବର୍ଷ ତଳେ ଏକଦା ଭାରତର ତତ୍କାଳୀନ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ପଣ୍ଡିତ ନେହରୁ ଶ୍ରୀ ଜୟପ୍ରକାଶଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ସରକାରରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିଥିଲେ । ଯୋଗଦେବାର ସର୍ତ୍ତରୂପେ ସମାଜବାଦୀ ପାର୍ଟି ତରଫରୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ଚଉଦଟି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ସର୍ତ୍ତରେ ଜବାହରଲାଲ ରାଜି ନହେବାରୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ସେହି ପ୍ରସ୍ତାବରେହିଁ ରହି ଯାଇଥିଲା । ମାତ୍ର, ତିରିଶି ବର୍ଷ ପରେ ଆଜି ହୁଏତ ତୁଳନାତ୍ମକ ଭାବରେ ବିଚାର କରି କୁହାଯାଇପାରିବ ଯେ, ବଡ ଅସରଣ ଭାବରେ ଦଳ ଦଳ କରି କଂଗ୍ରେସରେ ଯାଇ ମିଶିବା ଓ ଉଚିତ ଅଭିଳାଷଗୁଡ଼ିକୁ ପୂରଣ କରି ନପାରି ପୁଣି ସତେଅବା ଥଳ ପାଇବାକୁ ଏଣେ ତେଣେ ଯାଇ ଆଉଜି ପଡିବା ଅପେକ୍ଷା ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରାଜନୀତିକ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ହିସାବରେ ଦେଶର ବିକାଶ ଏବଂ ନିର୍ମାଣରେ ସେତେବେଳେ ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ସହଯୋଗ କରିଥିଲେ ହୁଏତ ଅଧିକ ସମ୍ମାନଜନକ ହୋଇଥାନ୍ତା । ସେପରି କରିଥିଲେ ଉଭୟ ପାର୍ଟି ଓ ତା' ଉପରେ ଆସ୍ଥା ରଖିଥିବା ଜନଗଣ ସମ୍ଭବତଃ ଅପେକ୍ଷାକୃତ କମ୍ ପ୍ରମାଦରେ ପଡ଼ିଥାଆନ୍ତେ ।

ସମାଜବାଦ ଦିନେ ନା ଦିନେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବ ବୋଲି କଳ୍ପିତ ଉତ୍ସାହ ଏବଂ ଉଲ୍ଲାସ ପ୍ରକାଶ କରିବା ଏବଂ ଭାବପ୍ରବଣ ହୋଇ ସେଥିଲାଗି କିଛି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମୂଳତଃ ସେହି ଉତ୍ସାହକୁ ମୂଳ କରି ଏକ ବିସିଦସି ଗଢ଼ିବା ଗୋଟିଏ କଥା ଏବଂ ସମାଜବାଦୀ ସଚେତନତା ଏକାବେଳେକେ ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା । ରୁଷ ବିପ୍ଲବର ନେତା ଲେନିନ୍ ପ୍ରଥମଟିକୁ Spontaneity ବୋଲି କହିଛନ୍ତି, ଦ୍ୱିତୀୟଟିକୁ

Consciousness ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି । [E. H . Carr : The Bolshevik Revolution, ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡ, Penguin, London, 1983, ପୃଷ୍ଠା-୨୭]

ଲେନିନ୍‌ଙ୍କର ମତରେ ଏହି ଶତାବ୍ଦୀର ଆରମ୍ଭରେ ରୁଷିଆର ଶ୍ରମିକଗୋଷ୍ଠୀ ସମାଜବାଦ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସଚେତନ ଆଦୌ ନଥିଲେ । ରୁଷିଆରେ ସେତେବେଳେ କ୍ଷିପ୍ର ଶିଳ୍ପକ୍ଷେତ୍ରୀୟ ବିକାଶ ହେବାରେ ଲାଗିଥିଲା ଏବଂ ସେଥିରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିବା ନୂତନ ସମସ୍ୟା ତଥା ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ଶ୍ରମିକମାନେ ଧର୍ମଘଟ ଆଦି କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଏହିସବୁ କରିବା ପଛରେ କୌଣସି ବୈପ୍ଳବିକ ଚେତନା ନଥିଲା, ସେହି ଚେତନାରୁ ପ୍ରସୂତ କୌଣସି ବିପ୍ଳବାତ୍ମକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ମଧ୍ୟ ନଥିଲା । ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ଇଚ୍ଛାତ୍ମକ ଉଲ୍ଲାସର ପ୍ରେରଣାରେ ମାତ୍ର ହିଁ ସେମାନେ ତାହା କରୁଥିଲେ । ଲେନିନ୍ ଏହାକୁ ଏକ ଦୁର୍ବଳତା ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ସମାଜବାଦୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ଏକ ଦୁର୍ବଳତାର ଗଣ୍ଡି ଭିତରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଗଲା କି ? ରାଜନୀତିକ ଭାବପ୍ରବଣତାକୁ ଭାରତରେ ଅନେକ ସମୟରେ ହୁଏତ ଆଦର୍ଶବାଦ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ସେହି ଆଦର୍ଶବାଦ ଲାଗି ଅନେକ ଲୋକ ତ୍ୟାଗ ବି କରନ୍ତି, ଆହୁରି ଅନେକ ଲୋକଙ୍କୁ ସେହି ତ୍ୟାଗଦ୍ୱାରା ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରନ୍ତି । ମାତ୍ର ତା'ପରେ ଗୋଡଗୁଡ଼ାକ ଟିକିଏ ଭୂଇଁରେ ଯାଇ ଲାଗିବା ମାତ୍ରକେ ସେମାନେ ସତେଅବା ସବୁକିଛି ଭୁଲି ଯାଆନ୍ତି । ଦେଶରେ, ଏପରିକି କର୍ମୀମାନଙ୍କର ନିକଟତର ଗୋଷ୍ଠୀରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ଯଥାର୍ଥ ସମାଜବାଦୀ ସଚେତନତା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଦିଗରେ ଭାରତୀୟ ସମାଜବାଦୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ସମ୍ଭବତଃ ଯଥେଷ୍ଟ ସଂକଳ୍ପବଦ୍ଧ ଓ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରିନଥିଲା । ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନରେ କେତେକ ନେତା ରହିଥିଲେ, ସେମାନେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଭାବପ୍ରବଣ ଥିଲେ । ଅଥବା, ଅଧିକ ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ କହିଲେ, ଭାବପ୍ରବଣ ଭାବରେ ହିଁ ସଚେତନ ଥିଲେ । ଏମାନେ କର୍ମୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ବାରିହୋଇ ପଡୁଥିଲେ । କର୍ମୀମାନେ ଏହିମାନଙ୍କୁ ଆଗରେ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିନେବାକୁ ହିଁ ସଚେତନତାର ସଂଜ୍ଞା ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦ୍ୱିବେଦୀ ଆଲୋଚିତ ପୁସ୍ତକରେ ସାଲେପୁର ଠାରେ ୧୯୪୯ ମସିହାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିବା ପ୍ରାଦେଶିକ ପାର୍ଟି ସମ୍ମିଳନୀର ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ସମ୍ମିଳନୀ ଏକ ନୂଆ ଚେତନା ଆଣି ଦେଇଥିଲା ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠା-୧୯୧) ସେହି ସମ୍ମିଳନୀର ଉଦ୍‌ଘାଟନ-ଉତ୍ସବରେ ଭାବବିହ୍ୱଳ କର୍ମୀମାନେ ଯେଉଁ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ସଙ୍ଗୀତ ଗାନ କରିଥିଲେ, ତାହାର ପ୍ରଥମ ଧାଡିଟି ହେଉଛି, ଜୟରୁ ଜୟପ୍ରକାଶ ଅଶୋକ ଅରୁଣା ଲୋହିଆ ବନ୍ଦେ । ଏହା ସଚେତନତା ନୁହେଁ, ଭାବପ୍ରବଣତା । ଆଜି ସେହି ନେତାମାନେ କୁଆଡେ ଗଲେ କେଜାଣି ?

ଯେଉଁ ଦେଶରେ ଏକ ବହୁ ମିଶା କାଣ୍ଡଯୁକ୍ତାବାଦ ପ୍ରାୟ ଏକ ସାମନ୍ତବାଦୀ ଢଙ୍ଗରେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଶାସନ କରିବାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି, ସେଠାରେ ଏକ

ବିରୋଧୀଦଳ ହିସାବରେ ସମାଜବାଦୀମାନଙ୍କର ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟରେ ଓ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟ ବାହାରେ ଅବଶ୍ୟ ଏକ ଭୂମିକା ରହିଛି । ଗଣତନ୍ତ୍ରର ବାଡ଼ଗୁଡ଼ିକୁ ନିରାପଦ ରଖିବାକୁ ହେଲେ ତାହା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ମାତ୍ର ତା' ବୋଲି କେବଳ ବିରୋଧ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଅର୍ଜନ କରି କ'ଣ ସମାଜବାଦ ନିଜର ସବୁଯାକ ବଳକୁ ଖରଚ କରି ଦେଇଥାନ୍ତି ? କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ପଢ଼ିଥିଲି : Socialism is not merely an exercise in discontent. It is an affirmation of what is possible to man unfettered by economic and political repression. And it is an obligation to try something now.— ଭାରତୀୟ ସମାଜବାଦୀମାନେ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତରେ ଅନ୍ତତଃ ଏହି ରାଜନୈତିକ ଚେତନାଟିକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପ୍ରବଳ ଭାବରେ ଜାଗ୍ରତ କରି ରଖିବାକୁ ଓ ଭାରତବର୍ଷର ଯାବତୀୟ ସାମନ୍ତବାଦୀ ତଥା ପଶ୍ଚାତ୍‌ମୁଖୀ ଅପସଂସ୍କାରଗୁଡ଼ିକ ସତ୍ତ୍ୱେ ଏକ ନୂତନ ପରିବର୍ତ୍ତନ ନିମନ୍ତେ ଆବଶ୍ୟକ ଏକ ସଂଗଠିତ ବ୍ୟାକୁଳତା ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ହିଁ ନିଜର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଅଭୀଷ୍ଟ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିପାରିଥାନ୍ତେ ।

ଭାରତୀୟ ସମାଜବାଦୀ ଦଳ ନାନା କାରଣରୁ ନାନା ଫାଳ ହୋଇ ଫାଟିଗଲା ବୋଲି କ'ଣ ଭାରତୀୟ ସମାଜବାଦୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ସେତିକରେ ଇତି ହୋଇଗଲା ? ସେହି ଆନ୍ଦୋଳନ ଅବଶ୍ୟ ବଳବତ୍ତର ରହିଛି ଏବଂ ଗୋଟାଏ ଗୋଷ୍ଠୀ ବିଫଳ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ନେତୃତ୍ୱ ନେବାଲାଗି ଅନ୍ୟମାନେ ଅବଶ୍ୟ ଆସିବେ ବୋଲି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦ୍ୱିବେଦୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ ପୁସ୍ତକରେ କୌଣସି ଥାନରେ କହି ନାହାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏକଥା ମଧ୍ୟ ସତ ଯେ ଭାରତବର୍ଷର ସାମାଜିକ ବିପ୍ଳବ ବର୍ତ୍ତମାନ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଜରୁରୀ ଭାବରେ ନିଜକୁ ସେହି ଅନ୍ୟ ଅଧିକ ସାହସୀ ନେତୃତ୍ୱ ଲାଗି ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଇ ଆଣିବ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦ୍ୱିବେଦୀଙ୍କର ଜୀବନ ଏବଂ କୃତିଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଥମକାଳୀନ ଗୋଟିଏ ପାହାଚର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଛି । ସେହି ସୋପାନରୁ ଅଭିଜ୍ଞତା ନେଇ ଅନ୍ୟ ସୋପାନ-ଗୁଡ଼ିକ ଅବଶ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ଆସିବେ । ଆପଣାର ସଂଗ୍ରାମ ତଥା ସଂକଳ୍ପମୟ ଜୀବନରେ ଶ୍ରୀ ଦ୍ୱିବେଦୀ ଯେଉଁକି ସମର୍ଥତାର ପରିଚୟ ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି, ଅନାଗତ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସୋପାନଗୁଡ଼ିକ ଲାଗି ତାହା ନିଶ୍ଚୟ ପୁଞ୍ଜି ହୋଇ ରହିବ ।'ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ପ୍ରେରଣା ପରି କାମ ଦେବ । ଅନ୍ତତଃ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୈତିକ ସଂକଳ୍ପଭୂମିରେ ଶ୍ରୀ ଦ୍ୱିବେଦୀ ଆମ ଅନେକଙ୍କ ଲାଗି ପ୍ରେରଣା ହୋଇ ରହିଥିବେ ଓ ଓଡ଼ିଆ ରାଜନୈତିକ ସାହିତ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ଆତ୍ମଜୀବନୀ ମଧ୍ୟ ସଂପୃକ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ବହୁବିଶେଷତାଯୁକ୍ତ ପ୍ରଲେଖ ଗ୍ରନ୍ଥ ହୋଇ ରହିଥିବ ।

ଗୋକର୍ଣ୍ଣିକା, ୩୬
ପୂଜା ବିଶେଷାଙ୍କ, ୧୯୮୫

॥ ମନୀଷୀ ନୀଳକଣ୍ଠ ॥

ଲେଖକ—ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଦାଶ, ସମ୍ପାଦନା--ସବରାହ୍ମୀ ମିଶ୍ର,

ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ସ୍ମୃତି ସମିତି, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୧୯୮୨,

ପୃଷ୍ଠାସଂଖ୍ୟା—୩୪୧, ମୂଲ୍ୟ—୩୦/୩୬ ଟଙ୍କା

ମନୀଷା କୌଣସି ଗାର ମାନେନାହିଁ । ମନୀଷାର ଜଗତ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ତା'ପରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଗାର ହିଁ ଦିଶେନାହିଁ । କେବଳ ଅମିତ ଶକ୍ତିର ପ୍ରତୀତି ମିଳେ । ଅମିତ ଶକ୍ତି ସହିତ ଅମିତ ବିଶ୍ୱାସ ସତେଅବା ଆଗରୁ ଯୋଡିହୋଇ ରହିଥାଏ । ମନୀଷା ଯାହାକୁ ନିମିତ୍ତ କରି ବାଟ ଚାଲେ, ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣାକୁ ଉନ୍ମୋଚିତ କରେ, ବ୍ୟକ୍ତ କରେ, କେତେ କେତେ ଗହନ ଭିତରେ ପଶି କେତେ କ'ଣ ଆବିଷ୍କାର କରେ, ତାହାକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଆମ ସଂସାରରେ ମନୀଷୀ ବୋଲି କହନ୍ତି । ମନୀଷୀ ଆପଣାକୁ କେବେହେଲେ ଏକୁଟିଆ ବୋଲି ଭାବେନାହିଁ । ତା'ର ଭିତରେ ଥାଇ ତାକୁ ସତେଅବା କେହିଜଣେ ସଙ୍ଗୀ ଆଗକୁ ଆଗକୁ ବାଟ କଢ଼ାଇ ନେଇ ଯାଉଥିବା ପରି ସିଏ ସବୁବେଳେ ଅନୁଭବ କରୁଥାଏ । ସେହି ଅନୁଭବ କରିବାରୁ ହିଁ ପ୍ରେରଣା ପାଏ । ସେହି ପରମ ଓ ସତତ ସଙ୍ଗୀଟି ଯେ କିଏ, ମନୀଷୀ ହୁଏତ ତାହାର ସମ୍ବାଦ ବି ନେବାକୁ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରେନାହିଁ । ସିଏ ଖାଲି ବୋଲି ମାନୁଥାଏ, ବୋଲି ମାନି ବାଟ ଚାଲୁଥାଏ । ବାଟମାନେ ତାକୁ ଆହ୍ୱାନ ପରି ମନେ ହୁଅନ୍ତି । ସେହି ଆହ୍ୱାନର ଅନ୍ତ ନ ଥାଏ । ତେଣୁ ମନୀଷାର ମଧ୍ୟ କୌଣସି ବାଡ ବା ଗାର ନଥାଏ ।

ଆମେ ଯେଉଁମାନେ ମନୀଷୀମାନଙ୍କର ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁ, ଆମେ ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଗାର ପକାଇ କଳନା କରିବାକୁ ମନ କରୁ । କୋଠିଟିଏ କାଟି ତାହାର ଭିତରେ ନେଇ ତାଙ୍କୁ ବସାଇଦେଉ । ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଆମର ଯାବତୀୟ ଅଭିବନ୍ଦନାର ଏକ ଭାବଗଦ୍‌ଗଦତାରେ ସତେଅବା କେଡ଼େ ବଡ ଗୋଟାଏ ପୀଢ଼ା ଉପରେ ନେଇ ବସାଇ ଦେଉ । ସେହି ପୀଢ଼ାକୁ କୌଣସି ମଣିଷର ଆଖି କେବେହେଲେ ପାଇବନାହିଁ ବୋଲି କେଡ଼େ ଦମ୍ଭରେ କେଡ଼େ ବଡ ପାଟିରେ ଘୋଷଣା କରୁ । ସେହି ପୀଢ଼ାକୁ ଯେତେବେଳେ ଆଖି ପାଉନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ସ୍ୱୟଂ ମନୀଷୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆଖି ପାଇବାର ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍, ମନୀଷୀମାନଙ୍କର ଏହି ଆଲୋଚକମାନେ ଆମକୁ ମନୀଷୀମାନଙ୍କଠାରୁ ହଟାଇ ନେଇ ସତେଅବା ଆଉ କେଉଁ ଦେଉଳ ଭିତରେ ନେଇ ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତି । ଆଦୌ କିଛି ନ ବୁଝି ଆମେ ବଣାହୋଇ ତାହାରି ଭିତରେ ବୁଲିବାରେ ଲାଗିଥାଉ । ଗଦା ଗଦା କଥା ଶୁଣିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉ, ମାତ୍ର ସତକୁ ସତ କିଛି ଦେଖି ପାରୁଥିଲୁ ପରି ଆଦୌ ମନେ ହୁଏନାହିଁ ।

ମୁଁ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଜଣେ ନାହିଁନଥିବା ମନୀଷୀ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିନେଇଛି, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ, ଅର୍ଥାତ୍ ମନୀଷୀମାନଙ୍କର ବର୍ଗ ଭିତରେ କାଳେ ଗଣା ହେବାର ଆଶଙ୍କା ରହିଥିବା ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନ୍ୟୂନ ବୋଲି ପ୍ରତିପାଦିତ କରିବା ଓ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଆଲୋଚ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଜଣେ ମହାମନୀଷୀ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ କରି ଥୋଇଦେବା,—ମନୀଷା-ଆକଳନର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏଇଟା ମଧ୍ୟ ଗୋଟାଏ ରୀତି । ଆକଳନ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ମୂଲ୍ୟାୟନ ଏବଂ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ତରରେ ରହିଥିଲେ ଓ ଆପଣାର ମାପକାଠିଗୁଡ଼ିକୁ ଆଦୌ ଆଉଟିକିଏ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଶୋଧିତ କରିବାଲାଗି ଇଚ୍ଛା କରୁନଥିଲେ, ସଚରାଚର ସେହିପରି ଏକ ରୀତିର ଆଚରଣ କରିଥାଆନ୍ତି । ଅନେକ ମଣିଷ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ନିଜ ଧର୍ମ, ନିଜ ଦେଶ, ନିଜ ଭାଷା ଓ ଏପରିକି ନିଜ ଠାକୁରମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆପଣାର କେତେ ନିଜର ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ମନ କରି ଆଗ ଅନ୍ୟ ଧର୍ମ, ଦେଶ, ଭାଷା ଓ ଠାକୁରମାନଙ୍କୁ ଏଣୁ ତେଣୁ ନାନା ବାଣ ମାରି ନ୍ୟୂନ କରି ଦେଖାନ୍ତି ଏବଂ ତାହାରି ଦ୍ୱାରା ହିଁ ନିଜର ଧର୍ମ, ଦେଶ, ଭାଷା ଓ ଠାକୁର ଇତ୍ୟାଦି ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ବଡ଼ ହୋଇଗଲେ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି । ଏହିପରି ଏକ ରୀତି ଭିତରେ ଏକ ଦୁଃଶୀଳ ଅହଙ୍କାରିତା ଲୁକ୍କାୟିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ନିଜର ଧର୍ମ, ଦେଶ, ଭାଷା ଏବଂ ଠାକୁରଙ୍କୁ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଉଲ୍ଲସିତମାନେ ସତେଅବା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବାହନ ପରି ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି; ଏବଂ ଯେହେତୁ ବାହନଟି ଏଡ଼େ ବଡ଼, ଯେହେତୁ ତାହା ପୃଥିବୀଯାକରେ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼, ତେଣୁ ତାହା ଉପରେ ବସିଥିବା ଓ ତାହାକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଏଡ଼େବଡ଼ ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରି ପାରୁଥିବା ସ୍ୱୟଂ ମୁଁ ପ୍ରକୃତରେ କେତେ ବଡ଼ ହୋଇଥିବି, ସେମାନେ ସେତେବେଳେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ଏକ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଦେବାଲାଗି ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାଆନ୍ତି ।

ମନୀଷାର ଆଲୋଚନା ବେଳେ, ଏପରିକି ସାହିତ୍ୟିକ ମନୀଷାର ଆଲୋଚନା କଲାବେଳେ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ରୀତି ବେଶ୍ ଅନୁସରଣ କରାଯାଇପାରେ । ମନୀଷା ଓ ମନସ୍ୱୀ ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କୁ ବାହନ ପରି ବ୍ୟବହାର କରି ଓ ତାଙ୍କୁ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ବୋଲି ଦେଖାଇ ଆମେ ନିଜେ ସେଥିରୁ ସତେଅବା ବିଶ୍ୱବିଜୟ କରି ଫେରି ଆସିବାର ଏକ ଆନନ୍ଦ ବେଶ୍ ଅନୁଭବ କରିପାରୁ । ଏହି ରୀତିଟି ସମ୍ଭବତଃ ଜାତୀୟତାବାଦୀ ଅତି ଆହ୍ଲାଦର ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ଆସି ପ୍ରବେଶ କଲା । ସମସ୍ତେ ନିଜ ଜାତିକୁ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ବୋଲି ଦେଖାଇଲେ, ନିଜର ଭାଷାକୁ ସାରା ପୃଥିବୀର ନାହିଁ ନଥିବା ଭାଷା ବୋଲି କହିଲେ । ନିଜର ସାହିତ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହି କେତେ ନା କେତେ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କଲେ । ତାହା ଜାତୀୟତାବାଦକୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ଫୁଲିବା ଲାଗି ଓ ସେହି ଫୁଲିବାରୁ ହିଁ ଆପଣାକୁ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିବାରେ ପ୍ରାୟ ସର୍ବଥା ବେଶ୍ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲା ସତ, ମାତ୍ର ସାହିତ୍ୟର ଲାଭ ଅପେକ୍ଷା କ୍ଷତି ହିଁ ଅଧିକ

ହୋଇଥିଲା । ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନା ଏବଂ ମୂଲ୍ୟାୟନକୁ ତାହା ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଭାରି ଆଡ଼ମ୍ବରମୟ ଏବଂ ସ୍ଥୂଳ କରି ଦେଇଥିଲା ସତ, ମାତ୍ର ସାହିତ୍ୟର ଅସଲ ପ୍ରାଣଟିକୁ ଦରିଦ୍ର ହୋଇ ରହିବାରେ ସହାୟତା କରିଥିଲା ।

କୌଣସି ଜନପଦ ଅଥବା ଜନଗୋଷ୍ଠୀ—ଯାହାକୁ ଗତ ପ୍ରାୟ ଦୁଇଶହ ବର୍ଷ ହେଲା କେତେ ଆନନ୍ଦରେ ଜାତି ବୋଲି କୁହାହୋଇ ଆସିଛି—ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ହାସଲ କରି ସାରିବାପରେ ତା'ପାଇଁ ଜାତୀୟତାବାଦର ଉତ୍ତେଜନାପ୍ରଧାନ ପର୍ଯ୍ୟାୟଟି ଅନ୍ତ ହୋଇଯିବା ଉଚିତ । ସୁସ୍ଥ ଜାତୀୟତା'ବୋଧ ସେଇଠାକୁ ଆସି ସମ୍ପୃକ୍ତ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଆନ୍ତର ଅଗକୁ ବାଟ ଖୋଜିନିଏ ଓ ସେହିଠାରେ ରହିଯାଏ । ତା'ପରେ ମଣିଷ ଲାଗି ଏକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିବେଶଟିଏ ଯୋଗାଇ ଦେବାରେ ଜାତୀୟ ଯାବତୀୟ ଉଦ୍ୟମ ଓ ଯାବତୀୟ ନେତୃତ୍ୱ ଆପଣାର ଯଥାସମ୍ଭବ ସକଳ ଶକ୍ତିର ବିନିଯୋଗ କରିବାଲାଗି ଆଗଭର ହୋଇଯାଏ । ସାଧୁତାର ସହିତ ଆଗଭର ହୋଇଯାଏ । ଭାରତବର୍ଷରେ ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆସିବାପରେ ସେହି ନେତୃତ୍ୱ ଓ ଉଦ୍ୟମ ନାନା କାରଣରୁ ହୁଏତ ଏକ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ଏବଂ ସର୍ବନିମ୍ନ ସାଧୁତା ସହିତ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସୋପାନର ପଦକ୍ଷେପଟିକୁ ପ୍ରକୃତରେ ନେବାଲାଗି ମନ କରିନାହିଁ । ତେଣୁ ଏକ ନୂଆ ପ୍ରକାରର ଦରବାରୀ ଧାରାରେ ଆମର ନେତୃତ୍ୱମାନେ ପ୍ରାୟ ନାକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେହି ପୁରୁଣା ସାମନ୍ତବାଦୀ ପଙ୍କଗୁଡ଼ାକରେ ବୁଡ଼ି ରହିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେହି ପୁରୁଣା ମାର୍କାର ଜାତୀୟତାବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟି ଏବେ ମଧ୍ୟ ଆମର ଅଧିକାଂଶ ଅବଲୋକନକୁ ଚିଙ୍ଗ ପରି କାମୁଡ଼ି ଧରିଛି, ନାନାଭଳି ଭେସରା ଭାବପ୍ରବଣତାର ଏକାଧିକ ଅନୁବନ୍ଧ ସୃଷ୍ଟି କରି କାମୁଡ଼ି ଧରିଛି । ଅନେକ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନା ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ଏକ ଅନୁବନ୍ଧ ଭିତରେ ନିଜକୁ ବାନ୍ଧି ରଖିବାରେ ହୁଏତ ଭାରି ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ଆଡ଼ମ୍ବର ସହିତ ସେହିଠାରେ ଅଟକି ରହିଛନ୍ତି । ଅଟକି ଯିବାରୁ ନାନା ଖଣ୍ଡଜାତୀୟତା ମଧ୍ୟ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିବାର ପ୍ରଶ୍ରୟ ଲାଭ କରିଛି ଓ ସାହିତ୍ୟ-ସମୀକ୍ଷାର ଦୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟ ବେଳେବେଳେ ତାହାର ଭିତରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହିଯାଉଛି । ଆକୃତି ସାକାର ହେବାର ଲାଳସାରେ ସେହି ଖଣ୍ଡଜାତୀୟତା ଜଣେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଏପରି ଜିଦ କରି ଧରି ଏଡ଼େ ଉପରକୁ ଟେକିନେବାକୁ ମନ କରୁଛି ଯେ, ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଦୃଷ୍ଟିଗତ କ୍ଲିଷ୍ଟତାଗୁଡ଼ାକ ହିଁ ଭାରି ଜଳଜଳ ଭାବରେ ପଦାରେ ଆସି ପଡ଼ି ଯାଉଛନ୍ତି । ଏହାଦ୍ୱାରା ସମ୍ପୃକ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଳପ ଭିତରେ ଅଧିକ ଉଗ୍ର ହୋଇ ରହିବାର ଏକ କୁପ୍ରରୋଚନା ମଧ୍ୟ ଦିଆଯାଉଛି ।

"ମନୀଷୀ ନୀଳକଣ୍ଠ" ପୁସ୍ତକଟି ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ସ୍ମୃତି ସମିତି ତରଫରୁ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ପୁସ୍ତକର ଲେଖକ ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଦାଶ ସତ୍ୟବାଦୀ ବକୁଳ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ର ଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ସେଠାରେ ପ୍ରବରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ

ସର୍ବଦରଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥିବା ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାଶଙ୍କୁ ଅତି ନିକଟରୁ ଦେଖିବାର ସୁଯୋଗ ସେ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ପୁସ୍ତକଟି ପାଠ କଲାବେଳେ ଅନେକ ସମୟରେ ମନେ ହେଉଛି, ଲେଖକ ସେଠାରେ ଥିବାବେଳେ ସତେଅବା କେବଳ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କୁ ହିଁ ଦେଖିଛନ୍ତି,—ସେ ପ୍ରାୟ ଆଉ କାହାକୁ ହେଲେ ଦେଖି ନାହାନ୍ତି, ଅଥବା, ଦେଖିଥିଲେ ତାଙ୍କୁ ସେହି ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର ଗୁଣ ଭିତରେ ହିଁ ଦେଖିଛନ୍ତି । ପୁସ୍ତକଟିର ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରବେଶ ଲେଖିଛନ୍ତି ଡକ୍ଟର ସଦାଶିବ ମିଶ୍ର, ସ୍ମୃତି ସମିତିର ସଭାପତି ଏବଂ ସତ୍ୟବାଦୀ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଜଣେ ଅନ୍ୟତମ ଗୁଣ । ଗ୍ରନ୍ଥପ୍ରବେଶରୁ ଏପରି ଅନୁମାନ କରିବାକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ମିଳୁଛି ଯେ, ସେ ଗ୍ରନ୍ଥଟିକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ପାଠ କରିନାହାନ୍ତି ଓ କେଣ୍ଡ ଔପଚାରିକ ଭାବରେ ଏକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରିଛନ୍ତି । ଡକ୍ଟର ଭବଗ୍ରାହୀ ମିଶ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥର ସମ୍ପାଦନା କରିଛନ୍ତି । ପୁସ୍ତକର ସମ୍ପାଦନା କାର୍ଯ୍ୟରେ "ଅକୁଣ୍ଠ ସାହାଯ୍ୟ ଦେଇଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ" ସୂମାଗରେ ଗୌରିକୁମାର ବ୍ରହ୍ମା, ସାତକଡ଼ି ହୋତା ଓ ଆହୁରି କେତେଜଣଙ୍କର ନାମୋଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ସ୍ମୃତିସମିତିର ସମ୍ପାଦକଙ୍କର ପୁସ୍ତକଟିର ପ୍ରକାଶନ ବିଷୟରେ ଲେଖିଥିବା ଦି'ପଦ ମଧ୍ୟରେ । ତା'ପରେ, ବୋଧଗମ୍ୟ ହେଲାଭଳି କୌଣସି ଅବକାଶ ନଥାଇ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପୃଷ୍ଠାରେ ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଏବଂ ଭୁବନେଶ୍ୱରର ବାଣିଜ୍ୟ-ବିକାଶ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଭକ୍ତିପୂତ ଶ୍ରଦ୍ଧାଞ୍ଜଳି ଅର୍ପଣ କରିଅଛନ୍ତି ।

ପୁସ୍ତକଟିର ବିଷୟବସ୍ତୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର ସତ୍ୟବାଦୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅବସ୍ଥାନକାଳୀନ କୃତି ଉପରେ ଆଧାରିତ ବୋଲି ସ୍ମୃତି ସମିତିର ସମ୍ପାଦକ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ମୂଳରୁ ଜଣାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ଲେଖକ ଗ୍ରନ୍ଥର ଆରମ୍ଭରେ ଏକ ସାମଗ୍ରିକ ଉପୋଦ୍‌ଘାତପରେ ସତ୍ୟବାଦୀରେ ଯୋଗଦେବା ପୂର୍ବରୁ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ କ'ଣ ସବୁ ଲେଖିଥିଲେ ଓ ସେଗୁଡ଼ିକ କେଉଁଠାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା, ସଂକ୍ଷେପରେ ତାହାର ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି; ତା'ପରେ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଆଗ୍ରହୀ ଭାବରେ ସ୍ମରଣୀୟ ହୋଇ ରହିବାଭଳି କ'ଣ ସବୁ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ହଠାତ୍ ଅସଲ ଆଲୋଚ୍ୟଟିକୁ ଗଳ୍ପରେ ବା ଦି'ଗଳ୍ପର ଡେଇଁଯାଇ ସେହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ହିଁ ସିଏ ସତ୍ୟବାଦୀ ପରେ କ'ଣ ସବୁ ଲେଖିଛନ୍ତି, ତାହାର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏବଂ, ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଯାଇ ସତ୍ୟବାଦୀ ସମୟର କୃତିଗୁଡ଼ିକର ବିଶଦ ଚର୍ଚ୍ଚା କରାଯାଇଛି । ଏହି କୃତିଗୁଡ଼ିକର କାଳପରିସର ହେଉଛି ୧୯୧୧ରୁ ୧୯୨୦ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ପୁସ୍ତକରେ ସେହି ଅବଧିଟିକୁ ଆଲୋଚନାର ପରିସର ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । ନାନା ଶୀର୍ଷକ ଏବଂ ଉପଶୀର୍ଷକ ଦେଇ ଲେଖକ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର କୃତିଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ସାହିତ୍ୟିକ ଆଲୋଚନା ଯେତେ କରିନାହାନ୍ତି, ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ବଡ଼, ସବାବଡ଼, ବିଷ୍ଟାରିତ ଏବଂ ସ୍ଥାନ ବିଶେଷରେ ଅତିବିସ୍ତାରିତ କରି ପ୍ରଦର୍ଶିତ କରାଇବାରେ ହିଁ ତାଙ୍କ

ସମୀକ୍ଷାରୂପୀ ପ୍ରୟାସଟିର ତା'ଠାରୁ ଅଧିକତର ବିନିଯୋଗ କରାଯାଇଛି । ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ପୃଷ୍ଠାଗୁଡ଼ିକୁ ପାଠ କରୁଥିବା ସମୟରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଏହିପରି ଏକ ପ୍ରତୀତି ଜାତ ହେଉଛି ଯେ, ଏଥିରେ ନୀଳକଣ୍ଠ ମନୀଷାର ହୁଏତ ଯଥାର୍ଥ ଦୃଷ୍ଟିସଂପନ୍ନ ଆଦୌ କୌଣସି ସମୀକ୍ଷା କରାଯାଇନାହିଁ, ସମ୍ଭବତଃ ସିଆଡ଼କୁ ମୋଟେ ମନ ଦିଆ ଯାଇନାହିଁ । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଟିକୁ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ରଚିତ ଏକ ପ୍ରଶସ୍ତି-ଗ୍ରନ୍ଥ ବୋଲି ହୁଏତ କୁହାଯାଇ ପାରନ୍ତା । ମାତ୍ର ପ୍ରଶସ୍ତିର ମଧ୍ୟ ଜଗତରେ ଏକ ସୁସ୍ଥ ପ୍ରସ୍ଥ ରହିଛି,—କେବଳ ପ୍ରଶସ୍ତିକୁ ମଧ୍ୟ ଏକ କଳାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟରୂପେ ଅବଶ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ କରାଯାଇ ପାରିବ । ମାତ୍ର, ପ୍ରଶସ୍ତିଗୁଡ଼ାକୁ ମନଇଚ୍ଛା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅପ୍ରଶସ୍ତ ଢଙ୍ଗରେ କରିବାକୁ ହିଁ ଯଦିବା ପଣ କରି ବାହାରିଥିଲେ ହୁଏତ ତହିଁରୁ ବିପରୀତ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଗୁଡ଼ିକର ହିଁ ଉଦ୍ରେକ ହେବ ।

ପ୍ରସ୍ଥ ହୁଡ଼ିଲେ ତଥାକଥିତ ପ୍ରଶସ୍ତିର ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଯେ କିପରି ଅପ୍ରଶସ୍ତ ହୋଇପାରେ, ପ୍ରସ୍ତୁତ ପୁସ୍ତକଟିରେ ତାହାର ବହୁଳ ଉଦାହରଣ ରହିଛି । ଯଦିବା ଅପ୍ରଶସ୍ତତାର ହିଁ ଏକ ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି କରି ଅସଲ ସମୀକ୍ଷାଗୁଡ଼ିକ ପାଖରୁ ଖସି ପଳାଇ ଆସିବାପାଇଁ ପୁସ୍ତକଟିରେ ଏଭଳି ଗୋଟିଏ ଶୈଳୀକୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ-ସମୀକ୍ଷାର ଗୋଟିଏ ପ୍ରବୃତ୍ତି ପ୍ରାୟ ଠିକ୍ ଏହିପରି ହୋଇ ରହିଛି ସତ, ମାତ୍ର ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରାଇବା ହିଁ ହୁଏତ ତାହାର ମୂଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଯଥାର୍ଥ ସାହିତ୍ୟ ଅଥବା ଯଥାର୍ଥ ସମୀକ୍ଷା ଆଡ଼କୁ ତାହା ଆଦୌ କୌଣସି ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇ ପାରିନାହିଁ । "ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସ ଓଡ଼ିଶାର ଜଣେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଓ ଅନନ୍ୟ-ସାଧାରଣ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ କବି, ମନୀଷୀ, ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ଓ ଅସାଧାରଣ ବାଗ୍ମୀ । ଏହା ନବ୍ୟ ଉତ୍କଳର ଯେକୌଣସି ଯୁବକ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ ।"—ମନୀଷାର ସମୀକ୍ଷା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଲିଖିତ ପୁସ୍ତକଟିକୁ ଏହିପରି ଭାବରେ ଆରମ୍ଭ କରାଯାଇଛି ଓ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅବିକଳ ସେହି ଉଚ୍ଛ୍ୱାସରେ ଯାବତୀୟ ବକ୍ତବ୍ୟର ଉପସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଛି । ଏଠାରେ ଆମେ ସେଥିରୁ କେତୋଟି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସହିତ ପରିଚିତ ହେବା : "ଏହିପରି ଖଣ୍ଡିଏ ବହି [ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର ପ୍ରଣୀତ 'ଆର୍ଯ୍ୟ ଜୀବନ'] ଓଡ଼ିଶାରେ ନଥିଲା କି କେବେ ହୋଇନାହିଁ । କେହି କେବେ ଏପରି ଅସାଧ୍ୟ ସାଧନରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେବାର ଚିନ୍ତା କରିଅଛନ୍ତି କି ?" ପୃଷ୍ଠା-୨୮]; "ଏହି ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକରୁ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦ ଉଠାଇ ନେଇ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ କରିବାର ଶକ୍ତି କାହାର ଅଛି ? କେଉଁ ଓଡ଼ିଆ କବି ଏପରି ସୁଷମାମଣ୍ଡିତ ଶବ୍ଦ ଓ ଅର୍ଥର ସମ୍ମିଳନ କରି ଅଛନ୍ତି ?" [୧୭୭-୮]; "ଏପରି କବିତା କେତେଜଣ ଶିକ୍ଷକ ରଚନା କରି ପାରନ୍ତି ? [ସତ୍ୟବାଦୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଗଣେଶ ପୂଜା ପ୍ରଭୃତି ଅବସରରେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଲେଖିଥିବା ସ୍ତୋତ୍ର ଏବଂ କୀର୍ତ୍ତନଗୀତ ଗୁଡ଼ିକ ପରି]", [୮୬] "ଆଜିକାଲି ସେ ସରଳମତି ବାଳକ କାହାନ୍ତି...ଏପରି

ସ୍ୱତବୋଦ୍ଦୀପକ ଉପାସନା ନାହିଁ ? [ସତ୍ୟବାଦୀ ବିଦ୍ୟାଳୟର ବାଳକମାନଙ୍କ ପକ୍ଷ ଏବଂ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ରଚିତ ସଂସ୍କୃତ ସ୍ତୋତ୍ର ସହିତ ସେମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା କରାଯାଉଥିବା ଗଣେଶଙ୍କର ଉପାସନାପରି] [୧୮୭]।

ପୁନଶ୍ଚ, "ଆମର ବିଶ୍ୱାସ, ଓଡ଼ିଶାର ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ ଯେଉଁଦିନ ଗ୍ଲାନି ଆସିଯିବ, ସେତିକବେଳେ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର ନାମସ୍ମରଣରେ ଓ ତାଙ୍କର 'କୋଣାର୍କେ' ଅଧ୍ୟୟନରେ ତାହା ବିଦୂରିତ ହୋଇଯିବ ।" (୧୯୦-୧); "ଉତ୍କଳ ଜନନୀ ଏଭଳି ଆଉ ଜଣେ ମାତୃସେବକ କେବେ ପ୍ରସବ କରିବେ, ସେକଥା ଆମର କ୍ଷୁଦ୍ର ଶକ୍ତିରେ କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟ କରି ହେଉ ନାହିଁ ।" (୧୯୧); "ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏ କରୁଣରସର ପଟାନ୍ତର ନାହିଁ ।" (୨୦୪); "ମାନସିଂହଙ୍କର (କବି ଶ୍ରୀ ମାୟାଧର ମାନସିଂହ) ସେ ସୌଭାଗ୍ୟ କାହିଁ ବା ସେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅନୁଭୂତି କାହିଁ ?" (କବି ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ପରି ଓ ଯେଉଁ ଗୁରୁମାନଙ୍କ ସହିତ ସେ ରାମଚଣ୍ଡୀରେ ରାତ୍ରିଯାପନ କରିଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ପରି) (୨୦୭); "କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିରର ସମୁଦ୍ରକୂଳରେ ଏହି ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟର ବର୍ଣ୍ଣନାର କବି ଏ ଦେଶର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କବିମାନଙ୍କୁ କି ପ୍ରାଚୀନ କି ଆଧୁନିକ, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏହି ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରିବାରେ ପରାଭୂତ କରି ଅଛନ୍ତି ।" (୨୧୦)। ସେହି ପୃଷ୍ଠାରେ, ପୁନର୍ବାର, "କାହାର ଏପରି ଅତୀତ-ଶ୍ରଦ୍ଧା ଅଛି ? କେତେଜଣ ଲେଖକ କିମ୍ବା କବି ଫଟୋଗ୍ରାଫର ଭଳି ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟର ଏ ବିଭବ ଦେଖାଇପାରିଛନ୍ତି ?", "କାହିଁ, ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟକବିତାରେ ଏହାର ପଟାନ୍ତର କାହିଁ ? (୨୧୨); "ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାଚୀନ ଇତିହାସକୁ ଏତେ ବ୍ୟାକୁଳ ପ୍ରାଣରେ କିଏ ଗବେଷଣା ଓ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଛି ? (୨୧୩); " 'ମାୟାଦେବୀ' ପରି ମନୀଷୀ-ମନୀଷା-ସମ୍ଭୂତ ଦୁଃସାଧ୍ୟ ଓ କେତେକାଂଶରେ ଦୁର୍ବୋଧ୍ୟ କାବ୍ୟ କେତେଜଣ ପଢ଼ିଛନ୍ତି କିମ୍ବା ପଢ଼ିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବୁଝିପାରିଛନ୍ତି ?" (୨୩୦); "ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ, ଗଙ୍ଗାଧର, ନନ୍ଦକିଶୋର ଓ ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ କିମ୍ବା ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ପ୍ରଥିତଯଶା କବି ଗୋଦାବରୀଶ ମହାପାତ୍ର କିମ୍ବା ମାୟାଧର ମାନସିଂହ କାହା କବିତାରେ ପ୍ରୀତିର ମୋହନମନ୍ତ୍ର ବ୍ୟାଖ୍ୟାରେ, ଯାହା ନୀଳକଣ୍ଠ ରୂପାୟିତ କରି ଅଛନ୍ତି, ସେହି ଅବ୍ୟକ୍ତ ଧାରକୁ କିଏ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛି ?" (୨୩୭); "ଏପରି ପ୍ରେମ କେଉଁଠାରେ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ହୋଇଛି ଯେ, ଏପରି କରୁଣ ରସ ଉତ୍ସାରିତ ହେବ ?" (୨୩୭); "ଏ ବର୍ଣ୍ଣନାର ପଟାନ୍ତର କାହିଁ ? କେଉଁ କବି ଓଡ଼ିଶାର ବନ, ଗିରି, ପ୍ରାନ୍ତର, କନ୍ଦର, ମନ୍ଦିରସବୁର ଏପରି ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଓ ବିଶଦ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିପାରିଛନ୍ତି ?" (୨୫୭); "କାହା ପ୍ରାଣରୁ ଐତିହ୍ୟର ଏପରି ଦେଶାତ୍ମବୋଧକ ମୂର୍ଚ୍ଛନା ବାହାରିଛି ? ଉତ୍କଳର ଐତିହ୍ୟ-ଗାନରେ କିଏ ଆଉ ଏପରି ମୁଖର ହୋଇଛି ?" (୨୫୭); "ମୁଁ ଏ ପୁସ୍ତକ ବାରମ୍ବାର ପଢ଼ିଛି । କାବ୍ୟଭାବରେ ମନୋଜ୍ଞ ହୋଇ ନ ଥିଲେ, ଏ ପୁସ୍ତକକୁ ଏତେଥର ପଢ଼ିବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନଥାନ୍ତା ।" (୨୫୭); "ଏପରି ଉପମା, ଏପରି ଚିନ୍ତା,

ଏପରି ରୂପକଳ୍ପ ଏବଂ ଏପରି ଶବ୍ଦସମ୍ପଦରେ ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗଠାରୁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି କବି ପ୍ରସ୍ତରର ଦାର୍ଶନିକ ଚିନ୍ତା ଦେଇନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଆମମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ।" (୨୭୩); "ଏସବୁ ମହାସ୍ଥାନ୍ ଭାବନାରାଜି କେବଳ କ୍ଲାସିକ୍ ସର୍ବସ୍ୱ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରାଣ । କିନ୍ତୁ ଭାରତୀୟ ଓ ଇଉରୋପୀୟ ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟରେ ଏପରି ଜଟିଳ ଭାବଗ୍ରନ୍ଥିର ଦ୍ୟୋତନା ବହୁତ ଅଳ୍ପ କବି କରି ପାରିଛନ୍ତି ।" (୨୧୮); "ଏହା ଯଥାର୍ଥ ଗବେଷଣା-ପ୍ରସୂତ ଇତିହାସ । ଏଥିରେ କଲମ ଚଲାଇବାର ଶକ୍ତି କେଉଁ ପୁଅର ଅଛି ?" (୩୩୨), ଏବଂ "ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସାରେ ତାଙ୍କୁ କେହି ଟପିଯାଇ ପାରି-ନାହାନ୍ତି ।" (୩୪୦)

ସମସ୍ତ ପୁସ୍ତକଟି ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ନାମରେ ସନ୍ତେଅବା ଏକ ନିର୍ବାଚନ ଇସ୍ତାହାର ପରି ଲାଗୁଛି । ନୀଳକଣ୍ଠ ସ୍ୱୟଂ ଏହି ପୁସ୍ତକଟିକୁ ପାଠ କରିଥିଲେ କିଭଳି ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପ୍ରକାଶ କରିଥାଆନ୍ତେ କେଜାଣି ? ପୁରାତନ ସତ୍ୟବାଦୀ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଆଉଜଣେ ତତ୍କାଳୀନ ଛାତ୍ର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ହରିହର ମହାପାତ୍ର ଏବେ 'ସହକାର' ପତ୍ରିକାରେ ଯେଉଁ ଜୀବନ-ସଂସ୍ମରଣମାନ ଧାରାବାହିକ ଭାବରେ ଲେଖୁଛନ୍ତି, ନିଜର ସତ୍ୟବାଦୀ-ଦିନଗୁଡ଼ିକର କିଞ୍ଚିତ୍ ସୂଚନା ଦେବାକୁ ଯାଇ ଅରେ ସେଥିରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ, ବକୁଳ-ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ରମାନେ ସେତେବେଳେ ନିଜ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ଭାରି ଅନୁକରଣ କରୁଥିଲେ । କାର୍ଲାଇଲ୍‌ଙ୍କର "Heroes and Hero Worship" ବହିଟି ସେତେବେଳେ ପିଲମାନଙ୍କୁ ଅନୁରୂପ ପ୍ରେରଣା ଦିଆଇବା ଲାଗି ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ କମ୍ ଅନୁପ୍ରେରିତ କରିନଥିବ । ଆଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକଟିର ଲେଖକ ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ବୀରଙ୍କ ଭିତରୁ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କୁ ହିଁ ବୀରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବୀର ବୋଲି ବରି ନେଇଥିଲେ । ସେହି ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଏକ ଭାଷଣର ଉଦ୍ଧାର କରି ପୁସ୍ତକଟିରେ ଲେଖା ହୋଇଛି; "ସେଥିପାଇଁ କହୁଥିଲି, ତୁମ୍ଭେମାନେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କଠାରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କର । ତୁମ୍ଭେମାନେ ନିଜର ମଙ୍ଗଳ ବୁଝି ପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଆମ୍ଭେମାନେ ଅଛୁ । ବହୁତ ଚିନ୍ତା କରି ଆମ୍ଭେମାନେ ତୁମର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁଅଛୁ । ତୁମ୍ଭେମାନେ ଏ ଛାତ୍ର-ଅବସ୍ଥାରେ ସର୍ବଦା ସେଥିରେ ବାଧ୍ୟ ହୁଅ । ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କର ।" (ପୃଷ୍ଠା-୧୫୨) ଯେତେଦୂର ମନେହୁଏ, ନୀଳକଣ୍ଠ ମନୀଷାର ସମୀକ୍ଷାକାର ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ପାଖରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ସର୍ବଗୁଣାକର ଭଳି ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ । ସମୀକ୍ଷାରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କଠାରେ ସର୍ବଗୁଣର ଆରୋପ କରି ସମୀକ୍ଷା ସାରି-ଦେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ । ତାହା ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର କଥା ।

ଚିନ୍ତାମଣି ଦାଶ ପାଠକମାନଙ୍କ ଲାଗି ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କୁ ସର୍ବବିଦ୍ୟାପାରଙ୍ଗମ ରୂପେ ପରିଚିତ କରାଇବା ପାଇଁ ଆରମ୍ଭରୁ ଶେଷଯାଏ ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ

ତାଙ୍କୁ ଜ୍ଞାନଗର୍ଭ ଓ ବିପ୍ଳବୀ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ସେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ପ୍ରବୀଣ ଥିଲେ । ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଗଭୀର ପ୍ରବେଶ ରହିଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ଲିପିସଂସ୍କାର ନିମନ୍ତେ ସେ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ନୀଳକଣ୍ଠ ଉଦ୍‌ଭିଦବିତ୍ ଥିଲେ । ଗଣିତ, ଇତିହାସ, ଭୂଗୋଳ ଓ ଡ୍ରଇଁ ତାଙ୍କର ପାରଙ୍ଗମତା କୌଣସି ଗୋଟିଏ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ମଧ୍ୟ ବାଦ୍ ଦେଇନଥିଲା । ତାଙ୍କର ଲିଖିତ ମଡେଲ୍ ଡ୍ରଇଁ ପୁସ୍ତକ ତତ୍କାଳୀନ ସରକାରଙ୍କର ଶିକ୍ଷାବିଭାଗୀୟ କର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ ଆଦୃତ ହୋଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଆରୁ ଇଂରାଜୀରେ ଅନୁବାଦ କରିବାପାଇଁ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ବ୍ୟବହାର ସକାଶେ ସିଏ ଏକ ଉପାଦେୟ ସହାୟକ-ପୁସ୍ତକ ରଚନା କରିଥିଲେ । ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର ଜ୍ଞାନପିପାସା ଓ 'ଜିଜ୍ଞାସାବାଦ' ପ୍ରବଳ ଥିଲା । ତାହାର ଏକ ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରମାଣରୂପେ ନୀଳକଣ୍ଠ ସତ୍ୟବାଦୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶ୍ରେଣୀପାଠାଗାରର ପ୍ରଚଳନ କରାଇଥିଲେ ବୋଲି ଲେଖକ ଉଦାହରଣ ଦେଇ କହିଛନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠା-୧୯) ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର ସ୍ଥାନ ନିରୂପଣ କରିବାକୁ ଯାଇ ସିଏ ଏକଦା ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀରୁ ପାଇଥିବା ପୁରସ୍କାର ଲାଭକାଳୀନ ମାନପତ୍ରଟିକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଉଦ୍ଧାର କରିଛନ୍ତି । (୧୦୭) ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଶ୍ରୀମତୀ ଇନ୍ଦିରା ଗାନ୍ଧୀ ଏକଦା କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର ପରିଦର୍ଶନରେ ଯାଇଥିବା ସମୟରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୌରୀକୁମାର ବ୍ରହ୍ମା ତାଙ୍କୁ ମାୟାଦେବୀଙ୍କର ମନ୍ଦିର ଦେଖାଇବାର ଅବସରରେ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର ରଚିତ ତତ୍‌ସଂପର୍କୀୟ କେତୋଟି ଓଡ଼ିଆ କବିତାପଂକ୍ତି ଆବୃତ୍ତି କରି ପାଞ୍ଚ ମିନିଟ୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ 'ପ୍ରୀତିସ୍ନିଗ୍ଧ' କରି ପାରିଥିଲେ, ଏକ ବିଶେଷ ଘଟଣାରୂପେ ସେଇଟିର ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । (୧୫୬), ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଲେଖକ ସତ୍ୟବାଦୀ-ଗୋଷ୍ଠୀର ସାହିତ୍ୟପ୍ରୀତିକୁ ଅତି ବ୍ୟାପକ, ବିପୁଳ ଓ ଗଭୀର ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରି (୧୯୪) ସେହି କାବ୍ୟଟି ଲାଗି ହୁଏତ ଏକ ସମର୍ଥନ ଖୋଜି ଭାରତର ଇସ୍ପାତମନ୍ତ୍ରୀ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବିଜୟାନନ୍ଦ ପଟ୍ଟନାୟକ ସମ୍ବଲପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାଚୀନ ଐତିହ୍ୟ ବିଷୟରେ ଦେଇଥିବା ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ଉଦ୍ଧାର କରିଛନ୍ତି । ଏହାର ଠିକ୍ ତିନିପୃଷ୍ଠା ପରେ ସିଏ ପୁଣି କ'ଣ ଭାବି କହିଛନ୍ତି : "କେନ୍ଦ୍ରମନ୍ତ୍ରୀ ବିଜୟାନନ୍ଦ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କଠାରୁ ଖାରବେଳଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ସେ (ନୀଳକଣ୍ଠ) ଏହି ବାକ୍ୟ ରଚନା କରିନାହାନ୍ତି କି ରାଧାନାଥଙ୍କ କାବ୍ୟରୁ ଏହି କାବ୍ୟର ଉପାଦାନ ସଂଗ୍ରହ କରିନାହାନ୍ତି ।"

ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ଲିଖିତ "ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧୁସୂଦନ" ପ୍ରବନ୍ଧଟିରୁ ଏକ ସୁଦୀର୍ଘ ଉଦ୍ଧୃତି ପ୍ରଦାନ କରି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚିନ୍ତାମଣି ଦାଶ ଏକ ଉପସଂହାର କାଟି ଦେଲାପରେ "ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆଉ ବିଶେଷ କଅଣ ଜାଣିବା ଉଚିତ" ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି ; ସେହି ପ୍ରବନ୍ଧଟିର ଶ୍ରେୟସ୍କରତାକୁ ସିଦ୍ଧ

କରିବାର ଅଭିପ୍ରାୟରେ ସିଏ ଅଣ୍ଟୁଶ କହିଛନ୍ତି : "ମଧୁସୂଦନ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ"ରେ ପ୍ରକାଶିତ ଶ୍ରୀ କାଳନ୍ଦୀଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କ ମୁଖବନ୍ଧରେ, ତତ୍‌ପୂର୍ବରୁ ପଣ୍ଡିତ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥଙ୍କ ଲିଖିତ 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ'ରେ ଧାରାବାହିକ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶିତ 'ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞ ମଧୁସୂଦନ' ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଏହିପରି ଚିନ୍ତା ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ଲାଭ କରିଛି କି ? ମଧୁସୂଦନଙ୍କ କନ୍ୟା ଅବନ୍ତୀ ରାୟ ବଙ୍ଗଳାରେ କବି 'ମଧୁସୂଦନ ରାଓ' ନାମରେ ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଜୀବନୀ ଲେଖିଅଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମର ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରତିଷ୍ଠାପନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ଜୀବନୀ ଓ ସାହିତ୍ୟର ସମ୍ପର୍କ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ପରି ଏପରି କିଏ, କେଉଁଠାରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ଅଛନ୍ତି କି ? ଏହିଠାରେ ହିଁ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ।" (୧୦୭) ଏହିସବୁ ଯାବତୀୟ ବାକ୍ୟର ଉଦ୍ଧୃତିକୁ ପାଠ କରି ଏଥିରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବା ରୀତିଟିକୁ ଯଦି ଆଦୌ ଏକ ଶୈଳୀ ବୋଲି କୁହାଯାଏ, ତେବେ ତାହାକୁ ସାହିତ୍ୟ-ଆଲୋଚନାରେ ଆଦୌ ଏକ ଶୈଳୀ ବୋଲି କୁହାଯିବ ନାହିଁ । ପୁନଶ୍ଚ, ଆଲୋଚନାଟି ମଧ୍ୟରେ ବାକ୍ୟବିନ୍ୟାସ ତଥା ଭାବବିନ୍ୟାସର ଏକାଧିକ ଅସଙ୍ଗତି ରହିଯାଇଛି । କେବଳ ଭାବାତୁର ବା ଭାବୋଦ୍ରେକିତ ହୋଇ ଆଲୋଚନାରେ ପଶିଲେ ଯାହା ହୁଏ, ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମ୍ଭବତଃ ତାହାହିଁ ହୋଇଛି । ଆଗପଛ ହୋଇ ରହିଥିବା ଦୁଇଟି ବାକ୍ୟରୁ ତାହାର ଏକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ମିଳିଯିବ : "ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଦର୍ଶନ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ଜଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଥିଲେ । ପରକୀୟା ପ୍ରେମ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଯେତେ ଘୋର ବିତୃଷ୍ଣା, ଏକପତ୍ନୀବ୍ରତ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ସମଧିକ ଆଦର ଓ ଅନୁପମ ଅନୁରାଗ ଥିଲା ।" ଦୁଇଟି ବାକ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ପରସ୍ପର ସହିତ କୌଣସି ସଙ୍ଗତି ଦିଶୁନାହିଁ । ପୁଣି "ଦାସ ନାଏକ" କାବ୍ୟର ସନ୍ଦର୍ଭରେ ଏହି ବାକ୍ୟ ଦୁଇଟିର ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । [ପୃଷ୍ଠା-୧୯୬] ପୁସ୍ତକଟିରେ ରହିଥିବା ଆଉ ଗୋଟିଏ ଅନାବଶ୍ୟକ ରୀତି ହେଉଛି, ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର ନାନା କାବ୍ୟରୁ ପଦଗୁଡ଼ିକର ଦୀର୍ଘ ଉଦ୍ଧୃତିମାନ ଦେଇ ଲେଖକ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପୁନର୍ବାର ସୁଦୀର୍ଘାକାର ଗଦ୍ୟାର୍ଥରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ତାହାକୁ ପାଠ କରିବା ସମୟରେ ବେଳେବେଳେ ଏଥିରେ ପାଲିବାଲମାନଙ୍କର ରୀତିଟିକୁ ଅନୁସରଣ କରାଯାଇଥିବା ପରି ମନେ ହେଉଛି । ଏକ ସମୀକ୍ଷାର କଳେବର ପାଇଁ ତାହା ମୋଟେ ଶୋଭନୀୟ ଲାଗୁନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଦାଶଙ୍କର ମନ୍ତବ୍ୟ ଅନୁସାରେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ପ୍ରେରଣାଦାୟୀ କବି ଥିଲେ [୧୭୦] ଆଉ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ସେ କବିଙ୍କୁ ଜଣେ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ସ୍ରଷ୍ଟା ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । [୧୯୩] ସ୍ଥାନାନ୍ତରେ ସେ ଆତ୍ମଶକ୍ତିରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲେ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ଯେତେ ସୁଶ୍ରାବ୍ୟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭାବପ୍ରବଣ ଅଗଭୀରତା ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଉକ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ଅଧିକ ବିଡ଼ମ୍ବନାର ଅବତାରଣା କରି ଆଲୋଚକ କହିଛନ୍ତି ଯେ "୧୯୨୧ ପରେ

ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ଅସହଯୋଗରେ ଯୋଗ ଦେବାଠାରୁ ତାଙ୍କର ଏହି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପ୍ରେରଣାର [ଆତ୍ମଶକ୍ତିର] ପତନ ଘଟିଲା ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ ।" ମାତ୍ର, ଠିକ୍ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପୃଷ୍ଠାରେ ଅସହଯୋଗର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ "ପରମ ଅଧ୍ୟାତ୍ମବାଦୀ" ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । [୧୧୦-୧] ତାଙ୍କର ଭାଷାରେ, ଗାନ୍ଧୀ "ପଦେ ପଦେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ବାଣୀ ଏବଂ ପଦକ୍ଷେପର ପଦଧ୍ୱନି ଶୁଣିବାକୁ ପାଉଥିଲେ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉତ୍କଳମଣି ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ସହିତ ଗାନ୍ଧୀ ତୁଳନୀୟ । ନୀଳକଣ୍ଠ ନୁହନ୍ତି । ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ସହିତ କେବଳ ତୁଳନୀୟ ତାଙ୍କର ସତ୍ୟବାଦୀର ସହକର୍ମୀ ଗୋଦାବରୀଶ । ଗୋଦାବରୀଶ ଆଜୀବନ ନାସ୍ତିକ ଥିଲେ ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ ।" ତଥାପି, "ନାସ୍ତିକ" ନୀଳକଣ୍ଠ 'ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବଦ୍ ଗୀତାକୁ ଭଗବାନଙ୍କର ମୁଖନିଃସୃତ ବାଣୀ ବୋଲି ଅବିଶ୍ୱାସ ଯେ କରିନାହାନ୍ତି, ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ବାବୁ ଏକଥା ମଧ୍ୟ କହିଛନ୍ତି । [୧୩୪] ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କୁ କେତୋଟି ବଡ଼ ମାର୍କା ଭିତରେ ପୂରାଇ ଅନ୍ତର ବଡ ବୋଲି ଦର୍ଶାଇବା ସକାଶେ ଯେଉଁସବୁ ଅତିଶୟୋକ୍ତିର ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇଛି, ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଉପସ୍ଥାପନାର ଅସମୀଚୀନତା ହିଁ ଅଧିକତର ପରିମାଣରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । କୁହାଯାଇଛି, ନୀଳକଣ୍ଠ କୁଆଡ଼େ ମହାତ୍ମା ଫିକ୍ଟେଙ୍କର ପଟ୍ଟଶିଷ୍ୟ ଥିଲେ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦାସଙ୍କର ଉକ୍ତିର ଉଦ୍ଧାର କରି [୧୦୯] ସେ ସକ୍ରେଟିସ୍‌ଙ୍କ ପରି ଦାର୍ଶନିକ ଥିଲେ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇଛି । ଏହି ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅତିଶୟୋକ୍ତି । ଯୋହାନ୍ ଗଟ୍‌ଲିବ୍ ଫିକ୍ଟେ [୧୭୬୨-୧୮୧୪] କିମ୍ବା ସକ୍ରେଟିସ୍‌ଙ୍କର ବିଚାର ଏବଂ ଜୀବନ ସହିତ ଆଦୌ କୌଣସି ଅଧ୍ୟୟନଗତ ପରିଚୟ ଥିଲେ କେହି କଦାପି ଏପରି ଉକ୍ତିମାନ କରିବାକୁ ମନ କରିବେ ନାହିଁ । ସମଗ୍ର ଭାବରେ, ଏହି ପୁସ୍ତକଟିର ସମୀକ୍ଷାକୁ ଏକ ଏକଦେଶଦର୍ଶୀ ସମୀକ୍ଷା ବୋଲି ହିଁ କୁହାଯିବ । ଇଂରାଜୀରେ ସମୀକ୍ଷକମାନେ ଯାହାକୁ **unilingualism** ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି, ଏହା ପ୍ରାୟ ସେହିଭଳି ଏକ ସମୀକ୍ଷା । ଏହି ରୀତିଟି ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେଲେ ସମୀକ୍ଷାକାରୀ ଯେତିକି ଦେଖିବ ବୋଲି ମୂଳରୁ ସ୍ଥିର କରି ନେଇଥାଏ, କେବଳ ସେତିକିକୁ ହିଁ ଦେଖେ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନାବଶ୍ୟକ ଭାବରେ ତାହାକୁ ହୁଏତ ଆହୁରି ଦଶଗୁଣ ଅଧିକ ଫେଣେଇ କରି ଦେଖାଇବାକୁ ମନ କରେ । ତେଣୁ, ସେତିକିର ବାହାରେ ରହିଥିବା ଯାବତୀୟ ଆଉସବୁ ପ୍ରତି ସିଏ ସାଧାରଣତଃ ଅସହିଷ୍ଣୁତା ପ୍ରକାଶ କରେ । ହୁଏତ, ସେହିପରି ଏକ ଅସହିଷ୍ଣୁତା ବା ଅତ୍ୟନୁରାଗ ଦ୍ୱାରା ନିଜକୁ ଛନ୍ଦିକରି ରଖିଥିବାରୁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାଶ ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କୁ "ଜଣେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଜାତୀୟ କବି" ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ୩୨୬] ତାଙ୍କ ସମୀକ୍ଷାର ଶୈଳୀଟିକୁ ଅନେକ ଅର୍ଥରେ ସତ୍ୟଯୁଗୀୟ ସମୀକ୍ଷାର ଏକ ଶୈଳୀ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଅବଶ୍ୟ, ଏକଥା ସତ ଯେ ସତ୍ୟଯୁଗରେ ସମୀକ୍ଷା ବୋଲି ପ୍ରାୟ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ନଥିଲା । ତେଣୁ, ଆମର

ଏଯୁଗଟାରେ ସାତଯୁଗୀୟ ସମୀକ୍ଷାକୁ କାହିଁକି ସମୀକ୍ଷା ବୋଲି କୁହାଯିବ, ମନରେ ଏହି ସଂଶୟଟି ଜାଗ୍ରତ ହେବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ।

ଅତିଶୟୋକ୍ତିପ୍ରଧାନ ଯେକୌଣସି ସମୀକ୍ଷାରେ ଉକ୍ତିଗୁଡ଼ାକ ହିଁ ଅତିଶୟ ପ୍ରବଳତା ସହିତ ପ୍ରାପ୍ୟ ସବୁଯାକ ଥାନ ଆସି ମାଡ଼ି ବସିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥାନ୍ତି, ତେଣୁ ସମୀକ୍ଷା ଲାଗି ପ୍ରକୃତରେ ଭାରି ଅଳପ ଥାନ ବାକୀ ରହିଥାଏ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଦାଶ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର 'ଆର୍ଯ୍ୟଜୀବନ' ଏବଂ 'କୋଣାର୍କେ' ଦୁଇଟିଯାକ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ଦୁଇଟି ପଟାନ୍ତରହୀନ କୃତି ବୋଲି କେତେ ଆନନ୍ଦର ସହିତ କହିଛନ୍ତି । 'ଆର୍ଯ୍ୟ' ଶବ୍ଦଟିର ଅର୍ଥବ୍ୟଞ୍ଜନାରେ ଇତିହାସ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ଆଲୋଚନାକ୍ଷେତ୍ରରେ ଗତ କେତେ ଦଶନ୍ଧି ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁଭଳି ଅନେକପାଠମାନ ହେଲଣି, ସେଗୁଡ଼ିକର ପରିଚୟରେ ଆସି ସ୍ୱୟଂ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ମଧ୍ୟ ପୁସ୍ତକଟିରେ ରହିଥିବା ଉତ୍ସାହୋକ୍ତି ଗୁଡ଼ିକରେ ହୁଏତ ଏକ ସଂଶୋଧନ ଆଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଥାଆନ୍ତେ । ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ସତେଅବା ନୀତି ଦ୍ୱାରା, ବୁଦ୍ଧିର କଳ୍ପିତ ନାନା ଆଦର୍ଶ ମଡ଼େଲ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇଛି । ହୃଦୟର ମଧ୍ୟ ଯେ ଯଥାର୍ଥ ଭୂମିସଙ୍ଗତି ରକ୍ଷା କରି ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନୀତି ରହିଛି, ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର କବିଚେତନା ତାହାକୁ ହୁଏତ ଛୁଇଁ ମଧ୍ୟ ପାରିନାହିଁ । 'କୋଣାର୍କେ' କାବ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥର ସବୁଠାରୁ ଏକକ ବଡ଼ ଲକ୍ଷଣ ହେଉଛି ତା'ର ପ୍ରଗଳ୍‌ଭତା । ହୃଦୟ ବିସ୍ତାରିତ ହୁଏ, ଉଦ୍‌ବେଳିତ ହୁଏ ସତ, ମାତ୍ର କଦାପି ପ୍ରଗଳ୍‌ଭ ହୁଏନାହିଁ । ବୁଦ୍ଧି ଓ ବୁଦ୍ଧିପ୍ରାବଲ୍ୟ ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାରଣରୁ ହୃଦୟକୁ ମାଡ଼ି ବସିଥିଲେ ହୁଏତ ସେହି ଅକାଳଟିର ପଡ଼ି କବି ଭାରି ଅବୋଲକରା ଭାବରେ ପ୍ରଗଳ୍‌ଭ ହୋଇ ପଡ଼ିଥାଏ । ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର "ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର କ୍ରମପରିଣାମ"କୁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଦାଶ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ-ଭଣ୍ଡାରର ଏକ ଅମୂଲ୍ୟ ସମ୍ପଦ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟ-ଆଲୋଚନାର ନୀଳକଣ୍ଠୀୟ ଶୈଳୀ କେବଳ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର ହିଁ ଏକ ଶୈଳୀ । ଏହି ଆଲୋଚନାରେ କୌଣସି ଲୋଚନ ନାହିଁ; କାରଣ ଅଧିକତର ମାତ୍ରାରେ ଅସୂୟା ରହିଛି, ଅସହିଷ୍ଣୁତା ରହିଛି, ଏକ କ୍ରୋଧୀ ପ୍ରଦର୍ଶନ-ପ୍ରବୃତ୍ତି ରହିଛି । ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର ଜଣେ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଓ ନିର୍ଭରଯୋଗ୍ୟ ଶିଷ୍ୟ ହିସାବରେ ତାଙ୍କ ମନୀଷାର ସମୀକ୍ଷକ ସେହି ଶୈଳୀରେ ନିଜର ପ୍ରସ୍ତୁତ ଭୋଜନଟିକୁ ବାଢ଼ିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ସୌଭାଗ୍ୟର କଥା, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ-ସମୀକ୍ଷା ଅନେକ ଦିନରୁ ସେହି ଶୈଳୀକୁ ପଛରେ ପକାଇଦେଇ ଆଗକୁ ଚାଲି ଆସିଲାଣି ।

ପୂଜାବାଲାମାନଙ୍କ ପାଖରେ ପୂଜ୍ୟ ପୂଜା କରିବାର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଟେକ୍‌ନିକ୍ ରହିଛି ସତ, ମାତ୍ର ସେହି ଟେକ୍‌ନିକ୍‌କୁ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ଆଣି ପୂରାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା

କଲେ ତାହା ଅନ୍ତତଃ ସାହିତ୍ୟ ଲାଗି ବହୁ ଅସ୍ପଷ୍ଟତାର କାରଣ ହେବ । ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର ଜନ୍ମର ଶତବର୍ଷ ପୂର୍ତ୍ତିର ପାଳନ ନିମନ୍ତେ ଏବେ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଭାବରେ କେତେ ପରିପାଟୀ ସହିତ କେତେ କ'ଣ ହେଲା, ତାଙ୍କ ନାମରେ କେତେ ଜୟନ୍ତୀ ପାଳନ ହୋଇ ରାଜ୍ୟର ପରିକ୍ରମା କରାଗଲା, ବହୁ ମାନଙ୍କୁ ଡ଼ାକି ସେମାନଙ୍କର ପାଟିରୁ କେତେ ମଧୁର ବାକ୍ୟ ଶୁଣିବାର ଉପକ୍ରମ କରାଗଲା । ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟର ସମୀକ୍ଷକ ମଧ୍ୟ ଯଦି ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ଏକ ଭୂମିରେ ରହି ଆମକୁ ସେହିସବୁ ବାଟରେ ଗୁଡ଼ାଏ କଥା କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବେ, ତେବେ ନୀଳକଣ୍ଠ ମଧ୍ୟ ଆମ ଲାଗି ସତେଅବା ଏକ ବହୁ ହୋଇ ରହିଯିବେ । ପରିଣାମତଃ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର କାଳ ଓ ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ତାଙ୍କର ହୁଏତ ଆଦୌ କୌଣସି ଯଥାର୍ଥ ଆଲୋଚନା ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଆମ ସାହିତ୍ୟର ସତ୍ୟବାଦୀ-ଯୁଗରେ ଯେଉଁମାନେ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ପରସ୍ପରର ସହକର୍ମୀ ରୂପେ ଗୋଟିଏ ଥାନରେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଦୃଷ୍ଟିରେ, ବିବେକରେ ଏବଂ ଆପଣାର ମେଧାନୀଧାରଣାରେ ପରସ୍ପରଠାରୁ ଅନେକ ଭିନ୍ନ ଥିଲେ । ଭିନ୍ନ ଭୂମିର ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ସେହି ଭୂମିଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ୟକ୍ ସହାନୁଭୂତିଶୀଳ ଆଲୋଚନା ହେବା ଉଚିତ । କେବଳ ମୁଗ୍ଧମାନେ ତାହା କଦାପି କରିପାରିବେ ନାହିଁ । କେବଳ ଶିଷ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ତାହା କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ପୂଜ୍ୟ ପୂଜାର ସକଳ ଆଗ୍ରହପଟ୍ଟତା ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁମାନେ ସେହି ପୂଜାଦ୍ୱାରା ସତେଅବା ନିଜକୁ ଜଣେ ଜଣେ ପୂଜ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଥିବେ, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ପାରିବେ ନାହିଁ । ଅପ୍ରମତ୍ତମାନେ ହୁଏତ ପାରିବେ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ-ସମୀକ୍ଷାରେ ପ୍ରମତ୍ତମାନଙ୍କର ବ୍ୟୂହ ଯେତିକି ଭାଙ୍ଗିବ, ସାହିତ୍ୟର ଚକ୍ଷୁ ହୁଏତ ସେତିକି ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଖୋଲି ଖୋଲି ଯାଉଥିବ ।

ମୂଲ୍ୟାୟନ-୬୯

॥ ଧୂଳିମାଟିର ସନ୍ଥ ॥

ଶ୍ରୀ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି

ବିଦ୍ୟାପୁରୀ, କଟକ-୨, ୧୯୮୫ ମୂଲ୍ୟ—ପଞ୍ଚସ୍ତରୀ ଟଙ୍କା

ସନ୍ଥମାନେ ସବୁଦିନ ଧୂଳିମାଟିର । ସେମାନେ ଏହି ଧୂଳିମାଟିରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ଧୂଳିମାଟିରୁ ପ୍ରେରଣା ପାଇ ସେମାନେ ଉଚ୍ଚତମ ଆକାଶଯାଏ ଅବଲୋକନ କରିବାର ବାଟ ପାଇଯାଆନ୍ତି । ଏତେ ବଡ଼ ଅବଲୋକନର ଭଜନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ତଥାପି ଏହି ଧୂଳିମାଟିକୁ ଛାଡ଼ି ଆଉ କୁଆଡ଼େ ପଳାଇ ଯିବାକୁ ମୋଟେ ମନକରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ଏହି ଧୂଳିମାଟିରେ ହିଁ ବିଚରଣ କରୁଥାନ୍ତି, ବସନ୍ତଋତୁ ପରି ଲୋକହିତର ଆଚରଣ କରୁଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ଲୋକସମଗ୍ରର ଉତ୍ତୋଳନ କାମନା କରନ୍ତି; ସତେଅବା ଏକ ଅନ୍ୟ ଚେତନାର ସମ୍ଭାବନା ମଧ୍ୟରେ ଏହି ପୃଥିବୀକୁ ଦେଖୁଥାନ୍ତି, ଏକ ଅନ୍ୟ ଭବିଷ୍ୟର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ପୃଥିବୀର କଳନା କରୁଥାନ୍ତି, ମଣିଷର କଳନା କରୁଥାନ୍ତି । ସନ୍ଥମାନେ ଏହି ପୃଥିବୀରୁ ଚାଲିଯିବା ପରେ ମଣିଷମାନେ ସାଧାରଣତଃ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେବତା ବୋଲି କହନ୍ତି, ମହାତ୍ମା ବୋଲି କହନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ଡ଼ରି ହୁଅନ୍ତି, ତଥାପି ସେମାନଙ୍କୁ ଦୂରରେ ରଖି ସେମାନଙ୍କର ପୂଜା କରନ୍ତି । ସେହି ପୂଜାରୁ କେତେ ଆଶ୍ୱାସନା ପାଆନ୍ତି, କେତେ ଆତ୍ମସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରୁଥିବା ପରି ମନେ ହେଉଥାନ୍ତି ।

ଜୀବନୀ-ସାହିତ୍ୟ ଏକ ସାହିତ୍ୟ । ଜଣେ ଜୀବନୀଲେଖକ ମୂଳତଃ କେଉଁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏକ ଜୀବନୀ ଲେଖିବାକୁ ମନକରେ, ହୁଏତ ସେଇଥିରୁ ହିଁ ସିଏ ଲେଖିଥିବା ଜୀବନୀଟିର ଯଥାର୍ଥ ସାହିତ୍ୟକ ମୂଲ୍ୟର ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରାଯାଇପାରେ । ତୁଚ୍ଛା ସ୍ତୁତିକର ମଧ୍ୟ ଜୀବନୀଟିଏ ଲେଖା ଯାଇପାରେ । ସାହିତ୍ୟର ବିଶେଷ ଆୟତନଟି ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ଜୀବନକୁ ଏକ ଇତିହାସ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । କେବଳ ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିର ଇତିହାସ ନୁହେଁ, ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାଳର ଇତିହାସ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇପାରେ । ଏପରି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଜୀବନୀ-ପୁସ୍ତକ ରହିଛି, ଯାହାକୁ କି କଳନାଗତ କୌଣସି ପ୍ରମାଦ ଆଦୌ ସୃଷ୍ଟି ନକରି ଆମେ ଏକ ପ୍ରବନ୍ଧ ବୋଲି କହିପାରିବା, ଏକ ଉପନ୍ୟାସ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହିପାରିବା । ଏହି ଶେଷୋକ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଆମେ ଇଉରୋପୀୟ ଜୀବନୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୌରବର ସହିତ ଏମିଲ୍ ଲୁଡ୍ଉଇଗ୍ ଏବଂ ଇର୍ଭିଙ୍ଗ୍

ଷ୍ଟୋନ୍‌ଙ୍କ ନାମ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ମରଣ କରି ପାରିବା । ଏହି ଶତାବ୍ଦୀର ପଞ୍ଚମ ଦଶକରେ ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟର ସ୍ୱର୍ଗତ ରାଙ୍ଗେୟ ରାଘବ ଯେଉଁ କେତୋଟି ଚରିତୋପନ୍ୟାସ ଲେଖି ଯାଇଛନ୍ତି, ଭାରତୀୟ ଜୀବନୀ-ସାହିତ୍ୟରେ ତାହା ବିଶେଷ ଭାବରେ ସ୍ମରଣୀୟ ହୋଇ-ରହିଥିବ । ଓଡ଼ିଆ ଜୀବନୀ-ସାହିତ୍ୟରେ ଆମକୁ ହୁଏତ ଜୀବନୀ ଲେଖିବା ପଛରେ ରହିଥିବା ଏହି ସବୁଯାକ ନମୁନା ଓ ପ୍ରେରଣା ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ । ସ୍ତୁତିମୂଳକ ଜୀବନୀ, ସୂଚକାତ୍ମକ ଜୀବନୀ ତଥା ସମୀକ୍ଷାତ୍ମକ ଜୀବନୀ,—ଏହି ସବୁଯାକ ନମୁନା ଅବଶ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି ଶ୍ରୀ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ଜୀବନୀ ଲେଖିବାକୁ ଯାଇ ଆମପାଇଁ ଯେଉଁ ବୃହଦାକାର ପୁସ୍ତକଟିକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ଏକ ଜୀବନୀ ଲେଖିବାର ଉକ୍ତ ପ୍ରଚଳନଧର୍ମୀମୂଳକ ସବୁକିଛି ଉପାଦାନ ରହିଛି ସତ, ମାତ୍ର ତଥାପି ପୁସ୍ତକଟିର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପରିଚୟ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତି ଧର୍ମତଃ ଜଣେ outsider ଭାବରେ ଏହି ଜୀବନୀଟିକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଭାଷାରେ କହିଲେ, "ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଭାବେ,—ସନ୍ଥ, ଋଷି, ମହାନ୍ ସାଧକ, ମହାନ୍ କର୍ମଯୋଗୀ, ଯୁଗପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ।" (ପୃଷ୍ଠା-୧୧) ଏତେ ଏତେ ବିଶେଷଣ ସନ୍ନିହିତ ଦେଖି ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତି ତଥାପି ଯଥାର୍ଥ ସମୀକ୍ଷାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଯଥେଷ୍ଟ ନିକଟରୁ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀଙ୍କୁ ଆଦୌ ଦେଖି ନାହାନ୍ତି । ସିଏ ସେହି ବାହାରେ ଥାଇ ଯାହାକିଛି ଦେଖିଛନ୍ତି ଏବଂ ସମ୍ଭବତଃ ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ତଥ୍ୟର ସଂଗ୍ରହ ଦ୍ୱାରା ଅଧିକ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଦେଖିହୁଏ ବୋଲି କେଡ଼େ ସହଜରେ ବିଶ୍ୱାସ ମଧ୍ୟ କରି ପକାଇଛନ୍ତି । ପ୍ରଧାନତଃ ଗଳ୍ପ ଏବଂ ଉପନ୍ୟାସର ମାଧ୍ୟମରେ ଆମେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଶ୍ରୀ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତିଙ୍କୁ ଜାଣିଛୁ । ଗଳ୍ପ ଏବଂ ଉପନ୍ୟାସ ମୂଳତଃ ତଥ୍ୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରନ୍ତି ନାହିଁ; ଅନ୍ତଃପ୍ରବେଶ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରନ୍ତି, ଭିବଦ୍ଦର୍ଶନ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରନ୍ତି । ମାତ୍ର, ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ଜୀବନୀଟିଏ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବେ ବୋଲି ଗୋପୀନାଥ ବାବୁ ଯେ କାହିଁକି ଏପରି ଅତ୍ୟଧିକ ମାତ୍ରାରେ ତଥ୍ୟପ୍ରେମୀ ଏବଂ ତଥ୍ୟାଗ୍ରହୀ ହେବାକୁ ମନକଲେ, ଜୀବନୀଟିକୁ ଏପାଖରୁ ସେପାଖଯାଏ ପଢ଼ିଆସିଲେ ମଧ୍ୟ ସେହି କଥାଟିକୁ ଖୁବ୍ ବେଶୀ ବୁଝି ହୁଏନାହିଁ । ଏତେ ଏତେ ତଥ୍ୟ ସତ୍ତ୍ୱେ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ଅସଲ ପରିଚୟଟି ତଥାପି ହାତଛଡ଼ା ହୋଇ ରହିଗଲାପରି ବାରବାର ଅନୁଭବ ହୁଏ । ବୋଝକୁ ପରେ ବୋଝକୁ ତଥ୍ୟ ଭିତରେ ବିଚରା ପାଠକ ଭାରି ଅନେକାଂଶ୍ୱାସୀ ହୋଇ ଯାଉଥିବା ପରି ଅନୁଭବ କରେ ।

ଜୀବନୀଟିଏ ଲେଖିବାକୁ ଗଲେ ତଥ୍ୟର ଆବଶ୍ୟକତା ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି । ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ତଥ୍ୟସଂଗ୍ରହକୁ କଦାପି ଏକ ଅପରାଧ ବୋଲି କୁହାଯିବ ନାହିଁ । ତଥାପି, ଯଦି ସଂଗୃହୀତ ତଥ୍ୟଗୁଡ଼ାକୁ ହିଁ ଜୀବନୀକାର ସୃଯୋଜନାର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଉତ୍ସାହ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ

କରିନଏ, ତେବେ ଯାବତୀୟ ସଂଗ୍ରହ ସତ୍ତ୍ୱେ ତା'ର କୃତିଟି ପ୍ରକୃତରେ ଭାରି ଅବର୍ଜିଆ ହୋଇ ରହିଯାଏ । ଗଦା ଗଦା ତଥ୍ୟ ସତ୍ତ୍ୱେ ସେଥିରୁ ଅସଲ କଥାଟି ତଥାପି ମିଳେନାହିଁ । ତଥ୍ୟର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବାକୁ ହୁଏ । ତଥ୍ୟ ମଧ୍ୟରୁ ସାର କାଢ଼ି ପାରିବାକୁ ହୁଏ । ପୁନଶ୍ଚ, ତଥ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ସର୍ବଦା କେତେପ୍ରକାର ଭେଦ ରହିଛି, କେତେ ସ୍ତରଭେଦ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଶ୍ରୀ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି କେତେ ମଣିଷଙ୍କଠାରୁ କେତେ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଏକାଠି ଗୁନ୍ଥି ଜୀବନୀ ନାମରେ ସତେଅବା ବୃହତ୍ ଟିପାଙ୍ଗୋଡ଼ାଟିଏ ତିଆରି କରିଛନ୍ତି । ବହିଟିକୁ ପଢ଼ିଲା ସମୟରେ ତାହା ଅନେକ ସମୟରେ ଏକାଧିକ ଜବସିନ୍ଧାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରମ ସନ୍ତର୍ପଣ ତଥା ସାଧୁତା ସହିତ ସଙ୍କଳିତ କରାଯାଇଥିବା ସେହି ଅମଳର ସତେଅବା ପାଞ୍ଜିଟିଏ ପରି ଲାଗୁଛି । ଗୋପୀନାଥ ବାବୁ ପ୍ରକୃତରେ ବହୁ ଲୋକଙ୍କର ମୁହଁରୁ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କଲେ, ବହୁତ ତଥ୍ୟ ପାଇଲେ; ଏବଂ ବହିଟି ଭିତରେ ସେହି ସବୁଯାକକୁ ଆଣି ଥୋଇଦେଲେ । କେଡ଼େ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା, ଯଦି ସିଏ ସେଗୁଡ଼ିକରୁ କିଛି ବାଦ ଦେଇଥାନ୍ତେ, ଆବଶ୍ୟକ ଅନାବଶ୍ୟକ ବାଛିଥାଆନ୍ତେ,—ତା' ଫଳରେ ସିଏ ହୁଏତ ଜୀବନୀ ଭଳି ଜୀବନୀଟିଏ ଲେଖିପାରି ଥାଆନ୍ତେ । ପ୍ରସ୍ତୁତ ପୁସ୍ତକଟିକୁ ପଢ଼ିଲେ ମନେ ହେଉଛି,—ସତେଅବା ସାନ ପିଲାଟିଏ ବହିଟିଏ ଲେଖିବ ବୋଲି ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିଯାଇଛି । ସିଏ ଏତେ ଅଧିକ ତଥ୍ୟ ପାଇଛି ଯେ, ସେଇଥିରେ ହିଁ ଆନନ୍ଦରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇଯାଇଛି ଏବଂ ସେହି ଉତ୍ସାହରେ ସିଏ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଏକାଠି ଗଦା କରି ଏଡ଼େବଡ଼ ଘରଟାଏ ତିଆରି କରି ଥୋଇଦେଇଛି । ଆନନ୍ଦାତିଶଯ୍ୟରେ କେଉଁଗୁଡ଼ିକୁ ବାଦ୍ ଦେବ ଓ କେଉଁଗୁଡ଼ିକୁ ରଖିବ, ସେକଥା ସିଏ ମୋଟେ ଠିକ୍ କରି ପାରିନାହିଁ । ଏହିପରି ଭାବରେ ସିଏ ଅସଲ ଏଷଣାଟି ପାଖରୁ ଅନେକ ବାଟ ହୁଡ଼ି ଯାଇଛି, ହୁଡ଼ି ଆହୁରି କେତେ କୁଆଡ଼େ ଚାଲିଯାଇଛି ।

ଫଳରେ, ତଥ୍ୟପରେ ତଥ୍ୟର ତାଲି ପକାଇ ଜୀବନଚରିତର ବପୁଟିକୁ ସତେଅବା ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ସ୍ଥୂଳ କରିବାର ଉତ୍ସାହରେ ପୁସ୍ତକରେ ପୁନରାବୃତ୍ତି ଅତିଶଯ୍ୟ ମାତ୍ରାରେ ହୋଇଛି । ଜୀବନୀଲେଖକ ଯଦି ତଥ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରକୃତରେ ହଜମ କରିଥାନ୍ତେ, ଏବଂ ତଥ୍ୟ-ପରିବେଷଣ ଅପେକ୍ଷା ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଉପସ୍ଥାପନାକୁ ଆପଣାର ସର୍ବପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତେ, ତେବେ ସାଢ଼େ ଛଅଶହ ବଦଳରେ ହୁଏତ ମୋଟେ ତିନିଶହ କିମ୍ବା ସାଢ଼େ ତିନିଶହ ପୃଷ୍ଠା ମଧ୍ୟରେ ଜୀବନୀଟିକୁ ଅବଶ୍ୟ ଲେଖି ହୋଇଥାନ୍ତା ଓ ତାହାରି ମାଧ୍ୟମରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱଟିକୁ ଅନେକ ଅଧିକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଭାବରେ ଫୁଟାଇ ଆଣାଯାଇ ପାରିଥାନ୍ତା । ବହିଟିରେ ଯଦି ଆମେ ଆମର ପରିଚିତ ଲେଖକ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତିଙ୍କର ଛାପକୁ ଖୋଜି ବାହାରିବା, ତେବେ ବି ପ୍ରକୃତରେ ଭାରି ହତାଶ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏପରିକି, ସେହି ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ଆଦ୍ୟ ଜୀବନ ବିଷୟରେ ଗୋପୀବାବୁ ଏକଦା

ଲେଖିଥିବା 'ଦୀପଂଜ୍ୟୋତି' ପୁସ୍ତକରେ ଉତ୍କଳତା ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ପୁସ୍ତକଟିର ମୋଟେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ ନାହିଁ । ଏପରି ହେବାର ସମ୍ଭବତଃ ଏକ ପ୍ରଧାନ କାରଣ ହେଉଛି ଯେ, ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର କର୍ମସମର୍ପିତ ଜୀବନ ଓଡ଼ିଶାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଯେଉଁ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧତାର ପ୍ରତିନିଧି ହୋଇ ରହିଥିଲା, ସ୍ୱଜୀବନର ଅସଲ ଅନୁରକ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗୋପୀବାବୁ ତାହାର ବହୁଦୂରରେ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଥିଲେ । ଦୂରରୁ ଆଇ ବହ୍ୱଳ ହୋଇଥିଲେ । ଭାରି ଭାରି ସଦିଚ୍ଛା ଏବଂ ସହୃଦୟତା ଦେଖାଉ-ଥିଲେ । ତଥାପି ଅନ୍ୟପଟେ ରହିଥିଲେ, ସେହି ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧତାର ପାଟମାତ୍ର ନଥିଲେ । ଜୀବନୀର ଗୋଟିଏ ଜାଗାରେ (ପୃଷ୍ଠା – ୧୪୬) ଗୋପୀବାବୁ ଲେଖିଛନ୍ତି : "ଅନେକ ସରକାରୀ ଚାକିରିଆ ଦାନାପାଣି ପାଇଁ ମୁଣ୍ଡ ବିକିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ତର ଭିତରେ ଜପୁଥିଲେ ଗାନ୍ଧୀ ଓ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ।" ସିଏ ସ୍ୱୟଂ ସମ୍ଭବତଃ ସେହି ଜାତିର ମଣିଷଟିଏ ଥିଲେ । ଯେଉଁଠାରେ ମୁଣ୍ଡ ବିକିଥିଲେ, ପୋଷାକୀ ଜୀବନର ଗୋଟିଏ ଭାଗରେ ପରମ ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ସେହିଠାରେ ହିଁ ଥିଲେ, ଏବଂ ତାହାର ଅନ୍ୟ ଭାଗଟିରେ ଏକାବେଳେକେ ବିପରୀତ ଆଉସବୁ କ'ଣ ପାଇଁ ହାଇଁପାଇଁ ହେଉଥିଲେ । ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ଜୀବନୀ ଲେଖିବାର *ଯଥାର୍ଥ ଅଧିକାର ଲାଭ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତାହା ଆଦୌ ଯଥେଷ୍ଟ* ହୋଇନଥିବ ।

ସାରକଥା ହେଉଛି, ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ ଅଧିକ ସମୀକ୍ଷାତ୍ମକ ଓ ପ୍ରସାରଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ଜୀବନୀଟିକୁ ଲେଖିପାରିଥାନ୍ତେ । ଶ୍ରୀ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ଜୀବନ ଏକ ପ୍ରତିନିଧିମୂଳକ ଜୀବନ । ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀ ଏକ ସଂଗ୍ରାମର ପ୍ରତିନିଧି ଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ସଂଗ୍ରାମ କେବଳ ଏକ ରାଜନୀତିକ କ୍ଷମତାପ୍ରାପ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଆଦୌ ସୀମାବଦ୍ଧ ନଥିଲା । ସର୍ବୋଦୟ ଏକ ସ୍ୱପ୍ନମାତ୍ର ନୁହେଁ, ଏହା ଏକ ଅଭୀପ୍ସା, ଏକ କ୍ରାନ୍ତିମୂଳକ ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ । ଭାରତବର୍ଷ ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ହାସଲ କରିସାରିବା ପରେ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସକ୍ରିୟ ଭାବରେ ସେହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମଟିର ଭିତରେ ରହିଥିଲେ । ସିଏ ଏବଂ ତାଙ୍କଭଳି ଆହୁରି ଅନ୍ୟମାନେ ଓଡ଼ିଶାରେ ତଥା ଓଡ଼ିଶା ବାହାରେ ମହାତ୍ମା ହେଲେ, ତ୍ୟାଗମୂର୍ତ୍ତି ହେଲେ, ଜଣେ ଜଣେ ଅସାଧାରଣ ବ୍ୟକ୍ତି ହିସାବରେ ସାଧାରଣମାନଙ୍କର ଆଖି ଝଲସାଇ ଦେଲେ ସତ, ମାତ୍ର ଯେଉଁ କ୍ରାନ୍ତିର ମାଧ୍ୟମରେ ସେମାନେ ଏସବୁ ହୋଇପାରିଲେ, ଭାରତ ବର୍ଷରେ ସେହି କ୍ରାନ୍ତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋଚନୀୟ ଭାବରେ ଏପରି ଖଣ୍ଡିଆ ହୋଇଗଲା କାହିଁକି ? ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ଜୀବନୀ-ଲେଖକ ସେହି ସନ୍ଦର୍ଭଟି ଉପରେ ନିଜର ଆଲୋଚନାଗୁଡ଼ିକୁ ଉପସ୍ଥାପିତ କରି ପାରିଥାନ୍ତେ ।

ଭାରତବର୍ଷକୁ ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆସିବା ପରେ ଦେଶରେ ଯେଉଁମାନେ କ୍ଷମତା ଓ ଶାସନର ଉପରଚୂଳମାନଙ୍କରେ ରହିଲେ, ସେମାନେ ପ୍ରୟୋଜନତଃ

ପରବର୍ତ୍ତୀ ସାମାଜିକ ବିପ୍ଳବଟି ବିଷୟରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ବିମୁଖ ହେଲେ । ପୁରୁଣା ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର କାନ୍ଧରେ ପଡି କାଳର ବିପ୍ଳବୀମାନେ କ୍ରମେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ଏତେବଡ ଦେଶର ଭାଗ୍ୟ ଉପରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠୀ ହୋଇ ବସିଲେ । ଦେଶର ଘରଆଗେ ଗାନ୍ଧୀମୂର୍ତ୍ତି ବସାଇ ଗାନ୍ଧୀବିଗ୍ରହକୁ ଗିଳି ପକାଇବା ପରି ସେମାନେ ଦେଶର ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପରିବର୍ତ୍ତନଗୁଡିକ ଲାଗି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନମନୀୟ ଭାବରେ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଶୀଳ ଭୂମିକାମାନ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ସେହି ସଙ୍କଟ କ୍ଷଣରେ ସର୍ବୋଦୟ ହିଁ ଦେଶକୁ ବିକଳ୍ପ ନେତୃତ୍ୱଟିକୁ ଦେଇ ପାରିଥାନ୍ତା । ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ସରକାର ଆଉ ଅସଲ ଉଦୟଟି ନିମନ୍ତେ ବାଟ ଛାଡିବେ ନାହିଁ ଓ ତେଣୁ ତା' ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅବଶ୍ୟ ଠିଆ ହେବାକୁ ପଡିବ ବୋଲି ୧୯୫୦ ମସିହାରେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀ ଅନୁଭବ କରିଥିବାର ସୂଚନା ମିଳୁଛି । (ପୃଷ୍ଠା-୩୦୬) ଏହିପରି ଏକ ବିକଳ୍ପ ନେତୃତ୍ୱର ସୂଚନା ଦେଇ ଓ ଏକ ଅନ୍ୟ ଧରଣର ବିକଳ୍ପର ଉନ୍ମୋଚନ ଘଟାଇ ଭାରତରେ ଭୂଦାନ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ କରାଯାଇଥିଲା । ଲୋକମତ ଜାଗ୍ରତ କରିବା ହିଁ ସେହି ଆନ୍ଦୋଳନର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସକ୍ରିୟ ମୂଳୋଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହୋଇ ରହିଥିଲା । (ପୃଷ୍ଠା-୨୨୭) "ଭଲଲୋକ ଚୁପ୍ ହୋଇ ରହିପାରେ ନାହିଁ । ସେ ତା'ର ଘରପାଖର ଦୁର୍ନୀତିର ମଧ୍ୟ ବିରୋଧ କରେ" ବୋଲି ଶ୍ରୀ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀ ପ୍ରାୟ ସେହି ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ଥାନରେ ଲେଖିଥିଲେ । (ପୃଷ୍ଠା-୫୬୭) "ଦେଶର ଅସଲ ସମସ୍ୟା ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ନୁହେଁ, ବଡଲୋକ" ବୋଲି ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀ କୃପାସିନ୍ଧୁ ହୋତା ମତ ଦେଇଥିଲେ । (ପୃଷ୍ଠା-୫୯୭) ମାତ୍ର, ସେହି ସର୍ବୋଦୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ଭିତରେ କୋଉଠି କି ଭୂତ ଆସି ପଶିଲା କେଜାଣି, ଅସଲ ଆଭିମୁଖ୍ୟଗୁଡ଼ିକ କାହିଁକି କ୍ରମଶଃ ଏପରି ମ୍ଳାନ ହୋଇଆସିଲା ? ଆନ୍ଦୋଳନର ବରିଷ୍ଠମାନେ ଆଉ କେହି ହେଲେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ନାମ ମଧ୍ୟ ଉଚ୍ଚାରଣ କଲେନାହିଁ । ଯାବତୀୟ ମହାଗ୍ରହକୁ ଦେଖି ମଧ୍ୟ ମୋଟେ କିଛି କଲେନାହିଁ । ମହାତ୍ମାସୁଲଭ ଦୂରତା ଅବଲମ୍ବନ କଲେ । ସପ୍ତମ ଦଶକର କରୁଣ ଅବସ୍ଥା ବେଳେ କିଏ ଆସି ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଭାର ସାଧିଲା କେଜାଣି, ସେମାନେ ନିଜ ଭିତରେ ଦୁଇଫାଳ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଦୁଇଫାଳ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ।

ଗୁଣ୍ଡୁପୁର ଭୂସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବିଷୟରେ ଗୋପୀବାବୁ ଏକାଧିକ ପୃଷ୍ଠାରେ କେତେ କ'ଣ ଲେଖିଛନ୍ତି, ତଥାପି ଅସଲ କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ଏଡ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି । ସର୍ବୋଦୟ ଆନ୍ଦୋଳନ କ୍ରମଶିଥିଳ ହୋଇ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଆକୁଳମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଆଉଜି ପଡ଼ିବାର ଉପନିରୂପଣ କରିବାରେ ଆମକୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ହୁଏତ କେତେକ ପରିମାଣରେ ଏକ ଅନ୍ତଃଦୃଷ୍ଟି ଯୋଗାଇ ଦେଇ ପାରିଥାନ୍ତେ । ଗୋପୀବାବୁ ଲେଖିଛନ୍ତି,"ସମସ୍ତ ବଦଳିଲା, କେତେ ଲୋକ ବଦଳିଗଲେ, ସେ ବଦଳିଲେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶ, ଯେଉଁ ନୀତି ସେ

୧୯୬୧ ରୁ ଧରିଥିଲେ, ନଷ୍ଟ ପର ଭାବେ ତହିଁରେ ଲାଗିରହିଲେ ।" (ପୃଷ୍ଠା-୬୩) ଏହା ଆଦୌ ଏକ ପ୍ରଶଂସାବାକ୍ୟ ନୁହେଁ । କେବଳ ଜଣେ ଅନମନୀୟ ନୀତିବାଦୀର ଜୀବନରେ ହିଁ ତାହା ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ । ଜଣେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ନୀତିବାଦୀ ଭିତରେ ଏକ Diogenes ରହିଥାଏ, ଯିଏକି ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ଦୂରଛଡ଼ା ହୋଇ ରହିବାକୁ ହିଁ ପରମଧର୍ମ ବୋଲି ମଣୁଥାଏ ଏବଂ ଉପରେ ତା' ଜୀବନକୁ ସତେଅବା ଏକ ନୀତିନଷ୍ଟ ଆଲେକ୍‌ଜାଣ୍ଡର୍ ଶାସନ କରିବାରେ ଲାଗିଥାଏ. ଯିଏ ନିଜ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଗୁଣପ୍ରତାପ ବଳରେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ବକୁ ଜୟ କରି ବାହାରିଥାଏ ଏବଂ ବିଶ୍ବ ଯେମିତି ଥିଲା ସେମିତି ହୋଇ-ରହିଥାଏ । ଅନେକ ମନିଷ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ଦରିଦ୍ରଙ୍କ ଭିତରେ ନାରାୟଣଙ୍କର ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି; ସେମାନେ ନାରାୟଣଙ୍କର ଦର୍ଶନ କରି କୃତକୃତ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି, ମନସ୍କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରନ୍ତି । ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କୁ ଯୋଉଠି ସେଇଠି ଛାଡ଼ିଦେଇ ଆଗକୁ ବାହାରି ଯାଆନ୍ତି । ମହାତ୍ମା ହୁଅନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷରେ ଏହିପରି ଭାବରେ ଅସଲ ପରିବର୍ତ୍ତନଗୁଡ଼ିକୁ ବହୁବାର ଧୋକା ଦିଆଯାଇଛି ।

ସମସ୍ତ ବଦଳିଲା, ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀ ମୋଟେ ବଦଳିଲେ ନାହିଁ । ୧୯୬୧ରେ ଯୋଉ ନୀତିରେ ଥିଲେ, ସେହି ନୀତିରେ ରହିଗଲେ । କଥାଟିକୁ ବଦଳାଇ ସମ୍ଭବତଃ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, ସିଏ ରହିଗଲେ ଏବଂ କାଳ ତାଙ୍କୁ ପଛରେ ପକାଇଦେଇ ଆଗକୁ ଚାଲିଗଲା । ସିଏ ଏକ ନୀତିବାଦୀ ଜୀବନର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତଟିଏ ହୋଇ ରହିଗଲେ । ଭୀରୁତାଠାରୁ ବରଂ ହିଂସା ଶ୍ରେୟସ୍କର ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ ବାର ବାର କହିଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପରେ ଗାନ୍ଧୀବାଦୀମାନେ ସେହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନୀରବ ରହିବାକୁ ପସନ୍ଦ କଲେ । ତେଣୁ କାଳକ୍ରମେ ସ୍ୱୟଂ ଭୀରୁ ହୋଇଗଲେ । ଭୀରୁମାନେ ପୁଣି ଆଉ କାହାକୁ ସାହସୀ କରିବାରେ ସଫଳ ହୋଇଥାନ୍ତେ ?

ସ୍ୱାଧୀନତାର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ତଥା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସେହି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଗ୍ନିଯୁଗଟିର ସମଗ୍ର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀ ଉପରେ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ଏକ ଅନେକ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଜୀବନଚରିତ ଅବଶ୍ୟ ଲେଖା ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତା । ପ୍ରସ୍ତୁତ ଜୀବନୀଟିର ଲେଖକ ସେହି ଅନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟଟି ଲାଗି ଆମପାଇଁ ବହୁତ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରାଇ ପାରିଛନ୍ତି, ତେଣୁ ସେ ଧନ୍ୟବାଦାର୍ହ ।

ସାଂପ୍ରତିକ ଗ୍ରନ୍ଥ ସମୀକ୍ଷା, ୧୯୮୭, କଟକ, ପୃଷ୍ଠା-୭୩

॥ ସ୍ମୃତି ଓ ଅନୁଭୂତି ॥

ଲେଖକ : ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନୀଳମଣି ରାଉତରାୟ

ଗ୍ରନ୍ଥ ମନ୍ଦିର, କଟକ, ୧୯୮୬, ପୃଷ୍ଠା ସଂଖ୍ୟା-୭୨୨, ମୂଲ୍ୟ—ସତୁରି ଟଙ୍କା

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନୀଳମଣି ରାଉତରାୟ ଏକଦା ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଥିଲେ । ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସର ନେତୃତ୍ୱରେ ଯେତେବେଳେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତାସଂଗ୍ରାମ ଲାଗିଥିଲା, ସେତେବେଳେ ନୀଳମଣି ବାବୁ ସେଥିରେ ଏକ ସକ୍ରିୟ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ଯୁବାବସ୍ଥା । ସେହି ତରୁଣ ବୟସରୁ ହିଁ ସିଏ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉତ୍ସାହର ସହିତ ସାଧାରଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ରାଜନୀତି ସହିତ ନିଜକୁ ସାମିଲ କରିଥିଲେ । ସାନ ପାହ୍ୟାରୁ ବଡ଼ ପାହ୍ୟାକୁ ଉଠିଥିଲେ । ଅଳ୍ପ ଓ ଅନାମଧେୟରୁ ଅଧିକ ଏବଂ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ହୋଇପାରିଥିଲେ । ଆଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକଟି ହେଉଛି ନୀଳମଣି ବାବୁଙ୍କର ଆତ୍ମଜୀବନୀ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ସିଏ ପୁସ୍ତକଟିକୁ 'ସ୍ମୃତି ଓ ଅନୁଭୂତି' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥାନରେ ସିଏ ନିଜକୁ ସମ୍ମୁଖରେ ନରଖି ଘଟି ଯାଉଥିବା ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକୁ ହିଁ ସମ୍ମୁଖରେ ରଖିଛନ୍ତି ଓ ସେହି ଘଟଣାମାନ ତାଙ୍କୁ ଯେତେବେଳେ ଯେପରି ଭାବରେ ଆପଣାର ସ୍ରୋତରେ ଭସାଇ ନେଇଯାଇଛି, ତାହାରି ଭିତରୁ ସିଏ ଆପଣାର ସ୍ମୃତି ଓ ଅନୁଭୂତିଗୁଡ଼ିକୁ ଚୟନ କରିଆଣି ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଏତେବଡ଼ ବହିଟିଏ ଉପହାର ଦେଇପାରିଛନ୍ତି ।

ଏହି ଆତ୍ମଜୀବନୀ ଲେଖିବା ପଛରେ ରହିଥିବା ଆପଣାର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣଟିକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଇ ଲେଖକ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଆତ୍ମଜୀବନୀଟିଏ ଲେଖିବାକୁ ହେବ ବୋଲି ସିଏ କେବେହେଲେ କଳ୍ପନା କରିନଥିଲେ । "ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କର ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷା କରି ମୋତେ ଲେଖିବାକୁ ହେଲା" ବୋଲି ସିଏ କହିଛନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠା-୨) ନୀଳମଣି ବାବୁ ନିଜକୁ ଜଣେ 'ସାଧାରଣ ଲୋକ' ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର, ଏକଥାରେ ଆଦୌ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଅନୁରୋଧ ଦ୍ୱାରା ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ସିଏ କଦାପି ଗ୍ରନ୍ଥଟିକୁ ଲେଖିନାହାନ୍ତି । ସିଏ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଟାଣି ଓଟାରିହୋଇ ଲେଖିଥିଲେ ବହିଟି ଏକାବେଳକେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ହୋଇଥାନ୍ତା ଓ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ଲାଗୁଥାନ୍ତା । ଆତ୍ମଜୀବନୀ ଲେଖିବେ ବୋଲି ଥରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିସାରିବା ପରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାଉତରାୟ ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ ଦାୟିତ୍ୱଟିକୁ ବହନ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେଥିଲାଗି ଆବଶ୍ୟକ ପ୍ରସ୍ତୁତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୋଟେ

କୌଣସି ତ୍ରୁଟି କରିନାହାନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ କରିବା ପରେ ସେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଦେଶର ଶାସନ ଭିତରେ ରହି ବିଭିନ୍ନ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ସମ୍ଭବତଃ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ୱଭାବର ହୋଇଥିବାରୁ ସିଏ ତାଙ୍କର ସମଧର୍ମୀ ଓ ସମଯୋଦ୍ଧା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପରି ଏତେ ବେଶି ପଦାକୁ ଆସିନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ଅପେକ୍ଷାକୃତ କମ୍ ଦୃଶ୍ୟମାନ ହୋଇଛନ୍ତି । ତଥାପି ସର୍ବଦା ଉପସ୍ଥିତ ରହିଛନ୍ତି ଏବଂ ବହୁ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକାରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି । ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକର ଗର୍ଭ ଭିତରେ ଗୋଡ଼ାଯୁଡ଼ା ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ହୁଏତ ତଥାପି ତଟସ୍ଥ ହୋଇ ରହିପାରିଛନ୍ତି ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ତୁଳନାରେ ଅଧିକ ତଟସ୍ଥ ହୋଇ ଦେଖିପାରିଛନ୍ତି । ସେହି କାରଣରୁ, ତାଙ୍କର ବକ୍ତବ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ଆପାତତଃ କମ୍ କୋଳାହଳ ରହିଛି ସତ, କିନ୍ତୁ ତାହା ସତେଯେପରି ପାଠକର ଆଗ୍ରହ ଓ ଜିଜ୍ଞାସାକୁ କେତେ ନା କେତେ ଭିତରକୁ ନେଇଯାଇ ପାରୁଛି ।

ଆତ୍ମଜୀବନୀ ହେଉଛି ସାହିତ୍ୟର ଗୋଟିଏ ଅନ୍ୟତମ କ୍ଷେତ୍ର । ନିଜର ଜୀବନ ଭିତରୁ ଜଣେ କ'ଣ ବାଛିବ, ନିଜ ବିବରଣୀର ବୃତ୍ତଟିକୁ ସିଏ କେତେ କମ୍ ବା ଅଧିକ ପ୍ରସାର ଦେବାକୁ ମନ କରିଥିବ, ଏବଂ ସମଗ୍ର ଉଦ୍ୟମଟି ମଧ୍ୟରେ ସିଏ ଯେଉଁ ସ୍ତରର ଶୈଳୀଟିଏ ଅନୁସରଣ କରିଥିବ, ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ କୌଣସି ଆତ୍ମଜୀବନୀ ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ବିବରଣୀ ମାତ୍ର ହୋଇପାରେ ଅଥବା ଆମକୁ ଯାବତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଭଳି ପ୍ରେରଣା ମଧ୍ୟ ଦେଇପାରେ । ନୀଳମଣି ବାବୁଙ୍କର ଆତ୍ମଜୀବନୀ ଗୋଟିଏ ଏତେବଡ଼ ବହି ଆକାରରେ ଏହାକୁ ଅନେକେ ଓଡ଼ିଆରେ ଏବେ ଛପା ହୋଇଥିବା ଏକ ବୃହତ୍ତମ ବହି ବୋଲି କହିବାକୁ ହୁଏତ ପ୍ରଲୁବ୍ଧ ହୋଇପାରନ୍ତି । ଏଥିରେ କେତେ ତଥ୍ୟ, କେତେ ନଥି ଓ କେତେ ଦସ୍ତାବିଜ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇରହିଛି, ବହିଟିକୁ ପଢ଼ିବାବେଳେ କେତେବେଳେ ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ ପଞ୍ଜିକାଟିଏ ପରି ଲାଗୁଛି ତ ଆଉ କେତେବେଳେ ଭବ୍ୟ ଭ୍ରମଣକାହାଣୀ ପରି ମନେ ହେଉଛି । ମନେ ହେଉଛି, ଲେଖକ ହୁଏତ ବହିଟି ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକ କଥାକୁ ବାଦ୍ ଦେଇପାରିଥାନ୍ତେ ଏବଂ ସେପରି କରିଥିଲେ ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ଉପାଦେୟତା ଆଦୌ କୌଣସି ଗୁଣରେ ହ୍ରାସ ହୋଇ ନଥାନ୍ତା । ନିଜର ଜୀବନୀ ଲେଖୁ ଲେଖୁ ଭାରତର ରାଜନୀତିକ ଇତିହାସ ଲେଖିବାର ହୁଏତ ବିଶେଷ କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନ ନଥିଲା । ଅବଶ୍ୟ ଏକଥା ସତ ଯେ, ସେହି ଇତିହାସ ବା ଘଟଣାରେ ଲେଖକ କୌଣସି ସକ୍ରିୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ତାହା ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ହୋଇ ଥାଆନ୍ତା । ଲର୍ଡ ଇର୍‌ୱିନ୍‌ଙ୍କ ପାଖକୁ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଥିବା ଚିଠି (ପୃଷ୍ଠା—୧୬), ଲଣ୍ଡନ ଗୋଲଟେବୁଲ ବୈଠକରେ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦତ୍ତ ଭାଷଣ (ପୃଷ୍ଠା—୧୯), ଭଦ୍ରକର ହନିଫ୍‌ବାବୁଙ୍କ କଥା କହୁ କହୁ ମୌଲାନା ଆବୁଲ କଲାମ୍ ଆଜାଦଙ୍କର ପ୍ରାୟ ଆଠପୃଷ୍ଠା ବ୍ୟାପୀ ବିସ୍ତୃତ ଅବତାରଣା (ପୃଷ୍ଠା—୨୯), ଜାନୁଆରି ଛବିଶି ତାରିଖର ମହତ୍ତ୍ୱ (ପୃଷ୍ଠା—୪୬),

ଉତ୍କଳରେ ସନ୍ଥ ବିନୋବାଙ୍କର ଭୂଦାନ ପଦଯାତ୍ରା (ପୃଷ୍ଠା-୨୬୭), ଛବିରାଣୀ ଉପାଖ୍ୟାନ (ପୃଷ୍ଠା-୬୭) ଏବଂ ସରେଇକଳା ଓ ଖରସୁଆଁ ଓଡ଼ିଶା ସହିତ ନମିଶିବାର ବହୁ ବୃତ୍ତାନ୍ତ, —ଏସବୁକୁ ଚର୍ଚ୍ଚା ନକରିଥିଲେ ଆତ୍ମଜୀବନୀର ହୁଏତ କୌଣସି ଅଙ୍ଗହାନି ଘଟି ନଥାନ୍ତା । ଏପରିକି ଗାନ୍ଧୀ ଓ ବିନୋବାଙ୍କର ଓଡ଼ିଶାରେ ପଦଯାତ୍ରାର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବିବରଣୀ ମଧ୍ୟ ବାଦ୍ ଦେଇଥିଲେ ତାହା ଅଧିକ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଉପସ୍ଥାପନର ପରିଚୟ ଦେଇଥାନ୍ତା । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାଉତରାୟ ଏସବୁଥିରେ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ଭାବରେ ନଥିଲେ । ତେଣୁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ବାଦ୍ ଦିଆଯାଇ ପାରିଥାନ୍ତା କିମ୍ବା, ଏହିସବୁ ସମସ୍ୟା ଓ ପ୍ରସଙ୍ଗର ଆଲୋଚନା ନିମନ୍ତେ ସିଏ ହୁଏତ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପୁସ୍ତକ ଲେଖି ପାରିଥାନ୍ତେ ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନୀଳମଣି ରାଉତରାୟଙ୍କର ବିଶେଷ ସୌଭାଗ୍ୟ ଯେ ସିଏ ଭାରତବର୍ଷ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମ ଭିତରେ ରହିଥିଲେ ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ କରିବା ପରେ ଯେଉଁମାନେ ଦେଶର ଶାସନ-ଦାୟିତ୍ୱରେ ରହିଲେ, ସିଏ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ବି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ଭାବରେ ଥିଲେ । ଯୁଦ୍ଧରେ ଥିଲେ, ଭୋଗ କଲାବେଳେ ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲେ । ତ୍ୟାଗରେ ଥିଲେ, ଉତ୍ସର୍ଗରେ ଥିଲେ ଏବଂ କ୍ଷମତାର ଆସନଗୁଡ଼ିକରେ ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲେ । ଦେଶବାସୀ ବନ୍ଧନମୁକ୍ତ ହୋଇ ଯେପରି ଆପଣାର ଭାଗ୍ୟ ଓ ଭବିଷ୍ୟକୁ ନିଜେ ଗଢ଼ିପାରିବେ, ଭାରତବର୍ଷରେ ସେଇଥିଲାଗି ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମ ଲଢ଼ା ହୋଇଥିଲା । ସଂଗ୍ରାମୀମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଏକ ସ୍ୱପ୍ନ ରହିଥିଲା, ସେନାପତିମାନଙ୍କର ଆଗରେ ଏକ ଚିତ୍ର ରହିଥିଲା । ଏହି ଦେଶ ଯେପରି ଭାବରେ ଗଢ଼ାହେବ, ତାହାର ଗୋଟିଏ ନକ୍ସା ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲା । ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବାପରେ ବିଜୟୀ ସଂଗ୍ରାମୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁମାନେ ଏଠି କ୍ଷମତାକୁ ଆସିଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ଶାସନର ଭାର ଗ୍ରହଣ କଲେ, ଉକ୍ତ ସ୍ୱପ୍ନଗୁଡ଼ିକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପ ଦେବା ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ସର୍ବମୂଳ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରାଯାଇଥିଲା । ସେହି ମୁତାବକ ଦେଶପାଇଁ ଗୋଟିଏ ସମ୍ବିଧାନ ବି ତିଆରି କରାଯାଇଥିଲା । ପୁରାତନ ଯିବ, ମଣିଷକୁ ମଣିଷଠାରୁ ଭାଗ ଭାଗ କରି ରଖିଥିବା ଦୂରତା ଏବଂ ଦରିଦ୍ରତାମାନ ବି ଦୂରହେବ ଏବଂ ଏହିପରି ଭାବରେ ନୂତନର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେବ, ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତରେ ଯାବତୀୟ ରାଜନୀତି ଓ ଯାବତୀୟ ଶାସନର ତାହାହିଁ ଧ୍ୟେୟ ହୋଇଥାନ୍ତା । ସେହି ସଂକଳ୍ପଟି କିପରି କ୍ରମଶଃ ମାଡ଼ ଖାଇଗଲା, ଅସଲ ଚିତ୍ରଟି କ୍ରମେ କିପରି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଲା ଓ ରୁଚି ଏବଂ କ୍ଷମତା-ଅହଂକାରମାନେ କିପରି ଆମ ବଡ଼ମାନଙ୍କର ବିଚାରଶକ୍ତିକୁ ଦୁର୍ବଳ କରି ପକାଇଲେ, ନିଜର ଆତ୍ମଜୀବନୀ ମଧ୍ୟରେ ନୀଳମଣିବାବୁ ମର୍ମତଃ ତାହାରି ଏକ ରେଖାଚିତ୍ର ଆଙ୍କିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ସମଗ୍ର ପ୍ରକ୍ରିୟାଟି ମଧ୍ୟରେ ସିଏ ଆପେ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ, ତେଣୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟୟଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ସିଏ ତାହା କରିପାରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର କ୍ଷମତା-ରାଜନୀତିକୁ ହିଁ

ସିଏ ଆଲୋଚନାର ପରିଧିରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାବାସୀଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ବିଗତ କେତେ ବର୍ଷର ସେହି କାହାଣୀଟିକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଏବଂ ଉପଭୋଗ୍ୟ ଭାବରେ ବାଢ଼ିଦେଇ ପାରିଛନ୍ତି । ଆମେ ସେଥିଲାଗି ତାଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇବା ।

ଲେଖକ କେତେ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ (ପୃଷ୍ଠା—୨୨୮) କହିଛନ୍ତି ଯେ, "ଦେଶକୁ ସ୍ୱାଧୀନ କରିବା ପାଇଁ ସଂଗ୍ରାମ ଯେତିକି କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ, ଅଜ୍ଞତାର ଅନ୍ଧକାରରୁ ମୁକ୍ତ କରି ଏକ ସ୍ୱାଧୀନଚେତା ସମାଜ ଗଢ଼ି ତୋଳିବା ତତୋଽଧିକ କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ ।" ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାଉତରାୟଙ୍କର ବକ୍ତବ୍ୟ ହେଉଛି ଯେ, ଦିଲ୍ଲୀରେ ଲାଲବାହାଦୁର ଶାସ୍ତ୍ରୀ ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାରେ ନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ଅମଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ତତଃ ଲୋକବୋଧ ମଧ୍ୟରେ ତଥା ସାଧାରଣ ବାତାବରଣରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସଂକଳ୍ପ ରହିଥିଲା, ସେହି ଦିଗରେ ଆନ୍ତରିକ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ମଧ୍ୟ ହେଉଥିଲା । ମାତ୍ର ତା ପରେ ମଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକ ସତେଅବା ଅନ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ମୋଡ଼ି ହୋଇଗଲା ଏବଂ "ସମାଜବାଦୀ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ମୋଡ଼ ଉପରେ ଆଗେଇ ଯାଉଥିବା ଏକ ଶାସନକଳ ପୁନର୍ବାର ଫେରି ଆସିଥିଲା ରକ୍ଷଣଶୀଳ ତଥା ଦଳୀୟ ସ୍ୱାର୍ଥଜଡ଼ିତ ଆଉ ଏକ ପଙ୍କିଳ ରାଜନୀତିକ ପରିବେଶକୁ ।" (ପୃଷ୍ଠା-୫୭) "ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଶାସନିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯାହାଠାରେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ କ୍ଷମତା ନ୍ୟସ୍ତ" ଥାଏ, "ତାହାର ନିଷ୍ପତ୍ତି ସ୍ୱାର୍ଥ ବା ଅହଙ୍କାରରେ ପ୍ରଭାବିତ" ହେଲେ "ଗଣତନ୍ତ୍ର ଓ ରାଜତନ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିବ ନାହିଁ ଏବଂ ସଂସଦୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅକାମୀ ହୋଇଯିବ" ବୋଲି ଲେଖକ କେତେ ସୁଚିନ୍ତିତ ଭାବରେ ଲେଖିଛନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠା-୪୪) ଲେଖକ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୀତିରେ ତଥାକଥିତ ଗଣତନ୍ତ୍ର ରାଜତନ୍ତ୍ରରେ ପରିଣତ ହୋଇଯିବାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବଧିଟି ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ତାହାରି ଭିତରେ ରହିଥିଲେ । ପୁସ୍ତକର ଶହ ଶହ ପୃଷ୍ଠା ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ଭବତଃ ସେହି କାରଣରୁ ସବୁକଥାକୁ ସେ ଏପରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ସାଧୁତାର ସହିତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ।

ଆମ ରାଜନୀତିର କ୍ଷମତା ଧରମାନଙ୍କରୁ ଅସଲ ସଂକଳ୍ପ ଓ ଅସଲ ଆକାଂକ୍ଷାଟି ଯେ କୌଣସି ଦୈବାଦୁର୍ଘଟଣା ଘଟିବାପରି ହଠାତ୍ ଭାଙ୍ଗି ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା, ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ଏହା କ୍ରମଶଃ ହୋଇଥିଲା, ସମ୍ପୃକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଅଭିପ୍ରାୟମାନ ଅନ୍ୟ ମାର୍ଗରେ ଗତି କରିବା ସହିତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ତାଳ ରଖି ହିଁ ହୋଇଥିଲା । ସାଧୁମାନେ ପ୍ରଥମେ ଅଳପ ଅଳପ ଅସାଧୁ ହେଲେ ଏବଂ ଏହିପରି ଅଳପ ଅଳପ ଅସାଧୁ ହେଉ ହେଉ କ୍ରମେ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଅସାଧୁ ହୋଇଗଲେ । କ୍ଷମତାରେ ଥିଲେ ସବୁକିଛି ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିବ ବୋଲି କ୍ରମେ-ସେମାନଙ୍କର ଏକ ସାହସ ମଧ୍ୟ ଆସିଗଲା । ଯେଉଁ ଦେଶରେ ତନଚଉଠରୁ ଅଧିକ ମଣିଷ ଅନ୍ଧକାର ଭିତରେ ପ୍ରାୟ ଏକ କର୍ମବାଦୀ ତାମସିକତା

ଭିତରେ ସତେଅବା ଆବହମାନ କାଳରୁ ଘର କରି ରହି ଆସିଛନ୍ତି, ସେଠାରେ ଦମ୍ଭୀକୁ ଅଧିକ ଦାମ୍ଭିକ ହେବାଲାଗି ଯେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଶ୍ରୟ ମିଳିଯିବ, ସେକଥା ସହଜରେ ବୁଝି ହେଉଛି । ଯିଏ କ୍ଷମତାରେ ରହିବ, ତା'ଭିତରେ ସେହି କ୍ଷମତାକୁ ଲଗାମ ଦେଇ ରଖିବାକୁ କେତୋଟି ବିଶେଷ ଗୁଣ ଓ ବିନୟ ରହିଥିବା ଉଚିତ । ତା' ନହେଲେ ଯେତେବଡ଼ ମୁକୁଟ ପିନ୍ଧି ଯେତେ ଉଚ୍ଚ କ୍ଷମତାରେ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମଣିଷ ପ୍ରାୟ ଅନ୍ଧ ହୋଇଯିବାର ଏବଂ ଆପଣାର ଅନ୍ଧତ୍ୱ ଦ୍ୱାରା ମୁକୁଟଟାକୁ ନାରଖାର କରି ପକାଇବାର ଆଶଙ୍କା ସର୍ବଦା ଅବଶ୍ୟ ରହିଥିବ । ଭାରତବର୍ଷରେ ବା ଓଡ଼ିଶାରେ ସେହି ନିୟମଟିର ଯେ ଏକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଘଟିଥାନ୍ତା, ସେପରି ଭାବିବା ଲାଗି ଆଦୌ କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାଉତରାୟ ଆତ୍ମଜୀବନୀର ଆଳରେ ସେହି ପ୍ରକ୍ରିୟାଟିର ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । କ୍ଷମତାଧୀଶ ମଣିଷକୁ ତାର କ୍ଷମତା ଖାଇଯିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ତା ପରେ ଯାବତୀୟ ଆନୁଗତ୍ୟ ଏକାନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଓ ସ୍ୱାର୍ଥସିଦ୍ଧିମୂଳକ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରେ । ତା'ପରେ ଆଉ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ବୋଲି କିଛି ରହେନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଦେଶକୁ ଏକ ସ୍ୱନିର୍ବାଚିତ ଓ ସ୍ୱୀକୃତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଅନୁସାରେ ଯେ ପାଦପରେ ପାଦ ପକାଇ ଗତି କରିବାକୁ ହୁଏ, ସେକଥା ବଡ଼ ନିଦକ ଭାବରେ ଭୁଲି ହୋଇଯାଏ । ତା'ପରେ ଗୋଳିଆ ପୋଖରୀରେ ଯିଏ ଆସି ପଶିପାରିଲା, ସିଏ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ମାଛନେବାକୁ ହିଁ ଧର୍ମ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିନିଏ । ରାଜନୈତିକ ସଚେତନତା ଓ ଚିନ୍ତନ କିଛି ଫଳଶ୍ରୁତିକୁ ସତକୁ ସତ ଫଳାଇ ଦେଖାଇ ଦେବାର ବ୍ୟାକୁଳତା ଏସବୁ ପଶେର ହୋଇ ରହେ । ନୀଳମଣି ବାବୁ ପୋଖରୀ ଗୋଳି କରି ·ମାଛନେବାର ଏକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ କୁଖ୍ୟାତ ତିନି ମସ୍କେଟିଅରଙ୍କ (ପୃଷ୍ଠା-୨୯୭) ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ଅନ୍ୟତମ ସାମରଥୀ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ସିଏ କେତେକେତେ ମଣିଷଙ୍କ ନିମନ୍ତେ କେତେ ଭରସା ତଥା କେତେ ତ୍ରାସର କାରଣ ହୋଇଥିବେ । ୧୯୫୭ ମସିହାର ସାଧାରଣ ନିର୍ବାଚନ ପରଠାରୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହି ସୁଆଙ୍ଗ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ବୋଲି ଲେଖକ ନିଜେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ।

ଏହାପରେ ଦଳୀୟ ସଂଖ୍ୟାଧିକ୍ୟ ହାସଲ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବିଚରା ନିର୍ବାଚିତ ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କୁ ଟଙ୍କା ଦେଇ କିଣିବା ଆରମ୍ଭ ହେଲା, ଜାଲ ଦସ୍ତଖତ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଇ ରାଜ୍ୟପାଳଙ୍କୁ ଦିଆଗଲା, ମୋଟା ଟଙ୍କା ଦେଇ ବିରୋଧୀ ପକ୍ଷର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବିଧାନସଭାରେ ଭୋଟ ନିଆଯାଉଥିବା ସମୟରେ ଅନୁପସ୍ଥିତ ରଖାଇବାର ଉଦ୍ୟମ ହେଲା (ପୃଷ୍ଠା-୩୦୪, ୩୦୫), ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ପଦରୁ ବିଦାହୋଇ ଗଲାପରେ ଏସବୁ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ସତେଅବା ବିବେକକୁ ସିଙ୍କାରେ ରଖିଦେଇ, ବୀରମାନେ ଗୁହାଳ ଭିତରେ ସୁଆଙ୍ଗ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଇଥିଲେ । ଅକାର୍ଯ୍ୟମାନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଙ୍କୋଚହୀନ ଭାବରେ

ବୃଦ୍ଧି ପାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏହି ଯାବତୀୟ ସିଡ଼ିରେ ଲେଖକଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଏକ ଦୃଶ୍ୟମାନ ଭୂମିକା ରହିଥିଲା ।

ଏକଦା ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମ ଲଢ଼ିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଥୋକେ କ୍ଷମତା ଭିତରକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀ ନୀଳମଣି ରାଉତରାୟ ସେହି 'ଥୋକେ'ଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ । ତାଙ୍କର ଭାଷାରେ କହିଲେ (ପୃଷ୍ଠା-୩୨୭), ''ଆମେ ଥୋକେ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀ ସେହି ପୁଣ୍ୟକୁ ପୁଞ୍ଜି କରି ଦେଶରେ କ୍ଷମତା ଓ ପ୍ରଭାବକୁ କରାୟତ୍ତ କରି ନାନା ସତ୍ ଓ ଅସତ୍ ଉପାୟରେ ନିଜର ଧନଦୌଲତ ବଢ଼ାଇବା । ଏପରିକି ଆମର ଏତାଦୃଶ କଳଙ୍କମୟ ଆଚରଣରୁ ଦେଶରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀଙ୍କ ଭାବମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଆମ ଦାୟାଦ ଯୁବସମାଜ ଆଗରେ ଏବଂ ଇତିହାସ ପୃଷ୍ଠାରେ କଳଙ୍କିତ କରିବା । ...ସେହି 'ପୁଣ୍ୟ'କୁ ପୁଞ୍ଜି କରି ଲୋକ ସମର୍ଥନ ଲୋଡ଼ି ଲୋକପ୍ରତିନିଧି ନିର୍ବାଚିତ ହେବା, ଭରମା ପାଇବା ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ଅବଶିଷ୍ଟ ଜୀବନ ପାଇଁ ପେନ୍‌ସନ୍ ଆଦାୟ କରିବା ।'' ଏହା ଏକ ସ୍ୱୀକାରୋକ୍ତି । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଶ୍ରୀ ରାଉତରାୟ ପଲ ଭିତରେ ତଥାପି ହୁଏତ ଅଲଗା ପରି ବାରିହୋଇ ପଡ଼ୁଛନ୍ତି । ରାଜନୀତିକୁ ଗ୍ରାସ କରିଥିବା ସେହି ଅନିଷ୍ଟକାରୀ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଆଉ ଥୋକେଙ୍କ ଭିତରେ ଆଦୌ ସୀମାବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିନାହିଁ । ନେତାଙ୍କ ସ୍ତରରୁ ବଢ଼ି ସାନ ଅମଲା ଏବଂ ଆମ ସାମୂହିକ ଜୀବନର ଯାବତୀୟ ଧର୍ମକୁ ଗ୍ରାସ କରି ପକାଇଲାଣି । ୧୯୫୭ ମସିହାରେ ରାଜନୀତିକ କ୍ଷମତାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହି ପ୍ରବୃତ୍ତିଟିକୁ ପ୍ରାୟ ଡାକି ଆଣିବାରେ ଶ୍ରୀ ରାଉତରାୟ ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଯାହାକୁ ସେ ଡାକି ଆଣିଥିଲେ, ତାକୁ ଆଉ ରୋକି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସ୍ୱୟଂ ଗଡ ଭିତରେ ରାଜା ହେଲେ, ସାନରୁ ବଡ ହେଲେ, ଉପମନ୍ତ୍ରୀରୁ କ୍ୟାବିନେଟ୍ ପାହ୍ୟାକୁ ଉଠିଲେ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚୌଧୁରୀଙ୍କୁ ସ୍ଥାନଚ୍ୟୁତ କରି ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟଟିକୁ ଡାକି ଆଣିବାରେ ରାଉତରାୟ ନିଜେ ଅଭିଳାଷୀ ଥିଲେ ବୋଲି ସ୍ପଷ୍ଟ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠା-୫୭)

ଏହିପରି ଭାବରେ ଯେଉଁ ଅଶିଷ୍ଟ ଓ ଅଭଦ୍ର ରାଜନୀତିର ପରମ୍ପରା ଓଡ଼ିଶାରେ ଶାସନ ତଥା ସଂଗଠନ ଉଭୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଚାଲିଲା, ସେଥିରେ ଶ୍ରୀ ରାଉତରାୟଙ୍କ ସମେତ ସମସ୍ତେ ଭାଗ ନେଇଥିଲେ । ଫରକ ହୁଏତ ଏତିକି, ତୁରତୁରିଆମାନେ ଗଡଆ ଭିତରେ ପଶିଥିଲେ, ଟେଣ୍ଟା ସବାଆଗ ଦଉଡ଼ି ଯାଉଥିଲେ ଏବଂ ଅଧିକ ସାବଧାନମାନେ ଗଡ଼ଆବନ୍ଧ ଉପରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଥିଲେ, ମୌନସମ୍ମତି ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଗୁଣ୍ଡାମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଥୋପ ଗିଳାଇ କବଳକୁ ଅଣା ଯାଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହିସବୁ ଦଶକରେ ହୋଇଥିବା ତଥାକଥିତ ଗୁଣ୍ଡା ଆନ୍ଦୋଳନମାନ କିପରି ଆମ ରାଜନୀତିକ ନେତାମାନଙ୍କର ଦୁଷ୍ଟ ଭ୍ରୂଣ ଭିତରୁ ଜନ୍ମଲାଭ କରୁଥିଲା, ନୀଳମଣି ବାବୁ ପୃଷ୍ଠା ପୃଷ୍ଠା ଧରି

ତାହାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଇଛନ୍ତି । ମୂଳତଃ ନିଜର ମତଲବଗୁଡ଼ାକୁ ସିଦ୍ଧ କରିବା ଲାଗି ରାଜନୀତିକ କ୍ଷମତାରେ ରହିଥିବା ନାବାଳକ ବୃହତ୍‌ମାନେ କ୍ଷୁଦ୍ରମାନଙ୍କୁ ଉସ୍‌କାଉଥିଲେ । କ୍ଷୁଦ୍ରମାନେ କେତେ ସୂତାରେ ଆସି ପାଲରେ ପଡ଼ି ଯାଉଥିଲେ । ସେମାନେ ହୁଏତ ଅସଲ ରାଜନୀତି ଲାଗି ସଚେତନ ଭାବରେ ମଣି ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଭଣ୍ଡୁର କରୁଥିବା ନେତାମାନେ ସେକଥା କେବେ ଚିନ୍ତା ବି କରୁନଥିଲେ । ବରଂ ଆପଣାର ରାଜନୀତିକ ହେତୁ ହେବା ଆଗରୁ ସେମାନେ ଆସି ଜାଲରେ ପଡ଼ିଯାଉଥିଲେ ଏବଂ ବଡ଼ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଯେଉଁମାନେ ରାଜନୀତି ଭିତରେ ରହିବାକୁ ମନକଲେ, ସେମାନେ ଜୀବନଯାକ ନାବାଳକ ହୋଇ ରହିଲେ । ସେହି ପରମ୍ପରାଟି ଏବେ ମଧ୍ୟ ଭାରି କାମ ଦେଉଛି । ନାବାଳକମାନେ ନେତା ହୋଇ କେତେ ନା କେତେ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ଉପଦ୍ରବମାନ ଦେଖାଇବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ରାଜନୀତିକ ଆଦର୍ଶ ବୋଲି ଗୋଟାଏ ପଦାର୍ଥ ହୁଏତ କେବେ ଥିଲା—ବାଟ ଦେଖାଉଥିଲା, ବିନୀତ କରି ରଖିଥିଲା । ଏବେ ତାହା ସୁଦୂର ପରାହତ ହୋଇ ରହିଲାଣି । ଏପରିକି କେହି କେହି ଏକ ନିମ୍ନତମ ରାଜନୀତିକ କୁଳୀନତା ଓ ଭଦ୍ରତା ନିମନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ଆଉ ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ମଣୁନାହାନ୍ତି । ନୀଳମଣି ବାବୁ ପ୍ରକ୍ରିୟାଟିର ବିଶଦ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଆଲୋଚ୍ୟ ଆତ୍ମଜୀବନୀଟି ପଢ଼ି ଆମ ଅନେକଙ୍କୁ ହୁଏତ ଭାରି ଖୁସି ଲାଗିବ । ଏଥିରେ ଅନବଜ୍ଞାତ ଅନେକ ଗୁମରକୁ ପଦା'ରେ ଆଣି ପକାଇ ଦିଆଯାଇଛି ବୋଲି ସାଧାରଣତଃ ଗୁମରଗୁଡ଼ାକରୁ ଆନନ୍ଦ ପାଉଥିବା ମଣିଷମାନେ କେତେ ଖୁସି ହୋଇ ବହିଟିକୁ ପଢ଼ିବେ । ପ୍ରବର ବଡ଼ମାନଙ୍କର ଅପକର୍ମଗୁଡ଼ାକର ବାର୍ତ୍ତା ପାଇ ସାନ ଓ ଅବରମାନେ କେତେ ଆତ୍ମସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରିବେ । ଆମ ଭିତରେ ନାନା ଅନାଚରଣ କରୁଥିବା ଅଥଚ ଅନାମଧେୟତାର ବୁଜୁଲାଗୁଡ଼ାକ ଭିତରେ ଆତ୍ମଗୋପନ କରି ରହିଥିବା ଅପରାଧୀଟି ବଡ଼ମାନଙ୍କର ଏହିସବୁ ଅନାଚରଣ କଥା ଦେଖି ହୁଏତ କେତେ ହୃଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରିବାରେ ଲାଗିଯିବ ଏବଂ ସତେଅବା କେତେ ହାଲୁକା ହୋଇଯିବା ପରି ଅନୁଭବ କରିବ । ଓଡ଼ିଶାରେ କପରି କ୍ଷମତାସୀନ ବଚସ୍ୱାର୍ଥୀମାନେ ଧରାପରା ହୋଇ ପରସ୍ପରକୁ ପଦାରେ ପକାଇଲେ, ପରସ୍ପର ନାଆଁରେ କମିଶନ ବସାଇଲେ ଓ ଘଣ୍ଟି ବାଡ଼େଇଲେ, ସେଗୁଡ଼ାକୁ ପଢ଼ି ଆମ ଅନେକଙ୍କୁ ହୁଏତ କେତେ ଉତ୍ତମ ଲାଗିବ । ନୀଳମଣି ବାବୁ ସତରେ କେତେ କଥା ମନେ ରଖି ପାରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏଗୁଡ଼ାକୁ ସିଏ ପ୍ରକୃତରେ କାହିଁକି ମନେ ରଖିଛନ୍ତି ? ଯାହାସବୁ ମନେ ରଖିବା ଉଚିତ୍, ସେଗୁଡ଼ିକୁ କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନରେ ପଡ଼ି ଭୁଲିବାକୁ ମନ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ସମ୍ଭବତଃ ସିଏ ଶିରି ପ୍ରଶିରି ଯାଏ ଅପଘଟଣାଗୁଡ଼ିକୁ ଏତେ ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ମନେରଖି ପାରିଛନ୍ତି ।

ଆତ୍ମଜୀବନୀଟିଏ ଲେଖିବା ସମୟରେ ଯାହା ସିଏ ସବାଆଗ ମନେ ରଖିଥାଆନ୍ତି ଓ ଯାହାର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ସିଏ ଯାହା ଲେଖିବାର ଲେଖିଥାଆନ୍ତି, ସେକଥା ସିଏ ଭୁଲି ଯାଇଛନ୍ତି । ଅସଲ୍ କଥାଟି ହେଉଛି ଯେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନିର୍ମାଣର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନେଇ ଭାରତବର୍ଷରେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ସଂଗ୍ରାମଟି ଲଢ଼ାଯାଇଥିଲା । ମାତ୍ର ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନ ହେଲା-ପରେ ନେତାମାନେ ନିର୍ମାଣର ସେହି ବାଟଟିକୁ ଛାଡିଗଲେ, ନିଜେ ଦୁଷ୍ଟ ହେଲେ, ଅମଲାତନ୍ତ୍ରକୁ ଦୁଷ୍ଟ କଲେ ଏବଂ ଏକ ସ୍ୱାଧୀନ ଦେଶର ଅମିତ ଶକ୍ତିକୁ ବାଟମାରଣା କରିଦେଲେ । ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତବର୍ଷରେ ମଣିଷକୁ ହିଁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ହୀନମାନ ଭାବେ ଉପେକ୍ଷା କରାଗଲା । ନୀଳମଣି ବାବୁ ସେହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ବହିଟିକୁ ଲେଖିଥାଆନ୍ତି ।

ରାଜନୀତିକ ନେତୃତ୍ୱ ଦୁଷ୍ଟ ହେବା ଫଳରେ ଗୋଟିଏ ଘର ଭାଙ୍ଗି କେତେ ଘର ହୋଇଗଲା । କୌଣସି ସିଦ୍ଧାନ୍ତଗତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ହେତୁ ଯେ ଗୋଟିଏ ଦଳର ମଣିଷମାନେ ବହୁ ଦଳ ହେଲେ, ସେକଥା ମୋଟେ ନୁହେଁ । ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ସେତେବେଳକୁ ମରି ସାରିଥିଲା । ବିବେକର ମୁଣ୍ଡଚ୍ଛେଦନ ହୋଇସାରିଥିଲା । ତୁଚ୍ଛା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅସୂୟା ଏବଂ ଅସହିଷ୍ଣୁତାକୁ ଭିତ୍ତି କରି କଳହମାନ ଲାଗିଗଲା । ସେମାନେ ପରସ୍ପରର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ଭୟ କଲେ ଏବଂ ଏ ସ୍ଥଳରୁ ସେ ସ୍ଥଳକୁ ଫକ୍ ଫାକ୍ ଡେଇଁଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଆଉ ମୋଟେ ଚିହ୍ନି ହେଲାନାହିଁ । କାରଣ ଚିହ୍ନିବାର ମୂଳ ପରିମଳ-ଗୁଡ଼ିକ ଏକାବେଳେକେ ଭଣ୍ଡୁର ହୋଇ ରହିଗଲା । କେତେ ନୂଆ ନାମରେ ଦଳମାନ ଗଢ଼ାହେଲା ଏବଂ ଭାରି ଆଡ଼ମ୍ବରରେ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର ଆଭିମୁଖ୍ୟ ବିଜ୍ଞାନ କରି ଇସ୍ତାହାରମାନ ଦେଲେ । ଏହି ଇସ୍ତାହାରଗୁଡ଼ିକର କେବଳ ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ଉତ୍କଳ କଂଗ୍ରେସ ନାମକ ଗୋଟିଏ ଦଳ ଆପଣାର ଇସ୍ତାହାରରେ ଲେଖିଥିଲା (ପୃଷ୍ଠା—୫୦୮), "ଉତ୍କଳ କଂଗ୍ରେସ୍ ଆଜି ରାଜ୍ୟବାସୀଙ୍କୁ ଏକ ମହାନ୍ ବିପ୍ଳବର ପଥରେ ଆଗେଇ ନେବାର ଶପଥ ନେଇଛି । ଆମକୁ ସଂଗ୍ରାମ କରିବାକୁ ହେବ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ, ଅବିଚାର, ଅନ୍ୟାୟ ଏବଂ ଶୋଷଣ ବିରୁଦ୍ଧରେ...... । ସେ ଆଜି ଏକ ସଂଗ୍ରାମ ଭୂମିକାରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ।" ଅସଲ ସଂଗ୍ରାମର ଅର୍ଥ ଯେ ଏକାବେଳେକେ ଅଲଗା, ତଥା-କଥିତ ସଂଗ୍ରାମୀମାନେ ହେଲେ ସେହି କଥାର ବିଚାର କରିଥାଆନ୍ତି । ନିର୍ବାଚନ ସରିବା ପରେ ଯେ ସେମାନେ ଅସଜ ପରିସ୍ଥିତିରେ ପଡ଼ି ଶାସକ କଂଗ୍ରେସ ସହିତ ମିଳିତ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଢ଼ିବା ପାଇଁ ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବ ହୋଇ ଉଠିଲେ ଏବଂ ଶେଷକୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓ ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡ ଦଳ ସହିତ ମିଶି କ୍ଷମତାସୀନ ହେଲେ, ସେଥିରେ ଆମର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ସେହି ସଂଗ୍ରାମୀମାନେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ବଞ୍ଚିଛନ୍ତି— ଅବିଚାର ଓ ଅନ୍ୟାୟ ମଧ୍ୟ ଆଗ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଜବର ହୋଇ ରହିଛି । ଉପେକ୍ଷା ଏବଂ ଆତ୍ମକାମିତା ହିଁ ନେତାମାନଙ୍କର ଧର୍ମରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାଉତରାୟଙ୍କ ପୁସ୍ତକରେ ସ୍ମୃତିଗୁଡ଼ାକ ଅତ୍ୟନ୍ତ "ବେଶି "ଅନୁଭୂତି ଅତ୍ୟନ୍ତ କମ୍, ଅସଲ ଅନୁଭୂତି ଆହୁରି କମ୍ । ଆଲୋଚନା ବହୁତ, ଅସଲ ରାଜନୀତି ଆଲୋଚନା ବହୁତ କମ୍ । ତଥାପି ଏପରି ଏକ ପୁସ୍ତକର ଆବଶ୍ୟକତା ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି । ଗତ ଚାରି ଦଶକରେ ଯେଉଁମାନେ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୀତି ଭିତରେ ଥିଲେ, ଆସନରେ ବସିଥିଲେ ଏବଂ ନେତୃତ୍ୱ ଦେଉଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହିପରି ସଂସ୍କରଣମାନ ଲେଖନ୍ତୁ । ସେମାନଙ୍କର ସ୍ମୃତି ତଥା ଅନୁଭୂତି-ସବୁ ଲୋକଲୋଚନରେ ପଡ଼ୁ । ତେବେ ଲୋକମାନେ ଅସାରରୁ ସାର ବାଛିନେଇ ପାରିବାର ଏକ ପ୍ରକୃତ ସୁଯୋଗ ପାଇପାରିବେ । ସାର ଅସାର ବାଛି ପାରିଲେ ସେମାନେ ଓଡ଼ିଶାର ଅଦ୍ୟତମ ଅତୀତଟିକୁ ଅଧିକ ସତ୍ୟତାର ସହିତ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ଦେଖିପାରିବେ ଅତୀତକୁ ଯଥାର୍ଥଭାବରେ ଦେଖିପାରିଲେ ସେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନର ବାନ୍ଧୁଟିକୁ ମଧ୍ୟ ନିର୍ଭୁଲ ଭାବରେ ଅନ୍ଦାଜ କରିପାରିବେ ଏବଂ ଯଥାର୍ଥ ନେତୃତ୍ୱ କିପରି ନହେବା ଉଚିତ ସେହି ବିଷୟରେ ଅଧିକ ଅନ୍ତଃଦୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟ ଲାଭ କରିପାରିବେ । ଦୃଷ୍ଟି ଦରିଦ୍ର ଏହି ଭୂମିଟି ପାଇଁ ତାହାକୁ କମ୍ ଲାଭ ବୋଲି କେବେହେଲେ କୁହା ଯିବନାହିଁ । ଆମକୁ ସେହି ସୁଯୋଗରୁ କଣେ ଯୋଗାଇ ଦେଇଥିବାରୁ ଆମେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାଉତରାୟଙ୍କ ପାଖରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କୃତଜ୍ଞ ରହିବା ।

ସବୁ ଯୁଗରେ, ସବୁ ଦେଶରେ ଏମିତି ଥୋକେ ମଣିଷ ଥାଆନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ କି ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ନୈରାଶ୍ୟ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ରହିଥିବା ବେଳେ ତଥାପି ଆଶାବାଦୀ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗକୁ ଅନ୍ଧାର ଘୋଟି ରହିଥିବା ବେଳେ ତଥାପି ଆଲୋକ ଅବଶ୍ୟ ଆସିବ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ସ୍ୱୀକୃତ ଦେବତାମାନେ ଗୋଟାହିଆ ସ୍ଥାଣୁ ପାଲଟି ଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଋତମାନେ ଅବଶ୍ୟ ପାହିବେ ଏବଂ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅବଶ୍ୟ ଆସିବ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଥାନ୍ତି । ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଅଛନ୍ତି । ସେହିମାନେ ହିଁ ଆମର ଆଗାମୀ ଷେତଗୁଡ଼ିକ ଲାଗି ବିହନ ହେବେ । ଏହି ସବୁକିଛି ଅବଶ୍ୟ ବଦଳିବ; ସାରା ପୃଥିବୀରେ ଯାହା ଘଟିବ, ଓଡ଼ିଶା କଦାପି ସେଥିରୁ ବାଦ୍ ପଡ଼ି ଯିବ ନାହିଁ । ସଂଗ୍ରାମ ବେଳେ ଦେଖାଯାଇଥିବା ସ୍ୱପ୍ନଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକୃତରେ ସେତିକିବେଳେ ଯାଇ ଫଳିବ । ସେତେବେଳେ ଆମେ ପଛକୁ ଅନାଇ ଦେଖିଲାବେଳେ ସ୍ୱାଧୀନତା-ପରବର୍ତ୍ତୀ ଏହି ମାଟି ଦଶକଗୁଡ଼ିକର ପୂର୍ବଗାମୀମାନଙ୍କୁ ଅବଶ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ସେମାନେ ଯେ ମିଛଟାରେ ଏହି ଦଶକଗୁଡ଼ିକୁ ମାଡ଼ି ବସିଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଆମେ ସେକଥା କହିବାକୁ ମୋଟେ ମନ କରିବା ନାହିଁ । ଏକ ଦେଶ ହିସାବରେ ଆମର ଭାଗ୍ୟନିର୍ମାଣରେ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଏକ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଜଞ୍ଜିର ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କଡ଼ା ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଆମର ସଂକଳ୍ପକୁ ସଂପୁଷ୍ଟ କରିବାରେ ସେମାନଙ୍କର ବି ଏକ ଅବଦାନ ରହିଛି । ସେହି ଅବଦାନଟି କ୍ରମନ୍ତେ ଆମେ ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଅବଶ୍ୟ ଋଣୀ ହୋଇରହିବା ।

ସମ୍ବାଦ, ୧୦-୪-୮୭

History of the Chaitanya Faith in Orissa

By Sri Prabhat Mukherjee

Manohar Publications, New Delhi (1979),

Pages 126, Demy, Price Rs. 55/-

ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ନିଜର ଜୀବନକାଳରେ ହିଁ ଠାକୁର ହୋଇ ପୂଜା ପାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସାରିଥିଲେ । ଏଭଳି ପୂଜା ପାଇବା ଲୋକମୁଖରେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ମହିମା ବୃଦ୍ଧି କରିବାରେ ନିଶ୍ଚୟ ଅନେକ ସହାୟତା କରିଥିବ ସତ, ମାତ୍ର ସିଏ ଯେଉଁ ବିଶେଷ ଧର୍ମପ୍ରେରଣାଟିକୁ ଆପଣାର ଯୁଗମାନସ ମଧ୍ୟରେ ସଞ୍ଚାରିତ କରିବା ଲାଗି ନିଜର ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଥିଲେ, ସେହି ଧର୍ମପ୍ରେରଣା ଲାଗି ତାହା ନିଶ୍ଚୟ ନାନାପ୍ରକାରେ ହାନିକାରକ ହୋଇଥିବ । ତତ୍କାଳୀନ ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକ ଲାଗି ତାହା ଏକ ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ହୁଏତ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ତଥାପି ଯଥାର୍ଥ ଉତ୍ତରଟିକୁ ଦେବାରେ ଉଚିତ ପ୍ରକାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇନଥିବ । ତାହା ଚୈତନ୍ୟଧର୍ମ ପକ୍ଷରେ ଓ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର କଥା ।

ଆଲୋଚିତ ପୁସ୍ତକଟିର ଲେଖକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପ୍ରଭାତ ମୁଖର୍ଜୀ ମନ୍ତବ୍ୟ କରି କହିଛନ୍ତି ଯେ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଦେହ ଦେଖିବାକୁ ଅସାଧାରଣ ଭାବରେ ଗୋରା ଥିଲା ଓ ତାଙ୍କର ଧର୍ମ ଜୀବନଗତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମୁଗ୍ଧ କରି ଦେଉଥିଲା ବୋଲି ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ବଞ୍ଚି ଥାଉଁ ଥାଉଁ ହିଁ ଠାକୁର ହୋଇ ପୂଜା ପାଇଲେ । ଭଗବାନଙ୍କର ଏକ ଅବତାରରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲେ । ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ବିଷୟରେ ଅଧିକାଂଶ ଆଲୋଚନା ତାଙ୍କର ଏହି ମୁଗ୍ଧ ଭକ୍ତମାନେ ହିଁ କରିଛନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍, ଯେଉଁମାନେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଥମରୁ ହିଁ ଠାକୁର ବୋଲି ଧରି ନେଇଛନ୍ତି, ଏକ ଭାବାତିରିକ୍ତତା ଅର୍ଥାତ୍ ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ଭାବପ୍ରବଣତା ସହିତ ସେମାନେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଜୀବନଲୀଳାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ସେହି ବର୍ଣ୍ଣନାଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧିକାଂଶତଃ ଚରିତାମୃତ ବୋଲି ନାମିତ କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ, ଏକଥା ମଧ୍ୟ ସତ ଯେ, ସେହିସବୁ ଚରିତକାବ୍ୟ ନ୍ୟାୟତଃ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଅମୃତ ପରି ସୁସ୍ୱାଦୁ ହୋଇଛି ସିନା, ମାତ୍ର ଅସଲ ଚରିତଟିକୁ ସମଗ୍ର ଓ ସମୁଚିତ ଭାବରେ ଦେଖିବା

ଲାଗି ତାହା ଖୁବ୍ ବେଶୀ ଦ୍ୱାରୋଦ୍ଘାଟନ କରିପାରି ନାହିଁ । ଏପରିକି, କଲିକତା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଆମର ଏହି ଆଧୁନିକ କାଳରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିବା ଚୈତନ୍ୟ ଜୀବନ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଉପାଦାନମୂଳକ ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରଧାନତଃ ଜଣେ ଭକ୍ତର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଲିଖିତ ହୋଇଛି ବୋଲି ଗ୍ରନ୍ଥର ଲେଖକ ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ପୃଥିବୀରେ ସମ୍ଭବତଃ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ମହାପୁରୁଷଙ୍କୁ ଭକ୍ତମାନେ ଏତେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଆପଣା ଦୃଷ୍ଟିର ଗମ୍ଭୀରଟି ମଧ୍ୟରେ କବଳିତ କରି ରଖି ନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ବେଢ଼ାଟିର ବାହାରେ ରହିଥିବା ଅନ୍ୟ ଜିଜ୍ଞାସୁମାନଙ୍କ ଲାଗି ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଆଜି ମଧ୍ୟ ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ଅସ୍ପଷ୍ଟତା ବା ଖୁବ୍ ବେଶୀ ହେଲେ ଏକ ଅର୍ଦ୍ଧସ୍ପଷ୍ଟତା ହୋଇ ରହିଯାଇଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପ୍ରଭାତ ମୁଖାର୍ଜି ଇତିହାସର ଅଧ୍ୟାପକ । ଜଣେ ଇତିହାସ ଛାତ୍ରର ଦୃଷ୍ଟିକାଠିଗୁଡ଼ିକୁ ବଢ଼ାଇ ସେ ବର୍ତ୍ତମାନର ଆଲୋଚିତ ପୁସ୍ତକଟିରେ ଚୈତନ୍ୟଧର୍ମର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଅବଧାରଣା କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଏହି ଦ୍ୱିତୀୟ ଉଦ୍ୟମ ପ୍ରକୃତରେ ପ୍ରଶଂସାର ଯୋଗ୍ୟ । ପ୍ରଥମ ଉଦ୍ୟମଟିକୁ ସିଏ ପ୍ରାୟ ତ୍ରିଶିବର୍ଷ ପୂର୍ବେ କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟଯୁଗର ଓଡ଼ିଆ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଇଂରାଜୀରେ ଲିଖିତ ଆପଣାର ପୁସ୍ତକଟିରେ ସେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ବି କିଛି ଚର୍ଚ୍ଚା କରିଥିଲେ । ବିଶେଷକରି ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଶେଷ ଜୀବନକାଳରେ, ଯେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମ ଚୈତନ୍ୟ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ଧର୍ମଲୀଳାଟି ସହିତ ଓଡ଼ିଶାରେ ମୁହାଁମୁହିଁ ହୋଇ ଠିଆ ହୋଇଥିଲା, ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମୁଖାର୍ଜି ସେହି ପର୍ଯ୍ୟାୟଟି ଉପରେ ଏକ ଅଧ୍ୟୟନମୂଳକ ଅବଲୋକନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନର ଏହି ଦ୍ୱିତୀୟ ଉଦ୍ୟମଟିକୁ ସେ ପଶ୍ଚିମ ଜର୍ମାନୀର ହାଇଡେଲ୍‌ବେର୍ଗ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଦକ୍ଷିଣ-ଏସିଆ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନର ଓଡ଼ିଶା ଗବେଷଣାର ଏକ କାର୍ଯ୍ୟରୂପେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛନ୍ତି । ନିପଟ ଇତିହାସର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଯେତିକି କହିହେବ ବା ଯେତିକି ଦେଖିହେବ, ସେତିକି ଦେଖିବା ଓ କହିବା, ଯଥାସମ୍ଭବ ଏକ ବୌଦ୍ଧିକ ନିରପେକ୍ଷତା ଏବଂ ଅନେକାନ୍ତବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିପାତ ଆମକୁ ଯେତିକି ପ୍ରମାଣ ସମ୍ବଳିତ ସତ୍ୟ ସହିତ ଆଣି ହାବୁଡ଼ାଇ ଦେଇଯାଉଥିବ, ତାହାକୁ ହିଁ ଗବେଷଣା ବୋଲି ସ୍ୱୀକୃତି ଦେବା,—ଏହା ହେଉଛି ଯାବତୀୟ ଇଉରୋପୀୟ ଅଧ୍ୟୟନର ଏକ ପ୍ରଧାନ ଧର୍ମ, ହୁଏତ ଜର୍ମାନ ଗବେଷଣାର ଏକ ବିଶେଷ ଧର୍ମ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମୁଖାର୍ଜି ନିଜକୁ ସେହିପରି ଏକ ଧର୍ମରେ ଗଢ଼ି କରାଇବାକୁ ଅନେକ ପ୍ରୟାସ କରି ଆଲୋଚିତ ଗ୍ରନ୍ଥଟିକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛନ୍ତି । ଏପରି କରିବା ମୋଟେ ସହଜ କଥା ନୁହେଁ । ପ୍ରଭାତ ବାବୁ ଯେ ତାହା କରିବାକୁ ମନ ବଳାଇଛନ୍ତି ଓ ଜର୍ମାନ ଗବେଷଣା-ପ୍ରତିଷ୍ଠାନଟି ଲାଗି ଅଭିପ୍ରେତ ସରହଦଟି ମଧ୍ୟରେ ସେହି କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ସମ୍ପନ୍ନ କରିପାରିଛନ୍ତି, ସେଥିଲାଗି ସେ ପ୍ରକୃତରେ ଅନେକ ପ୍ରଶଂସାର ଅଧିକାରୀ ।

ଗ୍ରନ୍ଥଟିକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମୁଖାର୍ଜୀ ଚୈତନ୍ୟ ଜୀବନର ତଥ୍ୟୋପାଦାନଗୁଡ଼ିକୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ଚାରୋଟି ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ଯୋଗାଡ଼ କରିଛନ୍ତି । ମୂଳତଃ ସେହି ଚାରୋଟି ଗ୍ରନ୍ଥ ଉପରେ ସିଏ ନିଜର ଅନୁମାନଗୁଡ଼ିକ ଲାଗି ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ନିର୍ଭର ବି କରିଛନ୍ତି । ସେହି ଚାରୋଟି ମଧ୍ୟରୁ ଦୁଇଟି ଗ୍ରନ୍ଥ ସଂସ୍କୃତରେ ଲିଖିତ । ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ଶ୍ରୀ ମୁରାରି ଗୁପ୍ତଙ୍କର 'ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ' ଏବଂ ଆରଟି କବି କର୍ଣ୍ଣପୂରଙ୍କର 'ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ କାବ୍ୟ' । ପ୍ରଭାତବାବୁଙ୍କର କଥା ଅନୁସାରେ ମୁରାରି ଗୁପ୍ତ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ଜଣେ ସାଧାରଣ ମଣିଷ ହିସାବରେ ଦେଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ସମସାମୟିକ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସିଏ ତାଙ୍କୁ 'ଚତୁର୍ଭୁଜ ବିଷ୍ଣୁ' ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା ବି କରିଛନ୍ତି । କବି କର୍ଣ୍ଣପୂର-ଲିଖିତ ଅନ୍ୟ ବହିଟି ପ୍ରଭାତବାବୁ ଚୈତନ୍ୟଜୀବନର ତଥ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଜାଣିବା ଦିଗରେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ବିଶ୍ୱାସଯୋଗ୍ୟ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏହି ଦ୍ୱିତୀୟ ବହିଟିରେ ମଧ୍ୟ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ 'ଗୋପୀଜନବଲ୍ଲଭ' ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି ଏବଂ ସେହି ଲେଖକଙ୍କର 'ଚୈତନ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ' ନାଟକରେ ସ୍ୱୟଂ କୃଷ୍ଣ ହିଁ ଚୈତନ୍ୟ ରୂପେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରାଯାଇଛି । ଅବଶିଷ୍ଟ ଦୁଇଟି ବଙ୍ଗଳା ବହି । ଗୋଟିଏ ବୃନ୍ଦାବନ ଦାସଙ୍କର 'ଚୈତନ୍ୟ ଭାଗବତ' ଏବଂ ଅନ୍ୟଟି କୃଷ୍ଣଦାସ କବିରାଜଙ୍କର 'ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ' । ବୃନ୍ଦାବନ ଦାସ 'ଚୈତନ୍ୟ ଭାଗବତ' ଲେଖିବା ସମୟରେ ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଲୀଳାକୀର୍ତ୍ତିନମାନ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିବା ସଂସ୍କୃତ ଭାଗବତକୁ ହିଁ ତାଙ୍କର ଆଖି ଆଗରେ ରଖିଥିଲେ । ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ କରଣିରେ ବି କେବଳ କୃଷ୍ଣଙ୍କର କରଣିଗୁଡ଼ିକ ହିଁ ପୁନଃ ପ୍ରକଟିତ ହେବାରେ ଲାଗିଥିଲା ବୋଲି ବୃନ୍ଦାବନ ଦାସ ଧରି ନେଇଥିଲେ । କୃଷ୍ଣଦାସ କବିରାଜଙ୍କର ଭଣିତ ଅନ୍ୟ ଚରିତ କାବ୍ୟଟିରେ ତ ବାଘ ଓ ହରିଣମାନେ କୁଆଡ଼େ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ କୃଷ୍ଣନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରୁଥିଲେ । ଏହିସବୁ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ପ୍ରକୃତ ତଥ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଆହରଣ କରି ଏକ ଜୀବନ ଚରିତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାରେ ଜଣେ ଇତିହାସର ଗ୍ରାହକଙ୍କୁ ହୁଏତ କମ୍ କଷ୍ଟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ି ନଥିବ, କମ୍ ପ୍ରଲୋଭନ ସହିତ ଯୁଝିବାକୁ ବି ପଡ଼ି ନଥିବ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ଚୈତନ୍ୟଧର୍ମର ଯେକୌଣସି ଇତିହାସ ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତର ଉତ୍କଳଖଣ୍ଡକୁ ଯେ ତା'ର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଶେଷ ଭୂମିରୂପେ ମାନିବ, ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ । ବଙ୍ଗଳା ଚୈତନ୍ୟଚରିତଗୁଡ଼ିକରେ ନାନା କାରଣରୁ ଉତ୍କଳଖଣ୍ଡର ସମୁଚିତ ଚର୍ଚ୍ଚା କରାଯାଇନାହିଁ । ବଙ୍ଗଳା ଭକ୍ତ ଚରିତକାରମାନେ ହୁଏତ ଜାଣିଶୁଣି ଉତ୍କଳଖଣ୍ଡରୁ ତତ୍କାଳୀନ ଉତ୍କଳକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ବାଦ୍ ଦେବାକୁ ମନ କରିଛନ୍ତି । ଚୈତନ୍ୟଦେବ ଓଡ଼ିଶା ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ଓଡ଼ିଶାରେ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ପରମ୍ପରା ରହିଥିଲା । ବିଶେଷତଃ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ଦେହ ତ୍ୟାଗ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୁରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ

ବା ଉତ୍କଳରେ ରହିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ, ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର ବୈଷ୍ଣବ ଜୀବନଦୃଷ୍ଟି ଆପଣାର ବଳିଷ୍ଠତମ ଏବଂ ସମୃଦ୍ଧତମ ପର୍ଯ୍ୟାୟଟି ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଗତି କରୁଥିଲା । ଚୈତନ୍ୟ ଦେବଙ୍କର ଉତ୍କଳ-ପର୍ଯ୍ୟାୟ ହେଉଛି ଉତ୍କଳୀୟ ସାଧନା ଧାରାର ପଞ୍ଚସଖା-ପର୍ଯ୍ୟାୟ । ପଞ୍ଚସଖା ଚୈତନ୍ୟ ଦେବଙ୍କର ଅତି ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିଥିଲେ । ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ବହୁପ୍ରକାରେ ପ୍ରଭାବିତ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ବଙ୍ଗଳା ଚରିତାମୃତଗୁଡ଼ିକର ଲେଖକମାନେ ଏଗୁଡ଼ାକ ବିଷୟରେ ହୁଏତ ଏତେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ସଚେତନ ହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି ଯେ ସେମାନେ ନିଜର ଲୀଳାଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକରେ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କୁ ବାଦ୍ ଦେବାହିଁ ବିଜ୍ଞତା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରଭାତବାବୁ ଭାରି ଭଲ କରିଥାନ୍ତେ, ଯଦି ସିଏ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ରଚିତ ପୁସ୍ତକାବଳୀକୁ ଅଧିକ ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥାଆନ୍ତେ, ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲେଖା ହୋଇଥିବା ଆଲୋଚନା ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ସମ୍ୟକ୍ ଭାବରେ ଅବଲୋକନ କରିଥାନ୍ତେ । ପଞ୍ଚସଖା କିଛି କମ୍ ବହି ଲେଖିନାହାନ୍ତି । ମାତ୍ର କୌଣସି ଅସ୍ପଷ୍ଟବୋଧବଶତଃ ପ୍ରଭାତବାବୁ ତାହା କରିପାରି ନାହାନ୍ତି । ସତେଅବା ନିୟମ ରକ୍ଷା କରିବା ଲାଗି ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ, ବଳରାମ ଏବଂ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କର କେବଳ ଖଣ୍ଡିଏ ଲେଖାଏଁ ବହି ପଢ଼ି ସେ ଆପଣାର କାମ ସାରି ଦେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ସିଏ ଏହି ଆଲୋଚନାରେ ରହି ଆସିଥିବା ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନଗୁଡ଼ିକୁ ପୂରଣ କରିବେ ବୋଲି ହୁଏତ ଭାରି ମନ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ପୂରଣ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି ।

ପଞ୍ଚସଖା ଚୈତନ୍ୟ ଦେବଙ୍କୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ନଥିଲେ । ଚୈତନ୍ୟ ଦେବଙ୍କର ଗହଣରେ ବିସ୍ତାରିତ ହେବାରେ ଲାଗିଥିବା ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମକୁ ସେମାନେ ଅସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ । କାରଣ, ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପରି ପଞ୍ଚସଖା ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଧର୍ମର ପ୍ରଚାର କରି କୌଣସି ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ବାନ୍ଧିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁନଥିଲେ । ଯଥାର୍ଥ ସାଧକ ଏଭଳି କଥାଗୁଡ଼ାକୁ କଦାପି ମନ ବଳାଏ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏକଥା ନିତାନ୍ତ ସତ ଯେ ଚୈତନ୍ୟ ଦେବ ପୁରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ଆସି ଅବସ୍ଥାନ କରିବା ପରେ ତାଙ୍କର ସଂପ୍ରଦାୟ-ମଣ୍ଡଳଟି କ୍ରମେ ସେଠାରେ ଜାଗା ବାରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ମାର୍ଗର, ଉପାସନାର ଓ ଉପାସନା ପଛରେ ରହିଥିବା କଳ୍ପନାଟିରେ ମଧ୍ୟ ଜାଗ ବାରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ବୈଷ୍ଣବମାନେ ଶୂନ୍ୟକୁ ମାନୁଥିଲେ, ନିରାକାର ବ୍ରହ୍ମକୁ ମାନୁଥିଲେ, ଏବଂ ଏସବୁର ଠୁଳରୂପ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମାନୁଥିଲେ । ପ୍ରଚଳିତ ଧାରଣାଟିର କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଅନୁସାରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ଠାରୁ ଅଧିକ ବୋଲି ମାନୁଥିଲେ । ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମଠାରୁ ଅଧିକ ବୋଲି ପ୍ରତିପାଦିତ କରିବା ଲାଗି 'ନରବ୍ରହ୍ମ' ବୋଲି ଏକ ନୂତନ ସୈଦ୍ଧାନ୍ତିକ ଶବ୍ଦର ଅବତାରଣା କରିଥିଲେ । ଏହି କଥାଟିକୁ ନେଇ ସେତେ-

ବେଳେ ଦୁଇ ଦୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟରେ ବଡଦାଣ୍ଡରେ କମ୍ ବଚସା ଓ କନ୍ଦଳ ହୋଇ ନଥିବ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ କଥା ଯେ, ଓଡ଼ିଶାର ବୈଷ୍ଣବମାନେ 'ନରବ୍ରହ୍ମ'ର ଅଭିଧାଟିକୁ ମୋଟେ ସ୍ୱୀକାର କରିନଥିବେ ଏବଂ ତେଣୁ ତାହା ଗୌଡ଼ୀୟ ଶିବିରରେ ନିଶ୍ଚୟ ଅନେକ ଶଙ୍କା ଓ ଦୂରତାର ଭାବନା ନିଷ୍ପନ୍ନ କରି ଆଣିଥିବ ।

ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପରେ ପଞ୍ଚସଖା ଅନେକ ବର୍ଷ ବଞ୍ଚିଥିବାର ଜଣାପଡ଼େ । ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଦେହାବସାନ ପରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଅଙ୍ଗରେ ଲୀନ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ବୋଲି ମୋଟେ ସ୍ୱୀକାର କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । କାରଣ, ସେମାନଙ୍କର ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ବୁଦ୍ଧିର ଯୁକ୍ତି ଅନୁସାରେ, ଯଦି ଚୈତନ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକ ହେଲେ, ତେବେ ସିଏ କଦାପି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଲୀନ ହୋଇ ନଥିବେ । ଅଧିକ ସିନା ଅଳପକୁ ଗ୍ରାସ କରିପାରିବ, . ମାତ୍ର ଅଳପ ଭିତରେ ଅଧିକଲାଗି ଥାନ ହୋଇପାରିବ କିପରି ? ପୁଣି, ବଙ୍ଗୀୟ ଚୈତନ୍ୟ-ଜୀବନ ଚରିତଗୁଡ଼ିକରେ ରହିଛି ଯେ, କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ରାଧାଙ୍କ ମନରେ ଯେଉଁ ଭାବୋଦୟ ହୋଇଥିଲା, ପୁରୀ ମନ୍ଦିର ଭିତରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ମନରେ ବୁଆଡ଼େ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଏକ ଭାବର ଉଦୟ ହୋଇଥିଲା । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ କୃଷ୍ଣ ରୂପେ ଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର ଗୋପପୁରର ମଦନମୋହନ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ରୂପରେ ନୁହେଁ, କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରର କୃଷ୍ଣରୂପେ ହିଁ ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ରାଧା ତାଙ୍କର ପରିଚିତ କେଳିପ୍ରିୟ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରର ଯୋଗେଶ୍ୱର କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଭିତରେ ହଠାତ୍ ଚିହ୍ନି ପାରି ନଥିଲେ—ତେଣୁ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖି ତାଙ୍କର ମନରେ ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ଅଭାବର ବୋଧ ହିଁ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଥିଲା । ଠିକ୍ ସେହିପରି କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଆପଣାର ଅଭ୍ୟନ୍ତର ଏକ ରୂପରେ ଆଘ୍ରାଣ କରି ଆସିଥିବା ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଭିତରେ ଜଗନ୍ନାଥ-ବିଗ୍ରହ ମଧ୍ୟରେ କୃଷ୍ଣ ଭାବନାର ଆରୋପଣ କରୁ କରୁ ଯେଉଁ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଜାତ ହୋଇଥିଲା, ତାହାକୁ ଅଧିକ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ହୁଏତ ଅଭାବୋଦୟ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ମନରେ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁଭଳି ଭାବ ଜାତ ହୋଇଥିଲା, ସେକଥା କାହାରିକୁ ଜଣା ନାହିଁ ସତ, ମାତ୍ର ଚୈତନ୍ୟ ଜୀବନର ଗୌଡ଼ୀୟମାର୍ଗୀ ଭାଷ୍ୟକାରମାନେ ଯେ ପ୍ରସଙ୍ଗଟି ସହିତ ଏହିଭଳି ଗୋଟିଏ ବ୍ୟଞ୍ଜନା ଆଣି ଯୋଡ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି, ତାହା ପ୍ରକୃତରେ ଏକାନ୍ତ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ।

ତେଣୁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମୁଖର୍ଜୀ ପଞ୍ଚସଖା-ସାହିତ୍ୟକୁ ଅଧିକ ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ପଢ଼ି-ଥାନ୍ତେ, ତା' ଭିତରେ ଅଧିକ ଗଭୀର ଭାବରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥାନ୍ତେ, ଏବଂ ତାହାରି ମାଧ୍ୟମରେ ଚୈତନ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସିଥିବା ବେଳର ପରିବେଶଟିକୁ ସେ ଅଧିକ ସମଗ୍ର ଭାବରେ ବୁଝିଥାଆନ୍ତେ, ତେବେ ସେ ଓଡ଼ିଶାର ଚୈତନ୍ୟ ଧର୍ମର ଇତିହାସଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ସମଗ୍ର ଭାବରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥାନ୍ତେ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମୁଖର୍ଜୀଙ୍କ

ଦ୍ୱାରା ପ୍ରସ୍ତୁତ ବନ୍ଧଟିକୁ ପଢ଼ିଲେ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ଜଣା ପଡ଼ୁଯାଉଛି, ସେ ଓଡ଼ିଶା ବାହାରର ତଥ୍ୟଗ୍ରାହୀମାନଙ୍କର ଅବଗତି ଲାଗି ହିଁ ଯେପରି ଖଣ୍ଡିଏ ହ୍ୟାଣ୍ଡବୁକ୍ ବା ଟିପାଖାତା ତିଆରି କରିଦେଇ କାମ ସାରିଦେବାକୁ ମନ କରିଛନ୍ତି । ଜ୍ଞାତ ଓ ଅଜ୍ଞାତ ଗୁଡ଼ାଏ ନାମଦ୍ୱାରା ଅନେକ ପୃଷ୍ଠା ଭର୍ତ୍ତି କରିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ପାଦଚହ୍ନ ଆଦି ରହିଥିବା ସନ୍ତକ-ସ୍ଥାନଗୁଡ଼ିକର ନାମ ତାଲିକା ଦେଇଛନ୍ତି ଓ ଚୈତନ୍ୟ ମଠ ତଥା ଚୈତନ୍ୟ ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ିକର ଏକ ଜିଲାଓ୍ୱାରି ସୁମାରି ବି କରିଛନ୍ତି । ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଓ ଗୌରାଙ୍ଗର ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ଏଠି ଓଡ଼ିଶାରେ କେଉଁ କେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ରହିଛି, ସିଏ ତାହାର ଏକ ଫର୍ଦ୍ଦ ମଧ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ନିଜେ କିଛି କହିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ନାହାନ୍ତି, ନିଜର କୌଣସି ଅନୁମାନ ଅଥବା ଆଲୋଚନାର ମାଧ୍ୟମରେ ପାଠକମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ମୋଟେ ଆସି-ନାହାନ୍ତି । କେବଳ ଯଥାସମ୍ଭବ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଭାବରେ ଆମକୁ କେତେକ ତଥ୍ୟ ସମ୍ବାଦ ଦେଇଛନ୍ତି । ସମାଲୋଚନାର ଏଭଳି ଏକ ପଦ୍ଧତି ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି । ବିଶେଷତଃ ଇତିହାସର ଆଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମେ କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ଏହିପରି ଏକ ମତର ପୋଷଣ କରାଯାଇ ଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ପାଇଥାଉଁ । ଇତିହାସକାର କିଛି କହିବ ନାହିଁ; ସିଏ ଘାଣ୍ଟିଥିବା ପୋଥି ବା ପାଇଥିବା ତଥ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ କେବଳ ଖଣ୍ଡା କାଟି ସାରାଂଶ କରି କହିଦେବ, ସତେ ଯେପରି ଆପଣ ଟିପି ରଖି ପାରିବାପରି ଖଣ୍ଡାକୁ ଖଣ୍ଡା ଡାକିଦେଇ ଚାଲି ଯାଉଥିବ । ଆଉ କିଛି ହେଲେ କହିବ ନାହିଁ । ଧରା ପଡ଼ିବନାହିଁ; ଆଲୋଚ୍ୟ ବିଷୟରେ ତା'ର ନିଜର ମଧ୍ୟ ଗୋଟାଏ ଆଖି ରହିଛି ବୋଲି ମୋଟେ ସୂଚନା ଦେବନାହିଁ । ଏହି ପଦ୍ଧତିଟି ଦ୍ୱାରା ଆମକୁ ନିରାଟ ତଥ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ନିରାଟ ରୁକ୍ଷ ତଥ୍ୟରୂପେ ପରିବେଷଣ କରି ଦିଆଯାଏ ସତ, ମାତ୍ର ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଆଉ କୌଣସି ଆଲୋକପାତ ସମ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ । ଫିଜିକ୍ସ ଆଉ କେମେଷ୍ଟ୍ରୀର ଅନୁକରଣ କରି ଯେଉଁମାନେ ଇତିହାସ-ପାଠକୁ ମଧ୍ୟ ଗୋଟାଏ ବିଜ୍ଞାନରେ ପରିଣତ କରିଦେବାକୁ ଚାହୁଁଥାନ୍ତି ସେମାନେ ଏପରି କରିଥାନ୍ତି ।

ମାତ୍ର ଆଜିକାଲି ଇତିହାସର ଅଧ୍ୟୟନକୁ ଆମେ କଦାପି ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବରେ ଖାଲି ଇତିହାସର ଏକ ଅଧ୍ୟୟନ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବା ନାହିଁ । ଆମର ଯାବତୀୟ ଐତିହାସିକ ଲେଖନ ଏବଂ ଅବଲୋକନ ଭିତରେ ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ଅଧ୍ୟୟନ ରହିବ, ପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ବି ଅଧ୍ୟୟନ ରହିବ, ଏବଂ ସର୍ବୋପରି ତାହା ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦୃଷ୍ଟି-କୋଣକୁ ପ୍ରକଟ କରି ଦେଉଥିବ । ଅର୍ଥାତ୍, ଇତିହାସର ଅଧ୍ୟୟନ ଆମକୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅତୀତକୁ ଅବଲୋକନ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକ କାଠିଟିକୁ ଆଣି ଯୋଗାଇ ଦେଇ ପାରୁଥିବ ଏବଂ ସେହି କାଠିଟି ନ୍ୟାୟତଃ ଅଧ୍ୟୟନକାରୀର ନିଜସ୍ୱ ଏକ କାଠି ବୋଲି

ପ୍ରମାଣ ବି ମିଳି ଯାଉଥିବ । ଆଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକଟିରେ ଆମେ ପ୍ରଭାତ ବାବୁଙ୍କର ଏପରି କୌଣସି ପରିଚୟ ପାଇପାରିବା ନାହିଁ । ସେଇଥିଲାଗି ପୁସ୍ତକଟିକୁ ଆରମ୍ଭ କରି, ପାଠ ସହିତ ପାଦଟୀକାଗୁଡ଼ିକୁ ମିଳାଇ ପଢ଼ିବାର ସବୁଯାକ ଶ୍ରମକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ତାହାକୁ ଶେଷ କରିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ଆମକୁ କେଉଁଠାରେ ବି ଲେଖକଙ୍କ ସହିତ ଯଥାର୍ଥ ଭେଟ ହୋଇଥିଲା ପରି ଓ ଏକ ଯଥାର୍ଥ ସଖ୍ୟ ମିଳିଥିଲା ପରି ମୋଟେ ମନେ ହେବନାହିଁ । ମନ ହୁଏତ କହୁଥିବ, ଏକ ଜର୍ମାନ୍ ସଂସ୍ଥାର ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ପ୍ରଧାନତଃ ଓଡ଼ିଶା ବାହାରର ପାଠକମାନଙ୍କ ଲାଗି ଯଥାସମ୍ଭବ ଏକ ସହଜ ସାରାଂଶ ଆକାରରେ ଆପଣାର ଏହି ବହିଟିକୁ ଲେଖିବାକୁ ଯାଇ ପ୍ରଭାତବାବୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ନିଷ୍ପକ୍ଷ ହୋଇ ରହିବେ ଓ କେଉଁଠାରେ ହେଲେ ନିଜ ତରଫରୁ କିଛି କହିବେ ନାହିଁ ବୋଲି କ'ଣ ମୂଳରୁ ଆପଣା ପାଖରେ ବଚନବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିଲେ କି ? ଏବଂ, ଯେଉଁଠି ସିଏ ହୁଏତ କିଛି କହି ପକାଇଛନ୍ତି ସେଠାରେ ତାହା ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ପ୍ରାୟ ଏକ ଅତିକଥନ ପରି ଆମକୁ ଭାରି କେମିତି କେମିତି ବି ଲାଗୁଛି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ଗୋଟିଏ ଜାଗାରେ (ପୃଷ୍ଠା-୯୩) ସିଏ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଜର୍ମାନୀର ମାର୍ଟିନ ଲୁଥର୍‌ଙ୍କ ସହିତ ତୁଳନା କରିଛନ୍ତି । ଦୁହେଁଯାକ ଏକା କିସମର ଧର୍ମ ସଂସ୍କାରକ ଥିଲେ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ଚୈତନ୍ୟ ଧର୍ମର ଲୀଳା ବିବରଣୀଟିକୁ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ରଖି ଲେଖକ କେଡ଼େ ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ଓଡ଼ିଶାର ତତ୍କାଳୀନ ସମଗ୍ର ଯୁଗଟିର ଏକ ଆଲୋଚନା କରିପାରିଥାନ୍ତେ । ପଞ୍ଚସଖା ଏବଂ ଚୈତନ୍ୟ-ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ରାଜପୋଷିତ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ ଭିତରେ କେଉଁଠାରେ କି ମୌଳିକ ଦୃଷ୍ଟିଗତ ପାର୍ଥକ୍ୟମାନ ରହିଥିଲା, ଏକ ନିକଟତର ବିଶ୍ଳେଷଣ ଏବଂ ନିରୀକ୍ଷଣ ଦ୍ୱାରା ସିଏ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଠଉରାଇବାର ଚେଷ୍ଟା କରି ପାରିଥାନ୍ତେ । ଚୈତନ୍ୟ ମହାପ୍ରଭୁ ପ୍ରେମ ଧର୍ମର ପ୍ରଚାର କରି ସଂସାରକୁ ଉଚ୍ଛୁଳାଇ ଦେବାଲାଗି ଆସିଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର ସିଏ ପ୍ରଚଳିତ ସମାଜକୁ ଯେମିତି ସେମିତି ସ୍ୱୀକାର କରି ନେଇଥିଲେ । ପ୍ରଚଳିତ ସମାଜ ଏବଂ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ପରମ୍ପରାଗୁଡ଼ାକୁ ସିଏ ସମ୍ମାନ ଦେଖାଉଥିଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣ କୁଳକୁ ବ୍ରାହ୍ମଣର ସମ୍ମାନ ଦେଉଥିଲେ । ପୁରୀ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦୀର୍ଘ ଏତେବର୍ଷର ଅବସ୍ଥାନ କାଳରେ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ମନ୍ଦିରର ପଣ୍ଡାମାନଙ୍କର ମନୋମତ ନହେବା ଭଳି କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁନଥିଲେ । ରାଜା ଆଉ ମନ୍ଦିରର ପଣ୍ଡାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କ୍ଷେତ୍ର ତଥା ରାଜ୍ୟ ଉପରେ ରାଜତ୍ୱ କରିବାର ଯେଉଁ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ସୂତ୍ରଗତ ରାଜିନାମା ହୋଇ ରହିଥିଲା, ରାଜାଙ୍କୁ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗଣା କରିଥିବା ଚୈତନ୍ୟ-ଦେବ ସେହି ସୂତ୍ରରେ କୌଣସି ଆଞ୍ଚ ଲାଗିଲାଭଳି ଆଦୌ କିଛି କରୁନଥିଲେ । କଥିତ ଅଛି ଯେ, ସେ କୁଆଡ଼େ କେବଳ ଉଚ୍ଚକୁଳର ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଘରେ ଆତିଥ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବା ଲାଗି ରାଜି ହେଉଥିଲେ । ସିଏ ସବୁଶ୍ରେଣୀର ଲୋକଙ୍କୁ ଦୀକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇ ସାରିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପୂର୍ବର ସେହି

ବାରଣଗୁଡ଼ାକ ବଳବତ୍ତର ହୋଇ ରହୁଥିଲା । ସେହି ଦୁରତାଗୁଡ଼ାକୁ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖା ଯାଉଥିଲା । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ତାଙ୍କର ଜଣେ ମୁସଲମାନ ଭକ୍ତ ଯବନ ହରିଦାସ ତାଙ୍କ ସହିତ ନବଦ୍ୱୀପରୁ ଆସି ପୁରୀରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ । ସିଏ ଅଲଗା ରହୁଥିଲେ । ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଦୁଇଜଣ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଅନୁଗାମୀ ଓ ସିଦ୍ଧାନ୍ତକାର ରୂପ ଏବଂ ସନାତନ ମଧ୍ୟ ବଙ୍ଗଳାର ମୁସଲମାନ ରାଜାଙ୍କ ସହିତ ଦୀର୍ଘଦିନ ନିକଟ ସମ୍ପର୍କରେ ରହିଆସିଥିବାରୁ ସେମାନେ ଅଶୁଦ୍ଧ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହେଉଥିଲେ ଏବଂ ତେଣୁ ଯବନ ହରିଦାସଙ୍କ ସହିତ ଏକତ୍ର ରହିବା ସକାଶେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପାଇଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ମନ୍ଦିର ମନା ଥିଲା । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରତିବାଦ କରିନଥିଲେ । ପ୍ରତିବାଦ କଲେ ମନ୍ଦିରର ସେବକମାନେ ରୁଷ୍ଟ ହୋଇ ପଡ଼ିବେ ବୋଲି ଆଶଙ୍କା କରୁଥିଲେ । ଅପର ପକ୍ଷରେ, ଓଡ଼ିଶାର ପଞ୍ଚସଖା ଜାତିର ବାରଣ ମାନୁନଥିଲେ । ସେମାନେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଜାତି ବ୍ୟବସ୍ଥାଗୁଡ଼ାକୁ ନିରର୍ଥକ ବୋଲି ଦର୍ଶାଇ ଦେବାକୁ ଆପେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସମେତ ବିଭିନ୍ନ କୁଳରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ନିଜକୁ କେବଳ ଶୂଦ୍ର ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ନିଜକୁ କେବଳ ଶୂଦ୍ର ଓ ଆଉ ମୋଟେ କିଛି ନୁହେଁ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ଶୂଦ୍ର ହେଉଛି ସେବକ, ସିଏ ଦାସ; ତେଣୁ ଭଗବାନଙ୍କର ସେବକ ବା ଦାସ କେବଳ ଶୂଦ୍ର ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରି ଦେଇଥିଲେ ।

ଓଡ଼ିଶାର ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଧର୍ମଭୂମି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରାୟ ତ୍ରିଶିବର୍ଷ ତଳେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମୁଖାର୍ଜୀ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଗ୍ରନ୍ଥଟିକୁ ଲେଖିଥିଲେ । ତ୍ରିଶିବର୍ଷ ପରେ ସିଏ ଏହି ଦ୍ୱିତୀୟ ବହିଟିକୁ ଲେଖିଲେ । ଦୁଇଟିଯାକ ଗ୍ରନ୍ଥର ଏକ ତୁଳନାତ୍ମକ ତୁଳନାକରି ଦେଖିଲେ ଆମକୁ ପ୍ରାୟ ଭଲ ଭଲ ହୋଇ ଦିଶିଯିବାରେ ଲାଗିବ ଯେ, ଏହି ଅବଧିଟି ମଧ୍ୟରେ ଲେଖକଙ୍କର ଅଧ୍ୟୟନଗତ ଦୃଷ୍ଟିର ଭୂମିରେ ପ୍ରାୟ କେବଳ କେତେକ ଅନୁପ୍ରସ୍ଥ ବିସ୍ତାରଣା ଘଟିଛି ସିନା, ମାତ୍ର ହୁଏତ ଆଦୌ କୌଣସି ଅନୁଲମ୍ବ ପ୍ରସାରଣ ଘଟିପାରିନାହିଁ । ଧର୍ମ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ଇତିହାସକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଗତ ଏହି କେତୋଟି ଦଶକ ଭିତରେ କେତେ ନୂଆ ଆୟାମର ପ୍ରବେଶ ଘଟିଛି, କେତେ ନୂତନ ଦିଗ୍‌ବଳୟର ଉନ୍ମୋଚନ ହୋଇଛି । ଜଣେ ଜଣେ ଅନୁରାଗୀ ହିସାବରେ ଆମର ସେଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ସଙ୍ଗତ ରହିଥିବା ଦରକାର । ତେବେ ଆମର ନିଜର ଅଧ୍ୟୟନଗୁଡ଼ିକ ଅଧିକ ସମୃଦ୍ଧ ହୋଇପାରିବ, ଆମର ଯାବତୀୟ ଅଧ୍ୟୟନ ଯେତେ ସ୍ଥାନୀୟ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆମ ବିଚାରଣାର ଝିଅଗୁଡ଼ାକ କେତେ କେତେ ସମଗ୍ରକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିବାଲାଗି ବି ସମର୍ଥ ହୋଇପାରିବ ।

ଏଷଣା, ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡ, ୧୯୮୦

History of Orissa (Hindu Period)

By Dr. Krushna Chandra Panigrahi

Kitab Mahal, College Square, Cuttack-753003 (1981)

Demy Pages 468, Price Rs. 50-00

ପୁସ୍ତକଟିର ମୂଳରେ ମୁଖବନ୍ଧରେ ପୁସ୍ତକର ଲେଖକ ଡ଼କ୍ଟର ପାଣିଗ୍ରାହୀ ଲେଖିଛନ୍ତି : "ଅତୀତ ଉଦ୍ୟମରେ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସ ଲେଖିବାର କେତେକ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଛି ସତ, ମାତ୍ର ସେହିସବୁ ଚେଷ୍ଟା ବ୍ୟର୍ଥ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଛି । ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସୁ ଅଧ୍ୟୟନକାରୀ, ସାଧାରଣ ପାଠକ ଏବଂ ଛାତ୍ରମାନେ ଏକ ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସର ପ୍ରୟୋଜନକୁ ବରାବର ଅନୁଭବ କରି ଆସିଛନ୍ତି । ବିଶେଷତଃ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଲାଗି ଏପରି ଏକ ଇତିହାସ, ବିଶେଷ କରି ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଥମକାଳୀନ ଇତିହାସର ଏକ ପ୍ରୟୋଜନ ରହିଥିଲା । ସେହିମାନଙ୍କର ପ୍ରୟୋଜନଟିକୁ ମେଣ୍ଟାଇବା ଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ପୁସ୍ତକରେ ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଇଛି ।"

ଜ୍ଞାନ ଓ ଗବେଷଣାର ଯାବତୀୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ସେହି ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ପ୍ରୟୋଜନ ମେଣ୍ଟାଇବା ପାଇଁ ସାଧାରଣତଃ ପୁସ୍ତକମାନ ଲେଖା ଯାଇଥାଏ । ସାଧାରଣତଃ ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ଏହିସବୁ ପୁସ୍ତକକୁ ଲେଖନ୍ତି ଓ ସାଧାରଣତଃ ପାଠ୍ୟ-ପୁସ୍ତକ—ପ୍ରଣୟନରେ ସବୁଯାକ ଆଗ୍ରହ ରଖିଥିବା ପ୍ରୟୋଜନବାଦୀ ପ୍ରକାଶକମାନଙ୍କର ତାଗିଦରେ ଏଗୁଡ଼ିକ ଲେଖା ହୋଇଥାଏ । ଛାତ୍ରମାନେ ପରୀକ୍ଷାରେ ଭଲ ଭାବରେ ଓ ସୁବିଧାରେ ପାସ୍ କରିବା ଲାଗି ଏହିସବୁ ପୁସ୍ତକକୁ ଲୋଡ଼ନ୍ତି । ଆପଣାର ଅଧ୍ୟାପନା—ଜୀବିକାରେ ପଦୋନ୍ନତି ଲୋଡ଼ି ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ଗବେଷଣା କରୁଥିବା ସମୟରେ ଏହି କାଠର ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକୁ ପରମାସ୍ପଦ ପରି ମନେ ପକାନ୍ତି । ଫଳରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଧାନତଃ ସେହିପରି ଏକ ଜଳବାୟୁରେ ଖାପ ଖାଇଲାଭଳି ପୁସ୍ତକମାନ ଲେଖାହୁଏ । ପ୍ରଧାନତଃ ପ୍ରକାଶକମାନଙ୍କର ପ୍ରେରଣାରେ ଲେଖାହୁଏ । ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକର ମଡ଼େଲରେ ଲେଖାହୁଏ । ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକର ଅର୍ଥ ହେଉଛି, ପ୍ରୟୋଜନ ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାହାକୁ ବେଦ ପରି ସମ୍ମାନ ଦେଖାଯାଉଥିବ ଏବଂ ପ୍ରୟୋଜନଟି କଟିଗଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ପରୀକ୍ଷା ସରିଗଲେ ଯାହାକୁ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇହେବ । ଓଡ଼ିଶାରେ ସାହିତ୍ୟ, ଇତିହାସ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷୟର ପୁସ୍ତକମାନ ମୂଳତଃ ଏହିପରି ଏକ ପ୍ରୟୋଜନର ଅନୁରୋଧରେ ଲେଖାଯାଏ । ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକର ମଡେଲ୍‌ରେ ଲେଖାଯାଏ, ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଲେଖାଯାଏ । ଆଗେ ପ୍ରାୟ କେବଳ ଓଡ଼ିଆରେ ସ୍କୁଲ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଲେଖାଯାଉଥିଲା । ଏବେ ଇଂରାଜୀରେ କଲେଜ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଲେଖାଯାଉଛି । ଏହିସବୁ ଉଦ୍ୟମ ଆଗେ ଯେତିକି ସଫଳତା ହାସଲ କରୁଥିଲା, ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେତିକି ସଫଳତା ହାସଲ କରୁଛି । ଯେଉଁସବୁ ଅନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆଗର ସେହିସବୁ ଉଦ୍ୟମକୁ ବ୍ୟର୍ଥ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ, ଏବର ଉଦ୍ୟମଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ସେତିକି ପରିମାଣରେ ବ୍ୟର୍ଥ ବୋଲି କୁହାଯିବ ।

ପ୍ରସ୍ତୁତ ପୁସ୍ତକଟିରେ ଡକ୍ଟର ପାଣିଗ୍ରାହୀ ବହୁ ଅଧ୍ୟାୟ ସ୍ୱୀକାର କରି କଳ୍ପିତ ପ୍ରାଚୀନତମ କାଳରୁ ୧୫୬୮ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡ଼ିଶାର ଏକ କ୍ରମବଦ୍ଧ ଇତିହାସ ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ବହିଟି ଅବିକଳ ଏକ ସୁଅଭିପ୍ରେତ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ପରି ଦେଖାଯାଉଛି । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ ଯେତିକି ଆବଶ୍ୟକ, ସେତିକି ପରିଧିକୁ ଆଖି ରଖି ବହିଟିକୁ ପ୍ରକାଶିତ କରାଯାଇଛି । ପ୍ରାୟ ଦୁଇହଜାର ବର୍ଷର ଇତିହାସ ଲେଖା ଯାଇଥିବା ଏହି ବହିରେ ଗୋଟିଏ ବୋଲି ମାନଚିତ୍ର ନାହିଁ । ମୁଦ୍ରଣ ଶୁଦ୍ଧି ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟି ଦିଆ ଯାଇନାହିଁ । ମୁଖବନ୍ଧର ପ୍ରଥମ ପାରାରେ ବି ବନାନ୍ ଭୁଲ ରହିଛି ଓ ବହିରେ ସେହିପରି ଆହୁରି ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଝୁଣ୍ଟିବାକୁ ପଡ଼ିବ ବୋଲି ପାଠକକୁ ସତେଅବା ସାବଧାନ କରି ଦିଆଯାଇଛି । ମାତ୍ର ଦୁଇତିନୋଟି ପରିଶିଷ୍ଟ—ବିଭାଗକୁ ଛାଡିଦେଲେ ପୁସ୍ତକଟିରେ କୌଣସି ପାଦଟୀକା ନାହିଁ । ଫଳରେ, ପ୍ରଦତ୍ତ ଉଦ୍ଧୃତିଗୁଡ଼ାକ ଠିକ୍ କେଉଁଠାରୁ ଆସିଛି, ତାହା ଜାଣିବାର କୌଣସି ଉପାୟ ନାହିଁ । ଅଧ୍ୟାୟଗୁଡ଼ିକର ଶେଷରେ ଯେଉଁ ବିଶେଷ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ ଦିଆଯାଇଛି, ସେଥିରେ ଥିବା ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକର ବିବରଣ ମଧ୍ୟ ଆଦୌ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇନାହିଁ । ପୁନଶ୍ଚ, ଗତ ପାଞ୍ଚ ଦଶବର୍ଷ ଭିତରେ ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସ ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ଅନ୍ୟତମ ଆଲୋଚନାମାନ କରାଯାଇଛି, ସେଗୁଡ଼ିକର ଯଥେଷ୍ଟ ସାହାଯ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ପୁସ୍ତକଟିରେ ନିଆ ଯାଇଥିବା ପରି ମନେ ହେଉନାହିଁ ।

ଆମ ପାଖରେ ପାଠ ପଢୁଥିବା ପିଲାଙ୍କୁ ଆମେ ଯେତିକି ଅଳପ ଭିତରେ ରଖିବା ଲାଗି ଯେତେ ଚେଷ୍ଟା କରୁନା କାହିଁକି, ଇତିହାସ ପଛରେ ତଥାପି ଏକ ଦର୍ଶନ ରହିଛି, ଇତିହାସ—ଲେଖକ ପଛରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ରହିଛି । ଇତିହାସ ଗଣିତ ନୁହେଁ କିମ୍ବା ପଦାର୍ଥବିଜ୍ଞାନ ନୁହେଁ ଯେ ଆମେ ଯେତିକି ତଥ୍ୟ ଜାଣିଛୁ, ସେଇଗୁଡ଼ାକ ବାଛିଦେଇ ସେଇଥିରୁ ଗୋଟାଏ ଉତ୍ତର କାଢି ଆଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବୁ । ଇତିହାସ କହିଲେ କେବଳ କେତୋଟା ଘଟଣା ପ୍ରବାହର ଏକ ସମଷ୍ଟିକୁ ବୁଝାଏନାହିଁ । ଘଟଣାର ସ୍ତୂପଗୁଡ଼ାକ ମଧ୍ୟରୁ ଆମେ ଯେଉଁସବୁ ଘଟଣାକୁ ଚୟନ କରିଆଣି ଆମ ଅଟ୍ଟାଳିକାଟିକୁ ଗଢ଼ି ଥୋଇଦେବା ଲାଗି ମନ ବଳାଇଥାଉଁ, ସେଥିରୁ ଆମେ ଆମ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣଟିର ହିଁ ଅଧିକ ପରିଚୟ ଦେଇଥାଉଁ । ଆମେ ଲେଖିଥିବା ଇତିହାସଟିରୁ ଆମେ ନିଜେ ହିଁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଧରାପଡ଼ି ଯାଇଥାଉଁ । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ସ୍ପଷ୍ଟ, ସମଗ୍ର, ବଳଯୁକ୍ତ ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟମୁଖୀ ହୋଇଥିଲେ ସେଇଟିଦ୍ୱାରା ଅନୁସିକ୍ତ ହୋଇ-ରହିଥିବା ଇତିହାସ-ପୁସ୍ତକଟି ଆମକୁ ପ୍ରେରଣା ଆଣିଦିଏ, ନୂଆ ଆଖି ଆଣି ଯୋଗାଇ ଦିଏ, ଅତୀତର ଏକ ଭୂମି ବିସ୍ତୃତି ଉପରେ ଆମ ନିଜର ବର୍ତ୍ତମାନଟିର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଏକ ସମୃଦ୍ଧ ହିସାବରେ ନିଜକୁ ବି କଳିବାର ସହାୟକ ପ୍ରେରଣାମାନ ଯୋଗାଇ ଦେଇ-

ଯାଏ । ଓଡ଼ିଶାର ଯାବତୀୟ ଇତିହାସ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ସେହିପରି ଏକ ପ୍ରେରଣା ରହିଥିଲେ ଆମେ ତଦ୍ୱାରା ନିଶ୍ଚୟ ଅଧିକ ଉପକୃତ ହୋଇ ପାରନ୍ତେ ।

ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କରି ଇତିହାସକୁ Sociology of the past ବା ଅତୀତର ସମାଜ ଜୀବନ ଶାସ୍ତ୍ର ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ଇତିହାସର ଆଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣଟି ହେଉଛି ଏବର ଏକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ— ଯାବତୀୟ ଆଲୋଚନା ଏବଂ ଅଧ୍ୟୟନର ଜାତୀୟତାବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଏକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ । ଜାତୀୟତାବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର ବି ଏକଦା ଏକ ପ୍ରୟୋଜନ ଅବଶ୍ୟ ରହିଥାଏ । ସେଥିରୁ ଉତ୍ତେଜନା ମିଳେ, ଉତ୍ସାହ ମିଳେ, ହୁଏତ ଏକ ସାମୂହିକ ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀନତା ଲାଗି କିଞ୍ଚିତ୍ ଖୋରାକ ବି ମିଳିଥାଏ । ସେତେବେଳେ ସବା ଆଗ ରାଜାମାନଙ୍କର କଥା ମନେ ପଡ଼େ । ସେହିମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁ କରୁ ଓ ଦିଗ୍ବିଜୟ ଗୁଡ଼ାକୁ ଗାଇ ଗାଉ ଆପଣାକୁ ମଧ୍ୟ ଅତୀତର ଏହି ଜମିଦାରୀଟା ଉପରେ ସଢେଇଥିବା ଗୋଟାଏ ରଜାପରି ମନେ ହୁଏ ଓ ଅପାର ଆତ୍ମସନ୍ତୋଷ ମିଳେ । ଖୁସି ହେବାର ଏହା ହେଉଛି ଏକ ପୁରାତନ ପ୍ରଣାଳୀ । ସୁଖର କଥା, ଇତିହାସ ଅଧ୍ୟୟନର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେହି ପ୍ରଣାଳୀଟିର ଆକର୍ଷଣ କ୍ରମଶଃ କମି କମି ଆସିଲାଣି ।

ଇତିହାସର ଛାତ୍ରମାନେ ଆମକୁ ରାଷ୍ଟ୍ର ଓ ରାଜାମାନଙ୍କ କଥା କହିବେ ନାହିଁ, ସେମାନେ ଆମକୁ ସମାଜ ଓ ସମୂହ ଜୀବନର କଥା କହିବେ ବୋଲି ଇତିହାସର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବ୍ୟାଖ୍ୟାକାର ଟଏନ୍‌ବି ଆମକୁ ସୂଚାଇ ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ପୂର୍ବତନ ଯୁଗମାନଙ୍କରେ ଯାହା କିଛି ଲେଖା ହୋଇ ବା ରଚ ହୋଇ ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଲାଗି ସଞ୍ଚା ହୋଇ ରହିଛି, ତାହାକୁ ତତ୍କାଳୀନ ରାଜାମାନେ ଲେଖାଇଛନ୍ତି । ସେମାନେ ସାଧାରଣ ମଣିଷମାନଙ୍କ କଥା ଲେଖିନାହାନ୍ତି, ନିଜ କଥା ଲେଖିଛନ୍ତି, ନିଜର ଗୁଣେ କଥାକୁ ବଶାଶହେ ଗୁଣ କରି ଭୂଷାଲଙ୍କାରର ମଣ୍ଡନ ଦେଇ ଲେଖିଛନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ାକ ଶିଳାଲିପି ଓ ସନନ୍ଦ ଆକାରରେ ଆମର ଭୁଞ୍ଜିବା ଲାଗି ସଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଛି । ଆମ ଇତିହାସ-ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆମ ଲାଗି ପ୍ରଧାନତଃ ଏହି ଗୁଡ଼ାକ ହିଁ ସାଉଁଟି ଆଣିଛନ୍ତି ଓ ରାଜାମାନଙ୍କର ବଖାଣଗୁଡ଼ାକୁ ଯୋଡ଼ି ଆମକୁ ଇତିହାସର ଭ୍ରମ ଦେଖାଉଛନ୍ତି । ଡକ୍ଟର ପାଣିଗ୍ରାହୀ ମଧ୍ୟ ଆଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକଟିରେ ପ୍ରଧାନତଃ ସେହି ଗୁଡ଼ାକର ସାହାଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ମନ୍ଦିରସ୍ଥାପତ୍ୟ ବିଷୟରେ ସିଏ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଅବଗାହିଛନ୍ତି ବୋଲି ସେହି ଗୁଡ଼ାକ ବିଷୟରେ କୋଟିକିମ କରି ପୃଷ୍ଠା ପୃଷ୍ଠା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ସେଥିଲାଗି ସିଏ ନିଶ୍ଚୟ ଅନେକ ପ୍ରଶଂସାର ଯୋଗ୍ୟ, ମାତ୍ର ଇତିହାସ କେବଳ ଏତିକି ଠାରୁ ବେଶୀ । ଏହି ମନ୍ଦିର ଗୁଡ଼ାକୁ ମଧ୍ୟ ନୃପତିମାନେ ତୋଳାଇଛନ୍ତି । ଆପଣାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଗି ସେମାନେ ସେଗୁଡ଼ାକରେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଛନ୍ତି । ସେଥିରୁ

ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମ ଜୀବନର କଳନା କରିବା ଓ ବୃହତ୍ତର ଲୋକସମାଜର ସଂସ୍କୃତି ବିଷୟରେ କିଛି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବା, ତାହାକୁ ଇତିହାସ-ଅଧ୍ୟୟନର ଯଥାର୍ଥ ବିବେକ ବୋଲି କୁହାଯିବ ନାହିଁ ।

ଓଡ଼ିଶାର ସାମାଜିକ-ଅର୍ଥନୈତିକ ସ୍ଥିତି ବିଷୟରେ ଡକ୍ଟର ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କ ବହିରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟାୟ (୧୪ଶ ଅଧ୍ୟାୟ) ରହିଛି । ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ରଜାମାନଙ୍କର କଥା । ଓଡ଼ିଶାର ଭୌମକର ବଂଶରେ ଛଅ ଜଣ ନାରୀ ରାଜତ୍ୱ କରିଥିଲେ, ଅର୍ଥାତ୍ ରାଣୀ ହୋଇଥିଲେ ବୋଲି ସେଇଥିରୁ ହିଁ ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାରେ ନାରୀମାନଙ୍କର ସ୍ଥିତି ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ଉଚ୍ଚ ସ୍ତରରେ ରହିଥିଲା (ପୃଷ୍ଠା-୨୬୭) ବୋଲି କହିବା ଆଦୌ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ନୁହେଁ । ବିଶେଷତଃ, ଇତିହାସକୁ ବୃହତ୍ତର ସମାଜର ବିବର୍ତ୍ତନ-କାହାଣୀ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବା ଯେକୌଣସି ଗ୍ରନ୍ଥ ଲାଗି ଏହା ଏକ ଦରିଦ୍ର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଇତିହାସ ଜିଜ୍ଞାସା ପ୍ରଧାନତଃ ଏହି ସ୍ତରରେ ରହିଛି ସତ, ମାତ୍ର ଡକ୍ଟର ପାଣିଗ୍ରାହୀ ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ ସେଥିରେ ଏକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ବି ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତେ ।

ତା'ପରେ ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ପ୍ରକରଣ । ଦଶମ ଅଧ୍ୟାୟର ଏକ ପ୍ରକରଣରେ (ପୃଷ୍ଠା-୨୩୪) ଲେଖକ ଓଡ଼ିଶାରେ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶୀ ରାଜାମାନେ ରାଜପଣ କରୁଥିବା ସମୟରେ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ମଧ୍ୟ କିପରି ତତ୍କାଳୀନ ରାଜାମାନଙ୍କର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଲାଭ କରି କବିମାନେ ଚରିତୋପାଖ୍ୟାନ ଏବଂ ପୁରାଣମାନ ରଚନା କରିଥିଲେ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକରେ ବିଜୟନଗର ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ବିଜୟ କୀର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲେ, ତାହାର କେତୋଟି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇଛନ୍ତି ଓ ଓଡ଼ିଶାରେ ସେହିପରି କବି ସାରଳା ଦାସ ମଧ୍ୟ ମହାଭାରତ-ପୁରାଣର ଛଦ୍ମାବରଣ ତଳେ ତତ୍କାଳୀନ ରାଜା କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କର ବିଜୟଗାଥା-ଗୁଡ଼ିକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସ-କାରମାନେ ଏକାଧିକ ସ୍ଥଳରେ ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ପ୍ରତି ଅବିଚାର କରିଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟତ୍ର ଆଉ ଜଣେ ଇତିହାସ-ଆଲୋଚକ "କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବ ହିଁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା" ବୋଲି ଦାବୀ କରିଛନ୍ତି । ଆଲୋଚିତ ପୁସ୍ତକରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ଲେଖିଛନ୍ତି (ପୃଷ୍ଠା-୨୦୬) "ଓଡ଼ିଶା, ଓଡ଼ିଶାର ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ପ୍ରୀତି କପିଳେନ୍ଦ୍ର-ରାଜତ୍ୱର ସାଧାରଣ ଜୀବନ-ଦୃଷ୍ଟିରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲା, ଏବଂ ଏହି ନୂତନ ଆଦର୍ଶବାଦଟି ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଶୂଦ୍ର କୁଳରେ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥିବା ସାରଳା ଦାସ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସର୍ବପ୍ରଥମ ସୁବୃହତ୍ କୃତିଟିର ପ୍ରଣୟନ କରିଥିଲେ ।" ସାରଳା ଦାସ ଶାରଳାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇଥିଲେ, ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ-ଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ରାଜାଦ୍ୱାରା ପ୍ରକୃତରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ନ ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆପଣାର ରଚନାରେ ରାଜାର ପ୍ରଶସ୍ତି ଗାଇବା ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରାୟ ସାଧାରଣ ରୀତି ହୋଇ

ରହିଥିଲା । ମାତ୍ର ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାର ସମାଜରେ ସାରଳା ଦାସ ରାଜାଙ୍କର ମାର୍କାକୁ ଦେହରେ ମାରି ରାଜାନୁଗତ ସଂସ୍କୃତି-ଦାଣ୍ଡରେ ଏକ ପ୍ରାଣୀ ରୂପେ ମୋଟେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବାକୁ ମନ କରି ନାହାନ୍ତି । ସିଏ ଏକ ପ୍ରତିବାଦ ରୂପେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ଯଥାର୍ଥରେ ବଡ଼ ସାହିତ୍ୟ ରାଜପ୍ରେରଣାର ଅପେକ୍ଷା ରଖେ ନାହିଁ । ତାହା ରାଜାକୁ ଉପେକ୍ଷା କରେ, ସ୍ୱୀକୃତ ସଭ୍ୟତାର ଗୁଡ଼ାକୁ ଉପେକ୍ଷା କରେ, ରାଜା ଓ ତାର ଦିଗ୍‌ବିଜୟ ଠାରୁ ଅନେକ ବଡ଼ ଏକ ମେଦିନୀରେ ସେ ବିଚରଣ କରୁଥାଏ ।

ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସକୁ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକର ସ୍ତରରୁ ଇତିହାସ-ସାହିତ୍ୟର ସ୍ତରକୁ ଉନ୍ନୀତ କରି ଆଣିବା,—ତାହା ହେଉଛି ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଇତିହାସ-ଆଲୋଚକ-ମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ । ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସକୁ ସ୍ଥାନୀୟତାର କ୍ଷୁଦ୍ର ବ୍ୟୂହଟି ମଧ୍ୟରୁ ବାହାର କରି ଆଣି ତାହାକୁ ଏକ ଯଥାର୍ଥ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀ ଯୋଗାଇଦେବା, ତାହା ଜାତୀୟତାବାଦୀ ଯାବତୀୟ ଭାବପ୍ରବଣତା ଏବଂ କ୍ଷୁଦ୍ର ଗଣ୍ଡିରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଥିବା ଉଚିତ ଦୃଷ୍ଟିସମ୍ପନ୍ନ ଭବିଷ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଭାରତବର୍ଷ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବାର ଅନେକ ପରେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସ-ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସ ବିଷୟରେ ପ୍ରାୟ କିଛି ଜାଣି ନ ଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ହୁଏତ ଆଜି ମଧ୍ୟ ଇତିହାସର ସବୁ ଛାତ୍ର ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସକୁ ଯଥାର୍ଥ ଆୟାସ ଓ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଇ ମୋଟେ ପଢ଼ୁ ନାହାନ୍ତି । ଏହି ଦୈନ୍ୟ ଭିତରେ ଯେଉଁ ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକ ବ୍ୟକ୍ତି ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସକୁ ମନ ବଳାଉଛନ୍ତି, ସେମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ଧନ୍ୟବାଦର ପାତ୍ର । ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଡକ୍ଟର ପାଣିଗ୍ରାହିଙ୍କର ଉଦ୍ୟମ ବିଶେଷ ଭାବରେ ପ୍ରଶଂସନୀୟ ଓ ଓଡ଼ିଶାକୁ ହିଁ ନିଜର ସର୍ବପ୍ରଥମ ଭୂମି ରୂପେ ଅନୁଭବ କରୁଥିବା ଆମେ ସମସ୍ତେ ସେଥିଲାଗି ତାଙ୍କଠାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କୃତଜ୍ଞ ରହିବା ।

ତେଣୁ ଆଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକଟିକୁ ଆମେ ଚାଲିବାକୁ ବାକି ରହିଥିବା ଏକ ବହୁଦୀର୍ଘ ପଥରେ ଗୋଟିଏ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ବୃହତ୍ ମାଇଲଖୁଣ୍ଟ ପରି ବିଚାର କରିବା । ଏହି ପୁସ୍ତକଟି ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଆହୁରି ଅନେକ ଗବେଷକ କ୍ଷେତ୍ରଟି ମଧ୍ୟକୁ ଆସିବେ, ନାନା ଅଭାବର ଭରଣା କରିବେ, ଅନାବିଷ୍କୃତ ଅନେକ ଦିଗର ଅବତାରଣା କରାଇବେ, ଏକ ସମଗ୍ରତର ସମାଜ-ଆଲୋଚନାର ଅବଧାରଣା ଆଣି ଦେବେ ଓ ତାହାକୁ ହିଁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତ୍ୟୟର ସହିତ ଯଥାର୍ଥ ଇତିହାସକୁ ଅନୁଭବ କରିବା ଦିଗର ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ଓ ନିଷ୍ଠାଯୁକ୍ତ ପଦକ୍ଷେପ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ କରିବେ । ଆଗାମୀ ଅନାଗତମାନଙ୍କ ଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ପୁସ୍ତକଟି ଏକାଧିକ ଆହ୍ୱାନ ଆଣି ଯୋଗାଇଦେବ, ତାହାହିଁ ଏହି ପୁସ୍ତକଟିର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଶ୍ରେୟଃ, ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ସାର୍ଥକତା ।

ଏଷଣା, ତୃତୀୟ ଖଣ୍ଡ,—୧୯୮୧

Madhusudan Das, the Legislator (His Speech),
Editors : Dr. N. K. Sahu and Dr. P. K. Mishra
Published by Pragati Utkal Sangha, Rourkela-3,
(1980) Pages-523, Price—Rupees 140-00

Gopabandhu the Legislator,
Compiled with an introduction by Dr. Sadasiv Mishra,
Gopabandhu Centenary Celebration Committee, Cuttack,
(1977) Pages—239, Price—Rupees 15-00

ମଧୁସୂଦନ ଓ ଗୋପବନ୍ଧୁ,—ଗତ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ହେବା ବେଳକୁ ଓଡ଼ିଆ ସାଧାରଣ ଜୀବନରେ ଦୁଇଜଣ ପ୍ରତିନିଧିମୂଳକ ପୁରୁଷ । ଜଣେ ମଝି ଆକାଶରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ପରି ଜଳୁଛନ୍ତି, ଆଉ ଜଣେ ଉଦୟ ହୋଇ ଆସୁଛନ୍ତି । ଜଣେ ସେ ପୁରୁଷର, ସେ ଶତାବ୍ଦୀର; ଆଉ ଜଣେ ଏ ପୁରୁଷର, ଏ ଶତାବ୍ଦୀର । ଜଣେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ, ପ୍ରଖର ଏବଂ ଅଉ ଜଣେ କୋମଳ ଆଉ ଉଦାର । ଜଣେ ପଥ-ପରିଦର୍ଶକ ପ୍ରବୀଣ, ଆଉ ଜଣେ ମାର୍ଗ-ଅନୁସରଣକାରୀ ନବୀନ ଓ ତେଣୁ ସମ୍ଭାବନାମୟ । ଜଣେ ବାଟ କାଢ଼ି ଦେଉଛନ୍ତି, ବାଟ ବତାଇ ଦେଉଛନ୍ତି, ପ୍ରେରଣା ଦେଉଛନ୍ତି, ଆଉ ଜଣେ ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ସେହି ଅନୁସାରେ ବାଟ ଚାଲିବାକୁ ମନ କରୁଛନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର କ୍ରମଶଃ ଅଲଗା ହୋଇ ଯାଉଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଦିଗ୍‌ବଳୟର ଆଘ୍ରାଣ କରିପାରୁଛନ୍ତି, ଅନ୍ୟ ନାନା ସ୍ୱପ୍ନଦ୍ୱାରା ଆପଣାକୁ ଉଦ୍‌ବେଳିତ ହେବାକୁ ବାଟ ଖୋଜି ଦେଉଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ନେତୃତ୍ୱ ପରେ ଯେତେବେଳେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ନେତୃତ୍ୱ ଆପଣାର ଆଗମନର ଘୋଷଣା କରେ, ସେତେବେଳେ ତାହା ଠିକ୍ ସେହି ପ୍ରଥମ ନେତୃତ୍ୱ ପରି ହୁଏନାହିଁ । ତାହା ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ହୁଏ । ପ୍ରଥମ ପରି ତା'ର ସକଳ ଅନୁରାଗ ସତ୍ତ୍ୱେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର ହୁଏ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହି ଦୁଇ ନେତୃତ୍ୱର ପ୍ରସଙ୍ଗଗତ ଇତିହାସ, ଓଡ଼ିଆ ଜାତୀୟତାର ଏବଂ ଜୀବନାକାଙ୍‌କ୍ଷାର ଦୀର୍ଘ ତିନି ଦଶକର ଇତିହାସ । ଆଉ ବର୍ତ୍ତମାନକୁ ଅଧିକ ସମୀକ୍ଷାତ୍ମକ ଭାବରେ ବୁଝିବା ପାଇଁ ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଅତୀତ-ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଇତିହାସ ।

ମଧୁସୂଦନ ଦାସ ଓ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାଶ,—ଦୁହେଁ ଯାକ ଆପଣା କାଳର ଓଡ଼ିଶାରେ ଅନେକ କିଛି ହୋଇ ରହିଥିଲେ, ସେମାନେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଅନେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଥିଲେ ଓ ଓଡ଼ିଶାକୁ ସ୍ୱୟଂ ଓଡ଼ିଶାବାସୀଙ୍କ ପାଖରେ ତଥା ଓଡ଼ିଶାର ବାହାରେ ପରିଚିତ କରାଇବାରେ ଜଣେ ଜଣେ ବଳିଷ୍ଠ ଏବଂ ପ୍ରଦୀପ୍ତ ନିମିତ୍ତ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ବିଧାନସଭାକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିନିଧି ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ସେମାନେ ମନୋନୀତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ଇଂରେଜ ସରକାର ସେତେବେଳେ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନର ଚାପ ଦ୍ୱାରା ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଲୋକ-ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱର ଯେତିକି କରୁଣା ବିତରଣ କରିବାକୁ ସମ୍ମତ ହେଉଥିଲେ, ସେତେବେଳର ବିଧାନସଭା ସେତିକି ଭିତରେହିଁ ସୀମାବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସରକାରୀ କର୍ତ୍ତାମାନେହିଁ ବିଧାନସଭାର କର୍ତ୍ତା ଥିଲେ । ଅର୍ଥାତ୍ ବିଧାନ-ବିଭାଗ ଶାସନ-ବିଭାଗର ଅଧୀନ ଥିଲା । ବିଧାନସଭାମାନଙ୍କରେ ସରକାରୀ କର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କରହିଁ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠତା ରହିଥିଲା । ବେସରକାରୀ ସଭ୍ୟମାନେ ସେହିସବୁ ସଭାରେ ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ବାହ୍ୟସଜ୍ଜା ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଆପଣାର ବାଗ୍ମିତା ଦେଖାଉ-ଥିଲେ, ମାତ୍ର ଶାସକମାନେ ସେମାନଙ୍କର ମତଲାଗି କୌଣସି ଅପେକ୍ଷା ରଖୁ ନଥିଲେ । ଦେଶର ଅସଲ ଦାବୀଗୁଡ଼ିକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପଛକୁ ଘୁଞ୍ଚାଇ ନେବାର ମତଲବରେ ଦେଶରେ ନରମପନ୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ସତେଅବା ଏକ ମିଛ ପ୍ରବୋଧନା ଏବଂ ତେଣୁ ଏକ ମିଛ ସ୍ୱୀକୃତି ପ୍ରଦାନର ଭ୍ରମ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ସକାଶେ ଶାସନ-ସଂସ୍କାରର ଆଳରେ ଏହିସବୁ ବିଧାନସଭାର ଭିଆଣ ହୋଇଥିଲା ।

ଜାତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ଏବଂ ସମାଜ ବିପ୍ଳବ ସକାଶେ ସଂଗ୍ରାମୀ ହୋଇ ବାହାରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଆବଶ୍ୟକ ପଡ଼ିଲେ ଏକ ତାତ୍କାଳିକ କୌଶଳରୂପେ ସରକାରୀ ବିଧାନସଭାମାନଙ୍କରେ ସଭ୍ୟ ହୋଇ ଯୋଗ ଦେଇଥିବାର ଏକାଧିକ ଉଦାହରଣ ଆଧୁନିକ ଇତିହାସରେ ରହିଛି । ଏହି ଶତାବ୍ଦୀର ଦ୍ୱିତୀୟ ଦଶକରେ ରୁଷିଆରେ ବଲ୍‌ଶେଭିକ୍ ବିପ୍ଳବୀ ଦଳର ନେତା ଲେନିନ୍ ଶାସକ ଜାର୍‌ଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧିସଭାରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ଦଳର ଏକ ନୀତିରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଭାଷାରେ କହିଲେ, ବିଧାନସଭା ଭାଙ୍ଗିବାକୁ, ଅର୍ଥାତ୍ ଜାତୀୟ ଲକ୍ଷ୍ୟର ପ୍ରାପ୍ତିଲାଗି ବିଧାନସଭା ଯେ ଆଦୌ ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ, ଲୋକମନରେ ସେହି କଥାଟିକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେବାକୁହିଁ ସେମାନେ ବିଧାନସଭାରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଏହି ଶତାବ୍ଦୀର ତୃତୀୟ ଦଶକରେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ପାର୍ଟିର ମଧ୍ୟ ଏକ ଦ୍ୱିତୀୟ ଉଦାହରଣ ରହିଛି । ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ପାର୍ଟି ଆପଣାର ମୋହଭଙ୍ଗ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଧାନସଭାମାନଙ୍କରେ ଯାଇ ପଶିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମଧୁସୂଦନ ଦାସ ଏହି ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟରୁ ଆଦୌ କୌଣସି ପଂକ୍ତିର ନୁହନ୍ତି । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣତଃ ଏକ ସ୍ୱ-ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ସ୍ୱ-ଅନୁରାଗ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ମଧୁବାବୁ

ବିଧାନସଭାମାନଙ୍କରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ସିଏ ପ୍ରଥମେ ବଙ୍ଗଳା ଲେଜିସ୍‌ଲେଟିଭ କାଉନ୍‌ସିଲ୍‌ରେ ଥିଲେ, ତା'ପରେ ବିହାର-ଓଡ଼ିଶା ଲେଜିସ୍‌ଲେଟିଭ୍‌ କାଉନ୍‌ସିଲ୍‌କୁ ଆସିଲେ । ଏହି କାଉନ୍‌ସିଲ୍‌ରେ କେତେବର୍ଷ ଲାଗି ସ୍ୱାୟତ୍ତଶାସନ ବିଭାଗର ମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଥିଲେ । ତା'ପରେ ରାଜଧାନୀ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଥିବା ଇମ୍ପିରିଆଲ୍‌ ଲେଜିସଲେଟିଭ୍‌ କାଉନ୍‌ସିଲ୍‌ରେ ବିହାର-ଓଡ଼ିଶାର ସଭ୍ୟରୂପେ ତିନିବର୍ଷ କଟାଇଥିଲେ । ଏହିପରି ଭାବରେ ନିଜ ଜୀବନର ପ୍ରାୟ ପଚିଶି ବର୍ଷ ସମୟକୁ ମଧୁବାବୁ ସରକାରୀ ତର୍କସଭାମାନଙ୍କ ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ କରି ରଖିଥିଲେ । ଇମ୍ପିରିଆଲ୍‌ କାଉନ୍‌ସିଲ୍‌ରେ ସେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମଦନମୋହନ ମାଲବ୍ୟ ଏବଂ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସୁରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ବାନାର୍ଜୀଙ୍କ ପରି ସମସାମୟିକ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଭାରତୀୟଙ୍କ ସହିତ ଏକକାଳୀନ ଭାବରେ ସଦସ୍ୟ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ।

ତତ୍କାଳୀନ ଭାରତୀୟ ରାଜନୀତିର ଶିବିରମୀମାଂସା ଅନୁସାରେ ମଧୁସୂଦନ ଦାସ 'ମଡରେଟ୍‌' ଥିଲେ,—ନରମପନ୍ଥୀ ଥିଲେ, ମାନ୍ୟାମାନଙ୍କର ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଥିଲେ । ଭାରତୀୟ ପୁରୁଣା ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସରୁ ଯେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷ ବ୍ରିଟିଶ୍‌ ଶାସନାଧୀନତାରୁ ମୁକ୍ତ ହେଉ ବୋଲି ଦାବୀକରି ଗୋଟିଏ ଗୋଷ୍ଠୀ ଅଲଗା ହୋଇଗଲେ, ସେତେବେଳେ ବାକି ରହିଥିବା ନେତାମାନେ ମଡ଼ରେଟ୍‌ ବା ନରମପନ୍ଥୀ ବୋଲି କଥିତ ହେଲେ । ଭେଦ-ନିରୂପଣ କରାଇ ଦେଇ ସେମାନେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଚରମପନ୍ଥୀ ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ମଧୁବାବୁ ସେତେବେଳେ କଂଗ୍ରେସରେ ନଥିଲେ, ମାତ୍ର ମଡ଼୍‌ରେଟ୍‌ ଥିଲେ, ଅର୍ଥାତ୍‌ ମଡ଼ରେଟ୍‌ମାନଙ୍କର ସମଗୋଷ୍ଠୀ ଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଯେ ନରମପନ୍ଥୀ ବା ମଡ଼ରେଟ୍‌ମାନଙ୍କର ଦିନ ସରି ଆସୁଥିଲା, ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ଭାରତୀୟ ରାଜନୀତିକ ଇତିହାସ ତାହାକୁ ପ୍ରମାଣ କରି ଦେଖାଇ ଦେଇଥିଲା ।

ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀ ଏବଂ ପରିସ୍ଥିତିମାନ ବଦଳିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯେକୌଣସି ଯଥାର୍ଥ ନେତୃତ୍ୱର ଆତ୍ମଗତ ଅନ୍ତଃଦୃଷ୍ଟିଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ବଦଳି ଯାଇଥାଏ । ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ ନେତୃତ୍ୱର କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ପାଦରେ ସେହିକଥା ଘଟିଥିଲା । ଯେଉଁମାନେ ବିଶ୍ୱ-ପରିସ୍ଥିତି ସହିତ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ଏବଂ ପରିସ୍ଥିତିଗୁଡ଼ିକ ଅନୁସାରେ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଲାଭ କରୁଥିଲେ, ସେମାନେ ଆଗକୁ ବାହାରିଗଲେ । ଯେଉଁମାନେ ରହିଗଲେ, ସେଇମାନେ 'ମଡରେଟ୍‌' ହୋଇ ରହିଲେ । ମଧୁବାବୁ ରହିଗଲେ; ଆପଣାର ବିଶ୍ୱାସଗୁଡ଼ାକରେ ଅଟଳ ରହିଲେ, ଆପଣାର ବାଡ଼ଗୁଡ଼ାକ ଭିତରୁ ବାହାରକୁ ବାହାରିଲେ ନାହିଁ । ସେହି ପର୍ଯ୍ୟାୟର ପ୍ରାୟ ପଚିଶି ବର୍ଷ (୧୮୯୭ରୁ ୧୯୨୩) ସିଏ ବିଧାନସଭାରେ କଟାଇଥିଲେ । ବ୍ରିଟିଶ୍‌ ସରକାରଙ୍କର ସଭାରେ ଓଡ଼ିଶା ପାଇଁ ଲଢ଼ିଲେ, ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କର ଜଣେ ମନୋନୀତ

ସଭ୍ୟ ହିସାବରେ ଭାରତରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କ ପାଇଁ ଲଢିଲେ, ଯୁଗପତ୍ ଭାବରେ ଜଣେ ଧୀର ପ୍ରଜା ଏବଂ ଧୀର ନେତାର ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଆଉ ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କରି ପ୍ରାୟ ସମାନ ନ୍ୟାୟ ସହିତ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, ମଧୁବାବୁ ସେହି ଅବଧିଟି ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କର ମୁଖପାତ୍ର ଥିଲେ ଏବଂ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କର ଇଜଲାସରେ ସେହି ସରକାରଙ୍କ ଆଗିରେ ଓଡ଼ିଶାର ସର୍ବପ୍ରଥମ ମୁଖପାତ୍ର ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ବିଭିନ୍ନ ବିଧାନସଭାରେ ମଧୁବାବୁ ଯେଉଁସବୁ ବକ୍ତୃତା ଦେଇଛନ୍ତି, ଯେଉଁସବୁ ପକ୍ଷ ଓ ବିପକ୍ଷକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି, ପ୍ରଧାନତଃ ସେହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେହିଁ ଆମକୁ ସେଗୁଡ଼ିକର ଆଲୋଚନା ଓ ମୂଲ୍ୟାୟନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ସେତେବେଳେ କେତେ ଅବରୁଦ୍ଧ ପରିସର ଭିତରେ ଯେ ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ବିଚରଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା, ମଧୁବାବୁ ବିଧାନସଭାରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥିବା କେତେକ ଅଭିଯୋଗ ଓ ପରାମର୍ଶରୁ ତାହାର କିଞ୍ଚିତ ସୂଚନା ମିଳିଥାଏ । କଟକର ବିଚାରାଳୟରେ ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ ମୁନ୍‌ସଫ୍‌ମାନେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ, ସେମାନେ ଓଡ଼ିଆ ଜାଣି ନଥିଲେ । ତେଣୁ, ଏକ ପ୍ରତିକାର ସ୍ୱରୂପ ଓଡ଼ିଶାରେ ଓଡ଼ିଆ ଜାଣିଥିବା ମୁନସଫ୍ ନିଯୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତୁ ବୋଲି ମଧୁବାବୁ ସରକାରଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । କାଉନ୍‌ସିଲର ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଶ୍ରୀ ମଧୁସୂଦନ ବାଢ଼ିଥିବା ଏକ ହିସାବ ଅନୁସାରେ ଆମକୁ ଜାଣିବାକୁ ମିଳୁଛି ଯେ, ୧୯୦୧ ମସିହାର ଭାରତୀୟ ଜନଗଣନା ଅନୁସାରେ ଓଡ଼ିଶାରେହିଁ ସମଗ୍ର ଦେଶର ସାକ୍ଷରସଂଖ୍ୟା ସର୍ବାଧିକ ହୋଇ ରହିଥିଲା । (ପୃଷ୍ଠା ୨୦୨) ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଶହେରେ ୧୦.୧ ଜଣ ସାକ୍ଷର ଥିଲେ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ବଙ୍ଗଳାରେ ୧.୩, ମାନ୍ଦ୍ରାଜରେ ୧.୦୩ ଓ ବମ୍ବେ ପ୍ରଦେଶରେ ୮.୩ ଜଣ ସାକ୍ଷର ରହିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ଅଧିକାଂଶ ଗ୍ରାମରେ ପ୍ରଧାନତଃ ଲୋକୋଦ୍ୟମ ଦ୍ୱାରା ସଂଚାଳିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ପାରମ୍ପରିକ ଚାଟଶାଳୀଗୁଡ଼ିକୁ ମଧୁବାବୁ ଏହାର କାରଣ ବୋଲି ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ।

ଶିକ୍ଷା ଓ ଶିଳ୍ପ ବିଷୟକୁହିଁ ମଧୁବାବୁ ବିଧାନସଭାମାନଙ୍କରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଭାଷଣ ଓ ଆଲୋଚନାଗୁଡ଼ିକରେ ସର୍ବାଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିଲେ ବୋଲି ମନେ ହେଉଛି । ଶିକ୍ଷା ଓ ଶିଳ୍ପ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ ବିଚାରମାନ ରହିଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେହି ବିଚାରଗୁଡ଼ିକର ଅଧିକ ଚର୍ଚ୍ଚା ହେବା ଉଚିତ । ବଙ୍ଗ ପ୍ରଦେଶରେ ସରକାରୀ କୃଷି ବିଦ୍ୟାଳୟ କେଉଁଠାରେ ଖୋଲିବ, ସେ ବିଷୟରେ ମଧୁବାବୁ ଦେଇଥିବା ବିସ୍ତାରିତ ମନ୍ତବ୍ୟର ଏବେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ରହିଛି । ତାଙ୍କର ଭାଷାରେ କହିଲେ, "ଯେଉଁମାନେ କୃଷିକୁହିଁ ନିଜର ଧନ୍ଦା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ ନକରିବେ, ସେହିଭଳି ଯୁବକମାନେ କୃଷିବିଜ୍ଞାନ

ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରନ୍ତୁ ବୋଲି ଆମେ ଆଦୌ ଇଚ୍ଛା କରୁନାହୁଁ ।" କଲିକତା ପାର୍ଶ୍ୱ ଶିବପୁରଠାରେ କୃଷି-ଶିକ୍ଷାକେନ୍ଦ୍ର ଖୋଲିବା ସକାଶେ ବିଧାନସଭାରେ ଆଗତ ଏକ ପ୍ରସ୍ତାବ-ଉପରେ ନିଜର ମତ ଦେଇ ମଧୁବାବୁ ସେକଥା କହିଥିଲେ । ସମାଧାନ ସ୍ୱରୂପ ସିଏ ଓଡ଼ିଶାରେହିଁ କୃଷି କଲେଜ ସ୍ଥାପିତ ହେଉ ବୋଲି ବିକଳ୍ପ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ । ଆମ ଦେଶରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ କୃଷିବିଜ୍ଞାନର ଉଚ୍ଚ ଉଚ୍ଚ ମଣ୍ଡପଗୁଡ଼ାକ ରାଜଧାନୀ ଓ ସହରମାନଙ୍କରେହିଁ ସ୍ଥାପିତ ହେଉଛି । କୃଷିବିଜ୍ଞାନ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିବା ଛାତ୍ରମାନେ କୃଷିବିଭାଗରେ ବାବୁ ଓ ଅଫିସର ହେଉଛନ୍ତି, କେହି କୃଷକ ହେଉନାହାନ୍ତି । କୃଷକ ଲାଗି କୃଷିବିଜ୍ଞାନର ଅଧ୍ୟୟନ ଶହେ ବାଇଶି ପାହାଚ ଦୂର ହୋଇ ରହିଛି ।

ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମଧୁସୂଦନ ଦାସଙ୍କର ବିଚାର ପ୍ରକୃତରେ ଅଭିନବ ଥିଲା । ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତରେ ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରର ଉଦ୍ୟମଗୁଡ଼ାକ ତାର ଯାବତୀୟ ଔପଚାରିକତା ଏବଂ ଆଡ଼ମ୍ବର ସତ୍ତ୍ୱେ ବଡ଼ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ଭାବରେ କେବଳ ଫସୁକି ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ମଧୁବାବୁଙ୍କ ଶିକ୍ଷାବିଚାରର ଯୁକ୍ତି ଓ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତାକୁ କଦାପି ଖାଲି ହସରେ ଉଡ଼ାଇ ଦିଆଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ବିଧାନସଭାର ଏକ ହିତକାମୀ ସଜ୍ଜନମଣ୍ଡଳୀ ଆଗରେ ମଧୁବାବୁ ଥରେ ୧୯୦୬ ମସିହାରେ କହିଥିଲେ, "ଗାଆଁରେ ଥିବା କାରିଗର ଏବଂ କୃଷିଜୀବୀମାନଙ୍କର ଉନ୍ନତିବିଧାନ କରାଇବାହିଁ ଆମ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହୋଇ ରହିବା ଉଚିତ । ହାତ ଏବଂ ମସ୍ତିଷ୍କ ଦୁଇଟିଯାକହିଁ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିପାରିବା ଉଚିତ ।" ସେହି ବିଚାରଟିକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାଲାଗି ସିଏ ଏକ ଯୋଜନାର ସ୍ଥୂଳ ଗାରଗୁଡ଼ିକୁ କାଟି ଦେଖାଇ ଦେଇଥିଲେ : "ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଆମେ ଏପରି ଭାବରେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର କରି ତିଆରି କରିବା, ଯେଉଁଥିରେ କି ଜଣେ ପିଲା ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ମସ୍ତିଷ୍କର ଶିକ୍ଷା ପାଇବ ଏବଂ ନିଜ ଘରେ ହାତର ଶିକ୍ଷା ପାଇପାରିବ । ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ହିଁ ସବୁଯାକ ସମୟ ଅତିବାହିତ ନକରି ସିଏ ନିଜ ଘରେ ତା'ର କୁଳାନୁଗତ ଧନ୍ଦାରେ ଘରେ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିବ ଏବଂ ତା'ସହିତ ସ୍କୁଲକୁ ଯାଇ ବହିପାଠ ପଢ଼ିବ । ଅଥବା, ଏପରି ହୋଇପାରେ ଯେ, ସପ୍ତାହର କେତୋଟି ଦିନ ସିଏ ପାଠ ପଢ଼ିବାପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଯିବ ଏବଂ ଅନ୍ୟଦିନମାନଙ୍କରେ ଘରେ ରହି କୌଳିକ ଧନ୍ଦାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ ଓ ସେହି ଉପାୟରେ ଧନ୍ଦାଟିକୁ ଶିକ୍ଷା କରିବ ।" (ପୃଷ୍ଠା-୩୬)

ଗାଆଁ ପିଲାଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ମଧୁବାବୁଙ୍କର ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ପରିକଳ୍ପନା ରହିଥିଲା । ମାତ୍ର ମାଧ୍ୟମିକ ଏବଂ ଉଚ୍ଚତର ସ୍ତରରେ,—ସେତେବେଳେ ଏଗୁଡ଼ିକ ସହର-ମାନଙ୍କରେ ହିଁ ଗୋଷ୍ଠାବଦ୍ଧ ସୀମିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା,—ସେହି ପରିକଳ୍ପନାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ପାହାଚଗୁଡ଼ିକ କିପରି ହେବ, ମଧୁବାବୁ ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ସେ ବିଷୟରେ ନିଜସ୍ୱ କରି ବେଶୀ ଭାବୁ ନଥିଲେ । କେନ୍ଦ୍ର ବିଧାନସଭାରେ ମାଧ୍ୟମିକ ସ୍ତରରେ ମାତୃଭାଷାର ମାଧ୍ୟମରେ

ଶିକ୍ଷା ଉଆଯାଉ ବୋଲି ଆଗତ ଏକ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ମଧୁବାବୁ ବିରୋଧ କରିଥିଲେ । ମାତୃଭାଷାକୁ ମାଧ୍ୟମ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କଲେ ମଧ୍ୟ ଇଂରାଜୀ ତଥାପି ସବୁ ପିଲାଙ୍କ ଲାଗି ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଷା ହୋଇ ରହିବ ବୋଲି ପ୍ରସ୍ତାବରେ -କୁହାଯାଇଥିଲା । ଭାରତରେ ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷାବିଧାନର ପ୍ରଣେତା ମ୍ୟାକଲେଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି ୧୯୧୫ ମସିହାରେ ମଧୁବାବୁ ହାଇସ୍କୁଲ ସ୍ତରର ମାଧ୍ୟମରୂପେ ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ପ୍ରଚଳିତ ହେବ ବୋଲି ମତ ଦେଇଥିଲେ । ୧୮୩୫ରେ ଭାରତର ପରିସ୍ଥିତିକୁ ଆଧାର କରି ମ୍ୟାକଲେ ଯେଉଁ ଯୋଜନାଟିର ପ୍ରଣୟନ କରିଥିଲେ, ମଧୁବାବୁ ୧୯୧୫ରେ ମଧ୍ୟ ତାହାକୁ ହିଁ ଆପ୍ତବାକ୍ୟ ପରି ମାନୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଇଂରାଜୀରେ କହିଲେ, "Are we therefore any better off than we were in the days of Macaulay ?" (ପୃଷ୍ଠା-୨୭୨)

ଶିକ୍ଷା ପରେ ଶିଳ୍ପ । ସେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷରେ ରାଜନୀତିକ ସଂଗ୍ରାମର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯାହାସବୁ ଘଟୁଥିଲା, ମଧୁବାବୁ ସେସବୁ ବିଷୟରେ ପ୍ରଧାନତଃ ଅସଚେତନ ଭାବରେ ନିତାନ୍ତ ଅସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ; ହୁଏତ ସେଗୁଡ଼ିକ ସିଏ ଜାଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁନଥିଲେ ଓ ଯଥାସମ୍ଭବ ଦୂରରେ ରହୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ, ଭାରତବର୍ଷରେ ତତ୍କାଳୀନ 'ଶିଳ୍ପକ୍ଷେତ୍ରୀୟ ଜାଗରଣ' ବିଷୟରେ ମଧୁବାବୁ ବିଧାନସଭାରେ ଏକାଧିକବାର ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଉପନିବେଶମାନଙ୍କରେ ଶିଳ୍ପର ପ୍ରସାର ଏବଂ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉପନିବେଶୀମାନେ ପୃଥିବୀଯାକ ଯେଉଁ ନୀତିର ଆଚରଣ କରିଥିଲେ, ତାହା ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଶ୍ୱସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦର ଇତିହାସରେ ଏକ ଅଙ୍ଗ ହୋଇ ରହିଛି । ମଧୁବାବୁ ସେତେବେଳେ ସେ ସବୁକୁ ଆଦୌ ଘ୍ରାଣ କରିପାରୁ ନଥିଲେ । ସମ୍ଭବତଃ ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ ସିଏ ଶିଳ୍ପକ୍ଷେତ୍ରଗତ ତୁଚ୍ଛା ଶୋଷଣଗୁଡ଼ାକୁ ହିଁ ଶିଳ୍ପକ୍ଷେତ୍ରୀୟ ଜାଗରଣ ବୋଲି ଭ୍ରମ କରୁଥିଲେ, ତେଣୁ ଚଳନ୍ତି ଇତିହାସର ଅସଲ ଗଣ୍ଠିଗୁଡ଼ାକୁ ମୋଟେ ଠଉରାଇ ପାରୁ ନଥିଲେ । ବିଧାନସଭାରେ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ତାଙ୍କର ଯୁକ୍ତି ଭାରି କୌତୁକପ୍ରଦ । ସିଏ କହୁଥିଲେ ଯେ ବିଲାତରୁ ଯାବତୀୟ ମାଲ ଭାରତବର୍ଷର ବଜାରରେ ଆସି ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ଯାଉଥିବାରୁ ଭାରତୀୟମାନେ ନିଜ ଦେଶରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ପାଦନ କରିବା ଲାଗି ମୋଟେ ମନ ଦେଉ ନଥିଲେ ଓ ତେଣୁ ଭାରତୀୟ ଶିଳ୍ପୋଦ୍ୟୋଗର ଯାବତୀୟ ଉଦ୍ୟମ ପ୍ରାୟ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ମଧୁବାବୁ ତାହାକୁ ଭାରତୀୟ ଶିଳ୍ପକ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ sleeping sickness ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଏହି ବ୍ୟାଧିକୁ ଦୂର କରିବା ଲାଗି ସେ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରିଛନ୍ତି । ଭକ୍ଷକକୁ ରକ୍ଷକ ହେବାପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଛନ୍ତି । ବିଲାତି ସରକାରଙ୍କର ବିସ୍ତାରବାଦୀ ଶିଳ୍ପ-ଅର୍ଥନୀତିକୁ ସିଏ ଆଦୌ ବୁଝିପାରି ନାହାନ୍ତି ଓ ତେଣୁ ଇତିହାସର ଘଟଣାତ୍ମକ ଅନ୍ତଃପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ଭୁଲ୍ ଭାବରେ

କୁହିଛନ୍ତି । ଚୀନ ଦେଶକୁ ଭାରତବର୍ଷରୁ ରପ୍ତାନୀ ହେଉଥିବା ଅଫିମର ବାଣିଜ୍ୟ କାହିଁକି ବନ୍ଦ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା, ସେହି ସମ୍ପର୍କରେ ମଧୁବାବୁଙ୍କର ଉକ୍ତି ତାହାର ଆଉ ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । (ପୃଷ୍ଠା-୨୧୬) ଭାରତରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିବା ଅଫିମକୁ ଚୀନରେ ବିକ୍ରୀକରି ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଭାରି ଲାଭ କରୁଥିଲେ । ଚୀନାମାନଙ୍କୁ ଅଫିମ ଖାଇବାକୁ ବାଧ୍ୟ କରିବା ଲାଗି ସେମାନଙ୍କୁ ଚୀନ୍‌ରେ ଏକ Opium War ଲଢ଼ିବାକୁ ହୋଇ-ଥିଲା । କୌଣସି ମାନବହିତୈଷିତାର କାରଣରୁ ଇଂରେଜମାନେ ଏହି ଅଫିମ-ବାଣିଜ୍ୟକୁ ବନ୍ଦ କରି ନଥିଲେ । ଏପରି କରିବାଲାଗି ଅବସ୍ଥା ସେମାନଙ୍କୁ ବାଧ୍ୟ କରିଥିଲା ।

ମଧୁସୂଦନ ଦାସ ଆପଣାର ବିଧାୟକ-ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କଲାବେଳକୁ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରଧାନତଃ ଭଦ୍ରଲୋକୀ ଅନୁରୋଧ ଏବଂ ଆବେଦନ ସ୍ତରରେ ରହିଥିଲା । ମଧୁବାବୁ ସେହି ଜୀବନର ଶେଷ ପାଦରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବା ବେଳକୁ ତାହାର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସଂଗ୍ରାମ ଓ ଅସହଯୋଗର ସୋପାନରେ ଆସି ପହଞ୍ଚି ସାରିଥିଲା । ୧୯୧୯ର ଜାଲିଆନୱାଲାବାଗ୍ ସଂହାରକାଣ୍ଡ ପରେ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧି ସେହି ସଂଗ୍ରାମର ନେତୃତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତା'ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ଚରମବାଦୀ ତ୍ୟାଗ ଓ ଉତ୍ସାହ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଦେଶରେ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଭାବରେ ଯେଉଁ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲିଥିଲା, ତାହାକୁ ପଣ୍ଡିତମାନେ 'ସନ୍ତ୍ରାସବାଦୀ ଆନ୍ଦୋଳନ' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ତେଣୁ, ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ଦୁଇ ଦଶକରେ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ ଆକାଂକ୍ଷା ଉଦ୍‌ବେଳନର ଉତ୍କ୍ରାନ୍ତିପଥରେ କେତେ ବିଚିତ୍ର ଓ ଗୁଣାତ୍ମକ ମୋଡ଼ ଓ ସୋପାନ ଦେଇ ଗତି କରିଥିଲା । ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଭିତରେ ଏହିସବୁ ପର୍ଯ୍ୟାୟବିକାଶ ବିଷୟରେ କ'ଣ ସବୁ ଅରୁଚି ରହିଥିଲା କେଜାଣି, ସିଏ ଏଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଆପଣାକୁ ମୋଟେ ସଂକ୍ରାମିତ ହେବାକୁ ଦେଇନଥିଲେ । ସିଏ ସତେଅବା *ଯୋଉଁଠି ସେଇଠି ରହି ଯାଇଥିଲେ । ଅଚଳ structureଗୁଡ଼ାକରେ ସିଏ କୌଣସି* ପରିବର୍ତ୍ତନ ଚାହୁଁନଥିଲେ, ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ସମ୍ଭବ ବୋଲି ହୁଏତ ବିଶ୍ୱାସ ବି କରି ପାରୁନଥିଲେ । ହୁଏତ ସେହି କାରଣରୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଏବଂ ଉନ୍ନୟନ ବିଷୟରେ ଆପଣାର ଯାବତୀୟ ସ୍ୱପ୍ନକୁ ସିଏ ବାହାରର ଗଢ଼ଣରେହିଁ କେତେଟା ପରିବର୍ତ୍ତନ ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ କରି ରଖିଥିଲେ, ଆପଣାର ହିତାକାଂକ୍ଷା ତଥା ହିତୈଷିତାକୁ ପ୍ରାୟ ଏକ ସ୍ଥାନୀୟ ଆବର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟରେହିଁ ଦେଖୁଥିଲେ; ଖାଲି ଗଛଟାକୁ ଦେଖୁଥିଲେ, ଗଛ ଉପରେ ନିଜର ଏକ ସ୍ଥାନୀୟ ନୀଡକୁ ଦେଖୁଥିଲେ, ଜଙ୍ଗଲକୁ ଦେଖିବାର ଏକ ପ୍ରୟୋଜନ ଅଛି ବୋଲି ହୁଏତ କଳ୍ପନା ବି କରୁ ନଥିଲେ ।

ଆପଣା ରାଜନୀତିକ ଅନୁରକ୍ତିର କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧୁସୂଦନ ଚରମ ପରିମାଣରେ ଜଣେ ନରମପନ୍ଥୀ ଥିଲେ । ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ବ୍ୟତୀତ ସିଏ ଭାରତବର୍ଷର କଳ୍ପନାହିଁ କରି ପାରୁନଥିଲେ । ବିଧାନସଭାମାନଙ୍କରେ ବିଭିନ୍ନ ଅବସରରେ ସିଏ ଦେଇଥିବା

ଭାଷଣ ଓ ବ୍ୟକ୍ତ-କରିଥିବା ମନ୍ତବ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ଆମେ ଗୁହାକୁ ଗୁହା ତାଙ୍କର ଚିନ୍ତା-ଓ ଦୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟରେ ଏହି କଥାଟିକୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ସଭ୍ୟ ଜୀବନର ଆଶୀର୍ବାଦଗୁଡ଼ିକର ସଂପ୍ରସାରଣକୁହିଁ ମଧୁବାବୁ ଇଂଲଣ୍ଡର ଗୌରବମୟ ବ୍ରତ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠା-୪୩) ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷିତ ଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରୁ ଅନୁରକ୍ତ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଗଠନ କରି ଆଣିବାକୁ ସେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ମୁଖ୍ୟତମ ସ୍ୱାର୍ଥ ବୋଲି ମାନୁଥିଲେ । ଅନୁମାନ କରାଯାଇପାରେ, ସିଏ ନିଜକୁ ହୁଏତ ଏହିପରି ଜଣେ ଅନୁରକ୍ତ ପ୍ରଜା ବୋଲି ଗଣ୍ୟ କରି କେତେ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କୁ ଭାରତୀୟ ଜନଗଣଙ୍କର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ସେ କେତେଥର pater familias (କୁଳର ପିତା) ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠା-୧୯୬) ଇଂଲଣ୍ଡର ରାଜା ଓ ଭାରତବର୍ଷର ସମ୍ରାଟ ଥରେ ଅନୁଗ୍ରହ କରି ଭାରତ ପରିଦର୍ଶନରେ ଆସିଥିବାରୁ ଇମ୍ପିରିଆଲ୍ କାଉନସିଲ୍‌ରେ ତାଙ୍କୁ ଭାରତବାସୀଙ୍କ ତରଫରୁ କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନ କରାଯାଇ ଯେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲା, ସ୍ୱୟଂ ମଧୁବାବୁ ତାହାକୁ ଆଗତ କରି ସର୍ବପ୍ରଥମ ଭାଷଣଟି ଦେଇଥିଲେ । ଅତୀତଯୁଗର କବିମାନେ ସ୍ତୁତି କରୁଥିବା ରାଜାଙ୍କୁ 'କୋବେଲେକେ କନ୍ଦର୍ପଙ୍କର ବିଜୟପ୍ରତିମା ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲାପରି ମଧୁବାବୁ ସମ୍ରାଟଙ୍କୁ "God's Vicegerent on Earth" ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଏହା ୧୯୧୫ ମସିହାର କଥା । ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଗତ କରିବାକୁ ଯାଇ ମଧୁବାବୁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଭାବରେ ତାଙ୍କର ଭାଷଣଟିକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ : ମହାମହିମ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଭାରତ-ପରିଦର୍ଶନ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ରାଜନୀତିକ ଜୀବନରେ ଏକ ନୂତନ ଯୁଗର ଉନ୍ମୋଚନ ଘଟାଇଲା । ମନେହେଲା, ସତେ ଯେପରି ହଠାତ୍ ସ୍ୱର୍ଗଲୋକର ଦ୍ୱାରଗୁଡ଼ିକ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ବିପୁଳ ଜନଗଣଙ୍କୁ ପ୍ଲାବିତ କରି ଆଲୋକର ଏକ ବନ୍ୟା ମାଡ଼ି ଆସିଲା—ଇତ୍ୟାଦି, ଇତ୍ୟାଦି ।

ପରିଦର୍ଶନଟିର ଏକ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସିତ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଇ ମଧୁବାବୁ ବୈଧ ନିଜର ଭୂମିକାକୁ ପ୍ରାୟ ଜଣେ ମଙ୍ଗଳ କାବ୍ୟକାରର ଭୂମିକାକୁ ସ୍ଖଳିତକରି ନେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବିବରଣୀଟି ଅନୁସାରେ : ଲୋକମାନେ ଅତ୍ୟୁତ୍ସୁକ ହୋଇ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଦର୍ଶନ କରିବା ଲାଗି ଗୋଳ ଲଗାଇବାରୁ ପୋଲିସ୍ ବାହିନୀ ସେମାନଙ୍କୁ ଘଉଡ଼ାଇ ଦେଉଥିଲେ । ମାତ୍ର ସ୍ୱୟଂ ସମ୍ରାଟଙ୍କୁ ତାହା ଆଦୌ ଭଲ ଲାଗୁନଥିଲା । ସହାନୁଭୂତିର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସିଏ ଲୋକମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ରହିଥିଲେ, ଅର୍ଥାତ୍ ତାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଲାଗି ଲୋକମାନଙ୍କୁ ବାଟ ଛାଡ଼ି ଦିଆଯିବା ଉଚିତ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ । ରସାନୁପାତିକତାର ସକଳ ସୀମା ଲଙ୍ଘନ କରି ମଧୁବାବୁ ବାଇବେଲ୍ ଗ୍ରନ୍ଥର ଏକ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ବାକ୍ୟର ଧୃଷ୍ଟତାପୂର୍ଣ୍ଣ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ନକଲ କରି ଏକଥା ମଧ୍ୟ କହିଛନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠା-୨୬୪), Most likely His Majesty cxpressed his sympathy in words like these,

Suffer those men to come unto me and forbid them not, for they are the children of my Empire" ମଧୁବାବୁ ସ୍ୱୟଂ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଥିଲେ, ତେଣୁ ଗୋଟିଏ ପବିତ୍ର ବାକ୍ୟକୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ନିତାନ୍ତ ଅନ୍ତରରେ ଆଣି ପ୍ରୟୋଗ କରିବାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟକୁ ସିଏ ନିଶ୍ଚୟ ଅନୁଭବ କରିଥିବେ । ସେ କାଳରେ ଏହି କଥାଗୁଡ଼ାକୁ ଶୁଣି ଓଡ଼ିଶାରେ ଥିବା ମଧୁବାବୁଙ୍କ ଶିବିରର ଶିକ୍ଷିତ ଭକ୍ତମାନେ ହୁଏତ ଭାରି ଆନନ୍ଦରେ ହାକୁଟି ମାରିଥିବେ, ମାତ୍ର ଆମକୁ ଏ କାଳରେ ଏଗୁଡ଼ାକ କେବଳ ଅସ୍ଥାନରେ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଥିବା ଏକ ଅତିକଥନ ବୋଲି ହିଁ ମନେହେବ, ଏଗୁଡ଼ାକୁ ମୋଟେ ହଜମ କରି ହେବନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମଧୁସୂଦନ ଦାସ ଯେତେବେଳେ ଇମ୍ପିରିଆଲ୍ କାଉନସିଲ୍‌ରେ ବିହାର-ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଇଉରୋପରେ ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧର ସମୟ । ଆଧୁନିକ ରାଜନୀତିକ ଇତିହାସରେ ଏହାକୁ ସାମ୍ରାଜ୍ୟସ୍ୱାର୍ଥର ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତା-ବଜାରରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ରାଜ୍ୟଶକ୍ତିମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱସ୍ତରୀୟ ପ୍ରଥମ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ଇଉରୋପୀୟ Scientism ଏବଂ Progressism ଉପରେ ଏହି ଘଟଣା ହେଉଛି ଏକ ପ୍ରଥମ ଆଘାତ । H. G. Wellsଙ୍କ ପରି ଉତ୍ସାହୀ ବିଜ୍ଞାନ-ଆଗ୍ରହୀମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ ଏହି ଯୁଦ୍ଧ ଏକ ମୋହଭଙ୍ଗ ଘଟାଇଥିଲା, ବିଶ୍ୱର ଅନେକ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଚିନ୍ତାରେ ଏକ ଅନ୍ୟ ମୋଡ଼ ଆଣି ଦେଇଥିଲା । କାଉନସିଲ୍ କକ୍ଷରେ ମଧୁବାବୁ ଏହି ଯୁଦ୍ଧକୁ ରାମ-ରାବଣ ଯୁଦ୍ଧ ସହିତ ତୁଳନା କରିଥିଲେ । (ପୃଷ୍ଠା-୬୭) ଇଂରେଜ ପକ୍ଷକୁ ନ୍ୟାୟର ପକ୍ଷ ବୋଲି ବିଚାର କରି ଜର୍ମାନ୍ ପକ୍ଷକୁ ପଶୁ-ପକ୍ଷ ବୋଲି କହିଥିଲେ । ଜର୍ମାନ୍‌ମାନଙ୍କୁ ପଶୁମାନଙ୍କର ନିକଟତମ-ସମ୍ପର୍କୀୟ ଭାଇ (Cousins germain) ବୋଲି ଅଭିହିତ କରିଥିଲେ । ଭାରତୀୟମାନେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଯୁଦ୍ଧ-ଉଦ୍ୟମକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣଶକ୍ତିରେ ଅବଶ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ ବୋଲି ସିଏ କେଡ଼େ ଅନୁରାଗର ସହିତ କହିଥିଲେ । ସରକାରଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧବ୍ୟୟ ଅତିଶୟ ହୋଇପଡ଼ିବାରୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ସେତେବେଳେ ଲୋକମାନଙ୍କ ଉପରେ ଲବଣ କର ବସାଇବାର ବୈଧାନିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେଉଥିଲା । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗଟିର ଆଲୋଚନା ହେଉଥିବା ସମୟରେ ମଧୁବାବୁଙ୍କର ଉକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକୃତରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ମଧୁବାବୁ ଲବଣକର ବସିବା ଉଚିତ ବୋଲି ସପକ୍ଷରେ ଯୁକ୍ତି କରିଥିଲେ ଓ ସରକାରଙ୍କର ପକ୍ଷରେ ଥିଲେ । ସିଏ କହିଥିବା ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଅନୁସାରେ, ନୀତିଗତ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଲୁଣ ଉପରେ କର ବସୁ ବୋଲି ସେ ଆଦୌ ସମର୍ଥନ କରୁନଥିଲେ—ମାତ୍ର, ଲବଣକରରୁ ଲବ୍ଧ ଅର୍ଥ ସରକାରଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ-ତହବିଲରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେବାର ପ୍ରସ୍ତାବ ରହିଥିବାରୁ ଏହି କର ବସିବାର ଏକ ବିଶେଷ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ରହିଛି ବୋଲି ସେ ବିଚାର କରୁଥିଲେ ।

(ପୃଷ୍ଠା-୨୮୭) ତାଙ୍କର ଯୁକ୍ତି ଅନୁସାରେ ଲବଣ କର ଭାରତବର୍ଷରେ ଧନୀ ଦରିଦ୍ର ନିର୍ବିଶେଷରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । କାରଣ ଧନୀ ଦରିଦ୍ର ସମସ୍ତଙ୍କ ଲାଗି ଲବଣ ଏକ ନିତ୍ୟବ୍ୟବହାର୍ଯ୍ୟ ବସ୍ତୁ । ଏହି ଲବଣ କରର ମାଧ୍ୟମରେ ସବୁ ଭାରତବାସୀଙ୍କର ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଯୁଦ୍ଧ-ଉଦ୍ୟମରେ ଏକ ଅବଦାନ ରହିପାରିବ, ଏବଂ ତାହା, ଭାରତବାସୀ ସମସ୍ତେ ସରକାରଙ୍କର ସମରବ୍ୟୟର ପାଣ୍ଠିରେ ଆପଣାର ଅଂଶଟିକୁ ଦେଉଛନ୍ତି ବୋଲି ଏକ ନିଦର୍ଶନ ହୋଇ ରହିବ । ଠିକ୍ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ପରେ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ ଯେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଲବଣସତ୍ୟାଗ୍ରହର ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଲବଣ ଉପରେ ସରକାର ବସାଇଥିବା ଟିକସ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆନ୍ଦୋଳନ ହେଲେ ସେଥିରେ ଧନୀ-ଦରିଦ୍ର ନିର୍ବିଶେଷରେ ଭାରତୀୟମାନେ ଭାଗ ନେଇପାରିବେ ବୋଲି ତାହାକୁ ହିଁ ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟର ଶିଳାରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥିଲା । କାରଣ ଲବଣ ଉପରେ କର ଧନୀ ଦରିଦ୍ର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ହିଁ ଆକ୍ରାନ୍ତ କରୁଥିଲା । ଦୁଇ ଚିନ୍ତା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତରେ କେତେ ସାଦୃଶ୍ୟ ରହିଛି, କେତେ ବୈସାଦୃଶ୍ୟ ମଧ୍ୟ ନରହିଛି ! ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କରିଥିଲେ । ସିଏ ନିଜେ ଆଉ ଏକ ଯୁଦ୍ଧରେ ଜଣେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ ରୂପେ ଯୋଗଦେଇ ଥିଲେ ଓ ଭିକ୍ଟୋରିଆ କ୍ରସ୍ ପୁରସ୍କାର ଲାଭ କରିଥିଲେ । ସିଏ ଏକଥା କରିଥିଲେ, କାରଣ ସିଏ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ ଯେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସନ ଭାରତବର୍ଷର କଲ୍ୟାଣ ପାଇଁ ହିଁ ରହିଛି ଓ ଦେଶର ଶାସନ କରୁଛି । ରାଉଲଟ୍ ଆଇନ୍ ଓ ପଞ୍ଜାବ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ସେହି ଧାରଣା ଦୂରୀଭୂତ ହୋଇଗଲା ଓ ତା'ପରେ, ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ ସଂଗ୍ରାମରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ନେତୃତ୍ୱ ବୋଲି କହିଲେ ଆମେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାହା ବୁଝୁଛୁ, ଭାରତରେ ସେହି ନେତୃତ୍ୱର ପର୍ବଟି ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ମଧୁବାବୁ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର ଥିଲେ । ସିଏ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପକ୍ଷର ଥିଲେ । ଏକ ମୁକ୍ତ ରାଜନୀତିକ ଚେତନା ଦ୍ୱାରା ଲବ୍ଧ କୌଣସି ପ୍ରତ୍ୟୟ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ନୁହେଁ, ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଭିତରେ ଜଣେ ପ୍ରଜା ହୋଇ ରହିବାକୁ ହିଁ ଜଣେ ଭାରତୀୟର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗୌରବ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଥିବାରୁ ହିଁ ସିଏ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପକ୍ଷରେ ଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷର ତଥାକଥିତ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷିତ ଓ ଉଚ୍ଚସ୍ଥମାନେ ଅଧିକାଂଶତଃ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ । The greatest benefit we enjoy under British rule is Justice,— ମଧୁବାବୁ ଏକଥା ୧୯୧୧ ମସିହାରେ ବିଧାନସଭାରେ କହିଥିଲେ । ୧୯୧୫ ମସିହାରେ ମଧ୍ୟ ଆପଣାର ଗୁଢ଼ତମ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ପ୍ରତ୍ୟୟଟିକୁ ପ୍ରକଟ କରିଦେଇ ସେ କହିଥିଲେ, "It has always been the highest ambition and aspirations of India the India represented by her educated sons, that India should form a part and parcel of the British Empire." (ପୃଷ୍ଠା ୧୬୮) ଭାରତ ସମେତ ବିଭିନ୍ନ

ଉପନିବେଶକୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ନଦୀ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ସେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ଏକ ମହାସାଗର ସହିତ ତୁଳନା କରିଥିଲେ ।

ମଧୁବାବୁ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷିତ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତମାନଙ୍କ କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ, ସେମାନେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ପୋଷାହୋଇ ପର ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷର ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା-ପ୍ରାପ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନେ ସ୍ୱାଧୀନତା-ସଂଗ୍ରାମର ବିରୋଧ କରିଥିଲେ । ମଧୁବାବୁ ଇମ୍ପିରିଆଲ୍ କାଉନ୍‌ସିଲ୍‌ରେ ଭାରତବର୍ଷର ରାଜାନୁରକ୍ତି ବିଷୟରେ ସରକାରଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଉଥିବା ସମୟରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଅସହଯୋଗକୁ ବିଧାନସଭାର ବକ୍ତୃତାରେ ମଧୁବାବୁ ଏକ **dangerous doctrine** ବୋଲି କହି ନିନ୍ଦା କରିଥିଲେ ଓ ପୃଥିବୀର ରାଜନୀତିକ ଇତିହାସରେ ଏହା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଏକ ଅଜ୍ଞାତ ଧାରା ବୋଲି ମତ ଦେଇଥିଲେ । (ପୃଷ୍ଠା-୪୩୮) ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ସେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଯାବତୀୟ ସଂସ୍କାରବିଧାନର ଅଗ୍ରଗତି-ପଥରେ ଏକ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । (ପୃଷ୍ଠା-୫୧୯) ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ସହିତ କାହାର କୌଣସି ସହଯୋଗ ରହିବା ଆଦୌ ଉଚିତ ନୁହେଁ ବୋଲି ସେ ୧୯୨୧ ମସିହାରେ କହିଥିଲେ । (ପୃଷ୍ଠା-୩୪୨) "କାଉନ୍‌ସିଲ୍ କକ୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଓ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ହାସଲ କରିବା"—ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ ଏହାହିଁ ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା । ପୁନଶ୍ଚ, ଆହୁରି ଆଗକୁ ଯାଇ ସେ ଗର୍ବର ସହିତ ଏପରି ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ଯେ କାଉନ୍‌ସିଲ୍ କକ୍ଷରେ ସମବେତ ହୋଇଥିବା ସେମାନେ ଭାରତବର୍ଷ ଲାଗି ମହାମହିମ ସମ୍ରାଟଙ୍କର କଳ୍ପିତ ସ୍ୱରାଜ୍ୟକୁ ହାସଲ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । (ପୃଷ୍ଠା-୪୦୩) "**I feel and feel with pride, that in this council chamber,......we are trying to attain His Majesty's Swaraj**") ସନ୍ତ୍ରାସବାଦୀ ରାଜନୀତିକ କ୍ରିୟାଶୀଳତା ଲାଗି ମଧୁବାବୁଙ୍କର ପ୍ରବଳ ତ୍ରାସ ରହିଥିଲା । ସନ୍ତ୍ରାସବାଦ ଆଦୌ ଭାରତୀୟ ମାଟିର ନୁହେଁ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷାର ଏକ ବିକୃତ ଉପପରିଣାମରୂପେ ତାହା ଜନ୍ମଲାଭ କରିଛି ବୋଲି ସେ ଅଭିଯୋଗ କରିଥିଲେ । ସନ୍ତ୍ରାସବାଦ ବିଷୟରେ ବିଧାନସଭାରେ ରୁକ୍ଷ ମତବ୍ୟକ୍ତ କରିଥିବାରୁ ସନ୍ତ୍ରାସବାଦୀମାନେ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣନାଶ ଘଟାଇବା ଲାଗି ଧମକ ଦେଇଛନ୍ତି ବୋଲି ମଧୁବାବୁ ଥରେ ଆଶଙ୍କା ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । (ପୃଷ୍ଠା-୧୬୧)

ମଧୁବାବୁଙ୍କର ତୁଙ୍ଗ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ ନିଷ୍ଠାର କୌଣସି ଅଭାବ ନଥିଲା । ସ୍ୱାଭିମାନର ମଧ୍ୟ ଆଦୌ କୌଣସି ଅଭାବ ନଥିଲା । ମାତ୍ର, ପ୍ରକୃତ କଥା ହେଉଛି ଯଥାର୍ଥ ରାଜନୀତିକ ନେତୃତ୍ୱ ଦେଇ ପାରିବା ଲାଗି ନିଷ୍ଠା ଏବଂ ବ୍ୟାକୁଳତା ଆଦୌ

ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ସେଥିପାଇଁ ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ଓ ଦୂରଦୃଷ୍ଟିସମ୍ପନ୍ନ ରାଜନୀତିକ ଚେତନା ମଧ୍ୟ ଦରକାର; ପରିସ୍ଥିତି ଏବଂ ତଦନ୍ତର୍ଗତ ଆଭିମୁଖ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଯଥାର୍ଥ କଳନା କରି ପାରିବାଲାଗି ଓ ପରିସ୍ଥିତିରୁ ଆପଣାକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଉତ୍‌କ୍ରାନ୍ତ କରିନେଇ ଆହୁରି ଅନେକ ଆଗକୁ ଦେଖିପାରିବା ଲାଗି ଇଚ୍ଛୁକ ଏକ ସଂକୋଚହୀନ ସଜ୍ଞାନତା ଓ ଜାଗରୁକତା ମଧ୍ୟ ରହିଥିବା ଦରକାର । ଓଡ଼ିଶାର ଜାତୀୟ ଭୂମିଟିକୁ ଉଚିତ ଭାବରେ ବୁଝିବାକୁ ହେଲେ ତାହାର ମୂଳଦୁଆଟିକୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ବୁଝିବା ଦରକାର । ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ, ମଧୁବାବୁଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ତନ୍ନତନ୍ନ କରି ବୁଝିବା ଦରକାର, ଯଥାର୍ଥ ଭାବଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ତାଙ୍କୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ସମଗ୍ର ଓ ତଥାପି ଅଧିକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ ବୁଝିବା ଦରକାର । ମଧୁବାବୁଙ୍କର ଜୀବନ ଓ କରଣିଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ କ୍ରମଶଃ ଆଲୋକପାତ ହୋଇ ପାରୁଥିଲେ ତାହା ଆମକୁ ଏହି ବୁଝିବାରେ ପ୍ରଭୂତ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବ । ବିଧାନସଭାରେ ମଧୁବାବୁ ଦେଇଥିବା ଭାଷଣଗୁଡ଼ିକୁ ଏକତ୍ର ପ୍ରକାଶ କରି ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ରାଉରକେଲାର 'ପ୍ରଗତି ଉତ୍କଳ ସଂଘ' ଆମଲାଗି ଅନେକ ଆବଶ୍ୟକତା ପୂରଣ କରିଛନ୍ତି । ସଂଘର ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କର ଏହି ଉଦ୍ୟମ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଶଂସନୀୟ । ମାତ୍ର, ଏକ ବୃହତ୍ତର ପରିଧିର ପାଠକମଣ୍ଡଳୀ ସକାଶେ ପରିବେଷଣ କରାଯାଉଥିବାରୁ ପୁସ୍ତକଟିର ସମ୍ପାଦନା ଆଉ ଟିକିଏ ଅଧିକ ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତା । ତାହା ତତ୍କାଳୀନ ଜାତୀୟ ସ୍ଥିତିର ଏକ ଅଧିକ ସମ୍ୟକ୍ ପରିଚୟ ଦେଇପାରିଥାନ୍ତା, ଏବଂ ସର୍ବୋପରି, ସେଥିରୁ ମୂଳତଃ ଏକ ସମୀକ୍ଷାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିର ପରିଚୟ ମିଳିଥାନ୍ତା, ଓ ତେଣୁ ତାହା ଅଧିକ ଆଲୋକନକାରୀ ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତା ।

ମଧୁବାବୁଙ୍କ ପରି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାଶ ମଧ୍ୟ କେତେ ବର୍ଷ ଲାଗି ବିଧାନସଭାରେ ପ୍ରତିନିଧି ହୋଇ ବସିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ । କଥିତ ଅଛି, ଏଥିଲାଗି ତାଙ୍କର ସେତେବେଶୀ ଆନ୍ତରିକ ଇଚ୍ଛା ନଥିଲା, ମଧୁବାବୁଙ୍କର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନାରେ ହିଁ ସିଏ ସେଠାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ୧୯୧୭ ରୁ ୧୯୨୦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ବିଧାନସଭାରେ ଥିଲେ । ସେଠାରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଦତ୍ତ ଭାଷଣଗୁଡ଼ିକୁ ଦ୍ୱିତୀୟ ପୁସ୍ତକଟିରେ ଏକତ୍ର କରାଯାଇଛି । ଭାଷଣଗୁଡ଼ିକରେ ଆମେ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଶିକ୍ଷା, ବନ୍ୟା ଓ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ବିଷୟରେ କେତେ କଥା ଶୁଣିବାକୁ ପାଇପାରିବା । ଗୋପବନ୍ଧୁ ଲୁଣ ଆମଦାନୀ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ କେତେ କଥା କହିଛନ୍ତି, ସରକାରୀ ବଜେଟ୍ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ମଧ୍ୟ ଆନୁଷଙ୍ଗିକ କେତେ କଥାର ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ମଧୁବାବୁଙ୍କ ଭାଷଣଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଏଗୁଡ଼ିକର ଯେ ଏକ ଉପାଦାନଗତ ତଥା ଦୃଷ୍ଟିଗତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିଛି, ଭାଷଣଗୁଡ଼ିକରୁ ସେହି କଥାଟି ସବୁଠାରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଉଛି । ବିଧାନସଭାମାନଙ୍କରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମଧୁସୂଦନ ଦାସ ଯେତିକି ରମଣୀୟ ଭାବରେ ଖାପ୍ ଖାଇ ଯାଉଥିଲେ, ଗୋପବନ୍ଧୁ ପ୍ରାୟ ଠିକ୍ ସେତିକି

ଅଟିଟୁଣିଆ ଭାବରେ ଛାପଛଡ଼ା ହୋଇ ରହିଯାଉଥିଲେ । ତେଣୁ ଧରି ପଡ଼ି ଯାଉଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଅସଲ ଥାନଟି ଯେ ମୋଟେ ସେଠାରେ ନଥିଲା, ସିଏ ସେ କଥାକୁ ଧରିପକାଇ ଦେଉଥିଲେ । ସେଠି ବକ୍ତୃତା ଗାଳିବାରେ ଯେ ଆଦୌ କୌଣସି ଫଳ ନାହିଁ, ତାଙ୍କ ଭିତରୁ ଆଉ ଏହିପରି ଗୋଟାଏ ବିବେକ ତାଙ୍କୁ ଆଦୌ ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଭିନେତା ହେବାଲାଗି ବାଟଛାଡ଼ି ଦେଉନଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ବିଷୟରେ ସପ୍ରମାଣ ଏତେକଥା କହିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସରକାର ତଥାପି ଓଡ଼ିଶାକୁ ଏକ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷାଞ୍ଚଳ ବୋଲି ଘୋଷଣା କଲେ ନାହିଁ, ଲୋକମାନଙ୍କୁ ପାଖ ସମୁଦ୍ରରେ ଲୁଣ ମାରିବାକୁ ଦିଆଯାଉ ବୋଲି ଶହେ ପ୍ରମାଣ ବାଢ଼ିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସରକାରଙ୍କଠାରୁ ଲୁଣ ମାରିବାର ଅନୁମତି ମିଳିଲା ନାହିଁ,— ତେଣୁ, ବହୁବର୍ଷ କାଳ କାଉନ୍‌ସିଲ ଭିତରେ ରୋଦନ କରିବାର ଫଳ କ'ଣ ହେଲା ବୋଲି ଗୋପବନ୍ଧୁ ଏକ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅବସରରେ ବିହାର-ଓଡ଼ିଶାର ଗଭର୍ଣ୍ଣରଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ ।

ଗୋପବନ୍ଧୁ ଏକ ଅନ୍ୟ ନିୟତି ପାଇଁ ଗଢ଼ା ହୋଇଥିଲେ, ବିଧାନସଭା ପାଇଁ ଗଢ଼ା ହୋଇ ନଥିଲେ । ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମରେ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ ନେତୃତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କଲାପରେ ନରମପନ୍ଥୀ ଓ ଚରମପନ୍ଥୀ ଉଭୟେ କୁଆଡ଼େ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇଗଲେ । ଭାରତ ଏକ ଅନ୍ୟ ମୁହୂର୍ତ୍ତର ସାମନାସାମନି ହୋଇ ଆସି ଠିଆହେଲା । ଗୋପବନ୍ଧୁ ଆପଣାର ବାଟଟିକୁ ତାହାରି ଭିତରେହିଁ ଠାବ କରିନେଲେ । ବିଧାନସଭା ପଛରେ ପଡ଼ି ରହିଲା । ଗୋପବନ୍ଧୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମ ଏବଂ ସାମାଜିକ ପୁନଃରଚନାର ଅଗ୍ରଣୀ ହେଲେ । ସିଏ ସଂଗ୍ରାମରେ ଝାସ ଦେଲେ । ଶିକ୍ଷା, ସମାଜ ସଂସ୍କାର, ରାଜନୀତି ଓ ସାମ୍ବାଦିକତା,—ଆପଣାର ଯାବତୀୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଂଗ୍ରାମୀ ହେଲେ । ବିଧାନସଭାରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଇଥିବା ବର୍ଷଗୁଡ଼ିକ ଏକାବେଳେକେ ପାସୋର ହୋଇ ରହିଲା ।

ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ, ଓଡ଼ିଆ ଜାତୀୟତାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଗୋଟିଏ ବାଟ, ମଧୁବାବୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ବାଟ । ଏହି ଦୁଇଟି ବାଟ କେତେବେଳେ ପରସ୍ପରର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଓ ଆଉ କେତେବେଳେ ପରସ୍ପରର ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ରହି ଓଡ଼ିଆ ଜାତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ଏବଂ ଆକାଂକ୍ଷାର ଗତିପଥକୁ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କରି ଆସିଛନ୍ତି । ସେହି ଦୁଇ ମନୀଷୀଙ୍କର ପ୍ରେରଣା ଓଡ଼ିଶାରେ ଯାବତୀୟ ପଥଗ୍ରହଣକୁ କେତେବେଳେ ଜାତୀୟ କରିଛି ତ, ପୁଣି କେତେବେଳେ ଖାଲି ସ୍ଥାନୀୟ କରି ରଖିଛି । ଆମେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ଚପଳ ଭାବପ୍ରବଣତା ଦ୍ୱାରାହିଁ ସେହି ଦୁହିଁଙ୍କର ଆଲୋଚନା କରିଛୁ । ତେଣୁ ଅସଲ ଦୁଇଟିଯାକ ସୂତ୍ରକୁ କମ୍ ବୁଝିଛୁ । ସମ୍ୟକ୍ ଆଲୋଚନା ଏବଂ ସମ୍ୟକ୍

ମୂଲ୍ୟାୟନ ପାଇଁ ସାହାଯ୍ୟକାରୀ ଅଧ୍ୟୟନ—ସାମଗ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ । ଏଠାରେ ଆଲୋଚିତ ଗ୍ରନ୍ଥ ଦୁଇଟି ସେହି ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ପୂରଣ କରିବାରେ ଅନେକ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ । ଆହୁରି ଅନେକ ଅନ୍ତଃପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ତାହା ଆଲୋକକୁ ଆଣିବ । ବିଶେଷତଃ, ମଧୁସୂଦନ ଦାସଙ୍କୁ ସମ୍ୟକ୍ ଭାବରେ ବୁଝିବାଲାଗି ବିଧାନସଭାର ଏହି ଭାଷଣଗୁଡ଼ିକ ବାହାରେ ଆମକୁ ଖୁବ୍ ବେଶୀ ବିଶ୍ୱାସଯୋଗ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ ମିଳିବ ନାହିଁ । ମଧୁବାବୁ କର୍ମୀ ଥିଲେ, ତାଙ୍କର ଜୀବନ ଏକ କର୍ମପ୍ରଧାନ ଜୀବନ ଥିଲା । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ବୁଝିବାଲାଗି ସିଏ ଆମପାଇଁ ଖୁବ୍ କମ୍ ଲିଖିତ ସାମଗ୍ରୀ ରଖିଯାଇଛନ୍ତି । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଧାନସଭା-ମାନଙ୍କରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ତାଙ୍କର ଏହି ଭାଷଣଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ବଡ଼ ଅଭାବକୁ ପୂରଣ କରିବ । ଗୋପବନ୍ଧୁ ଆପଣାର ବିଗ୍ରହକୁ କେତେକେତେ ଲେଖାରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରି-ଯାଇଛନ୍ତି । ମଧୁବାବୁଙ୍କୁ ଆପଣାର ପୁରୋଗାମୀ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ତାଙ୍କଠାରୁ ପ୍ରଥମ ପ୍ରେରଣା ନେଇ ସିଏ କ୍ରମଶଃ କିପରି ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆବେଦନଯୁକ୍ତ ଧାରାରେ ପରିଣତ ହୋଇଛନ୍ତି, ଇତିହାସ-ବିଗ୍ରହରୁ ତଥ୍ୟ ନେଇ ଆମେ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ସେହି ସତ୍ୟଟିର ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିପାରିବା । ସେହି ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଆମକୁ ଆଜି ମଧ୍ୟ ଆପଣା ଦିଗଗୁଡ଼ିକର ଉଦ୍‌ଘାଟନରେ ପ୍ରଭୂତ ପରିମାଣରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବ । ତାହାହିଁ ଏହିସବୁ ପୁସ୍ତକରୁ ଲବ୍ଧ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ବଡ଼ ଉପକାର ।

ଏଷଣା, ସପ୍ତମ ଖଣ୍ଡ, ୧୯୮୩

Traditional Indian Theatre (Multiple Streams)

By Kapila Vatsyayan

National Book Trust, India, New Delhi (1980)

PP. 230, Price Rs. 32|-

ଭାରତୀୟ ଯାତ୍ରା ଭାରତବର୍ଷର ଲୋକସଂସ୍କୃତି ପରି ପୁରୁଣା । ଲୋକସଂସ୍କୃତିକୁ ଅନୁଭବ କରିହୁଏ, ତାହା ମଧ୍ୟରେ ଆପଣାର ଗଭୀର ଚେରଗୁଡ଼ିକୁ ସମ୍ଭବତଃ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବି କରିହୁଏ । ମାତ୍ର ଲୋକସଂସ୍କୃତିର ଇତିହାସ ଲେଖି ହୁଏନାହିଁ । ଇତିହାସ ଲେଖିବାକୁ ଗଲେ ଅନେକ ସମୟରେ ବଣା ହୋଇଗଲା ପରି ଲାଗେ । ସିଅଗୁଡ଼ାକ ପରସ୍ପର ସହିତ

କୁଆଡ଼େ ଛନ୍ଦଗ୍ରନ୍ଥ ହୋଇ ଗଳ୍ପପରି ମନେହୁଏ । ଅନୁମାନଗୁଡ଼ାକୁ ସତ୍ୟବୋଲି କହିବାକୁ ଖୁବ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ । ତଥାପି ଆମ ବୁଦ୍ଧିର କୁଣ୍ଠ୍ୟପାଏ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀମତୀ କପିଳା ବାତ୍ସ୍ୟାୟନ ଭାରତୀୟ ଯାତ୍ରା-ପରମ୍ପରାର ବିବିଧ ସମ୍ପର୍କିକୁ ବିଦଗ୍ଧ ଆଲୋଚନାର ସ୍ତରକୁ ଆଣିଛନ୍ତି । ଏହି ଆଲୋଚନାଗୁଡିକ ସକାଶେ ସିଏ ଆମ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସାହିତ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ବିଶଦ ଭାବରେ ଘାଣ୍ଟିଛନ୍ତି ଓ ଏକ ଉତ୍ସ-ନିରୂପଣର ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ନୃତ୍ୟ ଏବଂ ଲୋକନୃତ୍ୟ ଦୁଇଟି ଯାକର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ 'ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ'କୁ ପ୍ରେରଣାର ଭିତ୍ତିରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ଆମ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ କିପରି ଏକ ମଞ୍ଚାଭିନୟର ବୈଚିତ୍ର୍ୟମୟ କଳା ନାନାବିଧ ସ୍ଥାନୀୟ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରେ ରୂପାୟିତ ହୋଇ ଆସିଛି, ଆଉ ଗୋଟିଏ ଅଧ୍ୟୟନରେ ଶ୍ରୀମତୀ ବାତ୍ସ୍ୟାୟନ ତାହା ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରସ୍ତୁତ ପୁସ୍ତକରେ ସେ ଭାରତୀୟ ଯାତ୍ରା-ପରମ୍ପରାକୁ ଏକ ସମଗ୍ର ବିବର୍ତ୍ତନ ଏବଂ ସମଗ୍ର ରସାସ୍ୱାଦନର ଭୂମି ଉପରେ କଳିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । କେବଳ କାଶ୍ମୀର ଓ ହିମାଚଳ ପ୍ରଦେଶର ଦୁଇଟି ଯାତ୍ରାକିସମକୁ ବାଦ୍‌ଦେଇ ସେ କାମରୂପଠାରୁ କେରଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାଦ୍ୟ, ଗୀତ, ନୃତ୍ୟ ଏବଂ ଅଭିନୟ ଦ୍ୱାରା ରସ ସମନ୍ୱିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଯାତ୍ରାଗୁଡ଼ିକର ଅଧ୍ୟାୟ-ଅନୁକ୍ରମରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିଛନ୍ତି । ଏହି ସମାହାରଟିରେ ଆସାମର ଅଙ୍କିଆନାଟ ରହିଛି, କେରଳର କୁଟିୟାଟ୍ଟମ୍ ରହିଛି, ରାମନଗରର ରାମଲୀଳା ଅଛି, କର୍ଣ୍ଣାଟକର ଯକ୍ଷଗାନ ରହିଛି, ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶର ସ୍ୱାଙ୍ଗ ଓ ନୌଟଙ୍କି ରହିଛି, ଗୁଜରାଟର ଭୱାଇ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଛଉନାଟର ପ୍ରକରଣରେ ଶ୍ରୀମତୀ ବାତ୍ସ୍ୟାୟନ ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଛଉ, ସରେଇକଳା ଛଉ ଓ ପୁରୁଲିଆ ଛଉ—ଏହିପରି ତିନି କିସମର ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି ଓ ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଆଙ୍ଗିକଗତ ସ୍ଥାନୀୟ ଭେଦଗୁଡିକୁ ନିରୂପଣ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ଆଲୋଚନାଗୁଡିକୁ ଆହୁରି ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେବା ସକାଶେ ସେଗୁଡ଼ିକ ସଚିତ୍ର କରାଯାଇଛି । ବିଶଦ ଆଙ୍ଗିକ-ବର୍ଣ୍ଣନା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରତ୍ୟେକଟିର ଯଥାସମ୍ଭବ ଏକ ଇତିହାସଗତ ଖିଅ ଧରାଇ ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଛି । ଗୋଟିଏ ବହିରେ ଭାରତୀୟ ଯାତ୍ରାର ବିବିଧ କିସମର ପ୍ରାୟ ଏକ ତୁଳନାତ୍ମକ ଭିତ୍ତି-ଅଧ୍ୟୟନ,—ଆମେ ଏହାକୁ ହିଁ ପୁସ୍ତକଟିର ପ୍ରଧାନତମ ବିଶେଷତ୍ୱ ବୋଲି କହିପାରିବା । ଭାରତୀୟ ଯାତ୍ରା-ପରମ୍ପରାରେ କୌଣସିଟି ଅନ୍ୟ କୌଣସିଟିର ଅବିକଳ ଅନୁକୃତି ନୁହନ୍ତି ଏବଂ ଆପଣାର ଏକ ରସାଳ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ସତ୍ତ୍ୱେ କୌଣସିଟି ଏକ ସମଗ୍ର ବୃହତ୍-ପରମ୍ପରାରୁ ମଧ୍ୟ ଆଦୌ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ନୁହନ୍ତି, ଶ୍ରୀମତୀ ବାତ୍ସ୍ୟାୟନ ପ୍ରଭୂତ କୁଶଳତା ସହିତ ନିଜର ସେହି ଆବେଦନଟିକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଭାବରେ ସ୍ପଷ୍ଟ କରି ପାରିଛନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଶାର ଯାତ୍ରା-ପରମ୍ପରାର ଆଲୋଚନା ପ୍ରକରଣରେ ଶ୍ରୀମତୀ ବାତ୍ସ୍ୟାୟନ କେବଳ ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଛଉନୃତ୍ୟର ଅଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ଛଉନୃତ୍ୟର ଉଦ୍ଭବ ତଥା ବିକାଶ ବିଷୟରେ ଏକ ସଂହତ ଧାରଣା ଦେବାକୁ ଯାଇ ସେ ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟ, ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଏବଂ ସଙ୍ଗୀତ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ବେଶ୍ ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ଅଲୋକପାତ କରିଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ଭୁଲବଶତଃ ସେ ମୟୂରଭଞ୍ଜକୁ ଓଡ଼ିଶାର ଦକ୍ଷିଣ-ପୂର୍ବ ଅଂଶ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ପାରମ୍ପରିକ ଓଡ଼ିଶାର ଯାତ୍ରା ଓ ଅଭିନୟ କହିଲେ ସବା ଆଗ ଛଉକୁ ନବୁଝାଇ ଯେ ଆହୁରି ଅନେକ କଥା ଓ ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ବୁଝାଏ, ଶ୍ରୀମତୀ ବାତ୍ସ୍ୟାୟନଙ୍କର ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ଯେକୌଣସି ଓଡ଼ିଆ ପାଠକର ମନରେ ହଠାତ୍ ସେହି ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଟି ହେବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ । ଗ୍ରନ୍ଥଟିରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ସହାୟକ ଅଧ୍ୟୟନ-ସୂଚୀରୁ ସୂଚିତ ହୁଏ ଯେ ଶ୍ରୀମତୀ ବାତ୍ସ୍ୟାୟନ କେବଳ ଛଉ ବିଷୟରେ ହିଁ ଉପଲବ୍ଧ କେତୋଟି ସନ୍ଦର୍ଭର ପରିଚୟରେ ଆସିଛନ୍ତି । ଆହୁରି ଅଧିକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ କହିଲେ, ସିଏ କେବଳ ଇଂରାଜୀରେ ଲେଖା ହୋଇଥିବା ଓ ଓଡ଼ିଶା ବାହାରେ ଛପା ହୋଇଥିବା କେତୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ଭିତ୍ତିକରି ନିଜ ପ୍ରବନ୍ଧଟିକୁ ଲେଖିଛନ୍ତି । ସମ୍ଭବତଃ ଭାରତୀୟ ଅନ୍ୟ ଯାତ୍ରା-ଫର୍ମଗୁଡ଼ିକର ପରିଚ୍ଛେଦଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାରେ ସିଏ ଇଂରାଜୀରେ ଉପଲବ୍ଧ ଆଲୋଚନାଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ହିଁ ମୁଖ୍ୟତଃ ନିର୍ଭର କରିଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘ ଓ ସମଗ୍ର ପରମ୍ପରାକୁ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଠଉରାଇ ପାରିବାଲାଗି ହୁଏତ ଏତିକି ଆଦୌ ଯଥେଷ୍ଟ ହୋଇନପାରେ । ଶ୍ରୀମତୀ ବାତ୍ସ୍ୟାୟନ ବାହାରୁ ଥାଇ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିବା ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣକାରୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ଏତେ ନିର୍ଭର ନକରି ଏହି ପରମ୍ପରାଗୁଡ଼ିକରେ ସ୍ୱୟଂ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରୁଥିବା କଳାକାରମାନଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିଥା'ନ୍ତେ, ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିଥା'ନ୍ତେ; ସେପରି କରିଥିଲେ ଆପଣାର ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଟିକୁ ଲେଖି ନିଜେ ଅଧିକ ଆନନ୍ଦ ପାଇଥା'ନ୍ତେ ଓ ସେହି ପରମ୍ପରାଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ହୁଏତ ଅଧିକ ନ୍ୟାୟବିଚାର କରିପାରିଥା'ନ୍ତେ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ଯାତ ଅଛି, ଯାତ୍ରା ଅଛି, ପାଲା ଅଛି, ସୁଆଙ୍ଗ ଅଛି, ତାମସା ଅଛି;— ଏବଂ, ଆମର ଏବ ଯୁଗକୁ ଆସିଲେ ବୈଷ୍ଣବ ପାଣିଙ୍କର ଗୀତାଭିନୟଗୁଡ଼ାକ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଶ୍ରୀମତୀ ବାତ୍ସ୍ୟାୟନ କେଉଁ କାରଣରୁ ଏସବୁକୁ ତାଙ୍କ ଆଲୋଚନାରୁ ବାଦ୍ ଦେଇଛନ୍ତି, ତାହା ମୋଟେ ଜଣା ପଡ଼ୁନାହିଁ । ହୁଏତ ଅନ୍ୟ ଆଞ୍ଚଳିକ ଯାତ୍ରା-ପ୍ରକରଣଗୁଡ଼ିକର ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ସେ ସେହିପରି କେତେକ ପରମ୍ପରାକୁ ବାଦ୍ ଦେଇଥିବେ ।

ଗ୍ରନ୍ଥର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପରିଚ୍ଛେଦରେ ଶ୍ରୀମତୀ ବାତ୍ସ୍ୟାୟନ ବାରମ୍ବାର ଯେଉଁ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ପାଖକୁ ଫେରି ଆସିଛନ୍ତି, ତାହା ସମ୍ଭବତଃ ଭାରି ଆଗ୍ରହୋଦ୍ଦୀପକ ଏବଂ ତେଣୁ ଅଧିକ ଆଲୋଚନା ସାପେକ୍ଷ । ସିଏ ସବୁଠାରେ ଭାରତୀୟ ନାଟ୍ୟ-ପରମ୍ପରାରେ ଦୁଇଟି ଧାରାର

ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି : ଗୋଟିଏ ମାର୍ଗୀ ଓ ଅନ୍ୟଟି ଦେଶୀ । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ତଥାକଥିତ ମାର୍ଗୀମାନେ ହିଁ ଏକକ୍ୱା ଆପଣାକୁ ମାର୍ଗୀ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ଓ ଇତରଟିକୁ ଦେଶୀ ବୋଲି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନେ କେବଳ ଆପଣାକୁ ହିଁ ମାର୍ଗସ୍ଥ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ସଂସ୍କୃତିର ପରମ୍ପରାଟି ହେଉଛି ମାର୍ଗୀ, ଏବଂ ଆଞ୍ଚଳିକ ପରମ୍ପରାଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛନ୍ତି ଦେଶୀ । ଗୋଟିଏ ନାଟ୍ୟଧର୍ମୀ ଓ ଅନ୍ୟଟି ଲୋକଧର୍ମୀ । ଉଭୟଙ୍କର ବିବର୍ତ୍ତନ ଏବଂ ସମ୍ପୃକ୍ତିରେ ଉଭୟଙ୍କର ହିଁ ଅବଦାନ ରହିଛି । ଶ୍ରୀମତୀ ବାତ୍ସ୍ୟାୟନ ମଧ୍ୟ ଏକାଧିକ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ତାହା ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ଯୁଗାନୁକ୍ରମରେ ସାମାଜିକ, କାଳୋଚିତ ଓ ଏପରିକି ଅଧିକ ଆକର୍ଷକ ହୋଇ ପାରିବାଲାଗି ରହିଥିବା ଏକ ଉତ୍ସାହର ଆବଶ୍ୟକତାରେ ଉଭୟେ ହିଁ ଉଭୟଙ୍କୁ କେତେପ୍ରକାରେ ପରିମାର୍ଜିତ ତଥା ସମ୍ବଳିତ କରି ଆସିଛନ୍ତି । ମାର୍ଗଗୁଡ଼ାକ ଯେତେ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ତଥାକଥିତ ମାର୍ଗରେ ଅଥବା ବ୍ରାତ୍ୟ ଧାରାଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ବହୁପ୍ରକାରେ ସଂକ୍ରାମିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଯେକୌଣସି ପରମ୍ପରା ଅଧିକ ଗତିଶୀଳ ଓ ସମୃଦ୍ଧିବନ୍ତ ହୋଇଛି । କେବଳ ଭାରତବର୍ଷରେ ନୁହେଁ, ପୃଥିବୀର ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂସ୍କୃତିର କ୍ଷେତ୍ରରେ ହୋଇଛି, କଳାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ହୁଏତ ଅଧିକତର ସ୍ପଷ୍ଟତା ସହିତ ହୋଇଛି ।

ପରସ୍ପର ଲାଗି ପରସ୍ପରର ଅବଦାନ ରହିଛି ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀମତୀ ବାତ୍ସ୍ୟାୟନ ମାର୍ଗୀ ବନାମ ଦେଶୀର ଆଲୋଚନା କରୁଥିବା ବେଳେ ମାର୍ଗୀକୁ ହିଁ ଅଧିକ ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱ ଦେଇଥିବା ପରି ମନେ ହେଉଛି । ଭାରତୀୟ ଯାତ୍ରା-ପରମ୍ପରାକୁ ସିଏ ଭରତଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ 'ନାଟ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର'ର ଏକ ପ୍ରକ୍ଷେପିତ ଧାରାବଶେଷ ବୋଲି ଅନୁମାନ କରିଛନ୍ତି । ଅଧିକ ଭ୍ରମମୁକ୍ତ ଭାବରେ ହୁଏତ ଏଭଳି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, ଆପଣାର କାଳରେ ଯେଉଁସବୁ ଏକକ ପରମ୍ପରା-ସୂତ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ କାଳକାଳରୁ ପ୍ରଚଳିତ ରହି ଆସିଥିଲା, ଭରତ ସେହିଗୁଡ଼ିକୁ ଏକାଠି ସଂଗ୍ରହ କଲେ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଏକାଠି ବାନ୍ଧି ଏକ ସମଗ୍ର ରୂପ ଦେଲେ, ସୂତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ଲଗାଇ ସେଗୁଡ଼ିକର ଏକ ଶିଷ୍ଟୋଚିତ ପ୍ରକୃଷ୍ଟୀକରଣ କରାଇଲେ, ଏବଂ ତାହାହିଁ ତାଙ୍କର ନାଟ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରରୂପେ ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆସିଲା ଏବଂ ଭାରତୀୟ ନାଟ୍ୟପରମ୍ପରାର ଯାବତୀୟ ବିଚରଣରେ ସତେଅବା ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ପିଣ୍ଡଟିଏ ହୋଇ ରହିଲା । ଦେଶୀଗୁଡ଼ିକର ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଏକତ୍ରୀକରଣ ମାର୍ଗୀକୁ ଜନ୍ମ ଦେଲା । କାଳାନୁକ୍ରମିକ ଭାବରେ ସେହି ମାର୍ଗୀ ଦେଶୀଗୁଡ଼ିକର ମଧ୍ୟ ନୂତନ ସଂସ୍କରଣ କରାଇଲା । ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ କହିଲେ, ସମ୍ଭବତଃ ଦେଶୀଗୁଡ଼ିକ ହିଁ ନାନା ବାନ୍ଧି ଶାସ୍ତ୍ରକାରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସଂକଳିତ ଏବଂ ସମ୍ବଳିତ ହୋଇ ଏକଦା ମାର୍ଗୀ ହୋଇଛନ୍ତି ଏବଂ ତା'ପରେ ନାନା ତାତ୍କାଳିକ ଆଗ୍ରହ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ମାର୍ଗୀଗୁଡ଼ିକର ନାନା ଉପଲକ୍ଷଣ ଓ ଲକ୍ଷଣ

ଦେଶୀଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ବି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅନୁକୃତ ଆକାରରେ ରହିଯାଇଛି । ଦେଶୀ ଭିତରେ କେଉଁଗୁଡ଼ିକ ମାର୍ଗୀ ଓ କେଉଁଗୁଡ଼ିକ ମାର୍ଗୀ ନୁହନ୍ତି, କେବଳ ଏତିକର ନିରୂପଣ କରି ନଦେଇ ଶ୍ରୀମତୀ ବାତ୍ସ୍ୟାୟନ ଦେଶୀ ଓ ମାର୍ଗୀ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଦା ହୋଇ ଆସିଥିବା ଏହି ପାରସ୍ପରିକ କ୍ରିୟା ଓ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧିକ ମୁଖ୍ୟ କରି ଦେଖାଇ ଦେଇଥିଲେ ସମଗ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥର ଆଲୋଚନା-ଭୂମିଟି ସୁନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଅଧିକ ଅନ୍ତଃଦୃଷ୍ଟି ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାନ୍ତା ।

ଦେଶୀକୁ ମାର୍ଗୀମାନେ କିପରି ଆତ୍ମସାତ୍ କରିଛନ୍ତି ଅଥବା ସାମାଜିକ ତାତ୍କାଳିକତା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରାୟ ଏକ ପ୍ରୟୋଜନରେ ପଡ଼ି ଦେଶୀମାନେ ମାର୍ଗୀମାନଙ୍କର ଘଣ୍ଟି ଓ ଘାଗୁଡ଼ିଗୁଡ଼ିକୁ ଅଣ୍ଟାରେ ଓ ଗଳାରେ ପିନ୍ଧି କିପରି ସଭା ଭିତରକୁ ଆପଣାର ପ୍ରବେଶାଧିକାର ଲାଭ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି ଶ୍ରୀମତୀ ବାତ୍ସ୍ୟାୟନଙ୍କ ବହିରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତରୁ ସମ୍ଭବତଃ ତାହାର ଏକ ସଙ୍କେତ ମିଳିଯିବ । ସରେଇକଳା ଏବଂ ମୟୂରଭଞ୍ଜରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଛଉନାଚର ପରମ୍ପରାରେ ପର୍ବର ଅବଧିଟି ମଧ୍ୟରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣକାରୀ ଭଗତମାନେ ସେମାନଙ୍କର ବଂଶଗତ ଗୋତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ବଦଳାଇ ଦିଅନ୍ତି । ସେମାନେ ସାମୟିକ ଭାବରେ ଶିବଗୋତ୍ରୀ ହୁଅନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠା-୭୬) ନୃତ୍ୟ-ପରମ୍ପରାରେ ଶିବ ହେଉଛନ୍ତି ମାର୍ଗୀମାନଙ୍କର ସନ୍ତକ । ଦେବତା-ନିରୂପଣର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସିଏ ଏକ ଆର୍ଯ୍ୟଦେବତା । ହୁଏତ ଏହିପରି ଏକ ସାଲିସ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଦେଶୀମାନଙ୍କର ଏକାଧିକ ପରମ୍ପରା ସମାଜସ୍ଥ ଉଚ୍ଚଜାତିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗ୍ରାହ୍ୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ଗଣ୍ୟ ହୋଇଛି ।

ଆମେ ଯେଉଁମାନେ ପରମ୍ପରାର ନୋହୁ, ଆମେ ଯେତେ ସାଧୁ ଆଗ୍ରହ ନେଇ ମଧ୍ୟ ପରମ୍ପରାଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ତାହାକୁ ସଭ୍ୟତାଭୋଜୀମାନଙ୍କ ଗୋଚରକୁ ଆଣିଲେ ପରମ୍ପରାଗୁଡ଼ିକ ସେତିକରେ ବଞ୍ଚିରହିବ ବୋଲି ଆମେ କ'ଣ ତଥାପି ଆଶା କରୁଛୁ ? ଯେଉଁମାନେ ସଭ୍ୟତାର ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି, ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ସେମାନେ ସ୍ୱୟଂ ସଭ୍ୟତାକୁ ଭୋଗ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସଭ୍ୟତାଭୋଗୀ ବା ସଭ୍ୟତାଭୋଜୀ ଅନ୍ୟମାନେ ଥାଆନ୍ତି । ପାରଂପରିକ କଳା, ନାଟକ, ନୃତ୍ୟ, ଗୀତ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଚଳଣିଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଚରାଚର ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ହୋଇଛି । ସଭ୍ୟତାଭୋଜୀମାନେ, ଆହୁରି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ କହିଲେ କଳାଭୋଜୀ ଓ ପରଂପରାଭୋଜୀମାନେ ହିଁ କଳା ଓ ପରଂପରାର ଅଧ୍ୟୟନ କରିଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସଭାକୁ ଆଣିଛନ୍ତି, ସହରକୁ ଆଣିଛନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷର ଲୋକକଲ୍ୟାଣୀ ରାଷ୍ଟ୍ର ଏବେ ଆମ ଦେଶରେ ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟାଟିରେ ଏକ ଅତି ବଳବାନ୍ ନିମିତ୍ତରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି । ଏହି ସବୁକିଛି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାଧୁ ଅଭିପ୍ରାୟରେ ହେଉଛି । ସେଥିରେ ଆପତ୍ତି କରିବାର ବି କିଛି ନାହିଁ । ମାତ୍ର ପ୍ରାୟ ସର୍ବତ୍ର ସଭ୍ୟତା-

ଭୋକ୍ତାମାନେ ଯେପରି ସଭ୍ୟତାକୁ ଗ୍ରାସ କରିଛନ୍ତି, ଆମେ ପରଂପରାଭୋକ୍ତାମାନେ ହୁଏତ ସେହିପରି ପରଂପରାଗୁଡ଼ାକୁ ଆମର ଆଗ୍ରହଗୁଡ଼ାକ ଦ୍ୱାରା ଗ୍ରାସ କରି ପକାଇବା ନାହିଁ ତ ? କଳାକାରମାନେ ଦିନକୁ ଦିନ କ୍ଷୟ ହୋଇଯିବାରେ ଲାଗିଥିବେ ଏବଂ କଳାଗୁଡ଼ାକ ସହରକୁ ଆସି ଆମ ପେଶାଦାରମାନଙ୍କର ଜୀବିକାରେ ପରିଣତ ହେବାରେ ଲାଗିଥିବ, ଏହା କ'ଣ ସେହି ଆଶଙ୍କିତ ଗ୍ରାସ ଆଡ଼କୁ ଏକ ଚକ୍ରାନ୍ତପୂର୍ଣ୍ଣ ପଦକ୍ଷେପ ପରି ହେବନାହିଁ କି ? ଶ୍ରୀମତୀ କପିଳା ବାତ୍ସ୍ୟାୟନ ଏହି ଅନ୍ୟ ଦିଗଗୁଡ଼ିକର ବି ଚର୍ଚ୍ଚା କରି ପାରିଥିଲେ ଭାରି ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର ସିଏ ହୁଏତ ଏକ ପରଂପରାକୁ କେବଳ ପରଂପରାଭୋକ୍ତାମାନଙ୍କ ପାଖରେ ପରିଚିତ କରାଇବାର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରଖି ହିଁ ଆପଣା ବହିଟିର ଯୋଜନା କରିଥିଲେ; ଅଥବା ତାଙ୍କର ପ୍ରକାଶକ ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ତାଙ୍କ ଆଲୋଚନାର ସରହଦଗୁଡ଼ାକୁ ଆଗରୁ ବାନ୍ଧି ଦେଇଥିଲା, ସତେଅବା ତାଙ୍କର ତୁଣ୍ଡ ବାନ୍ଧି ଦେଇଥିଲା ।

ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେଉଁମାନେ ଯାତ୍ରାର ବିବିଧ ପରଂପରାଗୁଡ଼ିକୁ ବଞ୍ଚାଇ ଆସିଛନ୍ତି, ପରଂପରାକୁ ପ୍ରାୟ ଏକ କୌଳିକତା ଜ୍ଞାନରେ ଆଚରି ଆସିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ଆଧୁନିକ ନାନା ଦୁରାଗ୍ରହ ଓ ପରାକ୍ରମ ଦ୍ୱାରା ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ପ୍ରାୟ ନିଃଶେଷିତ ହେବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି । ସମାଜର ପୁରାତନ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଏବଂ ପରିପ୍ରସ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ଭୁଷୁଡ଼ି ପଡୁଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେମାନଙ୍କର ଆର୍ଥିକ ସଂସ୍ଥାନର ମୂଳଦୁଆଟି ମଧ୍ୟ କ୍ରମେ ଭାରି ଅନିଶ୍ଚିତ ହୋଇ ପଡୁଛି । ସମାଜର ମଣିଷ ହିସାବରେ ସେମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ତିଷ୍ଠି ରହିବାର ଅଧିକାର ରହିଛି । ସେହି ଅଧିକାରଟିକୁ ସ୍ୱୀକୃତ ଓ ସାବ୍ୟସ୍ତ କରାଇବାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ସୁନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଯେଉଁ ସଂଗ୍ରାମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଓ ସେଥିଲାଗି ଯେଉଁ ଜାଗରୁକତା ଅର୍ଜନ କରିବାକୁ ହେବ, ଭାରତୀୟ ଯାତ୍ରା-ପରଂପରା ସେହି ସଂଗ୍ରାମ ଓ ସେହି ଜାଗରୁକତାର ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଲାଗି ସେହିମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ମାଧ୍ୟମରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇ ପାରିଲେ ହୁଏତ ସେହି କଳା ବି ବଞ୍ଚି ରହନ୍ତା, କଳାକାରମାନେ ବି ବଞ୍ଚି ରହନ୍ତେ, ମଣିଷ ପରି ବଞ୍ଚି ରହନ୍ତେ । ମାତ୍ର ସେପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭାରତୀୟ ପାରଂପରିକ ଯାତ୍ରାର ଆଙ୍ଗିକ ଗୋଟାହୁଙ୍କା ବଦଳି ଯାଆନ୍ତା, ଆତ୍ମିକ ଆବେଦନଗୁଡ଼ାକ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ବଦଳି ଯାଆନ୍ତା । ଏକ ନୂତନ ସାଂସ୍କୃତିକ ନେତୃତ୍ୱ ହୁଏତ ଏହା କରିପାରନ୍ତା, ଏକ ନୂତନ ଆଖି ତାହା କରିପାରନ୍ତା । ପେଶାଦାରମାନେ ତାହା କଦାପି କରିପାରିବେ ନାହିଁ । କେବଳ ପରିଚିତ ପ୍ରଦାନକାରୀମାନେ ତାହା କରିବାକୁ କେବେହେଲେ ସାହସ କରିବେ ନାହିଁ ।

ଏଷଣା, ଷଷ୍ଠ ଖଣ୍ଡ, ୧୯୮୩

॥ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର କେତୋଟିକ ଦିଗ ॥

ଲେଖକ : ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ରାଉତରାୟ

ଦିଗନ୍ତ ପ୍ରକାଶିନୀ, କଟକ-୧ (୧୯୮୩)

ପୃଷ୍ଠା ସଂଖ୍ୟା—୮୦, ମୂଲ୍ୟ—ବାର ଟଙ୍କା

ପୁସ୍ତକଟିର ଅଗ୍ରଲେଖରେ ଲେଖକ ତାହାକୁ ଏକ 'ପ୍ରବନ୍ଧ ସଂକଳନ' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ସିଏ ସଂକଳନଟିକୁ ଆମ ସହିତ ପରିଚିତ କରାଇ ଦେବାକୁ ଯାଇ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଏଥିରେ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ବିଭବ, ଯଥା—କାବ୍ୟ, କବିତା, ଗଳ୍ପ, ଉପନ୍ୟାସ ଓ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟ ଉପରେ ଅଧ୍ୟୟନମୂଳକ ବିଚାର-ବିମର୍ଶ ଓ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ସେହି ପରିଚିତିଟିରୁ ଜାଣିବାକୁ ମିଳୁଛି ଯେ, ପୁସ୍ତକଟିରେ ସନ୍ନିବେଶିତ ହୋଇଥିବା କେତେକ ପ୍ରବନ୍ଧ 'ଦିଗନ୍ତ' (ଲେଖକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ପାଦିତ ସାମୟିକ ସାହିତ୍ୟପତ୍ରିକା)ର ସମ୍ପାଦକୀୟ ଅଗ୍ରଲେଖା ରୂପେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଏ ଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟତୀତ କେତେକ 'ନୂତନ ନିବନ୍ଧ' ମଧ୍ୟ ଏହି ସଙ୍କଳନରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି ।

ନାମକରଣ ଯେପରି ହେଉ ପଛକେ ଏବଂ ଆମେ 'ପ୍ରବନ୍ଧ' 'ନିବନ୍ଧ' ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦକୁ ଯେଉଁଭଳି ଏକ ସଂଜ୍ଞା ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥାଉ ପଛକେ, ପ୍ରସ୍ତୁତ ଗ୍ରନ୍ଥଟିକୁ କେତୋଟି ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଟିପ୍ପଣୀର ଏକ ସମାହାର ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ବିଚାରର ମୁକ୍ତ ସୂତା ଉପରେ ବୁଲିବୁଲି ଅନେକ ସମୟରେ ସେହିପରି ବୁଲୁଥିବା ମଣିଷକୁ ସେହି ସୂତାଗୁଡ଼ିକରେ ପଡିଥିବା କେତୋଟି ଗଣ୍ଠି ପଡ଼ି ଯାଉଥିଲା ପରି ମନେହୁଏ; ସେହି ଗଣ୍ଠିଗୁଡ଼ିକୁ ନିଜର ହାତରେ ବେଶ୍ ବାରି ହେଉଥାଏ—ବେଶ୍ ନିଜର ପରି ବି ମନେହୁଏ । ସଚ୍ଚିବାବୁ ସେହିପରି କେତେକ ଗଣ୍ଠିକୁ ଏକାଠି କରି ଏହି ପୁସ୍ତକରେ ଗୁନ୍ଥି ରଖିଛନ୍ତି ଓ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରବନ୍ଧ ଏବଂ ନିବନ୍ଧ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଏଗୁଡ଼ିକ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ତାଙ୍କର ସଂଜ୍ଞା ।

କୌଣସି ପତ୍ରିକା—ସେଥିରେ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକାକୁ ମଧ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ସାମିଲ କରାଯିବ,—ର ସମ୍ପାଦକୀୟ ସ୍ତମ୍ଭ ଲେଖିଲାବେଳେ ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିବା ସକାଶେ ହୁଏତ ଯେତେ ମନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ସ୍ୟାଡୁସାଡ଼ୁ କେତେଟା ମତାମତ ହିଁ ଲେଖି ହୋଇଯାଏ । ଏହି ମତାମତ-

ଗୁଡ଼ିକୁ ଏକତ୍ର କଲେ ତାହା ଆଖିକୁ ବହିଟିଏ ପରି ଦେଖାଯାଏ ସତ, ମାତ୍ର ସେଥିରେ ଆଦୌ କୌଣସି ସମଗ୍ରତା ନଥାଏ । ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟ ଯେକୌଣସି କୃତି ପରି ପ୍ରବନ୍ଧ ମଧ୍ୟ ଏକ ସମଗ୍ର ପଦାର୍ଥ ହୋଇପାରିବା ଉଚିତ । ସମ୍ଭବତଃ, ଏପରି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, ଯେକୌଣସି ସାହିତ୍ୟ କୃତିର ସମଗ୍ରତା,—ଏଠାରେ ଭାବସମଗ୍ରତା ଏବଂ ଗଠନ ସମଗ୍ରତା ଦୁଇଟିଯାକ ଦିଗକୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ଏକଥା କୁହାଯାଉଛି,— ହିଁ ତାହାକୁ ଏକ ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରେରଣାଦାୟକ ସୃଷ୍ଟି ସୃଜନର ସ୍ତରକୁ ଉନ୍ନୀତ କରି ନେଇଥାଏ । ଆଲୋଚିତ ସଙ୍କଳନରେ ଯେଉଁ ରଚନାଗୁଡ଼ିକୁ ଏକାଠି ଗୁନ୍ଥି ବାନ୍ଧି ଦିଆଯାଇଛି, ଭାବ ଓ ଗଠନ ଉଭୟ ଦିଗରୁ ସେଥିରେ ଏହିପରି ଏକ ସମଗ୍ରତାର ଅଭାବ ରହିଛି । ତେଣୁ ପାଠ କଲାବେଳେ ବଡ଼ ଖଟକା ଲାଗୁଛି । ଯୁକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଭାରି ଅସ୍ଥାପନ୍ତରିଆ ହୋଇଛି,— ଯୁକ୍ତି ପଛରେ ରହିଥିବା ଭାବଗୁଡ଼ିକ ଭାରି ଆଉଲିଆ-ବାଉଲିଆ ହୋଇ ରହି ଯାଇଥିବାରୁ ବୋଧହୁଏ ସେପରି ହୋଇଛି ।

ଆମେ ଯେଉଁମାନେ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାବ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖୁ, ଆପଣାର ବକ୍ତବ୍ୟପୁଞ୍ଜିକୁ ପୁଷ୍ଟ କରିବା ଲାଗି ଆମେ ଯେ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ଏକାଧିକ ପୁସ୍ତକ ପାଠ କରିଥାଉ, ସେଥିରେ ଆଦୌ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ସେଥିରେ ଦୁଃଖିତ ହେବାର ମଧ୍ୟ କିଛି ନାହିଁ । ବରଂ ତାହାକୁ ଏକ ଗୌରବର କଥା ବୋଲି ବି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ମାତ୍ର, ଅସଲ କଥା ହେଉଛି, ସର୍ବାଦୌ ଆମ ନିଜର ପ୍ରକୃତିରେ କିଛି ବକ୍ତବ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ରହିଥିବ । ସେହି ବକ୍ତବ୍ୟକୁ ଆମେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ନିଜ ଭାଷା ଓ ନିଜ ସଂପ୍ରତ୍ୟୟଗୁଡ଼ିକର ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରକାଶ କରିପାରୁଥିବା । ତେବେଯାଇ ଆମେ ଯାହାକିଛି ଲେଖୁଥିବା, ତାହାର କେନ୍ଦ୍ରରେ ପାଠକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସହଜରେ ଆମକୁ ପାଇ ପାରୁଥିବ । ଆମର ଯାବତୀୟ ଉଦ୍ଧୃତି ଏହି କେନ୍ଦ୍ରଟିକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବାର ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ପାଠକର ସହାୟତା କରୁଥିବ ସିନା, ମାତ୍ର ପାଠକକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଭୁଲେଇ ଦେବାକୁ ଆଦୌ କୌଣସି ଚେଷ୍ଟା କରୁନଥିବ । ଆଲୋଚିତ ପୁସ୍ତକରେ ଏହିପରି ଏକାଧିକ ଉଦ୍ଧୃତି ଆଣି ପୂରାଇ ଦିଆଯାଇଛି, ଯାହାର ସନ୍ଦର୍ଭ ବିଷୟରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଅବତାରଣା କରାଯାଇନାହିଁ । ବାରବାର ମନେ ହେଉଛି, ପ୍ରବନ୍ଧକାର ଯେପରି ଉଦ୍ଧୃତିଗୁଡ଼ିକୁ ସଂପୃକ୍ତ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବହିଗୁଡ଼ିକରୁ ଆଣିନାହାନ୍ତି,—ସିଏ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ନାନା ସ୍ଥାନରେ ଉଦ୍ଧୃତି ରୂପେ ହିଁ ପାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଆପଣାର କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଇବା ଲାଗି ଧରି ଆଣିଛନ୍ତି । ଆମେ ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକୁ ଆମର କାମରେ ଲଗାଇବା, ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ଅଧିକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ରଖିଥିବା,—ଏହାହିଁ ସାହିତ୍ୟିକ ନ୍ୟାୟ ।

ପୁସ୍ତକର ସର୍ବପ୍ରଥମ ପ୍ରବନ୍ଧଟିର ସର୍ବପ୍ରଥମ ଧାଡ଼ିରେ ହିଁ 'ଏକଂ ସତ୍'କୁ ଏକୋ ସତ୍' ବୋଲି ଲେଖି ଦିଆଯାଇଛି ଏବଂ 'ଏକ ଥିଲା' ବୋଲି ତାହାର ଅନୁବାଦ

କରାଯାଇଛି । ଏହି ସତ୍ତ୍ୱକୁ 'ଯାହା ଅଛି' ବୋଲି କହିବାର ଅବ୍ୟବହିତ ପରେ ହିଁ ତାହାକୁ 'ବହିଃପ୍ରକୃତି' ବୋଲି ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ଦିଆଯାଇଛି । ଶାସ୍ତ୍ରର ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଆମର ବାକ୍ୟ ନୁହନ୍ତି, ଶାସ୍ତ୍ରର ବାକ୍ୟ; ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଏତେ ଅଧିକ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଓ ଏତେ ଅଧିକ ବ୍ୟଞ୍ଜନା ରହିଛି ଯେ କାଳକ୍ରମେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପ୍ରତିନିଧିମୂଳକ ଉକ୍ତିରୂପେ ଆମ ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରି ରହିଛନ୍ତି । ଆମେ ସେହି ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ଓ ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଉଚିତ ସମ୍ମାନ ଦେଖାଇବା । ତେବେଯାଇ ସେଗୁଡ଼ିକରୁ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଉପକୃତ ହୋଇପାରିବା । ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ଏକ ଅଯତ୍ନଶୀଳତା ହେତୁ ପୁସ୍ତକରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଅଧ୍ୟାତ୍ମବିଦ୍ୟାକୁ metaphysics ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । (ପୃଷ୍ଠା-୨୭) ପୃଷ୍ଠା ୩୮ରେ spiritual ଶବ୍ଦଟିକୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି ସତ, ମାତ୍ର 'ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ' ସହିତ metaphysicalର କେଉଁଠି କି ସମ୍ପର୍କ ରହିଛି, ସେ ବିଷୟରେ ଆଦୌ କୌଣସି ବେଉରା ଦିଆଯାଇନାହିଁ । ଅଧିକ ବିଡମ୍ବନାର ବିଷୟ ଯେ, ସ୍ଥାନାନ୍ତରରେ (ପୃଷ୍ଠା-୩୭) metaphysicalକୁ ଅଧିଭୌତିକ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ଏହିପରି ଯତ୍ନହୀନ ଅର୍ଥପ୍ରବୃତ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ଭାରି ଛେଚରା ହୋଇ ଯାଉଛନ୍ତି । ଆମ ଦ୍ୱାରା ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିବା ଶବ୍ଦମାନେ ମୂଳତଃ ଆମର ପରିଚୟ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଆମେ ଅରଣ୍ୟ ଭିତରେ ପଶିଥିଲେ ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଅରଣ୍ୟ ଭିତରେ ପଶି ସନ୍ତକ ହରାଇବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିବା ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ଆମେ ମନେକଲେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପ୍ରତୀକର ସ୍ତରକୁ ମଧ୍ୟ ଉନ୍ନୀତ ହୋଇ ପାରୁଥାନ୍ତେ । ମାତ୍ର ସେଥିଲାଗି ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଆମର ପରିଚୟ ପ୍ରକୃତରେ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ହୋଇ ପାରିଥିବା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ।

ଠିକ ସେହିପରି ଆଉ ଗୋଟିଏ ଜାଗା (ପୃଷ୍ଠା-୨୭)ରେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ବାବୁ empirical approachକୁ 'ବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ପ୍ରଣାଳୀ' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଦର୍ଶନଶାସ୍ତ୍ରରେ empirical ଶବ୍ଦଟିର ଏକ ଇତିହାସ ରହିଛି । ସେହି ଶବ୍ଦଟିକୁ ଆମ ଆଲୋଚନା ମଧ୍ୟକୁ ଆଣିବାକୁ ହେଲେ ଆମକୁ ସେହି ଇତିହାସର ଚେରଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ତମ ରୂପେ ବୁଝିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତେବେ ଆମ ନିଜର ବିଚାର ଏବଂ ମନନ ଆମକୁ ବଣା କରି ଆଉ କୁଆଡ଼େ ନେଇଯିବାର ଅନେକ କମ୍ ଆଶଙ୍କା ରହିଥିବ । ଆପଣାର ଆଲୋଚନାଗୁଡ଼ିକରେ ଲେଖକ ଯେଉଁସବୁ ଦେଶୀ ଏବଂ ବିଦେଶୀ ପୁସ୍ତକର ସହାୟତା ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି, ସବୁ ଜାଗାରେ ଆଦୌ ସେଗୁଡ଼ିକର ନାମୋଲ୍ଲେଖ କରିନାହାନ୍ତି । ବେଳେବେଳେ ଭାରି ଖଣ୍ଡିଆ ଭାବରେ ତାହା କରିଛନ୍ତି । ଯେଉଁସବୁ ପୁସ୍ତକର ଉକ୍ତି ଅଥବା ମତକୁ ମୁଁ ଆପଣା ପ୍ରତିପାଦ୍ୟର ପୁଷ୍ଟି ଲାଗି ବ୍ୟବହାର କରୁଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ମୋର ପ୍ରକୃତରେ କୃତଜ୍ଞ ରହିବା ଉଚିତ । ଏହା ହେଉଛି ସାହିତ୍ୟିକ ଭଦ୍ରତା ।

ଓଡ଼ିଆ ଆଲୋଚନାମାନଙ୍କରେ ଅନେକ ସମୟରେ ଏହି ଭଦ୍ରତା ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ ନାହିଁ । ନହେବା ଅବାଞ୍ଛନୀୟ, ସହାୟତା ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥିବା ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିବରଣୀ ପ୍ରବନ୍ଧ ହୋଇ ପାରୁଥିବା ଉଚିତ । ପୁସ୍ତକ ସହିତ ତାହାର ଲେଖକଙ୍କର ନାମ ରହିବା ଉଚିତ, ପ୍ରକାଶକଙ୍କ ନାମ, ପ୍ରକାଶନ-ବର୍ଷ ଏବଂ କେଉଁ ଅଧ୍ୟାୟ ଅଥବା କେଉଁ ପୃଷ୍ଠାରୁ ସହାୟତା ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି, ଏଗୁଡିକର ସ୍ପଷ୍ଟ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିବା ଉଚିତ । ଏହା ପାଠକମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆହୁରି ଅଧିକ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବ, ତା'ଲାଗି ଅନେକ ଅନାବିଷ୍କୃତ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଓ ବସ୍ତୁକୁ ଖୋଲିଦେଇ ପାରିବ ।

ଏସବୁ ଗଳ୍ପ ପୁସ୍ତକ ତଥା ପୁସ୍ତକଟିର ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ ରହିଥିବା ଆଙ୍ଗିକର କଥା । ପ୍ରବନ୍ଧକାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ କହିଛନ୍ତି (ପୃ-୨୬) ଯେ, "ଯେଉଁ ସମାଜରେ, ଇତିହାସର ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ, ଚିନ୍ତା ଓ କର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟବଧାନ ବ୍ୟାପକତର ହୋଇଛି, ସେତେବେଳେ ଆଙ୍ଗିକ ଓ ଆତ୍ମିକ ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରବଳ ବ୍ୟବଧାନ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ଏବଂ ଫଳରେ ଦୁର୍ବୋଧତା ମଧ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ।" ଆଧୁନିକ କାବ୍ୟ କବିତା, ଗଳ୍ପ-ଉପନ୍ୟାସ, ନାଟକରେ ଯେଉଁ ଅସମ୍ଭବ ଦୁର୍ବୋଧତା ଦେଖା ଦେଇଛି ପ୍ରବନ୍ଧକାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ସମୀଚୀନ ଭାବରେ ସେହି ବିଷୟରେ କହିଛନ୍ତି ଯେ, "ତା ମୂଳରେ ରହିଛି ଏହି ବିଭକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ—ଯାହା ନିଜକୁ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ଭାବରେ ଚିହ୍ନିପାରୁନାହିଁ—'କ'ଣ କହିବାକୁ ଚାହେଁ ଓ କ'ଣ କରିବାକୁ ଚାହେଁ' ତାହା ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ଭାବରେ ଠାବ କରି ପାରୁନାହିଁ ।" ଆତ୍ମିକ ବିଷୟରେ ନିଜ ଭିତରେ ଅସ୍ପଷ୍ଟତା ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆଙ୍ଗିକର ଢାଞ୍ଚା ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବତଃ ଭାରି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ଖାପଛଡ଼ା ହୋଇ ରହିଯାଏ ଓ ଭାରି ଧରାପକାଇ ଦେଇଥାଏ । ଅନେକ ଆଧୁନିକ କବି ଆପଣାର ଏହି ଦୁର୍ବୋଧତା ବିଷୟରେ କାରଣ ଦର୍ଶାଇବାକୁ ଯାଇ ସେହି ବ୍ୟବଧାନଟିର ଅବତାରଣା କରିଥାନ୍ତି ଏବଂ ସବୁକଥାର ସମାଧାନ କରିଦେଲେ ବୋଲି କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥାନ୍ତି । ଆଧୁନିକ କବିତା ଦୁର୍ବୋଧ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ବୋଲି ସେମାନେ ସତେଅବା କେତେ କ'ଣ ଆତ୍ମ-ଅନୁକମ୍ପା ସହିତ କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥାନ୍ତି । ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ରହିବା ଏକ ସାହିତ୍ୟିକ ତ୍ରୁଟି । ଏହାର କାରଣ ଖୋଜାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ଏବଂ ସେହି ତ୍ରୁଟିଟିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଯିବାଲାଗି ପ୍ରବନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଯତ୍ନଶୀଳତା ମଧ୍ୟ ରହିଥିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

'ସାହିତ୍ୟର ଆଙ୍ଗିକ ବନାମ ଆତ୍ମା' ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାଉତରାୟ ସାମାଜିକ ମଣିଷର ଜୀବନକୁ ସାହିତ୍ୟର ମୂଳ ବସ୍ତୁ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସେ କାର୍ଲ୍ ମାର୍କ୍ସଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରିବେଷିତ ଚେତନାର ବସ୍ତୁବାଦୀ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ସହିତ ମନୋବିଶ୍ଳେଷକ ୟୁଙ୍ଗଙ୍କର Collective Unconsciousକୁ ଏକାଠି

ମିଶାଇ ଖେଚେଡ଼ି କରି ଥୋଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଇତିହାସର ବସ୍ତୁବାଦୀ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଏବଂ ସାମାଜିକ ମଗ୍ନଚୈତନ୍ୟର ବୈପ୍ଳବିକ ବିମ୍ବଟିକୁ ପରସ୍ପରର ସମତୁଲ କରି ଦେଖାଇବାକୁ ଏକ ସାହସିକ ଏବଂ ଅଭିନବ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ବୋଲି କୁହାଯିବ ସତ, ମାତ୍ର ଆମର ବିଶ୍ଳେଷଣ—ବିବେକକୁ ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଧୃଷ୍ଟତାର ସହିତ ଏକାବେଳକେ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ କରି ପକାଇବାର ଭୟ ସର୍ବଦା ରହିଥିବ । ଅଚେତନ ବା ମଗ୍ନଚୈତନ୍ୟର ପ୍ରସଙ୍ଗଟି ଅନେକ ଦଶନ୍ଧି ପୂର୍ବେ ଫ୍ରଏଡ଼ଙ୍କଠାରୁ ଉକ୍ତ ହୋଇ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆବ୍ରାହମ୍ ମାସ୍‌ଲୋଭ୍ ଏବଂ ଭିକ୍‌ଟର୍ ଫ୍ରାଙ୍କ୍‌ଲ୍‌ଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆସିଲଣି । ଆପଣାର ବକ୍ତବ୍ୟଟିକୁ ପୁଷ୍ଟିବିଶିଷ୍ଟ କରିବାକୁ ହେଲେ ଆମକୁ ଅବଶ୍ୟ ସେହି ବିବର୍ତ୍ତନ ଓ ପ୍ରସାରଗୁଡ଼ିକର ଖବର ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମାର୍କ୍‌ସୀୟ ସମାଜ ବିଶ୍ଳେଷଣରେ ସନ୍ଧାନଟିରେ ମଧ୍ୟ ଗତ ଦଶନ୍ଧିଗୁଡ଼ିକରେ କେତେ ପ୍ରକାରର ସମ୍ପ୍ରସାରଣ ଏବଂ ପରିପ୍ରେକ୍ଷଣ ଘଟିଲଣି । ଏଗୁଡ଼ିକର ସୂତ୍ର ଦେଇ ସାହିତ୍ୟ ବିଷୟରେ ଆମର ଯାବତୀୟ ଆଲୋଚନା ଏଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ହଜମ କରିବାଲାଗି ସମର୍ଥ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ଆମର ସମାଜ ଓ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ଆମେ,—ମଝିରେ ସେହି ବ୍ୟବଧାନ ଏବଂ ତଜ୍ଜନିତ ବିଗ୍ରହକୁ ନେଇ ଆମର ଯାବତୀୟ ସଂଶୟ ଓ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ,—ରାଜନୀତି ଦର୍ଶନରେ ଏହା ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଧ୍ୟ ଏକ ତୁମୁଳ ବୁଦ୍ଧିବାଦୀ ସମସ୍ୟାର କାରଣ ହୋଇ ରହିଛି । ବୁଦ୍ଧିବାଦୀ ବାଡ଼ଗୁଡ଼ାକ ମଧ୍ୟରେ ଘୋଷାରି ହେଉଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମକୁ ଏହି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଅବଶ୍ୟ ଭଲ ଲାଗୁଥିବ ସତ,—ମାତ୍ର ତାହା ଆମ ଭିତରେ ଅନେକ ଜାଗା ମାଡ଼ି ବସିଥିବା ପ୍ରାୟୁସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ଏକାବେଳକେ ପଦାରେ ଆଣି ପକାଇ ଦେଉଥିବ । ଏବଂ, ଆମର ବିଗ୍ରହଗୁଡ଼ିକୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଜୀବନବିଶ୍ୱାସରେ ପରିଣତ କରିବାରେ ତାହା ପ୍ରକୃତରେ ଭାରି ଅନ୍ତରାୟ ହୋଇରହିଥିବ । 'ସାହିତ୍ୟ ଓ ଯୁଗଧର୍ମ' ନାମକ ଏକ ରଚନାରେ ଆଲୋଚିତ ପୁସ୍ତକର ଲେଖକ 'ବ୍ୟକ୍ତିସତ୍ତାକୁ ଶ୍ରେଣୀସତ୍ତାର ଖଣ୍ଡିତ ରୂପ' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠା ୧୩-୧୪) ନ୍ୟସ୍ତସ୍ୱାର୍ଥୀ ଆଲୋଚନାର ଆଳରେ ଯେତେବେଳେ ଆମେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ସମୂହର ଏକ ଅଂଶ ଅଥବା ସମୂହକୁ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ସମଷ୍ଟି ବୋଲି କହିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାଉ, ଆମେ ସେତେବେଳେ ସତ୍ୟକୁ ଭାରି ପକ୍ଷାଗ୍ରସ୍ତ କରି ରଖୁ । ଅର୍ଥାତ୍, ସତ୍ୟକୁ ହିଁ ଗଣ୍ଡାରେ ଆପଣା ପକ୍ଷକୁ ଆଉଜାଇ ଆଣୁ ଏବଂ ତାହାକୁ ସେହି ଅନୁସାରେ ବ୍ୟବହାର କରିବାରେ ଲାଗିଯାଉ । ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ସମାଜ ଭିତରେ ରହିଥିବା ସମ୍ବନ୍ଧ କଦାପି ଏକ ଖଣ୍ଡ ଓ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ସମ୍ବନ୍ଧ ନୁହେଁ, ଏହା ହେଉଛି ମୂଳତଃ ଏକ ଅଙ୍ଗୀକାରାତ୍ମକ ସମ୍ବନ୍ଧ । ଯେଉଁଠାରେ ବ୍ୟକ୍ତି ଏବଂ ସମାଜ ପରସ୍ପର ପାଖରେ ରହିଥିବା ପରସ୍ପରର ଅଙ୍ଗୀକାରକୁ ହିଁ ସବାଆଗ ସ୍ୱୀକାର କରିନଅନ୍ତି, ସେଠାରେ ସେମାନେ ଉଭୟେ ଭ୍ରଷ୍ଟ ରହନ୍ତି ଓ

ସୁସ୍ଥ ଆଚରଣ କରନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ବ୍ୟକ୍ତି ଉପରେ ଦୋଷ ଲଦିଦେଇ ସାମାଜିକ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଉଗ୍ର ହେବାକୁ ମୋଟେ ମନ କରେନାହିଁ । ଅଥବା ସମାଜ ଉପରେ ଦୋଷଗୁଡ଼ାକୁ ଲଦିଦେଇ ବ୍ୟକ୍ତି ଆପଣାର କୌଣସି ପ୍ରକାରର ପଳାୟନ କିମ୍ବା ପ୍ରତ୍ୟାହୃତି ମଧ୍ୟରେ ଆଶ୍ରୟ ନେବାକୁ ବି ବ୍ୟଗ୍ର ଏ ନାହିଁ ।

ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ବହୁ ସଙ୍କଟ ମଧ୍ୟଦେଇ ଗତି କରୁଛି ବୋଲି ଏକ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍‌ଥାପନ କରି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାଉତରାୟ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟିକ ଉତ୍ତରାଧିକାର-ସୂତ୍ରରେ ପାଇଥିବା ଆଧୁନିକ ଚେତନାକୁ ଦାୟୀ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଭାଷାରେ, "ଏହି ଚେତନା ସୃଷ୍ଟି କରିଛି ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟର ପରିବେଶ ଓ ରୂଢ଼ ବାସ୍ତବତା । ଏହି ବାସ୍ତବତା ପାଇଁ ସାହିତ୍ୟିକ ଦାୟୀ ନୁହେଁ ।" (ପୃଷ୍ଠା-୨୫) ଆଧୁନିକ ଚେତନା କ'ଣ ଆଧୁନିକ ମନୁଷ୍ୟର ବିବରଣ ତଥା ତା'ର ଜୀବନଗତ ଯାବତୀୟ ସ୍ୱେଚ୍ଛାକୃତ ଗ୍ରହଣ ଏବଂ ବର୍ଜନର ବାହାରେ ରହିଥିବା ଆଉ କେଉଁ ଅନ୍ୟ ଶୂନ୍ୟରୁ ଆସିଛି ? ସେହି ପୃଷ୍ଠାରେ ଆଉ ଟିକିଏ ପରେ ପ୍ରବନ୍ଧକାର କହିଛନ୍ତି: "ଆଧୁନିକ ମଣିଷ ନାନା ଭାବରେ ଦ୍ୱିଧାବିଭକ୍ତ, ଏକ ଖଣ୍ଡିତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ । ତା'ର ଚେତନା ତଥା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ବିଭାଜନ ପାଇଁ ଦାୟୀ ପ୍ରଚଳିତ ସମାଜବ୍ୟବସ୍ଥା ।" ଏହି ସମାଜବ୍ୟବସ୍ଥା କ'ଣ ମଣିଷର ବାହାରୁ ଆଉ କେଉଁ ବିଧାତା ଦ୍ୱାରା ଏଠାକୁ ଅଣାଯାଇ ମଣିଷ ଉପରେ ଲଦାଯାଇଛି ? ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଆଧୁନିକ ମଣିଷର ସମୀକ୍ଷା କଲାବେଳେ ସମୀକ୍ଷକଙ୍କୁ ଆପଣାର ଏହି ଅନୁମାନ-ସଙ୍ଗତିଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭାରି ସମ୍ୟକ୍ ଏବଂ ସ୍ପଷ୍ଟ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଦାୟିତ୍ୱ ଏଡ଼ି ନାନା ପ୍ରମଉତାର ଗାତ ଭିତରେ ଯାଇ ପଶିବାର ଦୃଷ୍ଟି ସାହିତ୍ୟର ଦୃଷ୍ଟି ଆଦୌ ନୁହେଁ । ଦାୟିତ୍ୱ ଆବୋରି ନେବା, ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣାକୁ ଏହି ଯାବତୀୟ ପରିସ୍ଥିତିର ସମ୍ମୁଖରେ ଅଙ୍ଗୀକାର-ବଦ୍ଧ କରି ରଖିବା, ତାହାହିଁ ସ୍ୱସ୍ଥ ଆଧୁନିକତାର ଦୃଷ୍ଟି, ତେଣୁ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର ବି ଦୃଷ୍ଟି ।

କବି ଓ କବିତାର ଅନ୍ତଃସୂତ୍ରୀୟ ସମ୍ପର୍କର ନିରୂପଣ କରିବାକୁ ଯାଇ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ବାବୁ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଅଉପାଦେ ଆଗକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଆଉପାଦେ ଭିତରକୁ ଧସିପଡ଼ି ଯାଇଥିବା ପରି ମନେ ହେଉଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଉକ୍ତି ହେଉଛି : "କବିତା କବି-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ନିଛକ ବହିଃରୂପାୟନ ନୁହେଁ । କବିର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆବେଗ ଯେତେବେଳେ ଚଉରସରେ ରସାଣିତ ହୋଇ ବାହାରି ଆସେ, ସେତେବେଳେ ତାହା ହୁଏ କାବ୍ୟିକ ଆବେଗ । ତେଣିକି ତାହା ଆଉ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଛକରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ରହେନାହିଁ, ମାନବୀୟ ସ୍ତର ସ୍ପର୍ଶ କରେ । ତେଣୁ କବିତାକୁ କବିର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ନିଛକ ପ୍ରତିଫଳନ ମନେ କରିବା ନିରର୍ଥକ । କବିତାଠାରୁ କବିର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପୃଥକୀକରଣ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ।" (ପୃଷ୍ଠା-୪୧) ଚଉରସ କ'ଣ କବିର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆବେଗଠାରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ରହିଥିବା

ଝିଙ୍କିଟିଆ

ତଥାକଥିତ ଆଉ କେଉଁ ଚତୁର ରସ ? ଜଣେ ମଣିଷର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆବେଗ ଯେତେବେଳେ କାହିଁକି ରସର କେଉଁ ଚଉଟି ଦ୍ୱାରା ରସାଣିତ ହେବାକୁ ଉନ୍ମୋଚିତ ଏବଂ ସମ୍ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଯାଏ, ଏହା ପଛରେ ବ୍ୟକ୍ତି ଏବଂ ତା' ଆବେଗର କ'ଣ କୌଣସି ସମ୍ମତି ଓ ଅବଦାନ ନିହିତ ହୋଇ ରହିନଥାଏ ? ଏହିସବୁ ପ୍ରଶ୍ନ ଲାଗି ଆମର ଉତ୍ତରଗୁଡ଼ିକ ଆମ ପାଖରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏସବୁ ସାହିତ୍ୟିକ ଜ୍ଞାନମୀମାଂସାର ପ୍ରଶ୍ନ; ଅଧିକ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ କହିଲେ, ସ୍ରଷ୍ଟାର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବିଚରଣ ଭୂମିଟି ଉପରେ ତା' ନିଜ ହୃଦୟରୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ମୀମାଂସକ ପ୍ରଶ୍ନ । ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାଲାଗି ଆଦୌ ପଶ୍ଚାତ୍ପଦ ହେବାନାହିଁ । ଏହାହିଁ ଧର୍ମ । ନିଜକୁ ଚଉରସର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ହେବାଲାଗି ସମ୍ମତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ଧର୍ମ । କବି-ସମୀକ୍ଷକ ରାଉତରାୟ ଆଉ ଏକ ପ୍ରବନ୍ଧରେ "ପ୍ରକୃତ ସୃଜନଶୀଳ ସାହିତ୍ୟିକ ଫରାସୀ ପ୍ରତୀକବାଦୀ କବିଗୋଷ୍ଠୀ ପରି ନେତିବାଦ ବା ମାୟାବାଦରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ନପାରେ" ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠା-୭୪) କବିର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ତା'ର କବିତାଠାରୁ ପୃଥକୀକୃତ କରି ରଖିବାଲାଗି ଯୁକ୍ତି ଦର୍ଶାଇ ସିଏ ନିଜକୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ପ୍ରମାଦ ଭିତରେ ଆଣି ପକାଇ ଦେଉନାହାନ୍ତି କି ? କୌଣସି ପ୍ରକାର ବିଚ୍ଛେଦନ ଅଥବା ପ୍ରତ୍ୟାହୃତି ନୁହେଁ, ଏକାତ୍ମତା ହେଉଛି ରସଜଗତର ସର୍ବମୂଳ ଜୀବନନ୍ୟାୟ । ସାହିତ୍ୟସୃଜନର କ୍ଷେତ୍ରରେ କେତେକ ବିଶେଷ କାରଣରୁ ଏହି ଏକାତ୍ମତା, ଦାୟିତ୍ୱବୋଧ ଏବଂ ଆତ୍ମୀୟତା-ଅର୍ଜନକୁ ହିଁ ଯାବତୀୟ ଅଙ୍ଗୀକାରର ଅସଲ କଥା ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ।

ଦାୟିତ୍ୱବୋଧକୁ ବୋଝ ବୋଲି ମନେ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ମଣିଷ କ୍ରମେ ନିରାପଦ ରହିବାକୁ ମନ ବଳାଏ । ନିରାପତ୍ତା ଖୋଜେ । କେତେ ଅଥାନରେ ଯାଇ ଆଶ୍ରୟର ପ୍ରତ୍ୟାଶା କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରେ । ହୁଏତ ସେହିପରି ଏକ ଭାବ-ପ୍ରମାଦର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଶ୍ରୀ ରାଉତରାୟ କହି ପକାଇଛନ୍ତି (ପୃଷ୍ଠା-୭୦); "ସାମାଜିକ ନିରାପତ୍ତା ହିଁ ଉଦ୍‌ଭାବନୀ-ଶକ୍ତିର ଜନ୍ମଦାତ୍ରୀ ।" ତା'ପରେ ଫାଶ ଭିତରେ ପଶିଯାଇ ସେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆପଣାର ବିଶେଷ ନଜିର ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି "ଶିଳ୍ପୀ ଓ ସାହିତ୍ୟିକକୁ ...ଦରିଦ୍ରତାର ପରିସ୍ଥିତିରୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ତା'ର ସାମାଜିକ ନିରାପତ୍ତାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା । ସମାଜ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଆଶୁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେଁ କି ?" ବୋଲି ଫାନ୍ଦ ପାତି ଦେଲାପରି କହିବାକୁ ମନ କରିଛନ୍ତି । "ସୃଜନଶୀଳ ଜାତୀୟ ପ୍ରତିଭାର ସୁରକ୍ଷା ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଏକ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଦାୟିତ୍ୱ" ବୋଲି ଏକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ବି ହୋଇଛନ୍ତି । କେବଳ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟରେ ନୁହେଁ, ସମଗ୍ରତଃ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଏଭଳି କଥା ମର୍ମତଃ ଏକ ଅକଥା, ଅର୍ଥାତ୍ ଏକ ଅନାବଶ୍ୟକ କଥା । ନିରାପତ୍ତା କାମନା କରି ଯେତେବେଳେ

ସାହିତ୍ୟିକ ରାଷ୍ଟ୍ରଦ୍ୱାରକୁ ଯାଏ, ସେତେବେଳେ ରାଷ୍ଟ୍ର ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ଭାରି ସୂତ୍ରରେ ଏକାଠି ଗଣ୍ଠାଇ ହୋଇ ଯାଆନ୍ତି, ସେମାନେ ସୃଜନଶୀଳତା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଏକ ମିଳିତ ସାମ୍ମୁଖ୍ୟ ଗଠନ କରନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟିକ ନିର୍ବୀର୍ଯ୍ୟ ହୁଏ, କ୍ଷମତାପନ୍ନ ଗୁରୁମାନଙ୍କର ସଭାରେ ବିଦୂଷକ ବନେ, ସାହିତ୍ୟର ଲାଜକୁ ରଖିବାରେ ଏକାନ୍ତ ଅସମର୍ଥ ସାବ୍ୟସ୍ତ ହୁଏ । ସାହିତ୍ୟିକକୁ ନିରାପତ୍ତା ଦେବା ପୃଥିବୀର ଯେଉଁସବୁ ରାଷ୍ଟ୍ରର ସରକାରୀ ଯୋଜନାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି, ସେଠି ସାହିତ୍ୟକୁ ଯେ ବରାଦଦିଆ ତୁଠମାନଙ୍କରେ ପାଣି ପିଆଇ ଗାର ଭିତରେ କଲି କରି ରଖାଯାଉଛି, ସେକଥା ସର୍ଚ୍ଚିବାରୁ ଭାରି ଭଲକରି ଜାଣିଛନ୍ତି । ତେଣୁ, ଆମର ସାହିତ୍ୟକୁ ନିରାପତ୍ତା ନମିଳୁ ପଛକେ, ତାହା ତଥାପି ଜୀବନକୁ ହିଁ ଲୋଡ଼ୁ, ସାହସର ସହିତ ଆପଣାକୁ ଆଗାମୀ ଦିଗ୍‌ବଳୟଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ କରି ରଖିଥାଉ, ରାଷ୍ଟ୍ରଠାରୁ ଅନୁକମ୍ପା ଲାଭ କରିବାକୁ କଦାପି ମନ ନକରୁ ।

ରାଷ୍ଟ୍ରପାଖରେ ଲେଖକ ଲାଗି ନିରାପତ୍ତାର ଭିକ୍ଷା କରିସାରିବା ପରେ ପୁସ୍ତକଟିର ଲେଖକ ସତେଅବା ସାହିତ୍ୟର ଅସଲ ଆକୁଳତାଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରସଙ୍ଗ ପକାଇ ଏହି କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ କହିଛନ୍ତି; "ସାହିତ୍ୟ ଚିର ଆଶାବାଦୀ । ସେ ନିଜ ଅଦୃଷ୍ଟକୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ କରିପାରେ ସମାଜର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟାଇ । ପ୍ରତି ଦେଶରେ, ପ୍ରତି ଯୁଗରେ କବି ଓ ଲେଖକମାନେ ହିଁ ନୂତନ ସମାଜ ଗଠନ କରିବାରେ ଅଗ୍ରସୂରିରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ।"..."ସାହିତ୍ୟ ହିଁ ନୂତନ ଚେତନାର ଅଗ୍ରଦୂତ । ତା'ର ଏହି ଭୂମି ଓ ଭୂମିକାରୁ ତାକୁ କେହି ବିଚ୍ୟୁତ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଏତିକି ବିଶ୍ୱାସ ନଥିଲେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ସାହିତ୍ୟିକ ହୋଇ ନପାରେ ।" (ପୃଷ୍ଠା-୭୨) ପୁନଶ୍ଚ, "ଜଣେ ସତ୍‌ସାହିତ୍ୟିକ ବା ଶିଳ୍ପୀର ପ୍ରଚଳିତ ସମାଜ-ବ୍ୟବସ୍ଥା ସହିତ ସମ୍ପର୍କଟା ମଧୁର ନୁହେଁ । ସ୍ଥିତାବସ୍ଥାର କନ୍ଧ୍ୟାଳ ରାଷ୍ଟ୍ରଶକ୍ତି ସହିତ ତା'ର ସଂଘର୍ଷ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ଏହା କୌଣସି ରାଜନୀତିକ କାରଣ ଯୋଗୁଁ ନୁହେଁ, ତା'ର ସାହିତ୍ୟିକ ଧର୍ମ ହିଁ ତାକୁ ଏହା କରାଇଥାଏ ।" (ତତ୍ରୈବ) ଏବଂ, "କଳା ଓ ସାହିତ୍ୟ ଶ୍ରେଣୀମୁକ୍ତ, ଶୋଷଣମୁକ୍ତ ନୂତନ ସମାଜ ଓ ନୂତନ ରାଷ୍ଟ୍ରସଭା ଗଠନର ପ୍ରେରଣା-ଉତ୍ସ । ରାଷ୍ଟ୍ର ହିଁ ସବୁବେଳେ ପ୍ରଚଳିତ ସମାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ରକ୍ଷୀଆଳରୂପେ ସେହି ସ୍ଥିତାବସ୍ଥା ଭିତରୁ ହିଁ ଜନ୍ମ ନେଇଥାଏ ।.. ସାହିତ୍ୟ ଯଦି ସ୍ଥିତାବସ୍ଥାକୁ ଭାଙ୍ଗିବା ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ଓ ମାର୍ଗଦର୍ଶନ ଦେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ତା'ର ପଦଲେହନ କରେ, ତେବେ ତା'ର ଐତିହାସିକ ଭୂମିକା ଆଉ କ'ଣ ରହିଲା ? (ପୃଷ୍ଠା-୭୩) ଇତ୍ୟାଦି, ଇତ୍ୟାଦି ।"

ରାଷ୍ଟ୍ରଠାରୁ ସାମାଜିକ ନିରାପତ୍ତାର ଅପେକ୍ଷା ରଖିଥିବା ସାହିତ୍ୟିକ ହୁଏତ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିପାଟୀ ସହିତ ରାଷ୍ଟ୍ରର ପଦଲେହନ ହିଁ କରିବ, ମାତ୍ର ସ୍ଥିତାବସ୍ଥାର

ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ଆଦୌ କୌଣସି ମାର୍ଗଦର୍ଶନ ଦେଇ ପାରିବନାହିଁ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାଉତରାୟ ଦୁଇଟିଯାକ କଥାକୁ ଯେ ପ୍ରାୟ ଗୋଟିଏ ନିଶ୍ୱାସରେ ଓ ଆପାତତଃ ସମାନ ନିଷ୍ଠା ସହିତ କହିଛନ୍ତି, ତାହା ପ୍ରକୃତରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଗ୍ରହୋଦ୍ଦୀପକ । ସ୍ୱାଧୀନତାର ପ୍ରାପ୍ତି ପରେ ଓଡ଼ିଆ ସାଂପ୍ରତିକ ସାହିତ୍ୟକୁ ସ୍ପଷ୍ଟତର ଭାବରେ ବୁଝିବାଲାଗି ତାହା ଆମକୁ ହୁଏତ ଏକ ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ ବେଶ୍ ଯୋଗାଇ ଦେଇପାରିବ ।

ଆଲୋଚିତ ପୁସ୍ତକଟିର ଲେଖକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ରାଉତରାୟଙ୍କର ସାଂପ୍ରତିକ ‘ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକାରିତାରେ ଏକ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରତିନିଧିମୂଳକ ସ୍ଥାନ ରହିଛି । ସ୍ୱାଧୀନତାର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗ ତଥା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗ ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁସବୁ ପ୍ରାଣଗତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିଛି, ସେହି ପାର୍ଥକ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରେରଣା-ଇତିହାସରେ ସଚ୍ଚିବାବୁ ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ସନ୍ଧିକଟିଏ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଆହୁରି ଅଧିକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କଥାଟିଏ ହେଉଛି ଯେ, ସଚ୍ଚିବାବୁଙ୍କର ସ୍ୱାଧୀନତାର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗରେ ଏକ ଭୂମିକା ରହିଛି, ସ୍ୱାଧୀନତାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ଭୂମିକା ରହିଛି । ତାଙ୍କର ଲେଖକ ଜୀବନ ସତେଅବା ସେତୁଟିଏ ହୋଇ ସେଯୁଗ ସହିତ ଏଯୁଗର ରହିଥିବା ବିଚ୍ଛେଦଗୁଡ଼ିକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଚହ୍ଲାଇ ଦେଉଛି । ସଚ୍ଚିବାବୁ ନିଜ ଜୀବନରେ ହିଁ ସେପାଖରୁ ଏପାଖକୁ ଆସିଛନ୍ତି ଓ ଏହିପରି ଭାବରେ ସମଗ୍ର ବିଚ୍ଛେଦଟିକୁ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ, ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର ଯାବତୀୟ ମର୍ମ ବିବରଣୀକୁ ସିଏ ଆହୁରି ଅଧିକ ସହାନୁଭୂତି ସହିତ ଲେଖି ପାରନ୍ତେ । ଆପଣାକୁ ଏକାବେଳେକେ ମଝିରେ ବସାଇ ସିଏ ଆମ ଲାଗି ସମଗ୍ର କ୍ଷେତ୍ରଟିର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିପାରନ୍ତେ । ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ତଥା ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଯେକୌଣସି ଆଲୋଚନା ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାଉତରାୟଙ୍କଠାରୁ ଅନେକ ଅଧିକ ଦାବୀ କରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ । କହିବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ, ଆଲୋଚିତ ପୁସ୍ତକଟି ସେହି ଦାବୀକୁ ଆଦୌ ପୂରଣ କରି ପାରିନାହିଁ ।

ଜଣେ ଲେଖକ ସ୍ୱୟଂ ଯେଉଁ ଯୁଗରେ ତମ୍ବୁ ପକାଇ ରହିଥାଏ, ସେହି ଯୁଗକୁ ଅଳପ ଦେଖି ଆପଣାକୁ ଅଧିକ କରି ଦେଖୁଥିଲେ ସିଏ ନାନା ବାଟରେ ସେହି ଯୁଗ ବିଷୟରେ ଆପଣାର ବକ୍ତବ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଆବରଣଯୁକ୍ତ କରି ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ । ମାତ୍ର ଆପଣାକୁ କମ୍ ଦେଖି ଯୁଗର ଆକାଶଟାକୁ ହିଁ ଅଧିକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବୁଝି ପାରୁଥିଲେ, ସିଏ ଆବରଣଗୁଡ଼ିକୁ ଖୋଲିଦେବାରେ ଆଦୌ କୁଣ୍ଠିତ ହୁଏନାହିଁ । ଜୀବନରେ ଓ କଳାତ୍ମକ ଶୃଙ୍ଖଳାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉପଲବ୍ଧି ବଢ଼ିଲେ ଆବରଣଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ରହିଥିବା ଲୋଭଗୁଡ଼ିକ ହ୍ରାସ ହୋଇଯାଏ । ଆମ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଉପଲବ୍‌ଧି ହିଁ ବୃଦ୍ଧିଲାଭ କରୁ । ତେବେ ଯାଇ ଆବରଣଗୁଡ଼ିକ ଖୁସୀ ହୋଇ ଖୋଲିଯିବ ।

ଏଷଣା, ଅଷ୍ଟମ ଖଣ୍ଡ, ୧୯୮୪

Political Philosophy of Pandit Gopabandhu Das

By **Dolagobinda Panda,**

Santosh Publications, Cuttack-1 (1980)

ପୃଷ୍ଠା ସଂଖ୍ୟା—୨୮, ମୂଲ୍ୟ—୧୦୦ ଟଙ୍କା ମାତ୍ର

ସ୍ନାତକ ପରେ ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ଏବଂ ତା'ପରେ ଡକ୍ଟର—ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ପାଠ ପଢ଼ି ପରୀକ୍ଷାର ଡିଗ୍ରୀ ଅର୍ଜନ କରିବାରେ ଏହିପରି ସିଡ଼ିରେ ଉଠି ଉପରକୁ ଯିବାକୁ ହୁଏ; ବିଭାଗୀୟ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଅନୁସାରେ ପଦୋନ୍ନତି ଓ ବେତନ ବୃଦ୍ଧି ହୁଏ । ଏହି ଶେଷ କଥାଟିକୁ ହିଁ ଚରମ ଅଭିପ୍ରାୟ ବୋଲି ମାନି ଭାରତବର୍ଷରେ ଅନେକେ ଏକ 'ଡକ୍ଟର' ଉପାଧି ଅର୍ଜନ କରିବାକୁ ବ୍ରତୀ ହୁଅନ୍ତି । ତେଣୁ ସେହି ଡିଗ୍ରୀଟି ଲାଗି ଲେଖା ହୋଇଥିବା ନିବନ୍ଧଟି ତା'ପରେ ଅଧିକାଂଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗୁପ୍ତ ହୋଇ ରହିଯାଏ । ସେଥିରେ ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ ଥିଲା ବା ନ ଥିଲା, ସେକଥା ବାହାରର କେହି ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ବିଦ୍ୟାକୁ ଡୋରି ବାନ୍ଧି ରଖିବା, ଏହା ସକାମ ବିଦ୍ୟାନୁଧ୍ୟାନର ଏକ ଫିକର । ଏହି ରୀତିଟି ଅନୁସାରେ ଫଳଟିକୁ ସକଳ ସନ୍ତର୍ପଣ ସହିତ ଭୋଗ କରାଯାଏ, କର୍ମଟିକୁ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ଓ ପରିତ୍ୟକ୍ତ କରି ରଖି ଦିଆଯାଏ । ପ୍ରସ୍ତୁତ ପୁସ୍ତକର ଲେଖକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପଣ୍ଡା ଡକ୍ଟର ଡିଗ୍ରୀ ପାଇବାକୁ ଲେଖିଥିବା ନିବନ୍ଧଟିକୁ ଏକ ଅଧିକ ଆଗ୍ରହ ଦେଖାଇ ଛପାଇଛନ୍ତି; ଯାହା ନିୟମତଃ ଗୁପ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତା, ତାହାକୁ ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆଣିଛନ୍ତି । କେବଳ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟଟି ଲାଗି ମଧ୍ୟ ସେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅନେକ କୃତଜ୍ଞତାର ଭାଜନ ହୋଇ ରହିବେ ।

'ଡକ୍ଟର' ଡିଗ୍ରୀ ପାଇଁ ଲେଖା ଯାଉଥିବା ନିବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକୁ ସାଧାରଣତଃ ଏକ ଗବେଷଣାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ରାଜନୀତି-ବିଜ୍ଞାନରେ ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁସବୁ ଗବେଷଣା କରାଯାଏ, ତା'ର ଏକ ସର୍ବସମ୍ମତ ପଦ୍ଧତି ରହିଛି, ଭାଷା ରହିଛି, ଶୃଙ୍ଖଳା ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ନିବନ୍ଧଟିଏ ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲାବେଳେ ସେହି ନିୟମଟିକୁ ପାଳନ କରିବାକୁ ହୋଇଥାଏ । ଏକ ମୂଳ ଅନୁମାନରୁ ନିବନ୍ଧ ଆପଣାର ଔଚିତ୍ୟଟିକୁ ଉପସ୍ଥାପିତ କରେ ଏବଂ ଶେଷରେ ଆପଣାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ରୂପେ ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ କିଛି କହେ ; ହୁଏତ କିଛି ନୂଆ କଥା କହେ, କେତେକ ନୂତନ ପ୍ରଶ୍ନ ଉତ୍ଥାପନ କରେ, ଏକ ନୂତନ ଆଭିମୁଖ୍ୟର ସୂଚନା ମଧ୍ୟ ଦେବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରେ । ଗବେଷଣା

ସାଧାରଣତଃ ଅନାବଶ୍ୟକ ଭାବରେ ଭାବପ୍ରବଣ ହେବାକୁ ସଙ୍କୋଚ ଅନୁଭବ କରେ । ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରଶଂସାର ଯୋଗ୍ୟ ଯେକୌଣସି ଗବେଷଣା ଏକାଧାରରେ ତଥ୍ୟସମୃଦ୍ଧ ତଥା ଅନ୍ତଃଦୃଷ୍ଟିସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଡକ୍ଟର ଦୋଳଗୋବିନ୍ଦ ପଣ୍ଡାଙ୍କର ନିବନ୍ଧ ପୁସ୍ତକଟି ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ରାଜନୀତି-ବିଜ୍ଞାନର ଏକ ଗବେଷଣା-ପୁସ୍ତକ ବୋଲି ଠାଏ ଠାଏ ମନେ ହୁଏନାହିଁ । ତାଙ୍କର ତଥ୍ୟୋପାଦାନଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ସ-ପରିସର ଆହୁରି ବୃହତ୍ ଓ ବହୁମୁଖୀ ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତା । ନିବନ୍ଧଟିର ଶେଷରେ ସିଏ ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକର ଯେଉଁ ସୂଚୀଟିକୁ ଦେଇଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ସେ ଅଧିକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସଂଗତି ସହିତ ସଜାଇ ପାରିଥାନ୍ତେ, ପୁସ୍ତକର ଲେଖକମାନଙ୍କୁ ବର୍ଣ୍ଣାନୁକ୍ରମିକ ଭାବରେ ମଧ୍ୟ ଗୁନ୍ଥି ପାରିଥାନ୍ତେ । ତାହା ନିଶ୍ଚୟ ଅଧିକ ଭବ୍ୟ ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତା ।

ମୁଖବନ୍ଧ ସମେତ ପୁସ୍ତକର ପ୍ରଥମାଂଶ ଏବଂ ଶେଷରେ ଥିବା ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀର ପୃଷ୍ଠାଗୁଡ଼ିକୁ ବାଦ୍ ଦେଲେ, ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସଙ୍କର ରାଜନୀତି-ଦର୍ଶନର ଗବେଷଣାତ୍ମକ ଆଲୋଚନା ଲାଗି ଯେଉଁ ୧୯୪ ପୃଷ୍ଠା ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଛି, ସେଥିରୁ ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟର ଦୀର୍ଘ ୩୪ ପୃଷ୍ଠା ଐତିହାସିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମିର ଆଲୋଚନାରେ ବ୍ୟୟିତ ହୋଇଛି । ସେଥିରେ ଓଡ଼ିଶା-ଇତିହାସର ଆଦିକାଳରୁ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଭାଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେତେ କ'ଣ ବିଷୟର ଟିକେ ଟିକେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ସତ, ମାତ୍ର ତାହା ଯଥାର୍ଥ ଗବେଷଣାତ୍ମକ ସମଗ୍ର ଦୃଷ୍ଟିର ବେଶି ପରିଚୟ ଦେଉ ନାହିଁ । ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଭିତରେ ହୁଏତ ମଞ୍ଚଟିକୁ ଅଧିକ ଭାବୁକତାମୟ କରି ଦେଖାଇବା ସକାଶେ ଅନେକ ଅନାବଶ୍ୟକ ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ଆଣି ପୂରାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ଦୀର୍ଘ ଇତିହାସର ଏତେ ବଡ଼ ଲଙ୍ଗ୍ ଲମ୍ଫାକୁ ନିବନ୍ଧରେ ସବା ପ୍ରଥମେ ଏତେ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ ଭାବରେ ନ ଦେଖାଇ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଓଡ଼ିଶାର ସାଧାରଣ କ୍ଷେତ୍ରର ଯେଉଁ ତତ୍କାଳିକ ଭୂମି ଉପରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଥିଲେ, ତାହାର ଏକ ବିସ୍ତୃତ ବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଥିଲେ ସମ୍ଭବତଃ ବିଷୟଟି ପ୍ରତି ଅଧିକ ନ୍ୟାୟ ବିଚାର କରାଯାଇ ପାରିଥାନ୍ତା ।

ପୁସ୍ତକଟିର ଆଉ ଗୋଟିଏ ସୁପ୍ରକଟ ବିଶେଷ ଲକ୍ଷଣ ହେଉଛି ତାହାର ଉଦ୍ଧୃତିଗୁଡ଼ିକ । ଏଗୁଡ଼ିକର ପରିମାଣ ହୁଏତ ସମଗ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥର ଅର୍ଦ୍ଧାଂଶ ସରିକ ହେବ । ସମୀକ୍ଷାତ୍ମକ ଗବେଷଣାରେ ଉଦ୍ଧୃତିଗୁଡ଼ାକ ଆଦୌ ସୁସଂଗତ ବୋଧ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ସର୍ବଶେଷ ପରିଶିଷ୍ଟଟିରେ କେନ୍ଦ୍ର ଲେଜିସ୍ଲେଟିଭ୍ ଆସେମ୍ବ୍ଲିରେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାଶ ୧୯୨୭ ମସିହାରେ ଦେଇଥିବା ଭାଷଣାଂଶକୁ ମଧ୍ୟ ଆଣି ଯୋଡ଼ି ଦିଆଯାଇଛି । ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ରାଜନୀତି-ଦର୍ଶନ ଉପରେ ଆଲୋକପାତ କରିବାରେ ଏଇଟି କେତେ-ଦୂର ସାହାଯ୍ୟ କରୁଛି, ସେକଥା ପାଠକମାନେ ବିଚାର କରିବେ । ରାଜନୀତି-ଦର୍ଶନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ସ୍ୱକୀୟ ଦୃଷ୍ଟିଟିକୁ ନିରୂପଣ କରିବାରେ ତାଙ୍କ କବିତା

ପଂକ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ଉଦ୍ଧୃତି ଆଦୌ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ଲାଗୁ ନାହିଁ । ପୁସ୍ତକର ମୁଖବନ୍ଧ (ପୃ-୧୨)ରେ ଲେଖକ 'ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ରାଜନୀତି-ଦର୍ଶନ ଭାରତୀୟ ଅନେକତାକୁ ବୁଝିବାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ନୂତନ ଭୂମିର ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରୁଛି' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ସେହି ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟିଟି ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ ? ଏହାଦ୍ୱାରା ତତ୍କାଳୀନ ପାରମ୍ପରିକ ଦୃଷ୍ଟିରେ କେଉଁ ଉଦ୍‌ବେଳନମାନ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା ଓ ବିଶେଷତଃ ଓଡ଼ିଶାର ପାରମ୍ପରିକ ସାଧାରଣ-କ୍ଷେତ୍ରୀୟ ଯବସ୍ଥାସ୍ତ ପର୍ଦ୍ଦିସ୍ତତାରେ ତାହା ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଆଘାତ ଆଣି ଦେଇଥିଲା ? ତତ୍କାଳୀନ ଭାରତବର୍ଷର ରାଜନୈତିକ ତଥା ସାମାଜିକ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ କିଞ୍ଚିତ୍ ଆଲୋଚନା ପୁସ୍ତକଟିରେ କରାଯାଇଥିଲେ ଆମେ ଓଡ଼ିଶାର ଘଟଣାବଳୀକୁ ହୁଏତ ଏକ ସମଗ୍ର ତୁଳନାତ୍ମକ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଉପରେ ଦେଖି ପାରିଥାନ୍ତୁ । ତଦ୍ୱାରା ଆମକୁ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭୂମିକାଟି ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ଅଧିକ ନିର୍ଭରଯୋଗ୍ୟ ଚିତ୍ର ମିଳି ପାରିଥାନ୍ତା । ଏକାଧିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆଲୋଚ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥଟିକୁ ଅଧିକ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ଏକ ପରିଚୟାତ୍ମକ ପୁସ୍ତକ ବୋଲି କୁହାଯିବ । ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ଲିଖିତ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ବିଷୟରେ ଏହି ପୁସ୍ତକ ଓଡ଼ିଆ ଜାଣି ନ ଥିବା ପାଠକମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଜୀବନ ଏବଂ କରଣିଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଏକ ପରିଚୟ ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିବ ।

'ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ' ଏବଂ ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନ—ଏହି ଦୁଇଟିଯାକର ସନ୍ଦର୍ଭ ଉପରେ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରାଜନୈତିକ ନେତୃତ୍ୱର ସୂତ୍ରପାତ କରିଥିଲେ । ସେ ଦୁଇଟିଯାକରେ ଥିଲେ, ପ୍ରଥମଟିର ପରିଧିଗୁଡ଼ିକୁ କାଟି ତାହାକୁ କପରି ଦ୍ୱିତୀୟଟି ମଧ୍ୟକୁ ସଂପ୍ରସାରିତ କରାଇ ଦେଇଥିଲେ, ତାହାର ଏକ ଉପଯୁକ୍ତ ବିସ୍ତାରଯୁକ୍ତ ବିଶଦ ଆଲୋଚନା ଓଡ଼ିଶାରେ ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ହୋଇ ନାହିଁ । ମଧୁସୂଦନ ଏବଂ ଗୋପବନ୍ଧୁ—ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୀତି ଦୃଷ୍ଟିରେ ଉଭୟେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଦୁଇଟି ବିକଳ୍ପ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୀତିକ ନେତୃତ୍ୱ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟରୁ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଗୋଟିକୁ ବାଛି ନେବାର ଭଉଁରୀ ଭିତରେ ପଡ଼ିଛି । ସେହି ବିଡ଼ମ୍ବନାଟିକୁ ଅଧିକ ଅନ୍ତଃଦୃଷ୍ଟି ସହିତ ଏବଂ ଅଧିକ ସକରାତ୍ମକ ଭାବରେ ବୁଝିପାରିବା ଲାଗି ଡକ୍ଟର ପଣ୍ଡା ଆମକୁ ଅଧିକ ଉପଯୋଗୀ ହେଲାଭଳି ଖୋରାକ ଯୋଗାଇ ଦେଇ ପାରିଥାନ୍ତେ । ତାହାହିଁ ଅଧିକ ବଳିଷ୍ଠ ଭାବରେ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୀତିକ ନେତୃତ୍ୱକ୍ଷେତ୍ରରେ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ଆବେଦନଟିକୁ ନିରୂପିତ କରି ଦେଇଥାନ୍ତା । ଏଥିରେ ସେ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ଜୀବନରେ ମଧ୍ୟ ଦୁଇଟି କ୍ରମାନୁବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ଦେଇପାରିଥାନ୍ତେ । ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟଟି ହେଉଛି ଉତ୍କଳ ଗୌରବଙ୍କର ସମ୍ମୋହନବେଢ଼ା ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବାର-ଓ ତଥାପି ଆପଣାର ସ୍ୱକୀୟ ଦୃଷ୍ଟିଟିକୁ ଆବିଷ୍କାର କରୁଥିବାର ପର୍ଯ୍ୟାୟ, ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟଟି ହେଉଛି ସେହି ବେଢ଼ା ଭିତରୁ ବାହାରି ଆସିବାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟ, ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପୁସ୍ତକର ପ୍ରଥମ ପରିଶିଷ୍ଟଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ତାହାର ଅଧିକ ସମୀକ୍ଷାଭିତ୍ତିକ ଆଲୋଚନା

ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତା । ସେଇଥିରୁ ଆମେ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ସ୍ଥାନୀୟ ଜାତୀୟତା ଏବଂ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଜାତୀୟତା ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଅନ୍ତର ରହିଛି ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ଭୀକ ଭାବରେ, ବୃହତ୍ତର ମଧ୍ୟକୁ ନିଜକୁ ପ୍ରସାରିତ କରିନେବା ଦ୍ୱାରା ହିଁ ସ୍ଥାନୀୟ ଜାତୀୟତା ଆପଣାର ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ପ୍ରମାଣିତ କରେ ବୋଲି ଯେଉଁ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ (ପୃଷ୍ଠା-୧୯୦, ୧୯୧) ତାହାର ସମ୍ୟକ୍ ପରିଚୟ ପାଇ ପାରିଥାନ୍ତେ ।

ଗାନ୍ଧୀ ଓ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦୁଇଜଣ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ, ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀର ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ । ଜଣେ ଅବିକଳ ଆଉଜଣଙ୍କୁ ଏକ ସ୍ଥାନୀୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରୁଥିଲେ ବୋଲି ଆଦୌ କହି ହେବ ନାହିଁ । ଡକ୍ଟର ପଣ୍ଡା ସେଇ କଥାଟି ପ୍ରତି ଆମର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରି ଭଲ କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧୀ ଅହିଂସାକୁ ଏକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ସର୍ବକାଳୀନ ସାଧନ ବୋଲି ମାନୁଥିଲେ ଏବଂ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଜଣେ ସାପେକ୍ଷବାଦୀ ଥିଲେ ବୋଲି ଲେଖକ ଯେଉଁ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ଷିପ୍ରଭାବରେ ଦେଇଛନ୍ତି । ସିଏ ଏହାର ଅଧିକ ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଗାନ୍ଧିଙ୍କର କୌଣସି ମୂଳ ବହି ଅଧ୍ୟୟନ ନ କରି ଏକ ପରୋକ୍ଷ ସୂତ୍ରରୁ ଉଦ୍ଧୃତି ଆଣି ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲିଖିତ ଏକ ଗବେଷଣା-ନିବନ୍ଧରେ ତାହାର ଅବତାରଣା କରାଇବା, ଗବେଷଣାର ଶୃଙ୍ଖଳା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହାକୁ ଏକ ଉତ୍ତମ ରୀତି ବୋଲି ନ କହିବାରେ ଏକାଧିକ କାରଣ ରହିଛି ।

ଏଷଣା, ନବମ ଖଣ୍ଡ, ୧୯୮୪

। ଚେତନାର ଉନ୍ମେଷ ଓ ଉତ୍ତରଣ ।

ଲେଖକ—ଶ୍ରୀ ରାଇଚରଣ ଦାସ

ପ୍ରକାଶକ—ଅଗ୍ରଦୂତ, କଟକ-୨, ୧୯୮୩

ପୃଷ୍ଠା ସଂଖ୍ୟା—୧୯୮, ମୂଲ୍ୟ—୨୫ ଟଙ୍କା

ମନୁଷ୍ୟ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ସଚେତନ ହେଲା, ତା'ପରେ ଚେତନା ଉପରେ ଅବଲୋକନ କରିପାରିଲା, ଚେତନା କ'ଣ ବୋଲି ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ମନ କଲା । ଆଗ ଚେତନାର ଉନ୍ମେଷ ଘଟିଲା ଏବଂ ତା'ପରେ ଚେତନାର ଉନ୍ମେଷ ବିଷୟରେ ଅନୁସନ୍ଧାନ ସମ୍ଭବ ହେଲା । ଠିକ୍ ସେହିପରି, ଏକଥା ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ,

ଚେତନାର ଉତ୍ତରଣ ଘଟି ଯାଉଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେହି ଉତ୍ତରଣରେ ନିମଗ୍ନ ହୋଇ ବାଟ ଚାଲୁଥିବା ମଣିଷ ହୁଏତ ଉତ୍ତରଣରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିପାରିବ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କରି ଦେଖିଲେ, ଚେତନାର ଉନ୍ମେଷ ବିଷୟରେ ସଚେତନ ହେବା—ଏହା ହେଉଛି ଏକ ଆବିଷ୍କାର, ଏବଂ ଚେତନାର ଉତ୍ତରଣ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସଚେତନ ହେବା—ଏହା ହେଉଛି ଏକ ଉପଲବ୍ଧି । ପର୍ବତର ପାଦଦେଶରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ପର୍ବତକୁ ଦେଖୁଥିବା ମଣିଷ ପର୍ବତର କଳ୍ପନା ଅବଶ୍ୟ କରିପାରିବ । ମାତ୍ର ପର୍ବତର ଶିଖରଦେଶକୁ ଉଠି ସେହି କଳ୍ପନାଟିକୁ କରିବା—ତାହା ଏକ ଅନ୍ୟ ପ୍ରସ୍ଥର ବ୍ୟାପାର, ଏକ ଅନ୍ୟ ପ୍ରସ୍ଥର ବିବରଣ । ଦୁଇ କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟରେ ବିରୋଧ ନାହିଁ ସତ, ମାତ୍ର ଏକ ଅନୁଭବଗତ ଅଥବା ଅବବୋଧଗତ ବିଭିନ୍ନତା ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ବିଶ୍ୱବିଚାରର ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା-କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୌରଚରଣ ଦାସଙ୍କର ଚେତନାର ଉନ୍ମେଷ ତଥା ଉତ୍ତରଣ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲିଖିତ ଏହି ପୁସ୍ତକଟି ପାଠକରୂପେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକ ନୂତନ ପ୍ରବେଶଦ୍ୱାର ଯୋଗାଇଦେଇ ଯାଉଥିବା ପରି ମନେହେଉଛି । ଆଧୁନିକ ‘‘କାହିଁକି’’ ଗୁଡ଼ାକୁ ନେଇ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ, ଏପରିକି ସମଗ୍ରତର ଭାବରେ କହିଲେ, ଭାରତୀୟ ଭାଷାମାନଙ୍କରେ ଖୁବ୍ ବେଶୀ ଅଧ୍ୟୟନ କିମ୍ବା ଅନ୍ତରବଲୋକନ ଆଦୌ ହୋଇନାହିଁ । ଏହି ସବୁର ଆଲୋଚନା ଅଥବା ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା ପ୍ରଥମେ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ହିଁ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ସର୍ବଜ୍ଞାନର ବିତରଣ ଲାଗି ପୀଠ ପରି ହୋଇ ରହିଥିବା ବିଶେଷ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ହେଉଥିଲା ଓ ବିଶେଷ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଅତି କୃପଣ ଭାବରେ ସେହିସବୁର ବ୍ୟସନ କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ସେହିସବୁ ପୀଠକୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ବୋଲି କହୁଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର ସତେଅବା ସେହି ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ନାନା ପ୍ରୟୋଜନ ହେତୁ ଏକ ଜଳାଶୟ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ତାହାକୁ ହିଁ ବିଶ୍ୱ ବୋଲି ମଣୁଥିଲେ । ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ବ୍ୟତୀତ ପୃଥିବୀର ବା ଅନ୍ତତଃ ଆମ ଭାରତବର୍ଷର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଭାଷାରେ ସେହିସବୁ ଗହନ ଜ୍ଞାନ ଏବଂ ବିଜ୍ଞାନର ଚର୍ଚ୍ଚା କରାଯାଇ ପାରିବ ବୋଲି ସେମାନେ ଆଦୌ କଳ୍ପନା କରିପାରୁ ନଥିଲେ । ଯିଏ ବ୍ରହ୍ମକୁ ଜାଣେ, ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଅନୁସାରେ ତାହାକୁ ହିଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୋଲି ଅନ୍ତତଃ ବ୍ୟାକରଣ କହୁଥିଲା । ମାତ୍ର, ପରବର୍ତ୍ତୀ କ୍ରମପତନର ଯୁଗରେ ଯେତେବେଳେ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ପୁରୁଷ ମାନବେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅପୁରୁଷୋଚିତ ଭାବରେ ଆପଣାକୁ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନର ଅଧିକାରୀ ବୋଲି ଘୋଷଣା କଲେ, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ତାହାକୁ କେବଳ ଆପଣାର ପାଟକ ଭିତରେ ଓ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାର ଦୁର୍ଗ-ପ୍ରାଚୀର ଭିତରେ ବାନ୍ଧି ରଖିଲେ । ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ଓ ତାହାର ଭିତରେ ବନ୍ଦୀହୋଇ ରହିଥିବା ଜ୍ଞାନକୁ ସେମାନେ ସତେଅବା ଏକ ଜଳାଶୟରେ ହିଁ ପରିଣତ କରିଦେଲେ । ଆମ ପାଠୁଆମାନେ ଓ ପଣ୍ଡିତମାନେ

ଗତ ପ୍ରାୟ ଗୋଟାଏ ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ହେଉଥିବା ଏକ ଅନ୍ୟାସ୍ତର ପ୍ରବେଚନାରେ ପଡ଼ି ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷାର ଦୁର୍ଗ ଭିତରେ ହିଁ ଆଧୁନିକ ଅନେକ ବିଷୟର ଏବଂ ବିଷୟଗତ ଅବଗାହନକୁ ବନ୍ଦୀ କରି ରଖି ଆସିଛନ୍ତି । ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେହି ସ୍ଥିତି ଅନେକାଂଶରେ ବଳବତ୍ତର ହୋଇ ରହିଛି । ଭାରତୀୟ ଭାଷାମାନଙ୍କରେ ଅନେକ ବିଷୟକୁ କଦାପି ବ୍ୟକ୍ତ କରି ହେବନାହିଁ ବୋଲି ଏକ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ଆମର ବିଶେଷଜ୍ଞ ବିଦ୍ୟାଧରମାନଙ୍କୁ ଜ୍ୱର ପ୍ରକୋପର ସହିତ କାମୁଡ଼ି ଧରିଛି । ଏହିପରି ଏକ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଚେତନାର କୌଣସି ବିଜ୍ଞାନଭିତ୍ତିକ ବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ ଆଲୋଚନାରେ ହାତ ଦେବାକୁ ମନ କରୁଥିବା ଯେକୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଭିତରେ ଅନେକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଅନେକ ସାହସ ରହିଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସାହସ ହିଁ ଆମକୁ ପ୍ରସୀମନକାରୀ ଯାବତୀୟ ଜଳାଶୟରୁ ମୁକ୍ତ କରି ଆଣିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାଏ ।

ଆଗେ ବିଜ୍ଞାନର ଶିକ୍ଷକମାନେ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ କେତୋଟି ସହଜ ବୈଜ୍ଞାନିକ ସମ୍ବାଦ ବା ତଥ୍ୟର ପରିବେଷଣ କରି ଯାହାକିଛି ଲେଖୁଥିଲେ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ତାହାକୁ ହିଁ ବିଜ୍ଞାନସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋଦାବରୀଶ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ "ପିଲାଙ୍କ କାହିଁକି ?" ପୁସ୍ତକଟିକୁ ପିଲାଙ୍କ ଲାଗି ଏହି ହିତସାଧନ ତଥା ଜ୍ଞାନବର୍ଦ୍ଧନର ପ୍ରୟାସରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ହୁଏତ ସର୍ବପ୍ରଥମ ଉଦାହରଣ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଓଡ଼ିଶାରେ ବିଜ୍ଞାନ-ତଥ୍ୟର ପରିବେଷଣ କରିବାକୁ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଯେଉଁ ସବୁ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାୟ ସବୁ ପିଲାଙ୍କ ସକାଶେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ଅର୍ଥାତ୍, ଏସବୁର ପରିଚୟରେ ଆସିଲେ ମନେହୁଏ, ସତେ ଯେପରି ବିଜ୍ଞାନ କହିଲେ ଆମ ସଂସାରରେ ଆବିଷ୍କୃତ କେତୋଟି ତଥ୍ୟ ଅଥବା ଉଦ୍ଭାବିତ କେତୋଟି ଯନ୍ତ୍ରକୁ ହିଁ ବୁଝାଇବ । ବିଜ୍ଞାନ କହିଲେ ଯେ ମୂଳତଃ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମେଧାମୀ-ଦୃଷ୍ଟିକୁ ବୁଝାଏ, ବିଜ୍ଞାନ ଯେ ଆମର ପୃଥିବୀରେ ଆବହମାନ କାଳରୁ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରଗତିର ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ମନୁଷ୍ୟର ବିଶ୍ୱରାଜ୍ୟରେ ଅଭୂତପୂର୍ବ ନାନା ଆନ୍ଦୋଳନର କାରଣ ହୋଇ ଆସିଛି, ସମାଜ ଏବଂ ସାମାଜିକ ଜୀବନସୂତ୍ର ତଥା ଆଭିମୁଖ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ତାହା ଯେପରି କାଳେ କାଳେ ପ୍ରଭାବିତ କରି ଆସିଛି ଏବଂ ସର୍ବୋପରି ବିଜ୍ଞାନର କ୍ରମବିବର୍ତ୍ତନଗତ ଧାରା ଯେ ଆମ ପୃଥିବୀରେ ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନରେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ବୋଲି ଏକ ନୂତନ ପ୍ରସ୍ଥର ସଞ୍ଚାରଣା କରି ଆଣିଛି ଓ ତାହାରି ଫଳରେ ଧର୍ମ, ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ମୂଲ୍ୟାବଧାରଣାର ନାନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହା ଯେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ନାନା ନୂତନ ଆହ୍ୱାନର ସମ୍ମୁଖୀନ କରାଇଛି, ପିଲାଙ୍କ ଲାଗି ଲେଖା ହେଉଥିବା ବିଜ୍ଞାନ-ସାହିତ୍ୟର ପର୍ବରେ, ଓଡ଼ିଆ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ହୁଏତ ସେପରି କୌଣସି ଧାରଣା ଦେବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରାଯାଇନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ସନ୍ଦର୍ଭରେ ଆମେ ଓଡ଼ିଶାର ଯେଉଁ ଲେଖକଙ୍କର ପ୍ରୟାସକୁ ସବାଆଗ ସୂଚିତ କରିବା, ସେମାନେ

ହୋଇଛନ୍ତି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦେବକାନ୍ତ ମିଶ୍ର, ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶରତକୁମାର ମହାନ୍ତି ଓ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗଉରଚରଣ ଦାସ । ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଆଧୁନିକ ଜଗତ୍ତ, ଆଧୁନିକ ଜୀବନ ଏବଂ ଆଧୁନିକ ଅବବୋଧର ଆଲୋଚନା ଆମ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ବସ୍ତୁତଃ ସେହିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ସୀମିତ ହୋଇ ରହିଛି ।

ଏକ ବିଶେଷ ଆନନ୍ଦର କଥା ଯେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗଉରଚରଣ ଦାସଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ଚେତନାର ଉନ୍ମେଷ ଓ ଉତ୍ତରଣ-ସମ୍ବନ୍ଧୀ ଆଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକଟିରେ ମୁଖବନ୍ଧ ଲେଖିଛନ୍ତି ଡକ୍ଟର ଦେବକାନ୍ତ ମିଶ୍ର । ଏହାକୁ ଯଥାର୍ଥରେ ଏକ ବିଶେଷ ସଂଯୋଗ ବୋଲି କହିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ବିଜ୍ଞାନର ତଥ୍ୟବର୍ଣ୍ଣନା-ପ୍ରଧାନ ଏବଂ ପ୍ରଧାନତଃ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବହିଗୁଡ଼ିକୁ ଯଦି ଓଡ଼ିଆ ବିଜ୍ଞାନ-ସାହିତ୍ୟର ପର୍ଯ୍ୟାୟ ବୋଲି କୁହାଯିବ, ତେବେ ବିଜ୍ଞାନର ବିଂଶଶତାବ୍ଦୀୟ ନୂତନ ଉଦ୍‌ଘାଟନଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିବା ନୂତନ ଓ ସମ୍ପ୍ରସାରିତ ପ୍ରଶ୍ନମାନଗୁଡ଼ିକୁ ଏହି ଲେଖକମାନେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନାର କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆଣି ଯେଉଁ ଅଦ୍ୟତମ ପର୍ଯ୍ୟାୟଟିରେ ପ୍ରବେଶ ଘଟାଇଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ତାହାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ବୋଲି କୁହାଯିବ । ଏହି ଦୁଇଟି ପର୍ଯ୍ୟାୟ ମଧ୍ୟରେ କେବଳ ଏକ ଭୂମିଗତ ନୁହେଁ, ଏକ ଗୁଣଗତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି । ବିଜ୍ଞାନକୁ ଭୂମି କରି ଆଧୁନିକ ଜ୍ଞାନ ଓ ଜୀବନର କ୍ଷେତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ଆଲୋଚନା ତଥାକଥିତ ବିଜ୍ଞାନର ଅଧ୍ୟୟନ ତଥା ଅଧ୍ୟାପନାର ବାହାରେ ରହିଥିବା ଚିନ୍ତାଶୀଳ ପାଠକମାନଙ୍କର ଚିନ୍ତାକୁ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଖାଦ୍ୟ ଯୋଗାଇ ଦେଇପାରିବ । ବିଜ୍ଞାନ-ସାହିତ୍ୟ ବେଶ୍ କେତେ ଦଶକ ଧରି ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଧାନତଃ ଗ୍ରନ୍ଥଗ୍ରାହୀମାନଙ୍କର ସରଳ କୁତୂହଳଗୁଡ଼ିକର ତୃପ୍ତିକରଣ ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଥିଲା,—ଏବେ ସେହି ଆଲୋଚନାର ପ୍ରଶ୍ନ ଏବଂ ପରିସରଗୁଡ଼ିକୁ ନାନାବିଧ ଢଙ୍ଗରେ ପ୍ରସାରିତ କରିଦେଇ ଡକ୍ଟର ମିଶ୍ର ଏବଂ ଶ୍ରୀ ଦାସ ପ୍ରମୁଖ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁ ଚିନ୍ତନଗତ ଉତ୍ତରଣ ଘଟାଇବାର ପ୍ରୟାସ କରୁଛନ୍ତି, ତାହା ଓଡ଼ିଶାରେ ଆମ ଅନେକଙ୍କ ଲାଗି ଖାଦ୍ୟ ଯୋଗାଇ ଦେବ, ଆମର ନିଜ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଚିନ୍ତନର କ୍ଷେତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ଏକ ନୂତନ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଦୃଷ୍ଟିପ୍ରସାର ଦ୍ୱାରା ଅବଲୋକନ କରିବାଲାଗି ଆମର ଆଗ୍ରହଗୁଡ଼ିକୁ ତାହା ଅବଶ୍ୟ ସବଳିତ କରି ଯାଉଥିବ ।

ଚେତନା କେବଳ ଜୈବ-ଅଜୈବ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଆମ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ-ଅବବୋଧ ବ୍ୟବଧାନ-ମାତ୍ର ନୁହେଁ । ଅନେକ ତାତ୍କାଳିକ କାରଣରୁ ଇଉରୋପୀୟ ବିଜ୍ଞାନ ତା'ର ଶୈଶବକାଳରେ ପ୍ରକୃତ, ଅଥବା ଅଧିକ ପାରିଭାଷିକ ବ୍ୟଞ୍ଜନାଟିର ପ୍ରୟୋଗ କରି କହିଲେ, ଅଜୈବ ଜଗତର ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣରୁ ହିଁ ଆପଣାର ଅନୁସନ୍ଧାନ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲା । ଏବଂ ନାନା ତାତ୍କାଳିକ ପ୍ରୟୋଜନ ଏବଂ ପ୍ରତିସଂସ୍ଥା ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ

ହୋଇ ତାହା ସେହି ତଥାକଥିତ ଅଜୈବ ଜଗତର ଅଧ୍ୟୟନ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ନିଜର ଯାବତୀୟ ଅନୁସନ୍ଧାନକୁ ସୀମାବଦ୍ଧ କରି ରଖିଥିଲା । ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବୋଲି ସେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଯେତକକୁ ବୁଝୁଥିଲେ, ବିଜ୍ଞାନର ପ୍ରୟୋଗ ତଥା ଅନୁମାନଗୁଡ଼ିକ ଆପଣାର ସକଳ ବିଚରଣରେ କେବଳ ସେତକକୁ ନିର୍ଭରଯୋଗ୍ୟ ବୋଲି ମାନୁଥିଲେ ଏବଂ ଆଉ ସବୁକିଛିକୁ ଗାରର ବାହାରେ ବୋଲି କହି ପ୍ରାୟ ବହିଷ୍କୃତ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାତ କରି ରଖିଥିଲେ । ଯେତେବେଳେ ସେହି ଇନ୍ଦ୍ରିୟାନୁଲବ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣକୁ ଏକମାତ୍ର ମାପକାଠି ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ପ୍ରାକୃତିକ ବିଜ୍ଞାନର (ଫିଜିକ୍ସ୍ ଏବଂ କେମିଷ୍ଟ୍ରୀ) ଅନୁପ୍ରସ୍ଥ ଅଭିବନୀୟ ବିକାଶମାନ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ଏବଂ ଅର୍ଥକରୀ ପ୍ରାୟୋଗିକତାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହା ସମ୍ପୃକ୍ତ ଅଧିକାରୀମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାୟ ଅଲୌକିକ ପରି ପ୍ରତୀତ ହେଉଥିବା ନାନାବିଧ ସିଦ୍ଧି ଏବଂ ସଫଳତା ମଧ୍ୟ ଆଣିଦେଲା ସେତେବେଳେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ସମସ୍ତେ, ବିଶେଷତଃ କୀର୍ତ୍ତିଧାରୀ ସେହି ବୈଜ୍ଞାନିକମାନେ – ସେତକକୁ ହିଁ ବିଜ୍ଞାନର ସମଗ୍ର ପୁଞ୍ଜି ଓ ସମସ୍ତ କାଠି ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେହି କାଠି ଦ୍ୱାରା ଜୀବନସମ୍ବେଦନର ସବୁକିଛିକୁ ଅବଶ୍ୟ ମପାଯାଇ ପାରିବ ବୋଲି ଏକ ଉଗ୍ର ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ମଧ୍ୟ ସେତେବେଳେ ବିଜ୍ଞାନର ଆଗ୍ରହକୁ ଭାରି ପ୍ରକମ୍ପିତ କରି ରଖିଥିଲା । ବିଜ୍ଞାନର ନିଜ କାଚଟିରେ ଜୀବନସ୍ଥ ଯାହାକିଛି ଦେଖି ନ ହେଲା, ଅଥବା ତା' ହାତରେ ରହିଥିବା କାଠି କେତୋଟି ଦ୍ୱାରା ମପାଯାଇ ନ ପାରିଲା, ବିଜ୍ଞାନସ୍ଥ କର୍ତ୍ତାମାନେ ତାହାକୁ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ବୋଲି କହିଲେ, ବିକୃତ ଓ ବ୍ୟାଧି ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହିଥିଲେ ।

ସତେଅବା ଏକୁଟିଆ ଓ ଏକଛତ୍ର ହୋଇ ସମସ୍ତ ମଞ୍ଚର ନାୟକ ହେବାର ଉତ୍ତେଜନାରେ ସେତେବେଳେ ବିଜ୍ଞାନ ଅନ୍ୟ ଯାବତୀୟ ଭୂମିର ଜିଜ୍ଞାସାକୁ ପ୍ରାୟ ଅବାନ୍ତର ଓ ଅବୈଜ୍ଞାନିକ ବୋଲି କହି ଉଡ଼ାଇ ଦେବାକୁ ଭାରି ଉତ୍ସାହ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲା । ଖୋଦ୍ ନିଉଟନ୍ ଦାର୍ଶନିକମାନଙ୍କର କବଳରୁ ଜ୍ଞାନର ଜଗତକୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ତାହାକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଖାଲି ବୈଜ୍ଞାନିକମାନଙ୍କର ସ୍ୱୈରଭୂମି କରି ଛାଡ଼ିଦେବା ଲାଗି ଦାବୀ କରିଥିଲେ । ସେହି ପ୍ରବୃତ୍ତି କ୍ରମେ ଜ୍ଞାନର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରାସ କରିବାକୁ ବସିଲା । ଯାବତୀୟ ବସ୍ତୁ ଏବଂ ପ୍ରାକୃତିକ କ୍ରିୟାଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ଯେପରି ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଛୁ, ମନୁଷ୍ୟରୂପକ ବସ୍ତୁ ଓ ତାହାର ସଂସାରଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଅଧ୍ୟୟନ କରାଯାଇ ପାରିବ ବୋଲି ଏକ ଦୁରାଗ୍ରହ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ପ୍ରାଣୀବିଜ୍ଞାନୀମାନେ ମଣିଷକୁ ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କଠାରୁ କେବଳ ଏକ ମାତ୍ରାଗତ ଭେଦ ରହିଥିବା ଗୋଟିଏ ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରାଣୀ ବୋଲି କହିଲେ । ମନୋବିଜ୍ଞାନ ଠିକ୍ ସେହି ବାଡ଼ିରେ ନିଜର ଯାବତୀୟ ଅନୁଧାବନକୁ ମାପିବାକୁ ମନକଲା । ଠିକ୍ ସେହି ଧାରାରେ

ଇତିହାସ, ସମାଜଶାସ୍ତ୍ର, ନୀତିଶାସ୍ତ୍ର, ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ର, ସାହିତ୍ୟ ଓ ଏପରିକି ଦର୍ଶନଶାସ୍ତ୍ରର ଆଲୋଚନା କରିବାଲାଗି ମନ କରାଗଲା । ଜ୍ଞାନମୀମାଂସାର ସକଳ ସାଧନକୁ ଟେକ୍‌ନିକ ବୋଲି ବୁଝାଗଲା ଓ ଖଣ୍ଡଗୁଡ଼ିକୁ, ଅଂଶଗୁଡ଼ିକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ନିର୍ଭୁଲ ଭାବରେ ଜାଣିଲେ ଆମେ ସମଗ୍ରଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ଜାଣିପାରିବା ବୋଲି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅବୈଜ୍ଞାନିକ ଭାବରେ ବିଶ୍ୱାସ କରାଗଲା । ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେ ସେହି ଅତିପ୍ରତୀତିର ସ୍ୱୀକୃତ ଘରଟିରେ ପ୍ରାୟ ଏକ ବିସ୍ଫୋରଣ ଘଟିଥିଲା ।

ପଦାର୍ଥବିଜ୍ଞାନର ପାରମାଣବିକ ଗବେଷଣା-କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମର ଏହି ଶତାବ୍ଦୀରେ ବସ୍ତୁର ଅନ୍ତର୍ବିଶ୍ୱ ତଥା ଉପାଦାନଗତ ଭୂମିରେ ଯେଉଁସବୁ ନୂତନ ସତ୍ୟର ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଘଟିଲା ଏବଂ ତା'ପରେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଆଇନଷ୍ଟାଇନ୍ ବସ୍ତୁର ବିଚରଣ-ଜଗତଟି ଧର୍ମତଃ ଆପେକ୍ଷିକ ବୋଲି ଯେଉଁ ନୂତନ ତଥ୍ୟଟିକୁ ଆମପାଇଁ ଆଣିଦେଲେ, ତାହାର ଫଳରେ ଓ ତତ୍ପରବର୍ତ୍ତୀ ଆହୁରି କେତେକ ତଥ୍ୟୋପଲବ୍‌ଧି ଫଳରେ ଆଧୁନିକ ଚିନ୍ତାଧାରାରେ ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ଅଭିନବ ଉଦ୍‌ବେଳନ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା । ବସ୍ତୁକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱୟଂସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ କେବଳ ବସ୍ତୁ ବୋଲି ଦେଖିବା ପାଇଁ ପ୍ରାୟ ଏକଦେଶଦର୍ଶୀ ହୋଇ ରହି ଆସିଥିବା ବିଜ୍ଞାନ କ୍ରମେ ଅବଲୋକନର ତଥା ଅବବୋଧର ଅନ୍ୟ ଦ୍ୱାରଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ଖୋଲିବାକୁ ସମ୍ମତ ହେଲା । ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନର ଗବେଷଣା ପୂର୍ବରୁ ସତ୍ୟର ଅନୁସନ୍ଧାନ ବସ୍ତୁକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ଠିକ୍ ସେହିପରି ଏକଦେଶଦର୍ଶୀ ଭାବରେ ଚେତନା ନାମକ ଏକ ଅନ୍ୟ ଗମ୍ଭୀରା ଭିତରେ ଆପଣାକୁ କଳି ରଖିଥିଲା । ଏଣିକି, ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନ-ଗବେଷଣା ବସ୍ତୁ ଓ ଚେତନାକୁ ଅନୁପୂରକ ବୋଲି ଦେଖାଇଲା — ତେଣୁ ଏକ ବୃହତ୍ତର ସମଗ୍ରର ବୃତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ଦୁଇଟିଯାକ ଅବଧାରଣା କରି ପାରିବାର ନୂତନ ଗବାକ୍ଷଟିକୁ ଖୋଲି ଦେଇଗଲା । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାଇଚରଣ ଦାସ ନବ୍ୟବିଜ୍ଞାନରେ ସେହି ଉପସ୍ଥାପନାଗୁଡ଼ିକର ସଂକଳନ ଦ୍ୱାରା ଚେତନାର ଉନ୍ମେଷଣ ବିଷୟରେ ଆପଣାର ବ୍ୟାଖ୍ୟାଗୁଡ଼ିକୁ ଆଣି ବାଢ଼ିଛନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକ ଓଡ଼ିଆ ପରିଭାଷାରେ ଯଥାସମ୍ଭବ ଏକ ଅଧିକ ବୋଧଗମ୍ୟ ପ୍ରକାଶରୂପ ଦେବାଲାଗି ସେ ବହୁ କ୍ଳେଶ କରିଛନ୍ତି । ପାଠକମାନଙ୍କର ସୁବିଧା ନିମନ୍ତେ ପୁସ୍ତକର ଶେଷରେ ସେ ପାରିଭାଷିକ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ତାଲିକା ଆମକୁ ଯୋଗାଇ ଦେଇଛନ୍ତି, ଯେପରିକି ସମବାଚୀ ଇଂରାଜୀ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ସାହାଯ୍ୟରେ ଆମେ ପୁସ୍ତକରେ ବ୍ୟବହୃତ ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ଅର୍ଥପରିଧିଗୁଡ଼ିକୁ ଠିକଣା ଭାବରେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରିବା ।

ଆପଣାର ପ୍ରତିପାଦ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବାକୁ ଯାଇ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସ ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନଗବେଷଣାର ଏକ ଆନୁକ୍ରମିକ ଓ ବିବର୍ତ୍ତନାତ୍ମକ ବିକାଶ ଇତିହାସକୁ

ନାନାବିଧ ଓ ବହୁବିଶଦ ଯୁକ୍ତି ତଥା ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ସାହାଯ୍ୟରେ ଆମ ସମ୍ମୁଖରେ ଆଣି ବାଢ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି । ବିଜ୍ଞାନର ବହୁ ଗାଣିତିକ ସୂତ୍ର ଦେଇ ସେ ଆମକୁ ନବ୍ୟ-ଭୌତିକ ବିଜ୍ଞାନ ଉପରି ଆଧୁନିକ ଆପେକ୍ଷିକତା ଏବଂ ଅନୁପୂରକତା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆସି ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି, ସିଏ ଆମକୁ ତାହାରି ଏକ ଯଥାସମ୍ଭବ ପର୍ଯ୍ୟାୟାନୁକ୍ରମ ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ତୁଳନାତ୍ମକ ଭାବରେ ସେ ଭାରତୀୟ ପ୍ରାଚୀନ ଦର୍ଶନରୁ ସୂତ୍ର ନେଇ ଚର୍ଚ୍ଚାଟିକୁ ଆମଲାଗି ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି, ତଥାପି, ଯେତିକି ଯତ୍ନ ଓ ଅଧ୍ୟବସାୟ ସହିତ ସେ ଇଉରୋପୀୟ ବିଜ୍ଞାନ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ପଢ଼ିଛନ୍ତି, ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନର ସୂତ୍ରଗତ ଭାଷା ଏବଂ ବ୍ୟଞ୍ଜନାଟିକୁ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଧରି ପାରିବା ଲାଗି ସେ ହୁଏତ ସେତିକି ଯତ୍ନ ଦେଇ ପାରିନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ଭାରତୀୟ ପକ୍ଷଟି ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କିଛିଟା ଦରିଦ୍ରତର ହୋଇ ରହିଯାଇଛି । ଠିକ୍ ସେହିପରି, ମନୋବିଜ୍ଞାନ ଭିତରୁ ନଜିର୍ ସଂଗ୍ରହ କରିବାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସେ ସେହି କ୍ଷେତ୍ରଟିକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ବିସ୍ତାର ସହିତ ଦେଖିନାହାନ୍ତି । ନବ୍ୟ-ପଦାର୍ଥବିଜ୍ଞାନ ପରି ଏକ ନବ୍ୟ-ମନୋବିଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ସେହି ନବ୍ୟ-ମନୋବିଜ୍ଞାନ ନବ୍ୟ-ପଦାର୍ଥବିଜ୍ଞାନ ଗବେଷଣାରୁ ଅନେକ ପ୍ରେରଣା ଲାଭ କରିଛି । ପୁରୁଣା ବସ୍ତୁବିଜ୍ଞାନର ପଦ୍ଧତିଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରାୟ ଏକ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ସହିତ ମନୋ-ବିଜ୍ଞାନର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଣି ପ୍ରୟୋଗ କରିବାର ରୀତିକୁ ଅଯଥେଷ୍ଟ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରି ନବ୍ୟ-ମନୋବିଜ୍ଞାନ ମନୁଷ୍ୟ-ଚେତନାର ଯେଉଁ ନୂତନ ଦ୍ୟୋତନାଗୁଡ଼ିକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବାର ପ୍ରୟାସ କରୁଛି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ପାରିଥିଲେ ପୁସ୍ତକଟିର ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ଭୂମିଟି ଅଧିକ ସଫଳୀକୃତ ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତା । ଆଲୋଚ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ଆଉ ଗୋଟିଏ ତ୍ରୁଟି ହେଉଛି ଏହାର ମୁଦ୍ରଣଗତ ପ୍ରମାଦ । ଗ୍ରନ୍ଥଟିରେ ଯେଉଁ ସ୍ତରର ବିଷୟ ତଥା ବିଚାରଗୁଡ଼ିକର ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି, ସେହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ବିଚାର କଲେ ମୁଦ୍ରଣକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅସାବଧାନତାକୁ କଦାପି କ୍ଷମଣୀୟ ବୋଲି କୁହାଯିବ ନାହିଁ । Form ଯଦି From ହୁଏ ଏବଂ Time ଯଦି Teme ହୁଏ, ତେବେ ଅନ୍ୟ ଅଧିକ ଜଟିଳ ଏବଂ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ଅପରିଚିତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଆଉ କ'ଣ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ? ଓଡ଼ିଆ ବିଚାର ଏବଂ ଚର୍ଚ୍ଚା ଭିତରକୁ ଆଧୁନିକ ପୃଥିବୀର ଗହନରୁ ଗହନତର ଜ୍ଞାନ ଓ ବିଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟ ଆସୁ ଏବଂ ସେଥିରେ ସ୍ଥାନ ପାଉ ବୋଲି ଯଦି ଆମେ ପ୍ରକୃତରେ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବା, ତେବେ ଓଡ଼ିଆ ମୁଦ୍ରଣକୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ଅନୁସାରେ ସଚେତନ ହୋଇ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ବସ୍ତୁ ଏବଂ ଚେତନାର ଆପେକ୍ଷିକ ସ୍ଥାନ-ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟକୁ ବୁଝାଇ ଦେବାକୁ ଯାଇ ଏବଂ ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟର ସମଗ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଦୁଇଟିଯାକ ବିଭବର ଅବଧାରଣା କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରି ଭାରତୀୟ ଅଧ୍ୟାତ୍ମଶାସ୍ତ୍ରରେ ଏକ ସୋପାନକ୍ରମର କଳ୍ପନା

କରାଯାଇଛି । ତୈତ୍ତିରୀୟ ଉପନିଷଦର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଅନୁସାରେ ଏହି କ୍ରମରେ ପାଞ୍ଚୋଟି ସୋପାନ,—ଅନ୍ନ, ପ୍ରାଣ, ମନ, ବିଜ୍ଞାନ ଏବଂ ଆନନ୍ଦ । ଏଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ସେହି ଏକ ବ୍ରହ୍ମାବସ୍ଥିତିର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସୋପାନ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସୋପାନ ସେହି ସମଗ୍ର ସତ୍ୟଟିକୁ ଧରି ରଖିଛନ୍ତି । ତଥାପି, ଏଥି ମଧ୍ୟରୁ କେବଳ ଗୋଟିଏ ସୋପାନକୁ ଜାଣିଲେ ଆମେ ସମଗ୍ର ସତ୍ୟ ବା ସମଗ୍ର ବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ କଦାପି ଜାଣି ପାରିବା ନାହିଁ । କାରଣ ଏଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ କେନ୍ଦ୍ରକୁ ସୂଚିତ କରାଇ ଦେଉଥିବା ଏକାଧିକ ପରିଧି ପରି ପରସ୍ପର ଅନୁପୂରକ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଅନ୍ନ ପ୍ରାଣ ଭିତରେ ରହିଛି, ପ୍ରାଣ ମନ ଭିତରେ ରହିଛି, ମନ ବିଜ୍ଞାନ ଏବଂ ବିଜ୍ଞାନ ଆନନ୍ଦ ଭିତରେ ରହିଛି । ଏବଂ ସେହି ସମଗ୍ରଟିକୁ ଏକାବେଳେକେ ଦେଖିବାକୁ ଓ ଏକାବେଳେକେ ଜାଣିବାକୁ ହିଁ ସତ୍ୟଦର୍ଶନ ଅଥବା ବ୍ରହ୍ମଦର୍ଶନ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ଯିଏ ଆନନ୍ଦକୁ ଜାଣେ, ତାକୁ ଅନ୍ନ ବା ଜଡ଼ର ସୋପାନଟିକୁ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବାକୁ ହୁଏନାହିଁ ଏବଂ ଅନ୍ନକୁ ଦେଖୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଆନନ୍ଦର ବେଢ଼ଟି ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ନକୁ ନଦେଖିବା ଯାଏ ତାହାକୁ କଦାପି ଯଥାର୍ଥ ଅର୍ଥାତ୍ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଦେଖିପାରେ ନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍, ବସ୍ତୁ ଚେତନାକୁ ଛାଡ଼ିକରି ରହିନାହିଁ କିମ୍ବା ଚେତନା ବସ୍ତୁକୁ ଛାଡ଼ିକରି ରହିନାହିଁ । ଆମ ଅବବୋଧର ନୟନଟି ମଧ୍ୟ ସମୁଚିତ ସୋପାନକ୍ରମଟିକୁ ଅନୁସରଣ କରିପାରିଲେ. ବସ୍ତୁ ଏବଂ ଚେତନାକୁ ଦୁଇଟି ଭିନ୍ନ ବର୍ଗରୂପେ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ସମଗ୍ରର ହିଁ ଦୁଇଟି ପରସ୍ପରଦ୍ୟୋତକ ଭୂମିରୂପେ ଅବଶ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିବ ।

ମନୁଷ୍ୟ ହେଉଛି ଏକ ମନୋମୟ ପ୍ରାଣୀ । ମନଃସ୍ତରର ଚେତନାକୁ ଆମେ ଯଥାର୍ଥ ସଙ୍ଗତି ସହିତ କେବଳ ମନୋମୟ ଚେତନା ବୋଲି କହିପାରିବା । ମାତ୍ର ମନୋମୟ ଚେତନା କଦାପି ଏକମାତ୍ର ଚେତନା ନୁହେଁ, ଚେତନାର ସମଗ୍ର କ୍ରମଟିରେ ଆମେ ମନୋମୟ ଚେତନାକୁ କେବଳ ଏକ ଅନ୍ୟତମ ଭୂମିରୂପେ ବିଚାର କରିପାରିବା । ଚେତନାର ସମଗ୍ର ଭୂମି ଶୃଙ୍ଖଳାଟି ମଧ୍ୟରେ ମନୋମୟ ଭୂମି ପରି ମନୋମୟ ଚେତନା ମଧ୍ୟ କେବଳ ଗୋଟିଏ ଶୃଙ୍ଖଳା । କେବଳ ଏହିପରି ଭାବରେ ଏକ ଯଥାର୍ଥ ଆପେକ୍ଷିକତା ସହିତ ବିଚାର ଓ ଅନୁଭବ କରିପାରିଲେ ଯାଇ ଆମେ ଚେତନାର ସମଗ୍ର ବିଭବଟି ପ୍ରତି ନ୍ୟାୟବିଚାର କରିପାରିବା ଏବଂ ମନରୂପକ ଭୂମିଟିର ମଧ୍ୟ ନ୍ୟାୟବିଚାର କରିପାରିବା । ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନ ମନ ଉପରେ ଅତିରିକ୍ତ ମହତ୍ତ୍ୱ ଦେଇଆସିଛି ଓ ତାହାକୁ ଯାବତୀୟ ଭୂତ ତଥା ସମ୍ଭୂତିର ପ୍ରାୟ ଏକ ସର୍ବନିର୍ଣ୍ଣାୟକ ଅଧିକରଣ ରୂପେ ବିଚାର କରିଛି । ଏପରି କରିବାର ନାନା ତାତ୍କାଳିକ ଏବଂ ପ୍ରୟୋଜନଗତ କାରଣ ରହିଛି ସତ, ମାତ୍ର ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ତାହାର ସତ୍ୟୋପଲବ୍ଧି ମଧ୍ୟ ନାନାଭାବେ ବ୍ୟାହତ ହୋଇଛି । ମନ କଦାପି ଚେତନା-ଅବଧାରଣାର ମୂଳ lever ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ, ଚେତନାର ଉତ୍ତରଣରେ ଆମକୁ ଆଦୌ କୌଣସି ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ ଦେଇପାରିବ ତ

ଆହୁରି ଦୂରର କଥା । ଚେତନାର ସମଗ୍ର ବୃତ୍ତିଟି ମଧ୍ୟରେ ମନର ଆକଳନ କରିପାରିଲେ ଭବିଷ୍ୟତ୍‌ର ବିଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟ ଆପଣାର ଅନେକ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ସୀମା ତଥା ସଙ୍କୁଚନକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଯାଇପାରିବ ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଆହୁରି ଅନେକ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ନେତ୍ର ଯୋଗାଇ ଦେବାଲାଗି ଅଧିକ ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇପାରିବ ।

ମନକୁ ଏତେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଜଡ଼ କରି ଧରୁଥିବାରୁ ସମ୍ଭବତଃ ଆଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକଟିରେ ଚେତନାର ଉତ୍ତରଣ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଲୋକପାତ କରାଯାଇ ପାରିନାହିଁ । ମନର ଭୂମିରେ ଆପଣାର ଯାବତୀୟ ଆକଳନକୁ ଜାଲି ରଖି ଏଇଠୁହିଁ ଆହୁରି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ରହିଥିବା ଚେତନାର ଭୂମି ଅର୍ଥାତ୍ ଉତ୍ତରଣ ସମ୍ଭାବନା-ଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଆମର ଯେତିକି ପ୍ରବେଶ ସମ୍ଭବ ହେବ, ଚେତନାର ଏକ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱତର ଭୂମିର ଉପଲବ୍ଧି କରି ଓ ସେଇଠାରେ ଅବସ୍ଥିତ ରହି ମନ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲେ, ଆମେ ତାହା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନେକ ଗୁଣ ଅଧିକ ଏକ ଅନ୍ତରଙ୍ଗତର ଏବଂ ସମଗ୍ରତର ପରିଚୟ ପାଇପାରିବା । ମାତ୍ର ସେଥିଲାଗି ଆମ ପାରମ୍ପରିକ ବିଜ୍ଞାନର କାଠିଗୁଡ଼ିକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବଦଳାଇ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହି ଅଭ୍ୟସ୍ତ କାଠି-ଗୁଡ଼ିକରେ ଯେହିସବୁ ଭୁବନର ଅବଧାରଣା ଯେ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ, ଅନେକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ତାହା ସ୍ୱୀକାର କରି ସାରିଲେଣି । କୌଣସି ଯନ୍ତ୍ରର ଶକ୍ତି ଯଦି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବସ୍ତୁର ଅବଧାରଣା କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ନହେଲା, ତେବେ ସେହି ଯନ୍ତ୍ରଶକ୍ତିରେ ଏକ ଗୁଣାତ୍ମକ ଉତ୍ତରଣ ସମ୍ଭବ କରି ପାରିଲେ ଯାଇ ଆମେ ସେହି ବସ୍ତୁଟିର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ପାରିବା । ଭାରତୀୟ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ବିଜ୍ଞାନ ଶବ୍ଦଟି ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି, ମାତ୍ର ତାହା Science ନୁହେଁ, ତାହା ହେଉଛି Gnosis. ପ୍ରାଚୀନ ଅଧ୍ୟାତ୍ମବିଦ୍ୟାରେ ଭାରତରେ ତଥା ଭାରତ ବାହାରେ ଏହି Gnosis ବା ବିଜ୍ଞାନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି ଆଲୋଚନା ଏବଂ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା ଅବଶ୍ୟ କରାଯାଇଛି । ମନ ବା ମସ୍ତିଷ୍କକୁ ହିଁ ଏକମାତ୍ର ମୀମାଂସକ ରୂପେ ମାନୁଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ କଦାପି ବିଜ୍ଞାନର କଳନା କରିପାରିବା ନାହିଁ । ବିଜ୍ଞାନର ଭୂମିରେ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଲେ ଯାଇ ମନର ଏକ ସତ୍ୟରେ ଅର୍ଥାତ୍ ସମଗ୍ରତର ଆକଳନ ଓ ମୂଲ୍ୟନିରୂପଣ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିବ । ନିଜର ଚେତନାରେ ଏକ ଉତ୍ତରଣ ବା ଉତ୍ତୋଳନ ସମ୍ଭବ କରିବା ଦ୍ୱାରା ହିଁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଯଥାର୍ଥତର ଭାବରେ ଜାଣିହେବ ବା ବୁଝିହେବ । ଏଇଠି ଥାଇ, କେବଳ ଇହନିଷ୍ଠ ହୋଇ ରହି ଆମେ କଦାପି ସେଇଟାକୁ ଆଘ୍ରାଣ କରି ପାରିବା ନାହିଁ । ମନୋମୟ ଭୂମିରେ ଆସି ପହଞ୍ଚି ନଥିବା ଏକ ଇତରପ୍ରାଣୀଠାରୁ ସେହି ଭୂମିଟିର ଏକ ଆକଳନର ପ୍ରତ୍ୟାଶା କରିବା ଯେପରି ହେବ, ଚେତନା ମାନସିକ ବାଡ଼ ଓ ଗାରଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ଠିଆ ହୋଇ ଏହି ଅଭ୍ୟସ୍ତ ସ୍ୱାକ୍ୟଟିର ନିୟମ ଓ କାଠିଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଚେତନାର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱତର ସ୍ତରଗୁଡ଼ିକର ଅନୁମାନ

କରିବା ହୁଏତ ଅନ୍ତତଃ କେତେକାଂଶରେ ସେହିପରି ଭ୍ରାନ୍ତିମୟ ହୋଇ ରହିଯିବ । ବୃହତ୍ ଦ୍ୱାରା ଯିନା କ୍ଷୁଦ୍ରର ସମଗ୍ରତର ପରିଚୟ ମିଳିବ, ଅଧିକ ଦ୍ୱାରା ଅଳପର ସମଗ୍ର ସମ୍ଭାବନାଟିକୁ ଧରିହେବ—ମାତ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ଓ ଅଳପ ଦ୍ୱାରା ଆମେ ବୃହତ୍ ଏବଂ ଅଧିକର ସ୍ୱରୂପ-ନିରୂପଣ କରି ପାରିବା କିପରି ?

ଜଡ ଯେ କେବଳ ଜଡ ନୁହେଁ, କେବଳ ଆମର ବାହ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଦ୍ୱାରା ଏବଂ ତାହାକୁ ହିଁ ଆଶ୍ରୟ କରି ଆମରି ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିବା ଆମର ମାପକାଠି ଏବଂ ଆକଳନ ଯନ୍ତ୍ରଗୁଡିକ ଦ୍ୱାରା ଯେ ଆମର ସକଳ ଜ୍ଞାନ ଓ ସକଳ ବୋଧ ଆଦୌ ସୀମାଙ୍କିତ ହୋଇ ରହିନାହିଁ, ଆମ ଲାଗି ଏହି କଥାଟି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଉଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆମ ଲାଗି ବିଜ୍ଞାନର ସଂଜ୍ଞା ମଧ୍ୟ କ୍ରମେ ବଦଳି ବଦଳି ଯାଉଥିବ, ଅର୍ଥାତ୍ ସଂପ୍ରସାରିତ ହେବାରେ ଲାଗିଥିବ । ସେଥିଲାଗି ପାରମ୍ପରିକ ବିଜ୍ଞାନରେ ଯାହାକୁ କେବଳ ତଥାକଥିତ ପ୍ରାକୃତିକ ବିଜ୍ଞାନ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା, ଆମ ବିଜ୍ଞାନର ଅବଧାରଣା ଏଣିକି କଦାପି ସେତିକି ମଧ୍ୟରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିପାରିବ ନାହିଁ । ଆମର ଚେତନା, ମାନବ-ବିବର୍ତ୍ତନର ଇତିହାସରେ ଘଟେଅବା ସେଥିଲାଗି ଏକ ଅନୁକୂଳ ଉପଯୁକ୍ତ ଅଥବା ଆବଶ୍ୟକ ମୁହୂର୍ତ୍ତଟି ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିବା ପରି ଆମଦ୍ୱାରା ସ୍ଥିରୀକୃତ ପୂର୍ବଗାରଗୁଡ଼ିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଯାଉଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆମର ବିଜ୍ଞାନଜିଜ୍ଞାସାରେ ମଧ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ଏକ ଅତିକ୍ରମଣ ଘଟି ଘଟି ଯାଉଥିବ । ଏହି ସନ୍ଦର୍ଭରେ ଆଲୋଚ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥଟିରେ ଚେତନାର ଉତ୍ତରଣରେ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତରେ ସେହି ଅତିକ୍ରମଣ-ପ୍ରବୃତ୍ତିର ମଧ୍ୟ କିଞ୍ଚିତ୍ ଆଲୋଚନା ହୋଇ ଥାଆନ୍ତା । ଆଧୁନିକ ଚେତନା-ବିବର୍ତ୍ତନର ଦୁଇଜଣ ପ୍ରବକ୍ତା—ଦ ସର୍ଦାଁ (de Chardin) ଏବଂ ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦଙ୍କର ବିସ୍ତୃତ ତଥା ଭବିଷ୍ୟଦ୍ଦୃଷ୍ଟିର କିଞ୍ଚିତ୍ ଆଲୋଚନା ଏଥିରେ କରିଯାଇ ପାରିଥାଆନ୍ତା । ଜୈବବିବର୍ତ୍ତନବାଦର ଆଲୋଚନାକୁ ଡାର୍‌ୱିନ୍‌ଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ମାତ୍ର ହାନ୍‌ସ ଡ୍ରିଶ୍‌ ଏବଂ ଅଁରି ବେର୍ଗ୍‌ସଁଙ୍କ ପାଖରେ ଛାଡ଼ିଦେବା, ମନୋବିଜ୍ଞାନ ଏବଂ ମନୋବିଶ୍ଳେଷଣରେ ଆଲୋଚନାକୁ ମଧ୍ୟ ଓ୍ୱାଟ୍‌ସନ୍‌ କିମ୍ବା ଫ୍ରଏଡ୍‌ଙ୍କ ପାଖରେ ଆଣି ଛାଡ଼ିଦେବା ଦ୍ୱାରା ଗ୍ରନ୍ଥର ପରିସରକୁ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ଦିଆଯାଇଥିବା ପରି ମନେ ହେଉଛି । ଚେତନାର ସଂପ୍ରସାରଣକୁ ଏକାବେଳେକେ ଅନୁଲମ୍ବ ଏବଂ ଅନୁପ୍ରସ୍ଥ ଭାବରେ ବିସ୍ତୃତ କରିଥିଲେ, ଆମେ ଉତ୍ତରଣ କ୍ରମରେ ତିନୋଟି ଭୂମିର ଠାବ କରି ପାରିଥାନ୍ତେ । ବ୍ୟକ୍ତିଚେତନାରୁ ବିଶ୍ୱଚେତନା ଏବଂ ବିଶ୍ୱଚେତନାରୁ ବିଶ୍ୱାତୀତ ଚେତନା —ଏହିପରି ଏକ ସୋପାନକ୍ରମର ମାଧ୍ୟମରେ ଚେତନାର ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଧାରା ଏବଂ ସମ୍ଭାବନାଟିକୁ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଥାନ୍ତେ । ମନୁଷ୍ୟସମାଜର ବର୍ତ୍ତମାନର ଏହି ଆହ୍ୱାନ କ୍ଷେତ୍ରଟିରେ ମନୁଷ୍ୟର ସମ୍ମୁଖରେ ଅତିକ୍ରମଣର ଉପସ୍ଥିତ ଆହ୍ୱାନଟି ହିଁ ତା'ଲାଗି ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଆହ୍ୱାନ ହୋଇ ରହିଛି, କାପ୍ରାଙ୍କର

ଭାଷାରେ ମାନବଭୂମି ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହିପରି ଏକ turning pointର ଦ୍ୱାରଦେଶରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଛି । ଜଗତଯାକର ଯାବତୀୟ ଜ୍ଞାନ-ଉପଲବ୍‌ଧି ହୁଏତ ଏକଥା ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ-ବଳଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ସୂଚାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ ସେହି turning point ପୃଥିବୀର ଭାଗ୍ୟରେ ଏକ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ଘଟଣାରୂପେ ଘଟିବାକୁ ଯାଉଛି । ଆମର ବାହାରେ ଏବଂ ଆମର ଭିତରେ ଆମକୁ ଆମର ସମ୍ମତି ସହିତ କାମୁଡ଼ି ଧରିଥିବା ନାନା ଅନିଚ୍ଛା ବା ଜଡ଼ତା ସେହି ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବିତାକୁ ହୁଏତ କିଛିଟା ପଛକୁ ଗଡ଼ାଇ ଦେଇପାରେ, ତାହାକୁ ବିଳମ୍ବିତ କରି ରଖିପାରେ, ମାତ୍ର ତାହାହିଁ ମାନବସମାଜର ପରବର୍ତ୍ତୀ ନିୟତି ରୂପେ ଆମ ପୃଥିବୀ ଲାଗି ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ହୋଇ ରହିଛି ବୋଲି ଏହି ଯୁଗର ସମୀକ୍ଷକମାନେ କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେଣି ।

ଶେଷରେ ରହିଲା ଭାଷା । ବାନର ଓ ଦାନବମାନଙ୍କର ଭାଷା ଯେପରି ନରମାନଙ୍କୁ ଅଣ୍ଟିଲା ନାହିଁ, ଠିକ୍ ସେହିପରି କେବଳ ସ୍ଥିତି-ପ୍ରୟାସୀ ଜଡ଼ଭୂମିସ୍ଥ ଚେତନାର ଭାଷା ଉତ୍ତରଣପ୍ରୟାସୀ ଚେତନାକୁ ମଧ୍ୟ କେବେହେଲେ ଅଣ୍ଟିବ ନାହିଁ । ଭାଷାକୁ ମଧ୍ୟ କ୍ରମେ ଏକ ଅନୁଲମ୍ବ ଉତ୍ତରଣର ଅଭୀପ୍‌ସା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୌରଚରଣ ଦାସ ଆଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକଟିରେ ଭାଷାକୁ ମଧ୍ୟ ଏକ ଯଥାନୁରୂପ ଅବଧାନ ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସେହି ଉଦ୍ୟମ ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରଶଂସନୀୟ । ତଥାପି, କେବଳ ସାଧୁ ଭାଷା କିମ୍ବା ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ସେହି ଉଦ୍ୟମକୁ ସୀମାବଦ୍ଧ କରି ରଖିଲେ ତାହା ଆଦୌ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବନାହିଁ । ଯେକୌଣସି ଭାଷାରେ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଘରେ ବସି ବ୍ୟାକରଣ ଛନ୍ଦ ତିଆରି କରିଥିବା କହିଭାଷା ଅପେକ୍ଷା ଲୋକମୁଖରେ ଚଳି ଆସୁଥିବା ଏବଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନାୟତ୍ତ ଭାବରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପ୍ରକାଶକ୍ଷମ ହେବାଲାଗି ସତତ ବଦଳି ବଦଳି ଯାଉଥିବା କଥିତ ଅର୍ଥରେ ବହମାନ ଭାଷା କାଳେ କାଳେ ଅଧିକ ବ୍ୟଞ୍ଜନା ଓ ଅଧିକ ପ୍ରତୀକାତ୍ମକତାକୁ ବହନ କରି ଆସିଛି । ତଥାପି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାବଲୀଳ ହୋଇ ରହିଆସିଛି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ନୂଆ ଅର୍ଥପରିଧିଗୁଡ଼ିକ ଲାଗି ନୂଆ ଭାଷା ଖୋଜୁଥିବା ସମୟରେ ଆମକୁ ସେହି କଥାଟିର ବି ସ୍ମରଣ ରଖିବାକୁ ହେବ । ଉତ୍ତରଣକ୍ରମରେ ଚେତନା ଯେପରି ସମସ୍ତ ଜାଣି ବୁଦ୍ଧିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଯାଏ, ଆମର ଭାଷା ମଧ୍ୟ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିନ୍ଦୁରେ ପହଞ୍ଚି ଆମ ବୁଦ୍ଧିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଯାଇ ପାରୁଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ବୁଦ୍ଧିସର୍ବସ୍ୱ ଚେତନା ହିଁ ସ୍ୱଭାବତଃ ଜଟିଳ ହୁଏ, ଗରିଷ୍ଠ ହୁଏ, ଗୁରୁପାକ ହୁଏ । ବୁଦ୍ଧିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିପାରୁଥିବା ଚେତନା ଏକାବେଳେକେ ବହୁପ୍ରସ୍ଥଯୁକ୍ତ ହୋଇଥାଏ ସତ, ମାତ୍ର ତଥାପି ସହଜ ହୁଏ, ଗ୍ରନ୍ଥିମୁକ୍ତ ହୁଏ, ତେଣୁ ସାବଲୀଳ ହୁଏ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ବୁଦ୍ଧିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ପାରୁଥିବା ଭାଷା ମଧ୍ୟ ଏକାବେଳେକେ ଅନେକ ପରିପ୍ରସ୍ଥଯୁକ୍ତ ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ସହଜ ହେବ, ଅଧିକ ମୁକ୍ତ, ସମଞ୍ଜସ ଏବଂ ସାବଲୀଳ ହେବ ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ବିଶେଷ ଭଣ୍ଡାରକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଉପଯୁକ୍ତ ଅନୁରାଗଟି ସହିତ ସେ ଏହି ଦିଗରେ ଅଗ୍ରସର ହେଉଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପଥରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପୁଷ୍ପ ବରଷୁ, ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ମିଳୁ !

ଏଷଣା, ଏକାଦଶ ଖଣ୍ଡ, ୧୯୮୫

The Concept of Purusa and Purusottama in the Commentary of Sankara on the Prasthanatrayi

By Dr. Phani Mohanty

Garg Publications, Delhi (1986)

ପୃଷ୍ଠା ସଂଖ୍ୟା-୧୦୭

ଓଡ଼ିଆ ଧର୍ମସାହିତ୍ୟରେ 'ପୁରୁଷୋତ୍ତମ' କହିଲେ ପୁରୀର ଦେବତା ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ବୁଝାଏ । ଯିଏ ଏହି ସମସ୍ତ ସଂସାରର ସର୍ଜନା କରିଛନ୍ତି, ଯିଏ ମନୁଷ୍ୟ-ମାନଙ୍କର ତଥା ଏହି ଜଗତର ହୃଦୟରେ ଅଥବା ହୃଦୟସ୍ଥ ରୂପେ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କରି ଏକ ଠୋସ୍ କଳ୍ପନା କରିବାକୁ ଯାଇ ଓଡ଼ିଶାର ଉପାସନା ପରମ୍ପରା ତାଙ୍କୁ ବହୁ ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ଜଗନ୍ନାଥ ବିଗ୍ରହ ମଧ୍ୟରେ ଠାବ କରି ଆସିଛି । ମାତ୍ର ପୁରୁଷୋତ୍ତମରୂପୀ ପ୍ରତୀକ-ଭାବନାଟି ଓଡ଼ିଶାର ଜଗନ୍ନାଥରୂପୀ ବିଗ୍ରହ କଳ୍ପନାଠାରୁ ବହୁତ ବହୁତ ପ୍ରାଚୀନ । 'ପୁରୁଷୋତ୍ତମ'ର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବଦ୍ ଗୀତାରେ ରହିଛି, ଆହୁରି ପଛକୁ ଗଲେ ପ୍ରାଚୀନ ଉପନିଷଦମାନଙ୍କରେ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଶତାବ୍ଦୀଗୁଡ଼ିକରେ ସେହି କଳ୍ପନାଟିର ନାନାଭଳି ବ୍ୟାଖ୍ୟା ମଧ୍ୟ କରାଯାଇଛି । ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବ୍ୟାଖ୍ୟାରୁ କ୍ରମେ ଧର୍ମ ଏବଂ ଦର୍ଶନରେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସଂପ୍ରଦାୟର ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ କିମ୍ବା ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସଂପ୍ରଦାୟ ସୃଷ୍ଟି କରିବାର କାମନା କରି ପଣ୍ଡିତ ଏବଂ ଗୁରୁମାନେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବ୍ୟାଖ୍ୟାକୁ ମନ କରନ୍ତି, କାର୍ଯ୍ୟକାରଣବାଦର ସୂତ୍ରନାଳୀ ଭିତରେ ପକାଇ ତାହାର ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିପାରିବା ଆଦୌ ସହଜ ହେବ ନାହିଁ ।

ଦେଖିବାରୁ ଦର୍ଶନ ହୁଏ; ଯାହାକୁ ଅନ୍ୟମାନେ ଦେଖି ଯାଇଛନ୍ତି, ବୁଦ୍ଧି ଓ ତତ୍ତ୍ୱସମ ଆହୁରି ଅନେକ ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଦେଇ ତାହାକୁ ଘାଣ୍ଟିବାକୁ philosophy ବୁଝାଯାଏ । ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ଅଷ୍ଟାଦଶ-ବା ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଭାରତବର୍ଷରେ କେଉଁ

★ ଝିଙ୍କିଆ ★

ଆବଶ୍ୟକତାରେ ପଡ଼ି ଯେ ଇଉରୋପର 'ଫିଲୋସୋଫି' ଶବ୍ଦଟିକୁ 'ଦର୍ଶନ' ବୋଲି ତର୍ଜମା କରାଗଲା, ତାହାର ମଧ୍ୟ ଏକ ଚମତ୍କାର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରାଯାଇପାରେ । ମାତ୍ର, ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ ଏହି କଥାଟିକୁ ସାଧକମାନେ କଦାପି କରି ନାହାନ୍ତି । ସାଧକମାନେ ଧର୍ମତଃ ସାଧନା ଭିତରେ ରହିଛନ୍ତି । ଅପରୋକ୍ଷ ଅନୁଭବ ଅର୍ଥାତ୍ ଉପଲବ୍ଧିକୁ ହିଁ ସାର ବୋଲି ମାନି ଦର୍ଶନର ସୋପାନଗୁଡ଼ିକୁ ଉଠିବାର ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ସାଧକମାନେ ହୁଏତ ଏବେ ମଧ୍ୟ ତାହାହିଁ କରୁଛନ୍ତି । ଇଉରୋପୀୟ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ପ୍ରଭାବରେ ଇଉରୋପୀୟ ଶୈଳୀରେ ଯେତେବେଳେ ଭାରତୀୟ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଭାରତୀୟ ସତ୍ୟୋପଲବ୍ଧିର କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ସଭାକୁ ଆଣିଲେ ଓ ସଭାଗୁଡ଼ିକ ଅନୁସାରେ ସମ୍ପ୍ରଦାୟମାନ ଗଢ଼ିଲେ, ସମ୍ଭବତଃ ସେହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଫିଲୋସୋଫି ଦର୍ଶନକୁ ଗିଳି ପକାଇଥିଲା । ଆହୁରି ଅଧିକ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ କହିଲେ, ଦର୍ଶନ ଓ ଫିଲୋସୋଫିର ମୁହଁଗୁଡ଼ିକ ଅଲଗା ଅଲଗା ଆଡ଼କୁ ହୋଇଗଲା । ଯେଉଁମାନେ ଫିଲୋସୋଫି ଭିତରେ ରହିଲେ, ସେମାନେ ଆପଣାକୁ ଦାର୍ଶନିକ ବୋଲି କହିଲେ, ସାଧନାମୂଳ ସେହି ପାରମ୍ପରିକ ଶବ୍ଦଟିକୁ କ୍ରମେ ଆତ୍ମସାତ୍ କରିନେଲେ । ତା ପରେ ଶବ୍ଦଟି ସାଧନାର କ୍ଷେତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ଛାଡ଼ି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ମଧ୍ୟକୁ ଆସିବାକୁ ହୁଏତ ମୋଟେ ବେଶୀ ଡେରି ଲାଗିଲା ନାହିଁ ।

ପୁରୁଷ ଓ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ —ଏଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛନ୍ତି ସାଧନାର ଶବ୍ଦ । ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ, ରାମାନୁଜ ଆଦି ପଣ୍ଡିତମାନେ ସେହି ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ଦର୍ଶନ ବ୍ୟାଖ୍ୟାର ସ୍ତରକୁ ଆଣିଥିଲେ । ଦର୍ଶନ-ବ୍ୟାଖ୍ୟାରୁ ସଂପ୍ରଦାୟମାନଙ୍କର ଭିଆଣ ହେଲା । ସମ୍ପ୍ରଦାୟଗୁଡ଼ିକ ଅନୁସାରେ ବିବିଧ ଉପାସନାର ମଧ୍ୟ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ହେଲା ଏବଂ ଲୌକିକ ତଥା ସାମୂହିକ ଆଗ୍ରହ ସ୍ତରକୁ ଆସି ଉପାସନା ହିଁ ସାଧନା ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଆଦର ଲାଭ କଲା । ଆଧୁନିକ କାଳରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ବିଶ୍ଳେଷଣ-ପଦ୍ଧତିର ଅନୁସରଣ କରି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସୂକ୍ଷ୍ମତର ଭାବରେ ଘାଣ୍ଟିବାଲାଗି ବିମର୍ଶନ କରାଗଲା ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଭୋଜନପାତ୍ରଗୁଡ଼ିକରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ବାଢ଼ି ଦିଆଗଲା । ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଚର୍ଚ୍ଚାମାନ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପଲ୍ଲବିତ ହୋଇ ସଭାକୁ ଆସିଲା । ଏହାଦ୍ୱାରା ଭାରତୀୟ ସାଧନାର କ'ଣ କେତେଦୂର ଲାଭ ହେଲା କି ନାହିଁ କେଜାଣି, ଭାରତୀୟ ଚିନ୍ତାର ବୋଇତ ନେଇ ଭାରତୀୟ ବିଦ୍ୟାର ବଣିକମାନେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶର ସଭାମାନଙ୍କରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚି ପାରିଲେ ଓ ସ୍ୱୀକୃତ ହେଲେ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତରୁ ମଧ୍ୟ ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସୁମାନେ ଭାରତକୁ ଆସିଲେ ଓ ବିଦ୍ୟା ଆହରଣର ବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ ପ୍ରଣାଳୀଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କଲେ । ଆମେ ସେହି ପ୍ରଣାଳୀଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଆମ ବିଦ୍ୟାଟିର ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଅବଧାରଣ ଏବଂ ଅନୁଶୀଳନ କରି ଶିଖିଲୁ । ପଶ୍ଚାତ୍ୟର ଏହି ପଣ୍ଡିତମାନେ ଆପଣାକୁ Orientalist ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଧାରାରେ ପଡ଼ି ଆମେ ନିଜ ଘରେ ମଧ୍ୟ ଆପଣାକୁ 'ଓରିଏଣ୍ଟାଲିଷ୍ଟ' ବୋଲି କହିଲୁଁ । ଭାରତୀୟ

ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଓରିଏଣ୍ଟାଲିଷ୍ଟ୍ ଗବେଷଣାକୁ ଅଧିକ ସ୍ୱୀକୃତି ଦିଆଯାଉଛି ।

ଆଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକଟି ଡକ୍ଟର ଫଣୀ ମହାନ୍ତି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଗବେଷଣାର ପ୍ରଥମ ଡିଗ୍ରୀଟିକୁ ପାଇବା ଲାଗି ଏକ ନିବନ୍ଧ ରୂପେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରୟୋଜନତଃ ସେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟୀ କାଇଦାରେ ହିଁ ନିବନ୍ଧଟିକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛନ୍ତି । ନିବନ୍ଧଟିର ଚର୍ଚ୍ଚା-ପରିସର ରୂପେ ସିଏ ଉପନିଷଦ, ବ୍ରହ୍ମସୂତ୍ର ଏବଂ ଭଗବଦ୍‌ଗୀତାର ଶଙ୍କରଭାଷ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ପୁରୁଷ ଓ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଶବ୍ଦ ଦ୍ୱୟର ଯେଉଁଭଳି ଉପସ୍ଥାପନା କରାଯାଇଛି, ତାହାର ଗବେଷଣାତ୍ମକ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । କ୍ଷର, ଅକ୍ଷର ଓ ପୁରୁଷୋତ୍ତମର ସୋପାନ କ୍ରମଟିର ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଛନ୍ତି । ସେହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ସଗୁଣ ଓ ନିର୍ଗୁଣର ନାନା ପ୍ରସ୍ତାବନା ଆସିଛି, ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ଭାରତୀୟ ସାଧନାବିଦ୍ୟାର ତଜ୍ଜଲାନ୍ (ତତ୍+ଜ, ତତ୍+ଲ ଏବଂ ତତ୍+ଅନ୍) କଳ୍ପନାଟିର ବୃତ୍ତ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଅବତାରଣା କରାଯାଇଛି । କ୍ଷର ଓ ଅକ୍ଷରକୁ ତଳ ଉପର ଦୁଇ ଥାକ ବୋଲି ଯେଉଁ ଗବେଷକମାନେ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି କିମ୍ବା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କହିଲେ ଆମ କଳ୍ପନା ଦ୍ୱାରା କଳ୍ପିତ ଜଣେ ସର୍ବଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ବୁଝାଉଛି ବୋଲି ଯେଉଁମାନେ ମତ ଦେଇଛନ୍ତି, ଡକ୍ଟର ମହାନ୍ତି ସେଗୁଡ଼ିକର ଖଣ୍ଡନ ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ବହୁ ସନ୍ଦର୍ଭ ପୁସ୍ତକର ସମର୍ଥନ ଦେଇ ସେ ଆପଣାର ବକ୍ତବ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ସୁପରିପୁଷ୍ଟ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଉଦ୍ୟମ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଶଂସାଯୋଗ୍ୟ । ତଥାପି, ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଏକ ଇପ୍‌ସିତ ଡିଗ୍ରୀ ବା ସ୍ୱୀକୃତି ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାୟ ନିୟମତଃ ଯେଉଁ ସୀମାଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ, ଡକ୍ଟର ମହାନ୍ତି ମଧ୍ୟ ହୁଏତ ଅଗତ୍ୟା ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହିଯାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କର ଆଲୋଚନାଟି ଯେଉଁ ସମଗ୍ର ପ୍ରସାରଟିର ଦାବୀ କରନ୍ତା, ସେଇ ପ୍ରସାର ଭିତରକୁ ସିଏ ପଶିବାକୁ ମନ କରିନାହାନ୍ତି । ସେହି କଥାଟିକୁ ଉତ୍ତମରୂପେ ବୁଝିହେଉଛି ସତ, ତଥାପି ଆଲୋଚନାଟିକୁ ଏକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣତର ପରିଧି ଦେଇପାରିବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେହି ପ୍ରସାରଟିର ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଥିଲା ବୋଲି କହିବାକୁ ମନ ହେଉଛି । ଜଣେ ଭାରତୀୟ—ଅଧିକନ୍ତୁ ଭାରତୀୟ ବିଦ୍ୟାରେ ପ୍ରକୃତ ଶ୍ରଦ୍ଧା ରଖିଥିବା ଜଣେ ଦର୍ଶନାନୁରାଗୀ ଭାରତୀୟ କେବଳ ଜଣେ ଓରିଏଣ୍ଟାଲିଷ୍ଟର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣକୁ ସମ୍ବଳ କରି କଦାପି ସେହି ବିଦ୍ୟା ପ୍ରତି ଆପଣାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିପାରିବ ନାହିଁ ।

କ୍ଷର, ଅକ୍ଷର, ଈଶ୍ୱର, ପୁରୁଷ ଏବଂ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ,—ତତ୍ତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧିର ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଏଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟଞ୍ଜନାତ୍ମକ କଳ୍ପନା । ଏଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରତୀକାତ୍ମକ ଭାବରେ ହିଁ ବୁଝିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଅଧ୍ୟାତ୍ମସାଧନାରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଚେତନାର ସୋପାନରେ

ଆଗକୁ ଆଗକୁ ଯାଇ ପାରୁଥିବା ଜଣେ ଅନୁଭବୀ ଅନୁରାଗୀ ହିଁ ଯଥାର୍ଥରେ ସେହି ପ୍ରାଚୀର-ଗୁଡ଼ିକୁ ଭେଦ କରିପାରିବ ଏବଂ ବ୍ୟଞ୍ଜନାବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ପରିଧିଚୟକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରିବ । ଗୋଟିଏ ପରିଧିକୁ ଡ଼ିଙ୍ଗିଲେ ଯାଇ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପରିଧି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ ସମ୍ଭବ ହେବ, ଏଇଟି ହେଉଛି ବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ ପଦ୍ଧତିର କଥା । କ୍ଷର ଭିତରେ ଅକ୍ଷର ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଛି, ଅକ୍ଷରର ବୃହଦ୍ ବୃତ୍ତି ଭିତରେ ନ ଦେଖିଲେ ତଥାକଥିତ କ୍ଷରଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଆମେ କଦାପି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିପାରିବା ନାହିଁ । ସେହିପରି ପୁରୁଷ ସିଏ, ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ମଧ୍ୟ ସିଏ । ପୁରୁଷ ଭିତରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ, ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭିତରେ ପୁରୁଷ । ଗୋଟିକୁ ଅନ୍ୟଟିରୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ଦେଖୁଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମର ଯାବତୀୟ ଦେଖିବା କେବଳ ଖଣ୍ଡିଆ ହୋଇ ରହିଯାଉଥିବ । ଆମ ଦେଖିବାର ମାପକାଠିଗୁଡ଼ିକ ଯେତିକି ପୂର୍ଣ୍ଣତାଯୁକ୍ତ ହେଉଥିବ, ଆମର ଦେଖା ମଧ୍ୟ ସେତିକି ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ପାରୁଥିବ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରାଚୀରାତ୍ମକ ସକଳ ଶବ୍ଦ ଓ ସକଳ ଭାବନାକୁ ମୂଳତଃ ଆପେକ୍ଷିକ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦ ବା ଭାବନା ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରିବ । ପୁରୁଷ ଏବଂ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟକୁ ଧର୍ମତଃ ଆମ ଲୋଚନଗତ ଏକ ପାର୍ଥକ୍ୟ ବୋଲି, ଏକ **epistemological** ପାର୍ଥକ୍ୟ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରିବ । ଡ଼କ୍ଟର ମହାନ୍ତି ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମଧ୍ୟ ବିଷୟଟିର ଆଲୋଚନା କରିପାରିଥାନ୍ତେ । ତେବେ ସିଏ ଅନୁଭବ-ଅନୁରାଗୀ ପାଠକମାନଙ୍କ ଲାଗି ପୁରୁଷ ତଥା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଉଭୟ ବିଷୟରେ ଅଧିକ ସମାଧାନ ଆଣିଦେଇ ପାରିଥାନ୍ତେ ।

ନିର୍ଗୁଣ ଭିତରେ ସଗୁଣ ରହିଛି, ସଗୁଣ ଭିତରେ ନିର୍ଗୁଣ ରହିଛି । ଗୋଟିଏ, ଆଉ ଗୋଟିକର ପରିପୂରକ । ଆହୁରି ଅଧିକ ନିର୍ଭୁଲ ଭାବରେ କହିଲେ, ସଗୁଣର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରୁଥିବା ଲୋଚନ ନିର୍ଗୁଣର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରୁଥିବା ଲୋଚନର ପରିପୂରକ । କେବଳ ଗୋଟିକୁ ଦେଖୁଥିଲେ, ପ୍ରକୃତରେ କୌଣସିଟିକୁ ଦେଖି ହୁଏ ନାହିଁ । କେବଳ ସଗୁଣକୁ ଦେଖୁଥିବା ମଣିଷ ଭାରି ଅଭିସନ୍ଧିମୂଳକ ପୌତ୍ତଳିକ ହୁଏ, ତା'ର ପ୍ରଥମାତୃଷ୍ଣା ଅନ୍ୟ ଯାବତୀୟ ତୃଷ୍ଣାର ପଥକୁ ରୁଦ୍ଧ କରିରଖିଥାଏ । ଖାଲି ନିର୍ଗୁଣକୁ ହିଁ ସର୍ବୁଯାକ ସତ୍ୟ ବୋଲି ମାନୁଥିବା ମଣିଷର ଗୋଡ଼ତଳେ ହୁଏତ ଏତେ ଟିକିଏ ହେଲେ ଭୂଇଁ ନ ଥାଏ । ଏହି ଭୂଇଁଟିଏ ଯୋଗାଇ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ହୁଏତ ଏକ ଶୂନ୍ୟର କଳ୍ପନା ସନ୍ଥମାନଙ୍କର ଅନୁଭବ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଶୂନ୍ୟପୁରୁଷ ହୋଇଛି, ଅରୂପକୁ ରୂପର ବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧାଇ ଦିଆହୋଇଛି । ବିଦ୍ୟା ଓ ଅବିଦ୍ୟା ଉଭୟ ମଧ୍ୟରେ ଅବଗାହି ପାରିଲେ ଯଥାର୍ଥ ବିମୋଚନ ଏବଂ ଯଥାର୍ଥ ଉନ୍ମୋଳନ ସମ୍ଭବ ହେବ ବୋଲି ଉପନିଷଦ ଘୋଷଣା କରିଛି । ଯେଉଁ ତେଜୋମୟ ଅମୃତମୟ ପୁରୁଷ ଏହି ଆକାଶରେ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇ ରହିଛି, ସିଏ ଆମର ଭିତରେ ଆମର ଆତ୍ମା ରୂପେ ମଧ୍ୟ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଛି । ଏହା ଉପଲବ୍ଧିର କଥା,

ବୁଦ୍ଧିପ୍ରଧାନ ଫିଲୋସୋଫିର କଥା ନୁହେଁ । ଭାରତୀୟ ପରମ୍ପରାରେ ଜଣେ ଦର୍ଶନ ବ୍ୟାଖ୍ୟାକାରୀ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଅଛନ୍ତି, ଆଉ ଜଣେ ସାଧକ ଓ ଦର୍ଶନାକାଂକ୍ଷୀ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ରହିଛନ୍ତି । ଡକ୍ଟର ମହାନ୍ତି ତାଙ୍କର ନିବନ୍ଧଟି ମଧ୍ୟରେ ଉଭୟଙ୍କର ସନ୍ଦର୍ଭଟିକୁ ଭିତ୍ତି କରି ପ୍ରସ୍ତୁତ ଆଲୋଚନାଟିକୁ କରିପାରିଥିଲେ, ତାହା ଅଧିକ ସମନ୍ୱିତ ଓ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣତାଯୁକ୍ତ ହୋଇପାରିଥାନ୍ତା । ଯେଉଁ ବିଶେଷ ପ୍ରୟୋଜନଟି ସକାଶେ ସିଏ ଆଲୋଚନାଟିରେ ମନ ଦେଇଥିଲେ, ହୁଏତ ସେହି ପ୍ରୟୋଜନ ହିଁ ତାଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଚେତନ ଭାବରେ ଯଥାବଶ୍ୟକ ଅଳପ ମଧ୍ୟରେ ବାନ୍ଧି ରଖିଲା ଏବଂ ସିଏ ଆଉ ଅଧିକକୁ ମନ କଲେ ନାହିଁ ।

ଆଧୁନିକ ଦାର୍ଶନିକ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ତୁଳନାତ୍ମକ ପଦ୍ଧତିକୁ ଭାରି ମହତ୍ତ୍ୱ ଦିଆଯାଉଛି । ତାହା ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଉଭୟ ଦର୍ଶନକୁ ଅଧିକ ସମୃଦ୍ଧ କରିବ ସିନା, ଆଲୋଚନାର ଓଜନଟିକୁ ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଊଣା କରିଦେବ ନାହିଁ । ଡକ୍ଟର ମହାନ୍ତି ସତେଅବା କୌଣସି ଗୁରୁଆଜ୍ଞା ମାନୁଥିବା ପରି ତେଣିକି ମୋଟେ ମନ ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । କ୍ଷର ଓ ଅକ୍ଷର, ପୁରୁଷ ଓ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ, ସଗୁଣ ଓ ନିର୍ଗୁଣର ଏକାଧିକ ସମାନ୍ତର ଭାବନା ଓ ବିଚାର ଆମକୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦର୍ଶନରେ ମଧ୍ୟ ମିଳିବ । ଅବଶ୍ୟ ଆମେ ଖୋଜିଲେ ଯାଇ ମିଳିବ, ଏବଂ ତାହା ପ୍ରାଚ୍ୟଖଣ୍ଡରେ ଆମର ଯାବତୀୟ ଦର୍ଶନାଲୋଚନାକୁ ନିଶ୍ଚୟ ସମୃଦ୍ଧ କରିବ । ପ୍ରାଚୀନ ଓ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଇଉରୋପୀୟ ଦର୍ଶନରେ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଏକ ସାଧନାଙ୍ଗ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଅର୍ଥାତ୍ ଦର୍ଶନଚର୍ଚ୍ଚାକୁ କେବଳ କେତେଟା ବୁଦ୍ଧିସ୍ଫୁରଣର ବିସ୍ତାରଣ ଓ ଚମତ୍କାରିତା ଭିତରେ ସୀମିତ ନରଖି ଜୀବନ ସହିତ ଲାଗିଥିବା ତାହାର ଦିଗଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ଆବିଷ୍କାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ଚେଷ୍ଟା କରା ଯାଉଥିଲା । ଦର୍ଶନର ଯାବତୀୟ ଧାରଣାକୁ ଜୀବନର ଉତ୍ତରଣ ପଥରେ ଏକ ସାଧନ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଥିଲା । ଡକ୍ଟର ମହାନ୍ତି ନିଜ ବିଚାରଣ ଭୂମିଟିର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ପ୍ରାଚୀନ ଇଉରୋପର ପ୍ଲାଟିନସଙ୍କର ଆଲୋଚନା କରିପାରିଥାନ୍ତେ, ଜର୍ମାନୀର ମାଇଷ୍ଟର ଏକ୍‌ହାର୍ଟ୍‌ଙ୍କର God ଏବଂ Godhead ତତ୍ତ୍ୱର ଆଲୋଚନାକୁ ନିଜର ପୁସ୍ତକରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇଥାନ୍ତେ, ଏପରିକି ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର Natura Naturata ଏବଂ Natura Naturansର ଉଲ୍ଲେଖ ମଧ୍ୟ କରିପାରିଥାନ୍ତେ । ଏଗୁଡ଼ିକ ତାଙ୍କର ଯୁକ୍ତିଗତ ଆଡୁଆଗୁଡ଼ିକର ହୁଏତ ଅଧିକ ସମାଧାନ କରିପାରିଥାନ୍ତେ, ତାଙ୍କ ଆଲୋଚନାର ଭୂମିଟିକୁ ଅଧିକ ପ୍ରଶସ୍ତତା ଯୋଗାଇଦେଇ ପାରିଥାଆନ୍ତେ ।

ଏକ ଭସାଭସୀ ହୋଇ ଗବେଷଣା କଲେ, ଯାବତୀୟ ଗବେଷଣା ବଡ଼ ଫମ୍ପିଆ ହୋଇ ରହିଯାଏ । ତଥାପି ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ଅନେକ ଗବେଷକ ସତେଅବା

ଜାଣି ଶୁଣି ଏକ ଭାଷାଭାଷୀ ହୋଇ ଗବେଷଣା କରନ୍ତି ଏବଂ ଏହିପରି ଭାବରେ ସହଜରେ ଗବେଷଣାର କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ସାରି ଦିଅନ୍ତି । ଖାଲି ଓଡ଼ିଆ ଜାଣି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଗବେଷଣା କରିଥିବା ଗବେଷକଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଓଡ଼ିଶାରେ ଆଦୌ ଅଳ୍ପ ନୁହେଁ । ଓଡ଼ିଶାର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ତରରେ ଦର୍ଶନଶାସ୍ତ୍ର ବା ଫିଲୋସୋଫି ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ପଢ଼ାଯାଏ । ସେଠାରେ ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟ ସେହି ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ପଢ଼ାଯାଏ । ମୂଳ ସଂସ୍କୃତ କିମ୍ବା ପାଲିଭାଷାର ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଭିତରକୁ ଆଦୌ କୌଣସି ଅନୁଶୀଳନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସାଧାରଣତଃ କୌଣସି ଧୈର୍ଯ୍ୟ ନ ଥାଏ । ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଭାରତୀୟ ପିଲାଙ୍କୁ ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନ ପଢ଼ାଉଥିବା ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ପ୍ରାୟ ନିୟମତଃ ସଂସ୍କୃତ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ, ଅଥବା ଜାଣିଲେ କେବଳ ଆନୁଷଙ୍ଗିକ ଭାବରେ ଜାଣିଥାନ୍ତି । ସେଇଥିରେ କାମ ଚଳିଯାଏ । ସେଠି ଆନନ୍ଦ-ବଜାରରେ କେବଳ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ହିଁ ଅବଢ଼ା ପରଷାଯାଏ । ଏପରି କି, ଗବେଷଣା କରି ନିବନ୍ଧମାନ ଲେଖୁଥିବା ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନର ବିଶେଷ ପ୍ରେମିକମାନଙ୍କ ଲାଗି ମଧ୍ୟ ମୂଳ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକର ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ ସେଠାରେ କୌଣସି ଦାବି କରାଯାଏ ନାହିଁ । ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ଲିଖିତ ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନ-ସମ୍ବନ୍ଧୀ ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକର ପାଦଟୀକାରେ ରୋମାନ୍ ଲିପିରେ ଯେଉଁସବୁ ସଂସ୍କୃତ ଉଦ୍ଧୃତି ରହିଥାଏ, ନିବନ୍ଧ ଲେଖକମାନେ ତାହାରଦ୍ୱାରା ଆପଣାର କାମ ଚଳାଇ ଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ତାହାକୁ ହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ ମଣନ୍ତି । ଓରିଏଣ୍ଟାଲିଷ୍ଟ୍ ପଣ୍ଡିତ ସର୍ବାପଲ୍ଲୀ ରାଧାକୃଷ୍ଣନ୍ ତାଙ୍କ ସମୟରୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ସ୍ତରରେ ସେହି ପରମ୍ପରାଟିକୁ ଚଳାଇ ଆସିଥିଲେ, ସେହି ପରମ୍ପରାଟି ସେହି ଅଳିନ୍ଦମାନଙ୍କରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀକୃତ ଏକ ଆଦୃତ ହେଉଛି ।

ଆଲୋଚ୍ୟ ନିବନ୍ଧଟିର ଲେଖକ ଡକ୍ଟର ସଂଘମିତ୍ରା ମହାନ୍ତିଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଉକ୍ତ ପରମ୍ପରାର ଅନୁଗାମୀ ଭାବରେ ସେହି ସୀମାଟି ମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ ରହି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଛି । ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦତ୍ତ ସୁଦୀର୍ଘ ସହାୟକ ପୁସ୍ତକସୂଚୀରେ ଇଂରାଜୀ ପୁସ୍ତକ ମାଲମାଲ ରହିଛି, ସଂସ୍କୃତ ଗ୍ରନ୍ଥ ମୋଟେ କେତୋଟି ରହିଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ପୁଣି ଗୋରଖପୁରର ଗୀତା ପ୍ରେସ୍ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ । ବହିର ଆରମ୍ଭରେ ଶ୍ରୀ ମହାନ୍ତି ଯେଉଁ ପଚିଶିଟି ସଂସ୍କୃତ ପୁସ୍ତକର ଉଦ୍ଧୃତିକୁ ବ୍ୟବହାର କରିଥିବାର ସଙ୍କେତ ଦେଇଛନ୍ତି, ସମ୍ଭବତଃ ଏକମାତ୍ର ଗୀତାକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ, ସିଏ କୌଣସିଟିକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ପାଠ କରିନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପୁସ୍ତକରେ ରହିଥିବା ଉଦ୍ଧୃତିଗତ ବିଡ଼ମ୍ବନାଗୁଡ଼ିକରୁ ତାହା ପ୍ରତିପାଦିତ ହୋଇପାରୁଛି । ସିଏ ଶ୍ୱେତାଶ୍ୱେତର ଓ କଠ ଉପନିଷଦରୁ ଉଦ୍ଧୃତି ଆଣିଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ସନ୍ଦର୍ଭ ରୂପେ ସଂପୃକ୍ତ ଉପନିଷଦଗୁଡ଼ିକୁ ନ ଦର୍ଶାଇ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପଠିତ ଇଂରାଜୀ ପୁସ୍ତକକୁ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠା ୧୩, ୧୪, ୧୬) ଆଉ ଗୋଟିଏ ଆନରେ, ଅମୁକ ଉନୋଟି

ଶ୍ଲୋକ ଗୀତାର ଅମୁକ ଅଧ୍ୟାୟର ଅମୁକ ଶ୍ଲୋକ ବୋଲି କହିବା ପରେ ସେ ହସ୍ତ ରୂପେ ଶ୍ରୀ ମହାଦେବ ଶାସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଲିଖିତ ଇଂରାଜୀ ପୁସ୍ତକର ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠା-୭୭) ଏହିପରି ଭାବରେ ମହାଦେବ ଶାସ୍ତ୍ରୀ, ସର୍ବପଲ୍ଲୀ ରାଧାକୃଷ୍ଣନ୍, ଶ୍ରୀ ମୋଦୀ, ଶ୍ରୀ ଭଟ୍ଟ, ଶ୍ରୀ ଆୟର୍ ଓ ଆହୁରି ଅନେକେ ଶ୍ରୀ ମହାନ୍ତିଙ୍କୁ ବହୁତ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଏପରି ହେବା ଉଚିତ ନ ଥିଲା । କ୍ଷର, ଅକ୍ଷର, ଚିତ୍କଳନ୍, ପୁରୁଷ ଓ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଆଦି ତତ୍ତ୍ୱ ବିଷୟରେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ଏକାଧିକ ସମୀକ୍ଷା ପୁସ୍ତକ ରହିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଲେଖା ହେଉଛି । ସତେଅବା ପ୍ରୟୋଜନ ନ ଥିବା ପରି ଡକ୍ଟର୍ ମହାନ୍ତି ସେଗୁଡ଼ିକର ପାଖ ମାଡ଼ିନାହାନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକର ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ ଓ ସଂସ୍କୃତ ହସ୍ତପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ଭିତରକୁ ଯାଇଥିଲେ, ପ୍ରସ୍ତୁତ ନିବନ୍ଧଟି ଯେ ଅଧିକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ସକଳାଙ୍ଗ ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତା, ସେଥିରେ ସନ୍ଦେହର ଅବକାଶ ନାହିଁ ।

ଏଷଣା, ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଖଣ୍ଡ, ୧୯୮୭

।। ସାହିତ୍ୟ : ପୁନର୍ମୂଲ୍ୟାୟନ ।।

ଲେଖକ—ଡକ୍ଟର ତାରଣୀଚରଣ ଦାସ 'ଚିଦାନନ୍ଦ'

ଏସ୍. ବି. ପବ୍ଲିକେସନସ୍, ବିନୋଦବିହାରୀ, କଟକ-୨ (୧୯୮୭)

ପୃଷ୍ଠା—୧୪୮, ମୂଲ୍ୟ—ଟ ୧୮-୦୦

ଡକ୍ଟର ତାରଣୀଚରଣ ଦାସ ଦୀର୍ଘକାଳ ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟର ଅନୁଶୀଳନ, ଅଧ୍ୟୟନ ଏବଂ ଅଧ୍ୟାପନା କରି ଆସିଛନ୍ତି । ଏଣେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଏକାଧିକ ପୁସ୍ତକ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ସିଏ ହେଉଛନ୍ତି ମଧ୍ୟ କବି । ଆମର କେତେକ ସୁବିଦିତ କବିଙ୍କ ପରି ସିଏ କଦାପି ଧୀଷଣାକୁ ମନ୍ଦର ପର୍ବତ କରି କବିତାର ସମୁଦ୍ରକୁ ମନ୍ଥନ କରିବାର ବୀରଭଦ୍ର ରୂପରେ କବିତା ଭିତରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି ସତ ମାତ୍ର, ଧୀଷଣାକୁ ହିଁ କବିତ୍ୱର ମୁଖ୍ୟତମ ଅବଲମ୍ବନ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର କବିତାଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଧାନତଃ ଧୀଷଣାମୂଳ ହୋଇଛନ୍ତି ଏବଂ ତେଣୁ, ପ୍ରାୟ ଏକ ଛନ୍ଦପୂରଣର ବାସନା ରଖିଥିବା ପରି ତାଙ୍କର ଗଦ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଜାଣତରେ କାବ୍ୟାନୁସାରୀ ହେବାଲାଗି ଭାରି ଇଚ୍ଛା କରିଛି । 'ଚିଦାନନ୍ଦ'ର ନାମଟିକୁ ପ୍ରକୃତରେ ସାର୍ଥକ କରିଛି । ଚିତ୍ ଯେ କେବଳ ଆନନ୍ଦର ଜନନୀ ତା' ନୁହେଁ, ଚିତ୍ ହେଉଛି ଆନନ୍ଦର ଏକ ବିଭବ । ଆନନ୍ଦ ଯେପରି ଝିଙ୍ଗରି

ଗୋଟିଏ ବିଷୟ, ଠିକ୍ ସେହିପରି । ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଙ୍କର ଗଦ୍ୟକୁ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ତାଙ୍କ କବିତାର ଅନ୍ତର୍ସମୀକ୍ଷା କରାଯାଇପାରେ । ଠିକ୍ ସେହିପରି, ତାଙ୍କ କବିତାକୁ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ତାଙ୍କ ଗଦ୍ୟର ମଧ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ସମୀକ୍ଷା କରାଯାଇପାରେ ।

ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ହିନ୍ଦୀ ଏବଂ ଓଡ଼ିଆକୁ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସେତୁ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ଅଧ୍ୟାପକ ତାରିଣୀଚରଣ ସଂସ୍କୃତ ଭିତରକୁ ଆସିଛନ୍ତି ଏବଂ ଏହିପରି ଉପନୋଟିଯାକ ଝିଙ୍କା ଉପରେ ଆପଣା ସାହିତ୍ୟାବଗାହନର ହାଣ୍ଡିଟିକୁ ରଖିସାରିବା ପରେ ଇଂରାଜୀ ଅଥବା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ରହିଥିବା ପ୍ରବୃତ୍ତି ତଥା ପ୍ରସୂତିଗୁଡ଼ିକୁ ମୋଟାମୋଟି ଭାବରେ ଦେଖି ଆସିବା ଲାଗି ମନ କରିଛନ୍ତି । ଏହି କଥାଟିର ଏକ ମହତ୍ତ୍ୱ ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି । ଯେଉଁ ଅନ୍ୟ ସମୀକ୍ଷାନୁରାଗୀମାନେ ଆଗ ସଂସ୍କୃତ ଭିତରେ ପଶି ଭାରତୀୟ ଭାଷାର ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ ଆସିଥାନ୍ତି କିମ୍ବା ଆଗ ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ନୀଳକୁଣ୍ଡରେ ବୁଡ଼ି, ତା'ପରେ ଭାରତୀୟ ଭାଷାର ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ କୋଷ୍ଠୀଗଣନା କରିବା ଲାଗି ପ୍ରବେଶ କରିଥାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାୟ ଗୋଟାହିଙ୍କା ଏକ ଏକାବେଳେକେ ଅଲଗା ଅଲଗା ଜାତର ବୋଲି ବାରି ହୋଇଯାଏ । ଏହି ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଆଗ୍ରହର ନିଜସ୍ୱ ଲାଭଦିଗମାନ ରହିଛି, ଅଭାବଦିଗମାନ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସାହିତ୍ୟସମୀକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲେଖା ଯାଉଥିବା ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକର ଏହିଭଳି ଏକ ପାର୍ଥକ୍ୟର ମୂଳଭୂମି ଉପରେ ବିଚାର କରାଯାଇପାରେ । ଡକ୍ଟର ତାରିଣୀଚରଣ ଦାସଙ୍କର ଆଲୋଚ୍ୟ ଏହି ସମୀକ୍ଷା ପୁସ୍ତକଟିକୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ତଉଲ ଉପରେ ତଉଲି ଦେଖାଯାଇପାରେ ।

ପୁସ୍ତକଟିର ମୁଖବନ୍ଧ ବା 'ଲେଖକୀୟ' କହୁଛି ଯେ ଏହି ପୁସ୍ତକଟି ହେଉଛି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଲିଖିତ ସାହିତ୍ୟ ନାମକ ଏକ ଶୃଙ୍ଖଳାର ସୈଦ୍ଧାନ୍ତିକ ଆଲୋଚନା । ପୁସ୍ତକରେ ରହିଥିବା ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ ଓଡ଼ିଆ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲି । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକର ଏକ ପାରସ୍ପରିକ ସମ୍ବନ୍ଧ ଏବଂ ଅନୁକ୍ରମ ରହିଥିବାରୁ ଏକଥା ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ଭବ ଯେ, ଗୋଟିଏ ସମଗ୍ର ଯୋଜନାର ଅଙ୍ଗରୂପେ ସେହି ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକୁ ଲେଖା ଯାଇଥିଲି । ଆମର ପ୍ରାପ୍ତବୟସ୍କ ଯେଉଁ ଛାତ୍ରମାନେ ଓଡ଼ିଆ-ସାହିତ୍ୟକୁ ଏକ ବିଶେଷ ବିଷୟରୂପେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ ମନ କରିଥାନ୍ତି, ସାହିତ୍ୟର ଏକ ସ୍ଥୂଳ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମଗତ ସୈଦ୍ଧାନ୍ତିକ ଭୂମି ବିଷୟରେ ସେମାନଙ୍କ ଲାଗି ସତେ ଯେପରି ଏକ ବଡ଼ଗାଧ ଷଡ଼ିଛୁଆଁ କରାଇ ଦେବାଲାଗି ଅଧ୍ୟାପକ ଦାସ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକର ଯୋଜନା କରିଥିଲେ, ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଲେଖିଥିଲେ ଓ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପତ୍ରିକାରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରକାଶ କରାଇଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ଖୁଙ୍ଖୁଡ଼ିରେ ଜଣେ ଅନ୍ୟଥାବ୍ୟସ୍ତ ବୟସ୍କ ଛାତ୍ର ଯେପରି ଆପଣାର ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ସବୁଯାକ ବିଷୟକୁ ପାଇଯାଇ ପାରିବ, ତାଙ୍କ ଉଦ୍ୟମଟି

ପଛରେ ସମ୍ଭବତଃ ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ହିତୈଷୀ ଭାବନା ରହିଥିଲା । ତେଣୁ, ଅଧିକ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଭାବରେ, ଏହି ସମୀକ୍ଷା ପୁସ୍ତକଟିକୁ 'ସାହିତ୍ୟ : ପୁନର୍ମୂଲ୍ୟାୟନ' ବୋଲି ନ କହି 'ସାହିତ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ହସ୍ତାମଲକ' ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରଥାନ୍ତା । ଅଳପରେ ଅଧିକକୁ ଠିକେ ଠିକେ କହିବାର କଳାକୁ ଭାରତୀୟ ଶୈଳୀସାହିତ୍ୟରେ ହସ୍ତାମଲକ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ଆମର ଏହି ବ୍ୟସ୍ତ ଯୁଗରେ ଯେଉଁମାନେ ତଥାପି ସାହିତ୍ୟକୁ ଅଧୀତ ବିଷୟ ରୂପେ ଆଦରି ପକାଉଛନ୍ତି, ବ୍ୟାବହାରିକ ଅନ୍ତଃ ଓ ବହିଃ—ଉଭୟ ପରିବେଶ- ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କରି ଦେଖିଲେ ହସ୍ତାମଲକ ହିଁ ସଂପୃକ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କ ଲାଗି ଅଧିକ କାମ ଦେଇପାରିବ ।

ଆପଣ ଚାହିଁବା ମୁତାବକ ଆପଣଙ୍କୁ ସାହିତ୍ୟରେ ରତ୍ନାକର ମିଳିପାରିବ ଏବଂ ହସ୍ତାମଲକ ମଧ୍ୟ ମିଳିପାରିବ । ରତ୍ନାକରର ଗର୍ଭରେ ଯାଇ ରତ୍ନ ରହିଥାଏ । ତେଣୁ ବୁଡିବାକୁ ପଡେ, ଅଣ୍ଡାଳିବାକୁ ପଡେ, ଏହି ସବୁକିଛୁ ଲାଗି ଅନୁରାଗ ରଖିବାକୁ ପଡ଼େ ଏବଂ ତେବେ ଯାଇ ରତ୍ନର ଆବିଷ୍କାର ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ହସ୍ତାମଲକରେ କୌଣସି ଆବିଷ୍କାର କରିବାକୁ ପଡେ ନାହିଁ, କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ଥାପନ କରାଯାଏ ନାହିଁ, ପିଲାଙ୍କର ଅଙ୍କବହି ପରି ସବୁକିଛୁକୁ ସାହିତ୍ୟରସିକ ଧାରାମାନଙ୍କରେ ପକାଇ କଷି ଦେଇ ହୁଏ, ହାତର ପାପୁଲି ଉପରେ ରଖି ହାତକୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଇହୁଏ । କେତେ ସହଜରେ ସାହିତ୍ୟର ସବୁକିଛି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଲଭ ଭାବରେ ଛୁଇଁ ଯାଉଥିବା ପରି ଲାଗେ । ସଂଶୟର ଅବକାଶ ନ ଥାଏ । ସାହିତ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରାୟ ଏକ ନୋଟ୍-ବହି ପରି କାମ ଦିଏ । ବହୁତ କାମ ଅଳପରେ ଛୁଟିଯାଏ । ମଲୁମାନେ ସେମାନଙ୍କର ବୈଦ୍ୟ ପାଇଯାଆନ୍ତି । ସଂପୃକ୍ତ ଉଭୟ ପକ୍ଷ ଆପଣାକୁ ଧନାଢ୍ୟ ପ୍ରାୟ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ମାତ୍ର, ପୁନର୍ମୂଲ୍ୟାୟନ,—ତାହା ଏକ ଅନ୍ୟ ବ୍ୟାପାର । ସେଥିରେ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଧରା ପଡ଼ିବା ଲାଗି ମନ କରିବାକୁ ପଡ଼େ; ଅର୍ଥାତ୍, ଜାଣି ଜାଣି ଧରାଦେବାକୁ ପଡେ । ଏବଂ ଧରାପଡ଼ିଲେ ହିଁ ଶ୍ରମ ସାର୍ଥକ ହୋଇଥିବାର ଅନୁଭବ ହୁଏ । କଲେଜ ସ୍ତରର ପ୍ରାୟ ସକଳ ଅଧ୍ୟୟନରେ କାଳର ଅନୁରୋଧରେ ପଡି ଯାବତୀୟ ମୂଲ୍ୟାୟନକୁ କ୍ରମେ ଏକ ପୁନର୍କଥନର ସହଜାଭ୍ୟାସରେ ଆଣି ପର୍ଯ୍ୟବସିତ କରାଗଲାଣି । ତେଣୁ, ଯାବତୀୟ ପୁନର୍ମୂଲ୍ୟାୟନ ସତେଅବା ଏକ ନିର୍ମିଭ ଗହନ ହୋଇ ରହିଯାଉଛି । ନିତାନ୍ତ ମନ୍ଦବୁଦ୍ଧି ନ ହେଲେ, ସେହି ଅପ୍ରାଣକର ପ୍ରସ୍ତାସଟି ଆଡ଼କୁ ଏବେ ପ୍ରାୟ କେହି ହେଲେ ମନ ବଳାଉ ନାହାନ୍ତି ।

'ପୁନର୍ମୂଲ୍ୟାୟନ' ପୁସ୍ତକରେ କୌଣସି ପୁନର୍ମୂଲ୍ୟାୟନ ହୋଇ ନାହିଁ, ଏବଂ ପୁନର୍ମୂଲ୍ୟାୟନ ବ୍ୟତୀତ ସାହିତ୍ୟରେ କୌଣସି ମୂଲ୍ୟାୟନ ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ ବୋଲି ଯଦି

ଅପେକ୍ଷା ମତପୋଷଣ କରୁଥାନ୍ତି ତେବେ ଆପଣ ଅବଶ୍ୟ କହିପାରିବେ ଯେ, ପୁସ୍ତକଟିରେ କୌଣସି ମୂଲ୍ୟାୟନ ମଧ୍ୟ ହୋଇ ନାହିଁ । ନିଜେ ଧରି ଦେବାକୁ ମନ ନ କରୁଥିଲେ ମୂଲ୍ୟାୟନ କିପରି ସମ୍ଭବ ହେବ ? ତେଣୁ, ସାହିତ୍ୟର ପରିଭାଷା ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି 'ସାହିତ୍ୟ-ତୁଳନାତ୍ମକ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀ' ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାହିତ୍ୟ, କବିତା ଓ ଗଦ୍ୟ ନାମକ ତିନି ଖଣ୍ଡରେ ସାହିତ୍ୟର ବହୁପିଷ୍ଟ କେତୋଟି ତଥ୍ୟକୁ ପୁସ୍ତକଟିରେ ଯାହା ସୂଚାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ହସ୍ତାମଲକ ପରି ଆପଣଙ୍କ ହାତରେ ଧରାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ସେଥିରେ ଆପଣଙ୍କ ଲାଗି କବିତାର ପରିଭାଷା ଓ ଭାଷା ବିଷୟରେ ଅନୁବାଦଗୀୟ ଆଲୋଚନା ରହିଛି; ଗଦ୍ୟର ପ୍ରକରଣରେ ଉପନ୍ୟାସ, କାହାଣୀ, ନାଟକ, ନିବନ୍ଧ, ସମାଲୋଚନା ସବୁକିଛି ରହିଛି । ବିଭାଜନ ଏବଂ ଉପବିଭାଜନଗୁଡ଼ିକର ମାଧ୍ୟମରେ ସାହିତ୍ୟ ନାମକ ତଥ୍ୟ-ଶରୀରର ମସ୍ତିଷ୍କକୁ ଫାଡ଼ି ଦେଖାଇ ଦେବାର ଏକ ଅନୁରାଗଯୁକ୍ତ ପ୍ରୟାସ କରାଯାଇଛି । ଏପରିକି, 'ଉପନ୍ୟାସ : ପୁନର୍ବିଭାଜନ' ନାମକ ଅଧ୍ୟାୟରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ସୁଦୀର୍ଘ ପରିପାଟୀରେ ଉପନ୍ୟାସର ବିଭାଜନମାତ୍ର କରାଯାଇଛି; ଏବଂ ଉପନ୍ୟାସ ବିଷୟରେ କେତୋଟି ସଂଖ୍ୟା ସମ୍ବାଦ ଦେବା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ଅଧିକ କିଛି ହେଲେ କରାଯାଇ ନାହିଁ । ଯାବତୀୟ ବିଭାଜନ ପଛରେ ସଚରାଚର ଏକ ମାନଦଣ୍ଡ ରହିଥାଏ, ଯାବତୀୟ ମାନଦଣ୍ଡ ପଛରେ ଏକ ଭାବଭୂମିର ଔଚିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ରହିଥାଏ । ମାତ୍ର, ଏକ ହସ୍ତାମଲକକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ସୁଗଠିତ ତଥା ସୁଶପାଠ୍ୟ କରି ଥୋଇଦେବାର ଅଭିପ୍ରାୟ-କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେହି ଭାବଗତ ଔଚିତ୍ୟଟିର କଥା ସାଧାରଣତଃ ମୋଟେ ମନେ ପଡ଼େ ନାହିଁ; ଅଥବା, ହୁଏତ ମନେ ପଡ଼ିଲେ ମଧ୍ୟ ସବା ପଛରେ ଯାଇ ମନେ ପଡ଼େ ।

ଆଲୋଚନାଗୁଡ଼ିକର ଆରମ୍ଭରେ ହିଁ ଡକ୍ଟର ଦାସ ଭାରତୀୟ 'ସାହିତ୍ୟ' ଶବ୍ଦଟି ସହିତ ଇଂରେଜୀ Literature ଶବ୍ଦଟିର ତୁଳନା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଶବ୍ଦଗତ ବ୍ୟାପ୍ତି ତଥା ବ୍ୟଞ୍ଜନା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦ୍ୱିତୀୟଟିକୁ ପ୍ରଥମଟିର ତୁଳନାରେ ଅପ୍ରଶସ୍ତ ବୋଲି ଦେଖାଇବାର ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠା-୭) ଆପଣା ଦେଶର ଅଥବା ଆପଣା ଘରଦ୍ୱାର ଭାବଦ୍ରବ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧିକ ବୋଲି ଦେଖାଇବା ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ, ସେହି ବିଧିଟିର ଅନୁସରଣ କରି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚିଦାନନ୍ଦ ଆଦୌ କିଛି ବେଶୀ ଅକାର୍ଯ୍ୟ କରିନାହାନ୍ତି । ଭାରତ-ବର୍ଷରେ ସେହି ପ୍ରବୃତ୍ତିଟିକୁ ହିଁ କାଳେ କାଳେ ଶିଷ୍ଟତା ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି, ଏବେ ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଉଛି । ମାତ୍ର ତୁଳନାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ, ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟର 'ହିତତ୍ୱ' କିମ୍ବା 'ସହିତତ୍ୱ' ସହିତ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଲିଟରେଚର ଶବ୍ଦର ଆଦୌ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ ବୋଲି ଆମେ ଭାରତବର୍ଷରେ କହୁଥିବା ସମୟରେ ତଥାପି ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ ଯେ ଅନ୍ତତଃ ଇତିହାସରେ ଭାରତୀୟ 'ସାହିତ୍ୟ' ଅପେକ୍ଷା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଲିଟରେଚର ହିଁ ଆଗ 'ସହିତ' ଆଡ଼କୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଯଥାର୍ଥ 'ହିତ' ଆଡ଼କୁ ଆପଣାକୁ ସଂପ୍ରସାରିତ କରି ଆଣିଥିଲା । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ ଯେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଆଗ ଅଧିକ ବ୍ୟାପ୍ତି ଏବଂ ଅଧିକ ହିତକାମିତା ଲାଭ କରିଥିଲା । ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ପରି ସେକାଳର

ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ କୂପଜଳ ପରି ହୋଇ ରହିଥିଲା, ରାଜସଭାର ଅରଣ୍ୟ ଭିତରେ ସୁକୁମାରୀ କାମିନୀ ବା ଭୂମିମାଟିଏ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଅର୍ଥାତ୍, ସାହିତ୍ୟକୁ ଏକ 'ଆବଶ୍ୟକତା'ଗତ ଏକ ଯଥାର୍ଥ ଅର୍ଥ ଆଣି ଦେବାପାଇଁ ସମାଜ ତଥା ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକର ମଧ୍ୟ ଯେଉଁ-ପ୍ରକାର ବିବର୍ତ୍ତନ ହେବା ଅନୁକୂଳ, ଭାରତୀୟ ସମାଜରେ ସେହି ଅନୁକୂଳତା ପ୍ରକୃତରେ ଆସି ନ ଥିଲା । ତେଣୁ, ସାହିତ୍ୟ ଲାଗି ଭାରତୀୟ ସମାଜର ପ୍ରାୟ ସାବତୀୟ ଆହ୍ୱାନ ଭାରି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରକ୍ଷେତ୍ରୀୟ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ହିତ ବା ସହିତର ଏକ ଶବ୍ଦଗତ ଦ୍ୟୋତନା ଦେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ବିନୋଦନ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଜୀବନଠାରୁ ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟର ଆକୁଳଗତ ଆନ୍ଦୋଳନଗୁଡ଼ିକ ଠାରୁ ବହୁଦୂର ହୋଇ ରହିଥିଲା ।

ଭାରତବର୍ଷରେ ସାହିତ୍ୟ ଓ ତାହାର ଭୂମିର ଆଲୋଚନା ହେଉଥିବା ସମୟରେ ଆମେ ଯଦି ସତକୁସତ ଏହି ଆର୍ଯ୍ୟାମଟି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯଥାର୍ଥ ସହାନୁଭୂତି ସହିତ ଅଧିକ ସଚେତନ ହୋଇ ପାରୁଥାନ୍ତେ, ତେବେ ତାହା ଆମ ସାହିତ୍ୟର ଅବଲୋକନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟପ୍ରଦ ହୋଇ ପାରୁଥାନ୍ତା । ତାହା ଆମର ସାହିତ୍ୟିକ ଶ୍ରଦ୍ଧାକୁ ଅଧିକ ସମୀଚୀନ ଭାବରେ ଏକ ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ପରିଣତ କରି ପାରୁଥାନ୍ତା । ପୁସ୍ତକଟିର ପ୍ରାୟ ଶେଷ ଭାଗରେ ଡକ୍ଟର ଚାରଣୀଚରଣ ପୁନର୍ବାର ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗଟିକୁ ଫେରି ଆସିଛନ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରାୟ ଭାରି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଅସଲ ସମସ୍ୟାଟିକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠା-୧୩୫) ସିଏ ଆପଣାର ମନ୍ତବ୍ୟରେ "ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଆଲୋଚନା-ପଦ୍ଧତି ଯେତେଦୂର ଅଗ୍ରସର ହେଲା ବେଳେ ଭାରତୀୟ ସମୀକ୍ଷା ପ୍ରାଚୀନ ସିଦ୍ଧାନ୍ତମାନଙ୍କୁ ନେଇ କେତେଦିନ ବଞ୍ଚି ରହିବ ?" ବୋଲି ପ୍ରଶ୍ନ ଉତ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ସଂସ୍କୃତିରେ ଗ୍ରହଣଶୀଳତା ଯେତେ ଅଧିକ, ସେହି ସଂସ୍କୃତିରେ ପ୍ରାଚୀନ ସିଦ୍ଧାନ୍ତଗୁଡ଼ାକୁ ଜାବୁଡ଼ି ଧରି ପଡ଼ି ରହିବାର ମୋହଗୁଡ଼ିକୁ ସେତେ ସହଜରେ ପରିହାର କରିହୁଏ, ସେଠି ସେତିକି ଅଧିକ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଓ ସୁସ୍ଥ ଭାବରେ ଆଗକୁ ଯାଇହୁଏ । ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟ-ନିରୀକ୍ଷକମାନେ ଯେତେବେଳେ ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ ବିଚାରରେ ଅତ୍ୟାଧୁନିକ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱଗୁଡ଼ିକୁ ଗୋଟିଏ ଦାଣ୍ଡିରେ ଆଣି ଥୋଇଦିଅନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେହି ଅସ୍ୱଚ୍ଛତାଟି ଭାରି ଧରା ପଡ଼ିଯାଏ । ଭାରତୀୟ ସମାଜ ତଥା ମାନବୀୟ ମେଧାଗୁଡ଼ିକର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ବିଚାର କରି ଦେଖିଲେ, ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟିକ ତତ୍ତ୍ୱଗୁଡ଼ିକ ଯଥାର୍ଥ ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ଏବଂ ଯଥାର୍ଥ ତାଳଗୁଡ଼ିକୁ ରକ୍ଷା କରି ଅଗ୍ରସର ହୋଇପାରିଛି ବୋଲି ଆଦୌ ମନେ ହୁଏ ନାହିଁ । ଆମର ସମ୍ପୃକ୍ତ ଲୋଚନଗୁଡ଼ିକ ଯଥାର୍ଥରେ ଗ୍ରହଣଶୀଳ ହୋଇଥିଲେ ସେପରି କଦାପି ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା । ଯାହାର ଦୃଷ୍ଟି ଭିତରେ ଜୀବନର ଗାରଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରସାରିତ କରି ପାରିବାର ନମନୀୟତା ଯେତିକି ଦରିଦ୍ର ହୋଇ ରହିଥାଏ, ସିଏ ସେତିକି ଅଧିକ ଅବସର ସୃଷ୍ଟି କରି ତା'ର ଆଦ୍ୟ କୋରଡ଼ଗୁଡ଼ିକ

ଭିତରକୁ ପଳାଇ ଯିବାଲାଗି ସେଥିକି ମନ କରୁଥାଏ ବୋଲି ଏକ ଅପବାଦ ମଧ୍ୟ ବହୁକାଳରୁ ରହି ଆସିଛି ।

'ଆଧୁନିକ କବିତା ଓ ଚିତ୍ରକଳା'ର ପ୍ରକରଣରେ ଅଧ୍ୟାପକ ଚିଦାନନ୍ଦ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କେତେକ ବାଦ ଅର୍ଥାତ୍ ସାମୟିକ ଉଦ୍‌ବେଳନର ଚର୍ଚ୍ଚା କରିଛନ୍ତି । ସେ ଏଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଛନ୍ତି, ଠିକ୍‌ ଠିକ୍‌ ବର୍ଣ୍ଣନା ବି କରିଛନ୍ତି; ମାତ୍ର ସେଗୁଡ଼ିକର ସାମାଜିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ବା ବସ୍ତୁଭୂମିଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ସିଏ ଆଦୌ କିଛି କହିନାହାନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠା-୭୭) ଏହି ବାଦଗୁଡ଼ିକ କ'ଣ ସତକୁ ସତ ଶୂନ୍ୟରୁ ଖସି ପଡ଼ିଥିଲେ ନା ଏକ ତାତ୍କାଳିକ ଭାବାଲୋଡ଼ନଗତ ସାମାଜିକ ଆବଶ୍ୟକତାରୁ ସେଗୁଡ଼ିକର ଉଦ୍‌ଭବ ହୋଇଥିଲା ? ଚଳନ୍ତି ସାମାଜିକ ଇତିହାସର କେଉଁ ସବୁ ବହିର୍ବିସ୍ଥାର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସ୍ୱରୂପ ସେଗୁଡ଼ିକ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଥିଲେ ? ଶ୍ରୀ ଚିଦାନନ୍ଦ ସେସବୁ ବିଷୟ ଉପେକ୍ଷା କରି ଯାଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର, ସେଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ସମ୍ୟକ୍‌ ପରିଚୟ ବ୍ୟତୀତ ବାଦଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ବୁଝିବା ସମ୍ଭବ ହେବ ବା କିପରି ? ଏହି ବାଦଗୁଡ଼ିକ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାରୁ ଇଉରୋପର ପ୍ରାୟ ଏକ ବିଶେଷ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ଆସି ଭୂମିଷ୍ଠ ହୋଇଥିଲେ । ଭାରତୀୟ ବିଶେଷ ପରିବେଶର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓ ସତ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଗୁଡ଼ିକରୁ ଏଠା ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ କଳାର କ୍ଷେତ୍ରରେ କେଉଁସବୁ ଆବଶ୍ୟକ ଉଦ୍‌ବେଳନର ଅପେକ୍ଷା ରହିଥିଲା ? ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥଳରେ ଆମ ସାହିତ୍ୟକାରିତା ଯେ ଭାରତୀୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭୂମିଟିକୁ ପ୍ରାୟ ଆଖି ବୁଜି ଦେଇ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ବାଦଗୁଡ଼ିକର ଅନୁକରଣ କରି ଏକ କୃତ୍ରିମ ସାହିତ୍ୟଗାଡ଼ିଆକୁ ରୋପଣ କରିବାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଦେଖାଇ ଆସିଛି, ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟସମୀକ୍ଷାର ଯେକୌଣସି ଗ୍ରନ୍ଥ ସେଇଟିର ମଧ୍ୟ ଆଲୋଚନା କରିଥାନ୍ତା । ତେବେ ସେଥିରୁ ଅବଶ୍ୟ କିଞ୍ଚିତ୍ ପୁନର୍ମୂଲ୍ୟାୟନର ଆଘ୍ରାଣ ମିଳି ପାରୁଥାନ୍ତା ।

ପୁନଶ୍ଚ, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟଦୃଷ୍ଟିର ପ୍ରସଙ୍ଗ ପକାଉ ପକାଉ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚିଦାନନ୍ଦ ଇଉରୋପୀୟ ମନୋବିଶ୍ଳେଷଣ ଆଡ଼କୁ ମଧ୍ୟ ମୁହାଁଇ ଯାଇଛନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠା-୮) Psychoanalysis ଓ Psychology ଭିତରେ ଯେଉଁ ପରିସରଗତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିଛି, ଲେଖକ ସେହି କଥାଟିର କୌଣସି ଅବଧାରଣା କରିପାରି ନାହାନ୍ତି । ଜଣେ ସାହିତ୍ୟ-ସମୀକ୍ଷକ ପାଖରେ ଏତିକିଠାରୁ ଆହୁରି ଅନେକ ଅଧିକ ସହାନୁଭୂତି ରହିଥିବା ମଧ୍ୟ ଉଚିତ । ଏବଂ ଫ୍ରଏଡ଼, ୟୁଙ୍ଗ୍ ଓ ଆଡ଼୍ଲରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମନୋବିଶ୍ଳେଷଣରେ ଧାରାଟି ସୀମିତ ରହିଛି ବୋଲି ଶ୍ରୀ ଚିଦାନନ୍ଦ କାହିଁକି ଭାବି ନେବେ ? ଏଠୁ ଖିଏ, ସେଠୁ ଖିଏ ଆଣି ସମୀକ୍ଷାକୁ ବହୁ ପୁଷ୍ଟ କରି ଦର୍ଶାଇବାର ପ୍ରୟାସ ଅନେକ ସମୟରେ ଆମର ଆଲୋଚନାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦରିଦ୍ର ଓ ଯନ୍ତ୍ରସ୍ୱାନ କରି ପକାଏ; ଆମକୁ ଅସଲ ଗଭୀରଯାଏ ନେବାରେ ଅନ୍ତରାୟ ହୁଏ, ଏବଂ ସେହି ଗଭୀର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନ ଯାଇ ନୋଟ୍ ବହି ପରି

ଧାଡ଼ିଏ ଧାଡ଼ିଏ ଖଣ୍ଡି ଦେଲେ ପ୍ରକୃତରେ କାଙ୍କ୍ଷିତ ଅସଲ ସତ୍ୟ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚି ହୁଏ କି ? ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନାରେ ଯଦି ଆମେ ମନୋବିଜ୍ଞାନ କିମ୍ବା ମନୋବିଶ୍ଳେଷଣକୁ ଆଡ଼ଦୌ ମନ କରିବା, ତେବେ ଆମକୁ Maslowଙ୍କର Peak Experience ଓ Viktor Franklଙ୍କର The will to meaning ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅବଶ୍ୟ ଆସିବାକୁ ପଡ଼ିବ । Jungଙ୍କର ସମଗ୍ର ପ୍ରତୀକ-ସମୀକ୍ଷାକୁ ଘାଣ୍ଟିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏପରିକି ଭୁଚ୍ଛା ମନୋବିଜ୍ଞାନର ଗାର ଡେଇଁ Heinrich Zimmer ଏବଂ ଆନନ୍ଦକୁମାର ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆସିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତା' ନ ହେଲେ ଆମ ସମାଲୋଚନାର ମାଟିଆରେ କଣା ଅବଶ୍ୟ ରହିଯିବ ।

ସାହିତ୍ୟକ ପୁନର୍ମୂଲ୍ୟାୟନର ଏହି ପୁସ୍ତକଟିରେ ସନ୍ଦର୍ଭଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକର କୌଣସି ଖବର ରଖାଯାଇ ନାହିଁ । କାଁ ଭାଁ ଯେଉଁ କେତୋଟିର ନାମୋଲ୍ଲେଖ ରହିଛି; ସେଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିବରଣୀ ନାହିଁ । ବିଚରା ପାଠକ ଲେଖକଙ୍କର ଉଦ୍ଧୃତି ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ସାହିତ ହୋଇ ଯଦି ସ୍ୱୟଂ ଉତ୍ସ-ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକୁ ଲୋଡ଼ିବା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହୀ ହେବ, ତେବେ ସିଏ କେଡ଼େ ଅସୁବିଧାରେ ନ ପଡ଼ିବ ! ଏବଂ, ଉଦ୍ଧୃତିଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଲେଖକ ଅଧିକ ମିତାଚାର ଅବଲମ୍ବନ କରି ପାରଥାନ୍ତେ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, T. S. Eliotଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଉକ୍ତିକୁ ବହିଟିର ଦୁଇଟି ସ୍ଥାନରେ (ପୃଷ୍ଠା ୭୩ ଓ ୧୨୩) ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇଛି । ଆଉ ଗୋଟିଏ ଉକ୍ତିକୁ ସେହିପରି ଗୋଟିଏ ପୃଷ୍ଠାରେ (୪୪) ଉଦ୍ଧାର କରି ଆଉ ଗୋଟିଏ ପୃଷ୍ଠାରେ (୧୨୪) ତାହାର ପୁନରାବୃତ୍ତି କରାଯାଇଛି । ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିବା ସମୟରେ ଏପରି ହେବାର ଯାହା ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ଥାଉ ପଛକେ, ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକର ଏକତ୍ର ସଙ୍କଳନ ଓ ସମ୍ପାଦନା ସମୟରେ କେବଳ 'ତଦୈବ' ବୋଲି ଲେଖି ଦେଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଇଂରାଜୀ କଥାଗୁଡ଼ିକର ପାରିଭାଷିକ ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ଯତ୍ନର ସହିତ ହେବା ଉଚିତ ଥିଲା । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ୧୩୪ ପୃଷ୍ଠାରେ, Linguistic Signs of original structureର ଅନୁବାଦ 'ଭାଷାତାତ୍ତ୍ୱିକ ସଙ୍କେତର ମୌଳିକ ସଂରଚନା' ନ ହୋଇ 'ମୌଳିକ ସଂରଚନାର ଭାଷାତାତ୍ତ୍ୱିକ ସଙ୍କେତ' ହୋଇଥାନ୍ତା ।

ଉପସଂହାର ନାମରେ ଯେଉଁ ସର୍ବଶେଷ ଅଧ୍ୟାୟଟି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଦିଆଯାଇଛି, ସେଇଟି ହେଉଛି ଗ୍ରନ୍ଥର ସମ୍ଭବତଃ ଦୁର୍ବଳତମ ଅଧ୍ୟାୟ । ଏହି ଅଧ୍ୟାୟଟି ପ୍ରକୃତରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗ୍ରନ୍ଥର ଉପସଂହାର ନୁହେଁ, 'ସାହିତ୍ୟ : ତୁଳନାତ୍ମକ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀ' ନାମକ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଅଧ୍ୟାୟ । ଅନ୍ୟ ଅଧ୍ୟାୟଗୁଡ଼ିକ ପରି ଗୋଟିଏ ଅଧ୍ୟାୟ । ସମଗ୍ର ପୁସ୍ତକଟିର ଅଧ୍ୟାୟ କ୍ରମାଙ୍କ ଅନୁସାରେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ, ପୁନଶ୍ଚ, ଏଥିରେ ସାହିତ୍ୟର ତୁଳନାତ୍ମକ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀ ବିଷୟରେ କିଛି ହେଲେ ନାହିଁ । ଏଥିରେ କେବଳ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ-

କ୍ଷେତ୍ରର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ସାହିତ୍ୟର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପରିସରଟିକୁ ସୂଚିତ କରାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ଏପରି ଏକ ଅଧ୍ୟାୟ ସାହିତ୍ୟର ଭୂମି-ନିରୂପଣ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବହିଟିର ଶେଷ ଆଡ଼କୁ ନୁହେଁ, ପ୍ରଥମ ଆଡ଼କୁ ହିଁ ରହିଥାନ୍ତା । ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ ଓ ତା'ର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀ କହିଲେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଲଗା ଏକ ସାମଗ୍ରୀକୁ ବୁଝାଇବା ଉଚିତ । ପରିସର-ନିରୂପଣକୁ ଇଂରାଜୀରେ ସାଧାରଣତଃ Scope ବୋଲି କୁହାଯାଏ ଏବଂ ଜ୍ଞାନାଧ୍ୟୟନର ସମ୍ପୃକ୍ତ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ର ସହିତ ଆଲୋଚିତ କ୍ଷେତ୍ରଟିର ସମ୍ବନ୍ଧ ନିରୂପଣ କରି ଏହାର ସ୍ୱକୀୟ ପ୍ରସାର ତଥା ସୀମାଗୁଡ଼ିକୁ ଦର୍ଶାଇ ଦିଆଯାଏ ।

ତଥାପି, ତୁଳନାତ୍ମକ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀ କହିଲେ 'ପରିସର'କୁ ବୁଝାଗଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଧ୍ୟାୟଟିରେ ବିଜ୍ଞାନ, ଗଣିତ, ଦର୍ଶନ, ସାମାଜିକ ବିଜ୍ଞାନ ଓ ମନୋବିଜ୍ଞାନ ସହିତ ସାହିତ୍ୟର ଯେଉଁ ସମ୍ବନ୍ଧ ବା ପାର୍ଥକ୍ୟମାନ ଚିହ୍ନିତ କରି ଦିଆଯାଇଛି, ତହିଁରୁ ଉକ୍ତ କ୍ଷେତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ମୂଳତଃ ଏକ ଅପରିଚିତି ହିଁ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଉଛି । ସାହିତ୍ୟରେ ଉକ୍ତ କ୍ଷେତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ବିଗତ ପ୍ରାୟ ଅର୍ଦ୍ଧଶତାବ୍ଦୀ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁଭଳି ଅନେକାନ୍ତ ଭାବରେ ବିକଶିତ ହୋଇ ଆସିଛନ୍ତି, ଅନ୍ତତଃ ସ୍ଥୂଳ ଭାବରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ସନ୍ଧାନରେ ସମ୍ବାଦ ନ ରଖିଲେ, ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ସାହିତ୍ୟର ଆଦୌ କିପରି କୌଣସି ପରିସରଗତ ତୁଳନା କରି ପାରିବା ? ଅଧ୍ୟୟନ ତଥା ଗବେଷଣାର ଅଦ୍ୟତମ ଶୃଙ୍ଖଳାରେ ଯାହାକୁ Sociology of Knowledge ବୋଲି କୁହାଗଲାଣି, ସାହିତ୍ୟର ପରିସର ମୀମାଂସାରେ ସେଇଟି ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ପରିଚିତି ରହିଥିବା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ସାହିତ୍ୟର ସମୀକ୍ଷା ବିଷୟରେ ଲିଖିତ ଯେକୌଣସି ପୁସ୍ତକରେ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗଟିର ଚର୍ଚ୍ଚା ହୁଏତ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ବଳିଷ୍ଠ ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତା । ସାହିତ୍ୟ କେବେ କୋଉ ଯୁଗରେ କେବଳ ଏକ ବିଶେଷ ମଣ୍ଡନଶାସ୍ତ୍ର ବା ବିନୋଦନର ମାଧ୍ୟମ ହୋଇ ରହିଥିଲା ସତ, ମାତ୍ର କାଳକ୍ରମେ ତାହା ଯେବେଠାରୁ ଜୀବନର ବ୍ୟାଖ୍ୟାକାରିଣୀ ଏକ ସମଗ୍ର କଳାନୁଶୀଳନରେ ପରିଣତ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲାଣି ଏବଂ ସମ୍ପୃକ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ଆପଣାର ସେହି ପରିଚିତିରେ ହିଁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସ୍ୱୀକୃତି ଲାଭ କଲାଣି; ତାହାରି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ସାହିତ୍ୟର ସମ୍ବନ୍ଧଭୂମି ନିରୂପଣ କଲାବେଳେ ଆମଙ୍କୁ ଅନେକ ଅଧିକ ସଚେତନତା ତଥା କୃତଜ୍ଞତା ସହିତ ବିଷୟଟି ବିଚାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ନଚେତ୍ ବିଚାର ଅଧାପନ୍ତରିଆ ହୋଇ ରହିଯିବ ।

ସର୍ବଶେଷରେ, ଆମେ ନିଜକୁ ବିଶ୍ୱଦରବାରରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିପାରିବା କ'ଣ ସାହିତ୍ୟାଚରଣ ବା ସାହିତ୍ୟ-ଏଷଣାର ଚରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ କିମ୍ବା ଚରମ ପ୍ରାପ୍ତି ? ଶ୍ରୀ ଚିଦାନନ୍ଦ ଏତେ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତା-ସଚେତନ ହେବା ମୋଟେ ଉଚିତ ନଥିଲା । (ପୃଷ୍ଠା-୧୮୫)

ସେ ପୁସ୍ତକଟିର ମୁଖବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ "ଏହି ସତ୍‌କଳ୍ପିତ ଉଦ୍ୟମ ଦ୍ୱାରା ଓଡ଼ିଆ ସୈଦ୍ଧାନ୍ତିକ ଆଲୋଚନା ଭାରତୀୟ ସ୍ତରରେ ନିଜକୁ ହୀନମନ୍ୟ ବୋଧ କରିବ ନାହିଁ" ବୋଲି ଆଶା ପ୍ରକାଶ କରି ଏକ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ବସ୍ତୁ, ସାହିତ୍ୟର ସମୀକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ମୂଳତଃ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ବସ୍ତୁ ହୋଇ ରହିବା ଆମର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ କାମ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବା ଉଚିତ। ଆପଣାକୁ ସ୍ୱୟଂସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଦେଖିପାରିବା ହିଁ ହେଉଛି ଶ୍ରଦ୍ଧାର ମୂଳକ । ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତା କରିବାକୁ ସବାଆଗ ମନ କରୁଥିବା ମଣିଷ ହୁଏତ ଅଧିକ ଫୁଲେଇ ହୁଏ ଏବଂ ନିଜ ଘରେ ଅହଙ୍କାରୀ ହୁଏ ସତ, ମାତ୍ର ମୋଟେ ଶ୍ରଦ୍ଧାଶୀଳ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଏଣେ ଅନ୍ୟ-ସଚେତନ ମଣିଷ ଅର୍ଦ୍ଧଜାତର ସ୍ତରରେ ହୀନତାବୋଧୀ ହୁଏ ଏବଂ ଏକ ଉଗ୍ରତାବୋଧ ଦ୍ୱାରା ଅନେକ ସମୟରେ ସେହି ହୀନତାବୋଧର କ୍ଷତିପୂରଣ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାଏ । ଏସବୁ କଦାବ୍ୟର ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ ତଥା ସାହିତ୍ୟ-ଶସ୍ତ୍ରର ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶ କରିବା ଆଦୌ ଉଚିତ ନୁହେଁ । ତଦ୍ୱାରା କିଞ୍ଚିତ୍ ପରିମାଣରେ ଏକ ଅନ୍ୟଧର୍ମୀ ଉଷ୍ମା ବୃଦ୍ଧି ପାଏ ସତ, ମାତ୍ର ଆମର ସାହିତ୍ୟ-ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ଆଦୌ ସହାୟକ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । 'ସମୀକ୍ଷା' ପାଇଁ ଡ. ଆନ୍ତୁର କମନ୍ତ ସହାୟକ ହୁଏ । ଫୁଲଟିଏ ଫୁଟିବାରେ ହିଁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସାର୍ଥକତା ପାଏ, ଆପଣାର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତାକୁ ସାବ୍ୟସ୍ତ କରେ । ଫୁଟିବାର ସେହି ପ୍ରକ୍ରିୟା ଅଥବା କ୍ରମରେ ଯଦି ସିଏ କୋଉ ଦରବାରରେ ଅନ୍ୟ ଫୁଲମାନଙ୍କ କେତେଦୂର ସମକକ୍ଷ ବା ଅଧିକ ହେବ ବୋଲି ଯାଚିବାହିଁ ଅନୁଭବ କରୁଥାଏ, ତେବେ ତାହାର ଫୁଟିବାଟି ତଦ୍ୱାରା ଭାରି ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ସିଏ ଆପଣା ପାଖରେ ବଡ ପୀଡିତ ହୋଇ ରହିଯାଏ, ଭାରି କୁଣ୍ଠିତ ହୋଇ ରହେ ।

ପୁସ୍ତକଟିର ମୁଦ୍ରଣ ଓ ପ୍ରଚ୍ଛଦ ସନ୍ତୋଷଜନକ

ଏଷଣା, ଷୋଡ଼ଶ ଖଣ୍ଡ, ୧୯୮

ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ — କବି ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ

ସଂଗ୍ରହ ଓ ସଂପାଦନା—ଡ଼ଃ ଘନଶ୍ୟାମ ରଥ ଓ ଡ଼ଃ ବୃନ୍ଦାବନ ଚନ୍ଦ୍ର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ

ପ୍ରକାଶକ—ପ୍ରଦୀପ ପବ୍ଲିକେସନ୍, ବ୍ରୁକ୍ସ୍ ହିଲ୍, ସମ୍ବଲପୁର (୧୯୮୬ ?)

ପୃଷ୍ଠା ସଂଖ୍ୟା—୮୦+୪୨, ମୂଲ୍ୟ—କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା

ପୋଥିମାନଙ୍କରୁ ଅତୀତର ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଏ । ତଥ୍ୟମାନେ ଇତିହାସ ଯୋଗାଇ ଦିଅନ୍ତି । ଅତୀତରେ ଆମ ଦେଶର ବିଦ୍ୟାଗୁଡ଼ିକ ତାଳପତ୍ର ପୋଥିରେ ଲିଖିତ ଅର୍ଥାତ୍ ସଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ବିଦ୍ୟା ବୋଲି ହୁଏତ ସେଗୁଡ଼ିକର ସଞ୍ଚୟ ପାଇଁ ବେଶୀ ଲୋକ ମନ ବଳାଉ ନ ଥିଲେ । ଧର୍ମ ପୋଥିଗୁଡ଼ିକ ଧର୍ମସ୍ଥାନରେ ସାଇତା ହୋଇ ରହୁଥିଲେ । ପୋଥି ଗଦା ହୋଇ ଗାଦୀ ହେଉଥିଲା ଓ ଗାଦୀ ପୂଜା ପାଉଥିଲା । ପୂଜା ପାଉଁ ପାଉଁ ଗାଦୀରେ ଥିବା ପୋଥିଗୁଡ଼ିକ ଏକାଠି ଗାଦୀବ୍ରହ୍ମ ରୂପେ ନାମିତ ହେଉଥିଲେ ଏବଂ ଗାଦୀବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ପୂଜା ହେଉଥିଲା । ସିଧା ଧର୍ମ ବ୍ୟତୀତ କାବ୍ୟ, ଗଣିତ, ଜ୍ୟୋତିଷ ପ୍ରଭୃତିର ପୋଥିକୁ ମଧ୍ୟ ସାଧାରଣତଃ ସେହି ଗାଦୀବ୍ରହ୍ମ ନାମକ ଗଦା ଭିତରେ ରଖା-ଯାଉଥିଲା । ଆମ ଦେଶକୁ ବିଦେଶୀ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଆସି ପୋଥିରେ ବିଦ୍ୟା ରହିଛି ଓ ବିଦ୍ୟାର ମାଧ୍ୟମରେ ଇତିହାସ ରହିଛି ବୋଲି ଆମକୁ ଧାରଣା ଦେଲେ । ସେମାନେ ନିଜ ଦେଶର ସଂଗ୍ରହାଳୟଗୁଡ଼ିକୁ ଶହ ଶହ ପୋଥି ବୋହି ନେଇ ଯାଉଥିବାର ଦେଖି ଆମର ମଧ୍ୟ ଲୋଭ ବଳିଲା ଓ ଆମର ସଂଗ୍ରହ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଗାଦୀବ୍ରହ୍ମ କ୍ରମେ ତଥ୍ୟବ୍ରହ୍ମ ହେଲେ । ଉପାସନାର ଦ୍ରବ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଗବେଷଣାରେ କାମରେ ଲାଗିଲେ । ପୋଥିସଂଗ୍ରହ କ୍ରମେ ଏକ ସାହିତ୍ୟିକ ଧନ୍ଦାରେ ପରିଣତ ହେଲା ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହି ଶତାବ୍ଦୀର ଆରମ୍ଭ ଦଶକ କେତୋଟିରେ ପ୍ରାଚୀ ସମିତିର ବିଦ୍ୱାନ୍ ଅଧ୍ୟାପକ କେତେଜଣ ପୋଥି-ସଂଗ୍ରହ ଓ ପୋଥି-ସମ୍ପାଦନାକୁ ଅଧିକ ମନ ଦେଇଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ବହୁ ଅନାବିଷ୍କୃତ ରତ୍ନର ଆବିଷ୍କାର ହେଲା । ବେଳେ ବେଳେ ଆଧୁନିକ ସଂଗ୍ରହାଗାରମାନେ ପୋଥିରୁ ହିଁ ଆମେ ଖୋଜୁଥିବା ଧନଗୁଡ଼ିକ ଅବଶ୍ୟ ମିଳିବ ବୋଲି ଏକ ଅତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଅଭିଳଷିତ ପୋଥିଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାରେ ମଧ୍ୟ ମନୋନିବେଶ କରିଥିଲେ । ପୋଥିଗୁଡ଼ିକ କ୍ରମେ ମିଉଜିଅମକୁ ଆସିଲା, ସେଗୁଡ଼ିକର ଅଧ୍ୟୟନ ହେଲା । ଭାଗ୍ୟହୀନ କେତେ ପୋଥି ହୁଏତ ଏପରି କୌଣସି

ଉଦ୍ଧାର-ଅବସର ଲାଭ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲେ, ଚୋରି ହୋଇଗଲେ, ପାଣିରେ ପବିତ୍ର ସମ୍ପଦ ବୋଲି ଭଜୁଆଁ ହେଲେ । ରଜାନଅରଗୁଡ଼ିକର ଭୂମିକା ବଦଳିଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେଠାରେ ରାଜଗୁରୁମାନଙ୍କର ହେପାଜତରେ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇ ରହିଥିବା ବହୁତ ପୋଥି ମଧ୍ୟ ଉଜୁଡ଼ି ଗଲା । ସେଗୁଡ଼ିକ କାଳ ହାତରେ ପଡ଼ିଲା । ତଥାପି, ଖୋଜିଲେ ଯେ ପୋଥି ଆହୁରି ମିଳିବ, 'ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ'ର ସମ୍ପାଦକ ଦ୍ୱୟଙ୍କର ପ୍ରଶଂସନୀୟ ଉଦ୍ୟମ ଆମକୁ ତାହାର ସ୍ପଷ୍ଟ ସୂଚନା ଦେଇଯାଉଛି ।

ତିନୋଟି ପୋଥିର ପାଠ ମିଳାଯାଇ 'ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ'ର ସମ୍ପାଦନା କରାଯାଇଛି । ଓଡ଼ିଶାରେ ବୈଷ୍ଣବୀ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଓ ବୈଷ୍ଣବ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଏକ ଇତିହାସ ରହିଛି । କୌଣସି ଉପାସନା ନାନା ତାତ୍କାଳିକ ଓ ସଙ୍କୁଚନକାରୀ କାରଣରୁ କ୍ରମଶଃ ପ୍ରାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନରେ ପଡ଼ି ଏକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲେ ଅନେକ ସମୟରେ ତଥାକଥିତ ଇତିହାସଗୁଡ଼ାକ ମଧ୍ୟ ବଙ୍କା ବଙ୍କା ହୋଇଯାଏ । ସେତେବେଳେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ନିଜ ନିଜର ବଙ୍କୁଲି ବାଡ଼ିଟିକୁ ହିଁ ଏକମାତ୍ର ସିଧା ବାଡ଼ି ବୋଲି ଘୋଷଣା କରନ୍ତି । ନିଜ ବାଡ଼ିଟି ଯେ ପ୍ରକୃତରେ ସିଧା, ତାହାର ପ୍ରତିପାଦନ କରାଇବା ଲାଗି ମନ୍ଦିର ଗଢ଼ାଯାଏ, ଇଷ୍ଟଗୋଷ୍ଠୀର ଭିଆଣ ହୁଏ, ଗୁରୁମାନଙ୍କୁ ପଦୋନ୍ନତି ଦେଇ ଅବତାର ଏବଂ ଏପରି କି ପ୍ରଭୁ ସ୍ତରକୁ ପଦୋନ୍ନତି ଦେଇ ଦିଆଯାଏ । ଚରିତା, ଚଉତିଶ, ମନ୍ତ୍ର ଓ ବିଧିମାନଙ୍କର ବାଡ଼ ବସାଇ ଦିଆଯାଏ । ଅତୀତର ବହୁ ଯୁଗରେ ନିଜଟାକୁ ହିଁ ବରିଷ୍ଠ ବୋଲି ସଜେଇବା ସଙ୍ଗୋଇ କଟେଇବାକୁ ଆଜ୍ଞାପତ୍ର ଆଣି ପ୍ରମାଣ କରି ଦେବାକୁ ରାଜାମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆପଣା ପକ୍ଷକୁ ଆଣିବାର କେତେ ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଇ ଥିଲା । ଏହିଭଳି କେତେକ କାରଣରୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ବୈଷ୍ଣବ ଶାଖା ଓ ସମ୍ପ୍ରଦାୟଗୁଡ଼ିକର ଇତିହାସ ମଧ୍ୟ ବିବିଧ ଧୂମ୍ରାଭତା ଭିତରେ ଅଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ରହି ଆସିଥିଲା । ଆମ ଏବର ଗବେଷଣା-କାଳରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଧୂମ୍ରାଭତାରେ ଖୁବ୍ ବେଶୀ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଗବେଷକ ଖୋଦ୍ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଉପାସନା-ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ହୋଇଥିଲେ ଆଗରୁ ସତ୍ୟଠାରୁ ଚିଠାଉ ମାଗି ଆଣିଥିଲା ପରି ଆପଣାର ଯାବତୀୟ ଗବେଷଣାକୁ ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ମନୋମତ ଗୋଠଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟକୁ ଅଡ଼ାଇ ନେଇ ପାରୁଥିଲେ । ପୁଣି, ଗବେଷକ ଆଦୌ କୌଣସି ଉପାସନା-ମାର୍ଗକୁ ସ୍ୱୀକାର ନ କରି ଶୁଦ୍ଧ ଗବେଷକର ସଂଶୟଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଗବେଷଣା କରିବାକୁ ମନ କରୁଥିଲେ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ମମ ଓ ମର୍ମଶୂନ୍ୟ ଭାବରେ ଆପଣାର ପ୍ରିୟ ଅନୁମାନଗୁଡ଼ିକୁ ଗବେଷଣା-ଲବ୍ଧ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି ଦେଖାଇ ବି ପାରୁଥିଲେ । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ 'ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ' ପୋଥିଟିର ସମ୍ପାଦନା ଓ ପ୍ରକାଶନର ଘଟଣାଟି ପ୍ରକୃତରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏହା ଅନେକ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନକୁ ପୂରଣ କରିବା ଦିଗରେ ଆମର ସହାୟତା କରି ପାରିବ ।

ଶ୍ରୀ [illegible] ସାଧନା କେନ୍ଦ୍ର,
[illegible]

ପଞ୍ଚସଖା ଓ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ଉପାସନା-ଇତିହାସରେ ସମକାଳୀନ ହୋଇଥିବାରୁ ସେମାନେ ପରସ୍ପରର କେତେ ନିକଟ ଥିଲେ ଅଥବା ପରସ୍ପରଠାରୁ କେତେ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ରହିଥିଲେ, ତାହା ଏକାଧିକ କାରଣରୁ ଏକ ବିବଦମାନ ତର୍କ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଉପାସନାକୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ନଳୀ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଦେଖୁଥିବା ଗୋଷ୍ଠୀମାନେ ଏହି ବିବାଦକୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ଅଗ୍ରହୋଦ୍ଦୀପକ କରି ରଖିବାରେ ସହାୟ ମଧ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ଶ୍ରୀ ଦିବାକର ଦାସଙ୍କର 'ଜଗନ୍ନାଥ-ଚରିତାମୃତ' ଓ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଶାଖାର ଏକଦେଶୀ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଓ କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକ ବିବାଦଟିକୁ ନାନାବିଧ ମନୋରମତା ଆଣି ଯୋଗାଇ ଦେଉଥିଲା । ବିବାଦଗୁଡ଼ିକର ଚର୍ଚ୍ଚା ସହଜେ ଫିଟୁ ନ ଥିଲା ଓ ବେଳେବେଳେ ଗବେଷକମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସଙ୍କଟରେ ଆଣି ପକାଇ ଦେଉଥିଲା । ସେମାନଙ୍କୁ ଅନାବଶ୍ୟକ ନାନା ଉତ୍ସୁକତା ଓ ଉତ୍ତେଜନା ଭିତରେ ଆଣି ପକାଇ ଦେଉଥିଲା । 'ବୈଷ୍ଣବ-ଲୀଳାମୃତ' ପୋଥି ଆପଣାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଓ ବିବରଣଗୁଡ଼ିକର ମାଧ୍ୟମରେ ଯେଉଁସବୁ ଉଦ୍‌ଘାଟନ ସମ୍ଭବ କରିପାରିଲା, ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଅନ୍ତତଃ କେତେକ ବିତର୍କରେ ତାହା ଏକ ଅବସାନ ଅବଶ୍ୟ ଘଟାଇବ । ଏହି ପୋଥିଟିର ସମ୍ପାଦକ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କୁ ଆମେ ଏଥିଲାଗି ଗଭୀର ସାଧୁବାଦ ଜ୍ଞାପନ କରିବା । 'ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ' ଯେ ଏହି କାଳର ଗୋଟିଏ ପୋଥି, ଏପରି ଭାବିବାର ଆଦୌ କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ଭବିଷ୍ୟ ଆହୁରି କେତେ ପୋଥି ସମ୍ପାଦିତ ହୋଇ ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆସିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆମକୁ ହୁଏତ ଆଲୋଚ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଓ ତାହାର ତଥ୍ୟ-ସମ୍ପଦଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ସ୍ପଷ୍ଟତର ପରିଚୟ ମିଳିଯିବ । ଆମେ ତଥ୍ୟଗତ ମିଛ ବିବାଦଗୁଡ଼ାକରୁ ଭିବ ଭିତରକୁ ଆସିବାକୁ ଅଧିକ ଅବସର ପାଇ ପାରିବା ।

'ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ' ପାଠ କଲା ପରେ ଯେଉଁ ଭ୍ରମାକାଶଟି ଆମ ଆଗରୁ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଅପସରି ଯିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବ, ସେଇଟି ହେଉଛି ଯେ, ଓଡ଼ିଆ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ସନ୍ଥ ପରମ୍ପରାର ପାଞ୍ଚ ଜଣଯାକ ସନ୍ଥ ପରସ୍ପରର ସମସାମୟିକ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆପଣାକୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଗଣ୍ଠାଇ ଦେଇ ନାମ କମାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯେ କୌଣସି ଚତୁର କର୍ମ କରି ନାହାନ୍ତି, ବେଳେବେଳେ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ହୋଇଥିବା ଏହି ଅନୁମାନଟି ଆମକୁ ଗୁଡ଼ି ଚାଲିଯିବ । ପଞ୍ଚସଖା ପ୍ରକୃତରେ ଥିଲେ, ସେମାନେ ପରସ୍ପରର ସଖା ଥିଲେ, ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସଖା ଥିଲେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଗୌଡ଼ୀୟ ଅନୁଗାମୀମାନେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ତ୍ୟାଗ କରି କୁଆଡ଼େ କୁଆଡ଼େ ଚାଲି ଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଚୈତନ୍ୟ ଯେ ଜୀବନର ଅନ୍ତିମ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୁରୀରେ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ଗହଣରେ କଟାଇଲେ, ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ମିଳିତ ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନରେ ଓଡ଼ିଶାର କେତେ କେତେ

ସ୍ଥାନ ବୁଲିଲେ, ଏଥିପାଇଁ ଆମେ ସମ୍ଭବତଃ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ସାହଚର୍ଯ୍ୟକୁ ଶ୍ରେୟଃ ଦେଇ ପାରିବା । ଭକ୍ତମାନେ ଓ ସନ୍ଥମାନେ ତଥାକଥିତ ମାର୍ଗକାଣ୍ଡ ଦ୍ୱାରା, ବାହ୍ୟ ସଙ୍କେତଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା, ପରସ୍ପରକୁ ଚିହ୍ନନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନେ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶ କରି ପରସ୍ପରକୁ ଚିହ୍ନନ୍ତି; ଏଥିରୁ ଆମର ସେହି ସତ୍ୟଟିକୁ ଅନୁଭବ କରିବା ଉଚିତ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ଭ୍ରମଟି ହେଉଛି ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ତିରୋଧାନ ବିଷୟରେ । ଏହି ଘଟଣାଟି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିଭିନ୍ନ ମତାବଲମ୍ବୀ ନିଜର ମତକୁ ପ୍ରତିପାଦିବା ଭଳି ବିଭିନ୍ନ କିମ୍ବଦନ୍ତୀକୁ ଆଶ୍ରୟକରି ରହିଥିଲେ । କିଏ କହୁଥିଲେ, ସାଗରର ନୀଳବର୍ଣ୍ଣକୁ ଦେଖି ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର କୃଷ୍ଣଭ୍ରମ ହେଲା ଓ ସେ ସାଗର ଭିତରକୁ ଲମ୍ଫ ପ୍ରଦାନ କରି ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରିଥିଲେ । ଆଉ କିଏ କହୁଥିଲେ, ମନ୍ଦିର ଭିତରେ ହିଁ ସେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବିଗ୍ରହ ମଧ୍ୟରେ ଲୀନ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ଏବେ, ଆଉ ଜଣେ ଗବେଷକ ବହୁ ତଥ୍ୟ ଏକତ୍ର କରି ବହି ଲେଖି ପ୍ରମାଣ କରି ଦେଇଥିଲେ ଯେ, ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ପୁରୀର ପଣ୍ଡାମାନେ ମନ୍ଦିର ଭିତରେ ହତ୍ୟା କରିଛନ୍ତି ଓ ତା'ପରେ ଶବକୁ କୋଇଲି ବୈକୁଣ୍ଠରେ ପୋତି ଦିଆଯାଇଛି । ଏହି ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଅନୁମାନ ବା ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ତଥାପି ସଂଶୟର ଅବକାଶ ରହି ଯାଉଥିଲା । 'ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ'ର କବି ଶ୍ରୀ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ସେହି ସକଳ ଭ୍ରମ ଦୂର କରି ଦେଇଛନ୍ତି ଓ ଅଧିକନ୍ତୁ ଘଟଣାସଙ୍ଗତ ସହିତ ଆଦୌ କାହାରି ଉପରେ କୌଣସି ନିନ୍ଦାରୋପ ନ କରି ଆମକୁ ସତ୍ୟ ଘଟଣାଟିକୁ କହି ଦେଇଛନ୍ତି ।

'ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ' ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ତଥ୍ୟ ପୁସ୍ତକ । ଏଥିରେ ବିବରଣୀ ଦେବା ହିଁ ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, କବିତ୍ୱର ଲୀଳାକଳା ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ, ସମ୍ଭବତଃ ଆଦୌ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ । କବି ମାଧବଙ୍କ ନାମରେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତିନୋଟି ଗ୍ରନ୍ଥ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇଅଛି ବୋଲି ସମ୍ପାଦିତ ପୁସ୍ତକର ମୁଖବନ୍ଧରେ କୁହାଯାଇଛି । ପ୍ରଥମଟି 'ଚୈତନ୍ୟ-ବିଳାସ', ଏଥିରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଆଦ୍ୟଲୀଳାର ବର୍ଣ୍ଣନା ହୋଇଛି । ଦ୍ୱିତୀୟ ପୋଥି 'ମୋକ୍ଷ ପୁରାଣ' ଏବେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇନାହିଁ । ଏବଂ, ଶେଷଟି 'ବୈଷ୍ଣବ-ଲୀଳାମୃତ' । ସମ୍ପାଦନାର ମୁଖବନ୍ଧରେ ପ୍ରଥମ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ୧୫୧୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ରଚିତ ହୋଇଛି ବୋଲି ହିସାବରେ କୁହାଯାଇଛି । ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର ନିଜ କହିବା ଅନୁସାରେ ପ୍ରଥମଟିର ଚବିଶ ବର୍ଷ ପରେ ତୃତୀୟଟିର ରଚନା ହୋଇଛି । ଅର୍ଥାତ୍ 'ବୈଷ୍ଣବ-ଲୀଳାମୃତ' ୧୫୪୦ ମସିହାରେ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା । ସମ୍ପାଦନାରେ ଭୁଲ୍ ହିସାବ କରି ଏହାକୁ ୧୫୩୫ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । 'ଚୈତନ୍ୟ ବିଳାସ'ର ରଚନା କାଳରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଜୀବିତ ଥିଲେ, ପୁରୀରେ ଥିଲେ । ଏହି ପୁସ୍ତକଟି

ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାରେ ରଚିତ । ତତ୍କାଳୀନ ଗୌଡୀୟ ଶାଖାର ନିଷ୍ଠ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅନୁଗାମୀଙ୍କ ରଚନା ପରି ଏହା ଓଡ଼ିଆରେ ନୁହେଁ, ବଙ୍ଗଳାରେ ରଚିତ । ସେଥିରେ ଓଡ଼ିଶାର ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ନାମଗନ୍ଧ ନାହିଁ । 'ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ' ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ତିରୋଧାନ ପରେ ରଚିତ । ଏହା ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ରଚିତ । ପ୍ରଧାନତଃ ସ୍ମୃତିଚାରଣରେ ପୁସ୍ତକଟିର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଧ୍ୟାୟ ଅନୁଧ୍ୟାନତ ହୋଇ ଚହିଛି । ଗୌଡୀୟ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ପରିତ୍ୟାଗ କରିବା ପରେ ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଗହଣ ଭିତରକୁ ଅବାଧ ପ୍ରବେଶ ଘଟିଥିଲା ଏବଂ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଓଡ଼ିଶାର ଚୈତନ୍ୟ-ମାର୍ଗୀମାନେ ଓଡ଼ିଆରେ ଲେଖିବାକୁ ଏକ ଫରଚ୍ଛ ପରିବେଶ ପାଇଲେ, ଆମେ ସେପରି ଏକ ଅନୁମାନ କରିପାରିବା କି ? 'ଚୈତନ୍ୟ ବିଳାସ' ଓ 'ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ'ର କବି ଜଣେ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅନୁସାରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ସତେଅବା ଦୁଇଟି ଏକାବେଳେକେ ଭିନ୍ନ ଭୂମିକାରେ ଅବତରଣ କରିଥିବା ପରି ବୋଧ ହେଉଛି ।

'ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ'ର କବି 'ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଜଗନ୍ନାଥ'ଙ୍କ ସ୍ମରଣ କରି ଗ୍ରନ୍ଥାରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି । 'ଚୈତନ୍ୟ ବିଳାସ'ରେ ଏହି ସମ୍ଭାବନାର କଳ୍ପନା ହିଁ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ସିନା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଭିତରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି ଓ ତୀବ୍ର ପ୍ରେମର ଫାନ୍ଦରେ ପଡ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ଗୌଡୀୟ ଅନୁଗାମୀମାନେ କ୍ଷେତ୍ର ବିଶେଷରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଠାରୁ ହାତେ ଉଠିଯାଇ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ 'ସଚଳ ଜଗନ୍ନାଥ' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି, ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ 'ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ' ବୋଲି କହି ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ 'ନରବ୍ରହ୍ମ' ବୋଲି କହିବାର ମୂଢ଼ଧୃଷ୍ଟତାପୂର୍ଣ୍ଣ ବାଚାଳତା ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଜଳବାୟୁରେ କି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଲା ଯେ, ଏପରି ନୂଆ ଦେଶର ସଂଘି ଗ୍ରନ୍ଥଦୃଷ୍ଟି ଓ ତଥ୍ୟଦୃଷ୍ଟିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିଲା ? ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଶ୍ରୀ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ 'ଠୁଳ ଶୂନ୍ୟମୟ' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି, ଚତୁର୍ଦ୍ଧାରୂପ ଧାରଣ କରି ସେ ସକଳ ତୀର୍ଥ ଏକ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହିଛନ୍ତି । ସେ ନୀଳାଚଳକୁ 'ନିତ୍ୟଗୋଲକ ନିତ୍ୟଧାମ'ର ସ୍ତରକୁ ଉନ୍ନୀତ କରି ନେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କରି ବର୍ଣ୍ଣନା ଅନୁସାରେ ଏଠାରେ 'ନିତ୍ୟକୃଷ୍ଣ'ର ଖେଳ ମଧ୍ୟ ଲାଗି ରହିଛି । କବି ମାଧବ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ 'ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମେଳବପୁ' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ଏବଂ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ତାଙ୍କର ବଳେକ୍ଷେତ୍ରରେ ଜପ, ତପ, ଯୋଗ, ଭକ୍ତି, ଭାବ, ଅନୁରାଗ ଆଦି ଯାବତୀୟ ମାର୍ଗକୁ ଏକତ୍ର କରି ('ସବୁକୁ ଆଣି ମେଳାଇଲେ') ରାହାସର ପ୍ରଚଳନ କରାଇଥିଲେ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ଏହି 'ରାହାସ'ର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନରେ ପାଞ୍ଚ ସଖାଙ୍କର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅବଦାନମାନ ରହିଛି ବୋଲି ସେ ପୋଥିର ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟରେ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ରାହାସର ପରମ୍ପରା ପୁରୀ ମନ୍ଦିରରେ ଚୋଳଗଙ୍ଗ ଦେବ [୧୧ଶ-୧୨ଶ ଶତାବ୍ଦୀ]ଙ୍କ ସମୟରୁ ପ୍ରଚଳିତ ରହିଥିଲା ବୋଲି ସେ ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି ।

'ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ'ରେ ଜୟଦେବକୃତ 'ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ'ର ମଧ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ଜୟଦେବଙ୍କର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ କେନ୍ଦୁଲିକୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ପଞ୍ଚସଖା ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ଯାତ୍ରାରେ ଯାଇଥିଲେ ବୋଲି ଚର୍ଚ୍ଚା କରାଯାଇଛି । ରଜାଙ୍କ ନାମରେ ଭଣିତା ହୋଇଥିବା ତାଙ୍କ ସଭାର ଜଣେ ବୃତ୍ତାଧିକାରୀ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ 'ଅଭିନବ-ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ' ଜଣକ ରାଜାଦେଶରେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଭିତରେ ଗାୟନ କରାଯାଉଥିଲା, ମାତ୍ର ତାହାକୁ ପଣ୍ଡାମାନଙ୍କ ସମେତ ଅନ୍ୟମାନେ ପସନ୍ଦ ନ କରିବାରୁ ଜପରେ ପୁନର୍ବାର 'ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ'ର ପ୍ରବେଶ ଘଟିଲା, ସେହି କଥାଟି ମଧ୍ୟ କେବଳ ଏକ ଘଟଣା ବ୍ୟତୀତ ଆହୁରି କେତେ କ'ଣକୁ ସୂଚାଇ ଦେଇ ପାରୁଛି । ଚୈତନ୍ୟଭକ୍ତ ରାମାନନ୍ଦ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ବିଶଦତର ତଥ୍ୟ ଆମେ ଏହି ପୁସ୍ତକରୁ ପାଇବା । ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ସଂସ୍ପର୍ଶ ଦ୍ୱାରା ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଯେ ସେ ରାଜମହେନ୍ଦ୍ରୀରୁ ପୁରୀ ଆସିଥିଲେ ତାହା ନୁହେଁ, ପ୍ରଶାସନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ଦକ୍ଷତା ପ୍ରକାଶ ନ ପାଇବାରୁ ଓ ସେ ଅଧିକାଂଶ ସମସ୍ତ ଉପାସନା ଓ ଧର୍ମ ମନନରେ ଦେଉଥିବାରୁ ରାଜା ତାଙ୍କୁ କାର୍ଯ୍ୟାନ୍ତରକୁ ନେଇ ଆସିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ଓ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଅନୁରୋଧରେ ସେ ପୁରୀ ଆସି ମନ୍ଦିର ଦାୟିତ୍ୱରେ ରହିଲେ ବୋଲି ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ସନ୍ଥ କବୀର ଯେ ପୁରୀକୁ ଆସି ଗୋଟିଏ ମାସ ରହିଥିଲେ ଓ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ନିକଟ ପ୍ରୀତି ପରିଚୟରେ ଆସିଥିଲେ, କବି ସେହି ଘଟଣାଟିର ବର୍ଣ୍ଣନା ମଧ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଗୌଡ଼ୀୟ ଅନୁଗାମୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଯାଜପୁର ଗ୍ରଲିଗଲା ପରେ ସେମାନଙ୍କୁ ପୁନର୍ବାର ଫେରେଇ ଆଣିବାକୁ ଚୈତନ୍ୟ ଶ୍ରୀ ଶିବାନନ୍ଦ ସେନଙ୍କ ହାତରେ ଯେଉଁ ଚିଠାଉ ପଠାଇଥିଲେ, ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ମଣ୍ଡଳରେ ତାହା 'ଶିକ୍ଷାଷ୍ଟକ' ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର ତଥ୍ୟାନୁସାରେ ଏହି ଆଠଗୋଟି ଶ୍ଳୋକକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଲେଖିଛନ୍ତି, ଚୈତନ୍ୟ ଲେଖି ନାହାନ୍ତି । 'ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ'ରେ ମୂଳ ସଂସ୍କୃତରେ ସେହି ଆଠଟିଯାକ ଶ୍ଳୋକ ତାହାର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ସହିତ ଦିଆଯାଇଛି । ନିଜେ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ଅନୁବାଦ-ଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ସଂସ୍କୃତରେ ସେପରି କୌଣସି ଉଲ୍ଲେଖ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦରେ କବି ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରୁ କରୁ 'ଜଗନ୍ନାଥ ହେ ଚକା ଆଖି' ବୋଲି କହି ପକାଇଛନ୍ତି ।

ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଗୌଡ଼ଦେଶୀୟ ଅନୁଗାମୀମାନେ, ଅନ୍ୟ ପାଖରେ ପଞ୍ଚସଖା ସମେତ ଓଡ଼ିଆ ଅନ୍ୟ ସମଧର୍ମୀ ଓ ଭକ୍ତମାନେ ଏବଂ ଉଭୟଙ୍କ ମଝିରେ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ—ଏହିପରି ଏକ ବ୍ୟୂହକୁ ଭୂମି କରି ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ କନ୍ଦଳ ପୁରୀରେ ଲାଗିଥିଲା, ଦିବାକର ଦାସଙ୍କର 'ଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତ'ରେ ମୁଖ୍ୟତଃ

ତାହାର ଚର୍ଚ୍ଚା କରାଯାଇଛି । ଦିବାକର ଦାସ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୟଂ ପକ୍ଷ ନେଇଥିବା ପରି ବେଳେ ବେଳେ କାହିଁକି ବାରି ହୋଇ ପଡ଼ୁଛନ୍ତି । ତେଣୁ, ତାଙ୍କ ବିବରଣୀଟି ମଧ୍ୟରେ ହୁଏତ କେତେକ ଅତିରଞ୍ଜନ ଅବଶ୍ୟ ପଶି ଯାଇଥିବ । 'ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ'ରେ ଶ୍ରୀ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ମଧ୍ୟ ସେହି ଘଟଣାଟିର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ଏଇଟି ଅନ୍ୟଟିର ତୁଳନାରେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ପକ୍ଷାଗ୍ରହ ମୁକ୍ତ ବୋଲି ମନେ ହେଉଛି । ମନେ ହେଉଛି, ମତ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଏବଂ କଳହର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଆଖିଦୃଶିଆ ଏକ ମୂଳ କାରଣ ଥିଲେ ପଞ୍ଚସଖାବୃନ୍ଦର ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ । ତାଙ୍କଠାରୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତ ଶୁଣି ସ୍ୱୟଂ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଅତିବଡ଼ ବୋଲି କହି ସମ୍ବୋଧନ କରିଥିଲେ । ପ୍ରଧାନତଃ ସଖା ଗୁଣରେ ସେ ତାଙ୍କୁ ଏହିଭଳି ସମ୍ବୋଧନ କରିଥିଲେ, କୌଣସି ଦରବାର ବସାଇ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଭାବରେ ତାଙ୍କୁ ଏହି ପଦବୀରେ ଭୂଷିତ କଦାପି କରି ନ ଥିଲେ । ଏହାକୁ ଏକ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ବହଳ ଦେଇ ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କର ଦଳୁଆ ଓ ସାଥୁଆମାନେ କାହିଁକି ଦମ୍ଭ କରିଥିଲେ ଓ ତେଣୁ ଏକ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଈର୍ଷାଦ୍ୱାରା ପ୍ରଣୋଦିତ ହୋଇ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଗୌଡ଼ୀୟ ସାଥୁଆମାନେ ଏହାକୁ ନାପସନ୍ଦ କଲା ଭଳି ଆଚରଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିବେ । ପୁରୀ ଗୌଡ଼ୀୟ ମଠର ବୈଷ୍ଣବମାନେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଧାନତଃ ନାକ ଟେକି ଏହି ଘଟଣାଟିର ସ୍ୱାଗତ କରିଥାନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଆରେ ଭାଗବତ ରଚନା କରି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଆ ଶିଷ୍ଟ ସଂସ୍କୃତ ପଣ୍ଡିତଙ୍କଠାରୁ ବହୁ ବିଦ୍ରୂପ ଓ ହତାଦର ଲାଭ କରିଥିଲେ, ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଗୌଡ଼ୀୟ ଅନୁଗାମୀମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଅପାଂକ୍ତେୟ ଜ୍ଞାନରେ 'ଅଣଉପଦେଶିଆ' ବୋଲି ଝିଙ୍ଗାସ କରୁଥିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଭାବରେ ମନ୍ତ୍ରଦୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରି ନ ଥିଲେ । ଏହି ଅସନ୍ତୋଷର ସୂଚନା ପାଇ ତାହାର ନିରାକରଣ ନିମନ୍ତେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କଠାରୁ ମନ୍ତ୍ରଦୀକ୍ଷା ନିଅନ୍ତୁ ବୋଲି ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ । ସେହି ପରାମର୍ଶ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଲା ସତ, ମାତ୍ର ତାହା ଅବସ୍ଥାଟିକୁ ମହୁରଗରୁ ନେଇ କାନ୍ଥାରରେ ପକାଇ ଦେଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହୋଇ ଜଣେ ଅବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ତେଣୁ ଅବରସ୍ଥାନୀୟ ବଳରାମଙ୍କଠାରୁ କିପରି ଦୀକ୍ଷା ନେଇପାରିଲେ ଏବଂ ତାହା କେଉଁ ଶାସ୍ତ୍ର ଅନୁସାରେ ସଙ୍ଗତ ମଧ୍ୟ ହେଲା, ଅସଲ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଏଥିରେ କ୍ଷୁବ୍ଧ ହେଲେ । ଏଠାରେ ସ୍ମରଣ ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ, ଏହିପରି ଜଣେ ଅସଲ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଘରେ ହିଁ ଚୈତନ୍ୟ ପୁରୀରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ । ଗୌଡ଼ୀୟ ପ୍ରାନ୍ତରୁ ଆସିଥିବା କେତେକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଲାଗି ମଧ୍ୟ ତାହା କମ୍ ଚକ୍ଷୁଶୂଳ ହୋଇ ନ ଥିବ

ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର ଅଧ୍ୟାତ୍ମ-ସଂସର୍ଗ ଭିତରକୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଯେତିକି ଅଧିକ ଅନ୍ତଃପ୍ରବେଶ ଘଟୁଥିଲା ସେ ସତେଅବା ମାର୍ଗ ବା ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ସ୍ୱୀକୃତ ସୀମାଗୁଡ଼ିକୁ

ସେଗୁଡ଼ିକ ଅତିକ୍ରମି ଯାଉଥିଲେ । ଏହି ଅତିକ୍ରମଣ ହିଁ ଜଣେ ସନ୍ଥର ଯଥାର୍ଥ ଧର୍ମ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ କ୍ରମେ ଶାଳଗ୍ରାମ-ପୂଜା ଛାଡ଼ିଲେ, ନିୟମରକ୍ଷା ନ୍ୟାୟରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଏତେଶତ ବା ଏତେସହସ୍ର ଥର ନାମଜପକୁ ମଧ୍ୟ ଛାଡ଼ିଲେ । ବୈଷ୍ଣବୀୟ ପରିଭାଷା ଅନୁସାରେ ସେ ମହାଭାବ ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ତେଣୁ, ଜାତିଭେଦ ଓ ଜପ ସଂସ୍କାର ପ୍ରଭୃତି ନିୟମଚର୍ଯ୍ୟାକୁ ସେ ଡେଇଁ ଆହୁରି ଆଗକୁ ଚାଲି ଯାଇଥିଲେ । ନିଜେ ପ୍ରତ୍ୟହ ପୂଜା କରୁଥିବା ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ-ଶିଳାଟିକୁ ସେ ଜଣେ ଶୂଦ୍ର-ଅନୁଗାମୀଙ୍କୁ ଦେଇଦେଲେ; ଶୁଦ୍ଧସ୍ମାର୍ତ୍ତମାନେ ଏହାକୁ ଅବଶ୍ୟ ଏକ ଶାସ୍ତ୍ରାତିକ୍ରମ ଓ ଅନିଷ୍ଟ ବୋଲି ଜ୍ଞାନ କରିଥିବେ । ଅଧ୍ୟାତ୍ମ-ଉପାସନାକୁ ଅଭ୍ୟାସ-ଉପାସନାର ବାଡ଼ ଭିତରେ ବନ୍ଧା ହୋଇ ରହିଥିବା ଅନ୍ୟମାନେ କଦାପି ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ଉତ୍ତରଣସୋପାନ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ନ ଥିବେ । ଜାତିଗତ କୌଣସି ଭେଦ ନ ମାନିବା ଯୁଗେ ଯୁଗେ ସନ୍ଥମାନେ ଶିଷ୍ଟ ସମାଜ ଦ୍ୱାରା ଗୃହୀତ ହେବା ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ କାଳ ହୋଇଛି । ଓଡ଼ିଶାର ପଞ୍ଚସଖା କୌଣସି ଜାତି ମାନୁ ନ ଥିଲେ ଓ ନିଜ ନିଜର ଯାବତୀୟ କୁଳଗତ ଜାତି ପରିଚୟ ସତ୍ତ୍ୱେ ସେମାନେ ନିଜକୁ ଧର୍ମତଃ, ମାର୍ଗତଃ ଶୂଦ୍ର ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ଯିଏ ଭଗବାନଙ୍କର ଦାସ, ତା'ର ପୁଣି ସାଂସାରିକ ଜାତି ବାଛିବାରେ ଆଉ କି କାର୍ଯ୍ୟ କାହିଁକି ରହିବ ? ସେହିପରି, ଯିଏ ବୈଷ୍ଣବ ହେଲାଣି ଅର୍ଥାତ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ପଦରେ ଆପଣାକୁ ସମର୍ପଣ କରି ଦେଲାଣି ଓ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରୀତି ଦ୍ୱାରା ଛୁଇଁବାକୁ ମନ କଲାଣି, ସିଏ କାହିଁକି ଆଉ ଜାତି ନାମକ ଭ୍ରମ ଭିତରେ ହୁଡ଼ିକରି ରହିବ ? ତଥାପି, ବାହାରେ ବୈଷ୍ଣବ ଦୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅନେକଙ୍କର ସେହି ଅନ୍ତର୍ଦୀକ୍ଷା ସମ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଅନୁଗାମୀମାନେ ସମ୍ଭବତଃ ସେହି କଥାଟିକୁ କରିପାରି ନ ଥିଲେ ଏବଂ ସଂସାର ନ୍ୟାୟରେ ଆପଣା ଭିତରେ ପରସ୍ପରକୁ ଉଚ୍ଚ ଅବର ବୋଲି ତଥାପି ବାରି ଦେଉଥିଲେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ସେହି ଗାରଟିକୁ ପାରି ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । କନ୍ଦଳ ସମ୍ଭବତଃ ସେଇଥିରୁ ହିଁ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥିଲା । ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ସ୍ୱାମୀତ୍ୱ ପାଳରେ ପଡ଼ି ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ କୁଳୀନତା ଭିତରୁ ବାହାରି ଯାଉଛନ୍ତି ବୋଲି ସେମାନେ ଅବଶ୍ୟ ଶଙ୍କା ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥିବେ ଓ ପ୍ରମାଦ ଗଣିଥିବେ ।

ଅଉ ଗୋଟିଏ ବିବାଦ ମନ୍ତ୍ରକୁ ନେଇ ହୋଇଥିଲା । ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର 'ହରେ କୃଷ୍ଣ ରାମ' ମନ୍ତ୍ର ନବଦ୍ୱୀପରେ ଓ ଓଡ଼ିଆ ବୈଷ୍ଣବ ଗୋଷ୍ଠୀର 'ହରେ ରାମ କୃଷ୍ଣ' ମନ୍ତ୍ର ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ଚାଲୁଥିଲା । ଦୁଇ ମନ୍ତ୍ର ଭିତରେ ସତକୁ ସତ କେଉଁ ଫରକ ରହିଛି କି ନାହିଁ ଓ ସେହିହେତୁ ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁଟି ଅଧିକ ବା କମ୍ ଫଳଦାୟକ, ସେକଥା ଉପାସନାର ତନ୍ତ୍ରକାରମାନେ ଶିରି କାଟି ହୁଏତ କହିଦେଇ ପାରିବେ । ଉପାସନାରୁ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ସ୍ତରରେ ଏହାର କୌଣସି ଫରକ ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଉପାସନା ମଧ୍ୟରେ ବାଡ଼ ବସାଉଥିବା ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକତାର ଆଖିରେ

ଫରକ ଦିଶିବ ହିଁ ଦିଶିବ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଗୌଡୀୟ ଅନୁଗାମୀମାନେ ନବଗ୍ରାମର ମନ୍ତ୍ରଟି ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଚାଲୁ ବୋଲି ଜିଦ୍ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ବୈଷ୍ଣବମାନେ ବି ପ୍ରାୟ ସମକକ୍ଷ ଭାବରେ ନିଜ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ମନ୍ତ୍ରଟି ସପକ୍ଷରେ ଜିଦ୍ ଧରି ବସିଥିବେ । ବିଚାରଟି ଶେଷକୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପାଖରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲା, ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ 'ହରେ ରାମ କୃଷ୍ଣ' ମନ୍ତ୍ରର ପକ୍ଷରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଦେଲେ । ତାଙ୍କର ରାୟ ଅନୁସାରେ, ଯେଉଁ ମନ୍ତ୍ର ନୀଳାଚଳରେ ଚାଲି ଆସୁଛି, ତାହା ନୀଳାଚଳରେ ସାର; ଅର୍ଥାତ୍, ସମାନ୍ତର ଭାବରେ ଅନ୍ୟଟି ବଙ୍ଗରେ ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇ ଆସୁଥିବାରୁ ତାହା ଚଳଣି ରକ୍ଷାକରି ବଙ୍ଗରେ ମଧ୍ୟ ଚାଲିବ । କଳହ ଏଡ଼ିବାକୁ ସମ୍ଭବତଃ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଏଭଳି ଏକ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଦେଇଥିଲେ । ସମ୍ଭବତଃ, କିଞ୍ଚିତ୍ ସାବଧାନତା ଅବଲମ୍ବନ କରି ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗାର ଭିତରେ ରହି ଉକ୍ତ ନିଷ୍ପତ୍ତିଟିକୁ ଦେଇଥିଲେ । କାରଣ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ, କୌଣସି ମନ୍ତ୍ରର ଫଳଦାୟକତା ସେହି ମନ୍ତ୍ରର ଶବ୍ଦର ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ନାହିଁ, ମନ୍ତ୍ରର ପଠନ ବା ମନନ କରୁଥିବା ଉପାସକର ଚେତନା ଉପରେ ହିଁ ତାହାଠାରୁ ଅନେକ ଅଧିକ ଗୁଣ ନିର୍ଭର କରେ । "ତୁମେ ଯିଏ ଯେଉଁ ମନ୍ତ୍ରଟିକୁ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବ କର, ମାତ୍ର ନିଜର ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଦ୍ୱାରା ତାହାକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଫଳପ୍ରସୂ କରାଇବା ଉପରେ ହିଁ ସର୍ବାଧିକ ଧ୍ୟାନ ଦିଅ",—ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଏପରି କହିଥିଲେ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ପ୍ରତି ହୁଏତ ଅଧିକ ନ୍ୟାୟ ବିଚାର କରାଯାଇଥାନ୍ତା । ତଥାପି, ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଯେତିକି କଲେ, ତାହାର ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଫଳ ହେଲାନାହିଁ । ଗୌଡୀୟମାନେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଛାଡ଼ିଲେ । ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଉପରେ ମାର୍ଗଟା ହିଁ ବାଘ ହୋଇ ଉପାସନାଭିମାନୀମାନଙ୍କୁ ମାଡ଼ି ବସିଲା । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ପଛରେ ପଡ଼ି ରହିଲେ । ତାଙ୍କର ତଥାକଥିତ ମାର୍ଗ ତାଙ୍କୁ ଉପେକ୍ଷା କରି ଚାଲିଗଲା ।

ଏହି ଯାବତୀୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ 'ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ' ପୋଥିଟିର ପ୍ରକାଶନ ଓଡ଼ିଶାର ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଧର୍ମ ଗବେଷଣା ଲାଗି ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଘଟଣା । ଏହି କ୍ଷେତ୍ରଟି ଉପରେ ଅଧିକତର ଆଲୋକପାତ ନିମନ୍ତେ ଏହାଦ୍ୱାରା ଅବଶ୍ୟ ଅଧିକ ତଥ୍ୟ ପ୍ରଶସ୍ତତା ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇ ପାରିବ । ମାତ୍ର ପ୍ରକାଶନ ଏବଂ ସମ୍ପାଦନାରେ କିଞ୍ଚିତ୍ 'କିନ୍ତୁ' ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଅଧିକ ମହତ୍ତ୍ୱ ଦେଇ ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ସମ୍ପାଦନା କରାଯାଇ ପାରିଥାନ୍ତା । ଅର୍ଥାତ୍, ଅଧିକ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଦେଇ ମୁଖବନ୍ଧଟି ଲେଖାଯାଇ ପାରିଥାନ୍ତା । ପୁସ୍ତକଟିର ପୃଷ୍ଠା ଓଲଟାଇ ଦେଖିଲା ବେଳେ ମୂଳ ପାଠଟିଠାରୁ ପାଦଟୀକାର ପରିମାଣ ଅଧିକ ହୋଇ-ଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ନ୍ୟାୟତଃ ପାଦଟୀକା ବୋଲି ଗବେଷଣାରେ ଯାହା ବୁଝାଯାଏ, ସେହି ପାଦଟୀକାରୁ ଏଥିରେ କିଛି ହେଲେ ନାହିଁ । ଶ୍ରୀ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ନବାକ୍ଷରୀ ପଦରେ ପୋଥିରେ ଯାହା ଲେଖିଛନ୍ତି, ସମ୍ପାଦକ ମଣ୍ଡଳୀ ତାହାକୁ ହିଁ ଗଦ୍ୟ ବାକ୍ୟରେ ଠିକ ଠିକ କରି କହି ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହି କହିବାରେ ଗ୍ରାହ୍ୟ କୌଣସି ସୂଚୀତାର୍ଥ ନାହିଁ, ନିହିତାର୍ଥର ପ୍ରତ୍ୟାଶା କରିବାର କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନ ହିଁ ଉଠୁନାହିଁ । ଯେଉଁ ଯୁଗ ଓ ଧର୍ମ

ନର୍ସିଂପୁରର ପତ୍ରପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ଲେଖା ହୋଇଥିଲା, ସେହି ପତ୍ରପ୍ରେକ୍ଷୀଟିର ପ୍ରାୟ କୌଣସି ଗବେଷଣାତ୍ମକ ଆଲୋଚନା ହୋଇ ନାହିଁ । ପୁନଶ୍ଚ, ମୂଳରେ ଯେଉଁ ମୁଖବନ୍ଧାଦି ଦିଆଯାଇଛି, ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ପାଦଟୀକାର ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ହିଁ ମୋଟାମୋଟି ଆଉଥରେ ଲେଖି ଦିଆହୋଇଛି । ଏପରି ପ୍ରତୀତ ହେଉଛି ଯେ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର ପଦଗୁଡ଼ିକୁ ନ ପଢ଼ି କେବଳ ପାଦଟୀକାର ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଥରେ ପଢ଼ିନେଲେ ପାଠକକୁ ହୁଏତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିବରଣୀଟି ମିଳିଯାଇ ପାରିବ । ଏପରି ହେବା ଉଚିତ ନ ଥିଲା । ଯେକୌଣସି ପୋଥିର ସମ୍ପାଦନାକୁ ଏକ ଗବେଷଣାର ସ୍ତରମାନ୍ୟ ଦେଇପାରିବା ଲାଗି ତଦନୁରୂପ ଏକ ପ୍ରସ୍ତୁତିର ମଧ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନ ରହିଛି । ତଥାପି, ଡକ୍ଟର ରଥ ଓ ଡକ୍ଟର ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କଠାରେ ଆମେ ଗଭୀର ଭାବରେ କୃତଜ୍ଞ ରହିବା, କାରଣ ସେମାନେ ଏଭଳି ଗୋଟିଏ ପୋଥିକୁ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ଗୋଚରକୁ ଆଣିଲେ । ପୋଥିଟି ଆମକୁ ଆହୁରି ଅନେକ ଆଗକୁ ଭାବି ଶିଖାଇବ ।

ସମ୍ପାଦକ ଦୁଇଜଣ ନିଜେ ପୁସ୍ତକଟିର ପ୍ରକାଶନ କରାଇଛନ୍ତି । ପୋଥିଟିର ମହତ୍ତ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଜ୍ୟୋତିବିହାର ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରକାଶନର ସମସ୍ତ ଦାୟିତ୍ୱ ନେଇ ପାରିଥାନ୍ତେ ଏବଂ ସଂପୃକ୍ତ ବିଭାଗ ଅଥବା ବିଭାଗଗୁଡ଼ିକ ଏଥିଲାଗି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟକୁ କ୍ରିୟାଶୀଳ କରି ପାରିଥାନ୍ତେ । ଆମ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ସେଥିରେ ଗୁନ୍ଥା ହୋଇଥିବା ବିଭାଗଗୁଡ଼ିକର ନୀତି ଓ ଅନୁପ୍ରୀତିଗୁଡ଼ିକ ଅନେକ ସମୟରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବହୁ ରଜ୍ଜୁଦ୍ୱାରା ଚାଳିତ ହେଉଥିବାରୁ ହୁଏତ ସ୍ୱାଭାବିକ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ସେଠାରେ ମୋଟେ ସହଜସାଧ୍ୟ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଡକ୍ଟର ରଥ ଓ ଡକ୍ଟର ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଅନୁରାଗ ଓ ସାହସକୁ ତେଣୁ ଆହୁରି ଥରେ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେବାକୁ ହେବ ।

ଏଷଣା, ଏକବିଂଶ ଖଣ୍ଡ, ୧୯୯୦

।। ପୁରାଣ ପରିଶୀଳନ ।।

ଲେଖକ—ଡକ୍ଟର ନଟବର ଶତପଥୀ

ପ୍ରକାଶକ—ଏସ୍. ବି. ପବ୍ଲିକେଶନ୍, କଟକ-୨ (୧୯୯୦)

ପୃଷ୍ଠା-୩୬୮, ମୂଲ୍ୟ : ଟ ୧୦୦-୦୦

ପୁରାଣକାରମାନେ ମୂଳତଃ ସାହିତ୍ୟକାର ନ ଥିଲେ । ଯେଉଁ ଯୁଗରେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ପୁରାଣଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରଣୟନ ହୋଇଥିଲା, ସେହି ଯୁଗରେ ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି ଅଲଗା କୌଣସି ରସନାତୋଷକାରୀ କଳାତ୍ମକତା ମଧ୍ୟ ନ ଥିଲା । ସାହିତ୍ୟ-ସଚେତନତା ଏକାବେଳେକେ ଏବର କଥା, ଏକାବେଳେକେ ଏବର ଧନ୍ଦା । ଆହୁରି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ କହିଲେ, ଏବର ଗବେଷକମାନଙ୍କର ଧନ୍ଦା । ୟୁରୋପ ମହାଦେଶରେ ଏକ ପ୍ରଥମକାଳୀନ ବୈଜ୍ଞାନିକତାର ମୋହରେ ପଡ଼ି ଯେତେବେଳେ ପ୍ରାକୃତିକ ବିଜ୍ଞାନର ବାହାରେ ରହିଥିବା ଯାବତୀୟ ଶୃଙ୍ଖଳା ଓ ଅଧ୍ୟୟନରେ ଶ୍ରେଣୀ ବିଭାଗ କରାଗଲା, ସେତିକବେଳେ ସାହିତ୍ୟର ଗବେଷକମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହି କମାରଶାଳରେ ପଶି ଆପଣାର ନେଇଗୁଡ଼ିକୁ କଟାଇ ଖଣ୍ଡଖଣ୍ଡ କରି ଆଣିଥିଲେ । ମଣିଷ ଓ ମଣିଷର ଜୀବନକୁ ଖଣ୍ଡ-ଖଣ୍ଡ କରି ଦେଖିବାର କାମନାଟି ପ୍ରଧାନତଃ ସେତିକବେଳେ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥିଲା । ସାହିତ୍ୟ ଯେ ଜୀବନଠାରୁ ଅଲଗା ନୁହେଁ, ଜୀବନର ବୃହତ୍ତର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀ ଓ ସମଗ୍ରତା ଭିତରେ ନ ଦେଖିଲେ ଆମେ ଯେ ମଣିଷ ଓ ତା'ର ସାହିତ୍ୟକୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଶାଳୀନତା ଏବଂ ସମୀଚୀନତା ସହିତ ମୋଟେ କଳନା କରି ପାରିବା ନାହିଁ । ସେହି ବିବେକଟି ଅନେକ ପରେ ଆସିଲା । ସମ୍ଭବତଃ ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନରେ ଏହି ଶତାବ୍ଦୀରେ ଯେଉଁ ନୂଆ ଆଖିଟି ପ୍ରବେଶଲାଭ କଲା, ତାହାରି ଫଳରେ ଏକଥା ଘଟିଲା ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସଙ୍ଗ ହେଉଛି ଜାତି ଓ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ସମ୍ବନ୍ଧ ବିଷୟରେ । ଜାତି ନାମକ ଅବଧାରଣାଟି ଭାରତବର୍ଷରେ ଗତ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ହିଁ ପ୍ରବେଶ କଲା । ଇଉରୋପରେ ଏହି ଅବଧାରଣାଟିର ପ୍ରାୟ ସବୁଯାକ ଗର୍ଭାଧାନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଜାତିତ୍ୱବୋଧର ଆନ୍ଦୋଳନ ସେଠାରେ ପ୍ରଧାନତଃ ସାହିତ୍ୟ-କ୍ଷେତ୍ରରେ ନୁହେଁ, ଅର୍ଥନୀତି ଓ ରାଜନୀତିରେ ହିଁ ଅନୁଭୂତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଉଭୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହା ଲୋକଜୀବନରେ ପ୍ରଭୂତ ପ୍ରସାର ଆଣିଥିଲା । ମଣିଷମାନଙ୍କୁ

ଭବିଷ୍ୟମୁଖୀ କରାଇଥିଲା, ନେତୃତ୍ୱରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ନୂତନ ଓ ଉତ୍ସାହଦାୟୀ ଭବିଷ୍ୟ-ଦୃଷ୍ଟି ଆଣି ଦେଇଥିଲା । ଆଧୁନିକ ଅର୍ଥରେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଜାତିତ୍ୱର ଭାବନା ଘାରିଲା ଉପନିବେଶବାଦ ବିରୋଧରେ ଏହି ଦେଶର ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମର ମାଧ୍ୟମରେ । ସେହି ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମକୁ ଉଦ୍‌ବୋଧନର ଏକ ଉପଜୀବ୍ୟ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଘରେ ଏକ ଜାତୀୟ ଉତ୍ପ୍ରେରଣାର ଯୁଗ ଆସିଥିଲା, ସେକଥା ମଧ୍ୟ ସହଜରେ ବୁଝି ହେଉଛି । ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଭାରତକୁ ଆସିଲା, ମାତ୍ର ଏକାଧିକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାରଣରୁ ଭାରତବର୍ଷର ଜାତୀୟ ବାସନା ଇଉରୋପ ପରି ଭବିଷ୍ୟମୁଖୀ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ନେତୃତ୍ୱଗୁଡ଼ିକ ବିଗିଡ଼ିଗଲେ ଯାହା ହୁଏ, ଅନେକତଃ ତାହାହିଁ ଘଟିଲା । ସମସ୍ତେ ପଛକୁ ଧାଇଁଲେ, ପଛକୁ ଚାହିଁଲେ । ଆହ୍ୱାନ ଓ ଅଭିକ୍ରମଗୁଡ଼ିକୁ ଭଣ୍ଡାଇ ରଖିବାକୁ ସମ୍ଭବତଃ ରକ୍ଷୀମାନଙ୍କୁ ଧରିଥିବା ଉତ୍ତମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଲାଗି ଏଥିପାଇଁ ଏକ ପ୍ରୟୋଜନ ରହିଥିଲା ଏବଂ ଅଳ୍ପସାକ୍ଷର ଦେଶରେ ଭାରତବର୍ଷର ସାହିତ୍ୟକାର-ମାନେ ଅନ୍ତତଃ ସେମାନଙ୍କର ଭାବାନୁଗତ୍ୟର ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକରେ ଉତ୍ତମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ପଲରେ ରହିଥିବାରୁ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟ-ଏଷଣା ମଧ୍ୟ ଉକ୍ତ ପ୍ରବୃତ୍ତି ସହିତ ତାଳଦେଇ ପ୍ରଧାନତଃ ପଶ୍ଚାତ୍‌ମୁଖୀ ହୋଇ ରହିଲା ।

ମହାଦେବ ଦାସ, ପୀତାମ୍ବର ଦାସ ପ୍ରଭୃତି ଓଡ଼ିଆ ପୁରାଣକାରମାନେ ଜାତିର ଉତ୍କର୍ଷ ନିମନ୍ତେ କିଛି କରିନଥିଲେ, କାରଣ ସେତେବେଳେ ସେହି ଆଭିମୁଖ୍ୟଟିକୁ ସମ୍ମୁଖରେ ରଖି କିଛି କରିବାର କିମ୍ବା କିଛି ଲେଖିବାର ଅବକାଶ ହିଁ ନଥିଲା । ବଳରାମ ଦାସ, ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସ ଓ ମହାଭାରତକାର ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ଅବିକଳ ତାହାହିଁ କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ଧର୍ମାନୁଗତ ଥିଲେ, ସୃଜନାନୁଗତ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଆଣି ଜାତିତ୍ୱବୋଧର ମୋହଘରେ ବାନ୍ଧିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତିଟିକୁ ଆଦୌ କୌଣସି ସୃଜନାତ୍ମକ ଗବେଷଣାର ସ୍ୱଭାବ ବୋଲି ଆମେ କହିପାରିବା ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ହୁଏତ କାରଣ ଏବଂ ଅକାରଣରେ, ଜାଣିତ ଅଥବା ଅଜାଣତରେ ଅତିରିକ୍ତ ମେଦଯୁକ୍ତ ଏକ ଲାଳସାରେ ଭରି ପଛକୁ ଅନାଉଛି ବୋଲି ଓଡ଼ିଆ ପୁରାଣଗୁଡ଼ିକର ଆଲୋଚନା-କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମେ ଜାତିତ୍ୱକୁ ଆଦୌ ଏକ ପ୍ରସଙ୍ଗ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିପାରୁନୁ । ସେକାଳର ଓଡ଼ିଶା କଳିଙ୍ଗ, ଉତ୍କଳ ଏବଂ କୋଶଳ ପ୍ରଭୃତି ନାନା ଖଣ୍ଡରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ରାଜାମାନଙ୍କର ରାଜ୍ୟଜୟ ଅନୁସାରେ ସୀମାଗୁଡ଼ାକ, ଅନୁରକ୍ତିଗୁଡ଼ାକ ବଢ଼ୁଥିଲା ଓ ଛୁଡ଼ୁଥିଲା । ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖା ହେଉଥିଲା, ଲେଖିବାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ବହୁ ଉଦ୍‌ବେଳନ ଲାଗି ରହିଥିଲା । ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଜାତୀୟତାର ସେର ମାଣରେ ପକାଇ ମାପିବାକୁ ଏବଂ ତଦ୍ୱାରା ହୃଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଆଦୌ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ନାହିଁ । ଗବେଷଣା ଏହି ଯାବତୀୟ ବୃତ୍ତି ଓ ପ୍ରବୃତ୍ତି-

ଠାରୁ ଦୂରରେ ରହିଲେ, ଗବେଷଣାର ଔଚିତ୍ୟ ବିଷୟରେ ଆମେ ହୁଏତ ଅଧିକ ନ୍ୟାୟ ବିଚାର କରି ପାରିବା ।

ମୁଖ୍ୟତଃ ଏହି ଦୁଇଟି ଆଧାରବକ୍ତବ୍ୟର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଆମେ ଡକ୍ଟର ନଟବର ଶତପଥୀଙ୍କର 'ପୁରାଣ ପରିଶୀଳନ' ଗ୍ରନ୍ଥଟି ଉପରେ କିଛିଟା ଅବଲୋକନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା । ବହୁ ଅଧ୍ୟୟନଦ୍ୱାରା ପ୍ରସ୍ତୁତ ତାଙ୍କର ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଟି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ-ଗବେଷଣାର ଏହି ବିଶେଷ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସର୍ବପ୍ରଧାନ ପୁସ୍ତକ । ନିଜର ଲିଖିତ ଆଦ୍ୟକଥନରେ ସେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଆମକୁ ତାହାର ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ଶେଷ ଭାଗରେ ଅଧୀତ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକର ଯେଉଁ ସୂଚୀଟି ଦିଆଯାଇଛି, ସେଥିରୁ ପ୍ରମାଣ ମିଳିଯାଉଛି ଯେ ନିବନ୍ଧଟିକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାରେ ତାଙ୍କୁ କେତେ ନା କେତେ ଗହନରେ ପଶିବାକୁ ପଡ଼ିଛି, କେତେ ପୋଥି ଘାଣ୍ଟିବାକୁ ପଡ଼ିଛି । କେବଳ ଓଡ଼ିଆ ନୁହେଁ, ଆପଣା ଅଧ୍ୟୟନର ସନ୍ଦର୍ଭଟିଏ ତିଆରି କରିବାକୁ ସେ ବଙ୍ଗଳା, ସଂସ୍କୃତ, ହିନ୍ଦୀ ଏବଂ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ଗ୍ରନ୍ଥସ୍ତୂପଗୁଡ଼ିକୁ ଖେଳାଇବାକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରିଛନ୍ତି । ଏକ ବିଶେଷ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ କଥା ହେଉଛି ଯେ, ଡକ୍ଟର ଶତପଥୀ କେବଳ ତଥାକଥିତ ସାହିତ୍ୟ-ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଆପଣାର ଅଧ୍ୟୟନକୁ ଆଦୌ ସୀମିତ ରଖିନାହାନ୍ତି । ସେ ନୃତତ୍ତ୍ୱ ଭିତରେ ପଶିଛନ୍ତି; ସମାଜ-ବିଜ୍ଞାନ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ପଶିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିବା ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ନୃତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ହୋଏବରଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଭାରତୀୟ ମାର୍କସ୍‌ବାଦୀ ଶ୍ରୀପାଦ ଅମୃତ ଡାଙ୍ଗେ ମଧ୍ୟ ଅଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟିକ ଗବେଷଣାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସାଧାରଣତଃ ଏକଥା ହୁଏନାହିଁ । ବହୁବିଦ୍ୟା-ଭିତ୍ତିକ ପଦ୍ଧତିଟିକୁ ସାଧାରଣତଃ କେହି ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ବେଢ଼ା ଭିତରକୁ ନଯାଇ ଅନେକେ କୈବଲ୍ୟରେ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯିବାକୁ ହିଁ ସାଧୁର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ଧରି ନେଇଥାନ୍ତି । ଅଧ୍ୟାପକ ଶତପଥୀଙ୍କର ନିବନ୍ଧ-ପୁସ୍ତକଟି ସେହି ଅପ-ପରମ୍ପରାରେ ନିଶ୍ଚୟ ଏକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ହୋଇ ରହିବ । ତେଣୁ ଏହି ପୁସ୍ତକଟିର ପରିଚ୍ଛେଦ-ବିଭାଜନ, ବିଷୟ-ବିଶ୍ଳେଷଣ ଏବଂ ତଥ୍ୟ-ଉପସ୍ଥାପନର ଆଙ୍ଗିକ ପରିଧିଗୁଡ଼ିକ ଅନ୍ୟ ଅନେକ ଗବେଷଣା-ପୁସ୍ତକ ତୁଳନାରେ ଏକ ପ୍ରଶଂସନୀୟ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଛି । ଆପଣାର ଅଧୀତ ବିଷୟଟି ପାଇଁ ଲେଖକଙ୍କର ଏହି ଆନୁଗତ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଭିନନ୍ଦନୀୟ ।

ସଂସ୍କୃତ ପୁରାଣଗୁଡ଼ିକ ପରି ଓଡ଼ିଆରେ ଲିଖିତ ପୁରାଣଗୁଡ଼ିକର ସଂଖ୍ୟା ଅନେକ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶତପଥୀ ପୁସ୍ତକରେ ତାହାର ଏକ ବିସ୍ତାରିତ ତାଲିକା ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଆପଣା ଆଲୋଚନାର ଆୟତନ ମଧ୍ୟରେ ସେ କେବଳ ମହାଭାରତ, ରାମାୟଣ, ଭାଗବତ, ହରିବଂଶ ଓ ନୃସିଂହପୁରାଣକୁ ହିଁ ସର୍ବମୁଖ୍ୟ ସ୍ଥାନ ପ୍ରଦାନ

କରିଛନ୍ତି । ମହାଭାରତ ଓ ରାମାୟଣକୁ ମହାକାବ୍ୟ ବୋଲି ନ କହି ପୁରାଣ ବୋଲି କହି ପୁରାଣ ଭିତରେ ଗଣିବାରେ କେତେକ ବିଶେଷ ସୁବିଧା ରହିଛି, କେତେକ ପ୍ରମାଦ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ସେହି ବିଶେଷ ସୁବିଧାଟିର ବିଶେଷ ଉପଯୋଗ କରିଥିବାରୁ ମହାକାବ୍ୟ ଦୁଇଟିର ଆଲୋଚନା 'ପୁରାଣ ପରିଶୀଳନ'ରେ ସମ୍ଭବତଃ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପୃଷ୍ଠା ଅଧିକାର କରି ବସିଛି ଏବଂ ଏହି ଆଲୋଚନାରେ ଉତ୍ଥାପିତ ପ୍ରସଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକ ଏକାଧିକ ଗବେଷଣା ଏବଂ ସମୀକ୍ଷାରେ ଆଗରୁ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଅନେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶତପଥୀ ତାହାକୁ ନିଜର ଭାଷା ଦେଇ ଏକ ପୁନଃରୋମନ୍ଥନ କରୁଥିବା ପରି ମନେ ହେଉଛି, ତେଣୁ ଭାରି ଚିଡ଼ା ଲାଗୁଛି ଓ ପୃଷ୍ଠାଗୁଡ଼ାକୁ ତରତର ଓଲଟାଇ ଦେଇ ଚାଲିଯିବାକୁ ମନ ହେଉଛି । ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟରେ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭାଗବତକୁ ମହାପୁରାଣ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ପୁରାଣରେ ସେହି ଶ୍ରେଣୀନିର୍ଣ୍ଣୟକୁ ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦଗୁଡ଼ିକରେ ବି କ'ଣ ଗ୍ରହଣ କରିବା ? ତାହା ବିଚାର କରିବାର କଥା । ବିଶେଷତଃ, ଓଡ଼ିଆ ମହାଭାରତ, ରାମାୟଣ ଓ ଭାଗବତ ସେଗୁଡ଼ିକର ସଂସ୍କୃତ ପୂର୍ବଗାମୀଗୁଡ଼ିକର ନିଘଂଟ ଅନୁବାଦ ନ ହୋଇଥିବା ସମୟରେ ଆମେ ଓଡ଼ିଆ ପୁରାଣର ଆଲୋଚନାବେଳେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ କାହିଁକି ଠେଲି ଠେଲି ପୁରାଣ ଭିତରେ ପୂରାଇବାକୁ ଯିବା ? ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ଓଡ଼ିଆ ସ୍କନ୍ଦପୁରାଣ ଓ ପଦ୍ମପୁରାଣ ସହିତ ଆମେ କେଉଁ ଯୁକ୍ତିରେ ଓଡ଼ିଆ ମହାଭାରତ, ରାମାୟଣ ଓ ଭାଗବତକୁ ମଧ୍ୟ ପୁରାଣ ନାମକ ସେଇ ଏକା ଧାଡ଼ିରେ ନେଇ ବସାଇଦେବା ? ଆମ ଗାଁର ଗାଦିମାନଙ୍କରେ ସେମାନେ ହୁଏତ କାଳକାଳରୁ ଗୋଟିଏ ଗଦାରେ ଥୁଆହୋଇ ଓ ପୂଜା ପାଇ ଆସିଛନ୍ତି । ତା'ବୋଲି ସାହିତ୍ୟର ଗବେଷଣା କ'ଣ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଗୋଟିଏ ବାଡ଼ିରେ ମୂଲ୍ୟାୟନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବ ?

ଭାରତୀୟ ଦୁଇ ମୁଖ୍ୟ ମହାକାବ୍ୟ ରାମାୟଣ ଓ ମହାଭାରତ ବିଷୟରେ ଗବେଷଣା କରି ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନିର୍ମଳ କୁମାର ସିହ୍ନ'ନ୍ତି The Heroic Age in India ବୋଲି ଏକ ନିବନ୍ଧପୁସ୍ତକଟି ଲେଖିଛନ୍ତି । ସେଥିରେ ସେ ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନ ଦ୍ୱାରା ପୃଥିବୀ ସାରା ପ୍ରାଚୀନ ଏକାଧିକ ମହାକାବ୍ୟର ବିଶଦ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ରାମାୟଣ ଓ ମହାଭାରତ ସମେତ ସବୁଯାକ ମହାକାବ୍ୟରେ ଏକ ଦୃଷ୍ଟିଗତ ସମଧର୍ମିତା ରହିଥିବାର ପ୍ରମାଣ କରିଛନ୍ତି । ସଂସ୍କୃତ ଭାଗବତ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତକୁ ଆମେ ଏକ ପୁରାଣ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକତର ଯୁକ୍ତିର ବଳରେ ଏକ ମହାକାବ୍ୟର ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ବୋଲି ମାନିବା । ଡକ୍ଟର ଶତପଥୀ ଏହି ତିନୋଟି ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ଅଧିକ ସମୀଚୀନତା ସହିତ ପୁରାଣ-ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଆପଣାର ଆଲୋଚନାରେ ସମ୍ଭବତଃ ଏକ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଗୌଣ ସ୍ଥାନ ଦେଇଥାନ୍ତେ ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ପାଠକମାନେ ପରମ୍ପରାକ୍ରମେ ପୁରାଣ କହିଲେ ଯେଉଁସବୁ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ସବାଆଗ ବୁଝି ଆସିଛନ୍ତି, ସେହିଗୁଡ଼ିକୁ ମୁଖ୍ୟ

ଆଲୋଚନାରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇଥାନ୍ତେ । ତେବେ ତାଙ୍କର ନିବନ୍ଧ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ଗୁଣାତ୍ମକ ଭୂମିରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ଅନ୍ୟପ୍ରକାରର ଗ୍ରନ୍ଥ ହୋଇଥାନ୍ତା ଓ ଏକାବେଳେକେ ଅଭିନବ ବହୁ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ୟାର ଉତ୍ଥାପନ କରି ପାରିଥାନ୍ତା । ପୁରାଣଗୁଡ଼ିକର ଆଲୋଚନାରେ ସେ ତତ୍ତ୍ୱଶାସ୍ତ୍ର ଓ ଆଧୁନିକ ପ୍ରତୀକ ଶାସ୍ତ୍ରର ଅଧିକତର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇଥାନ୍ତେ । ତା' ହେଲେ ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣାର ସତ୍ୟାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ସେ ଅନେକ ନୂତନ ଭୂମିର ସନ୍ଧାନ ଦେଇପାରିଥାନ୍ତେ, ପୁରାତନ ଭିତରେ ନୂତନ ଲାଗି ମଧ୍ୟ ଅନେକ ବ୍ୟଞ୍ଜନା ଆବିଷ୍କାର କରିବାର ରହସ୍ୟଟିକୁ ବତାଇଦେଇ ପାରିଥାନ୍ତେ ।

"ପବିତ୍ର ବେଦକୁ ଅର୍ବାଚୀନ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ହସ୍ତକ୍ଷେପରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ପୁରାଣର ଆବିର୍ଭାବ" ବୋଲି ଅଧ୍ୟାପକ ଶତପଥୀ ବାୟୁ ପୁରାଣରୁ ଗୋଟିଏ ଉକ୍ତି ଆଲୋଚ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥଟିରେ ଉଦ୍ଧାର କରିଛନ୍ତି (ପୃଷ୍ଠା-୭୫) । ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ଏହି ଉକ୍ତିଟି ସଂସ୍କୃତ ବାୟୁ ପୁରାଣରୁ ଆସିଛି । କାରଣ, ପ୍ରଦତ୍ତ ଓଡ଼ିଆ ପୁରାଣଗୁଡ଼ିକର ତାଲିକାରେ ବାୟୁପୁରାଣର ନାମ ନାହିଁ । ମୂଳ ସଂସ୍କୃତରେ ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ କୁହାଯାଇଛି, ତାହାକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଥିଲେ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଶ୍ରୀ ଶତପଥୀ ଉକ୍ତିଟିର ଯେଉଁ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଦର୍ଶାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି, ମୂଳ ଉଦ୍ଧୃତିଟି ସହିତ ଅର୍ଥରେ ତାହାର ବେଶ୍ ଅମେଳ ରହି ଯାଉଥିବା ପରି ମନେ ହେଉଛି । ଯୋଗ୍ୟତା ନ ଥାଇ, ଅଥବା, ଅନ୍ତତଃ ସ୍ୱୀକୃତ ବେଦାଧିକାରୀ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ମତରେ ଅନଧିକାରୀ ଜନସାଧାରଣ ବେଦ-ଅଧ୍ୟୟନରେ ଆଗ୍ରହ ଦେଖାଇଲେ ବୋଲି କ'ଣ ସେମାନଙ୍କୁ ଏକ ଅବର ବିକଳ୍ପ ପୁରାଣ ଦ୍ୱାରା ଭଣ୍ଡାଇ ଦେବା ଲାଗି ସେ କାଳରେ ଉଦ୍ୟମ ହୋଇଥିଲା କି ? ଏବଂ ଏହାର ଫଳରେ ଭାରତୀୟ ଅଧ୍ୟାତ୍ମବିଦ୍ୟାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତି ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣମାନଙ୍କର ଏକାଧିକୃତ ସମ୍ପତ୍ତି ହୋଇ ରଖାଗଲା ଏବଂ ସାଧାରଣ ଅପ୍ରବରମାନଙ୍କୁ ପୁରାଣର ପୌତ୍ତଳିକତା ଭିତରେ ଭଣ୍ଡାଇ ଦିଆଗଲା ? ମାତ୍ର ଡକ୍ଟର ଶତପଥୀ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ଅନ୍ୟ ଅର୍ଥର ଅବତାରଣା କରିଛନ୍ତି । ସେ "ପୁରାଣର ଆବିର୍ଭାବ ହେଲା ସେହି ଅଭାବର ପୂରଣ ପାଇଁ" ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଧୃତ ଓ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ହେବା ଉଚିତ ଥିଲା ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ ଜାଗାରେ ଡକ୍ଟର ଶତପଥୀ ଲେଖିଛନ୍ତି : "ଲୋକସ୍ତରରୁ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାର ଅପସାରଣ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମାଦି ଦର୍ଶନର ପ୍ରଚାର ଫଳରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇ-ଥିଲା ।" (ପୃଷ୍ଠା-୭୯) ଲୋକସ୍ତରରେ କେବେ ମଧ୍ୟ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ଥିଲା କି ? ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ଚିରଦିନ ଶାସ୍ତ୍ରର ଭାଷା ହୋଇ ରହିଥିଲା, ରାଜସଭାର ଭାଷା ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଶ୍ରେଣୀର ଭାଷା ହୋଇ ରହିଥିଲା । ତେଣୁ ଜ୍ଞାନ, ବିଦ୍ୟା ଓ ତଦ୍‌ଜନିତ ଯାବତୀୟ ଗୌରବ ମଧ୍ୟ ଲୋକସ୍ତରକୁ ଛାଡ଼ି ରହିଥିଲା । ବୁଦ୍ଧଦେବ ଏହି ଅପପ୍ରବୃତ୍ତିଟିର

ବିରୋଧରେ ପ୍ରତିବାଦ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ଆପଣା ଧର୍ମପ୍ରଚାରର ମାଧ୍ୟମରୂପେ ସେ ଲୋକମାନଙ୍କର କଥିତ ଭାଷାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେହି ଏକା ପୃଷ୍ଠାରେ ଲେଖକ ବୌଦ୍ଧଶାସ୍ତ୍ରରୁ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଯେଉଁ ଉକ୍ତିଟିର ଉଦ୍ଧାର କରିଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ ମଧ୍ୟ ସେହି କଥାଟିର ପ୍ରମାଣ ମିଳୁଛି । ଓଡ଼ିଶାର ସନ୍ଥକବିମାନେ ମଧ୍ୟ ତାହାହିଁ କରିଥିଲେ । ଜ୍ଞାନର ସକଳ ଘରକୁ, ସାଧନାର ସକଳ ଦ୍ୱାରକୁ ସେମାନେ କବନ୍ତ କଥିତ ଭାଷା ଲାଗି ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରି ଦେଇଥିଲେ । ସବୁ ତରଫରୁ ତାହାର କେତେ ନା କେତେ ପ୍ରତିବାଦ ହୋଇଥିଲା । ତଥାପି, ଯାହା ହେବ ବୋଲି କାଳ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା, ତାହାହିଁ ହେଲା । ଓଡ଼ିଆ ପୁରାଣର ଆଲୋଚନା ସମ୍ପର୍କରେ ଅଧ୍ୟାପକ ଶତପଥୀ ଏହି ଦିଗଟି ଉପରେ ଅଧିକ ଆଲୋକପାତ କରିଥିଲେ ତାଙ୍କର ଅଭିମୁଖ୍ୟଟି ହୁଏତ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇପାରିଥାନ୍ତା, ସେ ତଦ୍ୱାରା ପୁରାଣ ବିଷୟରେ ଆମକୁ ହୁଏତ ଅଧିକ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ଯୋଗାଇ ପାରିଥାନ୍ତେ ।

ନିବନ୍ଧଟିରେ ଭୂରି ଭୂରି ଅତିକଥନ ରହିଛି । ଅତିକଥନ ଅଥବା ଅତି-ଶୟୋକ୍ତିକୁ ନିବନ୍ଧକାର ସମଗ୍ରଭାବେ ପୁରାଣରେ ଏକ ସ୍ୱକୀୟ ଲକ୍ଷଣ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ଏବଂ ଏଥିଲାଗି ବିଶେଷ ପ୍ରକରଣଟିଏ ଲେଖିଛନ୍ତି ସତ ମାତ୍ର ପୁରାଣ-ସାହିତ୍ୟର ଗବେଷଣା ମଧ୍ୟ ଯେ ପୁରାଣ ପରି ଅତିଶୟୋକ୍ତି ଏବଂ ଅତି-କଥନରେ ବହୁଳ ହୋଇ ରହିବ, ସମ୍ଭବତଃ ଏହି କଥାରେ ସେ କଦାପି ଏକମତ ହେବେ ନାହିଁ । ଅତିକଥନକୁ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଏତେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ପ୍ରଲମ୍ବିତ କରି ଦିଆଯାଇପାରେ ଯେ ତଦ୍ୱାରା ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଭାବପ୍ରବଣତାରେ ନିଜର ସବୁଯାକ ବାଟ ହୁଡ଼ିଯିବାର ପ୍ରମାଦ ବି ଆସି ପହଞ୍ଚିପାରେ । ବକ୍ତବ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଳଙ୍କାରଯୁକ୍ତ ହୋଇ ନିରର୍ଥକତାର ସେହି ଅନ୍ୟ ସୀମାଟିକୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଥିବା ପରି ପ୍ରତୀତ ହୋଇପାରନ୍ତି । ଉଦାହରଣ ଲାଗି ଏଠାରେ ଆମେ ସେହିପରି କେତୋଟି ଅତିକଥନର ଉଲ୍ଲେଖ ଅବଶ୍ୟ କରିପାରିବା । "ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ପାଖରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଜଗନ୍ନାଥ" (ପୃଷ୍ଠା-୧୬୮), "ଏହା ସତ୍ୟ ଯେ ପୁରାଣ ପୂର୍ବରୁ ମିଥ୍‌ର ପ୍ରଚଳନ ଥିଲା" (ପୃଷ୍ଠା-୧୬୫), "ସାମାଜିକ ସ୍ଥାଣୁତା ଦୂର କରିବା ଏବଂ ଗଣଆକାଙ୍‌କ୍ଷାକୁ ଜୟ କରିବା ଧର୍ମର ଦୁଇଟି ଲକ୍ଷ୍ୟ" (ପୃଷ୍ଠା-୭୩), "ପୁରାଣର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାମାଜିକ ଜାଗରଣ" (ପୃଷ୍ଠା-୬୦) ଏବଂ "ପୁରାଣ ଅବସରବିନୋଦନ ଗ୍ରନ୍ଥ" (ପୃଷ୍ଠା-୩୬୯) । ଏହି ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଉକ୍ତିକୁ ଏକାଧିକ ଯୁକ୍ତି ଦେଇ ଚ୍ୟାଲେଞ୍ଜ୍ କରିଯାଇପାରେ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଯେ ଅବଧାରଣାର ଆକାଶରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଜାତି ବୋଲି କୌଣସି ବସ୍ତୁ ନ ଥିଲା, ସେହି କଥାଟିକୁ ଏହି ସମୀକ୍ଷାର ମୂଳରେ ସୁଗ୍ରାଇ ଦିଆଯାଇଛି । 'ଜାତି' ଶବ୍ଦଟି ନିବନ୍ଧ ପୁସ୍ତକଟିର ଏପାଖରୁ ସେପାଖ ଯାଏ ସବୁଠାରେ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟହୀନଭାବେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଛି । ଧର୍ମର କୌଣସି ଲକ୍ଷ୍ୟ

ଥାଇ ଧର୍ମର ପ୍ରଚାର ହୁଏନାହିଁ । କୌଣସି ଏକ ରାଜନୀତିକ ଅଥବା ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଯୋଜନା ପରି ଧର୍ମର ଏକ ଯୋଜନା ନେଇ କେହି ଭୂତଳରେ ପ୍ରବେଶ କରେନାହିଁ । ଯାବତୀୟ ସାମାଜିକ ପ୍ରସଙ୍ଗ ପରି ଧର୍ମ ମଧ୍ୟ ସତତ ଗତିଶୀଳ ହୋଇ ରହିଥାଏ, ଗୋଟିଏ ଫଳୁଆରୁ ଆହୁରି କେତେ କେତେ ଫଳୁଆ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହେବାରେ ଲାଗିଥାଏ । ମିଥ୍ ଭାଷା ସହିତ ସବୁ କାଳରେ ସହାବସ୍ଥିତ ଭାବରେ ରହିଆସିଛି । ଶବ୍ଦ ସହିତ ଯଦି ବ୍ୟଞ୍ଜନା ନ ଥାନ୍ତା, ତେବେ ମଣିଷ ହୁଏତ ଆପଣାର କୌଣସି ଭାବକୁ ଶବ୍ଦଦ୍ୱାରା ବ୍ୟକ୍ତ କରିପାରୁ ନ ଥାନ୍ତା । ପୁରାଣକୁ ଇଂରାଜୀରେ Mythology କହନ୍ତି ବୋଲି mythକୁ ପୁରାଣର ପୂର୍ବଗାମୀ ବା ଜନକ ବୋଲି କହିବାରେ କୌଣସି ବାଲିଶତା ନାହିଁ ।

ଶେଷ ଦୁଇଟି ଉଦାହରଣକୁ ଯଦି ଆମେ ଏକାଠି ମିଶାଇ ପଢ଼ିବା, ତେବେ ସେଗୁଡ଼ିକରେ ରହିଥିବା ବିଡମ୍ବନାଟା ଆମ ଆଗରେ ଆଦୌ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିବନାହିଁ । ସାମାଜିକ ଜାଗରଣ ପଛରେ ସର୍ବଦା ଏକ ଆନ୍ଦୋଳନ ରହିଥାଏ । ପୁରାଣକୁ କ'ଣ ପ୍ରକୃତରେ ସେହିପରି ଏକ ଆନ୍ଦୋଳନ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରିବ ? ଏପରିକି ଧର୍ମୀୟ ଜାଗରଣର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ପୁରାଣ ବିଷୟରେ ଅଧିକ ସମୀଚୀନତା ସହିତ ଏପରି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, ପୁରାଣମାନେ ମଣିଷର ଜଡ଼ତାକୁ ଭାଙ୍ଗିବା ଅପେକ୍ଷା ମଣିଷକୁ ଅଫିମ ଖୁଆଇ ଶୁଆଇ ପକାଇବାରେ ହୁଏତ ଅଧିକ ସହାୟତା କରିଛନ୍ତି । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜାଗରଣ ସହିତ ପୁରାଣଗୁଡ଼ିକୁ ଆଣି ଯୋଡ଼ିବା ତ ଆହୁରି ଅଧିକ ଦୂରର କଥା । ଭାରତୀୟ ଅଧ୍ୟାତ୍ମକୁ ବାଲହରଣକାରୀ ଧର୍ମୀୟତା ଏବଂ ଖାଲି ପୌତ୍ତଳିକତାରେ ପରିଣତ କରିବାରେ ଭାରତୀୟ ପୁରାଣଗୁଡ଼ିକର ଏକ ବିଶେଷ ଅବଦାନ ରହିଛି । ଏବଂ ପୁରାଣକୁ ଏକ ଅବସର-ବିନୋଦନ ଗ୍ରନ୍ଥ ବୋଲି କହିବା ହୁଏତ ପୁରାଣର ଅବମାନନା କରିବା ପରି ହେବ । ଛାପା ଅକ୍ଷରର ଯେକୌଣସି ପୁସ୍ତକକୁ ଦୁରାଗ୍ରହୀ ଅବସରବାଦୀମାନେ ସେମାନଙ୍କର ବିନୋଦନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅବଶ୍ୟ ବ୍ୟବହାର କରିପାରିବେ । କେତେକ ମଣିଷ ବିଦ୍ୟାକୁ ମଧ୍ୟ ଏକ ବିନୋଦନରେ ପରିଣତ କରିପାରନ୍ତି । ସ୍ମରଣ ରହିବା ଉଚିତ, ଯେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ପୁରାଣଗୁଡ଼ିକର ରଚନା ହୋଇଥିଲା, ସେହି ଯୁଗରେ ପୋଥି ବା ପୁସ୍ତକକୁ ବିନୋଦର ଏକ ସାଧନରୂପେ ମୋଟେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଉ ନ ଥିଲା । ସେହି ଅଭ୍ୟାସ ଆମ ଆଧୁନିକ କାଳରେ ଯାଇ ଆସିଲା ଏବଂ ସମ୍ଭବତଃ ପୁରାଣଗୁଡ଼ିକର ରଚନା-କାଳରେ, ଅକ୍ଷର ବିନୋଦନର ସାମଗ୍ରୀ ହୋଇପାରେ ବୋଲି ହୁଏତ କେହି କଳ୍ପନା ହିଁ କରି ନ ଥିଲେ ।

ସବାଶେଷରେ ପଞ୍ଚମ ବେଦର ପ୍ରସଙ୍ଗ । ପୁରାଣକୁ ପ୍ରାଚୀନ ପୁରାଣୀମାନେ ପଞ୍ଚମ ବେଦ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଆଗ୍ରହର ଆତିଶଯ୍ୟରେ ସେକାଳରେ କେହି କେହି ଆଗ ପୁରାଣ ଓ ଗୀତାରେ ବେଦ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ଆପଣାର ମୁଖବନ୍ଧରେ

ମଧ୍ୟ ଡ଼ଃ ଶତପଥୀ "ପୁରାଣ ଆମ ସାହିତ୍ୟର 'ବେଦ' ତୁଲ୍ୟ" ବୋଲି ଦାବୀ କରିଛନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ପ୍ରାଚୀନ ସାଧନା ଓ ସାହିତ୍ୟରେ 'ପଞ୍ଚମ ବେଦ' ଉକ୍ତିଟିକୁ ପ୍ରାୟ ଏକ archetype ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ ଓ ମୂଳତଃ ଏକ ପ୍ରତୀକାତ୍ମକ ବ୍ୟଞ୍ଜନା ଦ୍ୱାରା ତାହାକୁ ବୁଝିବାର ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇପାରେ । ତନ୍ତ୍ରକାରମାନେ ଏକାଧିକ ସ୍ଥଳରେ ତନ୍ତ୍ରକୁ ମଧ୍ୟ ପଞ୍ଚମ ବେଦ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ତନ୍ତ୍ର, ବେଦକୁ ସାର ବୋଲି ମାନୁଥିବା ସୂରିମାନଙ୍କର ସମର୍ଥନ ଲାଭ କରିନଥିଲା । ହୁଏତ ତାହାର ପ୍ରତିବାଦରେ ତନ୍ତ୍ରର ସାଧକ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରକାରମାନେ ଆପଣାର ଶାସ୍ତ୍ରଟିକୁ ପଞ୍ଚମ ବେଦ ବୋଲି କହିଥିଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଉଥିବା ଭର୍ତ୍ସନାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିଲେ । ପୁରାଣବେଳକୁ ମଧ୍ୟ ଏକ ଅନୁରୂପ ଅନୁମାନ କରାଯାଇ ପାରିବ କି ? ଅର୍ଥାତ୍, କୌଣସି କାରଣରୁ 'ପୁରାଣକାରମାନେ ସମ୍ଭବତଃ ସେହି ଯୁଗରେ ବିଦ୍ୟାନୁଶୀଳନର ଅଧିଷ୍ଠାନମାନଙ୍କରୁ ସମର୍ଥନ ବା ସ୍ୱୀକୃତି ପାଉନଥିଲେ ଓ ସେହି କାରଣରୁ ପୁରାଣକୁ ପଞ୍ଚମ ବେଦ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ, 'ଏପରିକି ପୁରାଣକୁ ବେଦ ଓ ସମବାଚୀ ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ପୂର୍ବଗାମୀ ବୋଲି ଦାବୀ କରିଥିଲେ କି ?

ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ଭୂମିକାରେ ପ୍ରଫେସର ଖଗେଶ୍ୱର ମହାପାତ୍ର ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ପୁରାଣ ଅଧ୍ୟୟନ କେତେକ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ମାତ୍ର ଏଥିପାଇଁ ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥର ଏକାନ୍ତ ଅଭାବ ଥିଲା । "ଡ. ଶତପଥୀଙ୍କ ବହିଟି ସାଧାରଣ ପାଠକଙ୍କ ସମେତ ଛାତ୍ରସମାଜର ସହାୟକ ହେବ" ବୋଲି ସେ ମତ ଦେଇଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଗମ୍ଭୀରରେ ଆମର ଅଧିକାଂଶ ଗବେଷଣା ଛାତ୍ରସମାଜର କାମରେ ଲାଗିବାକୁ କରାଯାଇଥାଏ ଓ ତେଣୁ ଅଜାଣତରେ ସତେଅବା ସଂସ୍କାରନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଥିବା ପରି ଏକ ସାଧାରଣ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକର ସ୍ତରକୁ ସ୍ଖଳିତ ହୋଇପଡ଼େ । ତାହା କୌଣସି Critical ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରେ ଅବତାରଣା କରିବାକୁ ସାହସ କରେନାହିଁ । ଅଥବା ନଗରପଦ ମଣେନାହିଁ । ତେଣୁ ବିଦ୍ୟା ଓ ଜିଜ୍ଞାସାର ମାନଦଣ୍ଡରେ ଅନେକ ସମୟରେ ପ୍ରାୟ ନିରାଶ କରି ପକାଏ, ତଥ୍ୟଘନ ହୁଏ, ଅପାଚ୍ୟ ହୁଏ, ପୁଲକ ଭାଙ୍ଗି ଦିଏ । ଡକ୍ଟର ନଟବର ଶତପଥୀଙ୍କ 'ପୁରାଣ ପରିଶୀଳନ' କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ତାହାହିଁ ମନେ ହୋଇଥାଏ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଧିକାଂଶ ନିବନ୍ଧ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଅମାର ଭିତରେ ଯାଇ ରହେ, ଆଉ କେହି କାଳେ କେବେ ତାକୁ ଖୋଜିବ ବୋଲି । ସବୁ କିସମର ଅନ୍ତଃପୁର ପରି ଓଡ଼ିଆ-ବିଭାଗୀୟ ଗବେଷଣାର ଅନ୍ତଃପୁରରେ ମଧ୍ୟ ପାରମ୍ପରିକ ବିଧିବନ୍ଧମାନ ରହିଛି । ସେହି ବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକୁ ମାନୁ ମାନୁ ଅନେକ ସମୟରେ ଗବେଷଣାର ନିବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଭାରି ଉଞ୍ଚି ଆଞ୍ଚି ହୋଇଯାଏ ଓ ଆପଣାର ଅନେକ ଔଜ୍ଜ୍ୱଲ୍ୟକୁ ହରାଇବସେ । ଏହିସବୁ ଯାବତୀୟ ସୀମାରେଖାକୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ଆଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକଟିକୁ ପାଠ କଲେ, ଡକ୍ଟର ଶତପଥୀଙ୍କର ଉଦ୍ୟମକୁ ଅବଶ୍ୟ ଅନେକ ଶ୍ରେୟଃ

ଦେବାକୁ ହୁଏ । ତଥାପି କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ, ବହିଟିକୁ ଛପା ହେବା ପାଇଁ ଦେବାବେଳେ ସେ ଆଉଟିକିଏ ଅଧିକ ନିର୍ମମ ହୋଇଥାନ୍ତେ ଓ ବସ୍ତୁସାମଗ୍ରୀଗୁଡ଼ିକୁ ନୂତନ ଆଲୋକରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରି ପାରିଥାନ୍ତେ ।

କବିତାର ଯେପରି ଏକ ସ୍ୱକୀୟ ଭାଷା ଅଛି, ଉପନ୍ୟାସ ଓ ଗଳ୍ପର ସ୍ୱକୀୟ ଭାଷା ଯେପରି ରହିଛି, ଗବେଷଣାର ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିଭଳି ଏକ ସ୍ୱକୀୟ ଭାଷା ରହିବା ଉଚିତ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଯଥାର୍ଥ ଗବେଷଣା ଆଦୌ ବେଶୀ ଦିନର ନହୋଇ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଗବେଷଣାରେ ଗବେଷଣା ଲାଗି ଏକ ଭାଷା ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇନଥିଲେ, ଗବେଷଣା ଏକ ପକ୍ଷରେ ହୁଏତ ଭାରି ପାଣିଚିଆ ଲାଗିପାରେ, ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଦାନ୍ତ ଭାଙ୍ଗି ଯିବା ପରି ବି ଲାଗିଥାଏ । ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ଭାଷା ଯେ ସର୍ବଦା ଦାନ୍ତ ଭାଙ୍ଗି ଦେଉଥିବା ପରି ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ, ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ବିଷୟ ସହିତ ଯଥାର୍ଥ ସାକ୍ଷାତ୍କାର ଘଟିଥିଲେ ଗବେଷଣାର ଭାଷା ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାବଲୀଳ ଓ ଆକର୍ଷକ ହୋଇପାରେ । ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦଶର୍ମା ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ଅନବଦ୍ୟ "ଶ୍ରୀଭାରତ-ଦର୍ପଣ" ଗ୍ରନ୍ଥଟିକୁ ଲେଖିଲେ, ସେ କେଜାଣି କାହିଁକି ପ୍ରାୟ ଜାଣିଶୁଣି ପୂରା ଦାନ୍ତଭଙ୍ଗା ଭାଷାର ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିଲେ । ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କର 'ଇତାଲୀୟ ଯୁବା' ଏବଂ 'ବିବେକୀ'ର ଗଦ୍ୟକୁ ଆଦର୍ଶ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ସେ ଆପଣାର ମାଧ୍ୟମଟିକୁ ବାଛିଥିଲେ ।

ପ୍ରାୟ ସେହିଦିନଠାରୁ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ସମାଲୋଚନାରେ ସେହି ଦାନ୍ତଭଙ୍ଗା ଶୈଳୀର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଧାରା, ଏକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗଡ଼ି ଗଡ଼ି ଆସିଛି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରତ୍ନାକର ପତି, ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବିପିନବିହାରୀ ରାୟ ଓ ଏପରିକି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶଶୀଭୂଷଣ ରାୟଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ଧାରାର ସଚେତନ ଦାୟାଦରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ପାରିବ । ଡକ୍ଟର ନଟବର ଶତପଥୀ ମଧ୍ୟ କ'ଣ ଜାଣିଶୁଣି ଆପଣାର ଏହି ନିବନ୍ଧ-ପୁସ୍ତକଟିରେ ସେହି ଧାରାଟିକୁ ଅନୁସରଣ କରିଛନ୍ତି କି ? ତାଙ୍କ ନିବନ୍ଧଟି ଅନେକ ଜାଗାରେ ସତେଅବା ଦାନ୍ତ ଭାଙ୍ଗି ଦେଉଥିବା ପରି ମନେ ହେଉଛି । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଯେ ତାଙ୍କ ହାତକୁ ଆସି କିପରି କର୍କଶ ହୋଇପାରେ, ବହିଟିକୁ ପଢ଼ିବାବେଳେ ସେହିକଥା ଭାବି ଅନେକ ସମୟରେ ଆଚମ୍ବିତ ହେବାକୁ ପଡ଼ୁଛି । ତଥାକଥିତ ସାଧୁ ଶବ୍ଦ ସହିତ ସେ ଚଳନ୍ତି ଅନେକ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି ସତ, ତଥାପି ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ଓ ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ପରସ୍ପର ସହିତ ହୁଏତ ମୋଟେ ଖାପ ଖାଇ ପାରିନାହିଁ । ବାରମ୍ବାର ଝୁଣ୍ଟିଲା ପରି ଲାଗୁଛି । ଗବେଷଣାର ଭାଷା ମୂଳତଃ ଜିଜ୍ଞାସୁର ଭାଷା ହେବା ଉଚିତ । ଏଥିରେ ଯୁଗପତ୍ ଭାବରେ ଆବଶ୍ୟକ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ସହିତ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ପଷ୍ଟତା ଏବଂ ସାବଲୀଳତା ମଧ୍ୟ ରହିଥିବା ଉଚିତ୍ ।

ଏଷଣା, ଦ୍ୱାବିଂଶ ଖଣ୍ଡ, ୧୯୯୧

॥ ଓଡ଼ିଆ ରସ ପରମ୍ପରା ॥

ଲେଖକ—ଡକ୍ଟର ପ୍ରଦୀପ୍ତ କୁମାର ପଣ୍ଡା

ପ୍ରକାଶକ—ବୁକ୍ସ ଏଣ୍ଡ୍ ବୁକ୍ସ, ବିନୋଦ ବିହାରୀ, କଟକ-୨ (୧୯୯୦)

ପୃଷ୍ଠା-୩୬୬+୮, ମୂଲ୍ୟ— ପଚିଶ ଟଙ୍କା

ଭଗବତ୍-ଉପଲବ୍ଧି ଲାଗି ସାଧନାର କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମାର୍ଗରେ କୃଚ୍ଛ୍ରକୁ ହିଁ ସର୍ବପ୍ରଧାନ ସ୍ଥାନ ଦିଆଯାଉଥିଲା । ଏବେ ସାହିତ୍ୟରେ ନିବନ୍ଧ ଲେଖି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଡିଗ୍ରୀ ଲାଭ କରିବାର ସାଧନାରେ ଜଣେ ଅଧ୍ୟୟନକାରୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଯାହା ସବୁ କରିବାକୁ ହୁଏ, ତାହାକୁ ସେହି କୃଚ୍ଛ୍ରର ସମବାଚୀ ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ । ଅଧ୍ୟାତ୍ମ-ସାଧନାରେ ଗୁରୁ ଥାଇପାରନ୍ତି, ନଥାଇ ବି ପାରନ୍ତି । ମାତ୍ର ତଥାକଥିତ ନିବନ୍ଧ ସାଧନାରେ ଗୁରୁ ରହିବେ, ତାଡ଼ନା ଅବଶ୍ୟ ଦେବେ ଓ ଅଙ୍କୁଶ ଅବଶ୍ୟ ମାରିବେ । ତେବେ ଯାଇ ସ୍ୱୀକୃତି ପାଇବା ଭଳି ନିବନ୍ଧଟିଏ ସତକୁ ସତ ସଜ ହୋଇପାରିବ । କୃଚ୍ଛ୍ର କରିଥିବାର ପ୍ରାପ୍ତ ଫଳ ଅବଶ୍ୟ ମିଳିବ । ଜୀବିକାଗତ ଜୀବନଟିକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ସମୃଦ୍ଧିବନ୍ତ କରିବା ଯେତେବେଳେ ଜ୍ଞାନକୁ ଆହରଣ କରିବା ଏବଂ ଜ୍ଞାନକୁ ଗୁନ୍ଥିବାର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ କାରଣ ହୁଏ, ଯେତେବେଳେ ସୃଜନଶୀଳତାରୁ ଜ୍ଞାନର ଅର୍ଥାତ୍ ଅଧ୍ୟୟନର ଖିଅ ଛିଣ୍ଡିଯାଏ । ଏକ ବିଶେଷ ଡିଗ୍ରୀ ପାଇବାର ମୂଳ ମତଲବ ନେଇ ଯେଉଁମାନେ କିଛି ଏଷଣା କରିବେ ଓ କିଛି ସଂଗ୍ରହ କରି ଏକାଠି ଗୁନ୍ଥିବେ ବୋଲି ବ୍ରତୀ ହୋଇଥାନ୍ତି, ଘୋର ଶ୍ରମଦ୍ୱାରା ପ୍ରସ୍ତୁତ ଓ ପ୍ରକାଶିତ ବହିଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖିଲେ ସବା ଆଗ ସେହି ଘଟଣାଟି ହିଁ ସତେଅବା ପାଠକର ସକଳ ଅନୁରାଗକୁ ଆସି ମାଡ଼ି ବସେ । ଉତ୍ସାହ ଫିକା ପଡ଼ିଯାଏ, ଏକ ତଥ୍ୟ ଗହଳ ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରେ ପଶିବାକୁ ସମ୍ଭବତଃ ଅନିଚ୍ଛା ବି ଲାଗେ । ଆମ ମହାମହିମ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟମାନେ ଅନ୍ତତଃ ସାହିତ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ସ୍ଥିତିକୁ କେବେ ବଦଳାଇବେ କେଜାଣି ?

ଅଧ୍ୟାପକ ପ୍ରଦୀପ୍ତ କୁମାର ପଣ୍ଡାଙ୍କର ଲିଖିତ ଆଲୋଚ୍ୟ ଏହି ପୁସ୍ତକଟି ବହୁତର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେହି ପରମ୍ପରା ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସାର୍ଥକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ବୋଲି ବୋଧହୁଏ । ସିଏ ମଧ୍ୟ ଏହି ପୁସ୍ତକଟିକୁ ଏକ ବିଶେଷ ଡିଗ୍ରୀ ହାସଲ କରିବା ପାଇଁ ଲେଖିଥିଲେ, ନିୟମର ଅନୁରୋଧରେ ଜଣେ ମାର୍ଗଦର୍ଶକଙ୍କର ଅଧୀନରେ ଅଧ୍ୟୟନଟିକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ । ତଥାପି ବିଷୟଟି ତାଙ୍କୁ ନିଜକୁ ମଧ୍ୟ ଭଲ ଲାଗୁଥିଲା କି କ'ଣ କେଜାଣି, ଆପଣା ଲାଗି ମାର୍ଗ

ଖୋଜୁ ଖୋଜୁ ସିଏ ବିଷୟଟିରେ ମଜ୍ଜିଗଲେ, ମଜ୍ଜୁ ମଜ୍ଜୁ ମାର୍ଗଦର୍ଶକଙ୍କୁ ପାଶୋରି ଦେଲେ ଏବଂ ସତେଅବା ବିଶେଷ ଭାବରେ ଉଦାରତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ମାର୍ଗଦର୍ଶକ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ସେହି ମଜ୍ଜିଯିବାରେ ବିଶେଷ କୌଣସି ହସ୍ତକ୍ଷେପ କଲେ ନାହିଁ । ଏହା ସମ୍ଭବତଃ ଉଭୟ ପକ୍ଷରୁ ଅତୀବ ମଙ୍ଗଳକାରୀ ହେଲା ଏବଂ ନିବନ୍ଧର ପାଠକମାନଙ୍କ ଲାଗି ମଧ୍ୟ ଏକ ଆନନ୍ଦଦାୟକ ଘଟଣା ହୋଇ ରହିଲା । ରଜ୍ଜୁଟାକୁ ନିଜ ହାତରେ ରଖିଥିବ, ତଥାପି ତାହାକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ଦୀର୍ଘ କରି ଆହରଣକୋଷକୁ ତା' ଆଗ୍ରହର ଖୁସିରେ ମୁକ୍ତ ଭାବରେ ବିଚରଣ କରିବାକୁ ଛାଡ଼ି ଦେଇଥିବ, ଅନ୍ୟଥା ବହୁ ଜଞ୍ଜାଳଗ୍ରସ୍ତ ଆମ ଉଚ୍ଚ ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କର ସେଭଳି ଜଣେ ମାର୍ଗଦର୍ଶକ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବାଲାଗି ମଧ୍ୟ ଆଉ ସମୟ କାହିଁ ? ସୌଭାଗ୍ୟବଶତଃ ତାହାହିଁ ଆହରକଙ୍କୁ ସିଏ ମନ କଲେ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ମୁକ୍ତ ତଥା ସୃଜନଶୀଳ ହେବାରେ ସହାୟକ ହୋଇଛି ।

ଆହରକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପଣ୍ଡା ଆପଣାର ଆହରଣରେ ଆଦୌ କୌଣସି ତ୍ରୁଟି କରି ନାହାନ୍ତି । ସେ ଗଦା ଗଦା ବହି ପଢ଼ିଛନ୍ତି, ଇଂରାଜୀ, ହିନ୍ଦୀ, ଓଡ଼ିଆ ଓ ବଙ୍ଗଳା ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ ସଂସ୍କୃତ ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ମନ୍ଥନ କରି ନିବନ୍ଧଟି ଲାଗି ସାମଗ୍ରୀ ସଂଗ୍ରହ କରି ଆଣିଛନ୍ତି । ରସ ହେଉଛି ଓଡ଼ିଶାରେ ଉପାସନାର ଏକ ପରମ୍ପରା, ତେଣୁ ଏବେ ମଧ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ତାହା ଏକ ପରମ୍ପରା ରୂପେ ଜୀବିତ ରହିଛି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପଣ୍ଡା ସେହି ସବୁ ସ୍ଥାନକୁ ଯାଇଛନ୍ତି । ସଂପୃକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ସେ ସଂଗ୍ରହାଳୟରେ ବସି ପୋଥି ଘାଣ୍ଟିଛନ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥାକୁ ନିଜ ନିବନ୍ଧ ଲାଗି ଟିପି ଆଣିଛନ୍ତି । ପରମ୍ପରାଟିର ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାର ଆଗ୍ରହ ତାଙ୍କୁ ରସ-ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ ଟାଣି ନେଇଛି । ସେସବୁ ସାହିତ୍ୟ ପଛରେ ରହିଥିବା ଦର୍ଶନ ଭିତରକୁ ମଧ୍ୟ ଟାଣି ନେଇଛି । ଏହି କ୍ରମରେ ସେ ଜଣେ ହେଲେ କବିଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ନାହାନ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବିଚାରକୁ ଆଣିଛନ୍ତି । ଏପରିକି, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ଲେଖିବାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁ କବିମାନଙ୍କ ଲାଗି ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପିଢ଼ା ପଡ଼ି ନଥିଲା, ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପଣ୍ଡା ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆଣି ପଙ୍ଗତରେ ବସାଇଛନ୍ତି ଓ ସେମାନେ ଲେଖି ଯାଇଥିବା ପୁସ୍ତକଚୟର ବିଶଦ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ତାଙ୍କର ପ୍ରକାଶିତ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଟି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଏହି ବିଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟାୟଟିକୁ ଅଧିକ ଟିକିନିଖି ଭାବରେ ଜାଣିବାରେ ଆମକୁ ଅନେକ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ । ରସ-ପରମ୍ପରାର ସନ୍ଦର୍ଭରେ ଏହିସବୁ କବି ଓ ସେମାନଙ୍କର କୃତିର ଏତେ ସବିସ୍ତାର ଆଲୋଚନା ହୁଏତ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପଣ୍ଡା ନିଜ ନିବନ୍ଧରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଯେ ଆଣି ଖଞ୍ଜି ଦେଇ ପାରିଛନ୍ତି, ଆମେ ସେଥିଲାଗି ତାଙ୍କ ପାଖରେ ବହୁତ କୃତଜ୍ଞ ରହିବା । ନିବନ୍ଧକାର ହୁଏତ ଅଜାଣତରେ ଆମ ଲାଗି ଏତେକ ଉପକାର କରିପାରିଛନ୍ତି ।

ରାସ ହେଉଛି ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରର ନୃତ୍ୟ । ତେଣୁ, ପୃଥିବୀଯାକର ନୃତ୍ୟ-ପରମ୍ପରାକୁ ହଣ୍ଟାରି ଚଷି ତା' ସହିତ ରାସର ସୂତ୍ରାକୁ ନେଇ ଯୋଡ଼ିବା ଅନ୍ତତଃ ସାହିତ୍ୟ-ଗବେଷଣାର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆଦୌ ଏତେ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ନୁହେଁ । ଏକ ସମାନ୍ତର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ କହିଲେ, ଓଡ଼ିଶାରେ ନାନା କାରଣରୁ ଏକ ନୃତ୍ୟପ୍ରକରଣ ରୂପେ ବିକଶିତ ହୋଇ ଆସିଥିବା ଦେବଦାସୀ ନୃତ୍ୟ ଅଥବା ଗୋଟିପୁଅ ନୃତ୍ୟର ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଯାଇ ନୃତ୍ୟର ଉଦ୍‌ଭବ କିପରି କ'ଣ ପାଇଁ ହେଲା ଓ କଳାନୁଷଙ୍ଗରେ ତାହା ଆପଣାକୁ କିଭଳି ଧାରାରେ ବା ଢଙ୍ଗରେ ବ୍ୟକ୍ତ କଲା, ସେହି ବିଷୟଟିର ଦୀର୍ଘ ଆଲୋଚନା କରି ବସିଲେ ତାହା ଅନେକତଃ ଅନାବଶ୍ୟକ ଏବଂ ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ବୋଲି ନିଶ୍ଚୟ ମନେ ହେବ । ପାରମ୍ପରିକ ଭାବରେ ରାସ ବା ରହାସ ଏକ ସାମୂହିକ ବା ସମବେତ ନୃତ୍ୟ ସତ, ମାତ୍ର ତାହାବୋଲି ତାହାକୁ ନେଇ ଆଦିବାସୀ ସମାଜର ଗୋଷ୍ଠୀ-ନୃତ୍ୟ କିମ୍ବା ଇଉରୋପୀୟ ବିନୋଦନ-ଅବସରଗୁଡ଼ିକର Ball Dance ସହିତ ନେଇ ଯୋଡ଼ିବା (ପୃଷ୍ଠା ୮୧୩)କୁ ସମ୍ଭବତଃ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଅସମୀଚୀନ ବୋଲି କୁହାଯିବ । ଏବଂ ଲୋକ-ନୃତ୍ୟ ଏବଂ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ-ନୃତ୍ୟର ସଂଜ୍ଞା କରିବାକୁ ଯାଇ ଆମେ ମଝିରେ ପ୍ରକୃତରେ ଠିକ୍ କେଉଁ ଜାଗାରେ ଗାରଟିଏ ପକାଇ ପାରିବା ? ଆପଣାର ପ୍ରସ୍ତାବନାରେ ଲେଖକ ଲୋକ-ସଂସ୍କୃତି ଏବଂ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରସଙ୍ଗ ମଧ୍ୟ ଉଠାଉଛନ୍ତି ।

ପ୍ରସ୍ତାବନାର ସର୍ବପ୍ରଥମ ଧାଡ଼ିଗୁଡ଼ିକରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି—"ରାସ ଏକଦା ଓଡ଼ିଶାର ସର୍ବପ୍ରାଚୀନ ବଳିଷ୍ଠ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରମ୍ପରା ଭାବରେ ସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରାଗୈତିହାସିକ ଯୁଗର ଗୀତବାଦ୍ୟ-ସମ୍ବଳିତ ଆନନ୍ଦମୁଖର ସାମୂହିକ ଲୋକନୃତ୍ୟରୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ କାଳକ୍ରମେ ଏହା ସଂସ୍କୃତିର ପିଣ୍ଡମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶ କଲା । ଲୋକସଂସ୍କୃତି ସହିତ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ସମ୍ମେଳନ-ସୂତ୍ରରେ ବହୁ ପ୍ରସାରିତ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମ ଦ୍ୱାରା ଏହା ବିଶେଷ ଭାବରେ ଆଦୃତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ବୈଷ୍ଣବ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଭାବରେ 'ରାସ' ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ସାଧାରଣରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଗଲା ।" ଏସବୁ କଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଶ୍ରାବ୍ୟ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ସାହପ୍ରେରକ । ମାତ୍ର, ସତକୁସତ ଏଗୁଡ଼ିକର ଅର୍ଥ କ'ଣ ? ସର୍ବପ୍ରାଚୀନ, ବଳିଷ୍ଠ, ବହୁ ପ୍ରସାରିତ, ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅନୁଷ୍ଠାନ,—ଏହି ଶବ୍ଦୋକ୍ତି-ଗୁଡ଼ିକର ଅର୍ଥଗତ ଓ ଐତିହ୍ୟଗତ ଭୂମି ମଧ୍ୟ କିଛି ରହିଥିବା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ସଂସ୍କୃତିର ପିଣ୍ଡ କହିଲେ ଲେଖକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ କାହାକୁ ବୁଝୁଛନ୍ତି ? ତଥାକଥିତ ଲୋକନୃତ୍ୟ କ'ଣ ତଥାକଥିତ ସଂସ୍କୃତି ପିଣ୍ଡର ବାହାରେ ? ଲୋକସଂସ୍କୃତି କ'ଣ ଓ ତା'ଠାରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ରହିଥିବା ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଂସ୍କୃତି ପୁଣି କ'ଣ ? କଥାର ଏହି ପଲ୍ଲବ-ଗୁଡ଼ିକ ପଲ୍ଲବଗ୍ରାହୀର କାନକୁ ଯେତେ ମନୋରମ ଶୁଣା ଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଭିତରକୁ

ଭେଦିବାକୁ ମନ କଲେ ପାଦଗୁଡ଼ାକ ତଥାପି କେଉଁଠି ହେଲେ ଭୂମିକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଥିବା ପରି ଆଦୌ ପ୍ରତୀତ ଆସୁନାହିଁ । ନିବନ୍ଧର ଭାଷା ଧର୍ମତଃ ସମୀକ୍ଷାର ଭାଷା ହୋଇ ପାରୁଥିବା ଉଚିତ । ହୃଦ୍‌ବୋଧ କରାଇ ପାରୁଥିବା ଉଚିତ । ବିବଦମାନ ଶବ୍ଦ ସଞ୍ଜ୍ଞାଗୁଡ଼ିକର ମୋହରେ ପକାଇ ଭୁଲାଇ ନେବାକୁ ଏଥିରେ କୌଣସି ପ୍ରୟାସ ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

“ସର୍ବଭାରତୀୟ ସ୍ତରରେ ବହୁ ଜନାଦୃତ ‘ରାସ’ର ଉଦ୍‌ଭବ ସମ୍ପର୍କରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କଲେ ଆମକୁ ମାନବ-ସଭ୍ୟତାର ପ୍ରାଚୀନତମ ଇତିହାସ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ”—ଏହିପରି ଏକ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀ ସୃଷ୍ଟି କରି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପଣ୍ଡା ଆମକୁ ଏକାବେଳେକେ ଆଦିମ ମାନବର ଗୋଷ୍ଠୀନୃତ୍ୟ ପାଖକୁ ନେଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ସେ ଏହି କଥାଟିକୁ ଥରେ କହିଥିଲେ ହୁଏତ ତାହା ତଥାପି ପାଚ୍ୟ ଓ ଗ୍ରହଣୀୟ ହୋଇଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର, ପୁସ୍ତକଟିର ଦ୍ୱିତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦରୁ ସର୍ବଶେଷ ସପ୍ତମ ପରିଚ୍ଛେଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପରିଚ୍ଛେଦରେ ସର୍ବପ୍ରଥମ ବାକ୍ୟଟିରେ ପ୍ରାୟ ଏକାଭଳି ବାକ୍ୟରେ ସେହି କଥାଟିକୁ କୁହାଯାଇଛି । ମାର୍ଗଦର୍ଶକ ମନ କରିଥିଲେ ଏହି ପୁନଃ ପୁନଃ—କଥନ ଅର୍ଥାତ୍ ଅତିକଥନଟିକୁ ସଂଶୋଧନ କରାଇ ନେଇ ପାରିଥାନ୍ତେ । ମାତ୍ର ତାହା ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ମଣିଷର କଥା କହିବାର ଶକ୍ତି ଜୀବର ବିବର୍ତ୍ତନକ୍ରମରେ କିପରି କ୍ରମରୂପାୟିତ ହୋଇ ଆସିଲା, କୌଣସି ଭାଷାର ଆଲୋଚନା କଲାବେଳେ ତାହା ଯେପରି ଏକ ଅତିକଥନବତ୍ ମନେ-ହେବ, ଏହା ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ଏକ କଥା । କୌଣସି ଆଦିବାସୀକୁ ଯଦି ଆମେ ଏକ ରାସସ୍ଥଳୀକୁ ଧରିଆଣି ତା' ଗୋଷ୍ଠୀ ନୃତ୍ୟରୁ ହିଁ ଏହି ଅନ୍ୟ ହଲ୍ଲୀଷକଟି ଜନ୍ମଲାଭ କରିଛି ବୋଲି ବୁଝାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରୁ, ତେବେ ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଆଚମ୍ବିତ ହୋଇଯିବ ଓ ଆଚମ୍ବିତ ହୋଇ ଆମ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇବ । ରାସ ହେଉଛି ଆମ ଧର୍ମରାଜସିକତାର ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗ । ଆଦିମ-ମାନବର ଗୋଷ୍ଠୀନୃତ୍ୟରେ ଧାର୍ମିକତାର ଗନ୍ଧ ନଥାଏ । ତାହା ଏପରି ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ ଯେ, ବାହାରକୁ ଯେତେ ଯାହା ଆଡ଼ମ୍ବରଯୁକ୍ତ ପ୍ରତୀତ ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ରାଜସିକତା ମଧ୍ୟ ନଥାଏ ।

ରାସ ହେଉଛି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧର୍ମ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ରୀତି । ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଦେବତାଟିଏ ଅବଶ୍ୟ ରହିବେ । ଆରାଧନା ରହୁ ବା ନରହୁ, ଦେବତା ଅବଶ୍ୟ ରହିବେ । ମାସଟି ମଧ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମାସ ଅର୍ଥାତ୍ ପବିତ୍ର ମାସ ହୋଇଥିବ । ଋତୁଟି ମଧ୍ୟ ଶରତ କିମ୍ବା ବସନ୍ତ ହୋଇଥିବ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଅନୁଷ୍ଠାନଟିର ସୀମାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ରାସପରମ୍ପରାର ସନ୍ଦର୍ଭଟିକୁ ସୀମିତ କରି ରଖିଥିଲେ ଗବେଷଣାଟି ଅନେକ ଅଧିକ ସଂଗତ ତଥା ମର୍ଯ୍ୟାଦା-ଯୁକ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଅଧିକ ନିରପେକ୍ଷ ଏବଂ ଆବେଗମୁକ୍ତ ଭାବରେ ପାଠକକୁ ବିଷୟଟିର

ପରିଚୟ ଦିଆଯାଇ ପାରିଥାନ୍ତା । ମଣିଷର କେବେ ଲାଙ୍ଗୁଳଟିଏ ଥିଲା ବୋଲି ନୃତତ୍ତ୍ୱ-ବିଜ୍ଞାନର ତତ୍ତ୍ୱବିତ୍‌ମାନେ ପ୍ରମାଣ ଦେଇ ଏବେ ମଧ୍ୟ କହିଥାନ୍ତି । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଆମର ଗୌଡ଼ୀୟ ଧର୍ମାଚରଣ ପଛରେ ଅବଶ୍ୟ ଗୋଟିଏ ବା କେତୋଟି ଧର୍ମଦର୍ଶନଗତ ଉତ୍ସ ରହିଥିଲା । ସେହି ଅସଲ ଉତ୍ସଟି ହାତଛଡ଼ା ହୋଇଗଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ଧର୍ମଟିଏ ବା ମାର୍ଗଟିଏ ଅଧିକ ପ୍ରଦର୍ଶନପ୍ରିୟ ହେବାକୁ ମନ କଲେ ଧର୍ମର ଆଚରଣରେ କେତେକେତେ ଗୌଣ ବାଧ୍ୟଲିପ୍ତତା ଆସି ପଶିଯାଏ, ଲୌକିକ କେତେ ନାଟକୀୟତା ଆସି ପଶିଯାଏ । ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମ ଭିତରେ ପ୍ରାୟ ସେହି ନ୍ୟାୟରେ କ୍ରମେ କେତେ କେତେ ଆଗ୍ରହ ଆସି ପଶି ଯାଇଥିଲା; ଏବଂ ରାସକୁ ଆମେ ସେହିପରି ଏକ ଚଳଣି ବୋଲି ହୁଏତ ବିଚାର କରିପାରିବା । ରାସ ଏକ ଧର୍ମ ସାମାଜିକ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ପରିଣତ ହୋଇଯିବା ପରେ ତାହାକୁ ଉପନିଷଦର 'ରସ' ସହିତ ନେଇ ଯୋଡ଼ିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା, ଏହା ରାସମତ୍ତ ପରମାନୁଗତମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ହୁଏତ ଅବାକ୍ କରି ପକାଇବ । ସମ୍ବଲପୁରୀ ଲୋକ ସଂସ୍କୃତିର 'ରସର କେଲି' ଅନୁଷ୍ଠାନଟି ମଧ୍ୟ 'ରସ' ଶବ୍ଦଟିରୁ ଉଦ୍‌ଭୂତ ହୋଇଛି ।

ଏଥିରେ ଆଦୌ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, 'ରସ' ଶବ୍ଦଟି ତୈତ୍ତିରୀୟ ଉପନିଷଦରେ ଅଛି । ମାତ୍ର ଆମ ଏବକାଳର କାର୍ତ୍ତିକରାସ କିମ୍ବା ବସନ୍ତରାସର ବାଦ୍ୟାଗ୍ରହଟି ସତ ତାହାକୁ ଯୋଡ଼ିବାର ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଆଦୌ ଉଚିତ ନୁହେଁ । ସେହି 'ରସ' ସହିତ ଏ ରାସକେଲିର ଆଦୌ କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ । ଉପନିଷଦର 'ରସ' ବ୍ରହ୍ମକୁ ବୁଝାଏ । ଉପନିଷଦରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପରମାତ୍ମା ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି ବୋଲି ଆଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକଟିରେ ଯାହା କୁହାଯାଇଛି (ପୃଷ୍ଠା-୧୭୭), ତାହା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ଛାନ୍ଦୋଗ୍ୟ ଉପନିଷଦରେ ଯେଉଁଠାରେ (୧।୧।୩) "ସ ଏଷ ରସାନାଂ ରସତମଃ..." ଇତ୍ୟାଦି କୁହାଯାଇଛି, ସେଠାରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି ତାହା କୁହାଯାଇଥିବାର କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁନାହିଁ । ଉଦ୍‌ଗୀଥ ବିଷୟରେ ତାହା କୁହାଯାଇଛି ଏବଂ, ଉଦ୍‌ଗୀଥ ଓ କୃଷ୍ଣ ସମବାଚୀ ନୁହନ୍ତି । ଅଧ୍ୟାତ୍ମର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏପରି ଏକ ଆଚରଣକୁ ନ୍ୟାୟତଃ ଏକ ପ୍ରମାଦ ବୋଲି କୁହାଯିବ । ଭାରତୀୟ ଧର୍ମମାନେ, ବିଶେଷତଃ ଧର୍ମ ସଂପ୍ରଦାୟମାନେ ସ୍ୱାଧିକାରପ୍ରମତ୍ତ ହୋଇ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଭାରତୀୟ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଲାଗି ଏହିଭଳି ପ୍ରମାଦଗୁଡ଼ିକର ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି ।

ସେହିପରି, ତୈତ୍ତିରୀୟର ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ-ବଲ୍ଲୀରେ ମଧ୍ୟ କୃଷ୍ଣଙ୍କର କୌଣସି ଉଲ୍ଲେଖ ନାହିଁ । ଏପରି ଅନୁମାନ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଲେଖକ ଅଥବା ମାର୍ଗଦର୍ଶକ କେହି ହେଲେ ଉପନିଷଦକୁ ପାଠ କରିବାର କ୍ଲେଶ କରିଥିଲେ ଏଭଳି କେବେ କରି ନଥାନ୍ତେ । ଏକ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଯେତେବେଳେ ଭଗବତ୍-ଅନ୍ୱେଷଣର ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ-ଗୁଡ଼ିକର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଉପାସନା ପଦ୍ଧତି ଭିତରେ ପଶି ଯାଦୁରି ହୋଇଗଲା, ସେତେବେଳେ

ସେହି ଅତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକତାକୁ ବରିଷ୍ଠତା ଦେଇ ବିଶେଷ ବିଶେଷ ଉପନିଷଦମାନ ଲେଖାଗଲା । ସିଏ ଏକ ଅନ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟର କାହାଣୀ । ସେତେବେଳେ ଆମେ ଅବଶ୍ୟ ରାମ, ନୃସିଂହ, ଗୋପାଳ, ଶିବ, କୃଷ୍ଣ ଓ ଏପରିକି ରାଧାଙ୍କ ନାମରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିରାଦରେ ଉପନିଷଦମାନ ରଚିତ ହୋଇଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା, ନିଜ ନିଜ ପ୍ରତିମାମାନଙ୍କୁ ଏକାବେଳେକେ ବ୍ରହ୍ମର ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ଟେକିଦେଇ ଥିବାର ଏକ ରସିକତାପୂର୍ଣ୍ଣ ଅତିରେକ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ସେହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଓଡ଼ିଆ ଧର୍ମସାହିତ୍ୟରେ ଠାକୁର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମରେ ପରିଣତ କରିଦେଇଥିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତିଟିର ମଧ୍ୟ ବିଚାର କରାଯାଇ ପାରିବ । ମନ୍ନାଥମାନେ ସମ୍ପ୍ରଦାୟିମାନଙ୍କର ଅତି ପୁଲକ ଦ୍ୱାରା ଉନ୍ନୋଳିତ ହୋଇ 'ଜଗନ୍ନାଥ'ରେ ପରିଣତ ହେବ । ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀର ଧର୍ମୋପନ୍ୟାସର ଇତିହାସରେ ଇଏ ହେଉଛି ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଗ୍ରହୋଦ୍ଦୀପକ ନିର୍ମମ କାହାଣୀ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପଣ୍ଡା ନିଜ ଆଲୋଚନାରେ ଯାହାକୁ 'ଆନନ୍ଦବାଦ' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି (ପୃଷ୍ଠା-୯୮), ସମ୍ଭବତଃ ତାହାକୁ ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟଟିର ସମବାଚୀ ବୋଲି କୁହାଯିବ । ପରମବ୍ରହ୍ମ ବା ପରମ ସତ୍ୟକୁ ଆନନ୍ଦମୟ ରୂପେ ଉପଲବ୍‌ଧି କରିବା ଏବଂ ଆନନ୍ଦବାଦୀ ହେବା, ଏହା ଦୁଇଟି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସ୍ତରର ପ୍ରକରଣ ।

ଆପଣା ପୁସ୍ତକର ଶେଷ ଭାଗରେ ଲେଖକ Art for Art's sake ବନାମ Art for Life's sake ବିତର୍କଟିର ଉତ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ରସ-ପରମ୍ପରାରେ ଦ୍ୱିତୀୟଟିର ତୁଳନାରେ ପ୍ରଥମଟିକୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି ବୋଲି ପୁସ୍ତକରେ ମନ୍ତବ୍ୟ କରାଯାଇଛି (ପୃଷ୍ଠା-୩୧୫) ଏବଂ ସମର୍ଥନରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ, "ସାହିତ୍ୟ ପାଠରୁ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରାପ୍ତି ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅନ୍ୱେଷା ହିଁ ରସର ଉପଜୀବ୍ୟ । ଦୀର୍ଘ ବର୍ଷ ଧରି ଓଡ଼ିଆ ରସ ଉତ୍କଳୀୟ ସମାଜକୁ ତାହାହିଁ ଦେଇ ଆସିଛି ।" କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ଗିଳିବା ବେଳକୁ ତଣ୍ଟିରେ ଲଗିଯିବା ପରି ମନେ ହେଉଛି । ସର୍ବ ପ୍ରଥମ କଥା ହେଉଛି, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ବା ଅଧ୍ୟାତ୍ମ କଦାପି ତଥାକଥିତ 'କଳା ପାଇଁ କଳା'ରେ ବିଶ୍ୱାସ କରେ ନାହିଁ । ରଜସତ୍ତ୍ୱର ସାହିତ୍ୟ ହିଁ ତୁଚ୍ଛା ଆନନ୍ଦ ଖୋଜି ନିଜକୁ ସମ୍ଭୋଗ ଭିତରେ ବାନ୍ଧିକରି ରଖିଥାଏ । କଳାପାଇଁ କଳା ମଣିଷକୁ ଉଦାସୀନ କରେ, ତା' ନିଜର ସୁଖ ବାସନା ଭିତରେ ତାକୁ କଳିରଖେ, ତେଣୁ ବର୍ବର କରିପକାଏ । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ସମଗ୍ର ଜୀବନର ଉନ୍ନୀରଣ ଅର୍ଥାତ୍ ଉନ୍ମୋଳନରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖିଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ସେହି ଉନ୍ମୋଳନର ମୂଳ ପ୍ରେରଣାଟି ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଓ ନିହିତ ହୋଇ ରହିଛି ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରିଥାଏ । ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା-ସାହିତ୍ୟରେ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଓ ଧର୍ମ ଭିତରେ ଆମେ ସାଧାରଣତଃ କୌଣସି ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦେଖୁନାହିଁ, ତାହା ଆମର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ । ଓଡ଼ିଆ ରସ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରମାଣରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପଣ୍ଡା ଆମକୁ ଓଡ଼ିଆ ସନ୍ଥସାହିତ୍ୟର ମଧ୍ୟ ଏକାଧିକ ନଜିର ଦେଇଛନ୍ତି ।

ସନ୍ଥସାହିତ୍ୟ ଯେ କଦାପି କଳାପାଇଁ କଳା କିମ୍ବା ସାହିତ୍ୟ ପାଇଁ ସାହିତ୍ୟରେ ବିଶ୍ୱାସ କରେ ନାହିଁ, ଏଠାରେ ଏତିକି କହିଲେ ହୁଏତ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ । ଜୀବନ ପାଇଁ କଳା, ଅନ୍ୟ ଚେତନାର ଦାୟାଦ ହେବା ପାଇଁ କଳା, ଏକ ଅନ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧ ମଧ୍ୟକୁ ଆପଣାକୁ ଉତ୍ତୋଳିତ କରି ନେବାପାଇଁ କଳା,—ଏସବୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆବେଦନ । ଧର୍ମମାନେ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ନଅନ୍ତୁ ଓ ନିର୍ବାପିତ କରି ରଖନ୍ତୁ ସିନା, ଏସବୁ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଇପ୍‌ସିତ ଡିଗ୍ରୀଟିକୁ ଲାଭକରି ସାରିବାପରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପଣ୍ଡା ନିଜର ଗବେଷଣା ଭିତରେ ପୁନର୍ବାର ରସପରମ୍ପରାର ଆଲୋଚନାକୁ ରଖିବେ କି ନାହିଁ ସେକଥା କେବଳ ସେଇ କହିବେ । ଡିଗ୍ରୀଟିଏ ମିଳିଗଲେ ଗବେଷଣାର ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନଥାଇପାରେ । ମାତ୍ର ଡିଗ୍ରୀ ପାଇବାର ସମସ୍ତ ପ୍ରତିବନ୍ଧକକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଗଲେ ଯାଇ ଗବେଷକର ଅସଲ ଗବେଷଣା ଅଧିକ ମୁକ୍ତ ଭାବରେ ଏବଂ ଅଧିକ ପ୍ରଶସ୍ତ ହୋଇ ଆରମ୍ଭ ହୋଇପାରେ । ସେତେବେଳେ ମାର୍ଗଦର୍ଶକଙ୍କର କୌଣସି ତାଡ଼ନା ନଥିବ । ମାର୍ଗଦର୍ଶକ ତ କେଉଁ କାଳରୁ ଆପଣାର ଡିଗ୍ରୀଟିକୁ ଲାଭକରି ବୃଦ୍ଧହୋଇ ସାରିଥିବେ । ତାଙ୍କ ବୃଦ୍ଧତ୍ୱକୁ ନିଜ ଭିତରକୁ ସଂକ୍ରାମିତ କରି ଆଣିବାର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ମଧ୍ୟ ନଥିବ । ଡକ୍ଟର ପଣ୍ଡା ଓଡ଼ିଆ ରସର ପରମ୍ପରା ବିଷୟରେ ଯେଉଁସବୁ ସାମଗ୍ରୀ ସଂଗ୍ରହ କରିଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପୁଞ୍ଜି କରି ସେ ତା'ଭିତରୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ ଏଣିକି ଆହୁରି ଅନେକ ରତ୍ନ ଉତ୍ତୋଳନ କରିପାରିବେ । ତା'ଦ୍ୱାରା ଅଧିକ ରୌପ୍ୟ ମିଳିବ ନାହିଁ ସତ, ମାତ୍ର ସେ ତଥାପି ଅଧିକ ଧନାଢ୍ୟ ହୋଇପାରିବେ, ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ଲାଗି ଗବେଷଣାଲବ୍‌ଧ ଅନେକ ସମ୍ଭାବନାର ଦ୍ୱାରକୁ ଖୋଲିଦେଇ ପାରିବେ । ଅବଶ୍ୟ, ଏକଥା ସତ ଯେ, ସେଥିଲାଗି ତାଙ୍କୁ ଉତ୍କଳୀୟତା, ଜାତୀୟତା ଓ ମଧ୍ୟାୟୁ ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରଭୃତି ମିଥ୍‌ର ଅନେକ ଅକାରଣ ବନ୍ଧନ ଭିତରୁ ଆପେ ଇଚ୍ଛାକରି ମୁକୁଳି ଆସିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ଗବେଷଣା ସେ ସବୁ ବାଡ଼ି ଭିତରୁ ମୁକ୍ତ ହେଲେ ତାହା ଉତ୍କଳ ଲାଗି ଓ ଜାତୀୟ ସଂସ୍କୃତି ଲାଗି ମଧ୍ୟ ଉପକାର ସାଧନ କରିବ ।

ଏଷଣା, ଡିସେମ୍ବର, ୧୯୯୨

॥ ଓଡ଼ିଆ ଶିଶୁ ସାହିତ୍ୟ : ଉନ୍ମେଷ ଓ ବିକାଶ ॥

ଲେଖକ—ଡକ୍‌ଟର ମନୀନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି

ପ୍ରକାଶକ—ମାଣିକ ବିଶ୍ୱନାଥ ଦାତବ୍ୟ ସ୍ମୃତିନ୍ୟାସ, ଗୌତମନଗର,

ଭୁବନେଶ୍ୱର-୨ (୧୯୯୨)

ପୃଷ୍ଠା ୩୨୮ + ୧୬, ମୂଲ୍ୟ ୧୨୦ ଟଙ୍କା

ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଏକ ସମାଜରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ଏହା ସେମାନଙ୍କର ସୌଭାଗ୍ୟ, ସେମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ତଥାକଥିତ ନିଜ ଓ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମାଜଟି ଆପଣାର ବିଶେଷ ଗ୍ରନ୍ଥିଗୁଡ଼ିକରେ ମନୋମତ ଭାବରେ ମଣି କରିନିଏ, ଏହା ସେମାନଙ୍କର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ । ଜୀବନକୁ ଯଦି ଅନନ୍ତ ଓ ଅମିତ ସମ୍ଭାବନାର ଏକ ପ୍ରେରଣା-କ୍ଷେତ୍ର ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ, ତେବେ ଗୋଟିଏ ମଣିଷ ପିଲାକୁ କାହିଁକି ତା'ର ବୟସ୍କ-ସମାଜ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗ୍ରନ୍ଥିରେ ନେଇ ପକାଇଦିଏ, ତାହାର ରହସ୍ୟଭେଦ କରିବା ସାହିତ୍ୟର କାର୍ଯ୍ୟ-ନୁହେଁ, ତାହା ସମାଜ-ବିଜ୍ଞାନର କାର୍ଯ୍ୟ, ତାହା ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନଟିକୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ମାପକାଠିରେ ନେଇ ତୁଳିବାର ଏକ କାର୍ଯ୍ୟ । ସଚରାଚର ଆମେ ଯାହାକୁ ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହୁ, ତାହା ନିଜର କଳନାକୁ ଏତେ ଅଧିକ ଦୂର ବିସ୍ତୃତ କରି ନେବାକୁ ସାଧାରଣତଃ ଇଚ୍ଛା କରେ ନାହିଁ, ଅବଶ୍ୟ, ଜଣେ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖୁଥିବା ଲୋକ ଅଥବା ସାହିତ୍ୟର ସମୀକ୍ଷା କରୁଥିବା ଲୋକ ଯଦି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅଥବା ବୈଜ୍ଞାନିକ ଚକ୍ଷୁ ବିଶିଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ତାହା ଏକ ଭିନ୍ନ କଥା ହୁଏ । ତେବେ ଲେଖା ଓ ସମୀକ୍ଷା ମୋଟେ କୌଣସି ଗୁଳାଭିତରେ ପଡ଼େ ନାହିଁ, ତାହା ଅଧିକ ପ୍ରସାର ଏବଂ ଅଧିକ ଉଚ୍ଚତା ଦେଇ ତା'ର ଆପଣାର କ୍ଷେତ୍ରଟିକୁ ଦେଖେ । ଗୁଳାଭିତରୁ ବାହାରିଯାଏ । ଶିଶୁ-ସାହିତ୍ୟ ନାମରେ ସିଏ ଯେଉଁ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦିଏ, ତାହା ଶିଶୁ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଚିରନ୍ତନ ଶିଶୁଟିକୁ ଆମନ୍ତ୍ରଣ ଜଣାଏ । ଅଧିକାଂଶ ସମାଜ ଓ ସେହି ସମାଜକୁ କୁଣ୍ଢାଇ ରହିଥିବା ସାହିତ୍ୟ ଚିରନ୍ତନ ଶିଶୁଟିକୁ ଆପଣାର ମୂଲ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥିଗୁଡ଼ିକର ମାଡ଼ରେ ସତେଅବା ଚେତନାହତ କରିପକାନ୍ତି । ଚେତନାହତ କରିବାକୁ ହିଁ ତଗ୍ରଚରିତ ସମାଜରେ ସମାଜୀକରଣର ପ୍ରକ୍ରିୟା ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏବଂ ଅଧିକାଂଶ ତଥାକଥିତ ଶିଶୁସାହିତ୍ୟ ସେହି ସମାଜୀକରଣର ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ପ୍ରାୟ ଧର୍ମାନୁପ୍ରେରିତ ଭାବରେ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ଯାବତୀୟ କଥାକୁ ବଡ଼ ସଙ୍କୁଚିତ କରିଦିଅନ୍ତି, ବିଚରଣ ଏବଂ ବିସ୍ତାରର ସମ୍ଭାବନାକୁ ଭାରି ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ କରି ରଖନ୍ତି ।

ଡେନ୍‌ମାର୍କର ହାନ୍ସ୍ କ୍ରିଷ୍ଟିଆନ୍ ଅନର୍‌ସନ୍‌ଙ୍କ ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ଶିଶୁ-ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହିବା ନା ଖାଲି ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହିବା ? ତାଙ୍କର ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗପରେ ପ୍ରଧାନତଃ ଯେଉଁ ବିଦ୍ରୂପ, ସମସାମୟିକ ବହୁ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ବିଦ୍ରୂପ ପ୍ରାୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ଉଠିଛି, ତାହା କ'ଣ କେବଳ ବୟସରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ? ମୂଳ ଡେନିସ ଭାଷାରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଆନରସନ୍ ତାଙ୍କର ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକୁ Historier of Eventyre (କାହାଣୀ ଓ ପରୀଗପ)ର ଶୀର୍ଷକରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଗପଗୁଡ଼ିକୁ ପଢ଼ିଲେ ମନେହୁଏ, ସେସବୁ ସତେଅବା 'ମୁଖ୍ୟତଃ ସଂବେଦନଶୀଳ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ଭଗବଦ୍‌ଦତ୍ତ ଦୁଇଟା ଜାଗାରେ ଆଉ ସାତଟା ଅଧିକ ଆଖି ଯୋଗାଇ ଦେବାକୁ ଲେଖା ହୋଇଥିଲା । ଫ୍ରାନ୍‌ସର ସାଁ ତେକ୍ସୁପେରୀଙ୍କର Le petit prince (ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ରାଜକୁମାର, ବିଦ୍ୟାପୁରୀ, କଟକ)କୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଶିଶୁ-ସାହିତ୍ୟର ଏକ ନମୁନା ବୋଲି ଆମେ କେତେଦୂର କହି ପାରିବା ? ନିଜ ହୃଦୟ ଉପରେ କଠିନ ଚର୍ମର ଆବରଣ ଦେଇ କଠୋର ଓ ସମ୍ବେଦନବର୍ଜିତ ହୋଇ ବସିଥିବା ବାଲବନ୍ତ ବୟସ୍କ-ମାନଙ୍କର ନିର୍ବୋଧତାକୁ ପ୍ରାୟ ହାତୁଡ଼ିରେ ପିଟି ଫଟାଇ ଦେବାକୁ ଏହି ପୁସ୍ତକଟିର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବୋଲି କାହିଁକି କୁହାଯାଇ ନ ପାରିବ ?

ସେହିପରି ଫିନ୍‌ଲାଣ୍ଡର ୟୁରିଓ କିର୍‌କୋଙ୍କର Pesuja Illusia ବହିଟିକୁ ଆମେ କେବଳ ଶିଶୁସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହିପାରିବା କି ? ଏକଥା ସତ୍ୟ ଯେ, ସୁନ୍ଦର ପ୍ରକୃତି ଭିତରେ ଏପରି ଏକ ଆକର୍ଷଣମୟ ସ୍ପନ୍ଦନ ରହିଛି, ଯାହାର ଆପଣାର ଆବେଦନରେ ଶିଶୁ ଓ ବୟସ୍କ ଏଭଳି ତାରତମ୍ୟର ଆଦୌ କୌଣସି ବିଚାର ରଖେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ବୟସ୍କମାନେ ସଚେତନ ଭାବରେ କେବଳ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର କଳାତ୍ମକ ବିବେକ ଉପରେ ବହଳ ହୋଇ ମାଡ଼ି ଯାଇଥିବା ପରଳଟାକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଧନ୍ୟ ବୋଲି କୁହାଯିବ ! ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟ ବୟସ ନିର୍ବିଶେଷରେ ଉଭୟ ବୟସ୍କ ଓ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ଲାଗି ପ୍ରାୟ ଏକ ଉନ୍ମୋଚନର ଚମକ ଯୋଗାଇଦେଇ ଯାଏ, ତାହାକୁ ଆମେ ସାର୍ଥକତର ଶିଶୁସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହି ପାରିବା କି ?

ଏଠାରେ ଆମ ଘର ପାଖରୁ କବିଗୁରୁ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ଉଦାହରଣଟିକୁ ନିଆଯାଇପାରେ । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ସେ ଛେଉଣ୍ଡ ଶିଶୁପୁଅର ଲାଳନପାଳନ ଦାୟିତ୍ୱ ନିଜ ହାତକୁ ନେଇଥିଲେ ଓ ତାକୁ ଶୁଣାଇବା ନିମନ୍ତେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ କବିତା ଲେଖିଥିଲେ । ସେହି କବିତାଗୁଡ଼ିକ ପରେ ତାଙ୍କର 'ଶିଶୁ' (ଇଂରାଜୀ ଅନୁବାଦରେ The crescent moon) ନାମକ ପୁସ୍ତକରେ ଏକାଠି ଗୁନ୍ଥାହୋଇ ବାହାରିଥିଲା । କବିତାଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ନୁହେଁ, ନିଜ ଭିତରେ ଥିବା 'ଶିଶୁଟିକୁ ଗିଳି ପକାଇଥିବା ବୟସ୍କମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ପ୍ରିୟ ହୋଇ ପାରିଛି । ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟ ବୟସ୍କମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ତତଃ ସେହି ସମୟଟି ପାଇଁ

ଆପଣାର ଯାବତୀୟ ବୟସ୍କତ୍ୱରୁ ଭୁଲାଇ ରଖେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକତା ଏବଂ ଋଜୁତା ଆଣିଦିଏ, ତାହାକୁ କେବଳ ତଥାକଥିତ ଶିଶୁସାହିତ୍ୟ ନୁହେଁ, ତାହାକୁ ଯାବତୀୟ ଅର୍ଥ ଓ ବ୍ୟଞ୍ଜନା ସହିତ ଯଥାର୍ଥ ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ବୁଝାଯାଇ ପାରିବ । ଅନେକ ଲେଖକ ପ୍ରାୟ ସବୁ ସାହିତ୍ୟରେ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ସଚେତନ ଭାବରେ କେବଳ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଲେଖନ୍ତି । ମଜା ଗପ ଲେଖନ୍ତି, ମଜା କବିତା ଲେଖନ୍ତି; ଶିଶୁର ପ୍ରୀତ୍ୟର୍ଥେ ବିଲୁଆନନା ଓ ବେଙ୍ଗ ବେଙ୍ଗୁଲିଙ୍କୁ ଆଣି ହିରୋ ହିରୋଇନ୍ ପରି ସଜାଇ ଦିଅନ୍ତି । କେବଳ ହସାଇବା, ନଚାଇବା ଏବଂ ଗୋଟିଏ କଥାରେ ମନୋରଞ୍ଜନ କରାଇବାକୁ ହିଁ ସେମାନେ ଶିଶୁ ଲାଗି ବୟସ୍କମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ସଚେ-ଅବା ଧରି ନେଇଥାନ୍ତି ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ ଗୋଷ୍ଠୀର ଲେଖକ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କ ସାହିତ୍ୟ ଛଳରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦିଅନ୍ତି ଓ ଆଚରଣ ଶିଖାନ୍ତି । ଏହି ସାହିତ୍ୟକୁ ସେମାନେ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଭଲ ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହନ୍ତି । ପିଲାଟି ଦିନରୁ ଭଲ ଚାଟ ଓ ଭଲ ଆଚରଣଗୁଡ଼ିକୁ ଶିକ୍ଷା କଲେ, ପିଲାମାନେ ବଡ଼ ହୋଇ ଚରିତ୍ରବାନ୍ ହେବେ, ଶୀଳ ଓ ଶୃଙ୍ଖଳା ଭିତରେ ରହିବେ ବୋଲି ସେମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥାନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତ-ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ସ୍ୱରୂପ ହୋଇ ରହିଥିବା ବିଷ୍ଣୁଶର୍ମାଙ୍କୁ ହିଁ ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଏହି ମିଶନ୍‌ରେ ମଡେଲ୍ ବୋଲି ମାନୁଥାନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟର ଆରମ୍ଭ କାଳରୁ ଏମାନେ ପୃଥିବୀର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଭାଷାରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ସାହିତ୍ୟର ମାଧ୍ୟମରେ ଯେତେ ଯେତେ ଶିକ୍ଷା ଓ ଉପଦେଶ ଦେଇ ଆସିଛନ୍ତି, ଏକ ଉତ୍ତମ ଜୀବନର ମଞ୍ଜିଟିଏ ପୋତି ସେଥିରୁ ଉତ୍ତମ ଗଛଟିଏ ଅବଶ୍ୟ ଉପୁଜିବ ବୋଲି ଯେତେ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ଆସିଛନ୍ତି, ସେସବୁ ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ ଠିକ୍ ହୋଇଥାନ୍ତା, ତେବେ ଆମେ ସମସ୍ତେ କେଉଁ କାଳରୁ କେବଳ ଏକ ଉତ୍ତମ ପୃଥିବୀରେ ହିଁ ବାସ କରୁଥାନ୍ତୁ, ପୃଥିବୀରେ ଅସନା ବୋଲି କିଛି ନ ଥାନ୍ତା ଓ ଜୀବନ କହିଲେ ଏକ ଉତ୍ତମ ସମତଳ ଓ ଆହ୍ଲାନସ୍ଥାନ ବାଟରେ ଆରାମରେ ଚାଲିଯିବାକୁ ହିଁ ବୁଝାଉ ଥାଆନ୍ତା । ପୃଥିବୀର ବୟସ୍କମାନେ ମୋଟେ କୌଣସି ମାଙ୍କଡ଼ାମି କରୁ ନଥାନ୍ତେ । ପୃଥିବୀରେ ଅଫିମ ନଥାନ୍ତା, ଖାଲି ଧର୍ମ ହିଁ ରହିଥାନ୍ତା । ଅହଂ ନଥାନ୍ତା, ଖାଲି ଉଦାରତା ହିଁ ରହିଥାନ୍ତା । ପୃଥିବୀ ଯେ ସେପରି ହୋଇପାରି ନାହିଁ, ଏଠାରେ ଭୟ, ଘୃଣା, ଉଗ୍ରତା ଓ ସହିଂସ୍ରତାମାନେ ଯେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି, ତାହାହିଁ ପ୍ରତିପାଦିତ କରିଦେଉଛି ଯେ, 'ଆମ ଶିଶୁ-ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରକୃତରେ ଆମ ଅନ୍ଦାଜ ଅନୁସାରେ ଫଳ ଫଳାଇ ପାରି ନାହିଁ । ଶିଶୁ-ବୟସରେ ଯେଉଁମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଲାଗି ବୟସ୍କମାନେ ଲେଖିଥିବା ଗପ, କବିତା ଓ ସତ୍ ପ୍ରେରଣା ଦେଉଥିବା ଆଉ ସବୁକିଛିକୁ ପାଠ କରୁଚନ୍ତି, ସେହିମାନେ ବଡ଼ ହୋଇ ମାଙ୍କଡ଼ ହେଉଛନ୍ତି, କୃପଣ ହେଉଛନ୍ତି, ଆଉ ପୃଥିବୀକୁ ନ ଦେଖି ନିଜକୁ ଦେଖୁଛନ୍ତି । କ୍ରୀଡ଼ା ଓ

ବ୍ୟାୟାମ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଚରିତ୍ରବାନ୍ କରେ ବୋଲି ଆମ ଅନେକଙ୍କ ମନ ଭିତରେ ଯେପରି ଏକ ଭ୍ରମ ରହି ଆସିଛି, ଶିଶୁସାହିତ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଷ୍ଣୁଶର୍ମାମାନଙ୍କର ମନରେ ରହି ଆସିଥିବା ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ସମ୍ଭବତଃ ସେହିପରି ଏକ ଭ୍ରମ ବୋଲି କହିପାରିବା ।

ପାରମ୍ପରିକ ସମାଜରେ ମନୁଷ୍ୟର ଶୈଶବକୁ ସତେଅବା ଏକ ଅନାବଶ୍ୟକ କାଳ ବୋଲି ଧରି ନିଆ ଯାଇଥାଏ । ତେଣୁ ଶିଶୁର ଯାବତୀୟ ଲାଳନା ଏବଂ ଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ତ୍ୱରିତ ସହିତ ଗୋଟିଏ ଶିଶୁକୁ ଜଣେ ବୟସ୍କରେ ପରିଣତ କରାଇ ଦେବାକୁ ହିଁ ପ୍ରୟାସ କରାଯାଇଥାଏ । ମନୁଷ୍ୟେତର ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଶୈଶବ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ । କାରଣ ସେହି ପ୍ରାଣୀମାନେ ଆପଣା ଜୀବନକାଳର ଯାବତୀୟ ଧର୍ମ ତଥା ଆଚରଣରେ କେବଳ ପୁନରାବୃତ୍ତି ହିଁ କରିଥାଆନ୍ତି । ଗୋଟିଏ କୁକୁଡ଼ା ଓ ଆଉ ଗୋଟିଏ କୁକୁଡ଼ାର ଆଚରଣ ଭିତରେ କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ କିମ୍ବା ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ନ ଥାଏ । ଗୋଟିଏ ହାତୀ ତା'ର ସହଜାତ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ କେବଳ ଅନ୍ୟ ଯେ କୌଣସି ହାତୀ ପରି ହୋଇଥାଏ । ମନୁଷ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକଥା ଏକାବେଳେକେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର ହୁଏ । ମନୋବିଜ୍ଞାନଠାରୁ ଅଧ୍ୟାତ୍ମବିଜ୍ଞାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଅନନ୍ୟ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟର ଏକ ଅନନ୍ୟ ସ୍ୱଭାବ ରହିଛି ଏବଂ ତାହାର ଅନୁସାରେ ତା'ର ସ୍ୱଧର୍ମଟି ଅଙ୍କୁରିତ ହୋଇ ଆସିଛି । ତେଣୁ, ମଣିଷକୁ ଆମେ ଗୁଳାରେ ପକାଇ ମୋଟେ ଦେଖି ପାରିବା ନାହିଁ । ଆମର ସାଂପ୍ରତିକ ପୃଥିବୀରେ ଅଧିକାଂଶ ସମାଜ ମନୁଷ୍ୟ-ମାନଙ୍କୁ ନାନା ବାହାନାରେ ଗୁଳାରେ ପକାଇବାକୁ ଉତ୍ସାହ ଦେଖାଉଥିବା ହେତୁ ଆମର ସମସ୍ୟାଟା ଏପରି ବିକୃତ ହେବାରେ ଲାଗିଛି । ଗୁଳାରେ ପଡ଼ିଲେ ମଣିଷମାନେ ବୋଲ ମାନୁଥିବା ଗଧ ହେବେ ସିନା, ମାତ୍ର କଦାପି ସୃଜନଶୀଳ ହୋଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟର ଏହି ଅନନ୍ୟତାକୁ ସମ୍ମାନ ଦେବା ଓ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେବା—ଏହା ହିଁ ଯେକୌଣସି ସମୂହର ସର୍ବୋତ୍ତମ ଉଦ୍ୟମ ହୋଇ ରହିପାରିବା ଉଚିତ ।

ତେଣୁ, ଶୈଶବ ଗୁଳାରେ ପକାଇ ଦେବାର ଏକ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର-କାଳ ନୁହେଁ; ମନୁଷ୍ୟଶିଶୁ ଯେପରି ତା'ର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଅନନ୍ୟତା ବିଷୟରେ ସଚେତନ ହେବ, ତାହାର ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ମନ କରିବ, ଯଥାର୍ଥ ଶିଶୁସାହିତ୍ୟର ଆଗ୍ରହ ତାହାର ଅନୁକୂଳ ହୋଇ ରହିବା ଉଚିତ । ସର୍ବାଧୁନିକ ମନୋବିଜ୍ଞାନ କ୍ରମେ ସେହି ପ୍ରକ୍ରିୟାଟି ଉପରେ ହିଁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ମହତ୍ତ୍ୱ ଦେଉଛି । ସର୍ବାଧୁନିକ ଶିକ୍ଷାର ସୂତ୍ରମାନେ କ୍ରମେ ସେହି ଦିଗରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଚିନ୍ତା କରୁଛନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନର ଯେକୌଣସି ବୟଃକାଳ ପରି ଶୈଶବ ମଧ୍ୟ ଏକ ଆବଶ୍ୟକ କାଳ । ଜୀବନକୁ ଏକ କ୍ରମସନ୍ଦୀପନର ପ୍ରକ୍ରିୟା ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ କଳା, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶୃଙ୍ଖଳା ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଜ୍ଞାନ ସେହି ବିଷୟରେ ସଜ୍ଞାନ ହେବ । ଶିଶୁ ତାହାର ଶୈଶବଟିକୁ

ସ୍ୱାୟମ୍ଭବ ସ୍ୱୟଂସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବଞ୍ଚିବ ଏବଂ କୌଣସି ଅଧୀର ହିତାକାଙ୍କ୍ଷୀ ଅଭିଭାବକ ତାଙ୍କୁ କଦାପି ଶୈଶବର ଅନାବଶ୍ୟକ ଅରମା ଭିତରୁ ବୟସ୍କ-ଜୀବନର ତଥାକଥିତ ଶୃଙ୍ଖଳା ମଧ୍ୟକୁ ଖାବିତ କରାଇ ନେବାର ଧୃଷ୍ଟତା ଆଦୌ ଦେଖାଇବ ନାହିଁ । ଶୈଶବରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନଟିଏ ବଞ୍ଚି ନ ଥିଲେ, ଶିଶୁ ବଡ ହୋଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁରନ୍ତ ହେବ; ବାହାରେ ବୋଲି ମାନୁଥିବା ଭଦ୍ରଟିଏ ଅବଶ୍ୟ ହେବ, ମାତ୍ର ଭିତରେ ଏକାଧିକ ଅର୍ଥରେ ଦୈତ୍ୟଟିଏ ହୋଇ ରହିଥିବ । ମୁଖା ପିନ୍ଧିଥିବ, ଅଭିନୟ କରୁଥିବ, ତଥାପି ପିଲାକାଳରୁ ରହି ଆସିଥିବା ଅତୃପ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ପୂରଣ କରିବାଲାଗି ହୁଏତ ଭିତରେ ଚମତ୍କାର ପ୍ରକାରେ ପିଶାଚଟିଏ ହୋଇ ହିଁ ରହିଥିବ । କପଟମାନେହିଁ ରାଜା ହୋଇଥିବେ, ପାଷଣ୍ଡମାନେ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧି କେଡ଼େ ଶାଳୀନ ଦେଖା ଯାଉଥିବେ—ଭିତରେ ଥିବା ଦୈବତାଟି ଲୁଣ୍ଠିତ ହୋଇ ରହିଥିବ ।

ଏହି ବଗରଟିର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀ ଉପରେ ଆମେ ଓଡ଼ିଆ ସମେତ ଭାରତୀୟ ଶିଶୁ-ସାହିତ୍ୟର ହୁଏତ ଏକ ସମୀଚୀନ ଆଲୋଚନା କରି ପାରିବା । ଶିଶୁର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଗୁଣସମ୍ଭାବନାଗୁଡ଼ିକର ବିକାଶ ପାଇଁ ସାହିତ୍ୟ, ଏବଂ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଆମର ସ୍ୱୀକୃତ ଅର୍ଥାତ୍ ଗୃହୀତ ଶୃଙ୍ଖଳା ଓ ଧାରଣା ଗୁଡ଼ିକରେ ମଣାଇ ନେଇଯିବା ଲାଗି ଲିଖିତ ଶିଶୁସାହିତ୍ୟ—ଆମକୁ ଏହିପରି ଦୁଇଟି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସାଂସ୍କୃତିକ, ତଥା ମାନବିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ସୂଚନା ମିଳଯାଇ ପାରିବ । ସେ ଯୁଗରେ, ଅର୍ଥାତ୍ ପୁରାତନ ସମାଜରେ ପିଲା ହିଁ ନଥିଲେ । ତେଣୁ ଶିଶୁସାହିତ୍ୟ ନଥିଲା । ଶିଶୁକୁ ବୟସ୍କ ସମାଜ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନୃଶଂସ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁଥିଲା, ନାନା କର୍କଶ ଶୃଙ୍ଖଳା ଦ୍ୱାରା ଶିଶୁକୁ ବାଧ୍ୟ କରୁଥିଲା । ଶିଶୁକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ କ୍ଷିପ୍ରଭାବରେ ବଡ଼ମାନଙ୍କ ଭିତରକୁ ମଣାଇ ନେବାକୁ ହିଁ ଯାହାକିଛି ଚେଷ୍ଟା ହେଉଥିଲା । ସାମୂହିକତା ପ୍ରବଳ ଥିଲା, ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେ ଅନନ୍ୟ ହୋଇପାରେ, ପ୍ରାଚୀନ ପୃଥିବୀରେ ସେହି ଧାରଣା ଜନ୍ମ ନେଇ ନଥିଲା । ତେଣୁ ସାହିତ୍ୟ ଉପଦେଶାତ୍ମକ ଥିଲା,—ମନୁଷ୍ୟର ଗୋଷ୍ଠୀ ଜୀବନରେ ବହୁବିଧତାକୁ ପ୍ରାୟ ସ୍ୱୀକାର ହିଁ କରାଯାଉ ନ ଥିଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟକୁ ମୂଳତଃ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିବା, ସମାଜରେ ସବୁ ମଣିଷଙ୍କୁ ଜଣେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ବୋଲି ମାନିବା,—ଏଇଟି ହେଉଛି ଏକାବେଳେକେ ଆମ ସାମ୍ପ୍ରତିକ କାଳର ଧାରଣା । ଭାରତବର୍ଷର ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟିକ ନ୍ୟାୟ ହୁଏତ ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଧାରଣାଟିକୁ ହଜମ କଲାଭଳି ସ୍ୱୀକାର କରିନେଇ ପାରି ନାହିଁ । ସମ୍ଭବତଃ ସେହି କାରଣରୁ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଶିଶୁସାହିତ୍ୟ ନାମରେ ବିବେକରେ ପୁରା ବୟସ୍କ ହୋଇଯାଇଥିବା ଆମ ଶିଶୁସାହିତ୍ୟର ଲେଖକମାନେ ସତେଅବା ବହୁତ କଷ୍ଟ କରି ଶିଶୁଟିଏ ଭଳି ଭାବିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛନ୍ତି ଓ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖୁଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଉପଦେଶ ଦେଉଛନ୍ତି, ନୀତି କଥା ଶୁଣାଉଛନ୍ତି ଅଥବା ମଜା କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକୁ ପଦ୍ୟ ବା ଗଦ୍ୟରେ କହି ଶିଶୁର ଚିତ୍ତବିନୋଦନ କରାଉଛନ୍ତି ।

'ବୟସ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ଶିଶୁପାଇଁ ଉପଯୋଗୀ ରଚନାକୁ ଶିଶୁସାହିତ୍ୟ ବୋଲାଯାଏ'' ବୋଲି ଆଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକଟିର ଲେଖକ ଡକ୍ଟର ମନୀନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି ବର୍ଷିରି ମୂଳରେ (ପୃଷ୍ଠା-୬) ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ଶିଶୁର ବୟସସୀମା ବିଷୟରେ ସେ ଆଦୌ କୌଣସି ଆଲୋକପାତ କରି ନାହାନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳର ଅଧିକ ମଣିଷ କରିଷରି ଅର୍ଥାତ୍ ଶିଶୁକାଳର ସତେଅବା ଏକ ପ୍ରାକ୍ ସ୍ତରରେ ରହିଛନ୍ତି । ଏବେ ସେମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁଠାରେ ସାକ୍ଷର କରାଇବାର ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ପ୍ରୟାସ କରାଯାଉଛି, ସେଠାରେ ସେମାନଙ୍କ ପଢିବାଲାଗି ପ୍ରଧାନତଃ ଶିଶୁସାହିତ୍ୟର ସୀମା ଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ଗଣା ହେଲାଭଳି ବହିମାନ ଯୋଗାଇ ଦିଆଯାଉଛି । ସରକାରଙ୍କର ବ୍ଲାକ୍ ବୋର୍ଡ ଯୋଜନାରେ ଅନୁମୋଦିତ ଗ୍ରନ୍ଥ ସବୁ ବହିକୁ ଆମେ ଶିଶୁସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଗତ କରିପାରନ୍ତେ । ଶିଶୁକାଳର ମଧ୍ୟ ଏକାଧିକ ଉପକାଳମାନ ରହିଛି । ଗୋଟିଏ ଶିଶୁର ଗ୍ରହଣଶୀଳତା ତା'ର ବୟଃବୃଦ୍ଧି ଅନୁସାରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହେଉଥାଏ । ତା'ର ଦୃଷ୍ଟି ଓ ପୃଥିବୀର ବିସ୍ତାର ବଦଳି ଯାଉଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତା'ର ରୁଚି ଓ ତେଣୁ ଆବଶ୍ୟକତାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ବଦଳି ଯାଉଥାଏ । ଏହି ବଦଳି ଯିବାର ଗତି ତଥା ଧର୍ମଟି ମଧ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ସମାଜରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରେ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୁଏ । ଯେଉଁସବୁ ଦେଶରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମାଜଟି ଶିକ୍ଷାର ପରିସର ମଧ୍ୟକୁ ଆସି ସାରିଲାଣି, ସେସବୁ ଦେଶରେ ଶିଶୁ-ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ପିଲାମାନଙ୍କର ବୟସ ଉପରେ ହିଁ ସ୍ୱାଭାବିକ ଦୃଷ୍ଟି ରଖି ଲିଖିତ ହେଉଛି । ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ କଥା ଯେ ଭାରତବର୍ଷର ଶିଶୁସାହିତ୍ୟ ବିବେଚନା ଏବଂ ଶ୍ରେଣୀ ବିଭାଗର ସେହିଭଳି ସ୍ତରକୁ ଏଯାଏଁ ଆସି ନାହିଁ । ବୟସ ସମାନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏଠାରେ ସବୁ ସମବୟସୀ ପିଲାଙ୍କୁ ସାହିତ୍ୟ-ରଚନାର ମାନଦଣ୍ଡ ଉପରେ ଆଦୌ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଣୀରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହି ସଂକ୍ରାନ୍ତୀୟ ସ୍ଥିତିଟି ବିଷୟରେ ଡକ୍ଟର ମହାନ୍ତି ହୁଏତ କିଛି ଆଲୋଚନା କରି ପାରିଥାନ୍ତେ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଶିଶୁସାହିତ୍ୟର ପରିସର କେତେ ପ୍ରକାରେ ଯେ ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଓ ସେଥିପାଇଁ ଅଧ୍ୟୟନ ଲାଗି ଅସହଜ ହୋଇ ରହିଛି, ସେ ସେହି କଥାଟିର ସୂଚନା ଦେଇଥାନ୍ତେ ।

"ଶିଶୁମାନଙ୍କର ମନୋରଞ୍ଜନ ତଥା ଜ୍ଞାନାର୍ଜନ ପାଇଁ ଯେଉଁ ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ, ତାହାକୁ ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଅର୍ଥରେ ଶିଶୁ-ସାହିତ୍ୟ ନାମରେ ଅଭିହିତ କରାଯାଏ''—ଏହା ହେଉଛି ଲେଖକଙ୍କର ଦ୍ୱିତୀୟ ଘୋଷଣା । ଗୋଟିଏ ପିଲା ପାଠଶାଳାରେ ତା' ଜୀବନର ସର୍ବପ୍ରଥମ ବହିଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିଥାଏ । ତା'ର ଆଗ୍ରହ ଏବଂ ଜିଜ୍ଞାସା-ବୃତ୍ତିକୁ ଶାନ୍ତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଆଦୌ ଯଥେଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ତାକୁ "ଅନ୍ୟ କାହାରି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବାକୁ ହୋଇଥାଏ'' ଏବଂ ''ସେତେବେଳେ ଏହି ଶିଶୁ-ସାହିତ୍ୟ ତା' ପକ୍ଷରେ ଅନ୍ଧର ଲଉଡ଼ି'' ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାଏ ବୋଲି ସେ ମତ ଦେଇଛନ୍ତି ।

(ପୃଷ୍ଠା-୬) । ଅବଶ୍ୟ ସେ "ଶ୍ରେଣୀର ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ଓ ଶିଶୁସାହିତ୍ୟ ପରସ୍ପରଠାରୁ ପୃଥକ୍ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପରସ୍ପରର ପରିପୂରକ" ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର କହିବା ଅନୁସାରେ "ଦୁହିଁଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପ୍ରାୟ ଗୋଟିଏ । ମାତ୍ର ପଥ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ।" (ପୃଷ୍ଠା-୭) ଅବଶ୍ୟ ଏହି ବିଷୟରେ ଦ୍ୱିମତର ଏକ ଅବସର ରହିବ । ହୁଏତ, ଶିଶୁସାହିତ୍ୟର ଏକାଧିକ ଲେଖକ ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ସମ୍ମତ ନ ହୋଇ ପାରିବାର ଆଶଙ୍କା ରହିଛି ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଲେଖା ହୋଇଥିବା ରଚନାଗୁଡ଼ିକର କ୍ରମିକ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଡକ୍ଟର ମହାନ୍ତି 'ମୌଖିକ ଶିଶୁ-ସାହିତ୍ୟ'ର ଠିକ୍ ଶହେ ପୃଷ୍ଠାର ଦୀର୍ଘତାଯୁକ୍ତ ଚର୍ଚ୍ଚାଟିଏ କରିଛନ୍ତି । ଇଂରାଜୀରେ ତାହାକୁ Oral Tradition ବୋଲି କୁହାଯାଇଥାଏ, ଏବଂ ସେଥିରେ ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ ଶ୍ରୀ ମହାନ୍ତି ଶିଶୁସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେବା ଉଚିତ ବୋଲି ବିବେଚନା କରିଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ସେ ମୌଖିକ ଶିଶୁସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଶିଶୁସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନାରେ ଏହାକୁ ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏକ ଅଭିନବ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ବୋଲି କୁହାଗଲେ ହେଁ, ତଥାପି ଏହି ଦୀର୍ଘ ଆଲୋଚନା ଏକାଧିକ ଅବସରରେ ପ୍ରାୟ ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ହିଁ ବୋଧ ହେଉଛି । ମୌଖିକ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ଅଂଶକୁ ଅବଶ୍ୟ ଶିଶୁସାହିତ୍ୟର ଯେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯାଇ ପାରିବ, ସେଥିରେ ହୁଏତ କେହି ଆପତ୍ତି କରିବେ ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ହିନ୍ଦୀ ବହିରୁ ନଜିର ନେଇ ଲେଖକ "ଯେଉଁ ଲୋକସାହିତ୍ୟ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ, ତାହାକୁ ମୌଖିକ ଲୋକସାହିତ୍ୟ କୁହାଯାଏ" ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ତଥାପି, ଓଡ଼ିଆ ଲୋକ-ସାହିତ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଆ ଶିଶୁସାହିତ୍ୟର ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକୁ ଅନ୍ୱେଷଣ କରିବାକୁ ଯାଇ ଯେତିକି କହିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହୋଇଥାନ୍ତା, ତା'ଠାରୁ ଅନେକ ଅଧିକ କୁହାଯାଇଥିବା ପରି ପ୍ରତୀତ ହେଉଛି ।

ଡକ୍ଟର ମହାନ୍ତି ଏକାବେଳେକେ ଆମ 'ନାନାବାୟା ଗୀତ'ରୁ ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି । ସିଏ ଏହି ଗୀତର ପାରିବାରିକ, ଶାରୀରିକ, ମାନସିକ ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ଉପଯୋଗିତାଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ କେତେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ସହକାରେ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ଆପଣାର ଅନୁମାନଗୁଡ଼ିକୁ ଠେଲି ପେଲି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ ଉପଯୋଗିତାଗୁଡ଼ିକୁ ଯେପରି ଭାବରେ ଦର୍ଶାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପାଠ କରିବା ସମୟରେ ସମଗ୍ର ପ୍ରକ୍ରିୟାଟି ସତେଅବା ଏକାନ୍ତ ଅସାହିତ୍ୟିକ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବା ପରି ମନେ ହେଉଛି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ନାନାବାୟା ଗୀତର ସାହିତ୍ୟିକ ଉପଯୋଗିତାଟିକୁ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବାକୁ ଯାଇ ଡକ୍ଟର ମହାନ୍ତି କହିଛନ୍ତି (ପୃଷ୍ଠା-୭୬) : "ଜନନୀ ଏହାର ସ୍ରଷ୍ଟା । ତେଣୁ, ସେ ପ୍ରଥମ ଶିଶୁସାହିତ୍ୟିକ । ଶିଶୁକୁ ଏକ ସାହିତ୍ୟିକ ରୁଚିବୋଧ ସହିତ ପରିଚୟ କରାଇ ଦେବାର ସମ୍ମାନ ଲାଭ କରେ ଜନନୀ"...ଇତ୍ୟାଦି, ଇତ୍ୟାଦି । ସାହିତ୍ୟର ଅବଶ୍ୟ

ଏକ ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ମାତ୍ର ସାହିତ୍ୟ ଲେଖିବା ସମୟରେ ଅଥବା ସାହିତ୍ୟକୁ ଗ୍ରହଣ କଲାବେଳେ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ସେହି ଆବଶ୍ୟକତା ବିଷୟରେ ଯେତେ କମ୍ ସଚେତନ ହୁଏ, ଉଭୟ ଲେଖକ ତଥା ପାଠକଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ତାହା ସେତିକି ହିତକାରୀ ହୋଇଥାଏ । ଶିଶୁ-ସାହିତ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଏହି କଥାଟି ସମାନ ଭାବରେ ପ୍ରଯୋଜ୍ୟ ହୋଇପାରିବ ।

ମୌଖିକ ଶିଶୁ-ସାହିତ୍ୟର ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଲେଖକ ଲୋକସାହିତ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଗୋଟି ଗୋଟି ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆଙ୍ଗିକକୁ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରହେଳିକାର ଶୈଳୀରେ କୌଣସି ପଦାର୍ଥଟିର ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କାହାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଗଲା ବୋଲି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପଚାରି ଦିବାର ଯେଉଁ ନାଆଁ ଦେବା ଘଟଟି ପୃଥିବୀର ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସମାଜରେ ପୁରାତନ କାଳରୁ ଚଳି ଆସିଥିଲା, ସେଇଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଶିଶୁ-ସାହିତ୍ୟର ଉତ୍ସ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । ପ୍ରବଚନଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ଶିଶୁ ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଗତ କରାଯାଇଛି । ସେଗୁଡ଼ିକର ଶ୍ରେଣୀ ବିଭାଗ କରାଯାଇଛି । ଏହିସବୁ ବିସ୍ତାରଣ ଏବଂ ବିଶ୍ଳେଷଣର ଲହରରେ ପଡ଼ି, ଲେଖକ ଯେ କେତେବେଳେ ଶିଶୁ-ସାହିତ୍ୟର ଚଉହଦୀକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଲୋକ-ସାହିତ୍ୟର ବୃହତ୍ତର ଗହନଟି ଭିତରେ ଯାଇ ପଶି ଯାଇଛନ୍ତି, ସେକଥା ସିଏ ହୁଏତ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଜାଣି ପାରି ନାହାନ୍ତି । ମନେ ଅଛି, ପିଲାଦିନେ ଯେତେବେଳେ ବନ୍ଧୁ ଘରକୁ ଭାର ଯିବ ବୋଲି ଘରର ମହିଳାମାନେ ହାଣ୍ଡିକୁ ଚିତ୍ର କରୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ "ନନ୍ଦନ ବନକୁ ଯାଇଣ ଥିଲି"ରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ପାଞ୍ଚ ଧାଡ଼ି ଲେଖି ଦେଉଥିଲେ, ଯେପରି କି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧାଡ଼ିର ଆଦ୍ୟ ଅକ୍ଷରକୁ ଏକାଠି ମିଶାଇ ପାଠ କଲେ 'ନ ପାଶୋରିବ' ବୋଲି ହେଉଥିଲା । ମାତ୍ର, ଏହାକୁ ଶିଶୁ-ସାହିତ୍ୟରେ ଆଲୋଚନା-ପରିସର ଭିତରକୁ ଆଣିବା ଲାଗି ଲେଖକ କାହିଁକି ଉଚିତ ବୋଲି ମନ କଲେ କେଜାଣି ? ନାଆଁ-ଦିଆ ଗୀତ ସମଗ୍ର ଭାବରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ମୌଖିକ ପରମ୍ପରାର ଏକ ଗୀତ, ଏହାକୁ ଶିଶୁସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ଆଣି କାହିଁକି ଭର୍ତ୍ତି କରାଯିବ ? ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ବାଉଁଶକୁ ସୂଚିତ କରି ଦେଉଥିବା "ପିଲାଟି ଦିନରୁ ମୁଣ୍ଡରେ ଟୋପି, କୃଷ୍ଣ ଅବତାରେ ମୋହିଲେ ଗୋପୀ, ରାମ ଅବତାରେ ..."କୁ ଆମେ କାହିଁକି ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ରଚନା ବୋଲି କହିବା ? ଯିଏ ଏହି ଗୀତଟିକୁ ରଚିଥିବ, ସିଏ ଖାସ୍ ପିଲାଙ୍କୁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରି କଦାପି ତାହାକୁ ରଚି ନ ଥିବ । (ପୃଷ୍ଠା-୧୩୦)

ତା'ପରେ ଓଷା ଏବଂ ପର୍ବପର୍ବାଣୀ । ଓଡ଼ିଶାରେ, ଯେକୌଣସି ପାରମ୍ପରିକ ସମାଜରେ ସତର ମାସରେ ଅଠର ଓଷାର ଚଳଣି ରହିଛି । ଝିଅମାନଙ୍କର ବ୍ରତ ରହିଛି, ବ୍ରତଗୁଡ଼ିକର ପଛରେ ବ୍ରତକଥାମାନ ରହିଛି । ସେଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ଡକ୍ଟର ମହେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି ତାଙ୍କ ଶିଶୁସାହିତ୍ୟ-ବ୍ୟାଖ୍ୟା ମଧ୍ୟରେ ଆଣି ଅନ୍ତର୍ଗତ କରିଛନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠା-୧୪୬, ୧୫୭) କଣ୍ଢେଇ ଓଷା, ଖୁଦୁରୁକୁଣୀ ଓଷା, କୋଇଲି ଓଷା, ବେଙ୍ଗୁଲି ଓଷା, ରଜପର୍ବ ପ୍ରଭୃତିରେ

ଯେଉଁସବୁ ଗୀତ ଓ କଥା ଆନୁଷଙ୍ଗିକ ରୂପେ ରହିଆସିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଯଦି ଆମେ ବାଉଆଡ଼ୁ ଦୁହିଁ ଆଣି ଶିଶୁ ସାହିତ୍ୟର ଚର୍ଚ୍ଚା ଭିତରେ ଭର୍ତ୍ତି କରିବା, ତେବେ ଆମର ଚର୍ଚ୍ଚାଟି ବେଶ୍ ଆଖିଦୃଶିଆ ଭାବରେ ସ୍ଥୂଳ ହୋଇପାରିବ ସତ, ମାତ୍ର ଏବେ ଶିଶୁ ସାହିତ୍ୟ କହିଲେ ସଚରାଚର ଯେଉଁ ଆୟୋମଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝାଉଛି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଯଥାର୍ଥରେ ଠାବ କରି ପାରିବାରେ ତାହା ଆମକୁ ଖୁବ୍ ବେଶୀ କାମ ଦେବନାହିଁ । ଆମେ ପିଲାଦିନେ ଗଣେଶ-ପୂଜା ସମୟରେ ନଡ଼ିଆକୁ ଦେବତାଙ୍କପରି ସଜାଇ 'ବନ୍ଦଇ ହରି ଦେବ ମୁରାରି ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀଙ୍କର କାନ୍ତ' ଗୀତଟିକୁ ବୋଲି ଘର ଘର ବୁଲି ଅବଧାନଙ୍କ ପାଇଁ ନୂଆ ଲୁଗା କିଣାଯିବ ବୋଲି ପଇସା ଆଦାୟ କରୁଥିଲୁ । ଅର୍ଥ ବୁଝୁନଥିଲୁ, କିନ୍ତୁ ପରମ ଉତ୍ସାହରେ ଧିସା ଧରି ବୋଲୁଥିଲୁ । ଆଲୋଚ୍ୟ ସନ୍ଦର୍ଭଟିର ଲେଖକ କ'ଣ ସେହି ଗୀତଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଶିଶୁସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଗତ କରିବାକୁ ମନ କରିବେ ? ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ, ଏହି ସବୁ କଥା, କଥାଣି, ଢଗ ଓ ପର୍ବର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ ଡକ୍ଟର ମହାନ୍ତି ବିଭିନ୍ନ ପୃଷ୍ଠାର ପାଦଟୀକାରେ ଯେତେ ଯେତେ ପୁସ୍ତକ ବା ପ୍ରବନ୍ଧର ନଜିର ଦେଇଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକରୁ ସବୁଥିରେ ସଂପୃକ୍ତ ଲେଖକମାନେ ଏହି କଥା ଓ ଗୀତଗୁଡ଼ିକୁ ଲୋକସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହିଚନ୍ତି, କେଉଁଠି ହେଲେ ଶିଶୁସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହି ନାହାନ୍ତି । ଏଠାରେ ଆଉ ଥରେ କୁହାଯାଇପାରେ, ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତି ଉତ୍ସଗୁଡ଼ିକର ସନ୍ଧାନରେ ପୃଷ୍ଠା ପୃଷ୍ଠା ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଏପରି ଅତିରିକ୍ତ ଭାବରେ ମନୋନିବେଶ କରିଛନ୍ତି ଯେ, ଶିଶୁସାହିତ୍ୟର ବୃତ୍ତ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଅସଲ ପ୍ରକରଣଗୁଡ଼ିକ ଲାଗି ଯଥେଷ୍ଟ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦେଇ ପାରିନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ନିବନ୍ଧଟି ଆଦ୍ୟରେ ଭାରି ମୋଟ ଓ ଅନ୍ତରେ ବେଶ୍ ସରୁ ହୋଇଯାଇଥିବା ପରି ହିଁ ଲାଗୁଛି । ଏହାଦ୍ୱାରା ସମଗ୍ର ରଚନାଟିରେ ଆନୁପାତିକ ବାନ୍ଧଟି କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଛି ।

ମୂଳ ପରିଚ୍ଛେଦରେ 'ଶିଶୁ ସାହିତ୍ୟର ପରମ୍ପରା' ନାମକ ଏକ ଶୀର୍ଷକରେ ଡକ୍ଟର ମହାନ୍ତି ଇଂରାଜୀ, ଆମେରିକୀୟ, ରୁଷୀୟ, ଫରାସୀ, ଅସମୀୟା, ଉର୍ଦ୍ଦୁ, କନ୍ନଡ଼, କାଶ୍ମୀରୀ, ଗୁଜରାଟୀ, ତାମିଲ, ତେଲୁଗୁ, ପଞ୍ଜାବୀ, ମରାଠୀ, ମାଲୟାଲମ, ସିନ୍ଧୀ ଓ ହିନ୍ଦୀ ଶିଶୁ-ସାହିତ୍ୟର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠା ୬୭-୭୫) ଏହି ଆଲୋଚନା କେବଳ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବିବରଣୀ, ଅର୍ଥାତ୍ ଏହାକୁ କେତୋଟି ବହିର ନାମ ଓ କେତେଜଣ ଲେଖକଙ୍କର ନାମରେ ଭରି ଦିଆଯାଇଛି, ଚିହ୍ନ କର୍ଣ୍ଣିକଟ ମଧ୍ୟ ହୋଇଛି । ଏଇଟି ନ ଦେଇଥିଲେ ହୁଏତ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଅଉ କୌଣସି ବିବରଣୀ— ବହିରୁ ସେହି ନାମଗୁଡ଼ିକୁ ହୁଏତ ଟିପି ଅଣାଯାଇଛି । ମୁଁ ନିଜେ ସେହି ବହିଗୁଡ଼ିକରୁ ହୁଏତ ଗୋଟିଏ ହେଲେ ପଢ଼ି ନ ଥିବି, ମାତ୍ର ଏଣ୍ଟତେଣ୍ଟ ଦୁହିଁ ଆଣି ମୋ'ର ନିଜ ଆଲୋଚନାକୁ କେବଳ କେତୋଟି ନାମରେ ହିଁ ଭାରିଦାନ୍ତ କରି

ପକାଇଥିବ, ଏହାକୁ ସମ୍ଭବତଃ ଏକାଧିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏକ ସାହିତ୍ୟିକ ଶୈଳୀ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । କୌଣସି ବିଷୟରେ କିଛି କହିବା ସମୟରେ, ଏପରି କି ସେହି ବିଷୟରେ ଏକ ଅତି ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବିବରଣୀଟିଏ ବାଢ଼ି ଦେବା ବେଳେ ମଧ୍ୟ ସେହି ବିଷୟରେ ଅନ୍ତତଃ ଏକ ଆଂଶିକ ପରିଚୟ ରହିଥିବା ଉଚିତ । ଜଣେ ଲେଖକ ଅଥବା ଗୋଟିଏ ପୁସ୍ତକ ମୋ' ପାଇଁ କେବଳ ଗୋଟିଏ ନାମ ହୋଇ ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେଇଟି ବିଷୟରେ ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ କହି ପାରିବି ?

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଶିଶୁସାହିତ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲେଖା ହୋଇଥିବା ଡକ୍ଟର ମହୀନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତିଙ୍କର ଏହି ନିବନ୍ଧ-ପୁସ୍ତକଟି ହେଉଛି ସର୍ବପ୍ରଥମ ପୁସ୍ତକ । ଏହି ନିବନ୍ଧଟି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ସେ ନିଜର ପିଏଚ୍. ଡି. ଡିଗ୍ରୀ ହାସଲ କରିଛନ୍ତି । ଡିଗ୍ରୀଟିଏ ପାଇବା ପାଇଁ ଯେ ସେ ନିବନ୍ଧଟିକୁ ଲେଖିଛନ୍ତି, ସେ କଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ଶିଶୁ ସାହିତ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ଏକାବେଳେକେ ତାଙ୍କର ପିଲାଦିନର ବୋଲି ସେ ନିଜେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ମୂଳରେ ଲେଖିଥିବା ମୁଖବନ୍ଧ ବା ଗ୍ରନ୍ଥପ୍ରବେଶଟିକୁ ସେ 'ବାଇଶି ପାହାଚ' ବୋଲି ନାମକରଣ କରିଛନ୍ତି । 'ପିଲାଙ୍କ ବହି' ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ନିଜ କୈଶୋର ବୟସରୁ ହିଁ ଏକ ମମତ୍ୱବୋଧ ତାଙ୍କୁ ଆଚ୍ଛନ୍ନ କରି ପକାଇଥିଲା ବୋଲି ସେ ପ୍ରାୟ ଆବେଗର ସହିତ କହିଛନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍, ଗବେଷଣାର କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ବିଷୟଟି ତାଙ୍କ ଉପରେ ବାହାରୁ ଆଣି ଲଦା ହୋଇ ନାହିଁ, ସେ ନିଜ ଆଗ୍ରହରେ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରଟିକୁ ବାଛିଛନ୍ତି । ଏହି ବିଷୟରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ଲେଖିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର କିଛି 'କର୍ତ୍ତବ୍ୟ' ବା 'ଦାୟିତ୍ୱ' ଅଛି ବୋଲି ସେ କହିଛନ୍ତି । ଏବଂ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଗବେଷଣା ନିମନ୍ତେ ଏକ ସୁଯୋଗ ପାଇବା ମାତ୍ରକେ ସେ 'ଓଡ଼ିଆ ଶିଶୁ-ସାହିତ୍ୟ' ବିଷୟଟିକୁ 'ଜାବୁଡ଼ି' ଧରିଥିଲେ । ଆଉ ଛାଡ଼ିଲେ ନାହିଁ । ନିଜର ଅଭିଳଷିତ ଡିଗ୍ରୀଟିକୁ ପାଇସାରିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ବିଷୟଟି ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ପାରି ନାହିଁ । ନିଜର ଉଦ୍ୟମରେ ସମଧର୍ମୀ ଆଉ କେତେକଙ୍କୁ ଏକାଠି କରାଇ ସେ ୧୯୭୯ ମସିହାଠାରୁ ଓଡ଼ିଆ ଶିଶୁ-ସାହିତ୍ୟ-ଗବେଷଣା ପରିଷଦ (RIOCL) ନାମରେ ଗୋଟିଏ ସଂସ୍ଥା ଗଠନ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବର୍ଷ ଏହି ସଂସ୍ଥାର ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ କର୍ମଶାଳା ଏବଂ ସମ୍ମିଳନୀମାନ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉଛି । ଡକ୍ଟର ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଭାଷାରେ ଏହାର ମାଧ୍ୟମରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏକ ଶିଶୁ-ସାହିତ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନର ସୂତ୍ରପାତ ହୋଇଛି । ସାହିତ୍ୟ-ଗବେଷଣାର ଉଦ୍ୟମକ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହା ହେଉଛି ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ।

ଗବେଷଣା ଆରମ୍ଭ କରିବାର ଆଦ୍ୟ ଛଅମାସ ସେ ସତେଅବା ଉଚିତ ମୂଳଦୁଆଟିଏ ତିଆରି କରିବାର ଅଭିପ୍ରାୟରେ ଶିଶୁ-ମନୋବିଜ୍ଞାନ ଓ ଶିଶୁ-ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ବହୁପୁସ୍ତକ

ପାଠ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଶିଶୁସାହିତ୍ୟ ଯେ କେବଳ ଏକ କଳା ନୁହେଁ, ଏହା ସମଗ୍ରଭାବରେ ଏକ ବିଜ୍ଞାନ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଆବିଷ୍କାର କରିଛନ୍ତି । ସେହି ଅନୁସାରେ ଆଖିଗୁଡ଼ିକୁ ପାଇ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ଗବେଷଣା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ସଙ୍କ୍ଷା ଓ ମଡ଼େଲ୍-ଗୁଡ଼ିକୁ ଖୋଜି ପାଇବାରେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରାୟ ଏକାକୀ ଯାବତୀୟ ଅନ୍ଦାଜ ଏବଂ ଅନୁମାନ-ଗୁଡ଼ିକରେ ହିପଜିତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଛି । ଏସବୁ ଘଟଣାକୁ ଡ଼କ୍ଟର ମହାନ୍ତି ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନ୍ୱେଷଣ-ଯାତ୍ରାର କେତୋଟି ଉପକଥା ପରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଅଧ୍ୟୟନଟି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାରେ ଯିଏ ତାଙ୍କର ଗାଇଡ୍ ଥିଲେ ଓ ଯେଉଁମାନେ ନିବନ୍ଧଟିର ପରୀକ୍ଷକ ରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ, ଶ୍ରୀ ମହାନ୍ତି ସେମାନଙ୍କର ନାମକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହିପରି ଜଣେ ପରୀକ୍ଷକ ହେଉଛନ୍ତି କଲିକତାର ପ୍ରଖ୍ୟାତ ବଙ୍ଗଭାଷୀ ଗବେଷକ ଓ ପ୍ରଫେସର ଡକ୍ଟର ସୁକୁମାର ସେନ । ନିବନ୍ଧଟିର ପରୀକ୍ଷଣ ପରେ ସାକ୍ଷାତ୍‌କାରଟି କଲିକତାରେ ଡ଼କ୍ଟର ସେନ୍‌ଙ୍କ ବାସଭବନରେ ହୋଇଥିଲା । ଡ଼କ୍ଟର ସେନ୍ ଗାଇଡ୍‌ର ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଓ ସାକ୍ଷାତ୍‌କାର ସମୟରେ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ଓଡ଼ିଆ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କୁ ଏହି ନିବନ୍ଧଟି ପିଏଚ୍. ଡ଼ି. ଡ଼ିଗ୍ରୀ ପାଇଁ ଦାଖଲ ନ ହୋଇ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଉଚ୍ଚତର ପାହାଚ ଡ଼ି. ଲିଟ୍ ଡ଼ିଗ୍ରୀ ପାଇଁ ଦାଖଲ ହେବା ଉଚିତ ଥିଲା ବୋଲି ଅଭିମତ ଦେଇଥିଲେ । "ଶିଶୁ ସାହିତ୍ୟର ଯେ Scientific Study କରାଯାଇପାରେ, ଏହି Thesis ତାହାର ପ୍ରମାଣ" ବୋଲି ଡ଼କ୍ଟର ସେନ୍ ସ୍ୱୟଂ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଥିଲେ ବୋଲି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ସଭା ବସିବାର ପ୍ରାକ୍‌କାଳରେ ଏହିପରି ଏକ ମନ୍ତବ୍ୟ ପରେ ସାକ୍ଷାତ୍‌କାଳରେ ବସ୍ତୁତଃ ଆଉ କିଛି ହେବାର କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନ ରହି ନ ଥିବ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତିଙ୍କର ବିବରଣୀ ଅନୁସାରେ, "ଡ଼କ୍ଟର ସେନ୍‌ଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବି ପ୍ରଶ୍ନ ନଥିଲା । ଡକ୍ଟର ଦାଶ ଏବଂ ଡ଼କ୍ଟର ମିଶ୍ରଙ୍କର ମଧ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନ ନଥିଲା ।" ନିବନ୍ଧଟି ଏହିପରି ଭାବରେ ବହୁ ପ୍ରତୀକ୍ଷିତ ବୈତରଣୀଟିକୁ ପାର ହୋଇଗଲା ।

ତଥାପି କହିବାକୁ ହେବ ଯେ, ଆଲୋଚ୍ୟ ନିବନ୍ଧ ପୁସ୍ତକଟି ଆପଣାର ଢଙ୍ଗରେ ଅତିରିକ୍ତ ପରିମାଣରେ ସତେଅବା ବ୍ୟବଚ୍ଛେଦପ୍ରଧାନ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି । ଶିଶୁ-ସାହିତ୍ୟର ଗବେଷଣା ନିମନ୍ତେ ଶିଶୁ-ମନୋବିଜ୍ଞାନ ଏବଂ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତିର ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ଲାଗି କାର୍ଯ୍ୟତଃ ଏକ ପ୍ରୟୋଜନ ରହିପାରେ ସତ, ମାତ୍ର ଶିଶୁ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖାଳିମାନେ ସତକୁ ସତ ମୂଲ୍ୟ ଥିବାଭଳି କିଛି ଲେଖିବା ପୂର୍ବରୁ ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ କଦାପି ଶିଶୁ-ମନୋବିଜ୍ଞାନ ପଢନ୍ତି ନାହିଁ । ଶିଶୁ-ସାହିତ୍ୟର ଏକ ଗବେଷଣା-ପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟ ଲେଖକ ଅନୁରୂପ ମନ କରିଥିଲେ ଅଧିକତର ଲକ୍ଷଣରେ ସର୍ଜନାତ୍ମକ ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତା, ଅର୍ଥାତ୍ କମ୍ ବ୍ୟବଚ୍ଛେଦ ପ୍ରଧାନ ହୋଇଥାନ୍ତା । 'ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠା' ଏବଂ

'ଓଡ଼ିଆ ଶିଶୁ-ସାହିତ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ' (ଚତୁର୍ଥ ଓ ପଞ୍ଚମ ପରିଚ୍ଛେଦ) ଶୀର୍ଷକରେ ପ୍ରାୟ ପୌନେ ଦୁଇଶହ ପୃଷ୍ଠାରେ ଲେଖକ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ନାମ ଏବଂ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ବହିର ଯେଉଁ ନଥିଟିଏ ପରିବେଷଣ କରିଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ବିବରଣୀ ଭାଗଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରବଳ ହୋଇପଡ଼ିଛି ଏବଂ ବହୁ ପୁନରାବୃତ୍ତିର ଫାଶରେ ଯାଇ ପଡ଼ିଯାଇଛି । ବେଳେବେଳେ ଲାଗୁଛି; ଏହିପରି ଭାବରେ ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ଅସଲ ଆଲୋଚନା-ଅଂଶଟି ବୈଜ୍ଞାନିକ ନ ହୋଇ ବରଂ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ବଡ଼ ଯାନ୍ତ୍ରିକ ହୋଇପଡ଼ିଛି । ବିଜ୍ଞାନ କହିଲେ କେବେ ସିନା ଏକ ଶୁଷ୍କ ଯାନ୍ତ୍ରିକତାକୁ ବୁଝାଉଥିଲା, ଏବେ ବିଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟ ବହୁ ସୃଜନାତ୍ମକ ଶୈଳୀରେ ଆପଣାକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କଲାଣି । ଡକ୍ଟର ମହାନ୍ତି ଓଡ଼ିଆ ଶିଶୁସାହିତ୍ୟର ସମଗ୍ର କାଳଟିକୁ ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବାଣ୍ଟିବାର ଯେଉଁ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି, ସେଇଟିକୁ ଅଧିକ ଯତ୍ନଶୀଳ ଏବଂ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ବିଶିଷ୍ଟ ଭାବରେ କରାଯାଇ ପାରିଥାନ୍ତା । ବେଳେବେଳେ ଗୋଟିଏ ବା ଦୁଇଟି ବର୍ଷକୁ ମଧ୍ୟ ସେ ଗୋଟିଏ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ରୂପେ ହିଁ ଦେଇ ଦେଖାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠା-୩୦୯) ଏବଂ, ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ମୁଣ୍ଡିମାରି ଦେଢ଼ ପୃଷ୍ଠାର ଉପସଂହାରରେ ଡକ୍ଟର ମହାନ୍ତି ଗ୍ରନ୍ଥଟିର କେଉଁ ପରିଚ୍ଛେଦରେ କେଉଁ ପ୍ରକରଣଗୁଡ଼ିକର ଆଲୋଚନା ହୋଇଛି, ତାହାର ଏକ ସାରାଂଶ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ଡିଗ୍ରୀ ପାଇଁ ନିବନ୍ଧ ଲେଖିବାର ଉପଚାର ଭିତରେ ଚାଲି ଆସିଥିବା ଏକ ପଦ୍ଧତିକୁ ସେ ଯନ୍ତ୍ରବତ୍ ଅନୁସରଣ କରିଛନ୍ତି ।

ଏତେ ବନାଇ ଓ ଏତେ ବଖାଣି ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀ ମହାନ୍ତି ଶିଶୁ-ସାହିତ୍ୟକୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ-ଜଗତରେ ଏକ 'ଅବହେଳିତ ଦିଗ' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି (ପୃଷ୍ଠା-୩୭୩) । ଓଡ଼ିଆ ଶିଶୁ-ସାହିତ୍ୟର ବ୍ୟାପ୍ତି-ପରିସର ଯେ କେତେ ଅଳ୍ପ, ନିଜ ଭିତରର ଶିଶୁଟିକୁ ସମ୍ମୁଖରେ ରଖି ସାହିତ୍ୟରେ ବାଟ ଚାଲୁଥିବା ଯେକୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଲାଗି ସେକଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ । ସେହି ପିଲାଙ୍କ ରାମାୟଣ ଓ ପିଲାଙ୍କ ମହାଭାରତ, ବାଲୁଆନନା ଓ ବେଙ୍ଗୁଲିନାନୀ, ଟୁଉକୁମୂର୍ତ୍ତି, ଡାମରକାଉ, ପଞ୍ଚତନ୍ତ୍ର ଓ ହିତୋପଦେଶ, ପୁରାଣକଥା, ଅତୀତର ଗୌରବ ଓ ନୀତିମନ୍ତ୍ରମାନ ବୃହତ୍ତର ମାନବିକ ଆକାଂକ୍ଷା ଏବଂ ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାରକରି ଦେଖିଲେ ଏଗୁଡ଼ାକ ସମ୍ଭବତଃ ଆମ ଆଲୋକମୁଖୀ ମଣିଷପିଲାମାନଙ୍କର ହିତ ଅପେକ୍ଷା ବରଂ ଅଧିକ ଅହିତ ହିଁ କରିଆସିଛି ଏବଂ କରୁଛି । ଡକ୍ଟର ମନୀନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି ଏହି ଅନ୍ୟ ନିଦାନ ଓ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକର ଅଧିକ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିଥାନ୍ତେ, ଆଗକୁ ବାଟ କଢ଼ାଇଥାନ୍ତେ । ତାଳପତ୍ରଠାରୁ ଛାପୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଶଦ ବିବରଣୀ ଏବଂ ବର୍ଣ୍ଣନାମାନ ଦେଇ ସିଏ ସତେଅବା ସେହି ପୁରୁଣା ଗୁଳାଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ଭାରି ଅଶ୍ୱସ୍ତିକର ଭାବରେ ଲାଖି ଯାଇଛନ୍ତି । କିମ୍ବା ଚିରାଚରିତ ଗୁଳାରେ ନ ଗଲେ ତାଙ୍କର ଡିଗ୍ରୀଟିଏ ପାଇବା ହୁଏତ କଷ୍ଟକର ହୋଇପାରେ ବୋଲି ଆଶଙ୍କା କରି ସେ ହୁଏତ ଏତିକି ଭିତରେ କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ସାରି ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଡ଼କ୍ଟର ମହାନ୍ତି ଆପଣାର ଈପ୍‌ସିତ ଫଳଟିକୁ ୧୯୭୭ ମସିହା ଏପ୍ରିଲରୁ ପାଇ ସାରିଛନ୍ତି । ଏବଂ, ନାନା ପ୍ରତିକୂଳତା ହେତୁ ନିବନ୍ଧଟି ୧୯୯୨ ମସିହାରେ ଯାଇ ପୁସ୍ତକ ରୂପେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ଦୀର୍ଘ ପନ୍ଦର ବର୍ଷର ମଧ୍ୟାନ୍ତର-କାଳରେ ସେ ରଚନାଟିକୁ କେତେ ପ୍ରକାରେ ମାଠିମୁଠି ଘଷିମାଜି ଦେଇଥାନ୍ତେ, କେତେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଏବଂ ପରିବର୍ଦ୍ଧନ ସମ୍ଭବ କରିପାରିଥାନ୍ତେ । ଶିଶୁସାହିତ୍ୟର ବିଶ୍ୱ ଅଭିମୁଖ୍ୟଟି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଧିକ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ଲାଭ କରିଥାନ୍ତେ ଏବଂ ତାହାର ଦର୍ପଣ ଉପରେ ଓଡ଼ିଆ ଶିଶୁସାହିତ୍ୟର ଏକ ସମଗ୍ରତର ସମୀକ୍ଷା କରିପାରିଥାନ୍ତେ । ଡ଼ିଗ୍ରୀ ପାଇଁ ଲିଖିତ ନିବନ୍ଧଟିର ଅଟକଳ ସିନା ୧୯୪୭ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ରହିଥିଲା, ମାତ୍ର ୧୯୯୦ ବେଳକୁ ସେ କାହିଁକି ତାହାକୁ ସେହିପରି ଅପରିବର୍ତ୍ତିତ ଭାବରେ ବାଢ଼ି ଦେବାକୁ ମନ କଲେ ? ବିଶ୍ୱସ୍ତରରେ କେଉଁ କାଳରୁ ପୃଥିବୀଯାକ ଶିଶୁଙ୍କର ଅଧିକାରଗୁଡିକ ବିଷୟରେ ଗୋଟିଏ ସନନ୍ଦ ବାହାର କରାଯାଇଛି । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଶିଶୁର ସିଏ ପଢ଼ିବାକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଆବଶ୍ୟକ କରୁଥିବା ସାହିତ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ଏକ ଅଧିକାର ରହିଛି । ସିଏ କାହିଁକି ଏକାନ୍ତ ଜଡ଼ ଏବଂ ସ୍ୱଳ୍ପ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଥିବା ବୟସ୍କମାନେ ତା' ଲାଗି ଲେଖିଥିବା ସାହିତ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେବ ? ଡ଼କ୍ଟର ମହାନ୍ତିଙ୍କର ରଚନାଟି ମଧ୍ୟରେ ସେହି ସବୁ projection ରହିବା ଏକାନ୍ତ ଉଚିତ ଥିଲା । ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଲିଖିତ ଗୋଟିଏ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ଆହୁରି ଅଧିକ କିଛି ପ୍ରତ୍ୟାଶା କରିବାର ଅଧିକାର ଆମର ମଧ୍ୟ ରହିଛି ।

ଏଷଣା, ଡିସେମ୍ବର, ୧୯୯୩

ଅରବିନ୍ଦ ସାଧନା କେନ୍ଦ୍ର
★ ହିଂଗିଡିଆ ★

॥ ଗାଁର ଡାକ ॥

ଲେଖକ—ପ୍ରଫେସର ଭୁବନେଶ୍ୱର ବେହେରା

ପ୍ରକାଶକ—ଗ୍ରନ୍ଥ ମନ୍ଦିର, କଟକ

ଉପନ୍ୟାସ ଗୋଟିଏ ଶୈଳୀ, ଆତ୍ମଜୀବନୀ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଶୈଳୀ । ମାତ୍ର ଏକ ବିଶେଷ ଅନୁରାଗର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଏକ ଆତ୍ମଜୀବନୀକୁ ଯେତେବେଳେ ଉପନ୍ୟାସର ଛଳରେ ଅଥବା ଶୈଳୀରେ କହିବା ଲାଗି ମନ କରାଯାଏ, ଆମେ ତାହାକୁ କିଛି ପରିମାଣରେ ଗୋଟିଏ ରମ୍ୟରଚନା ବୋଲି କହିପାରିବା କି ? କିମ୍ବା, ହୁଏତ ଏପରି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇ ପାରିବ କି ଯେ, ଆମ ଭାଷାମାନଙ୍କରେ କ୍ରମଶଃ ଏକ ସାବାଳକତା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଆସୁଥିବା ଗଦ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ଆପଣାର ଏକ ପ୍ରକାଶଶୈଳୀ ହିସାବରେ ରମ୍ୟରଚନାକୁ ମନ କଲା, ସତକୁ ସତ ସେହିପରି ଏକ ଅନୁଷଙ୍ଗରୁ ସାହିତ୍ୟରେ ଉପନ୍ୟାସର ଆବିର୍ଭାବ ହେଲା କି ? ଏକ ଆତ୍ମଜୀବନୀକୁ ରମ୍ୟରଚନାର ଢଙ୍ଗରେ ଲେଖିବା—ଏହା ଅଧିକାଂଶତଃ ଏକ ଉପନ୍ୟାସଧର୍ମୀ ବିବେକର ସଙ୍କେତ ଦେଇଥାଏ । ଭାରତୀୟ ତଥା ଭାରତ ବାହାରର କେତେକ ସାହିତ୍ୟରେ ଏଭଳି ଉପନ୍ୟାସସବୁ ରହିଛି, ଯାହାକୁ ପଢ଼ୁଥିବା ସମୟରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଲେଖକ ସତେଅବା ନିଜର ଜୀବନକଥା କହୁଥିବା ପରି ଲାଗୁଥାଏ ଏବଂ, ଏଭଳି ଆତ୍ମଜୀବନୀମାନ ବି ରହିଛି, ଯାହାକୁ ପଢ଼ୁଥିବା ବେଳେ ସତେଅବା ଲେଖକ ଉପନ୍ୟାସଟିଏ ଲେଖିଥିବା ପରି ମନେ ହୋଇଥାଏ । ଉପନ୍ୟାସର ଆରମ୍ଭ ଯୁଗରେ ଉପନ୍ୟାସକାରମାନେ ସଚରାଚର ତୃତୀୟ ପୁରୁଷରେ ଉପନ୍ୟାସଟିଏ ଲେଖୁଥିଲେ । ଦିବ୍ୟ ଚକ୍ଷୁଟିଏ ଲାଭ କରିଥାନ୍ତୁ ବା ନକରିଥାନ୍ତୁ, ସେମାନେ ସତେଅବା ସମ୍ପୃକ୍ତ କ୍ଷେତ୍ରଟିର ବାହାରେ ସୂତ୍ରଧରର ଭୂମିକାରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ଅନ୍ଧ ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କୁ ଘଟଣାମାନ ଶୁଣାଉଥିଲେ ଓ ଘଟଣାର ବହିରାବରଣ ସହିତ ବକ୍ତବ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରୁଥିଲେ । ତା'ପରେ କେତେକ ଉପନ୍ୟାସକାର ପ୍ରଥମ ପୁରୁଷରେ କଥା କହିଲେ—ଆପଣାର ବର୍ଣ୍ଣନାଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ସେମାନେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ହେଲେ । ସାହିତ୍ୟ ଏହା ଫଳରେ କମ୍ didactic ହେଲା । ସାହିତ୍ୟକାର ପାଠକମାନଙ୍କର ଅଧିକ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ପରି ଲାଗିଲେ । ଯେଉଁ ସମସ୍ୟାର ବା ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକର ଅବତାରଣା କରି ମୁଁ ଉପନ୍ୟାସଟିଏ ଲେଖୁଛି, ବାହାରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ମୁଁ ସେଗୁଡ଼ିକର ତଦାଲମ୍ବନ କରିବି, ଏହା ହେଉଛି ଗୋଟିଏ କଥା ଏବଂ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସେହି

ଉପନ୍ୟାସରେ ପାଇ ଅଥବା ପାଇଁନି ହେବ, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ନିଜକୁ ଉପସ୍ଥାପିତ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଜଡ଼ାଇ ରଖିଥିବ ଓ ଉପନ୍ୟାସଟି ଭିତରେ ବାଟ ଚାଲୁଥିବ, ଏହା ହେଉଛି ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବିଭୂତି ଭୂଷଣ ବନ୍ଦୋପାଧ୍ୟାୟଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସ 'ପଥେର ପାଁଚାଲି'କୁ ଆମେ କେତେହୋଏ ଉପନ୍ୟାସର ଗଠନ ଦେଇ ଲେଖା ଯାଇଥିବା ଲେଖକଙ୍କର ଆତ୍ମଜୀବନୀ ବୋଲି କହିପାରିବା, ସେ କଥାଟି ଉପରେ ମତଭେଦ ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ପାଇପାରେ । ମାତ୍ର, ଶ୍ରୀ ଶରତ ଚଟ୍ଟୋପାଧ୍ୟାୟଙ୍କର 'ଶ୍ରୀକାନ୍ତ' ଉପନ୍ୟାସମାଳାକୁ ଆମେ ଏକାଧିକ ଯୌକ୍ତିକତା ସହିତ ଆତ୍ମଜୀବନୀମୂଳକ ବୋଲି ଅବଶ୍ୟ କହିପାରିବା । ଶ୍ରୀମତୀ ଆଶାପୂର୍ଣ୍ଣା ଦେବୀଙ୍କର 'ପ୍ରଥମ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି' ମଧ୍ୟ ସେହି ଧାଡ଼ିର ବୋଲି କୁହାଯିବ । ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସ୍ୱାମୀନନ୍ଦ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ବାତ୍ସାୟନଙ୍କର 'ଶେଖର' ଉପନ୍ୟାସଟି ମଧ୍ୟ ଲେଖକଙ୍କର ନିଜ ଜୀବନାନୁଭୂତିଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରେରିତ ହୋଇଥିଲା । ଋଷିଆର ମାକ୍ସିମ୍ ଗର୍କିଙ୍କର 'My Universities' କିମ୍ବା ଡେନ୍‌ମାର୍କର ମାର୍ଟିନ ଆନ୍‌ଡରସନ୍ ନେକସୋଙ୍କର Ditte, Menneskebarn ମଧ୍ୟ ହେଉଛନ୍ତି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କୃତି, ଯେଉଁଥିରେ କି ସେହି ଲେଖକମାନେ ନିଜକୁ ଦର୍ପଣ କରି ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥ ଜୀବନ ତଥା ସମଷ୍ଟିର ଏକ ସମଗ୍ର ଛବି ପ୍ରଦାନ କରିବାଲାଗି ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରୟାସମାନ କରିଛନ୍ତି । ଆହୁରି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଆମକୁ ଏହିପରି ଅଧିକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତମାନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିପାରେ । ମାତ୍ର, ଗୋଟିଏ କଥାକୁ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଯେ, ଉପନ୍ୟାସମାନେ ରମ୍ୟରଚନା ହେବାକୁ ମନ କଲେ ତଥା ଆତ୍ମଜୀବନୀମାନେ ଉପନ୍ୟାସ ଭଳି ହେବାକୁ ମନ କଲେ ତାହା ଅଧିକ ଅନ୍ତରଙ୍ଗତାର ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ତାହା ଯେ କେବଳ ଅଧିକ ସୁଖପାଠ୍ୟ ହୁଏ ସେତିକି ନୁହେଁ, ତାହା ଅଧିକ ସୁଖଗ୍ରାହ୍ୟ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥାଏ ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଗତ ପ୍ରାୟ ଶହେବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଆତ୍ମଜୀବନୀ ଲେଖାଯାଇଛି । ପଦ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଭୀମଭୋଇଙ୍କର 'ସ୍ତୁତିଚିନ୍ତାମଣି'କୁ ଏକ ଆତ୍ମଜୀବନୀ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ କି ? ଆପଣାର ତଥାକଥିତ ବାହ୍ୟ ପରିବେଶଗତ ଜୀବନଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଗଭୀରତମ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଆସ୍ପୃହା ତଥା ଉପଲବ୍‌ଧି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମଗ୍ର କଥନଟିକୁ ଯଦି ଆତ୍ମଜୀବନୀ ବୋଲି କୁହାଯିବ, ତେବେ 'ସ୍ତୁତିଚିନ୍ତାମଣି' ଆମର ଯାବତୀୟ ତାଲିକାରେ ନିଜକୁ ଏକ ଆତ୍ମଜୀବନୀ ବୋଲି ଅବଶ୍ୟ ଦାବୀ କରିବାକୁ ଆସିବ । ଭୀମଭୋଇଙ୍କର ପ୍ରାୟ ଜଣେ ସମସାମୟିକ ଶ୍ରୀ ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତିଙ୍କର 'ଆତ୍ମଜୀବନ ଚରିତ', ଆପଣାର ଗୁଣସମୃଦ୍ଧିରେ ହୁଏତ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣାର ସର୍ବବନ୍ଦନୀୟ ସ୍ଥାନଟିକୁ

ଅବିଚ୍ୟୁତ କରି ରଖିଆସିଛୁ । ଏଇଟି ତ ଅବିକଳ ଏକ ଉପନ୍ୟାସ ପରି । ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟମାନଙ୍କରେ ଲିଖିତ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଆତ୍ମଜୀବନୀକୁ ଆମେ ଅନାବଶ୍ୟକ ଭାବରେ ଅତି ଆତ୍ମସଚେତନ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ସ୍ୱଲିଖିତ ଜୀବନବର୍ଣ୍ଣନା ବୋଲି କହିପାରିବା । ଆପଣାକୁ 'ହିରୋ' ବୋଲି କଳ୍ପନା କରି ମଧ୍ୟ 'ଆତ୍ମଜୀବନୀ' ଲେଖା ଯାଇପାରେ । ତଥାପି ମହନୀୟ ବ୍ୟତିକ୍ରମଗୁଡ଼ିକ ସର୍ବଦା ରହିଥାଏ । ଆଉ ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ତୁଚ୍ଛା ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ ତଥା ପ୍ରଦର୍ଶନମୂଳକ ନିଦର୍ଶନମାନ ରହିଥାଏ । ପଢ଼ିଲା ବେଳକୁ ଭାରି ମୁଣ୍ଡ ବାଜେ । ତଥାପି ଫତୁରାନନ୍ଦ, କବିଚନ୍ଦ୍ର କାଳୀଚରଣ, ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ସାହୁ, —ଏମାନେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ନିଜ ନିଜ ବାଟ ଚାଲୁଥିବା ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଆହ୍ଲାଦ ଦିଅନ୍ତି, ସାଙ୍ଗ ଭଳି ମନେ ହେଉଥାନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଶାର ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀଟି ଉପରେ ଆମେ ପ୍ରଫେସର ଶ୍ରୀ ଭୁବନେଶ୍ୱର ବେହେରାଙ୍କର ପ୍ରାୟ ସଦ୍ୟ-ପ୍ରକାଶିତ "ଗାଁର ଡ଼ାକ" ପୁସ୍ତକଟିକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ନିକଟରୁ ଦେଖିବାର ପ୍ରୟାସଟିଏ କରିବା । ବହିଟିର ମୁଖବନ୍ଧରେ ସେ ଏହି ପୁସ୍ତକଟି ଉପନ୍ୟାସର ଶୈଳୀରେ ଲିଖିତ ହୋଇଛି ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ତଥାପି ନିଜର 'ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇଥିବା ଅନୁଭୂତି ସମୂହକୁ'ହିଁ ସେ ଏଥିରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ବକ୍ତବ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ 'ସୁଖପାଠ୍ୟ' କରିବାର ଅଭିପ୍ରାୟରେ ଏଥିରେ ସେ ବେଳେ ବେଳେ ସାମାନ୍ୟ କିଛି କଳ୍ପନାର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ମୁଖ୍ୟ ଘଟଣାବଳୀକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖିଛନ୍ତି । ପାଠକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କାହାରି ମନରେ 'ଆଘାତ ନଦେବା' ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ସେ ଜାଣି ବୁଝି ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କର ନାମ ବଦଳାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଉଲ୍ଲେଖ କରି ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ, ଲେଖକ ପ୍ରଥମ ପୁରୁଷରେ ନୁହେଁ, ତୃତୀୟ ପୁରୁଷରେ ହିଁ ଆପଣାର ଏହି ଜୀବନୋପନ୍ୟାସଟିକୁ ଲେଖିଛନ୍ତି । ନିଜର ଜୀବନୀ ଲେଖିବ, ଅଥଚ ତାହାକୁ ତୃତୀୟ ପୁରୁଷରେ ଲେଖିବ,—ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏଇଟି ହେଉଛି ଏକ ଅଭିନବ ଉଦାହରଣ । ଉପନ୍ୟାସଟିର ନାୟକ ହେଉଛନ୍ତି ବୁଦ୍ଧଦେବ, ସିଏ ହେଉଛନ୍ତି ଲେଖକ ନିଜେ । କଳାହାଣ୍ଡି ଗଡଜାତରେ ନିଜର ଗାଁରେ ସୁଧାମୟ ବାଲ୍ୟକାଳଟିକୁ ଅତିବାହିତ କରିଥିବା ବୁଦ୍ଧଦେବ ଆପଣାର ନିଷ୍ଠାଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ବହୁ-ପ୍ରକାରେ ଆକର୍ଷିତ ହୋଇ ସବାଶେଷରେ ମୁଣ୍ଡଲା ବୁଲାଇଦେଇ ସେହି ଗାଁଆଟିକୁ ଫେରି ଆସିଛନ୍ତି । ଏହି ପରିଧିଟିର ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ କଟକ ରହିଛି, ପାଟଣା ରହିଛି, ସମ୍ବଲପୁର ଓ ଦିଲ୍ଲୀ ରହିଛି, ଆମେରିକା ଓ ପଶ୍ଚିମ ଆଫ୍ରିକା ବି ରହିଛି । ପ୍ରବୀଣ ଆଧୁନିକ ଇଞ୍ଜିନିଅରଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ବଳରେ ମାଆ ସଦୃଶ ମହାନଦୀର ଗର୍ଭରୁ ହୀରାକୁଦର ଆମ ଆଧୁନିକ ବନ୍ଧରାକ୍ଷସ କିଭଳି ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥିଲା, ପ୍ରଫେସର ବେହେରା ସେହି କାହାଣୀଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଆମଲାଗି ଜଳଜଳ କରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଥୋଇ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ତାଙ୍କ ସମୟର କଳାହାଣ୍ଡିରେ ଥିବା ନିଜ ଗାଆଁଟିରେ ଅତିବାହିତ ହୋଇଥିବା ଆପଣାର ଜୀବନଟିକୁ ପ୍ରଫେସର ବେହେରା ଯେଉଁ ଭାଷା ଏବଂ ଛନ୍ଦବେଢ଼ଣରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ସମଗ୍ରତଃ romantic ଏବଂ pastoral ବୋଲି କୁହାଯିବ । ବିଶେଷତଃ, ନିଜର ତଥାକଥିତ କୁଣ୍ଠପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନଟାକୁ ଭୁଲିସାରି ଯେତେବେଳେ ନିଜର ସେହି ଗାଆଁଟିକୁ ଫେରିଆସିବା ପରେ ବହିଟିକୁ ଲେଖିଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଭାଷା ଏବଂ ଶୈଳୀ ସେହିଭଳି ହେବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ । ବହିର ମୁଖଶାଳାଟାରେ ହିଁ ସେ ଜୀବନବିଧାତାଙ୍କ ପାଖରେ "ନେଇଯା ଏ ଧନଦୌଲତ, ନେଇଯା ମୋ' ଯୌବନ, କିନ୍ତୁ ଫେରାଇଦେ ମୋତେ ମୋ' କାଗଜ ଡଙ୍ଗା, ଶ୍ରାବଣର ବାରିଧାରା, ଆଉ ମୋ' ବାଲ୍ୟଜୀବନ" ବୋଲି ଅଳି କରିଛନ୍ତି । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ମୁଖ୍ୟତଃ ସେହି କାରଣରୁ ପୁସ୍ତକର ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟଟି ସମସ୍ତ ପୁସ୍ତକର ଅଧ୍ୟାୟଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସୁଖପାଠ୍ୟ ହୋଇଛି । ସେ ଗାଁ ଛାଡ଼ି ପାଠପଢ଼ି ବାହାରକୁ ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ଗାଆଁରେ ଛାଡ଼ି ଯାଉଥିବା ବନ୍ଧୁ ଢ଼'ର ଡୋରଗୁଡ଼ିକୁ ଝୁରିଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ଏ କଥା ସତ ଯେ, ଡୋରଗୁଡ଼ିକ ଜୀବନର ବୃହତ୍ତର ପ୍ରସାରଣଗୁଡ଼ିକର ସ୍ତରକୁ ଆସି କେତେ କୁଆଡ଼େ ଟୁଟାଇ ଭୁଟାଇ ହୋଇ ଯାଇଛି । କେତେ କେତେ ଆହ୍ୱାନ ଏବଂ ଆସ୍ଥାନର ଦାବୀ ଅନୁସାରେ ସମଗ୍ରନିଳ ହୋଇଆସିଛି ଏବଂ, ସେହି ବଦଳ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଭୂମିକାଗୁଡ଼ିକର ଭାଷା ମଧ୍ୟ କ୍ରମେ ବଦଳି ଯାଇଛି । ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକର ବର୍ଣ୍ଣନା ସମୟରେ ସତେଅବା କୌଣସି ସାମ୍ବାଦିକ ଲେଖି ପଠାଇଥିବା ବିବରଣୀର ଭାଷା ଭଳି ମନେ ହେଉଛି । ତଥାପି, ସ୍ୱୟଂ ନାୟକ ବୁଦ୍ଧଦେବ ସେହିସବୁ ଘଟଣା ସହିତ କେତେ ବେଶୀ ଅଥବା କେତେ କମ୍ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଥିଲେ, ତାହାର ବି କିଛିଟା ପରିଚୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଯାଉଛି । ପ୍ରଫେସର ବେହେରାଙ୍କର ଏହି ଜୀବନବର୍ଣ୍ଣନାଟିକୁ ପାଠ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଆପଣ ଯଦି ଡକ୍ଟର ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦାଶଙ୍କର ଆତ୍ମଜୀବନୀ ପୁସ୍ତକଟିକୁ ପଢ଼ିଥିବେ, ତେବେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବେହେରା ତାଙ୍କର ସମକାଳୀନ ସଫଳ ଏକାଧିକଙ୍କ ତୁଳନାରେ ଆପଣାର ଘରପାଖଟିରେ ଆନ୍ଦୋଳନଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ସଂଲଗ୍ନ ଏବଂ ସମ୍ପୃକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ବୋଲି ହୁଏତ ଜଣା ପଡ଼ିଯାଉଛି । ୧୯୪୨ ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ଆନ୍ଦୋଳନ ସମୟରେ ସେହି ପାଟଣାରେ ଉଚ୍ଚ ପାଠ ପଢ଼ୁଥିବା ଅନ୍ୟ କେତେକ ଓଡ଼ିଆ ଯୁବକ ରାତି ଅନ୍ଧାରରେ ଗଙ୍ଗାରେ ଡଙ୍ଗା ଭଡ଼ା କରି ପଳାୟନ କରିଥିବା ସମୟରେ ଯୁବକ ବେହେରା ଯେ ଅନ୍ତତଃ କେତେ ସମୟ ସକାଶେ ଆପଣାକୁ ସେହି ଆନ୍ଦୋଳନଟି ଭିତରେ ନିଜ ମାର୍ଗରେ ନିଜକୁ କ୍ରିୟାଶୀଳ କରି ରଖିଥିଲେ, ସେ କଥାଟି ଧରା ପଡ଼ିଯାଉଛି ।

ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତବର୍ଷ ଯେପରି ମାର୍ଗରେ ଯିବା ଉଚିତ ଥିଲା, ସେ ବାଟରେ ଗଲାନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ମଙ୍ଗ ଧରିଥିଲେ, ସେମାନେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର ଏପରି ଏକ ନେତୃତ୍ୱର ଅରମା ଭିତରେ ଆସି ପଶିଗଲେ, ଯାହା ଫଳରେ କି ସବୁ ଅବାଗିଆ

ହୋଇଗଲା । ପ୍ରଫେସର ବେହେରା ନିଜ ଜୀବନରେ ଏହି କାରଣରୁ ସତେଅବା ନିଜ ଭିତରେ ଏକ ବିଷାଦଯୋଗର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପେଟରେ ନବନିର୍ମାଣର ସ୍ୱପ୍ନ ବୋଲା କେତେ କେତେ ବିଦ୍ୟା ଏବଂ ଏହି ଦେଶରେ ଅନେକ କିଛି ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିବ ତଥା ଅନେକ ଦାରିଦ୍ର୍ୟକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରେ ପରାସ୍ତ କରାଯାଇ ପାରିବ ବୋଲି କେତେ ନା କେତେ ବିଶ୍ୱାସ । ଅଥଚ, ଦେଶର ଶାସନ ଏପରି ଏକ ଅସଙ୍ଗତି ଭିତରେ ଆସି ପଶିଯାଇଛି ଓ ଏକ ସାମନ୍ତବାଦୀ ସ୍ୱାର୍ଥକାମୀ ଦୃଷ୍ଟି ରନ୍ଧ୍ରଗୁଡ଼ାକୁ ଏପରି ଭାବରେ ମାଡ଼ି ବସିଛି, ଯେଉଁଥି ସକାଶେ କି ଜଣେ ବିଦ୍ୟାବାନ୍ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଓ ସମ୍ମତ ତରୁଣ ନକ୍ସା କାଟି ସବୁ କହିଦେଇ ପାରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ସେହି ନକ୍ସା ଅନୁସାରେ ବିଶେଷ କିଛି କରି ପାରୁନାହିଁ । ଉଚ୍ଚ ଦରମା ପାଉଛି, ଅଥଚ ମନମୁତାବକ ଅର୍ଥାତ୍ ନିଜର ସାମର୍ଥ୍ୟ ମୁତାବକ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ କରି ପାରୁନାହିଁ । ଏହିପରି ଏକ ଅବସାଦ ସମୟରେ ପ୍ରଫେସର ବେହେରାଙ୍କର ନିଜ କିଶୋର ବୟସର ଜଣେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସହିତ ଭେଟ ହେଲା । ଶିକ୍ଷକ ତାଙ୍କୁ ଗୀତାର ଉପଦେଶ ଦେଲାପରି ଆପଣାର କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ହିଁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ଯୋଗ୍ୟ ଭାବରେ କରିଯିବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଶ୍ରୀ ବେହେରାଙ୍କର ଅସନ୍ତୋଷଟା ହୁଏତ ଶାନ୍ତ ହୋଇଗଲା, ମାତ୍ର ଅସଲ ସମାଧାନ ହୋଇ ପାରିଲା କି ? ଗୋଟାଏ ପଥବିଚ୍ୟୁତ ପ୍ରତିବନ୍ଧକତାହୀନ System ଭିତରେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ତଥାକଥିତ ନିଜର କର୍ମଦାୟିତ୍ୱଗୁଡ଼ିକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ବିବାଦରହିତ ତଥା ସୁରୁଖୁରୁ ଭାବରେ ତୁଲାଇ ଦେବାକୁ ହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ ବୋଲି ଧରିନେଲେ ସେ ପ୍ରକୃତରେ ଅସଲ ବାଧାଗୁଡ଼ିକୁ ଟଳାଇ-ଦେଇ ପାରିବ କି ?

ଆପଣାର କର୍ମଜୀବନରେ ପ୍ରଫେସର ବେହେରା କେତେ ପଦପଦବୀରେ ରହିଲେ, ଅବଶେଷରେ ନିଜର ଗାଆଁକୁ ଫେରିଆସିଲେ । "କି ସୁନ୍ଦର ସତରେ ଗାଁ ପିଲାଙ୍କ ଜୀବନ" କାହିଁ ସେ ଗାଁ ଆଉ କାହିଁ ଏ ଜୀବନହୀନ ସହର'—ଏଗୁଡ଼ିକ ପୁସ୍ତକଟିର ଆରମ୍ଭରେ ଗ୍ରନ୍ଥାନାତ୍ମକ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଉକ୍ତି । ପ୍ରଫେସର ବେହେରା ନିଜ ଜୀବନରେ ଯାହାସବୁ ହେଲେ ବା ଉପଲବ୍ଧି କଲେ, ସେଥିରେ ତାଙ୍କ ଗାଁ ଅପେକ୍ଷା ଏକାଧିକ ସହରର ହୁଏତ ଅଧିକ ଅବଦାନ ରହିଛି । ଗାଆଁକୁ ଫେରିଆସିଲେ ବି ସମ୍ମୁଖକୁ ଦେଖି ବାଟ ଚାଲୁଥିବା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ହୁଏତ ପରିତ୍ରାଣ ପାଇଯିବାର ଏକ ଆଶ୍ୱସ୍ତି ସିନା ପାଇବ, ମାତ୍ର ଆଉ ଅଧିକ କ'ଣ ସମ୍ଭବ ହେବ ? ଆମ ଦେଶର ସହର-ମାନେ ଯେ ଆମ ଗାଆଁଗୁଡ଼ିକ ତୁଳନାରେ ଅଧିକ ଅସୁନ୍ଦର ଓ ଅଧିକ ଜୀବନହୀନ, ସେ କଥା ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିବେକର ସହିତ ହୁଏତ ଆଦୌ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ସାମୂହିକ ଜୀବନର ଯେଉଁସବୁ ଆକର୍ଷଣ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ପ୍ରକୃତରେ ପ୍ରେରଣା ଦେଇପାରେ, ତାହା ଏବେ ଆମ ଦେଶର ଗାଆଁରେ ନାହିଁ, ସହରରେ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଆମେ

ସହରର ଖାଇ ଗାଆଁର ଖାଇଲେ ତାହା ଆମ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ଅତୀତ ଯୁଗକୁ କଳ୍ପିତ ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରୁଥିବ ସିନା, ଆଉ ଅଧିକ କିଛି କରି ପାରିବନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନର ଯନ୍ତ୍ରଣାଗୁଡ଼ିକ ସହରରେ ଯେତିକି, ଗାଆଁରେ ମଧ୍ୟ ସେତିକି । ତେଣୁ, ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକ ଗାଆଁରେ ରହିଛି, ସହରରେ ବି ରହିଛି । ଉଭୟ ସ୍ଥାନରେ ହିଁ ବୀରମାନଙ୍କର ଅପେକ୍ଷା ରହିଛି । ତରୁଣ ସାହିତ୍ୟକାର ଶ୍ରୀ ଶାରଦାପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ରଙ୍କର "ଅପହଞ୍ଚ ଇଲାକାର ଅଧୀଶ୍ୱର" ନାମକ ଗୋଟିଏ ଗଳ୍ପ ଏକାବେଳେକେ ଅନ୍ୟ ଆଲୋକରେ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଅନୁଷଙ୍ଗରେ ପ୍ରାପ୍ତ ସେହି ଆହ୍ୱାନଟିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାର ପ୍ରୟାସ କରିଛି ।

ଆଲୋଚ୍ୟ ଏହି ପୁସ୍ତକଟି ଉପନ୍ୟାସ ଓ ଆତ୍ମଜୀବନୀ ଭିତରେ ରହିଥିବା ପରଂପରାଗତ ବ୍ୟବଧାନକୁ ମୋଟେ ମାନିନାହିଁ, ପୁସ୍ତକାକାର ସବାଆଗ ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ ଆମର ଅଭିନନ୍ଦନୀୟ ହୋଇ ରହିବେ । ଏହି ବ୍ୟବଧାନଗୁଡ଼ିକ—ଏପରିକି ଗଦ୍ୟ ଓ ପଦ୍ୟ ଭିତରେ ଥିବା ବ୍ୟବଧାନଗୁଡ଼ିକ ଆମ ବସ୍ତୁରଖଣ୍ଡର ସୀମାଗୁଡ଼ିକ ଭିତରୁ ବାହାରି ଯେତେ ସହଜରେ ଅପସରି ଯିବେ, ଆମ ସାହିତ୍ୟ ପାଇଁ ତାହା ସେତେ ଅଧିକ ଶୁଭଙ୍କର ହେବ । ସେତେବେଳେ ଆମେ ଗଳ୍ପ, କବିତା, ନାଟକ, ଉପନ୍ୟାସ, ଆତ୍ମଜୀବନୀ ଓ ରମ୍ୟରଚନା ସବୁକିଛି ଭିତରେ ସବାଆଗ ସାହିତ୍ୟକୁ ହିଁ ଦେଖି ଶିଖିବା ।

କୋଣାର୍କ, ୯୫ତମ ସଂଖ୍ୟା, ୧୯୯୫

ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ ସାଧନା କେନ୍ଦ୍ର
★ ସିଂଗିଠିଆ ★